ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNIGA IX., SVEZAK 1.

UREDNIK

Dr. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1904.

KNIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(ĐURO TRPINAC).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena 2.50 krune.

Sadržaj.

Prvi dio.

Strana

Milčetić I.: **Sitniji prilozi.** (Rajska ptica, 1. — O narodnoj napitnici: „Mi hvalimo, mi častimo“, 4. — Ženidba Dušanova, 6. — Vlaški i stari romanski jezik na Krku, 12. — O dječjim igrama, 20. — Uzidavaňe čeljadeta kod novih gradňa, 21) . . . . . 1— 22

Drugi dio.

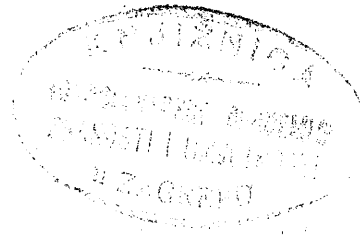
Iranišević Fr.: **Polica.** Narodni život i običaji. (Nastavak.) Životne potrepštine. (Nakit i češlaňe, 23. — Ogrjev i posvjet, 29. — Pušeňe, 31. — Lijekovi, 33). — Rad. *Sprave i oruđe.* (Lovske sprave, 63. — Ratarske sprave i oruđe, 65. — Sprave za prirediváňe vune, lana, konopla, 68. — Sprave za prirediváňe živeža, 71. — Sprave za vožňu, 76. — Sprave i oruđe za izrađivaňe različne građe, 78. — Sitno domaće oruđe, 83). *Poslovi.* (Lov, 84. — Gojeňe blaga i živadi, 95. — Obrađivaňe zemle, 115). [Sa 14 slika (brojevi 41—54)] . . . . . 23—144

Mańi prinosi.

Habjanić V.: Frjanovo. (Narodni običaj na Murskom polu.) . . . . . 145—147

Treći dio.

Boranić D. dr.: **Prijegled časopisâ.** (Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. XIX., 148. — Живая старина. XII., 150. — Wisła. XVI., 153. — Národopisný Sborník československý. VIII., 156). 148—160

PRVI DIO.

Sitniji prilozi.

Napisao akademik Ivan Milčetić.

Rajska ptica.

U velikom glagoljskom rukopisnom djelu: „*Почетие книгъ дисципула, ке есу сложене од с(ве)тихъ отацъ и потврене и с'тумачене из' дв'ког̀а ѣзика на хрват'ски*“. koje sam ukratko opisao u Jagićevu „Archivu für slav. Philologie“, VIII, 247—256, ima na listu 52ᵇ—55ᵇ govor za drugu nedjelju „по петикостехъ“, gdje se tumače Lukine riječi, kako neki čovjek: „с'т'вори вечеру велию и зва многих'“. Prema kraju nalazi se ova zanimljiva gatka (Mährchen):[1]

Още[2] од' веселѣ н(е)б(е)скога.

Ники девот' ч(лове)к просил' е од б(ог)а, да би му ѣвил нику сл(а)ткост' н(е)б(е)скога веселиѣ. И ники д(а)н будущи на мол(и)тви с'лишал' нику п'тицу липо поющи при себи, и отиющи ю ети, ка е летела у г'возд, ки бише б'лизу клоштра, и села е на д'риво и почела е липо пети, а он' е стал под д'ривом и пос'лушал' е петиѣ нее. По том' е од'летила, а он' се е в'ратил' в' к'лош'т(а)р, м'нијући да е ед'ну али д'ви ури с'тал' под' тим' д'ривом'. И пришал' х' клош'тру, нашал' е врата зазидана да су на другу страну клош'тра, и почел' е т'лищи на врата, а вратар' е питал': од куда си и ча би отел? Одго-в(о)р(и)л е: ѣ сам' фрат(а)р тога к'лош'тра и сада сам' ново

[1] Prof. Šurmin je našao („Vienac“ 1900, br. 2) istu gatku u nekom drugom glagoljskom rukopisu (propovijedi), koji potječe, kako on misli, iz druge polovine XVI. ili iz prve polovine XVII. vijeka. Kako je jezik, koliko se može razabrati iz priopćenog ondje odlomčića, čisto narodan, ne će biti rukopis stariji od XVII. vijeka. Možda je glagoljaš crpao iz Divkovića?

[2] Kratice sam sâm razriješio, interpunkcije i velika slova pometao.

ван' шал и вратил' сам' се трее (тр е?) клошт(а)р пременен': а вратар е то поведал опату. И питал' е опат име опата, ки е он'да бил', када е ван' шал. И ис'кали су в короники и наш'ли су, да е бил вани с' клош'тра ѿ.г. (340) л(е)т. То е велика ств(а)р била да толико вриме од' слаткос'ти петиѣ те птице али анђ(е)ла ни зиме ни топ'лине ни ощутил', ни лачан' ни жеђн' ни бил'. Ча тада буде, када в н(е)бо придемо и девет' кори анђ(е)л поюци слишати (будемо?)?

Još ću ovdje primijetiti, da ima na kraju rukopisa ova bilješka: *И писах' е (книге) ѣ поп Миховил плован б(е)лгр(а)дски* Ѱ.Ф.ѣ.Ѣ. (1558). Odavle ne doznajemo, da li je pop Mihovil, belgradski župnik (u hrv. Primorju), prepisao ili složio „Knige disipula". Godina postaña našega rukopisa nije sumñiva, kakogod što je jasno, da nam „Knige disipula" prikazuju prijevod ili preradbu nekoga latinskog djela, jer se u naslovu kaže, da su: „stumačene iz d'jačkoga jazika". Tako eto znamo, da je gorña gatka prešla iz sredovječne crkvene latinske književnosti u hrvatsku. Zanimljivo je, da su je unijela u svoja djela još dva hrvatska pisca XVII. i XVIII. vijeka kao zgodnu pouku.

U knizi bosanskoga fratra Matije Divkovića (1563—1631), tiskanoj ćirilicom g. 1616. u Mlecima (momu istisku nedostaje naslovni list): „Besjede svrhu evanđela nedjelnijeh", nalazimo istu gatku na str. 579—580. te je ovdje priopćujemo latinicom promijenivši pravopis:

„Koliko su slatke pjesni nebeske. Bješe jedan redovnik dobra i sveta života i moljaše gospodina Boga, da bi mu očitovao koju godi *slatkost nebeske slave*. Ovi redovnik *budući na molitvi*, i zapjeva kod ńega jedna ptičica, i usta, da ju uhiti; i ptičica prid njim pobježe u gaj, koji gaj bješe blizu manastijera, i padči na jedno drvo pjevaše na onomu drvu. I ovi redovnik bješe pod onijem drvom i slišaše onu ptičicu gdi pjevaše. Potom toga ova ptičica odletje, i ovi se redovnik povrati opet u manastijer. I scijeńaše, da ne bijaše za jednu kruhopeču slišao one ptičice. I dođe na vrata, na koja bješe izašao; i bjehu ona vrata zazidana; i zid bješe ostario. I nađe druga vrata sagrađena na drugomu mjestu; dođe i poče kucati, i dođe vratar, i otvori mu, i poče ga pitati: od kuda si i tko si, i što išteš? Odgovorivši reče ovi redovnik: ja sam, koji sam izašao iz manastijera, i ovo sam se sad opet povratio i nahodim, da je manastijer na drugi način učińen. Vratar ovo čuvši otiđe k starješini, i skaza mu svekoliko; došatči starješina na vrata, pitaše ga, govoreći mu: Tko si i od kuda si? Odgovorivši ovi redovnik reče mu: ja sam fratar od

ovoga manastijera, i malo sam prije iz manastijera izašao u gaj, i ovo sam se vratio sada, i nikoga ne poznajem od manastijera. Tada starješina so ostalijemi fratri od manastijera počeše ga pitati, govoreći mu: Tko e bio starješina u ovomu manastijeru onda, kada si izišao na dvor? I počeše iskati, koliko je da je izašao iz manastijera? I nađoše, da bješe slišao i ćutio one ptičice *trista i četrdeset godišta*. I ovo ne bješe ptičica, nego li anđeo u kipu jedne ptičice, koji toliko čudno slatkijem glasom pjevaše. O krstjanine, o krstjanko! nut procijeni i viđi: je li ovo vele čudna i *velika stvar*, da ovi redovnik za trista i četrdest godišta *ni ućuti* glada ni žeđe, *ni zime ni vrućine*, ni goloće ni bosoće *od tolike slatkosti pjevanja ove ptičice* tako, da se ni od česa ne spominaše, ni od vremena, koje prohođaše ni od stvari, koje se činahu na svijetu. Ako je dakle tolika i taka slatkost i razgovor u pjevanju jednoga anđela; kolika će dakle radost, koliko veselje i koliko uživanje tada biti u kraljevstvu nebeskomu, *kada uspoje devet kora anđeoskijeh*, blažena gospa i svekoliko mnoštvo svetijeh Božijeh hvaleći i slaveći gospodina Boga bez pristanka dan i noć, govoreći: Svet, svet, svet Gospodin Bog šabaot."

Divković prikazuje nam eto samo amplifikaciju gatke, koju već nađosmo u djelu starijeg primorskog glagoljaša. Ovaj pripovijeda jednostavno, suhoparno; dok Divković priča slatko, kićeno. Ta Divković je jedan od najboljih hrvatskih prozaista u književnoj našoj prošlosti! Na nekim se mjestima doslovno slažu oba teksta; dotična mjesta u Divkovićevoj versiji štampasmo istaknutim slovima. Ne ćemo tvrditi, da je Divković imao pred sobom djelo popa Mihovila. Nemoguće nije ipak ni to, kada znamo, da je Divković preradio i Držićevo rukopisno „Posvetilište Abramovo" (vidi o tome u T. Maretića. „Archiv f. slav. Philologie" VII. 415—418).

Gatku o rajskoj ptici obradio je pjesnički učeni i daroviti Antun Kanižlić (1700—1777) u „Sv. Rožaliji", tiskanoj prvi put g. 1780. u Beču. Mi citujemo ovdje izdanje Miroslava Kraljevića (Požega 1863). Dvanaesto pjevanje nosi naslov: „Rožalija, čuvši slavića, prilikuje sebe duhovniku, koji tri stotine godina za pticom jest hodao i razmišla radost nebesku".

Rožalija se divi pjevanju slavića pak joj pada na um, što će slušati istom duša čovječja u raju. Sada nastavlja pjesnik, kako neki duhovnik slušajući nepoznatu pticu: zanesen se smuti, zaboravi za se, slijedi je i slušajući osijedi. On se ne sjeća, kuda ga je ona vodila — do *tri sta godišta*. Nije on znao ni za studen zime ni za snijeg .... Niti boluje niti gladuje niti žeđa.

*

Kada pivat prista,
Zaneseńe prođe,
Tristolitni s mista
Starac natrag pođe.
Stigne k gradu, gdi je,
Gleda ter se čudi;
Da to malo prije
Ne bi, pravo sudi.
Drugi su zidovi,
Kuće i zvonici,
Novi su dvorovi,
Crkve, duhovnici.
Pomrše sva dica,
Unuci za ńima,
Dok pivaše ptica,
Nit im glasa ima.
Družba prije znana
Braća poštovana
Počivaju u miru.
Čudo se je znalo,
Kad se doma vrati,
Da s' u vrime malo
Tri sto lita skrati.
Duhovnikom kaže:
Kako, kamo zađe.
Ime u knigah traže,
I čudo se nađe.

A to je eto čudo učinio „glas malog ptića". Sada slijedi moralna aplikacija:

Ah! što je raj kušat?
Kad duša iz puti
Umrle izide?
Što će bit, kad ćutit
Pisme vične pride?

Sada zaželę tristagodišńi starac smrt: „umre i odleti k svrhi žeļa svojih".

Ova gatka — dašto, ńena jezgra — bit će starija od kršćanstva; a ne će biti nepoznata zacijelo ni drugim književnostima.

U primorju je čusmo pred dvadesetak godina od nekoga seļaka, koji ju je ipak mogao čuti u crkvi ili izvan ńe od kakova obrazovanog čovjeka. „Rajsku pticu" obradio je pjesnički u svojoj mladosti pjesnički naš veteran Ivan Trnski, te je hrvatska djeca odavna uče na pamet. I sada se nalazi u Maretićevoj „Hrv. čitanci" za II. razred sredńih učilišta. Starina Trnski reče mi, da je čuo gatku o rajskoj ptici *pripovijedati* te je tako načinio svoju pjesmu. U ńega je kaluđer slušao rajsku pticu samo 200 godina. Kako u pjesmi ńegovoj dolaze riječi *kaluđer* i *iguman*, bit će, da mu ju je kazivao neki pravoslavni.

O narodnoj napitnici: „Mi hvalimo, mi častimo".

U „Vijencu" od g. 1900. (br. 7. i 8.) priopćih članak o koledi na otoku Krku i Lošińu, kamo uvrstih i dvije lijepe napitnice, za koje onda vjerovah, da će biti prave krčke. Jedna od ńih glasi:

Mi hvalimo, mi častimo
kućne domaćine,
koji nan ga zadavaju
da je dobro vino.
Niš ne mare, niš ne krate,
da se napijemo,
leho (= nego) da mi si (= svi) zajedno
veseli budemo.
Čašu punu kako *dunu*
od reda napiju:
ala muze, ala muze,
kod (= kako) ga muze, kod ga muze,
su (= svu) čašu pomuze.
Ki je njemu bližńi bratac,
otari mu suze.[1]

[1] U „Zborniku" I, 166, tiskana je također ova zdravica iz istog kraja, samo što šest stihova čini osobitu napitnicu („Redon redon redica" do:

Kako sam već za djetinstva svoga čuo ovu napitnicu na svakom „piru“ i „mladoj maši“, meni se činjaše, da ona mora biti domaćeg podrijetla kao i „Vrbniče nad morem“. A ipak ne će biti tako.

Čaplović u svome djelu: „Slavonien und zum Theil Croatien“, I. Theil, Pesth 1819., str. 189., spominjući narodne napitnice u Slavoniji navodi ovu *kao jednu od najobičnijih:*

Da falimo i slavimo našeg domaćina,
koji nama zabadava daje dobra vina;
on ne mari niti žali, da se napijemo,
samo želi da veseli kod njega budemo.
Indi na to, dragi brate! moj mili komšija,
Čašu punu kako tuńu, *odredenu* pije.
Ala muze! ala muze! dok čašu pomuze;
a ti, brate, požali ga, otari mu suze.

Čaplović je dodao i njemački prijevod, koji nije najtočniji. Ono *odredenu* bit će štamparska pogrješka mjesto *određenu*, jer u Čaplovićevu prijevodu čitamo: *bestimmt.*

Luka Ilić u djelu: „Narodni slavonski običaji“ (Zagreb 1846), str. 88. govori i o slavonskim napitnicima pa iznosi pred svoje čitatelje na prvom mjestu ovu:

Da hvalimo i slavimo kuće domaćina,
Koji nama zabadava daje dobra vina.
On ne mari niti brani, da se napijemo,
Već on želi, da veseli kod njega budemo.
Indi evo, dragi brate, moj mili komšija,
Čašu punu kako tuńu od reda ju napij.
Ala muze, ala muze . . . i čašu izmuze.
Ti, komšija, požali ga, otari mu suze.

Iliću bijaše poznato djelo Čaplovićevo te ga i cituje u svojoj knizi. Ovu napitnicu nije u njega uzeo, jer se ponešto razlikuje od Čaplovićeve inačice, kojoj su svakako stihovi: „Indi na to, dragi brate . . . čašu punu kako tuńu određenu *pije*“ (mj. *napij* ili *ispij*) rđavo zabilježeni.

Neznatno različit tekst (s napjevom) ove napitnice — uzet iz Deželićeve pjesmarice — nalazimo i u Kuhačevu djelu: „Južnoslovjenske narodne popievke“, IV. knjiga, str. 137. Kuhač primjećuje, da je iz Slavonije. On će imati pravo, premda nije nemoguće, da se ona pjeva možda i po Bosni. Raširenost je njezina i ovako dosta velika.

„ma Jivi pijanici“), od koje imadu u Kuhača IV, str. 137. i 138. dvije varijante iz Dubrovnika i iz Slavonije, što pokazuje, da su mnoge ove ruke pjesme poznate većini naroda. Ja sam u „Vienecu“ štampao napose obje zdravice, jer u istinu i jesu dvije.

Tekst krčke varijante je najgori. Čakavac je od stiha: „koji nama *zabadava* daje dobra vina“ načinio besmislen stih: „koji nam ga *zadavaju* (!) da je dobro vino“. Riječ *tuńa* (duńa, die Quitte, grčki κυδώνιον) bijaše čakavcu nerazumljiva (u Dubašnici govore: *kuńa*, u Dobrińu: *kodoń* prema talij. *cotogna)*, pa je načinio *duna*, što opet nije razumio. Na kvarnerskim otocima bilo bi već slabo i čuti narodnih pjesama, da ne pridolaze nove pjesme iz „gorinčije“, t. j. iz hrv. primorja. Krčani ih čuju na sajmovima, a na Krk ih još donose iz Hrvatske i iz Dalmacije: slijepci i prosjaci, đaci, mornari i vojnici. Tekst štokavskih pjesama pomalo se iskvari, jer nepoznate štokavske ili turske riječi Krčanin nagrdi. Tako se desilo i sa napitnicom: „mi hvalimo“. Takovih čakavskih pjesama štokavskog postańa imade mnogo i tiskanih. Ovdje još moramo istaknuti, da su i Čaplović i Ilić (Ilića je možda zaveo Čaplović) krivo razdijelili napitnicu u stihove, koji u ńih izlaze kao četrnaesterci, dok napitnica zapravo sastoji od osmeraca i šesteraca.

Tu diobu zahtijeva i napjev.

Ženidba Dušanova.

U Vukovoj zbirci *Srpskih narodnih pjesama* (knńiga II., u Beču 1845.) dolazi pod brojem 29. krasna epska pjesma o *ženidbi Dušanovoj,* u kojoj ima vrlo malo povjesne istine. Ona je uzorit primjer narodne sredovječne romantične poezije sa primjesom nekršćanskih elemenata.

Pjesma je onako velika narasla putem kontaminacije.

Sadržaj je te pjesme ukratko ovaj:

Srpski car Stjepan[1] zaprosi djevojku Roksandu u latinskoga krala Mihajla u gradu Leđanu i pošałe onamo svoga vezira Todora, da ugovori svadbu. Kral Mihajlo poruči caru, neka dođe po djevojku kada ńemu drago, samo neka ne vodi svoja dva sestrića Voinovića, Petrašina i Vukašina, jer su pijanice i kavgagíje. Pošto je Todor prstenovao Roksandu, povrati se kući. Car Stjepan sakupi svatove, ali ne pozva dva Voinovića, koji se začudiše, što ih ujak ne zove u svatove te tako ne će imati sa sobom nikoga od roda svoga, koji bi mu priskočio u nevoli — a Latini su stare varalice. Majka ih svjetova, neka pozovu kući najmlađega brata, Miloša čobanina, koji je u planini kod ovaca, a za koga car Stjepan i ne znade. Neka

[1] Vuk u napomeni kaže: „Koga? Ja ne znam. Narod tako pjeva, ne dodajući mu drugoga prezimena“. Vidi beogradsko II. drž. izdańe, str. 125.

on pođe nazorice nezvan za carevim svatovima. Tako je i bilo. Miloš se načini Bugarinom, da ga nitko ne poznade. Svatovi se čude i podruguju mladim Bugarinom i ne sluteći, tko je. Caru Stjepanu međutim ne daju djevojke, dok ne izađe na mejdan s kraļevim zatočnikom. Nitko ne htjede da s ńime dijeli mejdana do crnog Bugarina, koji donese caru zatočnikovu glavu. Sada opet povika Latinče sa grada Leđana: na livadi su tri końa i na ńima tri plamena viteza; preskoči ih, care, ili ne ćeš izvesti djevojke! Potom trebaše da car strijeļa kroz prsten jabuku, koja bijaše na kopļu na visokoj kuli: napokon trebaše da prepozna svoju Roksandu među tri jednolike djevojke. Miloš preskoči tri końa, prostrijeli kroz prsten jabuku i prepozna Roksandu te je predade caru. Sada se spremiše svatovi te povedoše Roksandu. Kada su bili malo iza grada, reče caru Miloš Voinović, za koga još ne znadijaše, ni tko je ni otkuda je: u Leđanu hrani kraļ sedam godina vojvodu Balačka, koga će poslati za svatovima, da otme Roksandu. Na Balačku su tri glave: iz jedne modar plamen bije, a iz druge hladan vjetar duha. Idite vi i vodite djevojku, a ja ću Balačka dočekati. Kraļ doista pozva Balačka, da otme Roksandu, ali mu Balačko izjavi, da je među svatovima Miloš Voinović, koga on odavna pozna. Miloš je ono te je počinio tolika junaštva, a ne crni Bugarin! Leđanska kraļica obeća Balačku Roksandu, ako je otme Srbima. Miloš svlada i ńega te mu odsiječe sve tri glave. Sada krene car k bijelu Prizrenu, a Miloš ga pozdravi kao svoga ujaka. Pjesma se svršava zgodnom poukom: teško svuda svome bez svojega!

U „Razgovoru ugodnom“ ima pjesama, za koje veli Kačić da ih narod pjeva. Tako ispred 43. pjesme[1] dolazi ova biļeška: „Slide pisme vojvode Janka, koje općenito pivaju Dalmatini, Bošńaci, Ličani i ostali od slovinskoga jezika narodi. Lipe su slušati, ako i nije moguće da su posve istinite“.

Evo sadržaja 43. pjesme: Kada se ženio Sibińanin Janko, obašao je sve zemļe i gradove, ali ne nađe za sebe djevojke već lijepu Jańu Temišvarku, koju je isprosio i prstenovao. Iza nekog vremena piše šura Janku: kupi svatove, ali ne vodi nećaka Sekulu: „u vinu ga kavgagijom kažu“. Janko posluša šuru. Majka nagovori ipak sina Sekulu, neka pođe „po nazoru“ odjenuvši bugarske haļine za svatovima: „ako Janku do potribe bude — nek mu moreš u po-

[1] Imam pred sobom zagrebačko izdańe od g. 1889., koje je priredio odbor za Kačićev spomenik prema pjesnikovu izdańu od g. 1759.

moći biti". Kada se svatovi ponapiše vina, šure zetu igre zametnuše. Iznesoše na kopļu jabuku te pozvaše Janka, neka je strijeļa, ako hoće da odnese živu glavu i da odvede djevojku. Izvedoše devet końa, neka ih Janko preskoči; izvedoše devet djevojaka, među kojima trebaše da Janko prepozna svoju. Crni Bugarin prostrijeli jabuku, preskoči devet końa i upozna djevojku pa je odvede vojevodi Janku: „Eto, ujče, lipota divojka — ļuba tvoja, draga ujna moja".

Od mila je Janko zaplakao, Teško ujcu brez svoga netjaka,
Sekulu je tiho govorio: A netjaku brez svoga brajena!

Ovdje imamo dvije inačice iste pjesme. Mjesto cara Stjepana javļa se u Kačića Sibińanin Janko, a mjesto Miloša Sekula. Mlađa imena zamijeniše starija. Vukova pjesma je mnogo veća i ļepša. Ona je pravi biser narodne poezije, dok nam se čini Kačićeva prema ńoj kao proza u stihovima. Nama je to posve razumļivo. Kačić kaže doduše, da ovu pjesmu pjevaju: „Dalmatini, Bošńaci, Ličani i ostali od slovinskoga jezika narodi", no on je nije priopćio onako, kako ju je čuo pjevati. On je, mislimo, izostavio iz ove pjesme, sve što mu se činńaše pretjerano i neistinito. On je uopće lišio svoje pjesme mnogih pjesničkih nakita, običajnih u narodnoj pjesmi. Tako je Kačić možda ispustio iz pjesme o Sibińanin Janku i epizodu o Balačku, jer je bio uvjeren, da se kosi s istinom i s kršćanskim vjerovańem. Ta za pjesmu 117. (slidi pisma od grada Zadvarja) sâm kaže u izdańu od g. 1759., da ju je u ranijem izdańu (od g. 1753. ili u 1. nepoznatom izdańu) štampao: „kako sam je čuo pivati" (Razgovor, str. 394), ali da ju je sada ispravio[1] prema pisanim vrelima! Druga je pjesma Kačićeva o Sibińanin Janku narodnija, premda je i ńu Kačić razdijelio u svoje običajne kitice od četiri stiha.

Ima i drugih inačica spomenute Vukove pjesme[2]; no nas osobito zanima ona, što dolazi u Štrekeļevu znamenitom zborniku: *Slovenske Narodne Pesmi* (II. snopič, str. 299, V Ljubljani 1896.) pod naslovom: „Modri Sekol junak". Kad se ženio vojevoda Janko u latinskoj zemļi, pisao mu mudri Latińanin:

[1] D. A. Živaļević napisao je doslije najopsežniju studiju o Kačiću u *Letopisu Matice Srpske* (kńiga 171—174). Na str. 132. (knj. 174) kaže Živaļević: „Kačić izrekom kaže samo za dve pesme da su narodne; ali u koliko mogasmo shvatiti duh Kačićeve i narodne pesme, *nama se čini da ih ima više. Kao čisto narodne pesme*, osem one dve o vojvodi Janku, mi držimo još i ove" (nabraja ih 9). Mi mislimo, da Živaļević tvrdi previše, jer mi eto nikako ne vjerujemo ni za prvu pjesmu o Sibińanin Janku, da nam ju je Kačić priopćio nepromijeńenu.

[2] Letopis Matice Srpske, kń. 172, str. 9.

Vabi, Janko, svate svakojake,
Samo nemoj Sekola junaka,
Od modrosti pije niti jede,
Svakojake šege sobrijaše.

I doista Janko nije pozvao junaka Sekulu, koga je majka ipak sklonila, neka pođe u ujakove svatove, ali neka sedla koña i neka paše sabļu, kojih ujac ne zna. Tako se on zaputio u latinsku zemļu, gdje je mudri Latińanin svatovima *prvu šegu podavao:* neka preskoče „tri kopje jednake"; *drugu šegu:* neka prebiju na „kopju jabuko"; napokon:

podal jim je devet divojaka
jednakoga oka i pogleda,

našto je skočio Sekula junak:

I pogrni svoj svilni kapenak,
Na jega del tri žute cekine:
Ovo ste mi Latinke divojke!
Ko ne zdigneš, ka si moja prava,
Svim vam hoću odsekati glave!

Sekula je preskočio tri kopļa, prebio na kopļu jabuku i pronašao pravu djevojku.

Ovo je inačica Kačićeve pjesme, od koje je mnogo kraća i nejasnija. Vukova „Ženidba Dušanova" broji 690, Kačićeva 112 a Koritkova (iz Koritkove je zbirke dospjela u Štrekeļevu) 61 stih. Pjesničkom ļepotom zaostaje Kačićeva[1] za Vukovom a Koritkova za Kačićevom. Tu pojavu objasnismo govoreći o napitnici: „Mi hvahvalimo, mi častimo". Štokavska se pjesma dolazeći među čakavce ili kajkavce krńi, preobrazuje i gubi od svoje ļepote. Kajkavci i čakavci ne imaju onako razvita pjesničkog jezika kako štokavci! Štokavcima pripada prvenstvo u narodnoj poeziji među svim južnoslavenskim narječjima.

Glavna je razlika između Kačićeve i Koritkove pjesme, što u Koritkovoj pjesmi ne dolazi Sekula odjeven na bugarsku i što se u ńoj spominu latinska zemļa, mudri Latińanin i Latinke djevojke kao i u Vukovoj. Ni u Koritka nema spomena o Balačku. Tko zna, nije li ime Latin dolazilo i u Kačićevoj pjesmi, ali ga je on izbacio?

Prof. Štrekeļ ima kod pjesme *Modri Sekol junak* biļešku: „od hrvaške meje na Kranjskem", onda: „Kjer (u zbirci Koritkovoj) je marsikaj napak tiskano: *šegosobriaše"* itd. Pjesmu su ovu donijeli u Krańsku zacijelo hrvatski uskoci u XVI. ili u XVII. vijeku. Jezik je te pjesme ostao u jezgri štokavski, samo je natruńen kajkavizmima.

[1] Pjesmu o ženidbi Sibińanin Janka s Jańom Temišvarkom spominje i Krmpotić u „Josu Malenici". Jagićev „Archiv für slav. Phil.", XXIV. sv., str. 419.

Prof. Štrekelj ne tumači, što znači ono *šegosobriaše:*

Vabi, Janko, svate svakojake,
Samo nemoj Sekola junaka:
Od modrosti pije niti jede,
Svakojake šege sobriaše.

Njemački pjesnik Grün prevodeći slovenske narodne pjesme obratio se na pjesnika Prešerna, da mu pomogne prevesti stihove:

Od modrosti pije niti jede,
Svakojake šegosobriaše ....

onda:

Skočil se je modri Latińane,
Prvu jim je šegu podavao.

Grün je preveo na njemački ovako ona prva četiri stiha:

Lade, Janko, schmucke Hochzeitgäste,
Nur den Helden Sekol mir nicht lade,
Der nicht isst, nicht trinkt vor Überklugheit,
Der ein Schalk voll List und Schelmereien.

Odavle se vidi, da ni Prešern nije znao, što znači: *„šegosobriaše"*. Oko tumačenja ovoga mjesta namučio se L. Pintar (Zbornik znanstvenih in poučnih spisov, IV. svezak, Ljubljana 1902., str. 183 do 185) te misli ovako: „Kakor je videti, so „svakojake šege" vsakovrstni ženitovanski običaji, razne svatovščinske navade. A kaj je „sobriaše"? Če se smemo podati na polje konjektur, rekli bi, da imamo morda v tej obliki glagol „sobriasati" = trezovati, dasiravno v slovnikih ni nikjer zaslediti oblike „sobriazzare", ki bi bila seveda izvedena iz pridevnika „sobrio" = trezev, t. j. zmeren ..... Če ta konjektura obvelja, tedaj bi pomenilo „svakojake šege sobriaše" toliko kakor: vsakovrstne svatovske običaje obhaja s treznostjo in umerjeno suhoparnostjo, pri vsem ženitovanskem razveseljevanju vedno trezuje". Pintar uspoređuje i Vukovu „Ženidbu Dušanovu"; nego da se je sjetio i na Kačićevu 43. pjesmu, možda ne bi tumačio onako prisiljeno riječi: „svakojake šege sobriaše".

U Vukovoj pjesmi poručuje kralj Mihajlo caru Stjepanu:

Nek ne vodi svoja dva sestrića,
Dva sestrića, dva Voinovića —
U piću su teške pijanice,
A u kavgi ljute kavgaģije;
Opiće se, zametnuće kavgu,
Pak je teško ģevap dati kavzi
U našemu bijelu Leđanu (stih 41—48.).

U Kačića odgovaraju ovome mjestu stihovi 13. i 14.:

Al ne vodi Sekula netjaka,
U vinu ga kavgaģijom kažu.

Koritkova pjesma, kako se vidi, govori o Sekoli, da od mudrosti niti jede niti pije, a onda dolaze nerazumljive riječi: „svakojake šege sobriaše".

Što znači *šega* u slovenskom jeziku? Pleteršnikov rječnik poznaje ova značeńa: der Brauch, die Sitte; *die Schlauheit.* U Kačića nalazimo stihove:

Kada li se vinca ponapiše, Drugu oni igru zametnuše — (65)
Šure zetu igre zametnuše — (45—46) Treću oni igru zametnuše — (77).

Govor je dakle o igri, a ta se riječ može na ovom mjestu posve lako zamijeniti riječju *šega* u značenju „lukavstvo" = Schlauheit. Prema tome je Anast. Grün pogodio smisao: „ein Schalk voll List" („und Schelmereien" je zališno!). Kada nam je riječ „šega" razumljiva, što će biti ono „sobriaše"? Grün nije preveo toga glagola; očevidno je, da mu ga nije znao ni Prešern razjasniti. Mogao bi to biti kaki kranjski lokalizam, nepoznat i slovenskim filolozima; ali mi toga ne vjerujemo.

U Koritkovoj pjesmi čitamo stihove: „Pervu jim je *šegu podavao*, drugu jim *šegu podavao*". Nije li u Koritka skrivila griješka tiska „svakojake šego*sobriaše*" mjesto: „svakojake šege *podavaše*?"

U Kačićevoj pjesmi nalazimo fraze: *igre zametnuše*, *igru zaigraše*, a u hrv. jeziku govori se još i: *igru izvoditi.* Prema tome mogaše onaj pogrješni stih „svakojake šege sobriaše" glasiti: „svakojake šege *podavaše, zametaše, izvođaše* ili (poradi neosjećańa štokavštine) *zaigraše*".[1]

Kako bijaše Koritko Poljak i nepouzdan sabirač narodnih pjesama, mogla je nastati monstruozna riječ „sobrijaše" njegovom krivńom, ali je mogaše i narod sâm načiniti u kraju, gdje je štokavština tuđa biljka. A tako jest među t. z. bijelim Kranjcima.[2] Ne bi bilo teško potkrijepiti ovu tvrdńu mnogobrojnim primjerima iz hrv. pjesama, koje su ulegle u Štrekeljev zbornik.

---

[1] Na slovensku frazu: *briti norce* = Possen reissen, scherzen, Flausen treiben (Pleteršnik) ne možemo misliti. Ako bi to bilo ipak pravo, onda bi ono *s* bio glasovni dodatak: *s-obrijaše.* Tako se *s* predmeće katkada u hrv. jeziku na početku riječi: *s-obedvaju* u Krmpotića (Archiv XXIV. 417), *s-opet* (po Primorju).

[2] Kod popisa pučanstva g. 1900. našlo se u Kranjskoj 700 Hrvata, a među ńima bijaše 201 unijat i 319 pravoslavnih. Prof. F. Orožen u svome djelu: *Vojvodina Kranjska* (Ljubljana 1901), odakle ovo vadimo, kaže na str. 177.: „V prvih dveh okrajih (Kočevskom i Črnomaljskom) prebivajo tudi Beli Kranjci, ki se po svoji beli obleki tako nazivljejo. *Beli Kranjci vežejo Slovence in Hrvate ter govore slovensko-hrvaško narečje.* Ob obronku Gorjancev stanujejo kajkavski Hrvatje, vzhodno od Metlike, v Vinici in Bojancih Črnomaljskega okraja pa *Štokavci*".

Vlaški i stari romanski jezik na Krku.

Vlahe je, kako je poznato, naselio na otoku Krku krčki knez Ivan te im je odredio osobita pasišta. Spominu se oko Omišļa (1465, 1468), u Dubašnici i u Poļicima (1488). Još se g. 1504. razlikuju ondje Hrvati i Vlasi (Corvatus et Murlacus). Od ovih je Vlaha dobilo zacijelo ime i selo Vlašići na sjeveru općine dubašļanske, kojega je već davno nestalo. U selu Bogovićima župe dubašļanske nose i sada dvije obiteļi prezime Vlah. U Dubašnici ne pamte ipak najstariji ļudi, da je tko među ńima govorio rumuński. God. 1875. umr'o je u selu Bajčićima župe poļičke zadńi čovjek, starac od više nego 80 godina, koji govoraše sa svojom ženom vlaški. Meni pokazaše oko 1880. godine u Poļicima kuću, u kojoj se — prema predaji — nastanio prvi Vlah. U Malinski općine dubašļanske živļaše još g. 1883. neka žena, koja govoraše nešto vlaški. Tako sam ja g. 1884. napisao u „Viestniku hrv. arkeol. društva" (str. 52.), ali možda ona žena, rodom vaļda iz Krka, govoraše staroromanski jezik ili, kako ga zove dr. M. Bartoli, „dalmatski". To je izumrli romanski jezik, različit od novoromanskoga (mletačkoga) jezika, koji se govori danas po dalmatinskim gradovima. U gradiću Krku (Veglia) umr'o je g. 1898. u 77. godini posļedńi čovjek, koji još govoraše onaj starinski jezik, a zvaše se Anton Udina („Anzeiger" filoz. hist. razreda bečke akademije, 1899. br. XXV, str. 71).

Miklošić je priopćio u „Denkschriften" bečke akademije (XXX, str. 8. i 9.) rumuński „očenaš" i „zdravu Mariju", kako je krčki „povjesničar" Cubich tiskao te molitve (Notizie naturali e storiche sull' Isola di Veglia. Trieste 1874., str. 118) i kako ih je čuo pokojni kanonik Parčić od Mata Bajčića iz Bajčićâ. To bi bili jedini dokumenti rumuńskog jezika na Krku.

Odakle je vrbnički dekan Volarić dobio one molitve, doslije se nije znalo; ali je Cubich, komu ih je dao, mislio, da potječu iz Polica. Prof. Jagić dokopao se drugog teksta istih molitava, koji je prije g. 1825. poslao Jakovu Zupanu u Ļubļanu Krčanin N. Algarotti pod naslovom: „Pater noster et Ave Maria *in Lingua Poglizana*". Ovaj tekst je gotovo jednak tekstu Cubichevu, dakle potječe i on iz Polica. Zupan je vaļda nešto čuo na Krku o Rumuńima[1] pa mu je

[1] Jakov Zupan (1785—1852), dr. svetoga pisma, profesor u Ļubļani, stihotvorac slovenski, pisao je i historičkih stvari, među ostalim o nekim hrvatskim glagoļskim samostanima. Putovao je mnogo po hrv. zemļama želeći, da se Slovenci približe Hrvatima, što mu se u Krańskoj zamjeralo; a on je nato odgovorio pjesmom: „Kranje dolžen hrovatenja". (Glaser, Zgodovina slovenskega slovstva, II sv., str. 135—139).

netko zabiļežio — misli Jagić — a Algarotti poslao rumuńsko-hrvatski „očenaš“ i „zdravu Mariju“ (Jagić, Archiv für slav. Phil., XXII. str. 621—622).

Mnogo je znatniji prilog o krčkim Rumuńima, što ćemo ga ovdje iznijeti, a napisan je g. 1819. na Krku. Evo, kako sam ga se dobavio. U gradiću Krku izlazi već četvrtu godinu u tiskari, koju je o svome trošku podigao biskup Mahnić, vrlo dobar gospodarski list: *Pučki Prijatelj.* U ńemu se tiskaju već dvije godine odlomci iz djela nepoznatoga pisca popa Ivana pod naslovom „Dogojenja“. U 11. broju istoga lista od godine 1903. štampan bi članak: *Latinski, talijanski, ćuski i vlaški jezik na Krku godine 1819.*, koji je podjario još više moju radoznalost, da doznam štogod o popu Ivanu. To je Ivan Feretić,[1] koji se rodio u Vrbniku 1769., a umr'o 1839. Kako bješe zaređen za svećenika, posla ga krčki biskup Šintić na više nauke u Mletke, gdje je ostao 2 ili 3 godine. Iznajprije je služio u biskupiji seńskoj, i to kao kapelan u Gospiću. Povrativši se kući proživje svoj vijek u Vrbniku kao član seoskoga vrbničkog kaptola. O ńegovoj učenosti pričaju Vrbničani svakojake anegdote. Po hrv. primorju često ispovijedaše i propovijedaše, a na Trsatu držaše dispute sa župnicima seńske biskupije. Od velikoga duševnog napora postade hipohondričan, ištući lijeka i u Zagrebu u nekoga liječnika, koji živļaše prije u Krku. Mnogo je čitao i pisao, a najvolio je biļarstvo te je izašao na velik glas kao — liječnik. Pronašao je osobit lijek protiv zmijina ujeda, o čemu je napisao knjižicu na hrv. i talij. jeziku. Evo skraćenih natpisa ńegovih djela: 1. Pohvala od Svetoga Ivana Kerstiteļa 1812. (50 folio-stranica); 2. Poemata Sacra. Omnia haec Metro illirico digesta 1815.; 3. Pohvala Pričiste Divice Marije (11 strana); 4. Apostrophe Controversistica, Metro Illirico dimensa — Pramkrenutje Prigovarateļno u Redki iliričke razmireno. 1823. (70 strana; većinom u stihovima); 5. Pisme i Popivańa Ivana Feretića . . . složene za veću slavu Božju itd. 1825. (292 strane); 6. Letopisańa stvarih, dogojenih i zamiritih, ili kratko sabrańe i ispisańe stvarih zabiļivih, ovde i onde po svitu pripećenih od 1792. do 1814. U Verbniku 1824. (146 strana. Odavle je najviše uzimao „P. Prijateļ“ za svoja „dogojeńa“); 7. Fragmen Historiae

[1] Za ove podatke imam da izrečem najveću hvalu koralnom vikaru g. M. Poloniju, uredniku „P. Prijateļa“, i preč. g. dru F. Volariću, krčkom generalnom vikaru; a za vijesti o Algarotti-u g. Miroslavu Celebrini-u, krčkom veleposjedniku, za apsolutizma drž. odvjetniku u Hrvatskoj.

Civitatis et insulae Veglae. Komad skazańa i povidańa od Grada i Otoka Kerškoga iliti Veļskoga. Dilo . . . materinskim jazikom . . . složeno i ispisano. 1819. (nepotpuno); 8. Mnogo opširnije djelo pod istim naslovom i od iste godine, u kojem pisac prikazuje povijest otoka Krka: život i običaje Krčana, sudbinu glagoļice itd. Iz ovoga je djela uzet onaj članak o krčkim Rumuńima.

Naš Feretić nije ļubio ni Francuza ni Engleza, dok je simpatizovao s Austrijom i s Mlečanima. Nekih je ńegovih djela nestalo, među ńima na žalost jedno o biļarstvu. Nijedna ńegova kńiževna radńa nije tiskana, a želio je, da bi mu gdjekoju tiskao ńegov nećak, poṭońi biskup krčki Feretić. Vrijedno će biti pozabaviti se drugdje oko djêlâ ovoga vrijednog vrbničkog popa i doslije nepoznatog hrvatskog kńiževnika; a sada da priopćim, što je on zabiļežio[1] g. 1819. o krčkim Rumuńima:

„U našemu Gradu, kad bijaše ovi otok pod vladańem Rimskim, kako i još poslije, bijaše u cini jazik Latinski, kako se iz svih ploča kamenih i iz starih kńigohranilišća iliti Arkivi, bistro i očito vidi. Ovi jazik derži sada misto samo pri ļudih pismenih i u istomu naučenih. U istomu Gradu, bivši Otok pal pod Vladańe Vnetaško, ugńizdi se jazik Italijanski, i ovi jest sada u Gradu Kerškomu jazik poglaviti; jer nije u ńemu, ja virujem, Duše jedne, koja sada ne razumi i slovinski(?). Premda jazik Italijanski biva u Gradu poglaviti, nije ni po Otoku najzadńi; jer ne samo ļudi odhrańeni, dapače i ista skoro dica ńega razumiju(?) i kušaju, koliko je moguće, da s ńime govore. U istomu Gradu poviše Slovinskoga, Latinskoga i Italijanskoga, *ima i jazik vlašći* (vlaschi), *kojega općeno zovu jazik Ćuski* (Chiuschi). I jest jedno pokvareńe i smišańe jazika Italijanskoga, tako da dobar Italijan ne sve, ḍali štogodare od ńega razumi i koje poznanstvo prima. Kruh zovu *pun*, vino *vagn*, vodu *acqua*, meso *la quarne*, kuću *cusa*, dali sladko izušćena, Crikvu *Basalca*, i tako govoreći od drugih imena. Hotijući reć: idimo domaka, reče: *zajme a Cusa;* idimo u Crikvu: *zajme in Basalca; zajme a Vicla:* idimo u Veļu; *zajme a Vanç:* idimo u Verbnik. *Mançute* hoće reći: jijte (gijte), *sapajte* znajte, *scoltute* slišajte. *O che sapojta set voj!* o che dottorona siete voi! — *O ka dohturica jeste vi!* Riči i beside mnogo pokvarene, dali malo simo malo tamo, od Italijanskog jazika, akoprem u sebi prioberńene, dali

[1] Feretićev pravopis je zadržan u rumuńskim molitvama i riječima prema točnom prijepisu g. Polonija.

ne mnogo odalečene. U ovome jaziku vazda slovo *S* izuščivaju sladko u svih besidah, kako i Nimci, a *c* oštro, kako i Slovinci ovo ńihovo *ç* repasto, na priliku *çerv*. U Plovaniji pako Poļiškoj po više Slovinskoga ima i svoj jazik vlastiti, kojega oni općeno zovu jazik *Vlaški* (Vlaschi), i od ovoga triba je da ništo rečemo.

Gospodin Toma Blacovell i Gospodin Ivan Mills, koji dadoše na svitlo kńigu imenovanu: *Memorie della Corte d' Augusto*, t. j. *Uspomene od Dvora Augustova*, povidaju u istoj kńigi (Tom. 3., pag. 107.), da kada bijaše Otavijan Augusto s vojskom došal u Ilirij, da bijaše našal u ńemu jedan narod po imenu Japodi iliti Japidi, koji bijahu jedan narod na pol Celti a na pol Iliri, t. j. imijahu svoj jazik vlastiti, koji bijaše složen ništo od Celtiskoga a ništo od Iliričkoga jazika. Ovih i Strabon zove: Gens Celtis, Illirisque commixta; illi Japides, permixta illyricis et Gallis gens. Strabo lib. 4., i Steffan govori: Jappides, natio celtica prope Illyrium, t. j. Narod od Celti i Iliri skupa pomišan. Koja je ova Japodija iliti Japidija, vij u Pogl. IV. na listu 15. i 17.

Od ovih dakle Japodi iliti Japidi derži se za stalno, da istekoše naši Poļičani, koji se drugim imenom zovu i danaska *Vlasi*. Sve ovo vidimo ne samo razložito, nego i posvema istinito. Imamo ime od Vlašije. Ki ide na Poļica, govori da ide na Vlaško. Ļudi zovu se Vlasi. Nošahu prija i Popi i Svitovni Berki, kako i Vlasi. Povidaju nikoji još nikoga najpervoga, deržim, ako se ne hinim, po imenu Matija, koji, vele oni, da jest došal iz *Vlašije* seliti se na Poļica. Jazik imaju pokvaren s Celtiskim, Iliričkim jazikom, kojega oni zovu, da jest jazik Vlaški. Ima se dakle za stalno deržati, da ono je jazik nikada japodijski, a da Poļičane jesu pokoleńe pravo od starih nikada Japodi, t. j. Celto-Iliri, kako se iz ovoga dokazańa sunca bistrije vidi. Evo za izglied i priliku od svega ovoga ovde podlažemo *Otče naš* i *Zdravu Mariju slovinsku* i *Otče naš* i *Zdravu Mariju Poļišku*.

Otče naš Slovinski.

1. Otče naš, koji jesi na Nebesih,
2. Sveti se ime tvoje,
3. Pridi Kraļestvo tvoje
4. Budi voļa tvoja, kako na Nebu, tako i na zemļi.
5. Kruh naš svagdańi daj nam danas.
6. I odpusti nam dugi naše, kako i mi odpušćamo dužnikom našim,
7. I ne uvedi nas u napast,
8. Da izbavi nas od zla. Amen.

Otče naš Poļiški.

1. Caçe nostru kirle jesti in çer
2. Neka se sveta nomelu tev
3. Neka venire kragliestvo to
4. Neka fiè voglia ta, kassi jaste in çer, assasi prepemint
5. Pire nostre dessa kazi da ne astecz
6. Si lasne delgule nostre, kassisi noj lessam al delsniç a nostri
7. Si nun lessaj in ne nappasta
8. Nego ne osloboda de rev. Assasifi.

Zdrava Marija Slovinski.

1. Zdrava Marija milosti puna, Gospodin s tobom.
2. Blagoslovļena ti meju ženami i blagoslovļen plod utrobe tvoje Isus.
3. Sveta Marije, Majko Božja, moli za nas Grišnici sada i na čas smerti naše. Amen.

Zdrava Marija Poļiški.

1. Sora Maria pliena de millosti Domnu kutire.
2. Blagoslovitest tu intre mulierle, si blagoslovituj ploda della Utrobba ta Isus.
3. Sore Maria Majula Domnu roghè Domnu za noj akmoçe si in vrajme de morte a nostru. Assasifi.

Bivši simo došli nikoji Cigane iz Bulgarije, ili, kako drugi rekoše, iz Banata, na prošńu moju moliše ove iste molitve, t. j. *otče naš* i *zdravu Mariju,* ńihovim Vlaškim jazikom, i moleći ikoju besidu promińivahu, n. p. Parvi stih od otčenaša oni govorahu ovako: *Tate nostru cumeste in çeri,* i koje druge, dali ne mnoge beside promińivahu, *dvi tri od kojih jesam i ja ovde popravil,* i na ńihovu sam je okrenul. Govorihu oni, da ovo jest jazik Karavlaški, s' kojim oni nakon slovinskoga običajno govorahu ovdi i doma u svojoj otačbini. Ili dakle simo ili tamo, on jest jazik Vlaški, Karavlaški i Bulgarski, premda ga oni zovihu samim imenom od Vlaškoga jazika, t. j. *otče naš* Vlaški i *zdrava Marija* Vlaška, istom' kako i naši Poļičane, koji, kako se iz svega ovoga očito vidi, jesu pravi Vlasi i Karavlasi, japodi Stari i Celto-Iliri, krozi Vlašiju ili iz Vlašije simo dovedeni. Ovi jazik, od kudagodare bijaše na ovi otok prispil, sad dospiva i potira se posvema. Doklam se Poļičane ženihu za Poļičanke, živil jest i terpil jest ov jazik, jer su ga dica od mater i dojak ujedno s' mlikom cicali, a poklam počehu oni drugamo, a osobito u Dubašnicu, ženiti se, propade jazik, jer ne bijaše, koji bi dičici naučil ga, i u istom uputil ńih. Za to pravo uložih ova, za da od ńega ostane kakova takova uspomena".

Čisto nam godi ovo, što kaže na kraju pop Feretić: napisao je ono malo o poļičkom vlaškom jeziku, da „od ńega ostane kakova takova uspomena". Malo nam o ńemu kazuje, štogod i krivo, pa opet su ńegovi podaci dragocjeni i najobilniji od svih dosadašńih biļežaka. Moramo ipak istaknuti, da je Feretić u tekstu „očenaša" i „zdrave Marije", kako sâm kaže, „dvi tri beside" popravio. Ispoređivańem teksta Zupanova s Feretićevim pronađosmo, da su posve istovetni: u „očenašu" dolazi u Zupana *çaçe, çel,* a u Feretića *caçe, çer.* Drukčije je sve jednako. Prema tome možda je Algarotti[1] dobio

[1] Zvao se Nikola Udina, po materi Algarotti, a rodio se u gradiću Krku. Učio je u svom rodnom mjestu, neko vrijeme i u Beču. U Krku bijaše katehet, docnije (od g. 1822.) profesor klasične filologije u

svoj tekst od Feretića: Algarottiev potječe iz g. 1824. a Feretićev iz g. 1819.! Između teksta Feretićeva i Cubicheva nema opet bitnih razlika. U Cubichevu „očenašu" čitamo: *nomelu, nu;* dok u Feretića dolazi: *nomelu, nun.* Cubich je izostavio „nostre" iza „delgule". U Cubichevoj „zdravoj Mariji" nalazimo *intra, sora, maju lo,* a u Feretića: *intre, sore, majula.* Ove je razlike mogla prouzročiti Cubicheva poznata nekritičnost. Cubichu je dao polički „očenaš" i „zdravu Mariju" vrbnički dekan-župnik Petar Volarić, a on ih je opet prepisao — nema sumńe — iz Feretićeva djela. I tako, izuzevši Parčićevu zabilježbu spomenutih molitava, izlazi Feretić kao prvi čovjek, koji je nešto pouzdano priložio o jeziku krčkih Rumuńa. Feretićeva zabilježba „očenaša" i „zdrave Marije" pokazuje, da se polički Vlasi uz početak XIX. vijeka molahu bogu na pô hrvatski; dok u drugoj polovici istoga vijeka posljedńi polički Vlah ne imadijaše više svijesti ni o gramatici ni o značeńu pojedinih riječi jezika svojih pređa. To potvrđuje tekst Parčićev, što ga je naštampao Miklošić na spomenutome mjestu.

Čudnovato je, da Cubich (Talijan iz Goričkoga i neprijatelj našega naroda), koji je proveo kao liječnik veći dio svoga života na Krku, ne zna ništa o poličkim Vlasima, tvrdeći, da su svi Poličani Hrvati (Notizie I, 109. 118). Vlasi, isprva pastiri, nastavahu sporadično oko Omišlja, u Dubašnici i u Poljicima, Prvi su izginuli oni oko Omišlja; za ńima oni u Dubašnici, valđa sa svojim selom *Vlašići,* kojega se ruševine vide i danas u *brgudu*[1], općinskom pašńaku, a zadńi oni u župi poličkoj.

Feretić, kako vidjesmo, piše, da se u gradu Krku (Veglia) govori pored slovinskoga, talijanskoga i latinskoga još i *„jazik vlašći, kojega općeno zovu jazik ćuski".*

Salcburgu, napokon postade župnik kod francuske crkve sv. Ane u Beču, gdje je i umr'o oko g. 1838. Bavio se poviješću, talijanskim pjesništvom, najviše glazbom. Kupljaše i građu za povijest otoka Krka; no, kuda je dospjela, ne zna se. O krčkom biskupu Šintiću složio je nekaki pamflet. Dopisivao je i s popom Ivanom Feretićem, te nam je ovako još razumljivije, kako je doznao za one poličke molitve. Općio je i s glasovitim ńemačkim skladateljem Mozartom u Salcburgu. Svoju knjižnicu (do 10.000 svezaka), bogatu zbirku muzikalija i glazbenih instrumenata oporučno je ostavio katedralnoj crkvi u Krku.

[1] Ova je riječ vrlo stara; bit će podrijetla romanskoga, a javlja se u krčkim spomenicima već g. 1186: terra in loco, qui dicitur *Berguto;* usque *Burguldum* (Jireček u „Denkschriften" fil. histor. razreda, Bd. XLVIII. 69).

Feretićeve riječi dakle znače: „Krčani imadu svoj osobiti jezik, koji zovu ćuskim“. Ako je tako, onda se ova tvrdńa divno podudara s izjavom Mlečanina I. Giustiniana, koji je g. 1553. napisao u svome putopisu, da Krčani govore *un idioma proprio,* narječje tako različno od talijanskoga, te ga je on držao za *lingua schiava* (Ļubić Commisss. 2, 262., u Jirečka o. c. str. 80)! To je dakle stari romanski jezik, koji je prestao živjeti s Antunom Udinom g. 1898.

Biļeške našega Feretića donose eto malen prilog i za poznavańe staroga romanskog jezika grada Krka![1] Kako je došao Feretić do riječi *ćuski* ili *ćušk*i (Chiuschi): je li tu riječ doista čuo — a čini se, da jest, kada tvrdi: jazik, *kojega općeno zovu jazik ćuski* —, ili ju je sâm načinio, ne možemo s uvjereńem ni tvrditi ni nijekati. Čini se, da je ono prvo istina, jer u II. poglavļu svoga djela: „Komad skazańa i povidańa od Grada i Otoka Kerskoga“ piše: „Zovu ga i *Ottok Chiuski* poradi *Chiuka,* koji je peçatni oppchine istoga Ottoka“; a malo daļe: „Kerçane *gnihovim Chiuskim jazikom* zovu Vegliu *Vikla* i *Vekla,* može biti dakle da nerazuman Porfirogenito od ovoga gnihova jazika, tada oppchieno u Gradu tekuchiega, prominivsci *V* u *B* i *I* u *E* nazval ga je Bekla i Vekla, a ne Vikla“.

Naziv *ćuski, ćušk*i ili *ćučki* dolazi valda od *ćuk* (rod sôvâ). Grad Krk ima naime u svome grbu *ćuka,* poradi čega se Krčanima, građanima i drugim otočanima rugaju susjedni primorci, osobito Riječani: *cući* ili *ćuki.* Krčani uzvraćaju Cresanima zovući ih: *konićari, pulićari* (pulić = mlado magare), jer grad Cres ima u svom grbu końa. Od toga podrugivańa mogao je nastati i naziv: *otok ćuski, jazik ćuski,* kojega ja međutim nijesam nikada čuo, i ako sam rođen na Krku; a g. me Polonio uvjerava, da ni on ni ńegovi znanci, koje je za to pitao, nijesu ga također čuli. Moji bi Dubašļani zacijelo rekli: *ćučki.* Riječ *ćuk* je valda romanska, premda toga ne kazuje ni naš akademijski rječnik ni Miklošićev „Etymol. Wörterbuch“. Po Vuku (Rječnik) dolazi od glasa *ću;* bila bi dakle onomatopoetskog postańa. Samo da ne smeta talij. riječ *ciuco!* Talijanima je *ciuco* porugļiva riječ, a znači: magare. U ńih se dakle upotrebļava u prenesenom značeńu, pretpostavljajući, da im znači i pticu. Čudnovato, da i Hrvati Krčani govore: „ala si pravi ćuk“ = glupan!

[2] O tome jeziku sprema veću radńu spomenuti već dr. Bartoli, a znatno je unaprijedio poznavańe romanskog jezika u Dalmaciji prof. Jireček svojom krasnom raspravom: „Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters“ (Denkschriften der k. Akademie der Wissensch., philos. hist. Classe. XLVIII Bd.).

Kada smo već u povodu Feretićevih vijesti morali spomenuti izumrli stari romanski jezik u talijanskom gradiću Krku, dodat ćemo još neke bilješke.

Cubich razlikuje također u Krku staro „latinsko-celtsko“ (!) narječje i mletačko (Notizie I. 107—121). U primjerima latinsko-celtskog govora, što ih on navodi, nahodimo mnogo riječi, koje upotrebljavaju krčki i drugi Hrvati po primorju: *mezul* žmul (čaša), *altite* jelito (crijevo), *catrieda* katrida (stolac), *juarbul* jarbul (drvo, katarka), *carassaun* kračun (željezo, kojim se iznutra zatvoraju vrata), *moiciarno (moča* na Krku: kada pada odviše kiše), *sedarul* šudar (rubac), *dermun* drmun (δρυμών): ograđena šuma. Cubichu je *vicla* = grad, dok je to u istinu ime grada (Vicla = Veglia). Zanimljivo je, da je Cubich čuo i riječ *basalca* = crkva; a još je zanimljivije, kada priča, da se stanovništvo talijanskog gradića Krka u starini dijelilo na 6 razreda ili *četa*. Izmjenično pozajmljivaće! Starac Antonio Depicolzuane, koga je g. Polonio ispitivao, umoljen od mene, izjavio je, da se krčki jezik nije nikada drukčije zvao, nego *dialetto Vjesan* (Vježan), te mu je kazivao ovu molitvicu, kako je pamti iz djetinstva, ali je danas većinom ne razumije:

„Sant' Antun, del quar sun, sarte pian de spirito sun e guardúte mè de tun, de limp, dell' acqua currianta, de sputa taglianta, di féglie di rúde, di fúlse testemonie, di testemonie iostavza, de nunc remúlt, de nunc rája cávsa, chi pássa nel radiat nè di dut ne di nuàt ne nel punto della moárt. Amen Signor“.

Stariji su ljudi negda govorili u Krku tim jezikom, da ih mlađi ne razumiju; sada najstariji ljudi pamte samo kakovu molitvicu, riječ ili frazu. Ovako je izumr'o na Krku i rumuński jezik. Posljedńi poljički Rumuń nije također razumio svake riječi, što su dolazile u molitvama, koje je znao recitirati.

Po kazivańu Depicolzuanovu zvao se je otok Krk u onom izumrlom krčkom jeziku: *Riccasoia* — bio je vrlo plodan i bogat — a ime „Veglia“ je zadobio ovako: U davno doba dva mletačka gusara, po imenu Ćići i Malići, stajahu na lađici u zasjedi između Merga (na Cresu) i Krka, gdje bi oplijenili svaki brod, koji bi onuda plovio. Puške kremeńače ne mogahu im nauditi, no ipak ih je nadmudrio krčki krojač Mihalović. Ovaj je naime čovjek metnuo u pušku s kuglom i komadić voska, kojim bi gladio konac, da mu lakše prolazi kroz tkaninu prigodom šivańa. Tako je ranio jednoga gusara u ruku, pa su Krčani ulovili obojicu. Istom sada je Krk izgubio svoje staro ime „Riccasoia“, te ga počeše ljudi nazivati „Veglia“, jer

*

su Krčani *vigilanti* (bdeći) svladali gusare . . . Slično priča i Feretić g. 1818. ističući, da su se Krčani, bdeći radi gusara, proslavili i primili za svoj grb ćuka, a oko ńega napis: „Vigilis Veglae Communitas, to jest: Bditeļna kerska ili veļska općina". „Stvar istoj općini — nastavļa Feretić — ne na špot, kako budalasto sudi se, nego na čast služeća, budući da ne samo oni, nego i svi ńihovi principi vnetaški s ovim se *zlamenom ćuskim* dičiše . . . Jest ćuk ptica noćna Minervi iliti Paladi posvećena. Palade ili Minerva je božica od mudrosti. A mudrost ki će steći, vaļa da ne spava, jer i općeno reče se: Chi dorme, non piglia pesce; ki spava, ne lovi ribe. A to jest, da oni su mudri, nastojni, pomńivi, bditeļni, i, kako i ćuk, ne spavajući. Što sve vazda, kako i sada, u istomu narodu bistro vidi se i lahko opaziva se. Eto kratko skazańe od ćuka, s kojim toliko naši susedi naših otočan ruže i spotaju, a to sve, jer ne znaju, ni što jest ćuk ni za što ga deržaše stari Grci ni koje napokon ima u sebi otajstveno zlamenovańe".

Kako je povijest otoka Krka vrlo staŗa — spomińu ga stari grčki i latinski pisci —, može biti i ovo pričańe o ćuku prethrvatsko. Nije dakako iskļučeno ni to, da je mogao biti krčki grb uzrokom postańu priča — o bdjeńu Krčana.[1]

O dječjim igrama.

1. Prof. Ilešić priopćio je u VII. kń. našega „Zbornika" članak o dječjim igrama, u kojem čitamo na str. 222—225. i razne varijante teksta uz neku dječju igru. Prof. Ilešić sjeća se iz svoga djetiństva riječi: „eketi, pęketi, cuketi me". U mojoj kući bješe više godina kao dadiļa neka starica, Varaždinka, koja je naučila moju djecu onaj tekst ovako: „ekete, mekete, cukete pe; aberle baberle, domine; elc, pelc, parlapu".

[1] Novija literatura o istarskim Rumuńima nalazi se spomenuta u velikoj i zanimļivoj recenziji dra. M. Bartoli-a: *„Pubblicazioni recenti di Filologia Rumena*, Torino 1901., tiskanoj u „Studj di filologia romanza" vol. VIII, fasc. 23. — Dobrotom istoga pisca doznasmo, da se ńegova velika radńa: „Das Dalmatische" već štampa, te na str. 96. čitamo (imamo pred sobom reviziju tiska): „la lingua *čuška* = das Vegliotische", što je Bartoli čuo na Puntu od nekoga Frana Gaļanića. Dakle se riječ *ćuski* doista govorila na Krku! — G. Bartoli, mlad i vaļan romanista, misli, da će biti *ćuski* u rodu sa talij. riječi: *civetta, zueta*, franc. *chouette*. Tako nam on piše, ali to baš nije sigurno. Od mlet. *zueta* načiniše Dubašļani (možda se čuje po cijelom Krku) *čuveta;* ali od „čuv-eta" teško bi mogao postati pridjev: *ćuski* ili *čuški*.

Igra se izvodi ovako: Djeca stoje u kolu ili u redu pa jedno počne govoriti: aberle, baberle . . ., tičući prstom svako drugo dijete, namijenivši svakomu jednu riječ. Dijete, kojemu pripadne zadńa riječ, izgovorena: *parla — pû* (rastežući posljedńi slog), osjeća se kao osramoćeno te ono sada započne iznova igru. Tekst se izgovara kao da sastoji od tri stiha, a svaka se riječ (u „cukete pe“ su dvije) izgovara odjelito, što sam označio zarezima. Varaždinska inačica slaže se sa štajerskom, od koje je iznio prof. Ilešić samo početak.

2. Još sam kao dječak čuo, pa i sâm s drugom djecom pjevao, na Rijeci ovu pjesmicu:

Kolo, kolo i šulanca,
Babinega janca,
Priko mosta tanca.
Ako ne ćeš ti, ćemo mi,
Cencelele . . .

Jedno dijete stoji samo usred kola, a ostala se djeca, krećući se lijevo ili desno, drže rukama pa pjevaju unisono gorńe stihove. Izgovorivši jako vičući: cencelele, bace se na zemļu. „Cencelele“ bit će onomatopoetska riječ, dok je „šulanca“ možda talijanska: sollazzo = šala, „sulac“). Ako imamo u „šulanca“ riječ „lanac“ (pogrješni primorski akuzativ jednine glasi *lanca)*, onda ne znamo, što je ono *i šu.* — Možda bismo mogli misliti na talij. riječ *sù* = gore, ajde, te bi prvi stih značio: „kolo, kolo i ajde ili gore (t. j. dignimo) lanca“.

Kako se u ovoj pjesmici govori o „babinom jancu“, lako da se nalazi razjašńeńe riječi šulanac u riječima, što ih ima Pleteršnikov „Slovensko-nemški slovar“: *šul* = mit kleinen Ohren, šul oven, šula ovca; *šulavec* = šul oven.

Uzidavańe čeļadeta kod novih gradńa.

U pjesmi 26. Vukove zbirke „Srpskih nar. pjesama“ (kń. II.) kazuje se, kako tri brata Mrļavčevića ne mogahu sazidati Skadra, dok ne uzidaše mladu Gojkovicu. Vuk primjećuje u napomeni k ovoj pjesmi (II, str. 117.): „U narodu se našemu i sad pripovijeda, da se nikakva velika građevina ne može načiniti, dok se u ńu kakvo čeļade ne uzida: zato se takovijeh mjesta klone svi, kojima je moguće, jer kažu, da se i sjen čeļadetu može uzidati, pa ono poslije umre“.

Göthe je osobito cijenio naše narodne pjesme; opet mu se junačke pjesme, pa i ona o zidańu Skadra poradi uzidavańa mlade žene,

činahu barbarskima.[1] Prvih desetina XIX. vijeka bijaše narodoznanstvo gotovo nepoznata nauka, stoga i ne zamjeramo Göthe-u, što nije znao, da uzidavańe čeļadeta kod nove gradńe nije duševna svojina našega naroda, već da je to praznovjerje poznato i drugim, starim i novim narodima. Međutim za potkrepu Vukovih gorńih riječi navodim evo, što sam čuo potkraj 1902. godine na štajersko-hrvatskoj međi.

Tri čovjeka bijahu zabavļena pretakanjem vina; dvojica bijahu Slovenci, a treći Hrvat. Jedan pričaše drugima ovo: Neka žena iz Slavonije kazivaše nedavno među crkvarima u Mariji Bistrici, kako su negdje u Slavoniji gradili tunel, ali što bi dańu sagradili, noću bi se srušilo. Napokon se ļudi doviše, da treba ugraditi živo dijete. Kada nađoše majku, koja je za velike novce prodala svoje maleno čedo, uzidaše ga — i gradńa tunela bješe brzo gotova. A ono je dijete dugo, dugo cviļelo, no nitko ga ne mogaše izbaviti.

Drugi je nato dodao: I pod novim dravskim mostom kraj Varaždina uzidaše dijete, kupļeno u ciganke, jer se drukčije ne bi bio most nikada sagradio.

Ja se nato upletem u razgovor pa reknem svojim ļudima, da je to sve samo naklapańe; jer eto ja živim u Varaždinu pa nijesam ništa čuo o uzidavańu djeteta pod dravskim mostom. Najstariji a i najinteligentniji od one trojice — služio je u vojsci, a u mladosti je proveo u Varaždinu nekoliko godina kao bačvarski kalfa — ozlovoļen mojom primjedbom, odgovori mi ponoseći se svojim znańem: Toga mi, gospodine, ne ćete ipak nijekati, da su doista u temeļ varaždinskih škola (gimnazije i pučkih škola) uzidali, ne znam, kada je to bilo (1867.), svakojakih novaca i koješta drugo. Ja sam to vidio svojim očima!

Kušao sam, da im to sve objasnim. Nijesam mogao ipak, da im izbijem iz glave vjerovańa, kako se nijedna velika gradńa ne može dogotoviti, ako se ne ugradi u temeļ kakovo dijete.

[1] „Die ältesten (t. j. epske pjesme) zeichnen sich bei schon bedeutender Cultur durch abergläubisch barbarische Gesinnungen aus; es finden sich Menschenopfer und zwar von der widerwärtigsten Art. Eine junge Frau wird eingemauert, damit die Feste Scutari erbaut werden könne, welches um so roher erscheint, als wir im Orient nur geweihte Bilder gleich Talismanen an geheim gehaltenen Orten in den Grund der Burgen eingelegt finden, um die Unüberwindlichkeit solcher Schutz- und Trutzgebäude zu sichern. (Goethes Werke. XII Bd., Hildburgshausen 1869, s. 610).

DRUGI DIO.

P o l j i c a.

Narodni život i običaji.

Složio Frano Ivanišević.

(Nastavak.)

Nakit i češljańe.

Nakit. Nakit i naprava zove se sve ono, šta se ušije, nadometne ili zadije na robu, da bude čovik u životu dičniji vidit. Starinski nakiti čeznu i u Poljicin, malo je više srebra i zlata, ponajviše danas brusa, čoje, štame, kurdele, sve mala vridnost. Vuče se još u gorńin krajevin po 'dikoji ritki običaj srmâ i pârâ (pulija, paricâ), kojin navezu obuću, okitu kape, jačerme i perčine. Ali u svemu 'oće se mire i načina; šta je prislano, nije ni maški drago. Ima čeljadi, pa natrpa na se svakog nakita i belaja, ustoboči se ka' turski paša, opruži ka' ždralina vrat u ariju (zrak), odbija oštro svaku stopu silovitom nogon, nakeri kapu na desno uvo, zasuče rukave, zametne se glavon ka' balinče, zapali lulu, uzo'li se: ko san, ja san! To su o'lčine, sileģije. Narod ne begena taki nakit, zamira i odvraća oči od taki' ljudi. I kada žensko mlado ugrije glavu, pa se načantra svakakvin čančaran, naroza se cvićen, vrpcan, prsteńen na rukan i kolajnon ispod vrata, uvije se u pasu, izboči prsi, zaliže kosu i nikud čudnovato koraca, ka' da ne staje na zemļu, ne bi reka', sad će nà poletit, — starija pametnija čeljad okreće se i ruga: nu ti one *ćokarice*, šta se je naćokala.[1]

Nije zamire nikakove, da se mladost nakiti *cvićen*. Ovo je cviće za nakit: gariful (kadipa), kaloper ili goloper, vijola, ljubica, šarop, murtela (bosiljak, vesliđan), barbaroža, mažurata, đeranija, kanela,

[1] *Ćoka* je veliki svitionik u crikvi nakićen od komadići (klinčića) izdilanog na ćoške cakla od svaki' koluri (boja); služi za sviće, koji' bude 40—50 namišćeno.

crvena i bila ruža. Najviše je cvića po šinican i ponistran (prozorin) bosiļa (murtele). Momci nosu cviće za uvon, za kapon, na prsin a u krožetu ili kaparamu i u rukan; divojke za prsima u nidrin, a postarije žene u ruci, toliko da jin zamiriši zeru pod noson. Muškići u gorńin Poļicin kupuju i nosu za kapon paunovo perje, a ženske i to divojke kupovni cvit za kapicon, kada iđu na dernek. Sada nike u Docu nosu za kapicon nikoliko mali' zakovrčasti' pera od divļega pátka, a ženske udane nosu za oblukon po koji kupovni cvit od postave ili karte od svakakovi' pomišani' kolura.

U sridńin i dońin Poļicin nosu niki muškići *rećinu* (naušnicu) u uvu. Evo kako to učinu: Ugriju dobro na ogńu iglu, sve dok pocrļeni, provrtu dońe leto uva, probije krv, učini se rana, u tu ranicu stavu svile, dok zareste, promiče rećina i maže tašćon (našće srca) pļuvakon. Mladi momci obisu niz prsi *reloj* (orologio) sa kadinon (lancen).[1] Niki muškići, zvani za porugu *muškardini* (gizdelini), nosu po rukan vere i prsteńe.

Cure i mlađe žene, a borme i mańa ženska dica, ma taka ti je ženska narav, 'oće svaka, jadi je odnili, da ima štokod uresa, nakita na sebi ili po rukan, na prsima, u ušima okolo vrata, poza pasom. Vidi jedna od druge, pa ne ima mira, dokle ne kupi, uštedit će od grla, natrudit će se nadnican, gladovat će i žeđat će, a 'oće se nakitit, jer misli, da ne će ni pašče na ńu pogledat, ako ne ima baren jedan kus zlata ili srebra na životu. Cure i mlađe žene kitu se srebrenin botunin (pucin), obišno nosu ji' na krožetu, sukńi ili košuļi, nanižu vêre i prsteńe po rukan, po dvi tri struke koraļa oko

[1] Nazad malo godina *reloj* (niki izgovaraju *leroj*) viđeva' se samo u popa, učiteļa ili kojeg gospodičića *pijagata* (impiegato, činovnik) iz grada, a danas malo ko da je iša' u svit, na vojsku u kraļevu službu, na koji obrt, zanat ili trgovinu, a da nije kupija reloj. U krožetu učinu žepić, tu ga stavu i nosu, a niz prsi obisu ili prikrižu kadinelu (catena, lanac) od srebra ili paťuna sa križin, medaļan, pancirin, staron muniton (moneta, novac), ka na jednu priliku: cvancikon (pleton), taliron, cekinon, marijon terežon. Reloji su obišno od male cine, od srebra ili koje kovine posrebreńene. U dońin Poļicin, osobito Jesenican, počeli u zadńe vrime nosit i zlatne reloje, 'oće niki da se po tomu vidi, kako jin stoji kesa. To su ponajviše trgovci, koji 'odaju po svitu. Jedan mladi trgovčić sta' kazivat narodu prid crikvon svoj zlatni reloj, koji ga u Treštu gusta (costare, zapada, stoji) 200 kruna. Ja prispija, pa ću ti ńemu: „A je li, bolan, šteta uložit toliki novac u to zlato, jesi li moga' i prostijega od 30—40 kr.?“ — „E, skužajte (scusare, oprostiti), gospodine, 'oće se nan u svitu“, odgovori on, „jer u svitu niko ne gleda, šta imaš u kesi, nego na sebi. Lipa odića čini gospodičića.“

vrata, kolajnu niz nidra. Prije su na dnu koraļa nosile madreperlu (ili kako niki izgovaraju modroperlu), a to je okrugla pupčasta pločica od srebra pa pozlaćena, a u sridi ńe cvancika (novac, pleta, 33 novč. = 66 para). To se pobacilo, sada je običaj obisiti križ zlatni ili pozlaćeni. Na prsima ili na kapi nosu *puntapete* nike srebrene a nike od pafona ili nikela učińene na različite grane. U Podgrađu i Kostańu još se najboļe podrži ženski nakit, tu su kolajne, pánciri, singiri, ploče, križi i medaļe. U gorńen kraju Poļica nosile ženske do nazad maloga zemana velike ploče od srebra, učińene na okvir (pod škatulu), na ńiman slike kojeg sveca, niz oba ramena spustile bi nakićene vrpce sa kurdelan ili pancire, o kojin visile ploče, a to zvali *jankoše*.

U dońin Poļicin postarije žene nosu *pribodaču* ili špijodu na nidrin, š ńon zatvoru dvi strane od košuļe, a nike zadiju i na krožet, a u gorńin Poļicin na obluk. Svaka ženska neton počme na se robu oblačit, provrti uvo i nosi rećinu od zlata ili pozlaćenu, kako koja more i kako je u kojen kraju običaj: ima rećina starinski' na tri grane ka' tri viseća zrna, zovu se trozrńke, pa su plazuše, minđuše, botuńače, tulije, kako je opisano na drugon mistu.

Češļańe. (Muškińe.) Svaki muškić nosi *brke* bilo male ili velike, kako komu izrestu i kako ji' ko goji. Nađe se u dońin Poļicin 'dikoji — ali su ritki — da ne ima dlake pod noson. Rugaju mu se i učini li koju nepodobnu, izvalu mu prid oči onu besidu: aja, brate, prođi se čovika golobrada i žene brkate! *Bradu* niko ne nosi. Neton vlasi (kosa) narestu, za tri četiri prsta striže se, a brada se brije svaku desetak dana, a niki i prije, obišno svake neđiļe i sveca. Čoviku se godi sramota izaći prid ļude, od sveca doći u crikvu neostrižene kose i neobrijene brade. Rugaju se, ko zapusti kosu pa se nakostruši po čelu i zatiļku, a pusti bradu po obrazu: nu ti, šta mu je zakosatila glava, ka' u prča brava! Samo potla teške nemoći (bolovańa) i mrca u kući pusti se za niki zeman neobrijena brada. Kada se korutuje za mrtvin, prođe po cili misec dana i više, da se ne briju. Poza vraton se podbriju, jedan palac do kose ostane.

Za strižeńe 'oće se češaļ i nožice, a za brijańe britva brijaća, koja se zove *ustra*. Češaļ je od driveta domaći ili od kosti kupovni[1], a brijaća britva kupuje se u gradu u dućanu sa beleglijon, na kojon

[1] Ima češaļ ritki i gusti: ritki za razredit kosu, a gusti za očistit glavu od pr'uta (prhut), od gamadi (uši) ili koje druge nečisti. Zato se kaže o češļu: ovo je mali Rade, koji čele (uši) krade.

se oštri, učini se kajiš, na kojen se gladi. Za brijaṇe 'oće se sapuna šćetoga (prostoga) ka' za robu (lušiju) ili mirisnoga. U svakon selu nađe se čeḷade domaće, koje zna ostrić i obrit. Zovu ga od šale: brico, berbir, a obišno po kući i imenu, jer to mu nije pravi zanat. Niki se briju i sami uz ogledalo. Momčad, šta dolazi iz kraḷeve službe, zna radit britvon i nožicin. Sada se uvela nika makina (sprava, stroj) na sitne zubiće, u jedan čas, na višu i maṅu kosu ili skalinu ostriže kosu i poravna. Ko se ostriže baš pri glavi, govori se, da se je *ošiša'*. Poruguju se *šiški* glavi. Brijača malo ko plaća novcen, dade mu se napojnica, prispije li za ručak, niko mu ne će uskratit zalogaj kruva, pečicu kuvana mesa ili komad sira, je li u krčmi, plati se za ń vino, napuni mu se lula duvanon.

Mlađarija razdili kosu priko sridine glave ili s live na desno sprida, odignu strane oko ušiju a na zatiḷku razdilu niza sridu. Postariji ne će niza sridu, nego uvik s liva na desno, ili s desna na livo, a niki samo svr' timena nizbrdo do čela i zatiḷka; brez ikakva razdilivaṅa spušćaju jin se čuperci side kose ka' vune. Mala dica ne okreću nikako kose, jer su uvik ošišane.

U stara vrimena nosija se u Poḷicin *perčin*. Od dugi' vlasi na zatiḷku spleja bi se perčin od četri struke, dosiza' je sve do pâsa. Uplelo bi se u perčin gajtan, svila i srma do 12 kita, a po kitan na stotine trepetḷika, to su sitne pulijice od biloga mida, sitne ka' oko od ribe, u sridi šupḷe nanizane na svilu. To sve pusto sjalo i caklilo se na suncu, dika bila vidit na mladiću, kada se okreća' i potresa' glavon. Namećali se, ko će više kita u perčin. Najveći ures na mladiću bija perčin. Kad bi momak zaručija divojku, prvi dar bija perčin; divojka vaḷa odma' da pripravḷa kite. Teško bilo nosit perčin, jer je tribalo da ga drugi češḷa i plete. Ožeńene češḷala žena ili ćer, a ko će momke?· Lako je onomu, ko ima svoju curu. Pođi u subotu večer — sutra je nediḷa, misa, vaḷa uredan doć prid crikvu — i reci curi: ajde iščešḷaj me, to je bila ńezina dužnost. Momak bi seja pokraj ńezina skuta, a ona bi ga najprije iščešḷala pa splela. Kada bi zapińa' češaḷ u vlasin, stavila bi dvi kapi uḷa ili na češaḷ ili na dlane pa pomaži po kosi, neka se boḷe raspliće[1]. Ko ne ima isprošene cure, potrči u pleme divojkan, da mu spletu perčin. Svak odabira', 'di ga srce više stezalo. Sakupilo bi se više momaka

[1] I sada starija čeḷad muška i ženska mažu kosu uḷen. Nikin starcin sve kàpi uḷe na ramena, zalašti se kosa na suncu, pa se mlađi rugaju: nu šta se je zaliza ka' miš iz uḷa!

kod jedne divojke, 'dikod dva momka, koji imali misa' prosit istu curu, pa bi se došlo do riči i kavge cića tog češlańa, jer svaki 'otija da bude prvi iščešlan[1]. Nazad jednu 50 godina puno se je viđalo, malo ko da nije nosija perčina, sada skoro nije viditi nijednoga[2]. I mlada nevista kada bi došla u kuću, svakoj muškoj glavi imala je doniti perčin.

Kad su ostrigli perčine, nosili su dugu kosu, koju su zvali *kavijada;* spadali vlasi sve do ramena, po kularu (jàki). I danas stara čeljad nosi kavijadu, ali i to dolazi na maće. Mlađarija striže kosu sve na kratko, čistoća je za robu, a oblakšica glavi za zdravlje. Niki starci danas nosu kosu do nad čelo, a sve naokolo podstrigu.

(Ženskińe.) Malu žensku dicu do 7—8 godine plete mater ili koja starija sestra a u dvi, a u nikin mistin i četiri pletenice, pa dite se kasnije i samo nauči. Divojke i mlađe žene nosu kosu najednako, po kosan ne možeš raspoznat curu od žene. Kad se češljaju, razdilu kose sprid i strag niza sridu, spletu livu i desnu pletenicu od tri struke, između ńi' svežak od modre, crne ili zelene kurdele. Sada je sve kurdela, a prije se činija *uplitńak* od četvero ili osmero žica crnoga konca. Sprida povr' čela i sa strane ostavu ništo kosa nespleteni', privrate ji' gori i pri'vate potkosačen pod bradu ili natrag; po tomu kosa stoji naježena, zaklańa kapicu i čini da stoji ravno, jer odasvud podupire kosu. Tako u Docu u gorńin Poljicin, 'di cure nosu kapu. Po drugin selin Polica pribacu spletene kose od zatiljka na čelo i opet straga zavežu pa pokriju glavu ručenikon, šudaron ili maramon, a pletenice uvik se vidu nad čelon. Ušla nova moda začešljavat kosu povr' čela i iskovrljat na zavoje, nek je lipše vidit. To zovu *rudit*

Sl. 41. **Dońa Polica.** Pletenica.

[1] Običaj je i sada, kada momak iđe za divojkon, pa se sastanu na paši, da mu divojka čisti glavu i pribire, da nađe koju gńidu pa ubije.' To se zove *pujati.*

[2] Mlađarija se rugala starijin, koji nosili perčin: eno ti repońe, nu ti kitońe. U moje pančeńe i po tuđin besidan još su sama tri perčina u Poljicin: nosi Iviša Mlikotić u gorńen Polu (Docu), Mate Kružičević u Zvečańu i Mate Sinovčić u Dubravi.

ili *ricat* kosu[1]. Postarije žene ne ostavljaju sprida kose niti privraćaju pod potkosač, nego spletu sve u pletenice i umotaju ka' i divojke.

Bilo od rabotnog ili svečanog dana, sve ženske jednako pletu pletenice. Kada iđe na dernek mlađa ženskadija, uredi malo lipše kosu, zadije cviće za ńu, nakrivi malo kapicu na livu ili desnu stranu (zovu ji' posprdno *krivokapice).* Ženske se češljaju obišno od sveca; od rabotnog dana, je li u poslu, ne ima dokad: ujutro se probudi, u primorju odma' maštelo (vidro) na glavu pa na vodu, samo pribaci pletenice priko glave i uredi, malo pobije rukon, neka je malo srednije, a o češljańu ni'e govora. Ako žensko ne ima vrimena iščešljat se, a valja jon izać prid svit, stopi vodon ono kosa sprida, zaliže, a pletenice se ne vidu, pa se za čas čini ka' da je i uredila glavu. O tomu se popiva:

Divojka je iščešljana sprida,
U zatiljku mal da nema gńida.

I ženske su prije mazale kosu uljen, da jin se lakše raspravi kosa, sada je malo toga. Postarije žene do nazad malo vrimena nosile su pletenice primotane priko timena, a kod uva ostavljale bi po bičić kose, koji bi začešljale prama jagodican. To su zvali *solupi* ili *olupi.* Još se nađe po koja baka starica sa solupin.

Tuđu kosu niko ne nosi. A šta bi to nosila, kada svaka ima svoju. Ako se nađu u koje ženske kratke i slabe pletenice, mala jon briga, pokrije šudaron, pa se i ne vidi.

U Poljicin živ čovik nije vidija vanka a ni u kući gologlavu žensku[2].

Običaj je bija prije, da su siromašne ženske prodavale kose. Te divojke, koje imale velike kose, išle bi po dernecin, tamo dolazili brijači iz grada kupovat kose za gospoje. Divojka bi pustila ostrići kosu sve do prid kožu, samo sprida ostavi malo povr' čela. 'Vatalo se za veće kose 20—30 kruna. Ponajviše iz gorńi' Poljica ubožne divojke čobanice prodavale kosu, pa kroz jednu dvi godine opet jon

[1] U gor. Poljicin, 'di je ženskadija u mańen poslu nego u sridńin i dońin Poljicin, puno gladi i kiti kosu priko reda. Iđe li na dernek ili od sveca k misi, svaka nosi u žepiću ogledalo i češalj pa se puten svaki čas ogleda, je li joj u redu kosa. Iđe se u društvu, pa jedna drugu namišća; a da joj kosa nad čelon stoji zakovrčena, rastopi u ustima cukra, namaže prstin i zavije vlasi. Župnici koru tu obist u crikvi.

[2] Sramota je ženskoj izaći prid čovika golon glavon. Koru je: je li to dilo, 'di ti je pošteńe, ne pokrit glavu!

naresti ka' šuma. Vaļalo da ona dođe glavon na pazar, s kosan na glavi, nike bi slale od kuće ostrižene ili bi po drugon slale u grad, ali gospoje ne primale, bojale se, da je s koje mrtve glave. Ponestalo i tog običaja, sramota divojci ostrić kosu, rugo jon je: šuša buša, stara baka.

Sl. 42. **Gorńa Poļica.**
Žena u *obluku*. (Vidi „Zbornik" VIII, 2, str. 321.).

Ogrjev i posvjet.

Ogrjev. Na dva načina more se doći do ogńa: šuverinin (zolfanelli, žigice) i kremenon. Glavicon od šuverine počeši o stinu, o'mani niz lakat od kanparama ili potegni niz nogavicu od gaća, eto ti vatre. Ako 'š na kresańe, 'oće ti se ogńilo, kreme i trud. Pridrži palcen live ruke na prvon prstu kreme, povr' ńega trud raščešļan na pa'uļice, u desnoj ruci ogńilo, pa udari š ńin u kreme, eto vrene iskra i zapali trud. Tada brže boļe stavi trud u slamu, zamotaj pa maši i púši, dok dade plamen, položi na zemļu i naloži brbeļica i trišćica (sitna istriskana drvļeća) i ispiri vatru. Kada nije pri ruci truda, more se i na ovi način: ostrgat od lopiže zagorine, one izvanka, šta se zove *mrčina*, istući ogńilon iz kremena iskru, koja pane u mrčinu, i učini se ogań. Ta se vatra stavi u komad krpe, maše se i razgori u plamen, a anda baci lozovine, suvaraka, eto ogńa, koliko ti duša 'oće. Kada iskrešu iz kremena iskru u trud, niki užaju (običavaju) stavit trud u krkalinu (izmet) końsku pa u šušań.

Sve dok nisu izašli na svit šuverini[1], uvik se je 'vata' ogań na kreme, a kako na kresańe malo je pomušno spirit vatru, uvečer

[1] Do natrag 50 godina nije se znalo u Poļicin za šuverine, sve se radilo na kreme.

bi stopańica dobro zaprećala vatru u komad suva driveta ili u repčic (pańčić), neka sutra ujutro bude žerave. Viđa se i sada po koje starije čeļade baš od oni', šta pušu lulu, da nosi kresivo sobon, kada iđe na put: sigurniji je na vitru i kiši u trudu i kremenu nego li u žigican. Trud, šta niki zovu i *leška* (talij. esca = mêka), vadi se od guberine, šta reste na bukovu, kļenovu, jablanovu pańu (najgora je od 'rastova pańa), kuva se dosta u vriloj vodi i lugu, pa se osuši i natuče, da bude meka.

Niti peći niti sobe za grijańe ne nalazi se u Poļicin, sami prosti komin, 'di se loži vatra i sprema piće, tu primaknu se gńati od nogu, pritaknu dlani od ruku i kućna se čeļad grije. Ponaokolo su komina banci, stôci i katrige na tri i četri noge, uslon jin je ka' na polumisec udilan. Stariji posidaju na stocin, a dičurlija podnu nogu na kamen, u ćošak zabije se i grije dlane. Sidališće oko komina zovu *sadno* ili *priklad.*

Baca se na vatru, da gori, triskotina (trišćica), šta otpane, kada se cipa drvo ili pań. *Biļa, sûk* ili *sùkuļa* jest komad odebļeg drveta neiscipana, a ono, šta je iscipano, zove se *cipalina* ili *cipotina.* Biļa i cipotina isiče se od pańa ili grana, a *reb* je od žila tavtine (debla, pańa). Kad se 'oće veća vatra (n. pr. u kuvańu rakije), ložise rebļe, biļe i cipotine, a za mańe kućne potribe baci se *praške*, to je tanka grabrovina, koja se isprisica na jedan metar duge komade. Po jedan naramak nabaci se na komin te praške a u ńu se nazadije svakakvog goriva paļevine: lepušine, lozovine, kapusa, bilušine, smiļa, trišćica, omeļaka od kukuruza. Da slađe gori, niki utiraju po koju špicu lučevine (od bora), a da boļe plane, poškrapaju su malo kapi petroļa. Lozovina se gori na ogńu, kada se osuši, najviše je ložu, kada šta vrigaju na tavi (pršuri) ili kada peku zeļanik (soparnik)[1].

Svaka kuća, pa bila i najpotišnija, ima *svića*[2]. Obišno je od mida ili late ka' mala staklenica ili caklena bočica, u koju se metne čep od plutva, a kroza ń mideni pištun sa stińen (paveron) od konca.

[1] Poļica su tisna drvin, gorńi i sridńi štokod štokod, ima u Mosoru praške, dońi u primorju, ako ne povalu maslinu iz zemļe, ne imaju na čemu se ogrijat, drva se gledaju ka' likarija. Svit kupuje na bližńen otoku Braču karnicâ (biļa), rebova od česmine, planike i plaća dosta skupo.

[2] Svića je zlamen života i napritka. Reče se: teško kući, 'di svitla nî. Otac ženi na vrime jedinca sina zato, da mu se *ne utrne svića na topragu*, 'oće reći, da mu bude potomstva, napritka u kolinu.

Obisi se o zapetoj ili omotanoj žici. Sad su počele i u Poljicin *petroljače,* sviće s tubon (civ) staklenin na makińu, kupuju se u gradu i gori se u ńiman petrolje. Korisnije su, mańe 'arča, ali komu je Bog da' maslina i ulja, voli sviću na ulje, koja je od debljega mida, ima poklopac, čin se pokrije ulje, da ne upane truńe, zavis, to je žica, o kojon se obisi, i nosac, kroz koji povlači se i gori stiń. Bogatije kuće imaju i lumete od žutoga mida. Na visoku je stalku ili držku, sa zdilicon i tri ili četri plamena. Sviti se i sa svićon od voska, koju sami ljudi znadu zaprest, i zove se svića *kolonbarača* (na kolobare, zavitke). Koje kuće počele malo na grasku živit, kupuju lojenice (šterike) i goru na kandilire.

To sve u kući, a vanka kuće osin verala (veńera), koji gori na stiń i ulje, nosi se i *glavńa* (komad ražežene bilje) s komina, ńon se maše i daje svitla za koje malo vrime. Obnoć na Božić, kada svit iđe veseja k misi, nosi se po nikin selin *'rastova páļa,* koja se dobro natuče, osuši na lïsi i zapali. Daje svitlosti, da more deset ljudi uza ńu večerat. Čini se i páļa od bilušine, evo kako: prdeljci ili članci od trave bilušine zamotaju se oko jednog šćapa, privežu malin vežićin, pa kad se to zapali, more se 2—3 kil. puta ići po svitlu. Čobani najviše omotaju te palje od bilušine.

Brez velike potribe malo se radi pri svići, osin ako je velika potriba pa se je bojati šćete, ostavi li se za u dan, ka' na jednu priliku, kada se turńa vino u konobi, kada se u jesen pači duvan. Krčmari, zanačije, krojači i opančari radu i oni kadikad uvečer pri svići, ali najviše ženskadija šije i prede za dugi' jesenski' i zimski' večeri pri svići. I tkalje kada imaju puno posla, radu pri svići, divojke kada se opremaju za udaju, a naprišno je, nije daleko do vinčańa, zategnu i koju uru noći uza sviću.

Osin kremena, pripovidaju, da su palili mine nikin užigalin, šta se zvale sumporate, a koje se kupovale u gradu.

Pušeńe.

Niko ne bi zna' kazat, kad se je počelo pušit. Moreš na prste pribrojit muškiće, koji ne pušu, svaki čvrli lulu u zubin. Pušila je i 'dikoja ženska, ali ne ima toga sada vidit[1]. Pušeńe uzelo je puno mava, otkada kralj dopustija sadit duvan. Je li on gaće duge na se obuka', neton je mitija (prošao) dvanestu godinu, dočepa' li se du-

[1] Nika stara Pocrńića u gor. Docu pušila sve do side starosti na lulu i kamiš, borme sve ka' i muško. Pripovidala je, da su joj to naredili likari cića ńezina zdravlja. Umrla je nazad malo godina.

vana, križa i puši. Prije se duvan kupova' pa ne bilo ga ni na oči, a kamoli do ruku; danas se prostire i suši po kući, pa ga dica skidaju s konca i posakriju u slamu ili vanka u pećinu, kako će kriomice — stid ji' je još od stariji' — zadimit. Učinu lulicu od trstike ili bazgovine a kamiš od ora'ovine ili božjeg drivca, pa nabiju duvana i pušu a kada nije duvana, nabiju sušńevine.

Puši se najviše na lule, a sada okrenula momčad na graski način: kupuju kartine (papiriće) i motaju španulete iz škatule. Niki malo sileniji kupuju na apaltu (prodaja duvana) carski' cigara, pa od sveca ili na derneku ili na piru zapalu, a slanku iz cigare zadiju za uvo. Prosti svit puši obišno križano lišće od duvana ili turice, u kojin lišće zamotano i uvijeno.

Lule su ponajviše zemļive brez zaklopa, proste, malane. Onaj dońi kraj, 'di se udije kamiš, zove se: rep, gorńi dija, 'di se meće ugļen, vr' ili zjatno; rub naokolo otvora: peliš, a 'di je lula u dnu pokučena: grlić; poklop, čin se zatvara: kapić. Zemļive proste lule radu se po selin, zanajviše u selu Zelovu pokraj Sińa, i zato se zove lula zelovka. Ima lula, šta sę kupuju u gradu, one su od drveta pa okovane midon i s kapićen, a ima ji' i od majolike, šta dolazu s vabrike. Zove se lula imockińa, jer se kupuje u Imockon, i ona je od drveta okovana žutin midon iznutra i vanka, nakićena trepetļikon; stambulkińa, isto narešena kitan i pulijan, a kažu, da Turci donašaju iz Stambula. Pa je lula đuzelkińa, to je lula od zemļe, ali visoka i bila. Sve ove veće lule imaju i *kamiš* poveći, debļi i dugļi. Najdičniji je kamiš šarac od rašeļke, u koje našarana kora; pa ima kamiš trnovac (od crnog trna i bilopupa), trišńovac, višńovac (od trišńe ili višńe). Kažu, da je najzdraviji kamiš od javorovine. Anbar, šta stoji na vr' kamiša i šta se meće u usta, zove se vildiš. Od rabotnog dneva kratki su kamiši s pipon ili brez ńe. Pipa je od volujskog roga pogrčena, smotana i zadivena u čižmu, koja je navr' kamiša. Od sveca i uvečer, kada se sidi na kominu uz ogań, puši se na dugi kamiš, koji more u'vatit dugļine i do 1·50 met.

Ko puši, zove se pušangija ili lulangija. Na putu ili kada se ļudi sastaju, ako su znanci i prijateļi, neton se pozdravu, odma' jedan drugomu nuđa duvan. Rič je: čaša vina i lula duvana uzdržu prijateļa[1].

[1] Od šale mlađarija, kada ko zapita duvana, odgovara:

'Odija san u Bosnu,
Vidija san bulu;
Gospodaru, napuni mi lulu!

Niki izbacu i ovu: trni turu, pa napuni lulu.

Kratke lulice nosu se za pason ili u žepu od kanparana ili gaća, ili je zadiju za pripašńaču. Viđa se i stari' ļudi, u koji' su dugli kamiši, da zadiju u kanparan za vrat, tako da kamiš okrene se za kosti a lula vitla prika ramena. Duvan se nosi u kesi (mijur od vola ili prašca) ili u kesi od kože tabačene, ali mlađarija sada ponajviše u škatulan. Kad se puno puši na istu lulu i kamiš, učini se u ńiman zìbak ili zivak (osočina od duvana), koji odveć žestok i smrdi. Kada se kamiš dobro toga napije, niki ga palu i pušu ka' cigal, ali zasmanta brzo glavu, žestoko ka' paklina. Ko dobro puši, more kroz cilu godinu popušit 10—12 kil. duvana, a sridńi oko 8 klgr.

Malo ko u Poļicin smrče ili pije tabak; koje starije čeļade šta ne puši, toliko da mu se od srca ki'ne, a govoru, da je zdravo za oči. Rugaju mu se, da je tabakin, šmrkavac ili buruntaš[1].

Lijekovi.

Kako se liječe bolesti bez lijeka. Zaleti li čovika koja mu drago bolest, osobito nenadńa, prva je likarija sveta molitva. Naskočila velika vibra (ogńica), udrila muka u život, blistavica u očima, ježuri u kosti, stüga u prsi, srce 'oće da iskoči iz nidara, brže bolę trči po popa, neka donese libar od molitve, neka prikriži, poškropi kršćenon vodon, pa će zlo, ako Bog da, odma' odstupit. Iša' težak u poļe, taman da će priskočit jednu obalu, zavije i šćugne nogon u kolinu, maklo mu se u cipcin, jedva more na ńu stat, u dva su ga ispod pazu'a doveli doma, vaļa odma' to napravit, uvit, ali najprije vaļa se javit popu, da prikriži. Čobanica išla u pašu, mašila se za struk trave na jednon oberu (veliki kuk), izmakla joj se stina ispod noge, pala na oštar kamen, šundrala desnu ruku u laktu, da Bog sačuva, stra'ota je vidit, otekla ruka ka' mij, pomodrila ka' sukno, svu dragu u Bogu noć oka ne zatvorila, uvik jaukala od ļute

[1] Čuje se popivat ova pismica o lulanģiji:

Đava' smrdi i usmrdi,
Duvan sije i usadi.
Kad nareste i uzori,
Duvanģijan on govori:
Dršte kamiš, dršte lule,
Nek van š ńiman smrdu surle.
Duvanģija svaki sluša,
Lula mu je ka' i duša,
Za vraton je sveder nosi,
Kada nema, duvan prosi.
Kad se jutron on ustane
I blagovat kad pristane,
Još ni Bogu ne za'vali,
Ogań kreše, lulu pali,
Kamiš sisa, vazdan tako,
Svaka čini naopako.
Dok je mlađan, lulu kiti,
Ka' da ne će ni umriti;
Kad ostari i obrda,
Spaše bilu jačerminu,
Traži koren po čerinu,
Kratak kamiš nema kita.
Učini se derviš svita.
Gô je i bos, nema 'aļa,
A za duvan stratit vaļa.
Sve po ńemu lizu uši,
A po vas dan lulu puši.
(Stipe Bašić s Dubrave.)

boli, ujutro uranila u crikvu, kada iđe pop za misu, neka joj natrese robu[1]. Malo nejako dite upalilo se ka' živi ogań, odbije sisu, odskače od posteļe, vaļa ga čin obavit i natrt, ali najprišnije odnit ujutro u crikvu, oblist Gospin otar, slušat svetu misu, odnit ga popu u sakreštiju (riznicu), neka mu izgovori svete molitve. I staroj baki ništo sinilo u očima, ne more da pogleda u svitlost, ona u likare ne viruje, nikad se u životu nije pokazala likaru iz grada, ona najvoli poći u crikvu, namočit oči kršćenon vodon pa oblisti sve otare i potrt bolesne oči s doņon trpezon s otara. U Poļicin svit ima veliko pouzdańe u moć svete molitve. Bilo je prije i puno popova po selin, pa u svakoj zgodi i najmańoj prigodi vavik se trkalo po popa. Nisu ni svi popi jedne sriće u molitvi za bolesnike, niki su bili izašli na čudnovat glas od sriće u molitvi za bolesnike, a nikin se unedalo, nije ni do ńi', nego kako komu Bog odredija; Bog sriću dili[2].

[1] Natrese se roba ovako: kada svećenik svrši misu i sađe s otara, počme skidat sa sebe misno odilo, ali prije nego ga položi na sto, komad po komad postavi ga i tresne povr' glave nemoćnika, koji ļubi robu i čini križ š ńon na sebi. Kad je mrtačka (crna) roba, anda se ne natresa.

[2] Spomińu se ovi popi sritni u molitvi: Don Jura Radica, Don Petar Mekinić, Don Marko Karaman, Don Ante Matovac, a povr' sviju Don Stipan Simunić. Svi su pomrli, raja se nauživali. Pokojni Don Stipan Simunić bija rodon iz Doca, ošibit u kipu, dugi' obraza, crnomańast u pùti, bija poznat i čuven nadaleko cića svoji' molitava. Prilazilo, dušo moja, svita sa svi' strana: od Brača, Splita, Kaštela, Sińa pa sve od Livne, Bosne, Ercegovine i Turćije, svak virova u ń ka' u sveca. Sastani ji' se 'dikod po deset u ńega, stavili bi na sto robe od bolesnika: čarape, kapu, šudar, košuļu, opletčinu, zanajviše kape i šudare. On bi za svaku upita', koja bolest, od koji' je strana ko doša', pa anda zaklińi, moli iz libra i škropi vodon po debelu uru. Svi bi naokolo klekli, molili i uzdisali š ńimen, a on na svršetku svakomu postavi libar na glavu vičuć: izađi, đavle! Bija san u ńega, kada došla jedna Turkińa tamo od Bosne izdaleka, pet dana 'oda, puno onemoćala, ne dalo joj se u'vatit života, a on zaklińi: ako je po jiću, ako po piću, ako u robi, ako u srebru, ako u zlatu, šta bi moglo na'udit, izađi, đavle pakleni! — Dolazili k ńemu za svake bolesti, i mloge ozdravija po milosti božjon. Svit ima' veliku viru u ń. Zvali ga za blagosove poļa, uklet gusenice, skakavce, skorovaže, proklet zle oblake, da ne pada krupa, stra'ota bila čut ńegove molitve, zemļa se tresla ispod ńega. Za svoje trude nije uzima' nikakve plaće u novcu, nosila bi mu gorńa ruka na dar: masla, sira, jaja, marama navezeni'; oni od primorja cukra, kave, baškota, a on opet svima konak i najist se i napit. Upita' ga ja: „Vaša molitva, Don Stipane, Bogu 'vala, sritna i prijatna

Kada su težje nemoći, činu se zaviti za zdravlje svoga života. Poljičani iđu na zavit ponajviše Gospi u Siń, Sv. Ivanu Nepomuku u Omiš, Sv. Kaju na Solin; iđu bosonogi, nosu lemozinu, voska, svića, ulja, vune i robe na dar. Životińu, mazge, końe vodu Sv. Klimentu u Sitno i nosu ulja u kandelu.

Sada su namišćeni i po selin graski likari doturi, poslani od općine, da liču narod. Dođu na nike dane i obađu okolicu. Još ima svita, koji voli, da mu koji domaći likar ili likarica prividi, osobito ako su rane. Svako selo ima po kojeg seljaka likara, koji zna travan ličit i ispirat rane.[1] Dođe li do teška, trči se opet po likara u grad ili se bolesnik odvede u ošpidal (bolnicu) u Split ili Šibenik, kada je red rizat ili činit aperacijun.

Nike bolesti liču se u selu brez likara i brez ikoje likarije. Evo na priliku: *Išćet*[2] noge ili ruke liči čovik višt tomu poslu. On

---

na nebu; ma šta će reć, molim vašu dobrotu, da druge zenice Isusove ne mogu tu milost imati kraj Boga?“ — „Eh, moj sinko, jer današńi popi ne živu ka' mi stari. Mladi pop 'oće svaki dan mesa i manistre, a ja blagujem zelja i sočiva; mladi pop nosi postole, a ja opanke; mladi pop nosi robu od pana (svite), a ja od sukna; mladi popi spavaju na mekin štrancin i nikin šuštan, a ja na tvrdoj slamnici; pokriju se kuverton od vune i bumbaka, a ja mutapin od oštre kostreti; valja živit u postu, pokori i molitvi, za bit prijatan prid Bogon“ — ovako mi on govorija. Molija je Boga iz Terzića i Banovca, to su dva starinska ovicija. Kažu, da su biskupi zabranili te molitve. A nu ubilja (uprav) da ti i ovu napomenen: Ponenavidili drugi popi Don Stipana, šta će ti, tuže ga biskupu u Split, da skida čare i daje zapise, a biskup obustavi ga od mise i molitve. Teško bilo to Don Stipi, borme ukleja on i biskupa, prolizla po ńegovu palacu pusta gamad ušiju, čirnovica, nikad ji' otribit. Ositija se biskup, prizva' Don Stipu, on prikrižija, nestalo svega, kuća ostala čista ka' zlato, a moj Don Stipe opet ka' i bija, dopustija biskup odma' misu i molitve. — Bog mu da' 'iljadu pokoja, puno san ja š ńin kruva iskrušija, bija je i u nas u Dubravi za kurata. Umra' je god. 1876., bilo mu je 75 godina. Svit ga uvik blagosivlje a na ńegov grob dolazu i sada molit. *(Jakov Jugina.)*

[1] Bavu se tin poslon danas u Poljicin i okolici ovi seoski likari: Najpoglavitiji je Tadija Bekavac iz Žeževice, puno svita iz Poljica iđe k ńemu za rane i krv; pa je Rajčić na Lećevici za svaku unutrńu i rane, Matij Tomaš u Jesenican za izmete, Ante Jović u Katunin za punte i kipavice, Stipe Orduj u Sriińinu za išćet ruke i noge, Ante Lasić iz Trnbuja i Ivan Rakulić iz Jesenica za ujid zmija, Marko Ugrin iz Sitnoga za ustume, otoke, oparine.

[2] *Išćetit* 'oće reć izaći iz svog mista, išla kost mimo kost, iščašila se; *slomit, šundrat*, kada pukne ili se skrši gńat ili cipac; *šćugnut* nogon, kada ulize među čičke jusko meso, 'ramje se.

*

najprije gleda zdravu ruku ili nogu, kako stoju kosti, pa napipa na onoj bolesnoj, 'di je išćet. Puste muke i nevolje sada! Oteže se, prigibļe i stiska zglob sa svi' strana snažno i brzo, dokle kost dođe u misto, bol se nemila ońuti, bolesnik se vas sažimļe od muke, 'oće se da ga kogod pridrži za ruku. Ako je išćet u kolinu, vaļa stavit pod kolino klupko preje, prižet nogu, da se zgrči, kako će se zglob boļe razmaknut, pa opet pomļivo sastavi i napravi. Kada je išćet u tabanu pa do priglavka, liči se na drugi način: stavi se pod golu nogu oblo obdilano drvo, recimo puvaļka, vreteno ili luzańur, kotrļa se to drvo simo tamo pod nogon i noga se napravļa. (Vaļati tako drvo pod nogon zovu u nikin selin i *reļati).* Pozatin se dobro utegne i stavi se noga na počinak, dok stane kost na svoje misto. — *Makla se kost* ili *prisika priko razmeđa* reče se, kada prisiče priko kostiju ili šćugne, da čovik izgubi gib svoga života. Liči se ovako: šćipļe se meso prstin i isteže se vanka, ili bolesnik se uzvali potrbuš na posteļu, a uđe dičak na kosti mu pa ga čepļe nogan. Niki užaju i ovako: uzmu se pleća i pleća na ukrk, uzdrži i diže jedan drugoga, stresa se tilo i dođe na misto. — *Zarukovatana ruka* izliči se, kada se dobro stegne po prigibli sa kakvon maramon, da se dalje ne razbiju cipci. — *Resica* pane li ditetu, vraća se prstin i odiže. — *Podbije* li se dite, anda žena, koja je višta, uvuče prst u šupilo, pa vraća guznu kost na misto. — *Muńa* ošine li koga, vaļaju ga, okreću i pušu u uši. — *Utopļenika* postavu položito, neka mu pada glava na niže, pa ga isto vaļaju, pušu mu na uši i tuckaju polagano štapon po tabanin. — *Prisidne* li ditetu u grlu jiće, tuku mu dlanon po plećin iza vrata, dok mu slegne kus. — *Stumbra* li koga u stumiću, zadije dva prsta u grlo, izriga vanka svu jidinu i gorčilo. — *Klinčići* komu padaju, povraćaju se čepin od krpe.[1] — *Kilavu* čoviku jedini lik nosit pripas, da mu pridor ne pada puno doli.

Sič u glavi, kada boli čelo, slipe oči, sva ćiverica ka' da će iskočit, da puče, zaveže se po zatiļku duga marama i obavije čelo.

Badļi se vadu ovako: Položi se glava na skut ili kolina onomu, koji zna vadit, zaokrene i očima zavitiļi uzbrdo. Ko vadi, vaļa da bude dobra oka znat pogodit', 'di su badļi. Oni se laštu ništo više

[1] Učitaju, ako je dite kilavo ili mu padaju klinčići, dosta je, da ga divojka prinese priko rike ili priko žive tekuće vode, — zdravo je; niki kažu i priko rala. Tako i žena zbabna prođe li priko rala i rodi li muško dite, imat će ono klinčiće.

od trepavica i bodu u oči. Pričepu se prston, rastavu se oštrilicon i vadu. Lako ji' je raspoznat, na dnu su zakovrčeni.

Trun iz oka liči se na više načina: 1. bolesnik rastvori dobro ženice od oka držeć za trepavice, a kogod drugi dobro mu pu'ne u oko; 2. ako je mali trunčić, u'vati se za trepavice pa se dobro puše u nos, neka dât vitra istira trun na oči; 3. izliže se trun jezikon; 4. oblazne se jezikon brusna kita od kape, razvrati se oko, mazne se ńon po trunu, a on se prilipi kite i vanka izađe: 5. isto se čini i vadi rogļen od marame; 6. ako se trun zasika' u oko, pa se ne da nikako izvadit, zovne se žena, koja ima dosta mlika, pa zamlazi dobro mlikon u uvo, ali, gataju, da mliko vaļa da bude od muškoga diteta[1].

Nazeba je česta bolest, u'vati se arija u rađi od poļa, otešča glavu, omrtvari život, stisne u grlu kašaļ, kukurikavac, dođe ka' nika kuńavica, pa se liči najobišńije posteļon i teplinon. Bolesnik se primakne ogńu, ukrije se kabanon, a što jide ili pije, sve je vruće, neka mu prokipi pot. Niki liču nazebu u posteļi, nabacu puno debele robe na se, pokriju glavu, a na noge stavu dva ugrijana matuna, da oteplu potplate. Popiju prije štokod vruća ma sasvim vruća, da je moguće vrila s vatre, stoju jednu pô ure ukriveni brez oduška glave; od te velike vrućine probije pot ka' rosa po tilu, brže bolje istare se tilo odvr' glave dodnu pete, priobuče se i priđe na drugu posteļu, iskašļe se, — nazeba sazrije i do koji dan prođe,

Biona se skida s oka, za'ukne se tri puta, ali vaļa da je čeļade puno višto za bavit se o bioni. Obišno se iđe u ošpidal (bolnicu) u grad na likare.

Zub kada zaboli, najboļa mu likarija klišća. Bolesnik razvrati vilice, otvori dobro usta, a likar stavi klišća na bolesni zub, prižme dobro, obrne dva tri puta, trgne i izvadi ga vanka. Ako se je kruna zuba (gorńi dio) zgroňala (očoptala, izmrvila), pritrgne se zub napolak, ostane mu koren u vilican, bolesnik zajaukne, pobigne od strava i boli. ne vraća se za koji zeman više likaru, a bol umine, jer se živci umrtvu. Oćuti li opet bol, vaļa poć likaru u grad, on mu izriže meso pa lancetom, klištin podigne i izguli nožice slomļena zuba. Ne vaļa ić na ariju za koji dan ni pušit.

---

[1] Rugaju se dici, kada počmu plakat i trt rukon po očima, da jin je uša' trun: potari ga latkon, potari ga latkon! Dica se mislu i ne mogu dokučit, da nije moguće prinit lakat od ruke na oko. Kaže se, da se oko liči latkon, to će reć, ne vaļa u ń krećat: šta se više tare, to je gore.

Želudac kada se struni, liči se na više načina. 1. Bolesnik legne na posteļu nauznak, obišno obučen. Kada dođe likar, odgrne mu drob, stisne tri prsta — palac, kažiprst i sridńak u kôku — upre usrid pupka i oslije (sluša), kuca li želudac. Ako ne tuče baš u sridini nego sa strane, to će reć, da je želudac struńen, nije druge, vaļa ga načinit. Evo kako: uzme se žmul (čaša) malo oveći, zapali se u ńemu malo kartušine ili stupe, neka samo zadimi i progori, užaju niki i kaļotine od kumpiri, u koje zabadaju glavice od šuverini (žigica). Kada je samo malo popogorilo, uzme tu čašu pa je dobro prilipi nasrid pupka. Nadme se drob, čaša počme skupļat i potezat pupak u se, sve dok se puna napuni. Likar pipa želudac, tare, okupļa prstin, dlanon po drobu, dokle ga dotira na misto. Tada skida čašu, 'oće reć, da je želudac načińen. 2. Brez gledati drob more se znati, je li otruńen želudac. Stavi se palac i uspalac u mesnu rupu palca i uspalca bolesnika, upre se i stisne dobro: ako bolesnik ne more odolit stiskańu od boli u žuntan, to će reć, da je želudac struńen. Anda se opet gleda pupak, stiska su tri prsta i tare, dok se napravi. 3. Leže bolesnik blizu ogńa, uzvari se voda, stopi se čaša u vrilu vodu, a prije se 'ukne tri puta u čašu, stavi se na drob mali šudar baš na pupak, a povr' šudara vruća čaša. Naokolo se tare i skupļa drob, a više puta čaša topi u vrilu vodu i meće na pupak. Kada ga namisti, anda stavi malo cerota domaćega laganoga — ne onoga, šta prožiga — ka' jedan mali buletin (papirić), stavi na pupak, neka ga pridrži, da se ne bi pomaka' sa svoga mista. 4. Leže se potrbuš, pa onaj, koji napravļa želudac, tare sve vratne žile, sve žunte po rukan, nogan, iza kostiju, upire jako, sve salomi i oslabi život. Bolesnik se opruži, okrene i leže nauznak, zgrči dobro noge, da se ne otežu žunte od želuca, a likar tare drob i kupi ga sve u šaku. Kada vidi, da ga je dobro dotra', donese stinu ili ploču od 2 kil., a niki i *sparu* (to je komad krpe, opšivene i nabivene od kostreti, u sridi šupļe, šta ženske meću na glavu, pod konistru ili maštelo (vidro), da jin ne žuļa glavu), komad meke lagane robe stavu na pupak, povr' toga stisnu, pa se upre dobro u drob, šta se može više, uleže se drob do kostiju — a to se čini obišno u jutro natašće. Posli malo vrimena baci se stina, a uzme velika marama ili ručenik, uveže se drob, stavi se vreteno ili špraļak pa se zavije ili zašpraļči. Opet povr' toga stavļa se stina, malo steć (stojeć) skine se, a marama zavezana stoji na pupku sve do jića. Kad je želudac načińen, naredi likar bolesniku, da jide i pije koliko 'oće, ponajviše jaja povrigani' na maslu. Ne smi se

skakat za koji dan, rastezat se, dizat ruke povr' glave, čuvati se ne udarat rton od opanka u stinu ili drivo, da se ne bi opet želudac povratija. Kažu, ako si bija gladan, kada otrga' želudac, ne mo'š ništa jist, doklen ga ne napraviš; ako li nisi bija gladan, dâ se jist, ali se isto ćuti bol uvik.

Šćucavica se liči, ako se nàbrekne nenadno i zabuši čovik vičuć na ń, da je ništo ukra' ili koje veliko zlo učinija. Dok se šćuca, pije se nikoliko gucaja vode, a drži se oštar nož prama ustima, jer se misli, da će se šćucavica pripast od noža i zaustavit.[1]

Prisidaće, to će reć, kada zalogaj zaustavi se čoviku u grlu, liči se ovako: tuče se bolesnik po kostima, plećima, srkne nikoliko gucaja vode, prigiće se k prsima i dobro prokašlje, dok mu prokrkla u stumić.

Podrest se liči također trveńen ispod rebara. Namoču se prsti od desne ruke u pljuvaku, pa ujutro natašće tare se i upire puno puta po trbuvu, sve dokle se mogu zavući prsti pod rebra.

Padavica se ne more lako izličit, jer je to teška bolest od krvi. Rastvoru mu se odma' prsi, odrižu puca pod vraton, razveže pâs, polije glava 'ladnon vodon, pridrži mu se život, da ne bi pa' i zgronza' se. Nađe se po koja oškopica pa trisne po obrazu onoga, šta mu je padavica i čini se, da mu se rastupi bolest. Valja pazit na usta, da ne isplazi jezik, jer u onin mukan i grčin moga' bi ga prigrist. Padavica je nemila bolest, ka' da je pokarańe božje, za koji teški gri'. Govori se o ton čoviku: događa mu, zavrće, nije u svomu umu, van šesta je, Bože sačuvaj.

Cidenat ili *malakunija* dolazi čoviku od velike slaboće, kada mu se iscidi velika krv ili ga ne sladi život. Nosu mu pod nos kâda, mažu ga i taru kvasinon ružaton (pomišana lišćem od ruža), zaliju ga prošekon (slakin vinon) ili rožulinon i čuvaju rukan, da ne pane po tlevu i bubne glavon.

Led koga primete, pa se okočene, taru dobro robon, ukriju kaputin, biljcen. Najzdravije trti ga crnon neopranon vunon od ovna, onon okolo mošańa (muda). Ne smi se š ńin uz vatru, osta' bi kljast i ukočenut.

Patule (bogiće) liču se velikon teplinon. Izađu po koži po svemu tilu velike kraste, rastvoru se i ogńoju. Ne smi se ništa jist, a uvik valja stat u teplu. Velikin gladon i teplinon one se izliču, raspucaju,

[1] Kad se šćuca, pita se: ko te to spomiće, niko o tebi zlo govori, protresa te, a onaj odgovara: „Ako je o dobru, igralo; ako je o zlu, pristalo“.

ispurgaju i nije više strava. Ko od ńi' prikuži, more se slobodno ticat bolesnika patulava, ne će na ń više doći bolest. U nikin mistin, kada izađu na čovika patule, bodu ji' zaoštrenin jelovin praļkon, a kažu, da je luč još zdraviji.

Tres ili *groznica* liči se velikon vrućinon i poton.

Ustuma ili *micina:* obavije se, neka je uvik u teplu, pušća se da sazori i omeška, pozatin ko je vištiji, uzme brijaću britvu ili lancetu pa prosiče, izažme se gńoj i prođe bol.

Krv se pušća na dva načina: na venu i na vintuze. To činu obišno seoski likari. Kad se pušća na venu, sveže se dobro u mišnici ruka, usrid lakta dvi su žilice (vene), jedna iz prsiju a druga iz kostiju, kada se utegne ruka, odskoče obe na meso, pa koja se 'oće pririže se lanceton, šikne krv ka' na mlaz. Poslin se stavi trûda na ranicu i dobro zavije. Na vintuze vadi se ovako: zapali se malo stupe (kučina) na mistu, 'di boli, poklopi se odma' žmulon, (čašon), odigne se meso, a likar učini po ńenu dva tri riza, pa opet pali kučine i stavļa čašu, koja upije meso i mami krv vanka. Po tri četri puta čini se tako, a posli opere i zavije ranica, koja ubrzo zareste. Krv se pušća, kada su velike punte, navali krv u prsi i možđane. Kada ko, Bože oslobodi, poma'nita, pušćaju mu krv svr' glave, za vraton ili ispod jezika. — Krv se isteže najviše na pijavice; evo kako: *Ono misto, 'di boli ili 'di će se stavit pijavice, opere se najprije* mlakon vodon, pijavice stavu se u žmulić, pritisnu na meso, one prilipu s oba kraja i počmu istezat krv. Kada se nasisaju krvi, od velike sitine padaju; ako je krv zdrava, stavljaju se u lug, izažme se iz ńi' krv, malo properu, opet su žive i dobre; ako panu i krepaju, 'oće reći, da je na bolesniku nezdrava krv, 'Di je udarac, 'di boli, tu se meću i opet primišćaju na drugu stranu, a je li velika navala krvi u životu, najboļe staviti na pro'od, na sidališće. Ko je opuna života i debele krvi, stavi 30—40 pijavica. Lovu se u rici Neretvi, nosu u vrićican i prodaju po selin 3—4 pare (filira) po komadu. Čuvaju se u caklenin bocan, promińuje jin se češće voda, da se ne usmrdi, crkla bi do jedna. Zlo se je naučit pijavican i vađeńu krvi, ko se iz mlada nauči, teško se odučit, u svakoj bolesti vaļa, ako i malo, vadit.

Kad što zapne u grlu, pije se brže boļe voda ili se komad tvrde kore proguca, neka prokrkļa nizbrdo. Kašļe se dobro, puše i uzdiše kroz nozdrve, a niki i tuckaju po plećin.

Kad se tko obode na trn i draču ili caklo, vadi se iglon; ako li

je drača ušla duboko, pod'vati se iglon koža, pa se izriže ustron (brijaćon britvon), dok se dođe do drače.

Kada žena rađa, nađe se uvik uza ńu drugi' žena, koje joj pripomažu. Stara je besida: pusti kuću da gori, a pazi ženu da rodi. Kada je trudno rađańe, rodiļa se grči i privije od boli, zavežu uže konopčić ili motuz ispod greda, ona se toga uža 'vata i pridrži. Ako je pod zimu, pa se ćuti led, tepli se žena vatron, donese se u cripińi ogńa, stavi se pod ńezino tilo. Nike bidne ne mogu se za više dana oprostit s diteton. Vaļa ji' dobro 'raniti meson, jakin kripnin pićen. Babe je pridržu, namišćaju i protresaju. Ona se napire, puše u šake, neka bi s onin da'on izašlo dite i posteļica vanka.

Za svaku bolest i veću i maňu seoski likari naređuju, da se vaļa čuvat od arije i stati u teplu. Ako nije posve teška bolest, zamota se bolesnik u kaban pa sidi uz vatru ili se grije na suncu u dvoru ili na ulici. Kada naskoči velika vibra (ogńica), smantana glava, krv duši u plućan, anda se meću peče (krpe) od bile robe, stopļene u 'ladnu vodu, izažimļu i stavļaju na čelo, slipe oči, po trbuvu. Još se meću vlakna na pulce bolesnika, bilance od jaja i svila, da istegne vrućinu. Kada povali čovika veliki ogań i udari mantaluk u glavu, vaļa da miruje, leži nauznak, stoji daļe od vike, čavrļańa. U malin bolećican, kada se čovik uzlini, pri'vati ga posteļa, omrtvari, ne da mu se vanka ići, dobro ga je malo prodrmat, strest i izvuć iz posteļe na dvor, da mu se glava rastranba (razbistri). Najglavnija je stvar po bolesnika dat *regulu* (pravilo, red) svomu životu, suzbit jićen i pićen, gladon morit tilo. Kaže se: lako ti je poradi nejića, nijedan bolesnik ne umire od glada, a besida je: ne će ranica, šta bi 'tila jamica (stražńica). Kada su teške bolesti od krvi, rane ili čiri, otekline, ustume, rižipije, patule, izmeti, tiv i druge otrovne bolesti, ne smi se nikakva 'rana u usta, rane bi se raspajidale i pozledile. Za živu glavu ne smi jist ništa slana, ni zeļa, ni ribe, nikakve masti, niti pića, vina, rakije. Ni iste vode naravne ne smi se pit, nego vaļa je bruštulat, to će reć stavit u ńu popržena kruva. More se pit mlika i to ne cila; kad se malo prikuži, angriža (pirinča) na goloj vodi, pa anda pomalo juve prociđene od pulastra (pilića) ili mladoga jańca, po koje jaje, ribe samo škarpuna kuvana (lešo, na bijanku) i kronut (kap uliti) malo vina, da bude sasvin žuklo (tanko). Kaže se: ne vaļa se otrovat jićen, ne vaļa pristupit regulu.

U prvo vrime svit je puno virova' u bajańa i čarańa, za mloge bolesti reklo bi se: ah to nije s božje strane, to je niko nabacija-

Je li se omakla noga, i palo čeljade nenadno sa cabla ili s kamena, je li naskočila krv, a ono čeljade bilo blizu grobišća ili u kojoj potočini, jametini; je li te stisklo u grlu ili probolo u prsima, a susrija si na putu obnoć onu staricu, koja ti se čini, da je zli' očiju, eto ti bajańa i čarańa, koliko 'oćeš, osobito u primorju (doña Poljica). Zasiguro postarija čeljad cinila je bajańe ka' pravi lik ili baren ka' pripomoć liku, jer prije nego bi mećali likariju na tilo, valalo je svakako poći kojoj gatalici, ili kako zovu čaratanki, da skine urok, pa stopro anda će likarija pomoć. Današńe pokoleńe malo još u to viruje. Svećenici s otara, učitelji kroz školu uču narod, šta je prava istina, a šta neistina. Ako zaleti koja nenadna teška bolest, govoru, da je *nastupija, nagazija, rđav ga udes dopa'*, mislu, da je sotona paklena ili koji drugi zli duv zaosinija ga, zovnu popa, da moli Boga i prikriži, pa se kažu likarin iz grada, koji danas iđu po svin poljškin selin. Ne pomože li likarija, život sve to više vene, vraća se na se, a likari u gradu ne mogu točno pogodit u bolest, utiču se anda za nevolu čarotankan.[1]

Što služi za lijek. Od *čeljadi* uzimlje se za lik mliko od žene i krpa muški', to će reć, šta je muško nosilo, nikako ženska. Od *životińa* živi' služi za likariju: mliko od ovaca, koza, krava i ugotice, jaja od kokoši i bila nečist, med, vosak. Od mrtvi', zaklani' životińa uzimlje se: cila kokoš ili pivac, spuž u cilu, prašča žuč, salo, slanina od prašca, zečja i braveća vriška bekina (koža), volujska gigerica, cili mravińak, krv od maške i škorńače, kost od ribe grba. Ponajviše za likarije služu *trave*. Ove su trave likarice: jeruzolim (koji ne vidi sunce), ivica i odolin (koji ne gledaju u more),[2] kaduļa, dupčac, ripań, rańenik, gavez, bukvica, ižop, božur, zlatarica, gospino cviće, devesila, šibica, sliz, pelin, bilušina, crikvin, tušć. Od *zelja* služi: kupus, blitva, luk, kapula, krunpir. Od *voća:* jabuka, šljiva, limun, dińa. Od *cabla* lišće ili kora od rašeljke, smrikovine, bazovine, lozovine. Od *sidbe* ječmeno i kukuruzovo brašno. Od *pića:* mast, vino, kvasina, ulje, rakija i rožolin. Suviše pije se pomišan s rakijom ili kavon puščani pra', sanitar, sunpor, petrolj, smola jelova ili borova, činu se melemi, ceroti i prilipljuju na modroj karti. Sve te likarije seoske dolazu danas na maće, jer likari pišu ricete (recept) i kupuju se likarije u gradu u špicijurijan (ljekarne).

Vodon se ljudi liču u puno prigoda bolesti: peruć se, močeć krpe

[1] Kako se liči bajańen i čarańen, to će se reći na drugon mistu.

[2] Kaže se: „Trava iva čini od mrtva živa" i: „Da ne bude trave odolina, ne bi majka podgojila sina".

i privijajuć, da se raz'ladi, pa pijuć osobito ujutro natašće srca. Oprati vodon sve tilo veliko je zdravlje, tilo je čistije i urednije. Umiju se niki u kovaškoj kamenici, 'di se kali gožđe, kažu, da je zdravo za oči. Kad se stuče prst, nabije ruka ili noga, prva je likarija živa voda, umočena krpa, koja se više puti promińuje. Svakakve rane peru se u vodi, u koju se kapne malo kvasine ili se potopi jasenova kora. Spopane li kakva nesvistica, umije se bolesnik odma' vodon po obrazu i po svoj glavi. Na *bańe* ili likovite vode teplice malo ko iđe, veliki je 'arač. Za rematižme iđu niki u ovo zadńe vrime na sumporne vode Katanove u Splitu, kupaju se u vriloj vodi, piju 'ladnu, čini dobro.

Kako se liječe bolesti. (Vańske bolesti.) *Udor.* 1. Kada ko pane, zgronza se, satare, ruvina, izubija, — zakolje se bravče, sadre bekina (kožica) i polije se žestokon rakijon, pospe tamjanon stučenin i obavije se dobro udarena strana tila; još je bolja kožica od zeca; 2. ispeče se luka 2—3 glavice, stuče, stavi se na krpu, pomaže medon, pospe tamjanon i privije na udarac; 3. isto pomiša se luka i tamjana, pospe papron i polije špiriton, da se dobro užesti; 4. zamisi se vruća luga (pepela) s kvasinon (ocat) — to se zove prpor — pa se privije na udarac; 5. pušća se krv na vintuze ili na žmul; 6. učini se cerot od jelove masti, pridodaje se vižiganat pa se privije; 7. kuva se ma'ovina s drinovine i soli u kvasini ili vodi pa privije; 8. prosije se na vino (tanko) studena luga, zamete se s kvasinon, saspe u jednu kesu i drži na udarcu, sve dok se osuši; 9. ispeče se bile gńile, stuče, prosije, umisi s dobron vrućon kvasinon i privije (a to je osobito dobro za stari udarac); 10. stuče se i privije soli, pelina i bile gigerice: 11. metvice i bile soli; 12. pomiša se na vlakno (kučine) bilance od jaja sa papron, špiriton i obavije; 13. stuče se pluća, bile soli, tamjana, nakvasi špiriton i privije; 14. korena od ripline stuče se i bile soli pa privije; 15. isto korena od ripline, bile soli skuva se u kravlen mliku i obavije; 16. jelova se smola vari u špiritu ili u dobroj rakiji, dokle izavre vas špirit, pak namaže modre karte, probuža kartu iglon na nikoliko mista i prilipi na udor; 17. za udor (naboj, natuk) uzme se jasenova grma obilato, pak se sa solu svari i privija.

Ulom ili *išćet* ruke ili noge načińa se od čovika višta tomu poslu. 1. Namišćaju se bolesne kosti jedna uz drugu; 2. tare se kvasinon ili rakijon pa obavije končelicon; 3. privije se trave koncula, koja ima veliku moć za srest (kažu, da je stavit dva prsta zajedno, pa ji' obavit travon konculon, da bi se za niki zeman sresli); 4. uradu

se od drveta vlâge (niki izgovaraju *dlâge* ili blâge) i dobro utegnu; 5. razmuti se 5—6 bilanaca od jaja, umoči se u to kančelica, pospe se stučenin olumon, dobro obavije, utegne i stavu se vlage; 6. bile soli razmuti se u kvasini pa se moči (to ako počme oticati slomļena ruka ili noga); 7. stuče se i obavije travon gavezon.

Posik ili *poriz:* 1. opere se odma' vodon, zasičeno meso ili koža odma' zavrati se na svoje misto i sļubi se s drugin; 2. od zdrava muškića vruće pišotine (mokrače) oprati i naspugati dobro ranu; 3. metne se trûda od lule, vine karte od pušeńa ili kraj od kite ulašnika na ranu, da zaustavi krv; 4. sumpora u grumenu raskrabi se pa zapali, onaj pepeja od izgorine stavi se u uļenu sviću, moči se bunbakon i stavļa na ranu; 5. macagrabun stavļa se u uļe i s otin maže; 6. ustrgaju kajiša i na ranu priviju; 7. raščupaju tele, poprže je na uļu i priviju; 8. stuku žigavice, lišća i koreńa i priviju; 9. da se zaustavi krv, kad iđe iz grla, razmute šaku soli u vodi, i kada malo otaloži, piju.

Ôpar, ïspar ili *ïžega* liči se: 1. meće se domaća sol; 2. bilanca od jaja; 3. tista ječmena ili kukuruzova dobro razriđena; 3. zažge se rizica slanine i list bršļana na luču, neka se krabi, učini se mast i s onin se tare; 5. oskoruša poprži se na cripńi, sameļe se sve uprav i po onin ranan posipļe; 6. lïpa gora vari se u mliku i privije; 7. jaja šest stavļa se pod cripńu, neka se dobro osušu, sve se sameļe i kaļupina skuva se u novon lončiću, ulije se mirica uļa, dobro promiša i maže rana tičjin percen; 8. poprži se lišća od kupine pa se posipļe onin lugon; 9. maže se kiselin mlikon; 10. pere se rana teplon vodon i malo kvasine, stuče se bokvica, izažimļe se sok, utuče se bilance od jaja dobro s uļen i privije; 11. razmuti se soli i vina pa moči; 12. mažu medon; 13. nasickaju komadića luča, mišaju s voskon i slaninon, zamotaju to u kartu, zapalu i 'vataju onu mast, šta kapi, u kakav sudić i s otizin mažu.

Krv da se zaustavi iza posika, meće pa na ranu: 1. paučine; 2. trûda (leške); 3. one iste bolesnikove krvi poprži se na kominu i stavļa na ranu; 4. obavije se konskon krkalinon; 5. zavije se žigavice (koprive); 6. polije se rana uļen; 7. poprži ļubice i privije; 8. posipļe se sumporon; 9. moči se vrućon vodon iz tila (mokrača).

Ugriz bisna pasa liči se: 1. pušća se za tri petka krv ispod jezika; 2. osuši se i satare u pra' košuļica od mlada mačeta, dava se pit u vodi.

Ujid čele, ose ili strmeļa liči se, ako se odma' izvadi žalac iz mesa, ispije se ustima onaj ujid, prikriži oštrivon i dva tri puta privije se klaka.

Ujid zmije liči se na puno načina: 1. najprije utegne se dobro strukon od pâsa naokolo rane, da se otrov ne razađe po svemu tilu, i isisa se rana; 2. nasicka se rana iglicon, izažme dobro oni jid i krvušćina, natare kostričen, vesliđenon ili ļutikon; 3. natare se rana zipton iz kamiša; 4. zalije se pišotinon; 5. maže se uļen, u koje se stavi macagrabun između Gospojina; 6. bilica tikva naškropi se crnin vinon i meće na ranu; 7. kokoši crnoj odsiče se glava, rasplati se, stuče preža i privije; 8. stinon na stini stuče se bušina i privije; 9. zrńa aptovine umeči se na krpu, iscidi i s onin sokon maže; 10. daje se bolesniku piti rakije; 11. ne da mu se za više dana spavat; 12. ne da mu se nikad k ogńu; 13. kadi se s duvanon; 14. daje mu se popit čašu naravnoga uļa; 15. natare se rana koromačen; 16. zavije se na ranu tepal (ta čas izvađen) žeļudac; 17. probode se živo jańe na ģigerici i zabode prst, ako je za ń ujila zmija; 18. stuče se luka, zaskrabi se masla i daje se pit bolesniku; 19. pere se „vodon od zmije", šta se kupuje u gradu; 20. niki priviju na ranu glavu od zmije.[1]

Naboj ili *natuk* liči se: 1. privije se ražena, ječmena ili šenišna kvasa; 2. biloga kruva kuvana sa slizon u mliku: 3. stare slanine stučene i pomišane sa soli i sapunon; 4. crni spuž i sol stučena; 5. brašna od lana i sliza kuvana u mliku; 6. list od blitve zgrijan na ogńu i namazan uļen.

Otok: 1. bilušine trave skuva se u neduperanoj (nerabļena) pińati (lonac) i obavije se onako teplo; 2. privije se crikvine, koja se stuče i ugrije na ogńu; 3. skuva se bršćana, koji ne gleda u more, u kvasini i obavije; 4. angriza skuvana na vodi; 5. brašna ječmena skuva se na bistroj vodi, bilanca od jaja zamiša se u mlako tisto, polije se mlakin uļen i privije; 6. sirćeta; 7. aptovine; 8. crikvine; 9. višńevine; 10. jasenovine; 11. zagrabi se cili mravińak, polije se po ńemu vrile vode, umrtvi i privije (to se čini, kada se otok razađe po svemu tilu).

U oticańu noge: 1. topi se noga u vruću lušiju držeć nikoliko vrimena; 2. topu se krpe u crno vino i priviju' više puta; 3. lista od bazovine zgrije se s maslon na tavi i privije; 4. stuče se trave slinovrata, umisi mali kolačić i privije (kad se 'oće da poprišći i izađe jid).

[1] Svaki ujid zmije do petka je težji, posli lagļi, jer u petak, kažu, svaka zmija riga iz sebe jid. Najgore, ako ujide za vrime Muke Gospodinove, anda izlazi iz mrtvila, uji li pasa, taj čas krepa. — Od pauka ujid isto je otrovan ka' i od zmije, ista mu je i likarija.

Čiri: provrti se kora od kruva, stavi se na vrvojak čira i u onu bužicu uspe malo pnščanog prava i zapali (to se kaže: minati, lagumat čir odma' u početku, da ne iđe naprid). Da sazori, meće se 1. tušća (aloe) samlivena, posiple se na vršku od noža, pa po tomu postavi se muška krpa od košuļe odsprida (prsiju) a na ńu neprivarena masla; 2. ļuta kvasa (brzo progrize čir); 3. kokošińeg biloga gńusa, soli i luka stučena zajedno; 4. kapule pečene i uļen polivene; 5. trave šćavka, soli i sapuna; 5. češań luka, patine i soli; 6. kapule pečene na ugļenu, uļa, soli i sapuna nerabļena; 7. stare slanine i soli; 8. žuč od koje mu drago živine; 9. katrama i kapule pečene na žeravi; 10. cerespańe (pečatni vosak) nakapļene na kartu; 11. žumance od jaja i soli; 12. meda i šenišna cvita; 13. mišadora stavļena u smokvu. Da se provali, meće se: 1. lišća od blitve ili kupusa pogrijana na žeravi i pomazana uļen; 2. tanka rizica stare slanine.

Kraste jesu male rane osobito dici po glavi: 1. prosije se cvita od samlivena prosa, sipļe se u vodu i uvik miša, vrti, dok zapini; a kada zabili ka' mliko, onin se peru kraste; 2. raskrabi se stare slanine i pomaže kokošijin peron; 3. maže se i crnim ińoštron (inchiostro = tinta).

Perućac: maloga vriska skuva se i opere onon vodon.

Izmet, iza kolere (kuge) najtežja bolest. Tri su vrsti izmeta: pļuskavac (najlagļi), kosteļak (težji) i potkožńak (najpogibeļniji) iliti crni koński, volujski i ovčji. Raspoznaje se i liči ovako: 1. najprije izađe jedan božurak crni, pa modri, pa bili; anda se uzme srebrna pribodača, učini se križ i vas raspara; pozatin stavi kožica od lasice bile brez maće, uzme se sumporača i spali rana. Kad se je sve to učinilo, stuče se spuž vinogradac, bile soli, kokošińe bile nečisti, sapuna kandijoskoga neprovana, sve se utepli i privije i drži se, dokle čir ne baci svoje blato (gńoj). Vaļa stati na velikoj pažńi, skuvat kolača baškotana a samo piti juvu od kolača ili angriza skuvana na biloj vodi, sve doklen izađe čep vanka, a uvik stati u teplu i potu, pokrivat glavu, dok pripukne. Kada izađe čep od čira, anda mećati melem: stare slanine, voska, loja, noćńaka uļa, jaja tri samo žumance i trave bušina. 2. Uzmu se tri kapi krvi iz mačjega uva, tri muve, malo stučena luka, malo mišadora, kokošije nečisti, sve se dobro umisi i privije; 3. privije se bekina od bile lasice i pospe mišadoron; 4. stuče se dobro zmińca kozlaca iz zemļe, umiša se s pra'om od puške i žumancen od jaja i privije, dokleo ispane čep; 5. satare se na sitno modroga kamena i puščanog prava,

umiša s uļen i privije; 6. stavi se na čir prav (barut) pa se zapali (laguma); 7. privije se jidno, koje se čini od puščanog prava, kokošije bile nečisti, trave spreža, žuči, loze, saje, cakla sve na jednake mire i zrno šenice, sve zajedno stuče i privije se na krpi; 8. ne jisti slano; 9. ne piti vina; 10. ne izlazit na vitar; 11. kada se očisti izmet, privije se melem učińen od uļa, voska, borove i jelove masti; 12. kuva se trave ravńa u uļu i privije, da oplovi boļe rana.[1]

Ustuma ili *micina:* 1. gaveza trave skuva se u mliku i biloga kruva, zgusne i stavi se na krpu pa privije; 2. tista od raži ukvasana; 3. crne vune neoprane; 4. crnu šļivu s mišadoron; 5. smokvu s mišadoron; 6. lanena simena kuvana s raženin ili drugin brašnon u mliku; 7. žumance od jaja umišaju s tamjanon i priviju; 8. da prvo sazori, stuku šćaveļa, soli i bila (neraskrabļena) masla i privijaju.

Rižipija: 1. namaže se medon i pospe bobovin brašnon; 2. obavije se kupus namazan mladin nerastopļenin maslon, bile gńile iz pećine ili osina, stuče se na sitno, umisi s kvasinon i privije tri četri puta.

Žuļi na nogan liču se: 1. privije se lišća od bršļana onon stranon, koja gleda u zemļu; 2. maže se lojen.

Lišaj je ponajviše na dici. Liči se: 1. zipkon od lule; 2. zbabna žena opšeta ga iglon; 3. maže se pomadon; 4. uspe se nikoliko zrna šenice na kakvo gožđe, pa drugin iston ravnin a dobro ražarenin pritisne se dobro, izađe malo uļa i s onin mlakin uļen maže se lišaj; 5. bobice od šibice trave se skuva, na krpici procidi i s onin maže; 6. mažu svojon pļuvakon našće srca.

Pogančina: 1. privije se ļuļa s kvasinon; 2. bilance od jaja umiša se s cviton od ozimičena brašna, s otin namaže se stupa (kančelica), privije se i drži, sve dok ne opane; 3. komad kože od mazge nabada se i natopi špiriton; 4. umiša se meda i živoga japna, razastre na telu, utańi ka' telut od noža i privije više puta.

Prst na zdravu kada zaboli, puno se trpi, a liči se ovako: 1. ubije se rebac, rasplati i odma' vruć privije; 2. razvali se od la-

[1] Izmet se 'vata od mrcine ili otrovne životińe. Pripovida se, da niki čovik nosija u marami ribe. Dođe maška, progrize maramu i pojide ribu. Naļuti se taj čovik, šćapa mašku rukon za vrat, a ona ńega zadrpa po ruci; 'di je ušlo pet čanpara, tu je izašlo pet izmeta. Starac Matij Tomaš u Jesenican na glasu je za ličeńe izmeta. Izličija je priko stotinu ļudi, sam po sebi pripravļa likarije, u kojin vaļa da bude 13 stvari.

stavice gńizdo, s uļen umiša i privije: 3. utisne se prst u crnu kokoš ostraga i drži puno (to ako je trûd na prstu; istegne li kokoš trûd, odma' crkne); 4. žuč od prašca, kostriča i sala stavi se o gredu da se suši pa privije; 5. rasplati se vodena žaba, pa odma' onako tepla privije; stuče se crni spuž i soli pa privije; 6. drži se prst u mlakoj vodi ili lušiji; 7. proriže se odma' u početku bolesni prst i istisne krv; 8. stavļaju se pijavice; 9. privije sliza, bunike i mlika skuvana u neduperanoj piñati; 10. ne smi se jisti slana, ni piti cila vina.

Srab: 1. skuva se zajedno sumpor i uļe, pa s otin dobro maže uvečer u mraku (ne po vidilu), obuče se roba, a ujutro opere se u moru; 2. skuva se spreža i pere onon vodon; 3. skuva se raketa u vodi i pere š ńon; 4. od članovice trave iskopa se koren, ubere list, skuva, a uspe se puna šaka soli i maže; 5. kuva se išop u kvasini; 6. pije se zečja krv; 7. kuva se šipant u uļu i maže se za vratin, da niko ne vidi; 8. skuva se čemerike i ńon maže; 9. zrña od bļušća; 10. kolinke; 11. vrañemile; 12. sumpora i krmeće masti; 13. golubiñe nečisti; 14. skuva se lišća od rakite i s onon vodon tare se tilo; 15. uļa, prava i bile nečisti kokošiñe skuva se zajedno i s otin maže (tri puta za vratin u mraku, da niko ne vidi).

Bradavice: 1. podvežu se žuton svilon, doklen opanu; 2. za devet jutara nakapi se na svaku mlička od divļe smokve; 3. izažme se ispod kore duba nikoliko kapļica vode, pu'ne se govoreć svakog puta: u ime Isusovo! i opere bradavica; 4. stuče se na sitno nikoliko braboñaka od crne ovce, umiša s medon i maže po bradavican.

Grizica: 1 skupi se od žena ńi'ova mlika, usiri sirčić kolik talir, privije na ranu, 'di grizica toči, i ona se malo po malo izvuče ka' tanki vlasi; 2. zavije se mlada slaka sira namazana medon, skupu se crvići, a pozatin stavļa se melem učińen od uļa lotńaka, borove. smrikove i jelove masti i pegule, pa se umiša dobro u stučeni modri kamen i prav.

Prišći kada se napnu: 1. maže se kvasinon; 2. mašću od ždrala; 3. pļuje se na crn obojak, pa se tare bolesnik.

Patule ili ospice: 1. pije se mliko od ugotice i š ńin pere; 2. mliko od krave; 3. pije se rakije; 4. provaļuju se čirići praļkon od luča.

Marovele kada ispurgaju vanka: 1. kuva se graj ložńak, začini se dobrin uļen pa se jide za nikoliko dana; 2. zeļa povrća nikakova na usta ni žestoka jića.

Sisa kada zaboli ženu: 1. raskrabi se i razliśći olova pa se meće na bolesnu sisu; 2. privije se komad neoprana sukna; 3. kuva se

pitome ili divlje siline u mliku ili bilon vinu pa se privije; 4. čini se mêč od stučene bristove kore biloga kruva, mlika od krave ozimašne (to će reć, koja nije steona), sve se pomiša zajedno, stavi na krpu i privije; 5. stuče se špica od vuńe pa maže percen; 6. skuva se u vinu slatki' jabuka i privije. — Kada se sisa provali: 1. privije se lista od blitve; 2. zabode se u ranu koren od blitve da soči.

Žâva kada izađe na vratu ili na kojen kraju tila: 1. žlica drvena, osobito ako je jasenova, ugrijana na vriloj vodi meće se više puta na dan na žâvu; 2. spali se paklenin kamenon; 3. meće se tepla olova; 4. privije se kopito od magareta (ako je na vratu).

Rane i *ozlide:* 1. loja od škopca, prča jarca, ulja čistoga noćńaka, voska neprovana (negorena), maštike metne se u lončić novi, učini se žličica bazova i miša se, dok se sve rastopi; pozatin žena, koja ima žensko dite, umuze jednu žlicu mlika iz svoji' prsiju, procidi onu likariju na ono mliko, umisi melem i privije na ranu; 2. loja, ulja i stare slanine; 3. ugljen od slatkog drveta i kozlova loja stuče se zajedno i privije (to je za davnene rane); 4. smokva pogrije se na ogńu, potare uljen i privije; 5. trava bokvica; 6. trava rańenik i to ona strana od zemlje; 7. mlade žutenice skuva se u kvasini; 8. voska neprovana od kruga, pegule špańe, od gozda tava, postave korama, umelja se u to tela i privije; 9. žminac trava stepli se na ogńu i privije; 10. čiste krpe od muške košulje stopi se u ulje, zapali se, izgori, a taj lug zamoči u ulje, pa se ka' tisto privije na ranu; 11. čiste paučine umoči se u petrolj i privije; 12. bilance od jaja povriga se na ulju i privije; 13. stavlja se rana u mlaku vodu ili lušiju; 14. nažimlje se soka od bušinca; 15. zavije se salo od puva miša; 16. stavlja rizica stare slanine; 17. likovite trave: blitva, bokvica, crikvina, gavez, šćavak, ljubica, konsul, stuče se lišće na čistoj stini i privije; 18. posiplje se rana živin klakon, da ne pozlidi a brzo zareste; 19. pere se u vodi od bilušine; 20. posiplje se cvićen trave kunice i zavije; 21. sažeže se pasje kosti, stuče i posiplje nikoliko puti; 22. privije sala od zeca ili od puva miša; 23. stavi se u dobru kvasinu oriovi' zeleni' ljupina, i kad to nikoliko vrimena postoji, ovim veže se rana i na ńu privije; 24. posiplje se satrvenin puščanin baruton; 25. da se iz rane istegne drvo, ako se drveton obolo, stuče se lista od škrabutine, stavi se na krpu i privije.

Kankrena (rak-rana) zove se otrovna rana, koja se razađe po svemu tilu, otruje krv: 1. uzme se dobre kvasine, biloga vina, živoga japna, kuva se ujedno, dok uvre jedna tretina, stuče se salnitra i aluma, pomiša s onin vinon i kvasinon, ulije se brže bolje u ca-

kleni sud (ne gozdeni, jer bi progrizlo), dobro se začepi i s otin se maže; 2. privije se melem od uļa notńaka, borove, jelove i smrikove masti, žutoga neprovana voska i s otin stuče se modrog kamena i puščana prava; uzme se gigerica i criva od žabe zapu'ače, privije se na ranu, a svr'u toga stavi se ovčjega ili kozjega skorupa.

Divļe meso kada nareste iza rane, liči se: 1. poprži se na kominu ili gožđu aluma pa se posipļe;; 2. posipļe se modrin kamenon; 3. privije se kozlaca iz zemļe; 4. stuče se na sitno puščana prava i modrog kamena, pa se pomiša uļa, borove i jelove masti, stavi se na telu i privije.

(Nutarńe bolesti.) *Zaduva* se liči: 1. stare slanine s lukon jide se našće srca; 2. guca se pelin zamotan u balotice i namazan medon; 3. skuva se kaduļe i pelina, pa se pije večer i jutro za više vrimena; 4. za 40 dana ujutro rano izide se po jedna rizica suve slanine, a poza ńon čaša dobra crnog i cila vina.

Nazeba: 1. cvita od bazovine skuva se s medon, stavi se na ariju, da prinoći na vedroj noći i ujutro pije; 2. žmul vina svrući se i stavi papra u ń, popije i stoji se u posteļi, da se opoti; 3. razbiveno žumance od jaja s vrilon vodon i cukra pije se; 4. šļiva raskuvani' jide se s cukron ili medon.

Kašaļ kukurikavac: 1. pije se prošeka i crnoga cukra raskrabļena u mlakoj vodi; 2. skuva se kukuruza i srče ona tepla voda.

Kašaļ: 1. uzavre se vina i pije tepla; 2. crikvine kuva se u vinu i pije uvečer; 3. stuče se bajama i kuva sa svin (grcon i ļupinon) u vinu pa se pije uvečer; 4. kuva se rogača, smokava, bajama i uvečer pije se; 5. kaduļe se skuva u mliku i pije za puno vrimena.

Kuńavica ili *pošļica* liči se: 1. pije se žestoke rakije; 2. crna pogrijana vina; 3. razmućana žumanca od jaja s cukron; 4. dobro se ukrije biļcen, da probije pot kroz tilo.

Pûnta: 1. skuva se bršćanova lišća u ļutoj kvasini, pospe se mekińan od šenice, stavļa na krpu i obavije tilo, 'di probada, neka istegne; 2. tare se uļen loćńakon; 3. nabode se modra karta i stavļa na ńu živoga japna i privije; 4. kuva se vina i uļa u pińatici na jednaku miru, kuva se sve dok nestane (izavre) vino a ostane samo uļe, koje se popije: 5. prašča žuč osuši se, iskriža na posve sitno, razmuti se u mlakoj vodi i popije; 6. skuva se čaša dobra vina s cukron i popije; 7. šaka soli razmuti se u kvarat (četvrt) litre vode i daje piti bolesniku; 8. prosije luga, uspe se u čašu, ucidi k tomu soka od limuna, to popije se i dobro se pokrije, da se upoti; 9. stuče se devet brabaka od miša, razmuti u rakiji i pije se; 10. ugrije se

bolesnik pokraj ogńa; 11. vade mu krv na venu ili na vintuze; 12. stavļaju pijavice na pro'od.

Protiska od krvi ili udarca: 1. stavļa se cerot ili vižigant, koji 'oda za bolešću i čini da se napnu mijuri; 2. stuče se trave slinovrata i privije na krpi; 3. poprži se na tavi kukuruzovne pure i privije; 4. ubije se vrana, stuče vriška i privije; 5. teplu se i meću matuni; 7. zakuvaje se lug s komina i privije; 7. galebina od crna govečeta spari se na kominu i privije; 8. kožica od zeca, natopu se rakijon dlake, pospe se papron i privije; 9. krkaline od crne mazge popeče se na vruću kominu, poprska luton kvasinon i privije se onako teplo; 10. tare se salon od zmije; 11. u neprovanu piňaticu stavi se žmul biloga vina i žmul uļa, dobro se prokuva, pa se učini pogača od gńile, nasrid ńe dušnica, koja se provrti vretenon, ti se kolačić stavi na piňatu, procidi se kroza ń i popije se šta se iskuvalo; 12. sameļe se simena od mrkve, uspe u čašu vode i kada malo opočine, popije se; 13. zgrije se prosa u cripńi, uspe se u kesicu i privije; 14. pari se vrilon vodon u tikvi; 15. ispeče se pod cripńon ovčijega gńoja napora (tvrdo ubijena) i privije za više puta.

Poganica: 1. usiče se smrdeļa, osušu grane i izgoru, pa s onin lugon umisi se kolač i prilipi; 2. raskriža se vriške goveđe gigerice, polije se špiriton ili dobron dropuļon rakijon i privije se na bolesno misto; 3. zakuva se dobre crļenice zemļe i kvasine u kolačić, koji se pusti da se dobro osuši, pa se stuče, opet zakuva s kvasinon i privije; 4. meću se ceroti i vižiganti; 5. ako poganica siva u koje oko, stavļa se na zatiļak jidna (vescicante) i stuku spužića pa stavļaju na slipe oči i iza ušiju, ili na misto, 'di boli[1].

Ramatižan: 1. maže se i tare špiriton ili žestokon rakijon; 2. petrouļen; 3. natopi zečija kožica, 'di su dlake, petrouļen i privije: 4. cerot od jelove masti privije se; 5. za više puta stavļa se jidno; 6. tare se kanvoron i špiriton; 7. natopi se zečija kožica špiriton, pospe se tamjanon, privije i drži na mistu, sve dok ne opane; 8. 9. ustrže se 'rena, umiša se kvasine pak privije i drži tako 24 sata, a i više ili mańe.

Žunte (zglobi i žile) kada bolu: 1. maže se uļen i vanelon ili tvrdin bilin suknon; 2. cvita Sv. Ante (liļan) i glistina skuvaju se

[1] Poganica je teška bolest od kostiju, mušno je ičin izličit. Zato u šali, kad se 'oće ko narugat bolesniku, koji se grči od boli, reče mu: Znaš, šta ćeš? uzmi: od zvona zûka, crne krave rîka i zečijega trka, pa sve stuci zajedno, privij i ne boj se, sve ka' da si rukon odnija!

*

u neprovanoj piñati pa s onin maže; 3. skuva se cija jež s dračan u uļu, vaļa da se kuva više od po dneva, pa s onin se taru žunte.

Griža (srdoboļa, prolijavica): 1. ubije se i sažge tica božji pivčić, sameļu se koščice i pije se onoga prava u malo vode; 2. utroba od ribe obotnice izgori se, osuši i pije u vodi; 3. poprži se crļenog kukuruza pa našće srca pozobļe; 4. crnoga vina i angriza skuva se u tvrdo i pije; 5. poprži se klobučarica (čegaica od drače) ka' kava, sameļe i popije u vodi; 6. gorka kava brez cukra pije se ujutro; 7. poprži se pirniča (angriza), sameļe u mlinu i pije u crnon vinu; 8. jide se pršuta sirova i pije dobra crna vina; 9. jide se oskoruša i pije crna vina; 10. kuva se žila od drače i pije ona voda; 11. zamisi se brašno od crļena kukuruza, vriga na maslu i jide; 12. opere se kožica iz kokošijega želuca, osuši, stuče u prav i popije u prst vina; 13. poprži se kruva baškota, moči u cilo vino i jide; 14. na uļu vriga se u suvo pirnič i jide; 15. skuva se pelina i jide; 16. jide se bakalara nepritopna; 17. za tri jutra našće srca izide se masuz kukuruza; 18. ježeva koža i drača spali se na ogńu, satare u prav i pije u crnon vinu; 19. široke kaduļe lista, petrusimula, rusmarina, vriska i metvice modre, koja reste na križiće, sve se iskriža na sitno i tri se jaja izmišaju pa se stavu na ogań u sumprašku ili prpor (tanka žeravica) među dva ori'ova lista, i kad se ispeče, učini se pokvasnica (mala kaševina), koja se daje bolesniku jist; 20. piju šta obilatije žive vode; 21. svari se korena od šipka ļutuna, pak se ona voda pije; 22. svari se brašna od lana i ona kaša privije na drob, a uz to pije kremor.

Gujine, crvi: 1. pije se plisne surotke našće srca pô žmula svakog jutra za dva tri dana; 2. jide se ozimice prokuvane; 3. od božićńeg luga umisi se kolačić, pomaže uļen i stavi se na žličicu ili drob; 3. ustrže se oluma i jaja, povriga se na maslu i daje nejakoj dici jisti; 4. od trave tarme oma'ne se cvit i stavi u bočicu, ulije se ļute kvasine, stavi pod usta ili nos; 5. obisi se o vratu češań luka nanizan na konac; 6. mažu se lukon usta, neka pocrkaju gujine; 7. stavļa se na drob stučena luka; 8. pije se za 5—6 dana izjutra kvasine.

Plasa: 1. brašna od šenice i luga umisi se u kolač i privije; 2. kuva se kaduļe, brašna kukuruzova i obavije; 3. bilica tikva stuče se na drivu, posipļe se ječmenin brašnon, doklen se učini kolač, koji se rasplésti i obavije pod rebra; 4. od brava loja s droba odma' vruća privije se na tilo po svemu trbuvu do pod sisu; 5. polije se kolač lanbikon od uļa maslinova i privije na plasu.

Podrest: 1. namaže se bolesno misto medon; 2. obavije crikvinon; 3. raskriža se i peče tušć pa se privije; 4. učini se teplo ječmovo tisto i meće ispod rebara; 5. tare se natašće pluvakon su dva prsta, dok se more durat; 6. meće se stučene rese od jasena; 7. skine se prva kožica od tušća, ispeče se pod cripńon, podmaže medon i privije; 8. od ovaca brabaka skuva se i privije; 9. stari' čavala, gožđa, ploča svari se u zemlenon sudu i tare se; 10. kuva se trave vrbice i privije s ječmenin brašnon; 11. mačinca iskopa se iz zemle, istrže se na rakatežu, pomiša s ječmenin brašnon i privije; 12. skupi se cvita od zemle mraviće kućice, skuva i obavije; 13. stepli se trave od podresti, zamiša se s kvasinon i privije; 14. luga i ječmena brašna smlači se, stavi na krpu i privije.

Zlatińa: 1. ostrže se žutenice, skuva i stavi vanka, da prinoći na vedrini, i pije za puno dana ujutro; 2. trave zlatińice, ižopa, pupla dubova skuva se i pije; 3. okolo divizine 'odati, za ńu pustiti vodu i moliti Boga, da usa'ne; 4. cekina zlatni' ili drugog komada zlata stavla se u čašu, nalije vodon, neka prinoći, i pije se ta voda; 5. uzimle se reobarbara, grize i opije; 6. kuva se trava paprada i pije ona voda, kada se iz'ladi; 7. od crnoga trna skine se ona gorńa kora, skuva se u pô litre vode i pije ona voda; 8. jaje od crne kokoši razmuti se i popije našće srca.

Podušnice: 1. iskriža se kunpira na dvi pole, ispeče, stavi pod uši i obavije potplaton od čarape; 2. vriga se petrusimula i mali' zebrvica na maslu i privije oko vrata; 3. poprži se zebrva trava, koja reste na zidu u klaku, tri puta se privrne od sebe i privije pod uši; 4. zgrije se crne vune i obomota dobro oko vrata; 5. tare se teplin ulen iz sviće.

Bol glave: 1. meće se na čelo mokra krpa; 2. upeče se glava, osobito čelo i time k ogńu; 3. stuče se rodakve, polije se s kvasinon i privije na zatilak; 4. topi se glava dobron rakijon; 5. ugrije se dobro ožeg u ogńu pa se pripeče čelu; 6. stopi se krpa u kvasinu i privije na čelo i time; 7. raskriža se limun, pospe se samlivenon kavon i privije na slipe oči; 8. piju se purganti za očistit tilo; 9. crikvina trava poprži se na tavi, poškropi kvasinon i privrne od sebe tri puta, svaki put poprska kvasinon i privije na zatilak; 10. raskriža se luti šipak i metne polak na livo a polak na desno uvo i tako drži, dokle prođe.

Oko kada zaboli: 1. poprži se crikvine i stavi na zatilak; 2. spuž mali zapredeni stuče se stinon na stini, potopi se krpa u ule, ocidi i stavi na zatilak; 3. stučeni spuž (s lupinon) stavi se na modru

kartu i privije na slipe oči; 4. maže se uļen; 5. salon od plepelice; 6. mažu se nuglaci od očiju limunon ili lukon; 7. meću se na zatiok umočene krpe; 8. stavļa se ugrijana voska, kada se raščiña; 9. zamuze se mlikon od muškog diteta (to kada su vlasinci), leži se nauznak i upaoči pran suncu, neka poplivaju vlasinci; 10. mažu se uvečer i jutro kvasinon; 11. razmuti se modroga kamena i mažu nuglaci od očiju (to kada nasedne krv); 12. rastańi se žutoga voska i stavļa na zatiok za uši; 13. peru se oči mokračon; 14. iscidi se soka od koromača; 15. zapalu se trine od sina, nadnesu se nad onaj dim i kâdu oči; 16. iđu, 'di se pali živi klak, naprašu oči onin pravon; 17. pļunu na dlan i u onaj upļuvak rastope modre galice, dok ne pomodri, i anda namažu kraje od očiju.

Biona se skida: 1. moči se bili kruv u studenu vodu i meće na bolesno oko; 2. kuva se cvita od baza i meda pa privije; 3. maže se medon.

Uvo: 1. ubije se gäk, iščupa mu se sitna dlaka, šta je na voļi (ispod vrata), natopi u uļe od sviće i stavļa u uvo; 2. žilica od kunice topi se u uļe i privije; 3. dva mala miša golića držu se u uļu i priviju na uvo; 4. čvrčak između Gospojina izvadi se iz zemļe, isto se nasupa u uļu i položi na uvo; 5. žuč od anguļe ili guske ulije se tepla; 6. iscidi se sok iz velikog spuža, probije straga i nakapa; 7. stuče se trave vazdažive, izažme se sok i nakapa u uvo; 8. stare slanine dobro se opere u živici vodi, učini vitiļak i stavi u uvo; 9. muške krpe učini se vitiļ, nasupa se raskrabļena voska, zaprede se u špańulet i kroz drugu krpu utira u uvo pa s kraja zapali; 10. usiče se jasenov kolac, naloži se ogań, posrid ogńa stavi se ti zelenin kolac, na oba kraja prokapit će voda, skupi se ta voda i ulije u uvo; 11. ukapne se u uvo soka od koromača; 12. raskriža se šipak, pogrije se i tepal privije; 13. učini se melem od uļa, voska, borove i jelove masti, primiša se prava i modroga kamena i s ovin namaže se dno od kurdele ili dugaške komadić krpice pa se uvuče do dna uva (to se čini, kada se ogńoji u uvu); 14. zamoči se bumbak u uļe i meće unutra; 15. skuva se sliza i s onon osokon uštrcaje za dvi tri nediļe (to se čini, kada se ogluvi, kada tutńa u ušima); 16. ako šta uniđe ili upane u uvo, anda utisnu u ń malo sala od puva miša, i istegnut će.

Glu'oća: otkopa se u jesen oraj, pa se krajon jedne prisičene žile začepi botiļa te se tu zakopa i ostavi, dokle u proliće ozeleni, i anda se opet otkopa botiļa, pa se onoga soka, šta se u botiļi nađe, liva u uši.

Zub kada boli: 1. stuče se ora', stavi se nožica na ogań i kada se dobro ugrije, 'vata se štipalon i meće na zub, a pozatin olemuća se s tarmon i kvasinon; 2. pere se svojon mokračon; 3. vrańemile žile prvu kožicu skinut pa onaj koren meće se i drži; 4. uzme se mazije i zacrļeni u vatri, raskali u kvasini i s onon kvasinon ispere: 5. meće se pečeni česań luka i pra'a, u krpicu se zaveže i drži na zubu; 6. modroga kamena; 7. tamńana; 8. pržena cukra; 9. grizu bazovu koru; 10. oblije se petroļon pa se opere kvasinon; 11. lemuće se žestokon kvasinon; 12. meće se slanutak soli i rakije; 13. ugriju drivenu žlicu i pritiču na meso izvanka; 14. muća se žučju od zeca pomišanon s kvasinon; 15. ledenon vodon; 16. mrazon; 17. priviju se izvanka teple krpe; 18. u suvu smokvu stavi se modroga kamena i drži se na bolesnu zubu, dok umine; 19. puši se u luli bunike a kamiš zapre u zub, kako će dim dolazit na bolesno misto; 20. kuva se kore od jasenovine i lemuće onon vodon; 21. kore od crnoga maloga trna; 22. kuva se bunika i pere se s onon osokon; 23. kadi se na pari od bunike; 24. na pari od bršļana; 25. u lupinu od jaja stavi se bilance, ulije se dobre rakije, stavi se malo uļa i papra, pa s lupinon na žeravu, da uzavre, a kada savre na polovicu, anda se stavļa na bolesni zub; 26. kuva se sliz u mliku i s otin muća za više dana (kada se upali meso oko zubi); 27. rastopi se oluma, pa se u ovo umoči malo pamuka i utisne u šupļi zub; 28. umiša se cvita od smiļa, jedan višak baruta puščanoga, zelene kore od crnoga trnka, malo bile soli, pa se sve skupa kuva u žestokoj kvasini, dokle sađe na malo, pak se tizin mućaju zubi; 29. vari se u kvasini kaduļe i mlako se drži u ustima, osobito na bolesnon zubu.

Grlica: 1. satare se mladi tić od lastavice, koji nije propiva', stavi se u jedan bocun puvenika uļa (noćńaka), malo masla neprivarena, trave akorontive 9 lista, izriže se sve na sitno, uvali u bocun, izmiša i popije ili privije izvanka; 2. stuče se mladi golić rebac i privije naokolo; 3. grgoće se iliti ispire dobro rastopļenin sunporon u vodi, a ne more li ispirat, anda zapraši se sunporon u grlo; 4. kostiju i gńusa pasjega spali se na ogńu, učini se u pra'. kupi se špecije (žestoka papra), izmiša zajedno, stopi se prston u rakiju ili vodu pa se takne istin prston u oni pra' i stavi bolesniku na grlo; 5. grgoće se rakijon; 6. kvasinon; 7. petrouļen; 8. brašna ožimična zamuti se i poprži na tavi s maslon samo da otepli, stavi se na maramu i obavije oko grla; 9. jide se kruv blagosovļen na sv. Blaža; 10. zavuče se prt zamotan u čistu krpu od kambrika u grlo i pro-

kine se grlica; 11. privije se crne neoprane vune od ovna prazovita; 12. moči se ručenik u studenu vodu, izažme se i privije; 13. stavļaju se vrući pečeni kunpiri raspolovļeni u dvi kalotine; 14. sliza sparena na žeravi; 15. pije se vruće rakije; 16. dobro se ugrije bolesnik, poduši robon, da pôt kroza ń cipa; 17. privije se tista od raži umisena s kvasinon; 18. kroz malu civ upu'ne se u grlo cvit od sunpora; 19. probije se oni otok prston; 20. žličicon od kave; 21. ispeče se šipak, stuče i obavije okolo vrata; 22. ispire se vodon od rastopļena živa klaka, ako li ne može grgoćat, anda se peru spugon na drvetu umočenon u istu rastopinu.

Sučija ili *tišika:* 1. kuva se ivice, kaduļe, dupčca, jeruzolima, pelina, lišća od masline, tisovine i smričke u čistu neprovanu sudu, stavi se vanka, neka prinoći na vedrini, ujutro procidi i popije našće srca ona voda; 2. pije se od crne magarice (ugotice) mliko; 3. od riđe koze; 4. po jednu žlicu biloga mladoga oprana masla i meda izide se svako jutro za misec dana; 5. mlika i meda; 6. jide se slanine i sunpora; 7. ma'uńa od božura trave, rusmarina, ižopa i zlatińe skuva se u bilon vinu, jedna čaša popije se uvečer a druga ujutro; 8. dvi rize stare slanine od dvi godine i dva češńa luka jide se jedno s drugin ujutro i popije pô žmula vina crnoga cila; 9. skuva se u lopiži od 5—6 litara trave podbile, kostriča (koreńa iz zemļe), tutivike, zlatuļe, smričaka i ječma, ona se voda procidi i stavi u bocun, a bocun u studenu vodu, dok se raz'ladi, pa se to pije; 10. jide se za ručak stupańa od žita, ječmena kruva na sito prostrojena ka' cvit, mesa tusta goveđega ili ovńega.

Trbu' ili *drob* kada boli: 1. meću se po drobu vruće peče od ćiste krpe; 2. kapne se na grumen cukra nikoliko kapi petrouļa pa proguca; 3. razmuti se puščanog pra'a u vodi pa popije; 4. razmuti se mišadora i pije; 5. poprži kolača, umoči u crno gusto vino pa jide; 6. skuva se pelina i kaduļe pa pije; 7. ukriža se srčenika u rakiju i pije; 8. kuva se u kvasini lukovine iskrižane, bršćana, mekińa zamišani' u saket (vrićicu) i obavije po drobu; 9. skuva se rogača, sliza, meda i omendula, pa se pije ona voda; 10. progucaju nikoliko kašika tepla uļa ili masla. — Za *matrun* (a to je isto bol od trbuva) pije se uļe, rakija i kvasina, a tare se izvanka vrućin uļen i žestokin špiriton. — Proti *koleri* i proti *lijavici:* 1. stavi se u vinski špirit ili u dobru rakiju lupine od zeleni' orija, pa poklen je tako puno stalo, pije se; 2. popije se čaša uļa sa dvi glavice stučena luka; 3. guta se sunpor i ńim se posipļu i kade. — Proti *koliki:* 1. ugrije se matun (opeka), zamota u krpu i šta je moguće teplije drži se na

trbuvu, i to ponavlja više puti, dokle umine; 2. u vrilu vodu smoči se krpa, malo ocidi pa se tepla stavlja na mošńe, a strag se tepli suvin krpan i iznad kolina. — Proti *nadimańu* i orlavini criva, a i proti *prđavini* uzme se kašika luga od sažežene 'rastovine pa se kuva u pola litre vode i pije. — Za *dicu* privije se na trbušćić: 1. kupus, dońa strana lista, stavi se na ogań i pomaže se iz sviće ulja; 2. trava mišekińa tri puta privrne se na kominu od sebe i privije.

Pluća, kašalj u plući: 1. pije se vruća mlika; 2. meda i masla; 3. napari se na vruću vodu; 4. kapula devet bili' ispeče se, obavije se u malo karte, u tri dneva po tri na dan izidu se našće srca a pospu žutin samlivenin cukron; 5. rosopada trave iskriža se na sitno, zamiša sa šenišnin brašnon, poprži na ulu i jide.

Ljutina: 1. jide se ljutike; 2. pije se kvasine žestice; 3. izide se dvaestak bajama (omendula); 4. raskrabi se u ustima nikoliko grumena cukra i poguca; 5. jide se sirove rodakve; 6. zgrize se i jide zrńa popržene kave; 7. poprži se devet zrna boba za devet jutara pa se natašće pozoble; 8. za tri jutra proguta se tri zrna pasmice; 9. zoble se natašće soli; 10. stavlja se pod nos svoga pota ispod pazuva.

Tropika (vodena bolest): 1. stuče se različita trava likarica, zgrije na vatri i privije; 2. kuva se gusta kaša od bobova brašna u crnu vinu pa obavije; 3. proriže se drob i vadi voda; 4. ispeku obilato kapule pod cripńon, privijaju na drob svaki dan, dokle sazrija i otvori.

Podadirańe (bluvańe): 1. stuče se koreńa od trave mace pa se privije na stumić (želudac); 2. pije se mlake vode; 3. stuče se malo pelina, nakvasi vodon pa se izažme na ritku krpu i pije se izjutra.

Gujine se popišale (u dici): 1. izgrize se češań luka; 2. nanižu se dva tri češńa luka na konac i stavu ditetu pod vrat; 3. skuva se ozimice i one vode pije se našće srca.

Tres ili *trcana (groznica):* 1. trava tresača skuva se u crnon vinu i popije pun puncat žmul, dva tri puta, sve dok ne prisiče; 2. skuva se uvečer druga kora sa žile od maslinovine, pa sutradan daje se piti natašće bolesniku ona voda; 3. potopu se u dobru kvasinu tri jaja s lupinon, sutradan razmutu se i daju mu se popit: 4. raskriža se limun i naspe uvečer dobro soli, prinoći tako na vedrini, a ujutro rano iscidi i popije; 5. žestoke rakije i papra pomiša i popije; 6. kuva se vina i ulja pa pije; 7. poprži se lupina od jaja, stuče na sitno i pije u vinu: 8. natašće izidu se tri rizi

pršuta, a za svakon zalije po čašu cila crna vina; 9. spali se povor od bakalara, sameļe i daje se pit bolesniku u čaši vode; 10. skuva se lišća od kolinke i daje pit; 11. u post Sv. Lovre (10. augusta) ne jide se ništa pečena ni kruva; 12. svari se trave granciole, šta reste u livadan, dokle uvarina sađe napola, pak se uvečer stavi na vedrinu te se izjutra popije, i tako se čini, dokle prođe; 12. uzme se saje, soli, biloga pelina, žila od žigavice (koprive) i jedno crno pile, pak se sve zajedno stuče i privije na tabane; 14. stuče se petrusimula, izažme sok i stavi na vedrinu pokriv čašu isprobušenon karton, i tako se pije izjutra natašće, dokle se groznica prikine.

Ogań ili *vibra* (febre): 1. pêla (košuļica) iliti medeļuzga od jaja stavi se za prst, obavije, ońuti se studen ka' mramor; 2. pet listova bokvice, tri čaše vode od rike stavu se u novi sudić i pije; 3. utrobica od žabe krketuše (to će reć pitome) izvadi se, osuši u 'ladu, satare i popije u vodi; 4. stuče luka 3—4 glavice, uspe se jedna šaka soli i dobro se stuče pa se privije na dlane i tabane od nogu, upali život i istegne vibru; 5. pomiša se papra, pra'a, rakije i luka pa meće na dlane; 6. bilica tikva privije se na noge; 7. rasplaćena crna kokoš s perjen i crivin; 8. žabica divļakińa sitni' uv'ati se u vodi, stavu u terluke i priviju na gole tabane, žabice poerkaju, ali istegnu ogań iz tila; 9. izmiša se sapuna neprovana i bilanca od jaja, pa se nasicka modra karta, stavi se na ńu pa privije na vrat i šake; 10. obamota se bolesnik jasenovinon; 11. krpan namočenin u kvasini; 12. mrazon; 13. učini se kolačić od krena,. kvasine i ječmena kvasa pa se privije na tabane ili sprida na listove od nogu; 14. pije se voda od bruštulana (popržena) kruva; 15. voda od ostupana ječma; 16. od kuvana troskota sa žilan i vańskin strukon; 17. obamotaje se dropina od bilice tikve; 18. crļenica umišana s kvasinon meće se na pleća, pulac (bïlo) i tabane; 19. stuče se tušća, zavije i ne skida, dok se ne ukiseli; 20. crna kokoš ili crna mlada maška obavije se na tabane (to kada je žestoka vibra, tïv, tifus); 21. umiša se bilance od jaja i oluma, pak na karti privije iza šake na bïlo i na slipe oči, a i na pleća; 22. privije se na tabane ozimičena (ražena) kvasa s kvasinon; 23. stuče se spuž, privije za šaku, tabane i prigibli; 24. uzmu se dva bilanca od jaja crne kokoši i dobra duvana za jednu lulu, na sitno satrvena, i ostriže za pô lule sapuna, pak se dobro umiša, stavi se na nov postav od kambrika i metne na zatiok.

Stajańe vode: 1 kora od šipka sameļe se i popije u vinu ili rakiji; 2. stuku se zubi ili kosirice od zeca, sameļu u sitno i popiju u vinu;

3. ubere se mijurike trave, one crljene bobice, kada su zrile, smeču se zajedno s bilin grožđen, procidi se i pije; 4. obáru se (malo prokuvaju) vlasi od kukuruza i pije se ona voda; 5. kuva se bile kapule na vodi, namaže se uljen i privije na pripone; 6. riba grb ima u glavi dva sitna kamenčića, izvadu se, osušu, samelju i popiju u vodi; 7. od síte trave, koja reste u blatu, skuva se koreńe i procidi i s otin zalije; 8. kuva se lukovina i s oton vodon tare po trbuvu na doňoj strani; 9. čivit (modra tanga u grumenu) razmuti se u vodi i tare; 10. opaše se tetivikon; 11. luga božićńega s badńaka stavi se u vodu i pije; 12. neton se ubije i sadere zec, koža i krv mu skupi se i poduši u jedan novi lonac, zapreće u žeravu, neka se peče za 24 ure, pa onoga izgorenoga luga, šta se nađe u ton loncu, pije u vodi; 13. kuva se list od trave paprade i pije se ona voda; 13. ustruže se žutoga praška s dońe strane lista od paprade i popije u vodi; 15. kuva se slani graj i pije ona voda; 16. kuva se bila kapula, pije ona voda, a kapula privije na pripone; 17. kuva se u 4 litra vode živoga klaka dva i pô klg. i kada otaloži, odlije se ona voda i opet kuva tako i treći put; potle toga usapuna se ona treća voda su malo sapuna pa se pije; 18. popije se u vodi 6 zrna od crljene bunike, a uz to pije i voda od varene kapule, a kapula varena privija se na mošńe, ili spari se crikvina, posnica i lišće od velikoga boba i privije na mošńe.

Osika (kada se ugriju bedre iznutra okolo mošańa): 1. posiplje se crvotočinon od jelovine; 2. natare se skopčevin neslanin lojen: 3. pospe se lugon ili brašnon; 4. meću se mokre studene krpe.

Pot kada izgrize noge: 1. stavlja se u obuću jasenova lišća: 2. maže se lojen; 3. uspe se u potplate ječmena ili šenišna brašna: 4. pra'a iz bišana (izgrizena) driveta (crvotočine).

Materesina: 1. trava materkula kuva se u vodi i pije ona voda, a travon se obavije; 2. kuva se ovi impaštar: slaki kolač u prošeku, kanelje garikule, bosilja i mravinca, učini se ka' kolačić, stavi se na glavu od pupka i privije pašicon; 3. kuva se božura i ivanova cvića u bilon vinu i pije.

Mliko ako suzbije ili prisuši: 1. privije se na pleća lišća od duvana; 2. na prsi orajova lišća; 3. topi se u kvasini ručenik i stavlja na pleća prama sisan; 4. razmuti i popije u mliku ili juvi desetak mišji' brabońaka; 5. svari desetak zrna simena od ricina u mliku ili kojoj drugoj 'rani pa pojide.

Mišečne svoje stvari kada žena ne ima redovite: 1. kuva ivice, kaduље, rute, dupčaca, pelina i lista od masline pa pije; 2. pari noge

u vrućoj vodi s lugon i šenapon; 5. u vrućoj vodi, u kojoj kuvana popunca, kaduļe i maloga vriska; 4. pije suvo stučena kalopera skuvana u čaši vode (a to ponajviše na ušćapu); 5. svari u dva litra biloga dobrog vina, 2—3 šipka ļutuna, dokle savre napola, pak izjutra natašće i uvečer popije po jednu čašu, nu prvo toga raspari se privijajuć ozdo do pupka pod cripńon pečene tikvine iz zemļe, izrizane na dugaške piļe. — Triba li *zaustavit krvotočje,* anda se vari tako isto slake šipke u dobru crnu vinu, pa pije ujutru i večer, ali se ničin ne pari.

Prisik u povoru: 1. meda i živoga japna izmiša se, stavi na modru kartu i privije; 2. ugrije se povor uz ogań; 3. namaže se medon i ugrije ogńen; 4. privije se tepla stučena vrâna dobro posoļena; 5. žutoga voska; 6. vruća luga u maloj kesi; 7. tare se kanforon i špiriton.

Pridor: 1. od konsule trave stuku se jajca, skuvaju se s mlikon u piňati i priviju na pripas; 2. priviju pašice i podižu kilu ili balun; 3. maže se toplin uļen; 4. priviju mu bobova brašna, umišana s vodon, ili mu priviju varene ili pečene kapule, a natrag mu stavu pijavice.

Usne: 1. maže se modrin kamenon; 2. limunon; 3. potare se spužon bilaćen.

Krv da se rašćara (razbistri): 1. ispije se sirovo jaje od crne kokoši i pomiša se malo sunpora; 2. pije se voda od kuvana pelina; 3. od kuvana troskota; 4. od oprana ječma i sparožine; 5. proguca se malo sunpora i zalije vodon; 6. pije se salamar ili koji širop iz spicijalije (ļekarne).

Osutak ili *škarlatina:* 1. privije se tista od raži umišana s kvasinon; 2. sparu se likovite trave na ogńu i priviju: 3. meću se krpe namočene u studenu vodu.

Ženske bolesti: 1. skuva se troskota, procidi i pije; 2. ništa slana ne jide se niti cila vina pije.

Drivo, igla zadije li se u meso, jedna jedina najsvetija likarija: stavi se salo od puva miša.[1]

Žena kada rodi: 1. gucne lipa uļa noćńaka; 2. jide kuvani' jaja u sorbulu (u meko); 3. pije dobre juve i zdrava vina.

Kamenčić: 1. privije se trava likarica (crikvina, tušć, žutenica); maže se salon ili mašću praščon; 3. ne jide ništa prosena.

[1] Staviti salo od puva na buku (bocca = usta) od puške, metnut ga na vosak, a povr' toga dvi tri krpe, dobro pritisnit, neka ne ima oduve, kažu, da more istegnut balotu iz dna puške.

Zavrtica, padavica, mantaluk u glavi: 1. pušća se krv na venu; 2. meću se pijavice na zatiljak; 3. moču se krpe u studenu vodu i kvasinu pa priviju na slipe oči i čelo; 4. uzme se prolitńe (s mlade trave) konjske krkaline, umiša s kvasinon, peče se pod cripńon i onako vruće stavi na krpu i obavije bolesnika ispod rebara priko svega tila uokolo; 5. piju se žestoki purganti; 6. pije se sok od gorčica trava, da se raščara (razbistri) krv.

Sve ove likarije pripravljaju seoski domaći likari od domaći' trava. Likarije su različite: melem, jîdno, mêč, vlakno, cerot. Kad se kogod ćuti slabo, zovnė seoskog likara, da mu vidi, ima li vibre. — Pita on bolesnika: kako mu život, 'di ga najviše tiče, je li mu teška glava, blišti li mu se prid očima, kosi li ga u trbuvu, probada li ga ispod rebara, je li mu stužina u stumiću, podvije li mu se za bluvat, 'vataju li ga ježuri u tilu. Pozatin pipa mu pulac (bîlo), je li žestok, gleda u jezik, je li pobilija, stavla ruku na srce, da vidi, kako tuče, dlan na čelo, gori li puno, zavraća obrve, jesu li obumrle, stiska za kraje ruku i nogu, jesu li oledenile, pa kad je upozna' bolest, naređuje likarije. Eto muke po bolesnika, ako je gavežljiva (tanka) tila i slaba stumića. Ne da mu se gorka likarija u usta, neton u grlo, stane rigat, trzat se, ka' da će izbacit dušu iz sebe. Drži mu se glava uzbrdo i tucka po kostima, dok sađe likarija u stumić. Daje mu se cukra, naranče, oskoruša, malo prošeka, meda, da mu zasladi usta. Teško je trpit i nike trave, kada se vruće priviju s brašnon na tilo. Pomijuri koža, upali se krv, žeže i boli, ka' da si živu vatru prižga na tilo. Bolesnik se okreće sad livo sad desno, lomi se, razbaca robu, pokrivače sa sebe, užimle se tilon, skupla noge pod trbu', ugible prsima, podvije glavon, 'ûče ustima, zavraća očima, škripe zubima, a nije druge, red je trpit. Kažu, da je trpež najboļa likarija. Najtežje je bolesniku, kada mu se probije micina, riže ili vadi štakod iz mesa, kada se vadi zub, napravla noga ištećena ili slomlena, 'oće se tada dvi snažne ruke, da ga pridržu i ne dadu giba životu. U teškin bolestin pane na nemoćnika velika muka, velika vrućina i bol bacu ga u nesvist, ne zna više za se, velika muka, bandaluk priuzmu ga, kažu, da je skratija, brže po redovnika, misnika, neka ga naredi s Bogon. Pripukne li bolest, kaže se, da je pribolija, prikužija, prikuca', oteja se. Vala imati velike pomle, ne pristupat u jiću i piću, čuvat se zli' arija, udesna otrovna vitra, jer rič je: gori su odvalci nego povalci. Ko se bolesti kurtarisija (oslobodio) i počeja odizat se iz postele, reče mu se: nadiga' se, odlika' se, odljla' se, 'vala Bogu, doša' mu je opet život na misto!

Tamaćeńe životińa i gamadi.

Baš po istini govoreć i nije u Poļicin ti' veliki' grabežļivi' zviri. Ima godina i godina, da se nije čulo ni vidilo vuka. Ne ću lagat, je se otrag dvajestak godina bilo proćukalo u gorńin Poļicin, da se je pojavija vuk, pa se skočilo, brajo moj, malo i veliko, da ga smakne iz pušaka. Lisica najveću šćetu čini stopańici, dolibi se, pasja păra, u mrak noći do dvorišta, pokoļe kôke na ligu in. Kano vuku, pa svakoj grabežļivoj tici, tako i lisici ne ima ti boļe likarije i sigurnije obrane do puške. Kada se zna, 'di se je lisica namečila, poleguti se (položito leže) lovac s puškon uz priklad drivļa ili na sinicu. pa čeka, osobito ako je misečina, obnoć liju na ciļu i puca ždramalucin (sitno oštro olovo)! Lovi se ona i u gožđa. Kada se lisica uzpasjadi (dozlogrdi), ogradi se mali kočić, učinu se na ńemu vratašca, ispod koji' namišćena su gožđa, zatrpana zemļon ili šušńen. U taj kočić veže se kokoš, to je mêka. Uđe ti moja lisica na vratašca, da zgrabi, nagazi na gožđe, pras! ščepaju gožđa ka' klišća noge, stan' tu, zlo ti jutro osvanilo! Veliki lisci, kada ji' svrne glad, znadu nasrnit na ovce, na mlade jańce, a i kunica ne prašća kokošan. Za kunice napińu se velike ploke na drivca, meće se košćurina, slanine, slanog mesa, a 'di nije zgoda za ploke, stavļaju se gožđica, zatrpaju u zemļu, osobito jametine na ždrilu, otvoru.[1]

Gavrani na lito činu šćetu na mladin sadin, od velike žege slićaju na mlade tikve, dińe, mlune i prokļuvaju ji'. Poļari (koji čuvaju poļe) pucaju iz pušaka na ńe velikin balinin.

Zloćudni pasi otruju se na ovi način: stuče se cakla i spuge, koja se zamota u pupicu kruva, pa se osuši. Okusu li se toga, iskosu jin se criva i pocrkaju. Niki umisu tista i sičana pa namažu maslon, to napregne pašče i crkne.

Pošćetne kokoši truju se kukuruzon, koji se skuva sa travon prežon. Kažu, da je sprež puno otrovan za leteće živine. More se i na ovi način: poprži se ozimice, pospe se, kokoš pokusa i krepa. Je li kokoš na ligu, na cablu prid kućon, potkadi se malo sunpora, smete se dojedna i stonbula (skotrļa) se doli s grane na tle.

[1] Kunica se malana drži i po kućan, gleda se pripitomit, ali sve za malo vrime, krsti vuka a vuk u goru, šta je divļe, divļe, neton malo podjača, pobigne. Lisica i kunica lovi se i poradi interesa (koristi). Od velike kunice more se u'vatit za kožu do 20 kruna, a od lisice 2—3 kr. To služi gospodi u gradu za ures robe i teplinu okolo vrata, za šakan na kaputin. Gospoje uvlaču ruke u one navlake zimi, da jin ne zebu prsti.

Pasje ili konjske muve odbiju se od živine mazańen murge ili petrola; za otrovat te muve kuva se spreža i mlika.

Mušice pokućne mamu se na mliko ili na cukar, pa se utapljaju u kvasinu, 'di pocrknu.

Miši se truju po kućan za vrime žestoke suše, kada ne mogu pit vodu. Evo kako: 1. izmiša se đeša (krede) zajedno s brašnon pa jin se stavi blizu vode. kuda to izidu, stisne se u niman i crknu: 2. otrunu se glavice od šuverina (žigica), stuče se i zamiša sa kukuruzovin brašnon, ulije se malo vode i učini ka' pogačica.

Buve se tamanu posipańen cvita od buvača, ili niki užaju ulit na pijat ulja, a usrid ńega zapali se obnoć voščena svića, buve se skupu okolo ńe i zaglavu. Kažu niki i salon od lisice namazat kiticu grma, zadit je nasrid kuće, da će se skupit do cigla buva.

Čimavica i ušenka opari se vrilon vodon po posteljan, 'di se spava, posiple se buvač. Kada se u glavi čeljadetu, osobito maloj dici, zakoti gamad ušenke, šta se zove gńida, majke položu glavu ditetu na svoje prsi ili na skut, pribiru vlas po vlas na bičeve po glavi i kada nađu gńidu ili uš, stisnu između dva nokta od palca prsta, tucnu i ubiju. To se zove *pujati* (čistiti glavu). Da se utamani gamad u glavi, ošiša se kosa, teplon vodon namoči i poduši krpon. Tarmica u robi truje se duvanon, smiljen i buvačen.

Riba se tamani balukon, koji pomelja, umrtvi ribu, dopluta i mota se ka' smetena. Baluk je trava, koja reste na dubovin, stuče se, miša s tiston i baca u vodu, da otruje ribu. Pripovidaju, ako se baluk baci isprid sebe prama vanka, biži riba vanka; ako k sebi, riba iđe kraju za rukon. I mlič se iskosi pa stavlja ukraj rike, zakolje, otruje jegulje i drugu ribu od kraja. Zabrańeno je od zakona pod veliku muntu (globu) i balučiti i mličiti.

Rad.

Sprave i oruđe.

Lovske sprave.

[J. Simunić i F. Ivanišević.] Za lov tica i zviradi prva je puška. Ima ti pušaka jednociva i dvociva, a sada u zadńe vrime viđa se 'dika (gdjekoja) ostraguša. Puške za lov obišno su na kapelin, a vuče se još koja starinska jednociva na kreme. Puška se od lova puni pra'om sitnin, šta se zove *žvicer*. Za mańe tice 'oće se balini *tičari*, za veće tice a mańe zviri *zečari*, za sridńe *jarebičari*, za krupniju zvirad i velike tičurine, na jednu priliku orline, 'oće se druga sorta

(vrst) balina, to su *vučari, prisičci, ždramaluci* ili *dramaluci;* a za poveće živine meće se u pušku balota *samica* ili *singirlija* (to su dvi balote svezane singiron).

Miš je napast i nepozvani gost svake kuće. Belaj ga odnija, svud se zavre i ogrize, 'digod dopre sitnin zubon. Lovi se u gožđica, u trapulu i stupice. *Gožđica* su okrugla, na dvi čeljusti, koje se otvaraju i zatvaraju, pa je tetik, zub i oponac. Kad se 'oće napeti gožđa, upre se u tetik, razvratu se čeljusti, primetne se oponac priko jedne čeljusti i čipo (na cecu, tek malo o kraj) zapne za zub. Na zubac se stavi zeru slanine, a najslađe mišu špica (zrno) od tikve, zaleti se miš za tin, makne zubac, odleti oponac, čeljusti se zatvoru, a moj ti miško cijukne, prigńavilo ga o vratu. Na istu vošu (način, oblik) napińu se gožđa za lovit kune, lisice i jazavce, samo šta su ova gožđa duguljasta, četvrtana u dva tetika. Na jednu i drugu čeljust prišiveni su zubovi, a kad se zapińu, metne se među ńe daska micalica. To su velika gožđa, na koja je prikovan singir, da ji' zvir ne odnese na daleko, kada upane u ńe.

Trapule za miše kupu se u gradu ili ji' galantijeri prodaju po selin. Na malašnoj obdilanoj daski oplete se dugačak u četvrt košić od žice. Na užji je kraj daska, koja se zapne za žicu, na koju se metne štakod mrsna. Miš se provuče, potegne mêku, a daska odapne i zatvori ulaz.

Stupica je od driveta, iskopana ka' četvrtasto na duguļ korito, u koji se udiju dva driveta debela ka' prst. Na ta dva driveta natakne se cupac ili bat, koji more zatvorit korito. Treće tanko drivce površi ona dva driveta, priko ńega metne se konac, šta je zavezan za cupac jednin krajen, a na drugon je upiranac. Iz korita viri držak lopatice, na kojen su zarizani zubići. Cupac se potegne gori, a upiranac zapne u cupac i za zub od držka.

Tice se lovu još i pod *ploke.* Nađe se uravnana ploča, stavu četri drivca, između koji' pospe se prosa ili žita, pane drivce a ploka pane i poduši ticu. Niki izdubu u zemļi jamicu, da ne prigńeči jadnu ticu, koja se šćućuri u tu jamicu i više puta ulovi se živa. Kada zamete snig, lovi se na siniju u dvoru. Odgrne se snig u jednon pokrajku, pospe malo žita ili plive, tica gladna, odnikud 'rane, doleti na žito, a lovac iz dvora trgne drivce, koje vezano na siniji tankin špagon (konopac), i poduši ticu. Niki su počeli loviti na *mêlu,* evo kako: namaže se melon kakva grana ili stina, pospe se žita, nakupu se tice zobat, noge se i krila pri'vatu mele, ne mogu odletit, panu u ruke lovcu. Ovakav lov zove se na *micanicu.* Ploke se peńu i na

kotoratan. To su male ponistrice (prozori) na zidu zatvorene a ne povisoke od tleva. Iznutra na torini napne se ploka taman na otvoru kotorate. Kuna ili lisica 'oće da proleti u dvor kroz taj otvor, takne u drivca, poklepuši je ploka, a lovcu lovina gotova.

Riba se lovi na puno načina: mrižu, parangal, pod osti, na sviću, na snopiće, u vršan, na odmet, na matavicu, a ponajviše na trstiku i udicu. Uzme se struńe od konjskoga repa, savije na dvoje, zaprede, i to se zove *liňeta*. Pri dnu stavi se jedan pedalj krena ili *vildišpaňa*, malo olova, a baš na kraj udica. Učińena je udica od žice ka' mala ključica, na kraju zaoštrena s jednin zasičenin zubon. Ta se struńa veže na trstiku i spušća u vodu za lovit. Za udicu zapne se kakva vabina ili mêka, za lov u rikan glistina ili skakavaca, a za u more crvića iz žala, spužića, kozica ili izrizani' komadića ligńe. Riba se pojagmi za mêkon, gucne udicu i zadije joj se za vranže. U Cetini rici užaju čobani liti prigradit stinan uz kraj malu lokvu, šta zovu kotač ili kotorata. Mrvu kruva i namamu ribu, a pozatin baci se komad grma i zatvori ulaz, isicka se britvicon mliča, voda se zabili, a ribe potruje. Niki se mrskaju jisti te ribe od mliča, boju se otrova. (O mrižam gledaj kod l o v a).

Ratarske sprave i oruđe.

Ralo. Učińeno je od vrgńa, koji je krivast na oba kraja; 'di se drži rukon, mańe je, a na što se natakne lemiš, bit će 1 stopu i pô. Vrgań je prokopan, i tu se stavi ojica ili rozga, koja je puno krivasta, ako je ralo na kuk. Ako je na kozlac ili na macu, anda je ojica malo namotana, prokopana je, a tako i stopa od vrgńa, a kroz oboje stavi se driveni ili gozdeni kozlac. Služi kozlac, neka bude tvrđe ralo, a kada triba dublje ili pliće orat, kozlac i klin, šta je kraj ojice u vrgńu, služu za otvorit ili složit ralo. Na kuk ralo otvara se i slaga klinon, šta je kraj ojice. *Lemiš* se natakne ušima na ralo, šta iđe u zemlju, zove se rt, a sa strane su pera. *Jaram* je od drveta, dug po prilici 1.30 m. S jednoga i drugog kraja provrćen je jaram svrdlon jarmeńakon, a kroz te dvi buže (otvora) protiraju se teligе. One 'vataju vola ispod vrata, a kada prođu kroz jaram, utvrdu se špican, da ne klimaju i ne izgulu se. Na jarmu su zarizana dva uva prama teligan, neka vol more jače uprit. Nasrid jarma ozgor zadivena su dva klina, koja se zovu *uknadi;* među ńiman su gužva, jedna stoji nataknuta na jarmu, a druga visu o ńoj. Kad se ore, provuče se vr' od ojice kroz doňu gužvu i protira klin, koji se zove *jutreń*, a tada je sastavljeno ralo i jaram. Sva ta sprava

zove se lis ili ratilo. Na vola, koji je jači i more bolje potezat, pomaknu se gužve bliže, da teža strana pada na ń. Kaže se to, da se je stavija *prior* na vola.

Ostan služi za gonit vole. Dug je okolo 2 m., debeja mu je tańi kraj ka' prst, u vrvu zadiven je komadić zaoštrene žice, šta se zove *badalj* ili *ońik*. Na podanku je nataknuto gožđe rasplosńeno, čin se čisti ralo. To zovu *otka*. Ostan se izdila obišno od drače.[1]

Sprte su opletene od veza ili od rigete načińene, meću se volin na gubicu, da ne dobavljaju žito, kad se ore kraj ńega. Niki meću i zobnice.

Brána je od grabovi' uviti (uvijeni' grančica) ili pera nabrani' na drvenu iglu. Ispod brane je mala grečica, koja se zove bîlo, pri-'vaćena je za tri gozdene pekle, koje su iz bila, pa kroza ńe se gori na uvitin protira kolac. Od igle niz uviti iliti pera jednu 30 cm. metnu se dvi daske, tri prsta široke a palac debele, pa se kroz pera spoju čavlin. Tako prošivena brána ne klima, ne rasklapa se. Bilo je probijeno, iznutra protiraju se kroza ń dvi krivaste drvene *tegare*, sastavu se zajedno ï među sobon učinu *oluk* (luk). 'Di se sastaju tegare, metne se procip, koji je rascipljen, neka tegare uđu u ń. Obe tegare i procip sapnu se klinon zajedno, a do potribe more se opet lako razvalit. Brána se poteže po oranican, da se uravna zemļa posijana i uzorana.

Mašklin služi za krčeńe zemļe, vađeńe stina i pańa. Dug je okolo pô metra, na kļunu je debeja 4—5 cm. u četvrt, na kraju je zaoštren. To je kļun ili punta od mašklina. Drugi kraj je plosnat i na vr'u plosnato zaoštren, to se zove pâla. Na sridini je mašklin probiven, 'di se utiraje držalo, pa su ostavļene *uši* ili *praće* uz držalo, neka čvršće stoji. Ima i mańi' mašklina, koji služu za okopavańe vrtla zeļa. Zovu se mašklini *zeļari* ili *vrtlari*.

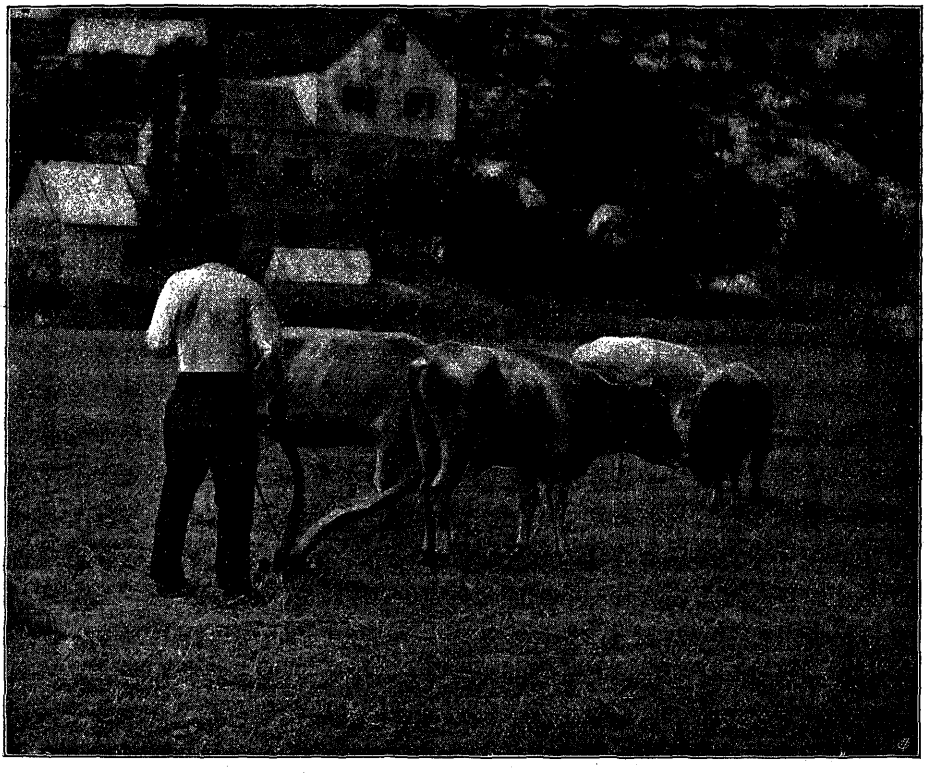
Motika velika zvana vinogradina na tri je ćoše: oni kraji, šta su bliže ušiju, zovu se pera, a treći, šta prosica zemļu, to je kļun. Uši su, 'di se usađuje držalo, koje je malo krivasto u ušima, na dońen kraju raspilano, a u tu raspilotinu zadije se klin. To je motika za kopańe u kraju i 'di je sovura, a 'di je mekota na poļu, kopa se *čupon*, koja ne ima široki' pera, a kļun je okruga'.

---

[1] Popiva se ostanu:

Moj poslušnik mali miško
Vazdan jide meso vriško,
A po noći vanka stoji
I po nebu zvizde broji. *(Matko.)*

Rasnica je mala motika, kojon se kopaju pasike, stoga je niki zovu i *pasička* motika. Duga je oko 20 cm., plosnato zaoštrena ka' pala od mašklina. Kljuna ne ima, a 'di se nasađuje držalo, zovu se uši. Za motiku 'oće se držalo dugo do 60 cm., za mašklin i rasnicu do 70 cm. Od mašklina ne raspilaje se držalo ka' od motike i rasnice, niti je naoblo, nego naplosno. Za motiku najbolje je držalo jasenovo, a za mašklin 'rastovo. Težaci sami ji' izdilaju, napalu i

Sl. 43. **Gorńa Poljica.** Ralo.

dobro osušu. Motike, maškline, rasnice i lemiše kuju domaći kovači; kupi se u gradu *zametica* (gozd, kalup), kupi se mazije i š ńon obnadu se pera, kljun, pala, svi okrajci.

Žito se žeńe *srpon*, a u dońin Poljicin, 'di je malina sijanica, guli se, kupi rukon. Srp je krivast, nazubljen, ima drvenu ručicu. Kuju srp naši domaći kovači od lime, koja nije više za službu u vigńu, jer kažu, da je lima od dobre vrste mazija.

*

Kosa nasađena je na drveno kosišće, u koje je zadiven mali i veliki ruceļ. Kad se kosi, sveže se oko sebe špag, na kojen je *vodir*. U ńemu se nosi gladilica, brus i malo vode, šta služi za naoštrit kosu, kada se istupi. Kosa se kupi gotova, a nije ji' vele u Poļicin, jer se srpon žeńe trava i žito.

Vile imaju na dršku dva brka, a prišije se čavlin i treći. Služi za razmećańe i prinašańe slame, trave, klasja.

Dračovile se nađu gotove od rasovasta drva, su 2 brka, služu za naviļke drača ili kupina.

Grabļe su učińene od drveta, dva prsta široka a jedan prst debela. Na ńemu je po 12 i više zubaca, koji su nataknuti sridinon na držak dugačak 1.50 m. Vile i grabļe kupuju se na derneku, a dračovile usiku u gori.

Grabļišće. Na debelu grečicu četvrtastu od 10 cm. a dugu 1.30 m. nasadi se druga grečica duga 1 m., pa se sapne i utvrdi čavlin. U toj gorńoj grečici ima do 15 zubaca, koji su dugi po 18 cm. Grabļišće zadije se u stožinu, šta je nasrid guvna, pa se na ń izabire krov iz ozimice.

Lopata je drvena od jednog komada s drškon. Sridina je lokvasta, neka je zgodnije za zgrćat i promećat žito.

Cip se načini od lagana drveta, bazova, vrbova ili jablanova. Dug je 1.50 m. a debeja kako je zgodno držat ga u rukan. Na vrvu je zarizan, i tu se svežu kožon dva štapa od cipi. Te sveze zovu se *cipovuze.* Daleko od cipa jednu tri prsta sveže se za cipovuze cipić tvrda drveta. To je drugi štap; oni prvi drži se u rukan i s ovin drugin se mlati. 'Oće se da je od tvrda drveta, da se lako ne pribije. Najboļi je cip drinov, rašeļkov, jasenov ili grabrov.

Umet je metla za guvno. Načini se od nikoliko kitnovasti' grabrovi' ili crngrabrovi' grančica, sveže se zajedno špagon ili ličinon, a niki i žicon. Umet je dug priko jedna metra, tako da se ostojski mete š ńin po guvnu.

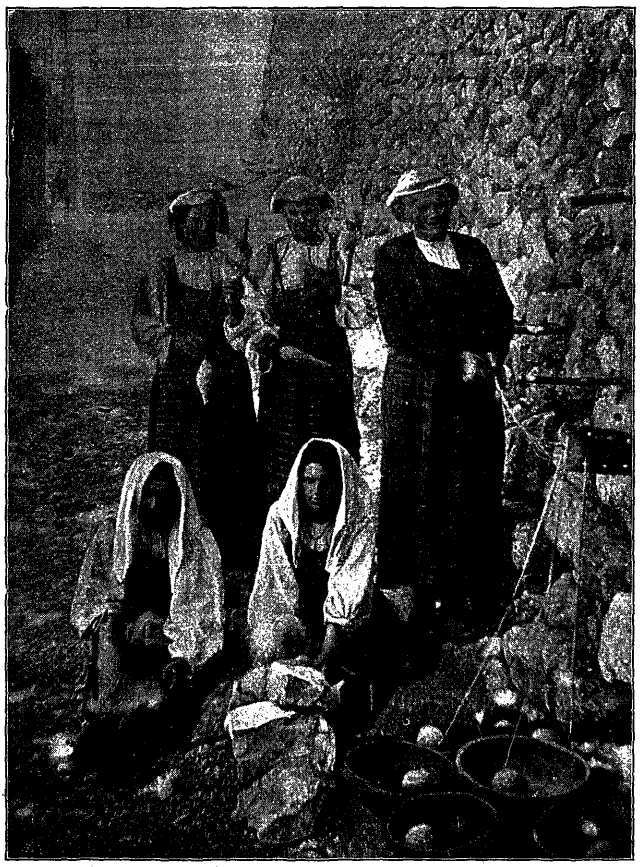
Od plive čisti se žito promećuć ga u zrak lopaton, a pozatin se trese na rešeto. Za čišćeńe šenice i ozimice od očińaka ima *burat* ili *makina* (stroj), koja se vrti rukon. Kaže se, da se žito *burata.*

Sprave za prireďivańe vune, lana, konopļa.

Gargaše. To su dvi tanke daščice na četri ćoše; ručica jim je ostavļena na jedan kraj s dugļine daske. Pošivene su kožon, u koju su zadivena po dva zupca zajedno, učińena od žice a pokučita. Gargaše su dvoje: one, šta se na ńe gargaša prije, nego se vlači

vuna, i zovu se *uzdigači* ili *grabune;* a na druge se pruža izvlačena vuna. U jedni' su zupci prikučitiji a u drugi' opruženiji.

Grebeni služu za vlačit vunu. Učińeni su od drvene lopatice, koja je s ručicon u komadu. Ta je lopatica dugaška tri prsta, široka oko 15 cm. a debela po jedan prst. S jedne i druge strane metne

Sl. 44. **Doña Poļica.** Sprave za snovańe sukna, vlačeńe i gargašeńe vune.

se tanka pločica od gozda ili rožine dva prsta široka, a kroz obedvi pločice i lopaticu nazadiju se dva reda zubova od gožđa upravni' na četvrt, koji su visoki do 4 prsta. Oba grebena vaļa da su jednaka, ako će posa' vlačeńa ići u redu.

Kudiļa (preslica) učińena je od drveta, ka' štap dug 1 m. Lipo je izdilana na oblo i narozana. Na gorńen kraju jednu 20 cm. izri-

zano je *kolo*, za koje se zapne vuna, kad se naveže. (To kolo na kudilji zovu u Ostrvici *kèva)*. Povuz, čin se vuna veže na kudilji, od tabačne je kože, tri prsta širok, ima šarovitu uzicu, na kojoj je na kraju kita od štama i igla iz prasećeg pršuta. Povuz stoji uvik na kudilji, bila ne bila vuna na ńoj. Kudilja je obišno obla zorna *okruglica*, a u nikin selin plosnata je i zove se *kužeļuča* (u Sitnomu je zovu *plasteńača)*. Kudilja se nosi za tkanicon ili pâson.

Vreteno (u gorńin Policin užaju reć i *vrteno)* jest lipo obdilano i zaoštreno na oni kraj, koji se drži u ruci; prama sridini je debļe i to se zove srce, na drugi kraj je sve to tańe, a na podanku je petica.

Snovačica je načińena od daske 1 m. duge a četri prsta široke. Po ńoj je izvrćeno nikoliko šupļotina, a s jednoga je kraja zadilana malo, kako će se boļe udit u zid, kad se snuje.

Krosna su položita i uzgorita. U položitin ovi su komadi: dvi grede, u koje su zadivene četiri stanice, zvane *prešnice; saponice* dvi dońe a dvi gorńe, kojin su spojene stranice; pa je *vratilo* pridńe na ńemu pripińača učińena od spone i kļunka; zadńe vratilo, na ńemu *zavoj* za okrećat; *nita* četiri od konca visu o *košćacin; brdo* nasrid krosana kraj niti; *oglobļe*, drvo, u kojen stoji brdo ili brdilo; *čuńak* ili *sovilo* provlači se amo tamo; *cipčica*, na čemu se meću žice; *civńak*, na čemu se motaju civi; *brána*, šta stoji pod nogan, iz koje su potplati svezani za nitu (zove se i *podnogača); sidalica* ili *kretina* i kočić za vezańe brane.

Na uzgorita krosna tkaju se torbe i vriće. Široka su 1.20 m., a visoka 1.50 m., učińena su od jedne grečice, u koju su zadivene dvi bandenice ili bedrenice. Kroz bedrenice je dońe i gorńe vratilo, utvrđuju se klinin. Napored dońeg vratila, kad se snuje, metne se kočić, koji se zove *šipka*, pa je *privezač*, za koji se privežuju žice, a između osnove *nitńak* ili *dilačica*, šta ji' dili. Češaļ, čin se zbije, kad se tkaje, širok je dvi ruke a debeja dva prsta. Zupci su mu ispilani a češaļ vas uravnan, neka ne zapińe u preji. Krosna su učińena od drveta, zovu se i *stan.*[1]

Stupa je na vodi uz mlinicu (po opisu majstora Duje Peričića). Poglaviti komad, koji sve drži u stupi, zove se *baba;* dolazu *grebe-*

[1] Krosna su lip dobitak, ali 'oće se i motańa ruku i nogu. Kaže se: komu su krosna, nije mu do sna, ili: komu je stan, nije mu san. U nikoj pismici popiva se:

Da mi nije tete i krosana,
Ne bi ima' pod kućon bostana.

Sl. 45. **Doňa Poļica.** Krosna.

nići, o kojin visu *stegna*, u svaki dija babe po jedan grebenić raspilan; straga dolazi drvo, koje se zove *kļučanica*, navr' babe *glava*, kroz koju prolazi gozd *saponac*. O stegnin visi *bât*, koji čini sukno, a kroz isti bat viri drugi dija stegna, koji se komad zove *peta*. Ispod bata prišiveno je drvo *postelja*, a uz postelu s obe strane komad drva upilana, to je *krilo*. Drugi poglaviti komad u stupi jest *vreteno*, probijeno na križ, a u to nanizana dva komada drveta, koji se zovu *kolni križi*. Sada dolazu druga četiri drveta, to su *gobelje*. Svaka gobelja provrćena na sridi, a u ńoj *kašika*. Još su dvi batne daske u križ, koje držu bat. a pod oba kraja dva su drveta, to su *blaziňe*. U kašike udara voda i zavrti kolo ili gobelu, koja je na vretenu. Bati se podižu po redu i tuku u sukno, podsičeni su kosimice i narizani na škaline, nataknuti na odebeja komad drveta, a s priručen zajedno sastavljeni s babon. 'Di se sukno doli meće, učińeno je od dasaka.

Krojilje i šivalje imaju nožice, britvicu, napršńak, pa igle male i velike od svake sorte. Najveća je igla *čavalduša*, ta je za šit vriće i uža, *ćošalija* na tri ćoše, *samarača* za šit samare, *oblica* mańa je od ćošalije, šiju se s ńon kanparami; *vezica* mańa od oblice, ona je za vesti terluke; *srmalinka* posve tanka, šiju se košulje, a *pleteća*, kojon se pletu bičve. Kupuju se u dućanu. Kad se pletu bičve, čarape, terluci i guće, 'oće se pet igala od žute ili gozdene žice, a imaju na jedan kraj kļuku. Radu ji' i domaći meštri. Igla za pleteńe puntilje (mrižica) s kļukon je, služi jedna sama, kupuje se na butigan (dućanu) u gradu.

Sprave za prireďivańe živeža.

Žrvna su od dva kamena, doňa žrvna zakopana su u drveno korito. U sridini izvrćena je buža (buco, udubina), u ńu se zadije i utvrdi *seń*, a na seńu je drvena *paprica*. Gorńa su žrvna na sridi skroz šupļa, a ozdal iskopana, neka more paprica u ńe. Ozgar je zatvrđeno u ńe komad gožđa, u koji se metne puškarica drvena, pa se tizin okreću žrvna. Zove se *meļan* a more bit i od drveta. U nižen od dońi' žrvana, u iston drvetu iskopana je *mučnica*, 'di se ispod žrvana izasiple mûka ili brašno. Kada se mele na žrvnu, jednon se rukon mele a drugon se zasiple žito u *oklenicu*. Korito, u čen su žrvna, smisti se na koce, kako se more mliti ostojski prama sebi. Prije bivalo puno žrvana, a sada dolazu sve to više na mańak. Danas su mlinice na sve strane, su malo troška moreš brzo i uredno

samlit mliva, koliko ti duša 'oće. Nađe se još po 'dikoji po selu, toliko da je triba samlit štokod krupnijega. kano brašna za divenice.

Mlin. Oni mlin, šta je sastavļen od više komada, pa nabijen naokolo drvenin ili gozdenin obručin, zove se *gomila.* U sridi je drvo na četvrt probijeno, kud žito pada iz koša; to je *oklenica* ili *okladnica.* Pod mlinon je dońi mlin od kamena, a naokolo je mlina ograđeno

Sl. 46. **Doña Poļica.** Žrvan.

drvļen, neka brašno ne praši daleko, pa sve to s dońin mlinon zove se *posteļa.* Prid mlinon je *mučnica*, 'di se sipļe mûka (brašno), u ńoj je metla i lopata, čin se skupļa i zgŕće brašno. Nad mlinon stoji koš o dva koca, koji su poduprti su dvi soje. Koš je gori širok a doli sveden na usko, u ń se zasipļe žito. Pod košen je korito privezano uzicon za klin, šta viri iz koša, pa na kraju te uzice ima

Sl. 47. **Doña Polica.** Turań.

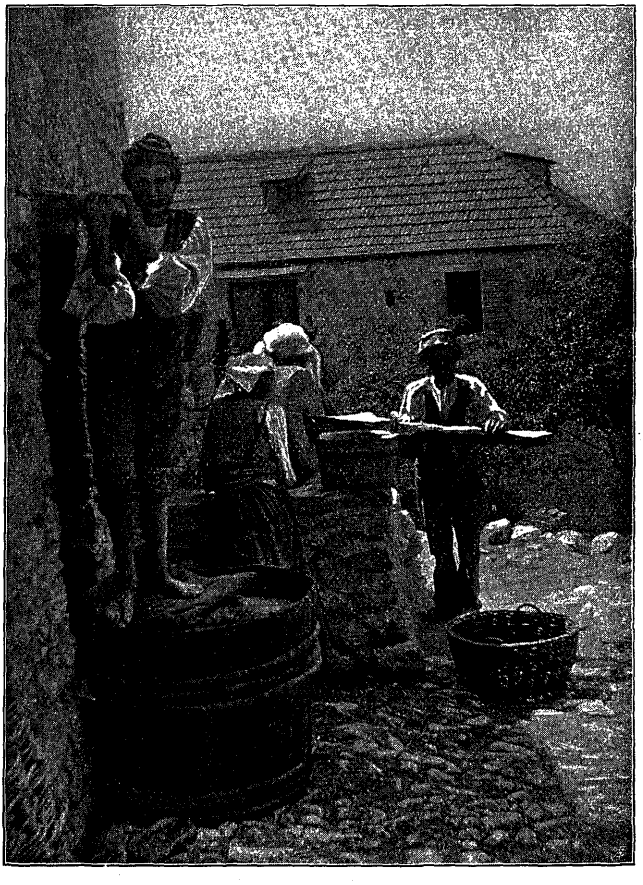
komadić drveta, kojin se zapreda i otpreda uzica, a tako i koritò se spušta i diže. To se zove *zavoj*. Potribit je zavoj na košu, neka se žito više ili maṅe sipḷe u mlin. *Čekrčalo* ili *čekalo* nasloni se na dvogran komadić drveta, koji se zadije u dasku prid mlinon i to jedan kraj, a drugi metne se u korito. Iz čekrčala su još dva tanka drveta, koja se dodiju mlina. Kada se mlin vrti, oni odskaču, pa činu micat onin drveton, šta je priko mlina u korito, i tako se sipḷe žito u oklenicu, jer ga iskopaje čekrčalo. Iza mlina kraj zida *zapornica* je od drveta; kad se ona spusti u žlib, zaustavi se voda. U konobi prid žlibon ima grečica, šta se zove *blazina*, a na ńu metnuto i sapeto rašḷasto drvo, koje se zove *kobila*. Drugi kraj (šta nije dvogran) kobile prokopan je, a tu je metnut *rasklad* pa je izveden na tarabe prid mučnicu. U kobilu, 'di se sastaju rašḷe, zakopana je gozdena balota, na koju dolazi *osnac*, šta je udiven u vreteno. Na vretenu je kolo su dvanest žlica ili kašika. Na gorńen je kraju vretena *seń* utvrđen su tri gozdena obruča. Na seńu je *paprica*, pa je biliška, koja se zove *raboš*, a služi, da se paprica ne privrne. Seń se vrti u *kutlu*, a oko ńega nabijeni su *čvrḷi* ili *kḷučići*.

Kad se zaspe žito u koš, izguli se zapornica, voda udara u žlice od kola, a mlin se počme vrtit. Metne se odma' čekrčalo, jer kada mlin ne meḷe, ono stoji priko koša. Za znat, ima li mliva u košu, provuče se komad špaga ispod zavoja i veže se na jedan kraj izvanka zvončić (u nikin mistin na komad žice ploču konjsku), a veže se tako i na drugi kraj. Kada dođe mlivo spored špagon, zvončić pane na mlin i daje znak mlinaru, da u košu ne ima više žita. Za da bude brašno sitnije ili krupnije, to je do zavoja, to će reć, do podizańa i spuštańa mlina. Da se mlin spusti ili digne, 'oće se polužica, kojon se podiže rasklad i meću se poda ń šćige (dašćice) ili se izvadu, jer rasklad drži kobilu, a na kobili je balota, osnac, vreteno, seń, paprica i mlin. Da brašno puno ne praši, pokrije se mučnica vrićon. Kada se izaspe žito, anda se otrese koš koriton, pa se zaspe drugo, ili se spusti zapornica i mlin zapre, a brašno se kupi u vriće. Da se brašno ne pridavi, vaḷa da je mlin oštar, zato se često podsica *sičivican*. Izvali se, nasloni i dobro nasicka dońi i gorńi, očisti se od stinčica okresina i opet namisti.

Kremeńaci su mlini od komada, dosta veliki, zato se taki mlini meću na potoke, 'di je velika i jaka voda. Slađi je kruv ispod kremeńaka, jer oḷušti šenicu, ostaje sami cvit. Dobavḷaju se izvanka iz Bosne (od Župańa) i iz Grčke brodon dovedu.

Strug za kupus učińen je od daske, koja je duga oko 2 m. a

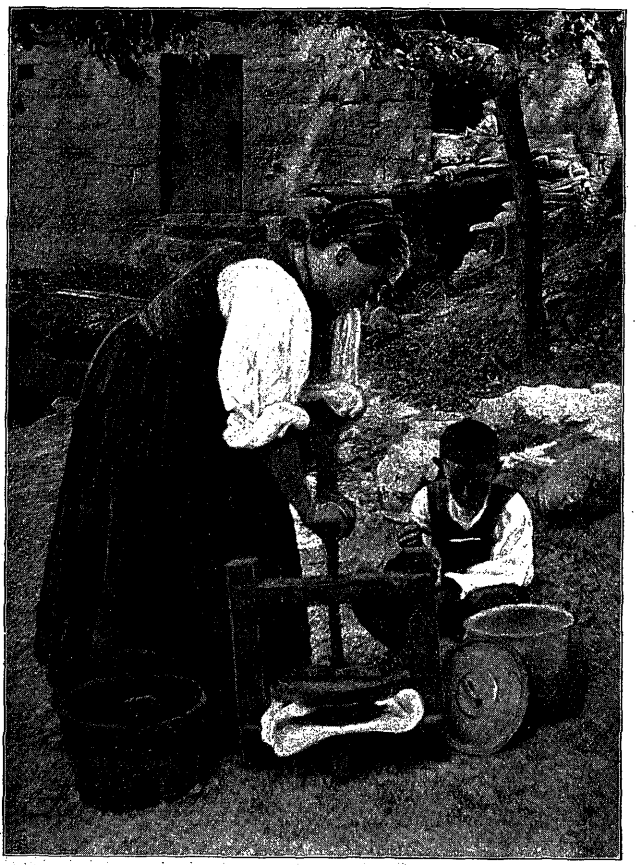
široka 40 cm., na sridi je prosičena, a u tu prosik zakopano je popriko šest noža. S jedne i druge strane daske ozgar prišivene su dvi pijavice potkopane, između koji' je skrińica brez dna i zaklopa, koja se pomiče po daski među pijavican, te noži istrugaju kupus. Najviše u gorńin Poļicin vidit je strug, 'di se sadi i kiseli puno kupusa, u drugin krajin malo.

Sl. 48. **Doña Poļica.** Toć.

Turań je za oturńat (izažet) drop, kada se vino otoči. Temeļ je turńu velika kamena ploča, ili baš urednije govoreć stina obdilana naokruga, iskopan naokolo kanal (žlib) i izveden vanka, pa pod ńin je kamenica. Na obe strane izdubļena je jamica, koja se zove *stupica*, u svaku utira se i nasadi po jedna *loza*, to je objaki stup drveta

u doňu stranu izdilana u četvrt a gori na oblo, a izrizan na pašajice sve ka' na svrdlu. To su *roduli* ili *kolači* loze. Povr' loze namištaju *škrove*, debeli komadi drveta, na kraju otańe, kako mogu dvi šake obu'vatit, a u sridi debelo i široko. I škrove su u sridini izvrćene na kolače, a ovi vaļa da odgovaraju onin na lozan, po

Sl. 49. **Sridńa Poļica.** Stopańica siri sir.
(Vidi „Zbornik" VIII, 2, str. 285.)

kojin se vrteć dižu i spuštaju. Drop se zbije u trsti, a taj komad zbivena dropa zove se *lib*. Ako je ridak mast, naslaže se nikoliko ručica brnistre, da boļe sveže, pa se trsti odmotaju i opaše se lib pason od pletene trave, koji se zove *liban*. Ozgar je pogača, a po ńoj dvi debele grede dužimice, da za'vatu loze i sļubu se. Te grede

zovu se *krkaturi*. Škrove se zaviju do krkatura, a ovi pritiskaju pogače, lib se sliga, izažimļe, a vino teče žlibon u kamenicu. Krkaturi su pri kraju šupļi, utira se komad gozda, zbiju se i svežu oba, da se ne bi razmicali.

Toć je za mliti masline. Vas je od kamena obdilan na okruglo ka' i žrvan, u sridini gredica, kojon se kreće i vrti mlinon, a koja je zaprta u zid, da ne iskoči. Toć se vrti i okreće na velikoj i učvršćenoj stini, koja je u sridi izdubļena. Kad se masline sameļu, učini se tisto, koje se meće u kamenice ili sudove, da koji dan opočine, a pozatin raščińa se uļe. 'Oće se za taj posa' velika kaca, dno dobro učvršćeno, koje počije na četri jaka gozda. Tisto se meće u u male vrićice, koje se zovu *tavuļe*, lije se u ńe vrila voda, a onaj, koji je stavļen za rašćińaće, gazi uvik nogan po tavuļi i tistu, malo po malo izažimļe ga, a uļe zajedno su *murgon* (taložina) slije se u kacu. Niki vodu brodon u Brač na makińu izažimat uļe, ali svi kažu, da je najlipļe uļe ispod nogu.

Kota' za pečeńe rakije skovan je od bakra, dońi kraj i sridina su širji a pri vr'u užji. Poklopac, kojin se zatvara, zove se *kapić*. Iz ńega viri rukavac, u koji se utakne civ, a ona opet kroz drveni sud proviruje vanka. Kad se rakija kuva (u gornin selin govoru *peče)*, metne se samo slame, a niki brnistre ili grma dubova, da ne zagori, pozatin metne se drop, zatvori kapićen i zamaže tiston. Voda je u kaci. Kad kota' proteče, metne se pod civ lončić, neka u ń kapi rakija. U nikin selin užaju stavit krpu, a na krpu smokvu, da u ńu curi rakija, jer da će bit gušnija (slađa).

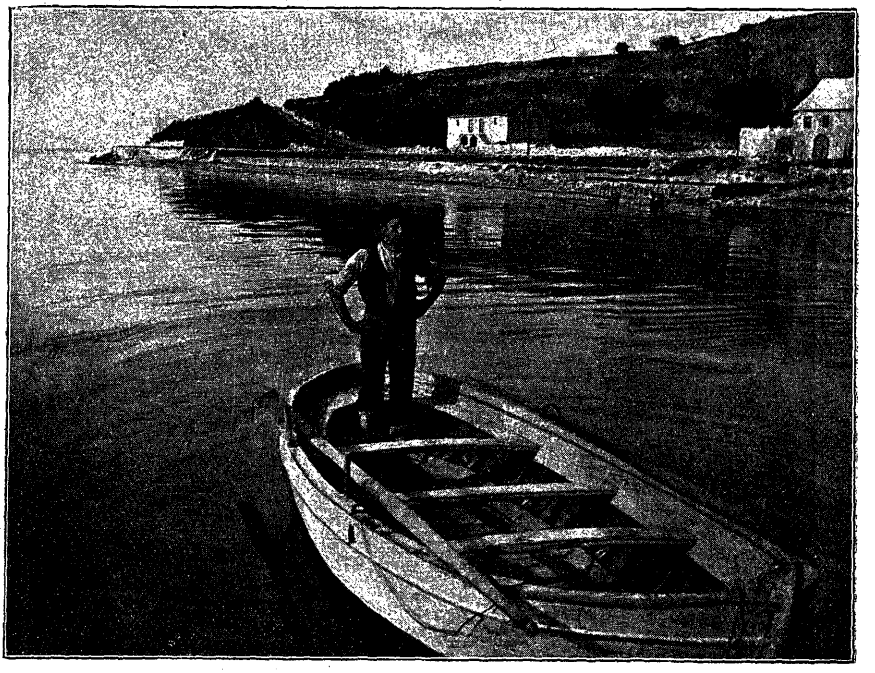
Sprave za priređivańe i spremańe 'rane vidi u poglavļu „Hrana i suđe".

Sprave za vožńu.

Otkad su se počele gradit teste, to će reć kraļevi puti, po Poļicin, a to stopro ovo zadńi' desetak godina, viđaju se kari (kola). Na kolin se iđe u grad, vozi se čeļad, svaka roba, šta se kupi u gradu. Za poļe ne služu mlogo kari, nego ako je zemļa baš ukraj puta ili nablizu. Tada se vozi na kolin grožđe i mast u jamatvi, žito, slama, trava u žetvi. Kar se najviše *dupera* (talij. adaperare, služiti) u prinosu teški' stvari, stina, gožđija, japije, kad se radi kuća, bačava u trgovini vina. Ono, šta ima malo kara u Poļicin, sve je po jednon kroju i kalupu, služu jednako za čeļad i stvari od poļa, kuće i trgovine. Kupuju se gotovi u Splitu i Sińu. U primorju kupili su niki male lagane kare iz Krańske, zgodni su za vozit čeļad, ne tresu

mlogo. Sve, šta težak nađe u polu od litine, goni u kuću na živinčetu: mazgi, konu, magaretu; tako u mlin vozi mlivo, a tako i zajaši, kada iđe na put do grada ili kud podale od kuće.

Imade osobiti' kolica za privoz kameńa, a zovu se *medvidi*. To su četiri kola udilana od bristova drveta, visoka po prilici oko pô metra. Na sridini su provrćena dosta široko, to je rukavac. Po dva kola sastavlena su sovinan drvenin, pri koji' se sapnu dvi priruči. Kola nisu okovana. Kada se ima potegnut, sveže se konop za jednu

Sl. 50. **Doña Polica.** Kaić.

osovinu, kamen se navali rukan ili polugan, pa jedni sprida poteži na konop, a drugi straga upiri rukon i polugan. Nizbrdo je jezivo, more pod velikin pizon (peso, teret) poletit i satrt čeljad, anda ga straga pridržu konopin.

Brodi su za pribacivańe čeljadi ili privoz životińe, polske litine ili koje trgovine. Ima *trabakula* ili *dvojedrica,* to su brodi na dva jarbora i dva jidra, u ńe se krca vino, most, drva, sve pod stivu (unutrina broda) i pokrije se *pukaportan* (zatvor na sridini). *Bracere* su mańe od trabakula, a na jedna jidra. Ima isto stivu pod zatvor, u

ńu se krcaju i privažaju životińe sitnog i velikog zuba, vino, pržina, višńe, trava, gńoj, takḷe i svaka japija za građu kuće. *Gaete* i *kaići* to su mańi brodići brez zatvora na sridini, sve je rastvoreno, nastiva se pun brod i vozi svaka potriba, ali ne nadaleko, sve uz kraj, ne u pučinu mora, jer kako je rastvorena sridina, moglo bi je nalit more i podušit. Vozu se najviše na vesla, a kad je vitra, i na jidra. *Lađa* je za riku, u ńoj se privažaju ḷudi. Načińena je od dasaka, a plitka. U velikoj lađi more se privesti do desetero čeḷadi, i to kada nije velika voda. Vozi se veslon, ali ko vozi, vaḷa da ima veliku pomḷu, da ga ne zanese *sèga* ili brz od rike, da ga ne nanese na zaokret rike, nikad ga više ne bi kuća vidila. — *Kerep* služi isto na rici za privest stine. Učini se ka' podić od nikoliko jablanovi' ili jelovi' greda, ozgar i ozdal pripiču se na oba kraja su dvi grede pa se sapnu. Pribaci se priko rike konop, pa se za ń poteže rukon upiruć nogan u kerep. Kerepi se viđaju kraj mlinica, kad se načińa slap, na ńemu vozu stine, a kada se dovrši rađa, razvali se u komade.

Sprave i oruđe za izrađivańe različne građe.

Svaka prava i uredna kuća ima svoju potribicu, a da se drugoj ne klańa i ne moli. 'Oš naoštrit pilu, vaḷa ti imat *limu,* 'oće se *brus* za naoštrit kosir i sikiru, *ogńilo* za naoštrit nož i britvu. U nikin povećin kućan viđa se u dvoru *tocija.* To je veliki brus okruga' ka' kolo namišćen na gozdenon vretenu na jedno drvo, a drugi kraj utaknut u zid, pa se to kolo vrti rukon ili nogon, kad se na ńemu šta oštri. U svakoj kući vaḷa da se nađe po nikoliko sikira ili brabica mańi' i veći' za sičeńe, cipańe i dilańe drva; po više svrdala i burgija, kosira, a malo koja kuća ibušto (i malo) boḷa, da ne ima pilu, turpiju, maḷ, polugu i minaće oruđe.

Sikira mala ili *brabica* služi za sić prašku, dilat držala za oruđe i druge mańe rađe. Ima oštrivo široko malo više od četiri prsta, nasađena je kroz ušice na držalo jasenovo ili 'rastovo. Š ńon se radi jednon rukon. — *Sikira velika* jednog je kalupa ka' i mala, samo šta je veća i težja. Š ńon se dila i siče veća debḷa gora, a drži se obin rukan, kad se radi. — *Kosor* je nasađen ušima na držalo dugaško oko 60 cm., na vrvu je smotan, pa služi najviše za sić draču. — *Kosir* je na isti način smotan, samo šta ima straga peticu i na ńoj oštrivo ka' mala sikira. Kosir je usađen u ručicu dugašku, koliko se može obu'vatit rukon. Kosiron se rižu loze ili šta je na tanku, prisica se peticon. — *Svrda'* veći zasađen je u drvenu ručicu, doli je zapreden, sa strane su pera, a na podanku *kalauz.* Ima ji' više

imena, kako služi za koji posa': *jarmeňak* je široki svrda', kojin se vrtu jarmi, *šupļačkī* je šupļi za sudove (bačve); *ravňak* je mańi, a *špicar* ili *teližňak* još mańi, vrtu se š ńin teļige. — *Burgije* su istoga učiňa, š ńiman se vrti za brokve i mańe čavle, a to kad se šta načiňa ili sapiňe. Služi najviše ļudin, koji su zanačije od drveta. — *Pila* služi za pripilat kakvo drvo ili štokod da se radi o pokućstvu. Razapeta je na krosna. Nije priveć duga ni široka, obišno jedan metar. Na oštrilu su zubovi, a na drvetu sprida klin i tvrdi špag, koji se dobro nategne, da pila stoji čvršće. Pila se s jednon rukon. U meštara ima više taki' pila mali' i veliki', užji' i širji', a ima ji' i rukeći', šta nisu razapete, nego nasađene u ručicu; to su *šegaļi*, *šegaci* ili *šegrci*. Nike kuće imaju veliku pilu s krošńan, 'oće se tri čovika za ńu. Š ńon radu najviše meštri pilači, kad pilaju debele dubove za rađu brodova. Pila se kupuje u dućanu u gradu, a krosna načinu domaći majstori u selu. — *Maļ* ili maca ima palu na četvrt, čin se razbiju stine, a na drugi je kraj sikira, s kojon se zasica, i zato se zove *sikaća*. Kroza sridu je probijen, tu se udije držalo, koje je dugo 60 cm. Ima i *sumlatica*, koja je malo mańa od maļa, pa je *mlat* ili *čekić* od prilike isti, *mlačić* još mańi, a *kresica* najmańi alat. — *Poluga* je oblo gožđe dugo 1·50 m. a debelo dva prsta. Na jedan je kraj zaoštrena u četvrt, i to se zove *punta*, a na drugi naplosan malo nakrivļena; ti kraj zove se *pâla*.

Za minavańe 'oće se ovo oruđe: maca, trapań, kašika ili žlica, kundak ili zboj. *Maca* je u sridi probijena, kuda je nadiveno držalo, na oba kraja ravna, š ńon se udara u trapań (u gor. Poļicin govoru trapaļ). To je maca *minaća*, a druga je *sikaća*, kako rečeno gori, za rasicat stine. — *Trapań* je na dońi kraj zaoštren ka' nokat od prsta, to je punta, a gori je oblo zaravnan, to je glava. Nisu svi jednaci, ima ji' dugļi', kraći', tańi' i debļi'. One male zovu *kvadrić* ili *skarkavel*. — *Kundak* ili *zboj* služi za zbivańe pra'a, kada se mina puni. Na dońi je kraj ravan i debļi, a na gorńi zaoblen i tańi (zovu ga niki *batitera*, a u Sitnon *batibelo*). — *Kašika* ili *žlica* jest dugačak komad debele žice, na podanku je mala rupica, s kojon se vadi iz stine pra', šta se učini, kako se tuče i kopa.

Meštri, koji radu o drvļeću za proste težaške potribe, ka' na jednu priliku rala, jarme, ambare, dosta je da imaju uz sikiru, burgiju i svrda' još i ovo: bradvu, dlito, ćeser, strug, blańu, teslu, i skoblu. *Bradva* je široka kolik dvi sikire na oštrivu, na jedan i drugi kraj malo zavrčena. Prama ušican je užja, a držalo ima kratko i krivasto. Nike su bradve ispisane, neka je lipļe vidit. —

Dlita su nika usađena u ručicu drvenu, a nika nisu. Ona, šta su za rađu debļeg drveta, poduga su; šta za tańe daske, kratka su a nika su opet skoblasta. — *Ćeser* je na jedan kraj zaoštren širje, a na drugi užje, naplosan; okrenuto oštrivo širje k sebi, a užje na stranu. Oba kraja su malo namotana. Držalo je kroza sridinu. — *Tesla* je zaoštrena samo na jedan kraj, na drugi su ušice, š ńiman se tuče u čavle. Ušice nisu dugļe od dva prsta, a oštrivo je niko užje a niko širje. — *Strug* je veliko uravnano i lišo (glatko) drvo, po sridi provrćeno, u ńemu namišćene oštre lame, koje se nabiju klinin do raza od struga. Stoji položito i pričvršćeno, priko ńega potegne se daskon, dügon ili kojin drvon od rađe, ono oštrilo u sridini rascipa i uravna do livela. — *Blańa* ili *plańa* učińena je na šest od struka, samo šta je puno mańa, radi se s jednon rukon, ako je mala blańa, su dvi, ako je poveća. — *Skobla* je malo gozdeno oruđe za jednu ruku. Oštrilo je savijeno na priliku obruča, na dnu je ručica, u koju se utiraju četri prsta od ruke, a palcon se pridrži. Skobla služi za strgańe suđa, vidrica. Blańa radi na ravnu, a skobla na pokučenu.

Meštri od suđa, ka' za bačve, badńe, bukare vaļa da imaju *šetku* za omirit širinu i duļinu suda, *kosu* za okrojit dügu, *nateg* ili *vuk* za nategnut obruč na svoje misto, *utorńak* za iskopat 'di će ulist dno, *macolu* i *naboj* za nabit obruče, *klišta* i *čekić* za izvadit i zabit, *skoblu* za ostrgat, *svrda'*, *vidal* ili *vidun* za provrtit čepe, *tapunare* za tapune, *metar* za izmirit, nož *maras* veliki za osić, *sagun* za izmirit, koliko jami.

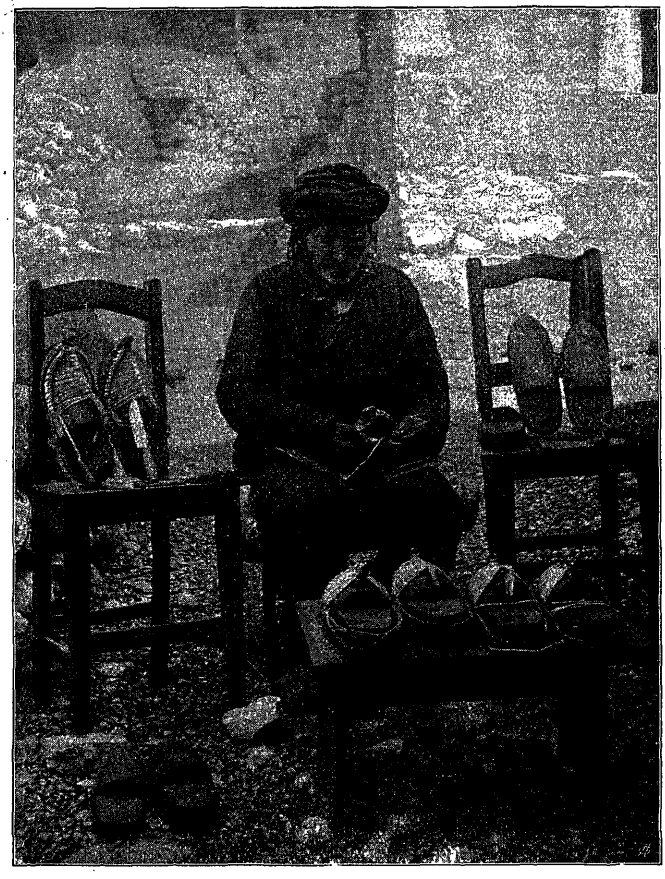
Maranguni (drvodilci, koji radu stole, posteļe, zipke za dicu, telere, pode, ponistre u novin kućan, banke i svako pokućstvo) imaju banak, na čemu radu i u ń zaviju drvo, neka stoji čvrsto i mirno. *Banak* ima na livoj pridńoj ćoši *rodu* ili *vidu* pokrivenu ozgor daskon. Ta se roda uvije u dasku od banka. Daska je prorizana na više mista, 'di se zadije gozdeni klin, a drugi se klin metne u oni kraj, u kojemu je roda. Ostraga protirano je kroz rodu drvo, kojim se okreće roda. S drugoga kraja daske (banka) učińena je ka' uska dugaška skrińica, 'di se drži sitno oruđe. Banak stoji na četri noge, koje su zajedno sapete priručin, pa se daska more skinit i namistit brez da se sapińe. Marangunu 'oće se da ima po nikoliko prosti' i dvostruki' blańa, upravni', namotani' i drobasti', 'oće mu se *limbeja*, koji 'vata do pô daske, *švaža* za izradit kornižu na okviru i vratin kamara, *čistilo inkaštar* za pri'vatit na banku, kad se pila, *kopaļka* ili *plańa* na nokat, *konpaš* za omirit, *pomiga*, zemļa za luštrovin.

Majstori, koji radu o kamenu, imaju po više čekića s jednin ili dva kļuna, to je veliki čekić, zubaču sitnin i krupnin zubin, dlita, tajantu, to je kresa brez zubi na oba kraja, pa kvadar, mačicu, kresu, puntarol, stazu i mistriju. *Čekić* je na sridi probijen i tute se metne držalo. Na debļi je kraj učetvrtan i zaravnan. S otin krajen obije se stina, a zove se pâla ili glava. Drugi kraj je otegnut i zaoštren, to se zove kļun, 'rt ili punta. Čekići su mańi i veći, pa niki misto pâle imaju kļun; ti se zovu dvokļuni.

Zubača je široka tri do četiri prsta, na sridi jedan palac debela, a duga oko 20 cm. Na sridi je probijena, u što se nasadi držalo, a jedan i drugi kraj zaoštreni su i nazubļeni. — *Dlita,* kojin se radi o stini, nisu usađena u ručicu, nego komad mazije gori oblo zaravnano, a doli na plosan zaoštreno. — *Tajanta* je ka' i zubača, samo šta nije nazubļena. — *Kresa* ili *kresva* na jedan je kraj plosnasta, tupo zaoštrena, a na drugi kraj ima pâlu ka' čekić. Kresa je malašna i lagašna, š ńon se krešu ploče. — *Kvadar* je od gožđa, dva komada zajedno i upravno sastavļena. Kad se 'oće omirit stina, metne se na ńu kvadar, pa ako je pravedan, zabiļiži se lapišon (olovka), i tada se obije i okroji stina, kako kvadar zapovida. Govori se, da je stina ostala u *trekvartu.* — *Mačica* služi za tuć stine u dlito, kad se radu vinije stine ka' stupi za ponistre. Na oba kraja ima pâlu. — *Puntarol* naliči na dlito, samo šta je zaoštren u četvrt na podanku. Š ńin se izbije stina, 'di nije zgodno tuć čekićen. — *Stàza* je komad drveta uravnana, uprav ustrugana. Stazon se miru stine, zidovi, kantuni (ćoše), jesu li upravni. Šta ne odgovara po stazi, odsica se. — *Mistrija* je tanka lopatica od gozda nasađena u ručicu, pri vrvu užja a kod ručice širja. Š ńon se grće japno iz kopańe u zid. — *Liveja* je komad drveta dreta (upravna), po sridini mala civ od cakla, u kojoj biliška od vode. Kad je zid ili stina ravno i upravno izdilana na livel druge stine, tada biliška stoji usrid sridine. — *Vijunbin* je učińen od trajine (konopčić, špag), a na kraju zavezan komadić gozda ili olova. Na niku visinu spusti se vijunbin doli, nažmiri se i omira se okon, je li upravno. Niki meštri privežu za špag i komad stine. Pila *petenin* za raspilat vrata i ponistre.

Kovač vaļa da ima mijove, komin i nakovań, to su mu tri glavna alata. *Mijovi* su od kože a sastavļeni su od dońeg, sridńeg i gorńeg lopara, od dva obruča i glavine. Na dońen i sridńen loparu prorizano je, a tu šupļinu zaklańaju *vitrenice, parinovići* ili *dušnice,* koje su potšivene kožon i odižuć se 'vataju vitar u mijove. Spridńi

kraj mijova užji je, utaknut je u *vužinu*, koja je prama vatri, a zadńi naslońen je na osnace, šta su na sridńen loparu, pa su udiveni u stranice, koje stoju s jedne i druge strane mijova. U glavini je gozdena civ, koja prolazi kroz vužinu do vatre. Na dońen obruču ima gožđe, koje diže dońi lopar, za ń se zapne singir i zaveže se

Sl. 51. **Doña Poļica.** Opančar.

za kolac, šta stoji priko vaļka, a vaļak je među stranican. Kad se potegne singiron za kolac, mijovi se napunu, a popuštajuć ga gori izdušuju kroz civ u vužinu i pušu u vatru. Svi obruči i lopari stoju o britvelan, šta su na ńe prišivene, i o oćetan, koje su u glavini. Odma' kraj vužine namišćena je kamenica, u kojoj se kali gožđe. Iskopana je od stine, u ńoj uvik vaļa da je vode. Kovaču triba da

je do ruke nikoliko klišća, čin pridrži vruće gožđe, čekić, čin kuje, maļ, pribojci za sikire, motike, čekiće, maskline, 'oće mu se sičiva mali' i veliki', čavlenica za čavle, grivńa za vide, matkalo ili vijola, nikoliko lima ili rašpa, nakovań na trupini i menđule. Menđule ili morša zavidana je u banak; ima lozu, koja ulazi u rukavac, čeļusti, šta držu, kad se u menđule zavija gožđe, a među čeļustin je tetik. Lime, nakovań i menđule vaļa kupit, a drugo naši domaći kovači sami načinu.

Kad se šta kuje od zametice, kaže se, da je to *iznova;* akò li je od komadića, anda *se plavi* ili *privarije;* ako li je pak od dva komada, tada *se nadokuje.* Kada se mazija nadomeće na gožđe, anda se vari i nadi; kaže se *obnaditi* motiku, mašklin. I kad se nadopuńa, šta nije u kusu nego u više komadi, vari se isto, pa se posipļe varicon ili stinon caklenicon, koja se zove *drstva.* O staron oruđu govori se, da se *klepa,* to će reć tuče i napravļa. *Varnice* su iskre, šta skaču ispod čekića, kad se tuče uvareno i zanađeno gožđe. Niki kovači nosu na prsima pa sve do ispod kolina veliku pregļaču od kože, baš da jin varnica ne pane na robu. Doklen se gožđe crļeni na vužini, ostaju u lugu komadići; to su izvarci od gožđa; u'vati se jedan za drugi, pa izađe kadikad veliška grudica, koja se zove *kovačina.*

Svaki zanačija, pa bija zidar, kovač, marangun, zove se u Poļicin *meštar* ili *majstor.* Zove se po imenu: meštar Jakov, meštar Luka i t. d. Ako je više zanačija, ka' na jednoj zakupšćini ili vabrici (fabrica, rađa), najpoglavitiji, koji upravļa rađon, zove se *proto.*

U svakoj kući vidit je za opanke kopite za mańu i veću nogu, daska ili kalup, po čen se okroju opanci, i nabadač za nabosti ji' naokolo.

Sitno domaće oruđe.

Svaka i najpotišnija kuća ima po dva tri drvena češļa, s kojin se češļa glava i kosa. Češļi se načińaju po selin ili se kupu u gradu ili na derneku. Izdila se drvo, ponajviše od drinovine, a kupi se u dućanu mala pilica s ručicon, izrizicka se na obe strane, na jednu u gusto a na drugu u ritko. — *Šilo* je malo iskrivno, zasađeno je u drvenu ručicu, služi za podšivańe opanaka ili kad se krpi koja druga kožna stvar. — *Žig* za vrtit kamiše, to je žica na kraju zaoštrena, pa se zacrveni u ogńu i s otin prožiže kamiš. Za vrtit kamiše ima i svrdala od žice, na podanku zanađeni mazijon, 'di se

učinu pera i kalauz. Gori je usađen u drvo, a dugačak je blizu jedan metar. — *Škopilica* ili *kušpilet* nosu dica, zatvara se drvenon ručicon, u koju je udiveno i sapeto samo jedno oštrilo. — *Tenperin* (temperino, periš) ima više oštrila mali' i veliki', korice su mu od kosti. — *Ustra* ili brijaća britva skovana je od ingleške mazije, vinog ocala, ima korice izdilane od rožine ili slivene od pašte; služi samo za brit bradu. Oštri se na *belegiji*, na koju se ulije kapac ula, ili se potegne na kaiš. Belegija je mali brus, zakopan u dašćicu. Igla od praščeg pršuta provrti se na debli kraj, a tańi se zaoštri, pa se š ńon udije ulašnik u gaće i sveže se za uzicu na povuz od kudile.

Poslovi.

Lov.

[F. Ivanišević i P. Simunić.] Nisu, brate, vrimena, koja prije bila, sasikle se šume, pomańkalo zviri, došli na mańe lovci i lovine. Vadeći ribare, šta iđu na mriže, da jin Bog providi koju gastu (gazetta, novac), malo komu i pane na pamet, da iđe u lov za dobitkon, danas je lov lipa zabava, toko (toliko) za proć vrime. Prije nije bilo tako. Bivalo je stari' lovaca, koji su uz čobanstvo išli za lovinon, tukli iz puške, 'vatali u gvožđa i pod ploke po desetak komada zecova, kuna i lisica na dan, donašali u grad i varoš na prodaju i 'dikod se lipo zlamenovali. Taki lovci, kada dočekaju starosti, drlavi' su očiju od pustoga pra'a, šta jin oči opáva (obliže) plamenon. Pravi lovci užaju podičiti se svojon puškon: „Vidi moje barbarije puške, koliko je lova polovila, da je sve skupit i prodat, moga' bi je u zlato okovat.“ Ako mu je puška srićna i pogodita, ne bi je proda' za nikakve novce. Mušno će pravi lovac i uzajmit drugomu svoju pušku. Reče se: puška i žena dvi virne drugarice, ne daju se u tuje ruke. — Nije svak ni rođen za lov, 'oće se imat zora, oka, žveltine (brzoće) za pogodit. Iđe deboto ništo i po krvi, plemenu; je li otac, did dobar smirač, i ńi'ovi potomci znat će vladat puškon, prilazi sa starijeg na mlađeg, iđe ka tikva po vriži. Veliki se narod danas namnožija, svak iđe za drugin poslon, da dobije komad kruva, a o lovu malo ko razbija glavu. U gorńin i sridńin Policin muškići koji iđu u pašu za blagon, ponajviše mislu se o lovu, a i to zimi, kad su veliki ledovi. Iđe se priko zime puškon u lov u zecove, lisice, jarebice, na jesen u plepelice. Sada su najboli lovci, koji su sritni i znadu tòke (klance, vláke) za 'vatat u gožđa i pod ploke. Mladost čezne za puškon i lovon ka' duša za rajon. Mladi lovac,

kada se zametne puškon i pođe u lov, dražje mu je doniti doma jarebicu,[1] nego da mu je ko ovna darova'.

Najboļa lovina uvik je bila zec, kuna, lisica, a još boļa debeja jazav, pa anda leteće redon: jarebica, škrga, varbena, patka, guska, ždral, golubovi grńoči i divļi, bekanot, norac, modrokos, pripelica, bravarica, vuga, čvrļ, ńokovac, droń. Ubije se usput tresilojić ili orlić tresigaća (kostolomka), mlada kukavica za izist. Orli mrcinaši, gavrani, vrane, ćolice, ćuci, kukuvije ili kukviže i jejine malo se biju, jer nisu za jiće. Mladi lovci lovu i sitnije tice: lodule, bavuļe, voliće, žutuļe, dračekļune, repce, vrdune toliko od ajerse (zabave, šale), da ispalu koji 'itac i obisu o kornerin ništo lovine.

Malo koji lovac pođe u lov brez ļovaćeg pasa, koji iznađe trag zviri. Neton poprši snig, eto ti puškari zametnuli se rano puškan, ko s pason a ko brez ńega. Po snigu je lako lovit, iđe se za tragon sve stopu po stopu, dok se dođe do koje jametine ili procipi, 'di se zaklonila živina. Sad se pas, koji je pravi lovaći,[2] pomami, uvre glavu u bužu (šupļinu), laje, skiči, drpa nogan, čanparin, dok istira lovinu.

Nije dika za pravog lovca ubiti životińu na viri. Nađe li zeca, 'di spava, baci ga se piļkon, on skokne, a lovac cik! iz puške proštrca ga balinin. Loveći puškan vaļa se líbiti (pokučeno polagano koračati) iza kakve zaklonice i dobro se pogrčit. Zato se i kaže posrpļenoj baki: líbi se zeca. U lovu ne vaļa žalit olova. Spomińe se besida: Ko žali pra'a i olova, nema mu ništa od lova.[3] Kad ko potegne u leteće pa ne pogodi, naruga mu se prolaznik: ništa zla, odnilo perje meso! Niki lovci mislu, kada jin se ne da pogodit, da su urekle krive oči na putu, pa stoga nije jin drago, da u lovu skobu (susritu) koju staru ženetinu ružni' očiju, stavļaju odma' na se zlamen svetoga križa.[4]

[1] 'Oš li ubit jarebicu, vaļa ti uranit u zoru. Dođe se na kakvi brdeļak pa se oslije (sluša na uvo), 'di jarebice pivaju. Smisti se lovac na dočki (misto, 'di se dočika) pa se napravļa jarebican: koćiri, koćiri!, da ji' boļe uvreba.

[2] Lovaći pasi jesu od lovaće race ili bagre, na svakoj nogi stoju otpečiti čanpari. Pod starost užaju se pokvarit, ne maru više za lovinu. O pasu, koji nije ni za lov ni za stražu, reče se: ni stražno ni lovno, — a tako i čeļadetu, koji nije za nikakvu rađu.

[3] Čuje se i ova:

Ko štedi olova — nije mu meso od lova;
Ko će u'vatit kunicu — vaļa da ozebe stražńicu,
I još reče krunicu. *(Matko.)*

[4] Ako se lovcu unedalo, da ne more ništa da ubije, šta će ti on učinit? Skobi prvog čovika na putu: — 'Oš kupit ili u zalog primit

Kada se lovci sastanu pa pođu u društvu u lov, običaj je, da se sva lovina podili najednako po glavan, a onomu, koji je ubija, ispaļeni 'ici povratu se, pokupi ji' družina između su.

Kune, lisice, jazvi i zecovi lovu se ponajviše u gožđa i ploke (kune i tice pod ploke). Gožđa i ploke peńu se na kakvon tisnon klancu, šta se zove toka, döčka ili vlâka; namišćaju se gožđa na ždrilu ili vratin procipa, jama i jazvinka. Evo kako: Ukopaju se gožđa na raz (livel) od zemļe, pokriju se šušńon ili potrpaju se iston zemļurinon, kako se ne će razaznat. Još je sigurija lovina, kada se zakači zvir u procipu, zagradi se sa svi' strana, ostavu se mala vratašca, zapnu gožđa, nema kud da šmigne, gotova je pod plokon ili u gožđin. Stavļa se i mêka od košćuriņa, criva, malo se potepli na ogńu, neka zavońa malo i namata lovinu. Plôka se peńe na zgodnu mistu, 'oće se ravna ploča, koja se podiže i stoji uzgorito, samo malo nagnuto, očipito; prida ńu se namisti druga stina, koja se zove bâć, odigne se na drvo gorńe, koje se zove upiranac ili gorńak, pa se to drvo zapne u drugo drvo na baću, koje se zove zarizanac ili škalica, a jedne i druge strane pri dnu dva su drvca ili šibice, koje upiru u ploču i zarizanac. Za tice se pod ploke podasipļe obišno žito ili proso, tica skokne na ono dońe drvce, ono omakne, a ploka puc! doli, pritisne i poduši ticu. Niki iskopaju u sridini rupicu, da u'vatu živu ticu. Kada zagrne zimi snig okolo kuća i dvorišća, sve zaspe i pobili, ubožnoj tici odniklen 'rane. Razgrne se u dvorišću snig, namisti sinija ili lopar, razaspe malo plive od ječma, stavi se samo jedno drvce i dug konopac. Doletu tice, a iz kuće trgni konopcen, sinica pane i poduši tice.

Ribe se lovu na više načina, a more bit lov u rici i moru. Za ribe od slake vode (rike) 'oće se osobita mriža, koja se zove *lančar*. Učińena je od kančelice, duga okolo 70 metara a visoka 3 metra, brez gaļe (vreća na kraju), na mala i velika oka, s počétka velika a u sridini mala, ozdal olova-a ozgar plutva. To se sve kupuje. Kad je vakat (vrime) za u lov, nađe se šest drugova, stiva jin se mriža na ramena, pa ajde gazi u vodu. Najprije mriža se zgvâra, to će reć složi u dva dila, pa se vuče u vodu i zapaše unde, 'di se misli lovit, pozatin se kraji skupļaju, pristupa od družine jedan drugomu i isteže na kraj. Lovu se cipli, šoje, lubini i trļe. Kada se

pušku? — „Oću“ — Za koliko? — „Talir“ — Na! — Pogodu se, on ńemu talir (4 krune), a lovac ńemu pušku. Do koji dan oni čovik povrati lovcu pušku, a lovac ńemu talir. Pođe u lov, puška prišla priko tuđi' ruku, srića se povratila, lova dosta, Bogu 'vala. Tako učitaju.

vidi puno ribe, odigne se mriža u ariju, da ne poskoči. — *Bragaća* zove se malo maća mriža, koja se meće u more na gaz ili gajeton (brodicom). — Još se lovi na *snopić*. Uveže se lozja sa žilon ili konopon, u sridu se stavi brnistra, zabije se kočić u salbun (pržina u moru), a uza ń se veže taj snop. Nakon 2—3 dana digne se snop i istrese u konistru, a iz ńega ispadaju jegulje ili korice, druga se riba ne lovi u snopiću. — U blatu blizu rike lovu jegulje (u doń. Pol. kažu: anguje) perunon ili sabljetinon staron. Evo kako: Kada odađe malo voda uz riku, pa se ocidi blatija, vidu se u glibu nike buže (buco, otvor): tu se zakopalo jegulja. Šta ti učini moj lovac? Zagrne nogavicu a u desnu ruku štokod stara noža ili sablje, gazi po glibu, a kad se namiri na onu bužu, pritisne nogon, jegulja ispuze vanka, a on ńu prisiče sabljon ili nabode perunon. — Članke ili prstace lovu šipkon od puške ili drugog gozda. Gazi se po pržini na plitku, a kada dođe se na bužu, upre šipkon i zavrti, članak stisne, a lovac istegne pa u torbu, koja mu je o ramenu. To je u pisku na plićavini, a 'di je u stini, lovu se članci i prstavci *klištin,* koja su na dugon koplju, pri'vati se kamen, dovuče na kraj, razbije i u šupljini nađe se prstavica.

Najveći je otrov za ribu mlič, baluk i mine. *Mlič* je trava, koja reste po kršu, ubere se i ono bililo, šta se iz ńe cidi, stavi u vodu, oslipi odma' i otruje ribu, mo'š je rukon 'vatat ka' i krepanu. Mlogi ne maru jist ribu od mliča, boju se otrova. *Baluk* je ka' zrno od smričke, zamiša se u tisto, baca u riku i otruje ribu. *Mina* je još veći sabis, pukne na dnu mora, pobije i pomelja ribu na širini od 10—12 met., iskopa zemlju, glib iz mora. Kažu, da otruje ono misto, ne će više da se koti riba tute. Ni riba ubivena minon ne iđe svakomu srcu, kažu, da udara utminon (smrad prava i gliba), a poznaje se po branžan, koje su pigave žute. Mine kupuju od radnika na verati (ferrata, željeznica). Lovi se i na *orćan,* mala mrižica, kojon se okupi i poduši riba na plitku.

Najslađa je riba iz *vrše,* oborita je (velika) i nije ispaćena (izmorena). Vrša je pletena od pruća šipkovine ili mrte i opšivena debelin koncen. U ńon vršńak s doće strane na velikon otvoru, a gori na izlazu čep. Okiti se po dnu kitan od crnomrte, neka bude 'lada, da se skupla riba, koja uđe na mala vratašca vršńaka, a izaći više ne more, jer drivca na vršńaku zaoštrena, badaju i riba se vraća natrag u vršu. Dođe ribar brodicon, ugleda vršu na puriću (dno od mora obraslo travon), baci trkmar (to je gozd su četiri brka, privezan na konopac), zapne za oko od vrše, podigne je gori, digne čep i

istrese na gorńu stranu ribu. Kada je mutno more i ne vidi se ni dno ni vrša, isto baci trkmar po prilici od položaja, vlada se po kraju, brodicon se vozi amo tamo, a trkmar ore po dnu i zapne oli o vršu oli o *kalumu*. To je konop dug desetak metara, oba ń privezana stina i vrša, baci se malo podaļe od vrše, da je pridrži, jer kada uzvaļaju južine ili garbini, uzmuti se dno mora, i da nije dobre kalume, vaļa ti prikrižit (izgubit) vršu za uvik. Vrše se pletu ponajviše na škoļin (otocin) Zadra i Šibenika, naši ji' brodari od tamo kupu, a i ne zapada mlogo, 1—2 krune, kako koja veća ili mańa. U vrši se lovi: sipa, obotnica, trļa, lubin, ugor, komarča, knez, pirka, mol, kańac, škarpun.

Parangal je dug do 300 metara, na ńemu do 300 udica nanizana jedna do druge na čvrstu špagu (konopcu). Baca se na velike dubine, osobito uz prage, stinice u moru. Za upoznati taj položaj, kada se izvezu brodicon od kraja, vladaju se po planini i govoru: kada se otvori ona glavica na planini, i kada se zamakne ona punta s kraja, tu su prazi. Parangal se meće u more prid večer a diže prid zoru. Ako ribar obaspe jutro pa po vidilu sunca diže parangal iz mora, smakne mu se tolika riba s udice, osobito ugor,[1] koji se lovi po mraku. Na parangalu se lovi najveća riba: pasi, maške, raže, voline, ugori, škarpuni.

Ugora je najmušnije ulovit, on stoji pod stinon. Niki ga lovu na *odmet,* bacu uvečer udicu s kraja i privežu *tuńu* (klupko od strune, końskog repa), koja je od strune ili obišnog špaga, zavežu za stinu i oblazu obnoć: je li se krenila ta stina, znak je, da je riba trzala, a zadije se ugor na mêku i udicu, istegne se vanka. Niki ga opet vabu na *matavicu*; stavi se na trstiku komad sipe, bada se u škrapu, ugor izađe, proviri mu glava; a kad ga lovac ugleda, stavi mu prid zube drugu trstiku, na ńon mêka i udica, zaganča zubin, a moj ti lovac š ńin na kraj, stuče mu glavu, jer bi ugriza', pa u krtô ili torbicu.

Lovi se i *pod osti,* a ne svak, već oni, koji je višć tomu poslu. Osti su načińene od drveta duga 5—6 met., koje se zove kopļe, a na dnu ńega gozd zaoštren sa 7—8 zubi. Kad se iđe pod osti, osobito obnoć, nosi se svića ili *feral,* riba proleti ispod broda, a lovac dobro omiri, za'iti se kopļen i ostima, pogodi ribu, utira jon one zaoštrene zube u kosti, pritisne kraju, pričepne, nabode i pritegne

[1] Od ugorova droba činu nike stopańice sirišće. U stare Tomice Nazorove u Jesenican najboļi sir, a ona uvik čini od toga sirišće.

u brod. Pobije se 'digod strašna riba, kada naleti pod osti, sve oborita: lubin, cipal, komarča, sipa, obotnica.

Dosta se lovi i na *trstiku*, koja je duga 2—3 met., priveže se na vr'vu tuńa ili žica crna, doli pri dnu bila s olovon da priteži i udicon. Na trstiku lovi se sitnija riba: špar, pirka, kańac, glamoč, babica, crnel, a ponajviše skuša i lokarda.

Za skušu i lokardu 'oće se opet druga lovina i druga arta (arte, zanat). Skuša nije plovuća riba, da se skita sama amo tamo, ona iđe u jata, kupi se okolo pragova (sedre, stinice u moru). Vala jon znati dakle lîgo ('di leži). Prid sunca za'od, na jednu rogušu sunca okupu se skušari brodican (gaeton) na to misto, 'di je riba okupljena, i počme se *abrumavati* (mamiti riba). Evo kako se radi, ali vala imat dobar stumić (želudac) za podnit. Uzme se sirove ribe srdelina, stavi se onako sirovo s glavon i utrobon u usta, sve se zgrize i ižvače, pa kad se dobro izgriskalo u ustin, učinilo se ka' kaša (pura), to se izbaci iz ustiju i poprska po moru. To je *bruma*, a na to se pomami riba (skuša), čuje voń, izleti ka' ma'nita ispod stinice do površine mora, naleti ka' oblak ribe na stotine i stotine glava, cilo jato razleti se pomamno za ton pićon. Lovci bacaju brže bolje trstike i udice, na kojin druga je meka od srdelina nezgńečene, zadiju i istežu odma' po tri skuše u brod, a uvik u ustin zvaču i abrumaju, da se riba ne bi povratila u dubinu. Lipota je vidit, kako desetak ribara svaki čas bacaju udice i svaki čas istežu ribu; u malo vrime, dok se mrak u'vati, more svaki istegnut do stotinu glava.

Za lovit ligńe 'oće se *jagleńak*, to je ka' jedno klupko od 14 jaglica udica nadiveni' na jednon drivetu, na obruč stavljene. Spusti se na tuńu, stavi se mêka na udicu i trga se, poteže za sobon, ligńa poleti za mekon i nadije se na iglu. To se zove loviti na *štrucavicu* ili *kalamoć*.

Panula je duga tuńa od strune, a na dnu tanka bila žica, zovu je *fildišpanja* ili *krena*, na ńon udica sa mekon, obišno kozica živa ili srdelina, spusti se u more, dva veslara vozu u kaiću (brodici), a panular stoji na krmi, desnon rukon maše i trga žicon, riba poleti za mekon i zadije se na udicu. Na panulu se lovu najviše lubini u litno vrime uz kraj, 'di su dubine i 'ladišća u moru.

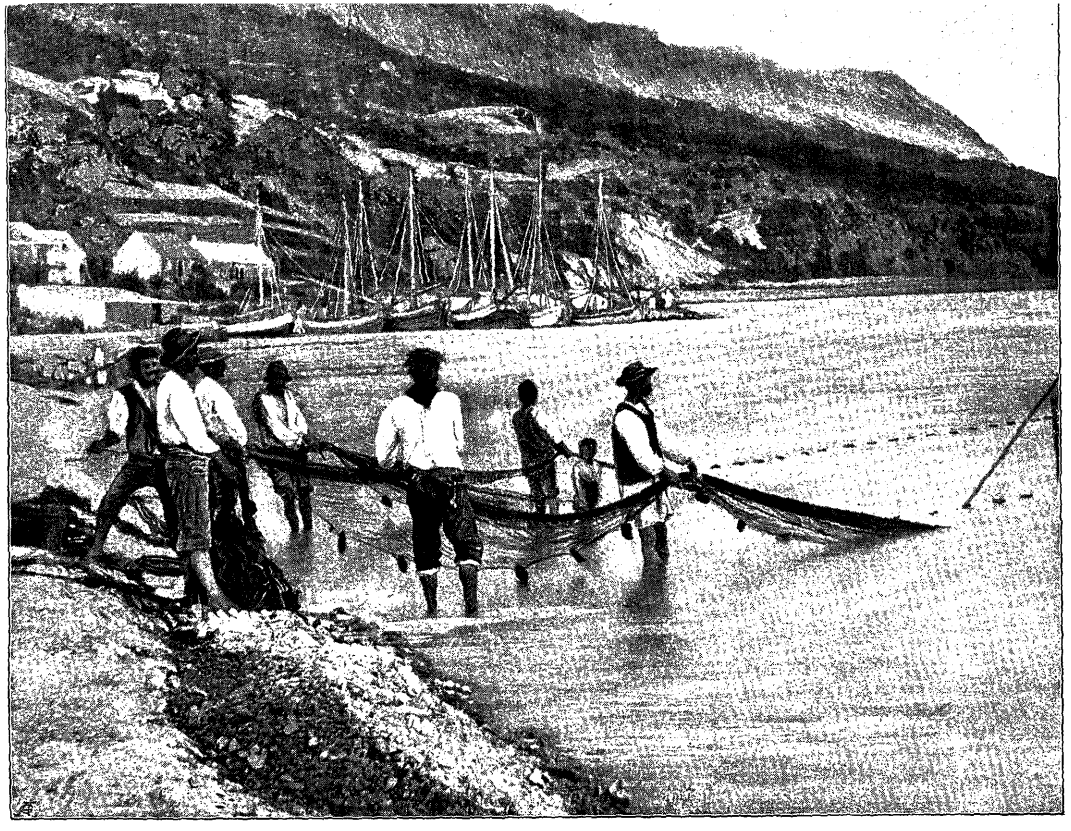
Na *strašin* lovu se najviše zubaci, evo kako: Mriža uvik stoji u moru uz kraj, jedno se krilo ne miče, a drugo se razmakne malo vanije, nadoveže se uza', pa se iđe s otin puno vanka više od 1 kilometra; na uze se priveže omašja (grana od mrte, borovine s lišćen),

poteže se po dnu mora, ono grańe okreće se i plaši ribu, koja biži u mrižu.

Još se lovi oborita riba na mriže *bućavice.* Zovu se bućavice, jer kad se stavi mriža u more, dva ribara vozu na veslin, a jedan stoji sprida na provi, drži u ruci ka' veliki kolac, na dnu učińena ka' bukara (bućalo), pa s otin udara i buči po moru, riba se plaši, biži na drugu stranu, a tute nađe mrižu i zaplete se u ńu. Bacaju i stine naokolo po moru, da utiraju ribu u mrižu.

Mriže *pripošte* zovu se male mrižice brez gaļe, meću se uz kraj uvečer, a dižu jutron rano, niki ji' zovu *popunice*, od popuna, koji steže plutva i olova.

Najobišnija je mriža pod poļiškin krajon *šabaka* ili *migavica.* Naši je domaći ribari sami sastavļaju, malo je zanavetna rađa, valja bit višć toj arti (zanatu). Ona se sašije od kančelice (opletena konca); duga je 130 met. Evo šta se 'oće: Najpri vaļa kupiti *tega,* to će reć žice opletene, nosu simo na prodaju Talijanci iz Puļe (plaća se 3 krune po kilu). Na tegu su oka (otvori) veća, sridńa i mańa sitna: s početka veća, a sve šta bliže gaļe, to gušća. Sastavi se do 200 okov s početka — to se zovu *palandari,* pa dolazi 300 okov *glavari,* a uz glavare stavu se *goše* do 600 okov, po jednu sa svake bande (strane), pa uza ńe *kolač* ili *kular.* To je rađa do gaļe ili saka. Sada se 'oće pomļe okolo gaļe: stavi se u gaļu do 1200 okov, šta se zove *srdelari,* a pozatin 1200 okov *gavunari,* pa još 1200 okov, a to su gusta najzadńa oka, to je *saka,* svršetak mriže, na način vriće, iz koje ne more riba izać. Povr' gaļe na sridini stoji *ciglar,* komad veliki plutva, koji odiže mrižu i daje znak, po kojemu se vlada družina, koje je krilo više uteglo. Dvi strane od mriže to su dva *krila.* Na svakon je oždal dońi konop okolo sve mriže do vrata gaļe i zove se *olovna* (jer olovo privezano), poviše olovne dolazi *ulašnica,* to je tańi konop priko sve mriže svezan uz prvoga, a povr' toga *sardun,* kroz koji se provuče ulašnica, povr' sarduna *podmet,* to se prišije pri krilu palandare. Povr' palandari s gorńe strane meće se *kular,* a kroza ń mala ulašnica. Na plutni konop meću se naokolo sve mriže *plutva,* koja odižu mrižu; s dońe strane stavu se *olova,* koja je pritežu do tleva, tako da je mriža uvik nategnuta i rastvorena. (Na dužinu od 130 met. mriže 'oće se do 60 kil. olova, a 25 kil. plutva). Na početku mriže stavļaju se dva driveta, za koje se veže ùza', kada se 'oće potezat. Brod za mrižu zove se *levut,* naliči *gajeti,* samo šta je rastvoreniji i na provi mu je ka' kļun, komad daske, s koje se spušćaju ribari u more ili

Sl. 52. **Doña Polica.** Ribari istežu mrižu.

na kraj, a tako i uzlazu u brod. Na levutu je do 6 vesala. U sridini je sasvin rastvoren brez *bukaporte* (ili otvora), pô je broda samo zatvoreno za spalo družini, tu su dvi male bukaporte, na krmi je *škaf,* na ńemu stoji skupļena mriža. 'Oće se da je na brodu sva sprema i alat za ribańe. *Špurtel* je mala vrićica od mriže na obruču i štapu nadivena. Špurtelon se zagrabi riba iz gaļe i meće u konistre ili *pajere.* Na brodu je i *šćaka* ili *špuntun,* komad drveta, s kojin se paraje ili okreće brod. Šćakon se tuče po moru, da plovuća riba ne biži na kraj vanka iz mriže. Na uze privežu se *barila.* To su sińali, da se zna, je li mriža zavańgala, je li voda zanila, ili pukne li uza, da se more škapulat (spasit) mriža. Lipo je vidit ribare na moru, kako spušćaju mrižu. Družine je 7 do 9 na brodu, 6 vozača na veslu, na krmi je *parun* (gospodar), uza ń *šotoparun* (podgospodar), a na kraju *kumandant* (zapovidnik), on upravļa brodon i mrižon, kuda je okrenut. Parun uvik baca oko s broda na kumandanta, kako on naredi, s kraja na livo ili na desno, tako on zapovida družini na brodu, a šotoparun spušća priko ruku mrižu u more. Vozači upiru skladno i veselo na vesla, brod striže priko mora, a mriža se suče s krme i topi u dubinu sińega mora. Družina je vesela, piva i šale zbije. Kada se kolo od mriže spusti u more, anda se parun javi kumandantu: „U ime božje", a on mu odgovara: „Tako i bilo, ako Bog da". Sva je mriža u moru, brod je na kraju, a ribari izletu iz levuta ka' galebovi, sam parun ostaje na brodu. Svak iđe sada na svoje misto, šta se zove *iz'od,* koji su od prve strane, na prvo krilo, a oni drugi na drugu *iz'odńicu.* Sad su mrdavi, sad počimļe pucat u povoru, vaļa pripasat *krok* (spleteni konopčić) po boku, na kroku je *pical,* komad konopčića sa uzlon, š ńin se zapicaje ili 'vata za uzu, pa upri, kume, nabedri se i poteži. Parun gleda s broda, poteže li se, iđe li mriža kraju redovito. Ako koja strana *utegne,* to će reć više istegne, parun naredi prvon: „Laše prva, a iz'odńica boļe!" Ako je rika od vode ili lingac (velika struja), anda viče: „Pristupi naprid, naprid!" a drugoj: „Odstupi, odstupi!" kako će mriža doći u poštu, a da ne bi išla u zadivu. Kola su povirila, družina pritrči na kraj, na žalo i rukan isteže mrižu. Parun priđe s brodon, poviruje, je da li plavuće ribe, tuče šćakon po moru, da ne pobigne iz mriže. Nadvije ruku nad oči, kad ugleda u mriži, da se ništo bilaska, veseli družinu: „Skladno, braćo, ima, 'vala Bogu, ribe u mriži!" Mriža je na kraju, rastvori se gaļa, špurtelon se grabi riba i meće u brod. Kada je velika navala ribe, ka' na jednu priliku srdela, skuša i inćuna, zadije se u

oka od gaļe i veli se, da se je riba *inćetala* ili *nagrozdila*. Stresa se leton od mriže i češe rukan ka' lišće po cablu.

Na migavicu se lovi dańu i noću, a srdele samo noću. Ali, brate, uživańe je gledat obnoć, kako se lovu srdele! More utija ka' uļe, svićarice — dva su broda — raspalu lučevinu (nike sada goru veral na acetilenu), razlije se svitlost i plamen po moru ka' živo srebro, pomami se srdela na svitlost, nagrne na jata pod sviću, pa umrtvi, zaosine je svitlost, ogań uvik planca, brod se polagano primiče kraju, riba za ńin, kada eto ti na mig paruna treći brod, to *srdelara* sa mrižon, zapaše prije jednu pa drugu svićaricu (brod, sa kojega se svitli) i dovuče na kraj. Kada se nakrļa pusta srdela, ima se šta istezati, priskoči svita i dade ruku za pripomoć.[1] Kada Bog blagosovi, u'vati se 'dikod do koje 'iļade kila. Sutradan sve selo zavońa pečenin srdelan. Srdelari dođu pod naš kraj iz Splita, Stobreča, Slatina.

Određena su nika osobita mista za ribańe, a to se zovu *pošte*. U poļiškon primorju ove su pošte: Lûka, Podvoda, Bâd, Podbad, Potpoļe, Podguvno, Čepića mirina, Zagrad, Orij, Soline, Mali rat, Suvi potok, Potoč, Sita, Sičine, Nova pošta, Duboka, Kosovac mali, Krilo, Smoļanovo, Bajnice, Bok veliki i mali, Brajičić, Mrta, Prazi, Sv. Martin, Javor, Oskoruše male i velike, Pauci, Bilaje, Čimasovo, Grbavac, Dugi rat, Podrat, Grļevac mali i veliki, Ženska Pravda, Vala. Nika se mista zovu *kotila od riba*, a to su: Sita, Kosovac, Rat, Smokva, Nova pošta, Prazi, Pauci, Grļevac. Tu su badi ili zadive, grebeni od stinica, riba se sastaje, blizu bada naprska simeńe i tu se iskoti. Kad se tu baci mriža i razbije kotilo, raspršì se riba i iđe po poštan. Na kotilin baca se mriža za mrižon i čudo božje polovi se od ribe.

Najboļi je ulov od ribe u aprilu i maju misecu. Kaže se:

Sveti Josip, Stipań dan,
Riba kraju doslip; Meći mrižu u badań.

Kako voda pristupa i napriduje (plima), tako pristupa i riba, a kako osekne, iđe i riba nase. Misec maj najboļi je za ribare, oni ga zovu: maj, mila majka naša. Oćuti li riba prominu vrimena, iđe u bis, skače ka' ma'nita po moru. Na ušćapu ili mini slab je lov,

[1] Najbrži su pripomagači *kańušari*. To su nepozvani gosti, težaci sladokusni za ribon. Kada ugleda, da je dobar ulov, skalaguza gaće, zapliva ili zagazi do gaļe, baca po moru i zagrabi prvi špurtelon pa u torbu, koja mu visi o ramenu. Skupi se 'dikod puno ti' šićari' kańušari, pa bude 'dikod ļuti' riči, šaka i pušaka, jer gospodar mriže ne da, da mu se kreće u ribu.

vrime se miña. Po mraku se bolje 'vata nego po sjaju miseca. U zoru ili kada se dili noć i dan, ribaru nije gubit vrime, anda plavuću ribu najbolje 'vatat. Lovi se do ručnog doba. Posrid dneva iđe riba na plandišće u 'lad. Neton zaćurlika bava (mali vitrić), odma' bolje je ribe. Pod našen kraju lovi se oborita (veća) riba, mañuš i sitnež ili mlič. *Plavuća* je riba, koja plovi po vrju mora i bärâ (poskakuje).

Valja imat velike pomlje, kada naskoču u mrižu nike poveće ribe. Na jednu priliku eno duplin je u moru ka' vuk u gori. Od ńega se valja čuvat, više je za šćetu nego za korist. Nego evo sriće, lako ga je pripoznat. Čuje se prikò mora, 'di se krivu kalebi, to je duplinada (jato duplina). Duplini se okupu u jata, zaokolišu sitnu ribu, srdelu, skušu, inćun, plavuću ribu, opašu ka' u guvno i gonu na kraj, a kaleb s visoka zaliće se, upada u more i ždrokne po koji komad. Veseli se ribar duplinu, on mu nagańa ribu k mriži, ali evo ti žalosti, zapaše se 'dikod i duplin u mrižu, pust osta'! ima pasje zube, sve raskosi, osobito straga, kada je riba u inćetu. U Polićin ne jidu duplina, udara jaminon.[1]

Tuńere su mriže za lov tuńa, koje dolazu pod naš kraj iz Omiša, Vrańica, Kambelovca. I tuń iđe u jata: okupi se ka' guvno nasrid mora, uzigra se i pomami za srdelinon. Ribari čekaju mrižon na kraju, dok dođe riba u poštu, pa brže bolje zapašu. Ako je veliki mac (jato) tuńa, 'dikad raskosu mrižu ili proletu ispod kola, pa jadnon ribaru zaludu trud i danguba.

I morskog je pasa teško ulovit, raskosi parangal. Pas se jide, ali valja izvadit pišaduru, šta daje gorčilon. I maška morska lovi se na udicu, dobra jon je koža za otirańe driveta, da se izgladi, i za opanke, da oputa bude bilija. — Raža se 'vata u mriži i na udici. Ima raža žestoki' i mekišića.[2] Riba lastavicą lovi se ponajviše na parangalu, ona ima krila, i kada su velike vrućine, odigne po vrju mora i poleti do 50 metri ka' lepirica, pa opet pane u more. Vidiš li pauka ili škarpuna u mriži, valja ti imat oka, da te ne ubode u ruku, zlodesna je ńi'ova drača, oteče ruka ka' da je otrovana.[3] Ako vidiš

[1] O duplinu učitaju, kada iđe u istok, da će bit promina od vrimena — južina, a kada niz more u zapad, lipo vrime. Mornari, kada prolazu brodon oko duplina, zvižđu mu, on misli, da to kriču kalebi i da je ribe, jer kaleb je čauš (glasnik) od ribe.

[2] Na žestokin ražan ima po stotinu badalica, sitni' bobica od bile kosti. To vlajine (zagorke) nosu na sadacin i prsima za uresu.

[3] Najbolja likarija: stući mali spuž vinogradac i kostriča pa priviti, ili nakapit mličen od divlje smokve, a niki užaju kadit sunporon.

grba, ne ga prodat za žive oči u glavi, jer on ima u možđanin dvi kosti, koje se očistu, osušu i sameļu; stane li čoviku voda, dosta je popit malo prava od te kosti, voda odma' probije iz tila. Cipla teško u'vatit na udicu i migavicu, šmigne, žestok je, iskoči iz mriže. Najlagļe ga lovit u mutnu. Kada liti zapeče sunce i utija more, cipal popluta po moru i 'lađa se, a niki dobri lovci omiraju s kraja iz puške, poštrocaju balinin (sačma) po moru, poubiju ji', a anda brže boļe skalaguzaj gaće, svuci košuļu, torbu o vrat, pa zaplivaj u more, pokupi i nosi na kraj.

Nike ribe neton ji' uloviš i izvadiš iz vode, odma' panu i krepaju (crknu), ka' na priliku trļa,[1] a sić ima tvrdo meso, more živit više od 10 dana, kad se stavi u mekiće. Ima riba *odrtuļa* (naliči golubu), od koje zatrne ruka. Stoji u glibu. Ima na sebi niko divļe meso, koje je ka' kalamita (muńovod). Kažu, da otrne i umrtvi drugu ribu, koja prolazi oko ńe, i tin da se 'rani. Vaļa je znat u'vatit rukon po trbuvu; ko ne zna, zatrne mu ruka ka' da ga je grč uvatija. I obotnicu vaļa znat u'vatit za *muļu* (drobinu), jer traci se prilipu ka' klišća ruke, a govoru, da ona zna trake opružit i utirat lipo u nozdrve čoviku, pa ga zadušit. Sipa baci iz sebe crnilo ka' inoštar (talij. inchiostro, tinta) pa išporka (sporcare, onečistit); ne vaļa trake okrećat prama obrazu. Kada bilizna poleti za ribon — ka' zrno od puške — ponajviše za ciplin, oni izletu na kraj ili dođu do samog žala, lako ji' u'vatit.

Nova mriža dura (traje) jednu godina dana, zakrpi se, kad se prodere, i otanga se u osoki od borove kore. Svaku novu mrižu blagosovi svećenik, reče misu na otaru duša purgatorja (očišćeńa), a ribari priporučuju sv. Mikoli, odvitniku ribara i mornara.

Sve, šta se ulovi pod poļiškin krajon, tu se i prodaje vadeć tuńevina, koja iđe za Split, Trešt, Seńsku Riku vaporin pa čak do Zagreba, Graca i Beča veraton (žeļeznica). Tuń, palamida, zubatac i druga oborita riba prodaje se po 80 do 100 para (1 kr.) ponajskupļe, a ostala mańuš po 40—50 para kil. Najveća je ića (jiće) od girica, srdela i ligańa. Od svega u'vatka i potroška drži račun gospodar mriže, to će reć parun. Svake nediļe čini se račun ovako: najpri se izvadu sarči za jiće i piće — to se zove *spiza* (tal. spesa), pa anda šta je čista dobitka, jedna polovica mriži i brodu, a druga družini po glavan.

[1] Kažu, da je trļa najgušnija (najslađa) jist u misecu, u kojen je slovo *r*, ka' šetenbar, otobar, novenbar i t. d., a u maju, luju, zuńu, agustu slaba, nikakve slasti u ńoj.

Po rikan se lovi na udicu i male mrižice. Tu se iđe na gaz. U Cetini puno se ulovi žaba, a to malin špurtelon. Lovu ji' po potocin, kada uzmakne voda, nabodu perunon, ali malo je toga. Raci se lovu u rici, podigne se stina i u'vati rukon. Pijavice ne lovu se u Poļicin, iz Neretve donašaju ji' na prodaju.

Gojeńe blaga i živadi.

Blago. Čoviku težaku, koji žive o zemļi, nima blaga do blaga. 'O'š li u poļe, ko će ti prinit alate, gńoj, a ko prignat svu intradu (entrata, ļetina) iz poļa u kuću, ako nima živinčeta u kući. Mazga, koń, magare velika je izmina i oblakšańe težaku trudniku. Komu je Bog dâ ravna poļa i sijanice, kad bi doskočija uradit, da mu nisu u plugu voli, pa nă svoje običajno vrime uzore i svaku lipo obradi po težaškom zanatu? A nu, recimo pravo, nije ni ovca ni koza na odmet: vuna je za sukno, za kućnu potribu, jańci za prodaju i dobitak, pa ako ni to, meso je za u sô za 'ranu. O prašcu ne triba govorit, za težašku kuću on je od velike koristi, teško ti ga kući, u kojoj on ne roče. A povr' svega, brajo moj, 'oće se u Poļicin gńoja; zemļe na priplanku, na tanku sičļivu tlevu, trošne i prļužaste; ne potrusi li se svake godine po šaku gńoja za vrta', oranicu, za lozu, zaludu težaku trud i muka, jalovi mu ambari, prazne bačve, i poradi toga drži se životińa u kući, da učini gńoja. A ni lopiža mu ne dimi svaki dan na komoštrin. U svakoj kući u Poļicin, 'di više, 'di mańe, vidi se ovoga ili onoga blaga, nego baš da je pripuklo siromaštvo, ništa nego, Bože, tebi.

Pod imenom *blaga* zovu se: ovce, koze, goveda i końi, a mańin dilon zove se *marva* ili *životińa*. Reče se i *uboštvo* za svaku živinu malu i veliku, a za magare kaže se *živče* (u doń. Poļicin kažu tovar), a niki užaju reć o svakoj životińi *beštija* (tal. bestia). Dili se blago na *mali* ili *sitni zub* i na *veliki* ili *krupni zub*. Krupni je zub: goveda, końi, mazge, magarad. Pod imenom końa spominu se: końi (parip), kobile, mazge, a magarad se ništa luči od ńizi; muško je magare, a ženska ugota. Sitni je zub: ovce i koze. Prasad se ne ubraja u nijedan zub. Od sitnog zuba najviše se 'rani ovac, brez kojih ne ima brž nijedne kuće. I kozâ se je u prva vrimena puno držalo, ali su pusto propasne za goru; kozji zub sve obrsti, pa se gora smazala (utamanila), stoga kraļ zabranija koze, a sada ništo lugari popušćaju, otkada se opet podigla šuma. U gorńin Poļicin je dosta goveda, to će reć volova i krava, dosta sitna zuba, a tako i końi, u sridńin malo mańe końi i goveda, a više mazaka a dosta

ovaca, 'dikoja koza; u doñin pak ni malo ni koña ni goveda, nego mazaka, a ništo malo ovaca, koze nijedne; magaradi najmañe, mazga najviše prikrilila, jer ona najboļe odoli poļiškon kršu. Prasad 'rani svako, ko ilibud more išta; na sto kuća ne znan 'oće li ji' se naći pet, da ne utovu krmka za Božić. Tužaka se siromašna stopańica svojon susidi: nisan se, sestro moja, ni na veliki dan Božića omrsila, kada ove godine nisan ništa 'ranila. Prašci se tovu za domaći mrs, ne za prodaju, samo se pršuti prodaju za novac, a niki i salo, a slanina je za kućnu začinu. Kako je koja godina, tako se i 'rani prasad, boļe kuće držu tri četri, najmańe dvi glave, a potišniji po jednoga. Puno se na ñe potroši kroz godinu, kad bi se sve skontalo, više šćete nego koristi, ali dika je za stopańicu, kada dobro ugoji prašca.[1]

Blago se priko zime pita najviše slamon, travon, grmon od jasena, loze, smokve, pa sinon, sušńen. Goveda jidu šeničnu slamu i kukuruzovinu, a u oračini daje jin se lipja prosena ili ječmena slama i trava. Govedin se daje rano ujutro ručak, prid podne jin se štogod boļega pobaci, da se slađe napiju, kada se gonu na pojilo, pa ako je sunce, istraju se na sunčańe sve do osina. Kada se dotraju kući, daje jin se večera, a kasno uvečer pobaci jin se dobro slame, neka obnoć krupaju. Kada ne će da grizu slamu, reče se: ne će goveda da jidu, nego sve ništo šńuvaju i cepiraju.[2] Tako se timaru uza zimu i końi, ali ńiman se daje i po više puta trave ili sîna. Końin se tada daje ponajviše plîva šenična. Krupnomu zubu daje se kadikad i soli, pomiša se s brašnon (u gorńin Poļicin običaj je od sride i subote). Końin kada iđu na put, daje se zob, koja bude od istog karišika ili od ječma ili kukuruza; uspne se u torbu zobnicu i natakne

[1] O Božiću, kada se u doñin Poļicin ubiju prašci, o svakomu se prašcu pripovida, koliko je *piza'* (pesare, težiti), koliko mu je prsti debela slanina, koliko kila u salu. Prasad se kupuje od domaće race, najviše dolazu iz Bosne, a prodaju ji' Dugopoļci a dobrin dilon kupuju se od praćne (pazara) u Sińu, šta dogonu na pritrg planińani (ļudi poviše Sińa) i Vrličani svoje domaće. U Jesenican Nazor Ivan primija od vlade prašca ingleške race, uzgojija se velik, bilo u ńemu 250 kilgr.; rasplodila se sada i ta tuđa raca, pomišana s našon domaćon.

[2] Vol je puno zanovetļiv u 'rani, a tovar najmańe, baci mu bobovine, ošebļada, svašta grize. Pripovidaju, da se je u niki zeman tužija vol gospodaru: „Tebi, gospodaru, najboļa 'rana žito i šenica, a meni najgora — slama“. Čuja iz prikrajka tovar pa mu prigovorija: „Ne vaļa ti, vole, to govoreńe, nije tebi najgora slama od šenice, nego meni najgora bobova, a poza ńon prazna jasla“ (to će reć, kada nije ništa u jaslin, onda je najgore).

jin se na glavu. Kravan od mlika daje se svake otribine, žutari, blidari, otpadaka kupusa, blitve, tikava, podmakne jin se i trave, a kadikad umiša i mekińa. Sitni zub, ako nije velika leda i sniga, goni se po vas dan nadvor u stranu u pašu, da štakod obrsti. Za večeru mu se daje obišno prosene ili ječmene slame, trave, listopadine s vriskon ili šušńen. Daje mu se u češće soli, koja daje veliku kripost. Besida je: prolitńa sol jesenski loj, jesenska sol prolitńe mliko. Čobani daju ovcan sol iz ruke, pregršti ili sipļu na izlizane ploče, šta se zovu *soline*. Ovce su goluzne (goloso, požudan) na sol, odma' se zblekuju (blejuć se dozivļu) i zgrnu na soline. Po tomu izašla i besida o mnoštvu svita, šta se brzo skupļa na jedno misto: zgrće se ka' ovca na sol. Kozan se ne gleda vele u oči, baci se poda ńe svake šušńine, da vrašće (brsti) i grize. Neton miti (prođe) zima, blago se goni na pašu, sitni zub u brdo, goveda po ogradan, a końi u ularu vodu se po brigovin i ledinan. Da ne bi živinče išlo u šćetu, priveže se na dugi konop, koji se zasadi klinon u ledinu, a da se koń ne bi zapleja, stavi mu se oko noge gozdeni obrtaļ. Kako popase oni kraj ledine ili livade, pripomisti se klin i utvrdi na drugu stranu.

Blago se goni na pašu rano odma' u rasvanuće dana i pase se sve do *dogonaca*, to je vrime od 9—10 ure liti, tada se napoji i goni kući: poskoči sunce, prižge vrućina, napane obad goveda, ne more se stat više na paši.[1] (U Sitnomu kažu *sagonaca* mali' i veliki'; za mlade jańce mali sagonci, ranije se goni kući oko 7—8 uri, a za velike kasnije okolo 9—10 uri). Kada miti podne i sunce počimļe nagińat zapadu tamo okolo 3—4 ure popodne, zovu se *povraci*, tada se blago povraća na pašu i pase do prid mrak. Kažu u nikin selin: nismo ji' povratili na pašu do *ćindije*, to je okolo 4 ure popodne, kada se sunce obisi. Prid suton se napoji i goni kući. Sitni zub je po vas dan u strani ili brdu, samo kad je *sridnevica*, dolazi u 'lad, a to se zove *plandišće*. Planduje se dakle od dogonaca do povrataka. Poji se blago obišno dva puta na dan, kada dođu u plandišće i opet prid večer na povracin. Goni se na Cetinu, na vrila ili lokve ili čatrńe, a 'di je mankamenat (oskudica) od vode (u doń. Poļicin kažu *mankancija*, talij. mancanza), poji se jedan put, donese se voda u tor. To je za životińu, koja pase po Mosoru,

[1] Goveda se zaobadaju sama od obada, osobito kada ko govori: obad, žic! Kada se gonu voli, više puta začegrta drčajina: obad, obad! obad u 'lad! Ļutu se na to čobani, zapovrnu dicu i otresu komu prdeļusku po čunki.

a ona, šta je bliže Cetine i 'di ima lokava, ne nosi jin se, pa tako ni konin ni govedin.

Prasad se kupuje na pazaru tamo na jesen ili zimi, ko ima mista i pridvorja, pa se nije bojat šćete, pušćaju se, dok su malani, neka se pro'odaju, a poslin zatvoru u koćak ili prašćar. Pod jesen nikoliko vrimena prije, nego li se ubiju, ne pušćaju se nadvor, nego za koju uru, dok se izgrne ili iskida gńoj ispod ńi'. Čobana za ńe ne ima, a ni pravoga obroka ne zna jin se. Daje jin se tri četiri puta na dan, kako ko more. Gladno prase ropće, skriči, runbaje (razbije) vratašca, propińe se čunkon, prvin nogan, pita žderat i lokat. Baca mu se svaka travurina: slavak, litavac, volujak, bobovina, žutenica, kostrič, koreńe od zeļa, kupusa. Najboļa mu 'rana žeļud (žir), tikva, mļadi list od loze,[1] posut brašnon, blitva s puron. Tovu ga i *pačice* ili *tarotine* (koščice) od maslina, koje mu rskaju i praskaju pod zubin. Loče svaku spirinu (otribine i operine jića), koja mu se ulije u kamenicu, a to kada se nađe *slako'rano* prase. Ko ne more nabavit kamenicu izdilanu, učini od driveta i izdube za prašca korito, koje malo dura (traje), jer ga prase izvaļa i izgrize. Reče se: sito prase korito vaļa. U gorńin Poļicin uz proliće beru koprive i gulu zmińac pa varu i daju prašcin, a tako po nikin kućan surotvu od sira, jer ako prasac s prolića i liti ne učini šta života, ne će pod jesen, kad se počme žirit (tovit). Ko 'oće baš da mu je prasac debeja, žiru ga i kukuruzon, a u najzadńa doba varu mu puru, pa ako je slabo, začinu je.

Na paši vaļa imati velike pomļe, da ne zađe živinče u tuđe trude, u vinograde, na sijanice, da se ne učini šćeta, pa zato u koga je blaga, red je, da ima i čobańa. Obično svak pazi svoje blago, po tomu i besida: svak za se koze pâse. Znadu se nika zgodnija mista, 'di se istiraje blago na pašu. Svaka kuća, u kojoj dite potkrļa (podreste), navlastito žensko, šaļe ga u pašu. U dońin i sridńin Poļicin iđe ponajviše žensko, male curice od 12—15 godina ili postarija ženska glava neudana brez dice i velika posla u kući; u gorńin selin iđu i muškići, dok su mańi, k sitnoj životińi isto ka' i ženske. Goveda pazu više muški nego ženski čobani, jer ko je volar, oni i ore i pazi. Ko je u boļen stańu, najde najmenika ili najmenicu za čobanstvo ili pastirinu i plaća ga na godinu. Ako je i siromašniji, a nima čobanicu, vaļa mu držat najmenicu. Kažu: danas je prût

[1] U primorju daju ponajviše mlade listovine od loze. Kada se prase uzropćalo i ne 'tilo lista, jer je slabo posut brašnon, reći će mu primorka: „Ili ti lista ili zida".

pridobila, — to će reć, da čobanstvo s prućon odnosi drugomu barjak. Ima i zajedniške pastirine, kada se na priliku jedno pleme ili malica dogovori pa na izminu, po redu ili na dneve pase blago. To se kaže *nadnevica*, koja se ugovori osobito liti za sitni zub. Tad se blago pâse u dva ili više jata, izmińujući jata svaki dan po jednomu i drugomu tragu, da ne bude nikomu krivo. Reče jedan drugomu: nemoj mi goniti po jednon tragu. U jata se druži boļi s boļin, a gori s gorin čobanin, i tada se počimļe paziti nadnevnica. Redaju se čobani na dneve svaki za svojin jaton. Dani se rasporedu prama glavan, kako u koga ima blaga; na jednu priliku, ako jedna kuća ima glava kolik dvi, unda ona pazi dva dana, a druge dvi svaka po dan. Niki pogodu pastirinu za plaću ili po glavan ili priko svega lita. Daje se plaća u novcu, u robi, kupu se opanci ili marama maloj čobanici, koja usput sa svojin prizajme na pašu i te tuđe ovce, ili se kadikad ulomi komad brašenice, odriže rizica slanine ili baci šaku oraja, smokava, omindula, toliko da se zaludu ne muči čobanče. Kaže se s toga: „krtić šušu pâse“, daj krtić (komadić) kruva, naći će šuša (ovca) pastira. To nalazi pod plaću, ko ne ima svoga diteta u kući, kad mu je baš za nevoļu, jer ne ima ti do svoga. Stara je besida:

53. Sl. **Gorńa Poļica.** Čobanica.

Tuja ruka sraba ne iščiša,
Tuji čoban blaga ne napase.

Ukun (u koliko) čistoće malo kućna čeļad razbije glave, samo za krupni zub ništo se čini, kida se (izgrće) gńoj ispod goveda, a ko je uredan, uzme češagiju, očisti końa. Goveda se najboļe očistu, kada na mladoj paši opuzne dlaka š ńizi (u Docu kažu *òmitariti, òbricati*, otpasti, opusti dlaka). Jańci i kozlići spomińu se ka' litorast, koja se kupa i pere u vodi u post Sv. Ivana Svitńaka. Kažu, da kozliće ne triba kupat, ali buduć da je ti dan sritan, štrenu se malo, nije jin zgorega, a jańce, to se zna, vaļa dobro okupat i po-

*

radi čistoće *jarine* (vuna), koja se u post sv. Petra š ńizi striže. Vaļa i ovce *počišćat*, to će reć ostrić oko vrata, po drobu, po nogu, po repu (ta se vuna zove *poćišćevina),* osobito s dońe strane vaļa počišćat o Jurjevoj, da se na mladoj paši ne bi vuna zanečistila i spleskala. I poradi *piline,* to je mokri gńoj pod ovcan, vaļa podstrić vunu, da se u onon smradu ne zagadi. Prid Sv. Antu (13. lipńa) amiton (redon) strigu se ovce, pozatin pušćaju se, neka ji' litńe kiše i porosice isperu. Ako je pod veliku kišu ili za'ladicu, ne vaļa ji' strić, more naudit; 'oće se sunčani dan. Vladaju se stopańice po ovomu: ako je podašla, to će reć poskočila stara vuna na ovci, anda je red strić, a kada nije podašla, ne mogu ni nožice kroza ńu, nije vajda strić.

Ovni se utuciju u Veliki petak ili u post Petra i Lovre, ostavļa se po koji boļi za racu, i on se zove *praz* ili *simeńak.*[1] Nije svak za ti posa', vaļa da je pratik (vješt) i sritne ruke. 'Oće se za utucivanje tučak drveni, učińen ka' mali čekić na plosnato istańen a na kraju sveden, a uz tučak 'oće se i cipić, koji se učini od okrugla drveta. U dva radu, jedan pomaže, drugi utucije. Pomagač privali i pridrži ovna, a zanačija metne cipić ispod kese, na kojemu s tučkon utucije, pa zavije i rasolon poškropi. Koji ne ostane dobro utučen, zove se *živomud.* Voli se utuciju, kada budu juncin, i to na isti način, kako i ovni. I volu slabo utučenu kažu, da je živomud ili da je *žičast.* — Końi muški i mazge uvrću se ili škopu. Za ta' posa' traži se pravi zanačija. Dosada su radili naši domaći ļudi, ali sada gonu ponajviše u Siń kraļevu čoviku, koji je postavļen za carske końe, koji je majstor od toga i zove se *kušmit.* Mazge su prije škopili domaći zanačije, zavezali bi strunon, pa odriži nožen ono, šta je za odrizat, zacrļeni ožeg u vatri pa začvrļi po onon mesu, i posa' gotov. Prašci se muški svi škopu, a ne će se mlogo znańa za to: odrižu se britvon jaja, nakvasi se uļen, obaspe lugon pa haj! Žensko — gudu — mušnije uredit. Vaļa da je dobar zanačija, koji privali na tle prasicu, pa zna misto na drobu, 'di proriže, izvadi nikoliko criva, to je matica ili sime, 'di nađe jaja, koja se izbacu, a sve se ostalo povrati na misto i rana se sašije koncen. To se čini, kada se guda tovi za slaninu, za u sô. Prase, kojemu pod kožon ostane jedno jaje, zove se *potkožńak,* a *uvrtak* je, kojemu se, dok je mlado, uvrnu ili utraju jaja pod kožu u meso. Na ńemu nije mlogo slanine,

[1] Neutučeni ovni zovu se *prazovi,* voli *bakoviti,* bravi *prčeviti,* prašci *narizati.*

ali koža puno debela, od ńe se činu posve dobri opanci, koji se zovu *prašćari*. Živinče prije nego se vodi na tuceńe, dobro se na'rani, jer učitaju, ako je sit unda, da će bit uvik. Uvrnut koń ili mazga dok boluju, pokriju se mutapon, projašaju se često po čistoj ariji, da ne bi osta' zgrčen u kostima, jer kako se nauči 'odit i jašit koń, kad se uvrne, onako će već uvik naslidovat, a srbezno (slobodno) je uškopļeno živinče utirat u svačiji okrajak na pašu, ne će mu niko reć slova.

Dosada se ne bi pušćali ovni među ovce do Svetog Šimuna, bravi do Mratińa dne, a sada jesu i po cili misec dana prvo; stoga se počmu tužit gospodarice svakoga prolića, da će jin od glada popiskat (pokrepat) jańci. Ovce, koje će se jańiti, zovu se *sjajne* i one se odma' u početku jańeńa odluču od jalovine, a kada se objańu, zovu se *oblenke* ili *muzice;* i tada su razlučene od jalovine. Kada se ovca objańi, daje joj se osoļene vode zavojene s brašnon. Jańe vaļa podojit po više puti, ali kada mu mater ne spusti ili kada ne će da u'vati, vaļa ga zalivat kravļin mlikon.[1] Zalije se na žlicu (kašiku) ili spužalinu, ali najzgodnije je na sisu, koja se odriže od kakve ovčije bekine, obveže se na rog, u ń se ulije mliko, koje na sisu jańe posisa. Jańe se pušća sisat dańu u svaka doba, doklen podreste i počme griskat travu i šušań. Zanajviše jin se daju požeńena pera od šenice, štano se žeńu povr' osnaca (sridica, iz koje izlazi klas). Za lipi', tepli' dana gonu se jańci s materon u poļe, da se malo prošelengrcaju (proigraju) u brigovin ili na dobru ozimnu žitu. Prilično jańe, kad u'vati jednu nediļu dana, luči se (rastavļa) obnoć u kočić. To je malo misto u ovčarici, prigrađeno ploton, a na vratin lisa. Kada se jańci dobro òdjatore (podrestu), da mogu jist, tada se sasvin odluču i o sebi stoju, a matere jin se gonu na pašu, po vas dan ne dolazu doma, ili samo u podne, i to dok su mańi. Samo navečer pušćaju se ti jańci sisat, a to se zove *pridajati* ili *pridavati* jańce. Jańci se pridaju, dok poskoču te se mogu sami po sebi pri'rańivat. Na isti način vladaju se stopańice i s kozan, kada se okozu.

Kad se krava oteli pa ne liže tele, trùne se po ńemu soli, pa se izmuze grušalina, da se tele ne priguca.[2] Svako tele nosi na sebi *pometinu* ili košuļicu. Kada krava liže po ńemu, vaļa pazit, da ne

[1] Jańe nevrimenito, to će reć, koje se okoti prije vrimena, malano je kukavno i zove se *meče*, a uskupno kaže se *mečad;* koje se okoti mrtvo: *izjalovče*. Kaže se: izjalovila se ovca, koza ili krava.

[2] Prije nego se tele okusi mlika, niki zamlazu mlikon u misto, 'di su mu rozi; učitaju, da će mu izrest veliki i lipi rozi.

izide pometinu i zagrizne u pupak: isuču mu se odma' criva i crkne; stoga se pupak odriže i zamaže galebinon.[1] Tele se pušća po jednu do dvi nediļe s materon, da vazda stoji, a nakon toga luči se u kočić, a samo za jednu pô godine pušća se ujutro i večer da posisa. Odlučeno tele 'rani se travon, šušńen i mladin grmon. Ako u kući nije potriba od mlika, a kad se 'oće da bude dobar vô, pušća se sisat i priko cile godine; nego od toga izađe više puta naopako, jer od velika mlika razgoju se u teletu gujine, pa bude bolesno, a od bolesna teleta ritko da more izać dobar vô. Okolo muška teleta ima se više pomļe.[2] Veseli mu se domaćin pa govori: evo ti moga rataļa! Daju mu dosta mlika, ali kad se priko mire usposisa, odbije se, a to evo kako: metne mu se na čupicu sadrta koža od ježa, iz koje bodu drače, pa ga svaka krava odbije od svoga vimena. I stopańice su 'digod pune obilate mire pa izmuzu za tele sve mliko u dižvicu, a domaćin je prikori: nemoj ga ubit dižvicon. I tele i jańe, koje sisa tuđe mliko, zove se *podojče*. Reče se: posis' tele tuđe žene!

Kobila se oždribi, a ždribe se pušća vazda uza ńu, jer joj mliko za drugu nikakvu kućnu potribu ne služi, a tako i ugotica (magarica) kada se opuli.[3]

Guda se oprasi, ona se drži s praščićin u toploj šušńigi ili slami, ali triba dobro čuvat, da krmača ne pojide praščiće, kad se okotu; to se je dogodilo više puti.

Svak gleda namaknut dobru racu od blaga i na pazaru kupit od zdrava mista. Puno je ovi' zadńi' godina pocrklo krmadi, jer pala na ńe kužna bolest. U nikin kućan ne more se nikako obnit krmad, kažu ćića toga, šta ji' držu u mistu, 'di su prije stale ovce. Kupuje se blago i iz tuđi' mista, ali svak voli ono, što se lako obikne, zato se čuje govorit: ne ima ti do našeg domoroca!

(Blago kod posla.) „Nije krava naučna orat" reče se za prikor čoviku linu i nevaļalu, a baš tako i je, da krava nije za orańe, samo voli u nas oru. Rugali bi se ļudi, kada bi ugledali kravu u jarmu. Ko ima vola, ne drži ga dakle za drugo nego za orańe. Ne ću ti reć, da je triba potegnut koji teški prigon, ka' prage, velike stine, unda se upregnu voli pod kola, i šta ne će deset końa, to će dva

[1] Govori se, ako krava izide pometinu, da će nestat u ńoj mlika, ili da ne će okotit muško tele.

[2] Niki je čudni udes u nikin kućan, da se nikad ne okoti muško tele. Smućeni su u kući, gataju, da je to nesrića, proklestvo od Boga, iđu u popa na molitve, u čarovnica na gatalice i zapise.

[3] Od ugotice piju mliko sučijavci za bolesti od prsiju.

jaka vola maknut. Učińena su osobita kola za vole i teške prigone, a zovu se jedna vrst *medvidi*, a druga *smug*. — Końi i mazge jesu za put, stavi se na ńe somar i prti se sve, šta je za prigon kući i polu. Iđe se š ńiman i pod kiriju, to jest, goni se na nadnicu ili u selu ili vanka sela u Siń, Split, plaća se od nadnice ili koliko puti učini prigona.[1] Końi vršu u guvnu, a sada, otkad su kralske teste, takaju se (upregnu) pod kare (kola). U bolin kućan, ko drži końa, ima i sedlo za jašit, to su końi *sedleńaci*. Čuje se, da je u nika doba vô na guvnu orja, ali koń nije u nas nikad zaora' u polu, a blizu nas tamo kod Sińa viđa se dosta puti.

Za orańe vol se javi u jaram: *nà vole, nà, nà drago, nà!* Zove ga se ńegovin imenon: *nà sive moj, nà!* Kad se navabi, u'vati se za uvo i dovede pod jaram, koji mu pane po šiji, utvrdi ga s teligon, koja se volu pod vraton zagrli, protra se kroz jaram i povr' ńega zaspiči se sa špicon. Dva se vola sama 'vataju za naše ralo u jaram. Nasrid jarma natrane su dvi gužve opletene jedna za drugu, kroz doń u se protira ojica od rala, a ta se utvrdi, utira se sprida klin. Kada je jedan vô u jarmu čudo nejačiji od drugoga, vala metnut *privor* ili *uklad* (niki izgovaraju *uknad*). Stavit uklad 'oće reć primistit sa sride jarma gužve tri do četiri prsta bliže jačemu volu. Počimle se orat od kraja ili mejaša, pri'vativši ralo za ručicu a ostan u drugu ruku, pa se vikne: *ajd! ajde nu! ôôô, ost ajde, ujme Isusa!* Kada zaostane koji, badne se imenujući ga: *ja siv, ja kit!* i t. d. Kada koji narve na brazdu, stukne se i zovne krivac: *stù sivońa!* a kojega istra iz brazde, viče mu se: *ost sivońa! ost amo!* Tako isto na svakoj okući, koja se najprvo oborаje, viče se na vola, koji se ima na mistu obrnit: *stûûû sivońa!* a koji ima poći naokolo, viče mu se: *ôôst kitońa!* Kad je red, da se stane, potijano i slatko se jočikne: *jôô! joč!* ili *jâââ!* Voli se okreću navr' brazde, kraj koje se simo i tamo vraća oruć i vičuć na vola, koji se naokolo okreće: *ost! ost ja! ost kitońa* (po imenu), a uto se žestoko stuka vô, na kojega okreće: *stùk, stùk, stùk sivońa!* Reče se svakomu linčini, da ga vala osnut. Kad se voli zadate (teško dišu) od truda,

[1] U dońin Policin nakupovalo se ovi' zadńi' godina mazaka čudo božje, a najviše poradi kirije. Puno se vina goni na more, odakle se šale vaporon u Trešt. To se zove gonit pod kiriju. Zna se od svakog mista, koliko je za svaki put. Na priliku iz Jesenica 24 šoldi (48 fil.), iz Postrane 4 banice (80 fil.), iz Tugara 5 banica, iz Sitnoga 6. — Goni se na jagmu, ko će više puti učinit. More se izbit na dan 4—5 kruna, a to je uvarno (korisno) dobit.

pušćaju se da vlasak (malo) oda'nu i opočinu, doklen se počmu škrmat i prživat. Kad se voli gonu puten, brekne se na ńe: *ajd, ajde! ajde, bolan ne bija! na simo!* Kad se dotiraju (u Docu kažu dotraju) pojit, polagano se vočikaju: *voč vole moj, voč!* Kad se počmu bost (nabadat rozin), nabrekne mu se: *stu-u-u!* Gonu li se goveda uzbrdo, pa 'oćeš da se maknu brže, povikne se: *ja više nà;* je li nizbrdo: *ja niže nà!* U kući se zna svakomu govečetu misto, pa kad dođu, viče jin se: *na misto, na misto, vole, ajd!* i svaki iđe svojoj priuzi (svežak).

Za końe *prteńake* (na koje se prti) 'oće se somar, koji ima dvi *bedrenice* (to su daske s jedne i druge strane), *oglavić* (to je oni dija somara, šta stoji sprida nad vratom), *krstaci* su straga, o koje se privežu uža, a *koludrica* je (u Sitnom kažu *kaluđerica*) gorńa daska na somaru. Somar je od driveta, a poda ń se stavi *steļa,* koja se nagńete od slame, krova ozimičena, a izvanka opšije suknon ili mišinon; *pečenice* su komadi od slame, šta se utiraju na kraje, da somar maňe tuče živinu. — Kada se koń osomari, stavi se najprije *ćebet* (to je mali biļac), povr' ńega somar, koji se pritegne i utvrdi priko droba ka' jednin pason, koji se zove *potprug.* Kraj potpruga zaveže se za koludricu, da somar ne glima, a da ne bi najašiva' puno na vrat, osobito kad se iđe nizbrdo, metne se ispod repa jedna pašica, koja se zove *podrepńak* ili *pove,* a povr' repa druga taňa na prikriž, zove se *nadrepak* ili *prikrižalo* (u Gatin kažu *posapnik,* jer se nategne priko sapi). Ispod bedrenica visu *praće,* a oko oglavića su omotana uža ili konop. Kada se tovari živinče, svaka strana ili banda utvrdi se s konopon, koji se odmota s oglavića, provuče kroz praće, zapne o krstace i opet zaveže na praćan, a ono misto u sridini između dvi strane zove se *antršeļe.* — Kada se vrše u guvnu, końi se 'vataju u *ajam,* za koji se zapiňe *kļukon* ili *kunon,*[1] koja je navr' konopa, šta je omotan okolo stožine ili stožera.[2] U guvnu se końi gonu: *i-i-h! ajde nu! dê, ajde!* Kada navaļuju na stožinu, lasnu se i pognu ukraj: *eh, kraju!* Kada domotaju, okreću se, pa se brekne na ńe: *ote, te!* Počmu li se klati ili tući nogan, oštro se odrapi: *dȕra, dȕra, dà!* Koń, mazga natovareni a i prazni

[1] O kuni je ova besida: iđe kuna priko guvna, duga kļuna a drvena repa.

[2] *Stožina* se zove i plašt slame, zbijene na stog. U gorńin Poļicin zove se stožina ono drivo, oko česa se sadije slama, trava i šušań, a jednon ričju stog, dakle sve, šta je zdiveno oko driveta, i drivo, šta je u sridini.

gonu se: *de-e-e-e! de ajde! tvrzam!* Kad potrče i zagrabi u sve četiri noge, dozivlje se: *mali nà! na mali nà!* Konju pod kolima, kad je na polasku, reče se: *i-i-i!* a da stane: *e-e-e-e!* Magare se šiba: *ću-u!*[1] Kada koni piju, žvižde jin se polagano: *pii pi pi pi!*

Živad. U svakoj kući nađe se po koja kokoš, pet šest i do deset pojače kuće, a u siromaja jedna dvi. Obišno bude po 7—9 kokoša na jednoga pivca. Običaje se reći:

Pivac piva, kokoš odgovara:
Teško kući, di nî gospodara.

Zovu se kokoši *kaparice* ili *kapače* one, koje imaju na glavi ka' kapu (u primorju kažu *kika*), pa su *gaćarice*, na kojiman perušine na nogan sve do tleva; i domaća je mala koka, one su dobre nosilice (puno jaja izlegu).[2] Pivci su domaći sridne veličine, a *gigoši* puno veliki. Malo koja kuća ili recimo dvor da ne ima pivca, koji javlja svitu ure od noći. 'Di nisu ure u selu, svit se vlada po pivcin. Reče se u *prve* (od 2—3 po ponoći), u *druge* (3—4) i *treće pivce* (u zoru). Kada pivac kukurikne: *ku-ku-riku!* dica odgovaraju: *skoči baba u riku*, ili: *popu lipu!* Kada treći pivci u zoru učestaju, svit se počimlje dizat iz postelje, rasvanuće je. Ako pivac piva u nevrime, ajà, bojat se je zla, nije nikomu drago.[3] Tuka i pataka, a tako i gusaka malo ko da 'rani, ponajviše mlinari uz riku. Golubi jema na više mista, pripitomu se i oblitaju po dvorišću i vrtlin. Jema ji' modrulasti' i bili'.

Kokoše se 'ranu i tovu svakakvim žiton, baca jin se ponajviše ošulaka (otpadaka) ispod rešeta. Tukan i patkan baca se štakod i krupnijega, kalotina od tikava, dinja, svakakve isickane zelije. Golubovin se daje priko zime kakvi' počinaka (šulaka) od žita, ili graja, vučnaka i gorčika.

Jaja se nasađuju u prolicu pod kokoš, koja se je razležala ili raskocala pa počme kvocat: *kvo! kvo!*[4] Isticenin pačicin i tučicin daju se skuvana jaja na sitno isickana, a piplicin i prosa, ozimica se ne daje,

[1] Rugaju se Poljčani spliskin težacin, koji ne šibaju nego badaju magare po šapin, da govoru priko godine: *ću-u-u, krepa! ću-u, vrag te odni!* a u jamatvi, kada mu goni mast u konobu: *ću-u-u, Bog te blagosovi! ću-u-u, kupit ću ti rečine od zlata!*

[2] Kokoš, koja propiva, nesritna je, odma' se ubije ili proda.

[3] Kad se odgovara na pitanje: kako ti i ti? reče se: znaš šta je rekla kokoš: ka-ko-ko, kako ko! Više puti čuje se kad jedno čeljade pita drugoga za zdravlje: kako ti? odgovara mu: na dvi noge ka' i pivac.

[4] Gata se, da će iz oštruljasti' jaja, ili ako se nasadu uzbrdo, izleći se pivci, ako su jaja tumbasta ili se položita nasadu, kokoši.

jer bi okrejutali.[2] Od kokoša, tuka i pataka ne ima čobana, nego se prigodno istiraju iz šćete.

Pčele. U prvi zeman 'ranilo se čudo čelâ, jer bilo dosta paše; sada došle čele na mańe, podlomile se, podvrnila jin se srića, a to je stoga, šta se sadi duvan i buvač, čiji miris ne more podnit čela. Posiple se sumpor po lozan, poškrapa modrin kamenon, pa to sve odbije čelu od cvita i poļa. Najviše umiće metiļ. radi kojega vaļa čele podmićati, a za likariju niki meću popržena prosa poda ńe. Za čele vaļa pripravit ulišća, koja se iskopaju lîton ili skoblon (u Docu kažu *šļivon*) u kakvoj šupļoj tavtini (izgováraju niki *taptini*), koja bude od dubovine, crngrapca ili klena. Činu se ulišća i od prosti' dasaka od jelovine, samo triba da bude u svakomu po jedna ili dvi prikriže (križića), a *oklenica* (vrata) što mańa. Ulišća se držu obično u zaklońenu vrtlu prid zidon, da ji' ne bije vitar, na teplu pramčelku (prama suncu). Kažu, da su boļe čele, kojin se češće dolazi, i zato se držu ponajviše uz dvorišće pokraj kuće, a one u dalekon pramčelku malo podivļaju. Najļuće su čele *križarice,* koje se roju na križe, a tako i satove činu obično na križe. Zato se i govori: kakvo ulišće, onake i čele. U misecu lipńu vaļa imati pomļe od čela, kada se počmu rojit. To je posa' dangubni' staraca, koji privrćuć očenaše bacaju oko na ulišće i čuvaju. Ulišće, koje zasidi (napuni se), brzo će se rojit; ako li se tada počme dražit koje mu drago, brzo će se pušćat. — Neton se čele počmu pušćat, grakne 'romo i sakato: brzo! roje se čele! daj sûd i ļubicu! Sud za 'vatańe čela vaļa dobro istrt s travon ļubicon od čela ili poprskat sa surotvon oli medon. Polije se i ulišće surotvon od mlika, tada lagļe izađu. I ruke vaļa natrti ļubicon. Sud se pokrije po vrju kakvom crnon, modron ili mrkon trujinon (robažinon), po čemu ga čele poznaju. Nosi se na obično misto 'vatańa ili 'di je najveća gušćavina. U 'vatańu roja sûd se obloži i tare ļubicon, uvik se žvižđuka: *fuj, fuj, fuj!* a matica se moli, da počine, navijući: *sidi majko! sidi majko! domak majci! domak majci! u kućicu čele moja! u kućicu čele moja!* Stavi se među dlane kitica ļubice, prignu se usta, 'uče se i živo se kroz zube cidi: *ćù! ćù! ćù!* Ako dođu za čovikon, ne vaļa na ńe rukon niti braniti se, anda se razļute ka' ose, najboļe leći potrbuške. Kada se roj povrati u isto ulišće, reče se, da su se povratile na *oćaka* (maticu).

[1] Pripovidaju, ako kokoš danas zobļe ozimicu, a sutra nese jaje, ne će bit kore na ńemu, nego samo opna. To jaje zovu u Sitnom *medeļuska,* u Podstrani *mekoļusko.* Kažu, da nije ni svaka ruka sritna u nasađivańu. Vaļa se čuvat i zli' očiju. Zazovne se ime Isusovo.

Ko okolo ńi' radi, ne smi jist luka, kapule, ļutike, ništa ļuta. Zasedu li čele oko novoga ulišća, gonu se unutra kâdon. Ako jin je poćudit novi sud, vaļa da se do mraka lipo snižu, pa se polagano uvečer prinesu na misto uz stare priside. Kažu, da su najsritnije čele, šta se nađu ili koje se 'vataju, kada letu, bacajuć među ńe kapu ili šta se trevi od robe.[1] Ne da se u svakoj kući obnit čela, ne ponese srića, najskoli ako se u dilu čini krivo, ne ima blagosova. Kaže se: ovca i čela ne će krivine, to će reći, ako se ovce i čele krivo podile, nikad sriće.

Čele se u domaćin ulišćin tuku na jesen, vadi se *kļuk* (to je med i satovi zajedno). Dušu se na dimu od prosene slame, otvori se glava i kļuk se nožen i varjačon stira u kota' ili maštelo. Čeli je grijota reć, da je krepala, nego umrla, ili obišno: smakla se, pomrla, a u jidu, kada koga ļuto žvocne, izlane se: pusta ostala, krepala! Kļuk se raščińa u med i vosak; u med se ne smi kanut vode, a u vosak trunut luga, pokvarilo bi se. Od ulišća, koje dospije slabiji vosak, ono šta ostane, zove se *voščine.* Evo kako se raščińa: najprije rastavi med od voska, a to kada se metne kļuk u kota' nad ogań, da se malo sjuži i da se voščine ne bi krabile. Kad se kļuk steplija, anda se meće varjačon u kesu, koja je učińena od tvrdi' kučina, na vrvu se zavije i stavi u turań, pa se zavije, ako je turań na vidu, i izgoni med vanka. Stari turńi nisu bili na vidu, nego bi se izažimalo pri zidu, u rupu bi se stavila kesa kļuka, poklapila se tulcem, a tulac se prižima' polugan, koje bi se priko ńega zaprle u zid. Med izlazi iz kese u sud, a voščine, šta ostanu u kesi, meću se nabaška (o sebi) u rešeto. — Najboļi je med. koji ne iđe nad ogań, nego sam po sebi izađe, i zato se zove *samocid.*[2] Voščine se meću u kota' nad vatru za raščiniti vosak. Ulije se do polak vode, uzavru se i meću u kesu za u turań. Vosak s vodon iđe iz kese u sud, a otpaci, šta se zovu *istarci* ili *krmežina*, ostanu u kesi i bacaju se ća. Tako raščińen vosak pokupi se, kad se stine, meće se u grudan u kotlić privariti i ulije se š ńimen malo vode. Privaren vosak iznese se na ariju, pokupi se po ńemu pĭna peron, pokrije se robon i o'ladi, kada se učini *krûg* voska. Krug se izvadi iz kotlića, ostrže s doće

[1] Čuja san i ovu pripovidat: Za imat dobar napridak u čelan, najboļe jedan roj kupit, drugi da je srićon nać, a treći ako je moguće odnit, ukrast. (U gorńin Poļicin kažu, da je najboļi darovan).

[2] Taki je med puno zdrav za više bolesti, a osobito za malu dicu. Kaže se o jednon jiću: slako brat ka' med, slađe od meda, liže prste od meda.

strane, eto ti gotova voska za sviće, koje se palu uz godišńe svetkovine, umotaju se u kolač i zovu *kolonbaraće,* učińene na kolonbare.

Psi i mačke. Pasa ili kučka drži dosta kuća, a tako i mašku. Stopańica je puno brigožļiva za dobron maškon lovicon, polovi joj miše po kući, ńu mazoli (miluje) i drži za virnu drugaricu u kući. Veli se: nije maška kriva, šta je stopańica lina, — 'di je dobra maška, tut je i stopańica, 'oće reć, da je reda u kući; ko ne 'rani mašku, 'rani miša. Pasi se 'ranu za stražu ili za lov, to su lovaći i stražni. Kada nije ni jedno ni drugo, reče se: ni stražno ni lovno. To se kaže i rđi čoviku, koji nije za ništa. Niki držu pasa i od zabave (u primorju reku *divertimenta),* samo da mu okolo kuće brežđe ili drežđe (polagano laje). Služi težaku pas i u poļu, u vrime grožđa: nalaje, pristupi li lupež na vinograd. Kaže se: ko ne 'rani pasa, 'rani pudara (čovik, koji čuva poļe). Svak svoga pasa čuva i vodi uza se, ali oklapi se i tuđe pašče, kada dođe prid tuđi dvor. Zato se reče: s diteta i paščeta najprvo skandal (smutńa) izađe. Kaže se prijateļu: ja bi' učinija i tvomu pasu, da mi dođe, a nekmoli tebi.

Blago po dobi. *Tele* se zove obišno, dok mu bude godina dana, a dok navrši dvi godine, *june,* treće godine zove se *junac,* a žensko *junica,* poslin tri četri godine, sve doklen se ne oteli, *jalovica,* a poslin *vô* i *krava.* — *Ždribe* se zove prve godine, druge *òme, omče,* žensko *òmica; treće ždribac,* žensko *ždribica* ili *kobilica,* a kad se podgoji: *koń* ili *parip,* žensko *kobila.* Okoćena mazga i opuļeno magare zovu se prve godine *pûle,* druge *pulčić,* treće *pulac* ili *mažđica,* a pozatin *magarčić;* žensko *keńa* ili *ugotica.* — *Jańe* se zove prve godine, a druge *šiļeže* ili *dviščić, dvizica, dvogodac,* treće *ovce* i *ovni,* ali se imenuju *šiļeg, šiļegovica, prašiļegica.*[1] *Kozlići* se zovu prve godine, druge *jarina* ili *jarad* (od 2 godine *dvizad*), pa *jarčić* i *jarica,* a treće *koze* i *bravi.* — *Praščići* se malani (u primorju *tulusni)* zovu tako, neton se okotu, sve dok pojačaju desetak kila, pozatin *kezme,* a kad u'vati trijestak kila, *prase,* pozatin *gudin, krmak, sviňac, prasac.* — Kad kučka okuci pašče, dok je malano do 3—4 miseca, zove se *šćene* ili *šćenčić,* do po godine *pasić, kučak* ili *kučica.* Paščić, koji ne nareste velik, zakuka se, ostane uvik malan, zove se *pomerić.* — Kada maška omaci mašku, zove se do tri četri miseca *mače* ili *mačić,* do po godine *mačica.* — *Piplići*

[1] *Šiļegovica* zove se svaka ovca prije, nego počme kotit. Ovci se kaže, ako je skotna, da je sjajna, a koja nije, jalova ili samojalova.

se zovu, dok ji' odbije kočka; otada za jednu pô godine ženske se zovu *piplice*, a muški *pulastri*, a poslin postaju *kokoše* i *pivci*.

Životińska imena. Imena životińan nadiju se zanajviše po dlaki ili po rastu, veličini ili šestu života, po lipoti i dragosti riči. (Po opisu Luke Simunića): Goveda se zovu: *bičeta*, ima biče dlake po glavi; *biloña, bilova, biliško*, bile dlake; *cvitoña*, ima cvit na čelu; *dragoña*, jer drag; *ružoña*, ružan crļen; *garoña*, garav omrčen; *golub*, kada je bija; *galeša*, mrke sajave dlake; *jelinko, jańeta, kitoña, kitova*, ima kitnovast rep i kiku oko rožina; *kriloña, krilova, kunija, maleško*, malan jedrušast; *mrkoña*, mrk; *medoña*, tresast; *miloña, milava; peroña* i *perova*, crļenkaste dlake s bilin perastin kolurin; *plavoña* i *plavuška*, plava kolura; *rameša; prutoña*, od prutive štrike po dlaki; *sivoña*, svitlosiv; *šaroña*, šarovit; *zekoña, zéko*, mrko zelenkast; *zlatoña, žutoña* i *žutova* su žuti.

Końi se zovu: *ago; alat; brńac*, koji je oko nozdrva pigast; *bilan* je bija; *čilaš*, čvrst, čil; *ǵogat; dorat* i *doruša*, crļen; *gavran*, sjajnocrn; *kulaš* i *kula*, žutokast; *mrkov*, mrk; *musa; putaļ*, putast s bilon pigon oko noge; *riđan*, riđe dlake; *sivaļ*, sive dlake; *šarac*, šarovit; *vranac*, crn ili vran; *zrnko*, zrnkaste pige; *zekan* i *zečak* su zekasti; *ždralin*, ošibit ka' ždral.

Ovce se nazivļu: *blizna*, koja se obliznila, to će reć dvoje najedanput ojańila; *biluša*, sva je bila; *babuša*, malo na očima postarala; *biloglava*, bile glave: *brize; brna; buba*, debeļušasti' bupčasti' obraza; *bilorepa; bubre; bilka; bilonoga; bilokapa; crnonoga; crnobraza; crnoglava; cigla; crnoka; cvitonoga; ćolica; ćore; ćipre; čule; čubre; čelica; čobanica; pulija; škrâpe; dojka; dobra; divojkusa; doiļa; diko; dugorepa; jàkara*, grle, štrika na vuni oko vrata na način jàke; *'eroglava*, drži glavu na'ero; *grozde*, pulijave glave ka' zrna grožđa; *grive; grlica; gàra; golubica; gulita; gale; galuša; gavranica; igle; jarebica; jabuka; jube; jetrica, kudra; kusa; kiko; kružoka, krivovrata; kokoš; kružulija; kopilica; kosovac; kedra; kotenoći; krpica; ļuba; latinka; lipuša; lipoglava; labutica; lańska; mravoka; lasica; mladika; malašna; mace; malušnica; muškara; mlada; mezimica; mila; niguša; okana; opardija; oguļa; oči male; plavoka; prńe; pivačica; putonoga; pišče; puparica; plavoćika; puglija; rése; rúne; roguša; ruta; ružalija; sridńa; sedle; sirotka; sitnica; starišica* i *starišak*, to su one, koje se najprvo objańe; *somarica; stara; slatka; siduļa; sokolica; šare; šiška; štrapoka; šàka; trza* i *trzak*, što se najposli objańe; *tulušna; talijanka; topuša; tèpa; táne; úgļe; véze; velika; viverica; vijoglava; vranoka;*

váte; valajkuša; zrne; zvónce; zláte; žúte; ždrále; žutoka; žutonoga; žitarica.

Koze se zovu: *bikuša; barušica; bilka; bilonoga; bika; bàra; bilorepa; blizne; bilan; buvarica; brńe; búze; crnka; cvitobara; cigle; ćićka; ćićoka; ćoka; ćunkora; čelka; čupa; četoka; čubra; čičkа; dibre; dobrica; đika; đibo; gavranica; gorušica; grivovrata; kitobara; kńigobara; kìka; kraćun; kopilica; krile; krune; krivonoga; ļubuša: lase; lizdre: mrkuša; maćoka; maćak; mrko; nûgo; mala rése; nizobara; nígo: olka; polka; púte; perunica; pavunica; pâše; ríđe; ružobara; riđoka; sirotica, sivuļa; snigobara; sivonoga; šepurina; šćirka; šuša; štrikuļa; širomuza; ševonoga; tišimila; vuga; vužulinka; vrančić; vrana; vranica; vipera; velika; viverica; veze; vilašica; zéka; zvirka; žitolasa; žutobara.*

Prasad zovu: *miš; rudeļ; procipina; biļac; goliš; bosanac; pašilo; klepov; sajavac; strižić; kržuļ; zelenko.*

Paščad zovu: *amer; balija; bilov; kasum; mede; grle; kolumbo; pariđi; bilizija; ćuko; ćimo; garov; kuso; komle; kolumbica; lovo; nurvica; mrkov; morica; moro; otor, putko; selim; sultan; šarov; šarko; turko; tigor; ugriz; zelov.*

Maške zovu: *grle; láse; pisura; maći; šarka; tate.*

Kokoše zovu: *bilka; crnka; griva; kapača; lipoperka; mrkuša; jarebica; šare; drpa; kiverača; kapuraća; bĕra; kikan; velika; žutka; gaćarka; gligo.*

Kada se voli mamu, dozivļu se: *na ćić na!* a krava: *ná ćiko ná!* Końi na paši dozivļu se na zobnicu: *na mali na! majašan moj ná!* Ovce se javu: *áj, áj! aój, aój! ćuki moja cùk cùki! odi moja odi! ćićôca, ćićôca moja! voč ovca voč!* a bliža se zove po imenu: *kluzoka, kluzoka, kluzoka! babuša moja, babuša, ná, ná, odi k meni, odi! aj, aj! aoj, aoj! projcaca, trpojcaca . . . aj!* i žvižđuka se širokin žvizdon: *fodi moja, fod! fo . . . fo! fo, fooo . . . fojt, fojt.* A kada se gonu ili tiraju: *sijs! sijs! prujs! prutprujs! iššš . . . š! aha! aha! ćo, ćo! ala! ala! si — sijs! prúuujs . . . s!* Kad se 'oće razlučit ovce, najavi jin se: *štrk luči! štrk luči! štrk luč! štrrrrrr . . . . r!* Koze se vabu na ovi način: *tiši moja, tiši! ći moja, ći! tiši drago tiši! tir, moja, tir! behehe, behehe, odi meni koz moj, lul koza, lul!* Kada se gonu: *kuš, kuš! kuš, kuš! tir, tir! kec, kec!* Prasad se vabi: *miš moj, miš! paće, paće, puš mali, puš! lok moj lok!* a goni se: *gúći gúći! aha! hù, hù! gud, gud!* Pasi se dozivļu: *ćo, mali, ćo!* Tušikaju se ili ćabakaju (natjeravaju) na koga: *tuš, tuš, tuš! ala, ala!* Kad se 'oće odagnat se od sebe,

nabrekne se na ńe: *ćoćo! marća!* Maške se zovu: *mujs mala, mujs!* a gonu se: *mujs mus!* Kokoše se vabu: *ćuka, ćuka, ćuka! ćuka moja, ćuka! pii pii! ćuka pile, ćuka pile!* a gonu se: *iš-iš! iššš! pipita vas pomela!* Piplići se vabu: *pi-pi-pi-pi!* golubovi: *viti gole, viti gole, viti, viti!* a patke: *važi, važi, važi, važi!* — Kada vuk nagranda, viče se na ń: *apustija vuče, apustija!* na orla, kad se zaleti: *urle! urle! aha! urle!*

Kako se postupa sa životińama. Svit pazi i miluje blago, osobito ono, koje mu je od koristi, a čoban pak zanajviše, jer mu je to posa'. Živine, koje nisu od velike koristi, ka' pas, maška, oklapu se 'dikod, kada učinu šćetu; a nađu se niki ļuta srca, pa će i końa, mazgu, vola, kravu, ovcu, kada zateku u poļu u šćeti, izmlatit soricam (toļaga), izbubat stinan, da ti dođe do milińa. Nije prid sviton uredno to dilo, zamiraju, a zovu onoga, koji tako mrcvari životińu, da je *živoder*. Kada je blago na pojilu ili u pojati na jaslan, pristupa gospodar ili čoban, miluje životińu po glavi, repu, kostima, nuđa jist, pit: *na moj mali nà*. Kod vode kaže se: *voč vole, voč ovca, voč koza, voč!* Kad se daje šta iz ruke, anda se govori: *na vole, na krava nà!* końu: *na mali moj nà!* Zakija li mećava na sve četri strane, čuje se žapańe (jadańe): jadno naše blago, crna zima, ko će ga pićon pri'ranit, sve će dospit, ne će ovca nijedna vidit Jurjeve. Kažu ļudi: životińa ne ima Boga nego vidoka; životińa ne zna reć, nego leć; boļe je živinu smaknut, nego činit patit; božje je stvoreńe, vaļa imat milosrđa.

Bolesti kod životińa. I na blago, ka' na svaku životińu, padaju bolesti. Na govedin su ove bolesti: *nadam*, kada se goveče nadme, a to bude od rosne diteline ili ako proždre štakod otrovna. *Prolivica* je, kada izide kokošinu, koja ga probije, reče se: ulija' se. *Slizena oteče* govedin najviše od trave vedruredine ili vedruračine. *Poganac* izađe, kada se blago trudno nalije vode ili se raz'ladi, pa naleti na ń trudna krv. Raspoznaje se, kad se na govečetu rascipi dlaka u tri dila, prilipi se koža rebara, a dlaka ježiva, upre se člancima sviju bubriga: ako se koža sliga, 'oće reći, da je poganac. *Raščepica* ili *balavac* je, kada se govečetu raščepu papci; kaže se, da je obosija. *Travńača* je napon, koji se govečetu napne na drobu ili glavi; zove se i *govedńača*. — Na końe pa i mazge padaju ove bolesti: *sakaglija*, kašaļ veliki, živinče 'ripļe; kažu, da dojednomu vaļa da izađe i provali se. *Karakus* je, kad koń ramļe na nozi učesto potipļući. *Poganac* dođe na końe i mazge ka' i na goveda. *Sipavica* je bolest, kada je živinče nezdravi' gigerica, uvik kašļe i ripļe. *Za-*

zubničine ili *zebre,* kada nareste paripčetu meso priko zubova pa mu ne da jisti. *Stajaće* ili *zamavaće* vode dogodi se, kada se živinče plavo goni, pa se ne da vodi od ńega. *Suvopleć* ili *uplećala* se mazga, kada je zaboli u plećima, kada goni veliki piz poda se. *Nazeba,* kada potan (znojan) u'vati ariju, pa zakrkne mu u nozdrvan. Na prasadi: *grônica* bolest, od koje se uprocipe prašci, skuviždre, ne da jin se ništa okusit ni maknit. Ospičavi su prašci, kada po slanini i pršutin izađu sitne pigice poput ospica. — Na ovcan: *šušńar* bude, kad se unutra zatvori i kńige (sirišće) se upeku te osušu. *Metiļ* dođe od trave, koja reste obično uz potoke u duliban, uđu u ģigerice nikakvi crvi. *Primor* se u'vati po ušima i glavi ka' gńide. *Šćavrļanica* ili *čavrļanica* je bolest, od koje blago vrtoglava ka' da poludilo. *Biona,* kada dobro ne vidi, a jema na očima maću (bolećicu). *Pomravi,* kada uđu u nozdrve crvi, oteče glava. *Leđanica* bude bolest od trave otrovne leđanice, na kojoj se bolesno zalapće i leži ka' da je krepalo. *Žuč* je bolest na ovcan, kada se žuč raširi. *Žaba zapu'ne,* kada se na paši namiri ovca na žabu, ter na ńu puvne i nadme se. Na kozan bude šušńar i metiļ. Zmija ili pauk često ujide živinče, a skačuć priko stina iškrapa ovca ili koza, slomi nogu, šundra se. — Na pase'i maške dođe *bisnoća.* Na kokošan bude *pipita* (u Docu kažu *pipina),* od koje grleću, kano da ji' ništo ubolo u grlu.

Lijekovi za životińe. Za ličiti blago 'oće se čovik pratik (vješt), vadeć svetoga krsta, ka' i za čeļade. Ako je šta naglo živinu zabolilo, vaļa da zna svaki čobanin priskočit, na priliku, kada se živina plavo razboli, pušća joj se krv iz uva, koje se sitnomu zubu svrja ušćune. Ako živina odma' ne krepa, anda se brže boļe zove iz sela, ko se boļe razumi u bolest. Evo kako se liči *nadam:* 1. tare se dobro po drobu; 2. utira se trstika u šupilo do velika criva; 3. zalije se goveče više puta s jajen, pa makar da bi bija i mućak, da boļe probije, a za to učinit razvratu mu se viličine, metne puvaļka, u koju se razlije jaje, sađe u utrobu i proveri mu (otvori, oduši).

Poganac se liči sprežon. To je trava u sebi čudo silovita i otrovna, koja se utira pod kožu na prsi, 'di je najveći prolazak krvi. Sprež se otańi, probode se koža šilon, otegne se prstima, kuda se provuče sprež. utira se u odrizano pero, koje služi misto igle. Dok je sprež u živinčetu, puši se i kadi naokolo duvanon, da u teplini boļe istegne. Kroz mali zeman sprež izvuče poganac okolo sebe ka' u veliku pogaču.

Travńača ili *govedńača* izliči se, kada se udije usrid ńe gospo-

dinov trn, a more se udit i crni trn. Za ńu se meće bronza, pod kojon ona tanča i istrune.

Karakus nije lako izličit, ali uža se pušćat krv iz čička końu.

Stajaće vode liči se na više načina: 1. najprije vaļa dobro pro-'odat końa, doklen mu dođe voda (stoga se i kaže komu, kad se uz'oda: šta se ne smiriš, ali ti je stala voda?); 2. iskopa se sitika trava sa žilan, dobro ukuva, procidi se i o'ladi voda, daje se pit ili se zalije životińa; 3. utrpa se dobro robon i kadi prosenon slamon; 4. ušenka od prašca stavļa mu se pod puzdru; 5. šiba se travon jorgovanon; 6. ošine se tri puta barabanon (šibica od velikog petka) i tri puta okrene; 7. kadi se ispod puzdre lukovinon i prosenon slamon, koń rkne i odma' pusti vodu; 8. isti koń nosi lik sobon: između nogu ima krastica, ostrže se i stavi u žmul rakije, s otin se koń zalije i odma' propiša; 9. kuvaju svilu od kukuruza i š ńom zalivaju; 10. kad mu sve to ništa ne pomože, nađe se u zadńu kogod od srca, zavuče ruku do mijurića, potresne malo š ńin, eto voda se očepi.

Zazubnice: 1. prorižu se na dva tri mista i istira krv, pa se obojak od oštra modra sukna namoči u sol rastopļenu u vodi i dobro se natare, ali vaļa staviti životiňi držalo u čeļusti, da ne ugrize, pozatin ječma ošļiva za rane, a nikako plive, jer bi se zadilo u ranu (to se radi obišno na staru misecu, jer se na mladon povraća); 2. ostrigu se nožicin zebre (male sisice), ubere se zebre trave, stuče se u soli, pa na modri obojak (krpu) i dobro se istare. 3. zacrļeni se ožeg na vatri i potegne se poza zube (to kada najaši meso od zubi), a u viličine turi se kakva puvaļka.

Nazeba na końu: 1. skuva se ječma, natakne mu se u zobnicu i iskija; 2. kadi se ispod pasa pàron vrile vode; 3. potepli se proso i meće mu se u zobnicu.

Leđanica: satare se zrńe od šipka, stavi se u vino i zalije vinon.[1]

Suvopleć se liči sprežon ka' i poganac, tare se uļen po plećima upiruć dobro palcin ruku.

Žaba kad zapu'ne: 1. umuze se mlika u opanak, pa se zalije živina iz opanka; 2. trave podresti stuče se i namaže uļen; 3. nađe

[1] Leđanica je trava, koja niče iz goveđe galebine (balega). Ko je pâse, oboli. Niče, i 'di se sušań pali. Pada ta bolest ponajviše na mladorest, to će reć mlado kozle ili jańe samolitno, ne će lako na veliki zub. Kaže se, da je živinče zaleđalo.

se devet pločica od brusine, nasica se jaglon, kud je oteklo, tare se tin pločan po rani, a zatin bacu se ploče priko sebe.

Grônica na prasadi: 1. pusti se pod jezikon krv ili iz žile od gorńe surle, rizucne se pet šest puti nizbrdo po ńon, da boļe otakne krv; 2. kad se provali grônica, daje jin se ječma, umiša se malo sunpora, ali da ne bude u ńemu kameńa, okopa mu krv, eto prašca slakorana (na sunporu puno odebļa prase).

Žuč na ovcan: 1. trave od žuči osuši se, samele i u soli daje se piti bravčetu; 2. zacrļeni se u vatri ožeg, pripali se ovci žuč, pa se prikriži na čupici tri puta; 3. crļenin ožegon na čelu među očima ostrigu se dlake, stavu se na ogań, i s onin smudon (dimon) kadi se ozdol.

Punta na prašcu: odriže se komad uva i repa, tuče se šibicon, da mu boļe iđe krv.

Biona na ovci: kost od ribe sipe istrže se u pra' i s onin zaspe.

Pipita se skida kokošan prston, zapara se u grlu, digne se pipita, a krone se (malo ulije) uļa iz sviće.

Otok slizene: 1. stuče se mišader ili s duba mela, pa se pije; 2. isicka se trava izribań, pomiša se s brašnon i daje živinčetu.

Raščepica se liči mazańen papaka sińon mašću (katram). Na krupnon zubu sve rane mažu se i liču ponajviše sińon mašću.

Sakaglija liči se: 1. vrućin proson, koji se skuva i stavi końu u zobnicu; 2. pušač dobrin duvanon zakadi końa u nozdrve, sakaglija sazori i provali.

Ovca se liči od *ujida zmije:* 1. nabada se dobro iglicon, izažme i natare kvasinon; 2. iskopa se ļutika iz zemļe, list i češań, stuče se cijá bus i uveže unde, 'di je ujilo goveče, istegne jid.

Metiļ: lupina (kora) od orijovine povriga se na uļu ili na maslu i s tin se zalije.

Sadno konjsko: 1. osuši se koža od ježa, spali se sva s dračan i pospe se oni lug po sadnu; 2. izmiša se crnoga vina i živoga japna, učini se ritko i namaže.

Od *uškopa* kada prase zateče i oboli, liči se busin žive ledine, koja se smoči i obloži, 'di je otoka.

Za *primor* na ovcan mažu murgon, stržu i tribu.

Za *kašaļ* daje se najviše životiń sunpora pomišana s brašnon.

Teško je izličit metiļ, sipavicu na końu, sušńar, šćavrļanicu, bisnoću, pomrave; pusti se da boluje, dok crkne ili se prije smakne. Za teže bolesti iđu popin za molitve, plaćaju mise na čast duša od prigatorja (očišćeńa), činu zavite Sv. Klimentu u Sitnomu.

Krepa li koja životińa od ovi' bolesti, ne bi se niko okusija toga mesa ka' ni svoga. Niki ubiju na vrime (ovcu, kozu), prije nego se razađe bolest po svemu tilu, bacu u sol, pa poslin daju težacin, kuvaju i jidu, ili prodaju vanka u tuđa mista. Ako crkne živinče, mušno se je svakomu i dodit ńe, jer kažu, da od toga dolazu na čovika izmeti i čiri travńači. Krepana živina obnoć se odvuče do koje jametine podaleko od sela i tu se baci, da se raspane. I kada je obnemoglo od starosti ili oslabilo od bolesti, dovede se živinče nada te jame i skotrlja se u ńe. Niki pametniji sada užaju iskopat jame u polju pokraj maslina, tu uvalu mrcinu i podušu zemljon, cablo očuti dobro od ti' košćurina. Teško je čoviku, kada mu pomańka blago u kući, ali kud će, što će, otpatka je uvik bilo i bit će. Reče se: 'di je blaga, tu i šćete. Kada se pojavu kužne nemoći na ovcan i prašcin, došla je naredba sada od zakona, da se oznani starija oblast, dođe komišijun (povjerenstvo) od cirkula (kotarskog poglavarstva), tu je likar životiński (veterinar), poubije se bolesna životińa, polije špiriton i zakopa u zemlju.

Obrađivańe zemlje.

Priređivańe zemljišta. Ledina zaresla gorušćinon, kameńen, sedron i svakakvon travurinon, kad se 'oće uradit za vinograd, sijanicu, vrta', recimo u jednu rič za *têg* (težidbu), valja luski *iskrčit.* Ako li je zemljišće bilo podavno prikrčeno, pa se ostavilo da prigodišći i obleže malo, u'vati se kitina i kupina; kad se 'oće pripravit za teg, valja je iznova prikrčit, na plitko samo punton od mašklina, i to se zove *pripuntat.* Kada je uredit ńivu za bob i sijanicu, najprije se duboko prikrči pa se posli nabode mašklinon, i to se zove *podmetnut.* Niki podmetnu dva puta, to će reć uzoru dva puta; kaže se prvi put: podmetnut, drugi: primišat, a treći: sijat. U treću brazdu najbolje je sijat, osobito proso.

Za lozu krči se duboko, sridńen čoviku do pâsa, po 1 metar dubine iliti 5 kvarti. Pokosi se najprije na ledini kupina, dračje kosiron, počisti se, iskopa *vundamenat* (fondamento, temelj), 'di će se stavit meja, zid, koji se vodi prama položaju zemljišća. Zid je dońi glavni, ziđe se u suvo i sovuron (male stine) zaškaljaje (zasiplje), neka je tvrđi zid. Kada je gotov zid, učini še *zaboj* i iđe se naprid odvaljujuć buse dobrin mašklinon. Bus se razbije ušima od mašklina ili se nacaka (natuče) peticon, a sve što se nađe troškota, sritve, kameńa, luski se protribi i izbaci na skorup zemlje. Da se bolje uredi zemla i istribi trava, krči se ponajviše liti, da na žestini sunca usa'ne

*

i izgori svaka žilica. Kad se u zaboju namiri težak na sedru ili veliki kamen, 'oće mu se poluga i dva dobra mašklina, da je makne i odvali, pa macon razmlati. Ne more li se maknit, jer zašla puno u dubinu, dva prsta pra'a od mine, izdube, napuni i upali minu, koja raznese u komade stinu. Ako je koja lipa zgodna stina, goni se kući, osobito ako su ploče, šaliži, a ono drugo obije se i namisti u obalu krčevine za zid. Dobar zid dobra je potpora krčevini osobito na brdinan i vodomočinan, 'di se ori zemļa i nosu je kiše u potoke. Zato se činu kanali između obala, da otiče voda, i male ustave ili kolovaje, da se na nikin mistin ustavi, samo da ne čini šćete krču. Krčevina ne će izdati nit će na noj zaplanut od sunca ka' na košćadi (okošća zemļa brez pupe) ili kakvu kreševu. Zato se i poteže stara besida: brez krčevine ne ima stečevine.

Zemļe za težidbu mogu bit oranice za sijanice, vinogradi za lozu, vrtli, podvornice za povrće, zeļe. Vrtli su ponajviše okolo kuća, a mogu bit u poļu i brdu, dobro su ograđeni; zovu se u gorńin Poļicin *torine*, to će reć doci svuda zidon ograđeni. Podvornice su ispod dvora uz vrtle. Na oranican sije se žito svake godine, ali ne jedne vrsti, jer se upoznalo, da ne vaļa sijat isto žito po žitu izasebice. Zato je običaj sijat *járo*[1] žito na strninu prizimļenu ili priležanu od ozimoga žita, a *ozimo* žito sije se na strninu jâri. Vidilo se je, da izađe puno boļe žito na ńivi, 'di je bija posijan graj. Svit je spozna', da i kukuruz napravļa zemļu, jer se dva puta okopaje, jedanput okopa a drugi ogrne, a prije su mislili, da on izide zemļu gore od drugoga žita. Sije svak ozimoga i jaroga žita, i to unde, 'di je bija kukuruz i proso, sije se ozim, a po strnini ozimoj jar, pa kako 'di izađe, tako promińujuć se tute svak sije ono žito; stoga ne vidu se po poļu mali komadići jednog i drugog žita, nego vas jedan kraj bude usiv. Zemļe pridiļene pod ozim ili pod jâr, raskrojene su, svaka vrsta o sebi u blizini i obaška, a odiļene su po grajan, putin i odsicin.

Pasike su podaleko od kuća u brdu, u krasini ili u ļuti. Zove se *ļât* misto stinavo, bađine. 'di ne more vol orat. Do pasika je grdan put, ne more se dognat gńoj, stoga se i ne sije po ńiman svake godine, a 'oće se opet i paše govedan, nego se pusti da prileže i stopro svake treće sije se. Kaže se: vaļa ji' pustit *podožežit*, to će reć obležat. Priležane pasike zaledinavu, pa ji' na početku lita baren

[1] Jaro je žito: proso, ječam, jaić, šta se sije na proliće, od veļače do svibńa; ozimo: šenica, ozimica, bobica, šiļ i raž, šta se sije pod zimu o Mratińu dne.

dva miseca prije sijačine vala potkopat, neka vrućina obžeže mekotu i izgine u zemli svaka trója (otrovna trava). Otkad vode odiru zemle, otada i pasike počele izdavat, zato vala dobro utvrdit umejke. Ako ćeš da ti pasika bude rodna, vala da je čista. Podigne li se velika goruščina, pa se na pasiki zdunari (zbije), a žile od ńe spletu se kitinon, izide zemlu, mala ti vajda od ńe. Da ti ilibud (barem štokod) bude zauvarna rađa, vala grabrovinu otrsit. To se radi sikiron i kosorin[1] (veliki kosiri). Niki nedotupiti mašu se mašklinon i pańa. Otršene mladice (u Docu kažu, da se pomrzeje = potuku) ostavu se po pasikan, tamo na lito, kada progori, zapalu se, tin lugon gńoji se i na palevini bude dobro žito za prvu godinu, poslin slabije.[2]

Vrtli, podvornice kopaju se duboko na lito mašklinin, otribu se od svake travurine, a na proliće opet priravnaju (u dońin Policin kažu *ušestaju*) za sađeńe svake zeleni i povrća. U gorńin Policin vrtle za kupus i zele, a tako i 'di sadu duvan i kunpire, kopaju velikin motikan, u koji' klun ka' i po drugin mistin, 'di su vinogradi, ili su zaoble, pa ji' zovu *čupe* ili *vlaške* motike, jer take su u Cetini oko Siń. 'Di ima sovure po zemli, ne more se š ńiman kopat.

Za svako sađeńe, sijańe 'oće se gńoja, jer reku, da ne more glad glada 'ranit.[3] Oranice se gńoju, kako ko more doseći, a tako i vinogradi. Za svaku lozu 'oće se po jedan mašur (mala kopańa). Siromašniji, koji imaju dosta blaga a malo zemle, pristru sve gńojen, da bi moga' cviće sadit; urodi jin dobro a 'dikod i poleže. Kada polože žito na zemlu, kaže se, da ga je odnila položina. Ko je na prostranijen, nije mu moguće doprit sve pogńojit, osobito one zemle, koje su podale od kuće, a slabe su, gladničine, opuzlinke ili odrtline. Gńoj se skupla ponajviše ispod blaga. Kupi se ništo malo uz more *lamine* ili *lažine* (morska trava), prostire na žalo ili nagrne u stog, neka operu kiše onu posolinu, pa se meće pod životińu. I lug je dobar s komina, siple se na gńojiće, na smetlišće ili bunišće, pomiša se s drugin gńojen, a kadikad se nosi i sam na zemlu, osobito ako je u vodomoči; lug jari zemlu, progrize je i umekoti. Iz potoka

---

[1] Praška, grabrovina i druga gora po pasikan siče se kosorin, zato se reče na kućnon dilu: pasike na kosore.

[2] Goru prašku najviše palu o Sv. Lovri (10. agusta), od toga i besida u puku: Sv. Lovre paligore. — Sada lugari zabrańuju sić goru, zato je pasike u'vatila sve gora i kitina.

[3] Tri stvari, kažu, činu čudesa: jidro na moru, pra' u stini i gńoj u polu. Veli se: ne ima roda brez gnoja; — nit se more Bog primolit ni zemla prigńojit; — najpri Bog, pa gńoj.

ili kolovaja (ustava vode) vadi se ona naplov i to napravļa zemļu (u primorju reku *konča*). Pod životińu baca se grm, lišće lozovine, smokovine, šušńa i svake listopadine, da ugńije i učini se gńoj. Na mladu misecu gńoj se kida (iznaša) ispod blaga na gńojiće ili gńojnike pa se prikopaje, privrće, neka se boļe upali i sagńije. Ispod ovaca najboļi je gńoj, ali ga je malo. Reče se: sto ovaca sto vrića gńoja. Ispod sitnoga zuba obišno ne kida se vanka, jer je ţanak, ne smeta, a stoji li na dvoru nepodušen, izvitri, oslabi. Niki ga držu u suvoti, a kada dođe primaliće za rađu, odma' ga iznašaju na poļe. Kad se 'oće napravit nezrili slamavi goveđi gńoj s końskin i praščin, stiraju se ovce u ograđeni gńojnik i tute stoju ka' u toru. Na ti način *istalabani* (izmišani) gńoj pod ovcan nosi se na jesen pod šenicu a na proliće lipši za povrtaļe, duvan, ječam, kunpir i zeļe, a opadniji ili pogoreniji za lozu i kupus. — Stari ļudi u gorńin Poļicin držali torove od osam lisa, kako ko ima' životińe, a lise od četri platice su dva zaoštrena koca, koja se tvrdo udivala na oštri kraj u zemļu, a na dva gorńa zajedno utiravala gužva (u Sitnomu *uvit*). Sada se malo viđa torova od lisa, nego šta niki po pasikan zagradu ovce u dočiće, pa tako gńoju. — Ima nikoliko godina počelo se kupovat i načińena gńoja, šaļe ga vlada iz Zadra. U dońin Poļicin puno ga duperaju za višńe, a ońuti prve godine i loza, ali nije nikad ka' domaći, od kojega ćuti se kripost i za dvi i tri godine. Puno se gńoja kupuje izvanka i skupo plaća.[1] Gńoj se goni u poļe najviše na primaliće po Uskrsu, kada započimļe najveća rađa sađeńa, a goni se i prije Uskrsa na vinograde, koji se 'oće *zanovit* iliti *zamladit*, to će reć okolo svake starije loze zasut malo gńoja, neka se pomladi, iznese više života i ploda.

U mistin, 'di je vrilica voda, 'di nije daleko rika ili potok, natapaju se samo vrtli. U Srińinu je najboļa voda, učinu male *gurnale* ili kanale, pa dovede vodu iz vrila svak na svoj vrtlić i poškrapa. To se zove natapati *vodovozon*. U drugin selin nosu s potoka u maštelu, gonu s rike, iz seoski' bunari na živinčetu u bužmelan, ili uprtu ženske u bremenican, pa se zalije pejaron ili varjačon. Tako se zalije duvan, kupus, svaki rasadnik i zeļe, za svaki struk

[1] Najgladnije su zemļe u dońin Poļicin, jer pribrdite, pa šta je boļega, odnese voda u more. U ńi' najmańe blaga, jer nima paškule, stoga su najpotribitije gńoja. Kupuju ga najviše na bližńen školu Braču. Kalkula se (računa se), da tri sela: Jesenice, Podstrana i Duće svake godine dovedu do 100 brodi gńoja, svaki po prilici zapada do 100 kruna, dakle odsica na godinu do 10.000 kr. troška za gńoj.

krocne se varńača, kad se badne u zemļu, pa se više ne zalije, nego šta Bog s kišon zali. Vaļa pazit, da se zemļa ne ubije, stoga ne smi se gazit po primokru. Kaže se: šta si mi ugazija, zbija, uštrapaca' zemļu! Kad je zemļa ubijena, osobito od goveđeg papka, teška je kopat ka' olovo, dižu se busi ka' vučije, mušno je uredit, ili kako se kaže, *umukaetit* (omekšat). I veliki jesenski natopi ubiju zemļu, stoga se težak veseli snigu ili velikon mrazu, kada pane zimi, jer na mrazu nadigne se kora zemļe, a snig čini nabujit, omekšat, puno je lagļa kopat. Kad se zemļa dobro uredi i uradi, ona dobro i urodi. Kaže se: brez truda ne vrije ruda, brez raće ne ima plaće, brez potroška ne ima u'vatka.

U svin Poļicin ritko je naći ama i jedne žive duše, koja ne ima baren pedaļ svoje zemļe bašćine ili svoji' truda težaški' na tuđen. Ne ima velike bogatije, ali nije, Bogu 'vala, koji da', ni glada, jedan uz drugoga svak more, ako i potišńe prižívit. Da vidimo, kako odsica na svaku kuću zemļe i kraja u gorńin Poļicin: Sridńe kuće imaju zemļe oranice pet dana oračine s ralicon i vrtla deset težaka kopi, šta iznaša ukupnog prostora jedan ektar i pô, od prilike 15 vriti (svaki vrit = 850 m^2). Usto imaju po jedan ektar pasike kopanice, a 'dikod trevi se u tomu, da ima i oranice. Livadâ je malo, ili ni zere, ali ledinâ u ogradan ima svaka kuća do pô ektra. Paškula na krasini i ogreda u kraju, Mosoru i Ļuti ima 5—6 ektara na svaku kuću. U takon sridńon kući ima od prilike šest ili osan duša; od tizi' jedno je čeļade obišno staro, drugo sridovišno, troje u snazi, u jeku života, a dvoje troje nejake dice. U ton kući dvoje troje govedi, a u nikin i po jedno paripče, četrest ovaca, na mista po desetak koza s jednin praseton. Kad ilibud pri'vati, more nać četrest kvarata žita (svaka kvarta oko 75 kgr. težine). O ton kući kaže se, da ne žive loše, u sridńu, more sama sredit i uradit svoje poļe brez tuđe pomoći. Čestita je i najboļa ona kuća, koja more sastavit godinu s godinon i o svomu se proć; ali malo je, brajo, baš taki' kuća, koje jemaju vas svoj *takum* (potrebu), a da se drugomu ne molu. Duga je godina, puno grla u većin kućan, pa dođe vrime, da je red primolit se drugomu i da uzajme koju gastu za opremit kućne posle, da je red zvati na nadnicu tuđu čeļad, da se sredi poļe. U koga je četrest dana orańa, dakle prostorije oko desetak ektara, i dva tri ektra pasike, more naći na dobroj godini do dvista kvarata žita. Tomu se reče, da je bogat. U tin kućan nađu se dica od dva brata ili strica, a 'dikod i po tri *korte* (ogranka), nabroji ji' se dvajestak čeļadi, ali koja vajda, nije ji' ni tretina za

pravu rađu, ne mogu svoje posle sami uradit, pa jin se 'oće priko sve godine *tujin* (tuđi radnik pod plaću). Taka kuća 'rani po sto ovaca, po desetak govedi, po dva tri koňa, a tri četri i do pet prasaca. Da i mańe od toga 'vata kuća, nađe li ona i osamdeset kvarata žita, ona je bogata. Uza sve to stańe, ako kuća ne ima svoga težaka, nikad naprid, jer za tujina 'oće se puno 'arča. Domaća čeļad proći će se svakon jizbinon, a kad si uzeja tuđeg čovika na rađu, vaļa da mu je sve po izbor, da ne mańka ni jića ni pića. Stoga se i reče: drugi uradi, drugi izide. Siromašniji, kad su vaļani za rađu, prižívu uz bogatije, nadnica jin se isplaćuje a više puti i mukte jin se štakod da', osobito onin, koji po više dana radu priko godišća u istog gospodara; da' jin se žita, brašna, mrsna, staréžine robe i opanaka. Najveći broj kuća žive sve nablizu, i zato se čuje govorit: svi smo ti ga mi težaci siromasi, svi smo ti ga u majke tanci i jednaci. Koji su baš na tanku stańu, mogu računat zemļe dan dva orańa, do tri četri vrita. Ne more li se pri'ranit na svomu topragu, iđe po tuđin kućan na dobitak ili uzme tuđe zemļe na do'odak. Sada u zadńe vrime počeli niki selit u Ameriku i jema ji' lip broj po školin i gradovin na rađi poļa ili na službi. Zadesi li ga bolest ili nesrića u kući, pa ne more radit ni dobit komad kruva, uzme šćap u ruke i torbu o rame, iđe od kuće do kuće prosit, pitat na put božji.

U sridńin i dońin Poļicin najveća je snaga kući težaškoj u lozi i uļu, to će reć vinogradu i maslini. Sridńa kuća, koja jema do šest ļudi kopi (šest dana kopańa) i nađe po jedno barilo uļa, desetak kvarata žita, jema svoga vrtla jednu dva vrita, drži jedno dvoje krmadi, da se ima čim omrsit, a jema svoga težaka u kući; kada Bog blagosovi ńegove trude, on lipo žive. U sridńin Poļicin sije se dosta žita u selin ispod Mosora, sadi se duvan, goji blago. Nikoliko poveći' kuća nađe do 100 kvarata žita, 100 barili (1 barilo = 66 litara) vina, drži dva tri vola, koňa ili mazgu po jednu i dvi, do pedeset ovaca i kozjadi, po dva tri gudina. Bogatije kuće jemaju priko pedeset vriti vinograda, do sedandeset sijanica, desetak vrtala i podvornica, ograde i muše do osandeset i stô. U dońin Poļicin sije se sasvin malo žita, sve se prikrčilo za vinograd. I blaga je malo i ništa. Ritko koja kuća da drži po tri četiri ovce, govedi nikakve, ali svaka jema po mazgu ili tovara, u boļin kućan i dvi mazge. U primorju sve se dalo u lozu, maslinu i višńu. Jema puno kuća, koje nalazu priko 100 etolitara vina;[1] do 10 etolitara uļa, do

[1] Najjača konoba u Poļicin je u Tugarin Jure Novakovića, koji na dobron litini more naći do 1000 stolitri vina.

30 kvintali (1 kvintal = 100 kilgr.) višańa, a malo koja da more u'vatit 10 kvarat žita. U dońin Poļicin ne sadi se duvan, niki kušali pa pometnuli.[1]

Ko ne ima svoga pocesa (posseso, posjed), to će reć bašćine, radi ka' težak na tuđemu, a u vrime litine daje pospodaru do'odak $^1/_3$, $^1/_4$, $^1/_5$ — kako se pogodi. Na polovicu se nigdi ne radi, nego da težak pristupi na uređenu i plodnu zemļu, a niki radu na *zlu petu,* to će reć od pet dila daje gospodaru dva a sebi tri. Daje se gospodaru do'odak od svakog ploda na zemļi, niki plaćaju u novcu to'ko i to'ko na godinu, to se zove *livel.* 'Di se sije žito i sadu kunpiri na tujon zemļi, unde se daje polovica; ako li je pod žito gnojena zemļa, radi je makar za dvi godine, dok čuje gńoja snaga; ili ako je gospodar, uzme odma' izakako je nagnojena, odgovori mu za gńoj.

Obrađivane ļetine. U sridńin i dońin Poļicin loza se sadi o Jurjevon. Kad se je priravnala i uredila mlada krčevina, prigna se na mazgan ili ženske prinesu na glavi gńoj na sâd i stavi se na 'rpe. Odgrne se zaboj i započme sađeńen s onoga kraja, šta je u nižen. Ove loze, šta su za sadit, urižu se u sičńu misecu, uvežu se na snopļe u ručice od 50 komada (po 1 met. dug je svaki komad) i zakopa se u istu krčevinu, 'di će se sadit. Sadi se na redove, od prilike 1 met. daleko red od reda, a tako i loza od loze. Izdube se do 50 cm. svaki red, uzme se loza u ruke, prokopa se zemļa, 'di

---

[1] Po kruvu, vinu, uļu i voću mogli bi ovako rasporediti sela u sridńin i dońin Poļicin. Počmimo s gorńeg kraja: Podgrađe, na pô vina a pô kruva, loze na uzvode, do 1000 et. vina, 200 uļa, dosta voća i zeļa; Kostańe, loza na mali trs, više vina nego kruva, 5000 et. vina, uļa 500; Zvečańe, 2000 et. vina, uļa 200, na pô loza i sijanica; Ostrvica isto na polovicu, vina 800 et., uļa 200 et. (Iz ova četiri sela najboļe uļe.) Gata isto na polovicu 'ranon i vinon, loza na mali trs, vina 3000 et., a uļa 250, dosta zeļa svakakva; Tugari malo žita, dosta vina do 8000 et.; Dubrava nablizu vina i žita, dosta blaga; Sitno isto tako, vina 1500 et., uļa 150 et., dosta blaga, sitański sir najizvrsniji; Srińine kruva malo i ništa, vina 2000 et., uļa 100, zeļa, voća priobilno, trišańa najviše; Postrana najveći vinogradi, na dobru urodu izbacu do 10.000 et. vina, uļa 300 et., višańa 150.000 kilgr., praske plemenite (4 komada u 1 kil.) daju novca do 6000 kr. na godinu; Jesenice vina 8000 et., uļa 400, višańa 200.000 kilgr.; Duće vina et. 1200 (najboļa vrst vina), uļa 80 et., višańa 20.000 kilgr., livada 30 vriti; Zakučac vina 1000 et., uļa 50 et., višańa 10.000 kilgr., livada 100 vriti; na glasu je smokva zakuška, puno slasna.

će se usadit, metne se pod livu nogu, a u'vati s livon rukon za lozu i natkopa se na *lučac* (podanak loze), sipļe se gńoj, pozatin povr' istoga prikopaje se cila zemļa do drugog reda u širini od 1 metra i iđe se redon naprid. Zemļa ovako posađena zove se *mladi sad.* Običaje se na ton sadu iskopat nikoliko jamica, šta se zovu *kućice,* po 2 metra nadaleko, posadi se u ńe tikava, dińa, mluna, posije se blitva, sadu kunpiri. Kaže se sijati ili saditi po sadovin između *po'vati* (to je ono misto, šta ostane izvan reda loza). Mladi sâd, kada dobro zene, druge se godine riže. To se čini u veļači, kada se dan počme teplit. Ne vaļa puno ranit s rižńon, jer ako u'vati led, pane na lozu *sidika,* oslabi, ne ima prve kriposti. Stariji vinogradi običavaju se rizat od studenoga miseca do marča. Na mladu misecu rižu se vinogradi *špicari* (od 1 godine), *dvišci* (od 2 god.) i *trećaci* (od 3 godine), i *polovnici,* koji su od pô *trapa* (vika, tega) pa i oni, koji su sasvin stari. Kad se riže na mladu misecu, kažu, da boļe zeba, a koji na staron, da boļe rodi. Najboļi je vakat rîzi prid ušćap, punija je loza, boļi rod. Za riz vaļa naoštrit kosire. Riže se na *brk* i *macu;* za rizańe na brk 'oće se kratak kosir, a za macu dugļi. Kada se riže na macu, ošišaju se sve mladice na glavi, a ostane samo jedna za rod, to se zove rizańe na *tikvu.* Kada izađe druga ili treća godina, pa se vidi, da se nije koja loza u'vatila, evo šta se učini: iskopa se za jednu 50 cm. dubine do istog mista, 'di ima bit trs, povali se mlaz loze, zaspe zemļon, uspe se gńoj, a povr' gńoja povrati se i poravna zemļa. Ta se loza zove *povaļenica, potopļenica* ili *pogrebuša.* Za povaļivat gleda se meko vrime a ne zima studena, jer na ledu puca loza. Obrizano lozje kupi se na male plastice u naručaj, zavije u vrvu u *kukuļe,* da je lipļe nosit i gonit. Od toga lozja činu se sinice prid kućon. Iza rízi eto kopačine, to su bane ļute rane, najtrudnija rađa težaku u poļu. Kopa se motikan od gozda, kupi se zametica u gradu, na vrvu punta (rât) od mazije. Počme se kopat s onog mista, oklen se počelo sadit. Zemļa se uzgrće na *stoge.* Kopa se u red, jedan za drugin; kada se dođe na kraj, jedan drugomu daje izminu. To se zove kopańe na *dodaju.* Zaprugaju se više puta kopači, ko će boļe i srčenije, pa se dođe i do riči, karbe, smutńe, jer svakomu sramota izostat u redu. „Pucaj, zemļo, delija te kopa!" viče od srca oni prvi. Gospodar stoji prid težacin, drži kosir, obriže lozu, ako je izostala, kupinu, takļu, nadgleda, da ne bi posipali. Neka je dobra 'rana, jide se i pije, koliko ti u grlo staje, ali u kopi se istrga, satare tilo, vaļa opočinut četiri puta, kad se blaguje priko dana, i svaki put, kada

gospodar naredi, jer vidi, da se lomu od truda. Počije se više puti na oduške, svi okrenu i zasadu držala u zemļu pa sednu na ušice od motike. Buraća ili dižvica vina iđe redon naokolo, svak zalije i gucne malo, da ga užge za srce. Od pô marča pup vanka, od Sv. Grgura najveća isa kopačine. Vaļa paziti, da se ne otruni pup, a osobito ženske brńicon. (U dońin Poļicin užaju i ženske kopat, 'di je uboštvo). Svak želi do Uskrsa uskopat vinograde. Niki ostavļaju za po Uskrsu. To je kasna kop, tamo prid Sudamļu (Sv. Duje, 7. maja), kad je pup borme velik, mladica šikne jaka, poznaje se grozd, a vinograd zatravija. To se kop zove na *jâr* (ujari se, umekša zemļa). Boļa je za lozu kasnija kop nego ranija, do Grgura zemļa se sliga od veliki' kiša i ledi, a po Grguru cvate i uzdiže se, jer šta sunce veće skače na visinu, dolazu dani tepliji, a tako i zemļa mukaetnija i uzbujnija. Kada mladica izađe, vinograd se *plije*, to će reć otkidaju se *zaperci*, mladice, koje izlazu iza lista na mlazu, od ńi' nikakva korist, a nosu kripost drugin. Otkida se i lišće, koje bliže zemļe i čini 'lad grozdu, neka je grozd na suncu. — Od pô se maja *raskopaje*. Raskopica je puno lagļa od uskopice. Stogovi se razvalu a zemļa navraća trsima. Ne raskopaje se redon ka' u kopi, nego se uvik zemļa uzgŕće k sebi s nižega na više, da mańe leti nizbrdo. Sada je red *potakļat* lozu. Takļa je kolac ili vilica duga 1 metar od vrisa, planike, česmine i zelenike, a najboļa je od masline, more izderat cili vinograd. Usiče se na dva brka ozgar, a doli zaoštri se šta ulazi u zemļu. Kupuje se s Brača, s Korčule na miļare (1000 komada 16—20 kr.). Pod svaku macu stavi se po jedna takļa, a za lozu na brk iđe obično po 3 takļe. Priveže se loza uz takļu brnistron ili žukon, koja se uveže na ručice, potopi u vodu i natuče. Za takļańe služi (radi) žensko isto ka' i muško. Kažu stari ļudi, da je boļe takļat u kasnije, kada se otribi cvit na grozdu, jer neka ga mater zemļa odgoji na sebi; ali danas mlađi u to ne viruju i prije cvita oni dižu grožđe na takļe, jer uliju li kiše a grozd na zemļi, izgńije čegaļ, nestane ga. Iza cvita, kad se tribi grožđe, najgrđe takļat, opr'ne, proridi se, opane. O sv. Ivanu Nepomuku (16. maja) počimļe padat na lozu lug (oidium). Najboļa mu likarija sunpor. Najboļa sunporačina prvi put u cvitu, drugi put prid sv. Antu okolo 10. zuńa. Učińene su male sunporače od late za sunporavańe, a ima i makina, koja se uprti na pleća. Zavrati se svaki list, da pane sunpor po svemu grozdu. Sunporaje se tri četiri puta, kako je potriba, a dva puta najmańe. Sunpor je veliko zdravļe za lozu, nije samo da je brani od luga, nego jon daje kripost, da učini boļu

jagodu.[1] Ima loza puno prijateļa, ali jon ne vali (ne mańka) ni dušmana. Bit će desetak petnaest godina, pojavija se medič (peronospora), pâlac na lozi, veliki dušmanin, koji u tren spali grozd, list, da nije Bog da' likarije. To je modri kamen ili galica, koja se dobro stuče ili sameļe, pomiša pô klaka a pô kamena, rastopi se po jedun kil u 100 litar vode. Jesi li ugleda' plisan, onu paučinu ka' bili cukar, da je pa' po listu, odma' poliji, škropi rastopinon od modrog kamena. Škropi se na punpe (štrcaļke), a niki siromašniji iz kablića metlicon. Puno je 'arča i bava okolo polivańa, to je velika pokora za težaka. Nosi se u poļe kaca, maštelo, makina, vrićica, kotlenica, tronoge za kuvat, livak, kutlača (kacijola) za salivańe. Muškići uprtu makine na pleća ka' soldati telećake, ženske jin donašaju vodu i uliju. Odma' po Sudamńi (7. maja) vaļa prvi put polit, pa do dva i tri puta, kako je potriba prama vrimenin. Ako je povitarce od bure obnoć, anda je arija zdrava, nima bolesti; ako su rose i magle, bojat se je zla. Pane li cukar na grozd, zgrči ga i pocrni, propane, nima mu spasa. Pane li ujutru velika rosa, ne vaļa polivat, po maloj more se, japan čini, da stoji čvrsto uz list, da ne opada. Pojavi se na lozi i *crń*, to je niki crv, koji uđe u grožđe, osuši grozd, od toga *šuškavica,* suvo zrno brez soka, šuška prazno. Liči se klakon. Vidov dan (15. zuńa) iz vinograda van, kaže puk. Kad si potakļa', polija, sunpora' vinograd, eto ga, Bože, u tvoje ruke, više se u ń ne kreće, nego tamo po Velikon Gospi polomu se vrsi od dugi' mlazi, da boļe jedri grožđe. Ako se puno ubije zemļa od kiše ili nogu, vaļa ga malo *pošuļat,* to će reć očupat travu i malon motičicon poskorupit zemļu, da ne pati (trpi) od suše. Kad se pošuļa, grožđe je tušće, obilatije ga je. Pane li kiša ili privali vitar lozu, pridiže se na takļe. O Petrovu viđa se pastrit (crļenit) koje zrno, a u luļu grožđe zrije.[2]

U gorńin Poļicin oranice siju se obišno žiton: polak ozimin a polak jarin. Pasike se siju uvik ozimicon (raži). Najviše se sije še-

[1] Bit će 50 godina, da se je pojavija lug u Poļicin. Nije se odma' znalo za likarije, pa je težaku mušno bilo gledat, kako mu propada intrada u poļu. Taman u ti zeman počeli i Lojidovi vapori navigavat (brodarit) ispod našega kraja. Svit pomislija, da lug dolazi od onoga garbuna i dima od vapora, pa se oni iz primorja tužili na stariju oblast, da jin ne šaļe vapore cića zdravļa poļa.

[2] U Jesenican je običaj, da se na Gospu od Karmena (16. luļa) prvi grozd, koji se nađe zrija u poļu, obisi nad velika vrata od crikve, a pop na velikon misi izažme malo kapi iz jednog zrna u kalež za posvećeńe, neka budu prvine Bogu posvećene.

nice, pa kukuruza, pa ozimice, pa prosa, pa ječma; pozatin šila, pira, bára, a sirka sada najmańe. Reku, da je svit sada zalolija, kada ne sije sirka. Sadi se najviše duvana, pa kunpira, pa kupusa od dvi sorte: glavatog i rašćike, pa unda kapule, luka, zela (blitve), salate, važola; sadi se lutika, sije se ripa i špińača, gra' slani, ložńak, romac, bob, bobica, sočivica. Na krčevini sadu se dińe, mluni, pome (pomidoro). Sve to služi za pri'ranit se ludima. Za prašce se sadi velika glavata blitva „talijanka" i tikva domaća.

Ozimica se sije na potkopanoj pasiki od Velike Gospe do Mijovila. Posijana ozimica zakopaje se malin pasičkin motikan, opala se i izvadi dojedan škip, da bude oko svake škrape luski očišćen kraj. Kad se zakopalo sime, vala zakopanu zemlu za sobon i okolo sebe ušican od motike *zapotlačit* (poravnati; u Kostańu kažu *zapotklačit*), da ne ostane gutavo (brižinasto), kako će žito na poravnanu lipo probadlit. Gleda se sijat, kad je ilibud mokro, ensora (navlastito) ako je suša; bole je posijat u suvo, nego kad je paštro (kada malo pane kiša, tek zaskorupi, pa odma' zasuši). Kad se posije u paštru zemlu, lako more izginit, jer malo je vlage, zrna počmu klijat, a ne dođe li brzo kiša, nestane ga. 'Di su dobri dôci i làzine (meje), ozimica se sije i s volin orući, ali vala oko oranice okopat i uludit kraj, kojega ne more obišno izorat ralo.

Šenica se sije od Mijovila do Lučińa, jer ako se iza ranijega ne otetura ili ne potkrla (ne pođe naprid), pokisla bi na jesenskin vodan. Za svaku rađu u polu 'oće se vakat (zgodno vrime), pa tako i šenicu ne vala sijat, doklen se zemla ne nadoji mokrine, pozatizin doklen ne opočine, o'ladi se i išćiga (iznikne svaka trava). Kada se zemla išćiga, oće reć, da se more na ńon sijati šenica, ima odavna mokrinu, a uz mokrinu dobro se je i o'ladila. Prije nego se počme sijat, vala ńivu nalijat, to će reć potegnit brazde ili zaparat na pašajice: obisi se o ramenu torba, u ńoj sime, učini se zlamen svetoga križa, zazovne u pomoć ime božje, zagrabi se desnon šakon, pa se nasijaje iđući sve uz liju. Lijon se sije laške i jednačije, jer je uska, pa se vidi gušćav ili ridina simena, a to se najbole uvišći, kada se uzme ruka prama koračańu bacat.[1] Najbola je svaka sijačina sridńe ruke, a i to kako koja zemla: ako je gnojna i napravna,

[1] Učitaju, da nije dobro sijat u utorak i petak, a najsritnija srida i subota. Govori se: Posij sime u utorak — skupi žito u uborak (mala posuda); a o Božiću:

Kad je Božić u nedilu, Sij žito po vas dan;
Sij žito i u ledinu; Kad je Božić u subotu,
Kad je Božić u prvi dan, Posij žito sve na botu (jedan ma').

more podnit i više simena. U gorńin Poļicin sije se šenica *brka* (u Sitnomu biļača, žutuļa), koja je mrka osja, pa ako se ne probire ili ne očoka (izabere klasje) sime baren kroz pet godina, čudo je se promine u nerodnu *škińu* (šćur, mršavost). Prava očokana brka sije se omašito, da bude u volujskoj stopi tri zrna ili pet najviše. Nasijana šenica zaoraje se ralon gledajući, da ne ostane cîla, a da bude i primokro za šenicu, ne udi, samo mogu li voli istezat noge. Ako nije posve primokro, natira se po zaoranoj šenici prazna brâna, pa se š ńon samo malo *potrļa* ili *poklače*. U drugin selin razbiju se busi mašklinin i poravnaje zèmļa. *Orač* se zove, koji ore, a koji radu mašklinin, *potukači*.[1] 'Dikod se ostavi i nepobranana zemļa, pa šenica isto izađe lipa. Ako je ne u'vati voda, kada dili kļicu i žilu, ne će pokisnut, tad je za sime najgori ubet (umet), da se vode otaknu, izagńije: a lako je za ń, kada u'vati osnac.[2]

Ječam se sije obišno jarić, a nađe se 'dikod ozimca, koji je šestorodac (u svakon redu po 6 zrna), ima i òpola (zove se i òpaj ili öp), koji je gô okominan, i škurića su četri reda. Jarić se sije najviše o sv. Josipu. Pod ječam triba vavik nagńojit, jer brez gńoja ne bude ga proklet satvari. Gńoj se donese na plećin, ako je nablizu, ili dogne na końin, kad je podaļe; iskrenu se vriće, pa se razgrće lopatan, motikan i rukan. Gńoj se razgrne, sime posije, pa se zaoraje, a pozatin se zabravaje branon. Ječam se sije ka' i šenica, samo vlas nagušće.

Šiļa i pïra sije se malo, i to na ozim s rađon isto ka' oko šenice. Šiļ je dobar za zob, jer je ošļiv i glotan, a uzimļe se i za kruv, pomiša se s drugin žiton. Pir je dobar za kruv, nabuļi ka' od šenice, sladak je.

Šenica, ozimica, ječam, pir, šiļ zove se u jednu besidu *bílo žito* ili *bila 'rana*.

Kukuruz (u Docu kažu *kokuruz*) sije se odma' po Jurjevon. Za ń vaļa prije podorat, podmetnut ili podvalit. Podmeće se nediļak dana prije sijańa, a sada najviše otputa (odma') se podmeće ili podore, na podmetnuto posije, pa se zaore i zabrana. Niki uzoru po dva puta, da bude u redu oračina, da bude zemļa pulija i lagļa za kopańe. Ko će baš ļuski uzorat, da ne ostanu između brazda cili *prazi* (u sridńin Poļicin kažu *ligńe*) zemļe, podorano se miša nasukriž, a to

[1] I mašklin se zove *potukač*, a drugi je *krčac*, kojin se krči, pa je *blitvar* ili *vrtlar*, kojin se kopaju vrtli.

[2] Govori se: „Izeba natiraje do srpa, iskisa gine do srpa" — to će reć, da se od leda nije puno bojat, malo usprene, kļica je zdrava, opet se opomene; ali ako iskisne zrno, propane kļica i sve.

ako se je podmećalo od istoka k zapadu, miša se orući od juga k siveru. Kad se podmeće, more se orat pliće, a zato se namisti i složi ralo. Ako je čudo složeno, reče se, da je *meoko* (plitko); za mišańe valja ralo rastvorit, da bude dobro po'vatno, ako puno skače na visoko, jer čudo uzdignuto, kaže se, da je *na'rtilo*. Kukuruz se okopaje, kad se lipo zazeleni i odigne od zemlje, a to je obišno, kad mu bude pet nedilja. Okopaje se motikan, siče se gušćav i razređuje, kako će se moć zgodnije ogrćat. Dvi nedilje poza okopavańu (tamo prid sv. Antu) kukuruz se zagrće, 'oće se dobre motike, da se lako nacrpaju stogovi.

Proso se sije, kada ljudi vidu, da se je zgrijala zemlja. To je sve do vrimena, ali mu je tajin (prava doba) najviše sijat od Ante do Ivana Cvitńaka. Strninsko je proso, koje se posije na strnini šenice, kada pane dobar natop, nu malo ga se i sije, jer išćeti zemlju. I za proso valja podorat zemlju, ukon (u Docu kažu *uku* = izakako) se kukuruz posije, pa taman do jedan misec dana, kad dobro oma'ne, valja je primišat pa zabranat prid sijačinu, a to poza kakvon porosici, neka se busi raspanu i zemlja se ubrašnavi (umrvi). Kad se tako pripravi zemlja, posije se, ako je mokrine, a niki radi stra'a od šuše siju ga i prije sv. Ante. Kad se proso posije, zaore se pa se ljuski pobrana novon branon, da se zemlja prosije i ubrašnavi ka' lug. Mira je prosu, kad se sije za polak simena šenice, 'di iđe varićak šenice usiva, tute pô varićaka i maće od toga prosa. Da se zemlja lipo ne zaradi za proso, već ako se dignu busi, valja ji' tuć s mašklinon ili rasnicon, brana se pritisne stinan ili uđe na ńu kakvo dite, pa pod tin pizon (teret) razbusa se zemlja i uravna. Prosu je najveći umet suša, pa stoga užaju dičina popivat:

Bože, rosu našen prosu,
Bože, kišu našen žitu,
Da natopi svaku škrapu,
Da prominen novu kapu.

Bâr se sije, kada i proso, ńegovo se sime 'rani obišno u tikvi, jer ga malo ima. Rađa je ka' i okolo prosa.

Sirak se sije, kad i kukuruz, a i rađa mu je sličita. Ima ga pravoga, divljaka i metlaša. Okopaje se, kad malo potkrlja, s rasnican.

Kukuruz, proso, sirak i bâr zovu se *jâr* ili *jaro žito*. Reku, da jaro žito nije nigda dańo ka' ozimo ili bilo. Učitaju, da se promińuje rod u usivu 'dikod u ranu a 'dikod u kasnu brazdu. Svit tako govori, ali nije stavnosti, zato se i reče: svako lito nosi svoje žito.

Gra' ložńak i romać siju se obišno u prinačelku na kakvin dočićin oli mejan. Ložńak se sije na ozim ili jarić rano još u veļači. Romca se sada malo 'di nalazi; svit ga se je ostavija, jezivo je priko ńega prići, a još gore metnut ga vruća u zdili na kolina, kažu, da se more lako obromit na nogan. Slani gra' sije se najviše zajedno s kukuruzon. Kogod uža ga posijat i obaška na kakvon *liverici* (mala podvornica).[1] — *Bob* i *bobica* siju se po mejan na ozim, kad i šenica, koji se zaoru ka' i ona ili se zakopaju motikon. *Sočivica* ili *šoška* sije se najviše s ozimicon otputa, za ńu se ne probire dobro misto već najgora odrtlina pasika.

Kunpiri za sime iskrižaju se u kaļotine, koje se nabadaju u zemļu. Brzorodi sadu se o sv. Josipu, naši domaći prid Jurjevu. 'Oće jin se dobro prikopana i nagńojena zemļa, koja se motikon nabrazda. Iz krtola ili sprte stavļaju se kaļotine u brazde, pobaci se malo gńoja, zagrne zemļa, stane se obišno malo na ńe nogon i zapotlači motikon. Jedni ji' sadu za voma orući, ali na svaki način za svaku sadidbu boļa je motika. Kunpiri se okopaju, kad potkrļaju jednu četiri prsta, a ogrću se malo prije cvitańa.

Kupus glavati i raščika sadu se od rasada, a sime rasada skupļa se od priranaka. Trs za sime proreste, ili kako se reče, iđe u prdec, baci sime i to se čuva. U gorńin Poļicin za priranke izguli se četiri pet glavica kupusa sa žilan iz zemļe, a to bude, kad se kupus vas nosi kući, tamo o sv. Kati, te se glavice s korenican i žilan posadu zanajviše na Badńi dan u zemļu sasvin, dobro se pokriju, da ne izebu, a najboļe końskin gńojen. Tako posađeni priranci probiju iz glavice i na proliće narestu, do Ilijine sazoru, omlatu se i u'vati se sime za rasad, koje se meće u tikvu poviše vatre.[2] Kažu, da vaļa čuvat sime u 'ladu, biliji će izać kupus. Ako se ostavi glavatog kupusa, da na mistu prizimi, pa se na lito osimeni, bude tad sime od meke *kukurašice* raščike, koja je najboļa (zove se *kukuraš* ili vrzet, jer se okupi, skukuri). Rasad od kupusa sije se na zgodno misto u dočić, osobito ako je zemļa črvuļa, a najzgodnije među ozimicon u pasiki; kada se ona sije, obišno se i za ń potkopa. U sridńin i dońin Poļicin činu se rasadnici po vrtlin, omekoti se zemļa, pogńoji i zalije.

[1] Učitaju, da slani gra' vaļa sijat bosonog ili u novin opancin, jer će ostat šupaļ unutra, ne će bit u ńemu zrna. Prođeš li priko ńega u terlukan, govoru, da će ga izist *pedavac* ili *mirač* (to je crv, koji pada na gra').

[2] Učitaju, da ne vaļa nikakvo sime od kupusa nosit u nidrin, jer se prometne u drugo; najboļe u tikvici.

U gorńin Policin nastru rasadnik priko zime s dračurinon, pa se zapali, kad se dođe sijat, ili ako se ne misli sijat na palevini, nagńoji se ovčijon prašinon. Rasad se sije o Jurjevoj, a vladaju se ludi po gori, osobito grabrovini i erngrabrovini, koja počimle tad rusit. Popalen ili pogńojen rasadnik (u Docu kažu rasadńik) zamladi se luski motičicon, pa se rasad posije, a malo ga se zaćeska u zemlu, nabije se nogan, da bude stopa na stopi, za da ne bude iskrivan rasad. Pozatin ma'ne se dobro kakvon granon, da bude luski, pa se načini od upravne mladice križić, koji se zadije nasrid rasadnika, da otira od ńega svaku škodlivu stvar. U dońin Policin meću masline blagoslovlene na Cvitnicu, kalupine uskrsnog blagoslovlenog jaja, kažu, da ga ne će izist buvač (crv). Kada rasad podreste, guli se, pa se sadi kupus na uskopanu i dobro pognojenu zemlu. Glavaš se sadi u dobru crvńu (črvula zemla), po vrtlin i uz vodu, potoke, raščika po mladin sadin, a gorńi Poličani sadu ga i po Mosoru. Kupus se sadi o Vidovu dnevu s drvenin sadačican (u Kostańu zovu *kočić*), koji se drži za ručicu; oštrin krajen ubode se u zemlu, izguli se, pa se u tu bužu meće kupus i s ton sadačicon dobro utvrdi, da se bolje primi. Za bit siguran, da je dobro posađen, potegne se za list, koji ako se otkine, 'oće reć, da je dobro utvrđen u zemli. Tako se prova (kuša) sve, šta se prisađuje.

Blitva (u Docu kažu *zelje*) sije se prizimno i jaro. Prizimno u litu iza kiše, a jaro do Pomucina (16. maja). Za blitvu vala prikopat duboko, do kolina, ka' za svaku obišnu kopanicu vrtala. Razastre se ovčiji ili kozji gńoj, koji se zakopa za „motičicu", to će reć, da bude zaboj, koliko motičica za'vaća u zemlu obišnin po'vaton do ušica. Kad se zakopa gńoj, posije se blitva, zaćeska se motičicon, to će reć plitko se zakopa na pero od motike ili se zagrabla grablan. — *Špińak* ili *špińača* sije se poput jare blitve. — *Salata* na isti način. Uskopa se za motiku, trune se gńojen, o Jurjevoj se posije pa se zatrla česovon granon, zaćeska motikon ili zagrabla zupcin. Kupovno se sime prisađuje. — *Važol* se sadi, kad se blitva sije. Ponajviše sadi se na mlade sade ili pokraj uzvodi. Uredi se i pogńoji zemla ka' za svaku sadidbu, nabrazda se motikon, pa se sadi u brazde ili na kućice više zrna u gromunu i pokrije se malo zemlon. Kad podreste, počme se *šćangat* (peńat uzbrdo, bacat prdelice), vala stavit uza ń taklu ili brklu. — *Biži* se sadu o pokladin na isti način ka' i važol, samo u zaklonito misto, da ji' vitar ne izmota i na ledu da ne pozebu.

Ripa i *rodakva* siju se najviše, kad pane dobar natop u litu.

Siju se na strninu ozimi u kakvon torini ili po vrtlin dobro ugńojenin. U post Sv. Lovre (9. agusta), kažu, najboļi tajin posijat ripu u suvo, eto je ka' mlika.[1]

Luk se sadi na početku zime. Za ń je teško naći zgodnu zemļu; 'di je bija nazad dvajest godina, nije ga vajde sadit, išćeti se. Luk se sadi najviše na ječmišću, pod koji se ne gńoji, nego pod intradu prid ńime. Za ń se uskopa do sri' gńata, od kraja se počme brazdat s motičicon, a drugi sadi brazdon oma'nute češńe, po rogušu jedan od drugoga, pa se pokrije zemļon, koja se vadi iz druge brazde ili lije, šta se odma' kopa uz onu. Luk je najboļe sadit o Lučińdanu, od Sv. Luke do Klimenta. Okopaje se u maju, ali ne vaļa po vitru, išćetija bi se.[2]

Kapula se sadi od pačika (u Docu kažu *arpaǵik;* u Sitnomu *paraǵak,* u Kostańu *rapaǵik*). Od osimeńene kapule posije se kukoļ, od toga izreste pačik (u dońin Poļicin kažu i *paćika*), koji se posadi tamo o svršetku marča prid Jurjevu. Dobro se uskopa i nagńoji pa se sadi na brazde ka' i luk, samo malo nariđe. Kapule ima crļene i bile, a koja se ispiļči, bude muška. Sva je kapula dosta ļuta, a koja je priko izma (preveć) ļuta, reku, da je je ļut sadija, stoga oni, koji sadi, uzme trave i natare dobro ruke, baš da bude mańe ļuta. Ļutika se sadi od češańa ļutike uz lito, pa prizimi, a na proliće izbacu pera. Uskopa se i pogńoji ka' i za drugo povrće.[3]

Tikve, dińe i mluni sadu se na premaliće na dobroj krčevini, novini ili sádu. Ima tikava *bilica, žutuļa, vrigeńača, misirača* (debele kore) i *pijaća* (za piti iz ńi'); dińe su *kosteńače* tvrde debele kore, ili *talijanke* tanke kore, a mluni su *golci, krastavci, mrižari* (mrižon isprepleteni) i *zimńaci* ili *baćiri.* Sadu se u kućice, učini kolik rešeto, pospe ovčijin gńojen, posadi prstin, badne pet šest špica, zeru se zašuška i poravna. Zadije se u kućice križ od driveta, da ne bi miši pristupili i izili špice. Ne pane li kiša, vaļa ji' zalit. Kada sadu tikve, niki pustu pâs za sobon, neka bi se 'nako i vriže sukale i resle. Tikva je umet mladon sadu, opali lozu, batali vinograd. *Pome* ili pomidor sadi se isto na kućice po vrtlin i sadin.

---

[1] Kažu, da je najsritniji pridorļiv (kilav) čovik, 'vata se za pridor i govori: Svaka ripa bila ka' ovi pridor.

[2] Luk je žestok, vrcaju suze na oči od ńegove žestine. Zato se kaže onomu, koji ti nije ugodan: Ah! ah! drag si mi ka' luk očima.

[3] Ļutika se drži ka' najzadńa 'rana. Govori se: Ti si mi najzadńi ka' ļutika za smok; — omrtvarija, pa' ka' ļutika; — iman te stra' ka' od pečene ļutike.

Žito od starine ženu žetelice srpovin, a sada niki počimlu koson kosit šenicu. Za tu rađu valа napravit kosu, metne se na ńu gozdena šipka, koja dili šenicu, da se ne mrtoklasa. Tajin (doba) je šenicu žeti nedilu dana prid Ilijon, a na Ilijinu obišno bude povezana u snopove.[1] Žetelice zavrnu rukave od košulе, udužijaju se (udugo poredaju), svaka se maša svojin oštrin srpon i zapovrnu (u Docu kažu: zapojvere) žeti ispred sebe vojkajući i popivajući. Žeńe se u rukoveti, a rukoveti se meću na *stâvi*, pa stavi vežu se u snopove ili u *túte* (mali snop). Prava žetelica zna zavalat rukovet priko srpa, pa je goni potuckujuć i pod'vatajuć ńimen, da ne će ni jednu šenicu izgulit, doklen stira cili naramčić, izvali ga dva puta, pa eto gotova stvar. Za žetelicon iđu vežijoci, oni skupljaju stavi u snope ili ji' vežu svaku o sebi u tute. Snopi se od šenice vežu *na sumit*, to će reć mrtoklasice: klas i trtor pomišano, ne svako o sebi. To se dosad činilo, ali nike godine u Docu na Ilijinu otakla se kiša, namočila snope i o dlaci da nije iskljicalo žito. To je uprezalo ljude, pa odslen vežiju u snopiće sa zametnutin užen od dvi struke, koje se svežu muškin uzlon. Ti su snopići na jednu vodu, pa se mogu složit poradi kiše u granice ili *devetice* (9 snopa; u dońin Poljicin kažu *kladńe*). Zanajviše sada se šenica vežije u tute, koje su od jedne stavi, svežu se malon rukovečicon od istog žita. Túte se slažu u *granice* ili *badńe* (u sridńin i dońin Poljicin kažu *plast*, *stog*) pa ne će zateć od vode. — Ozimica se žeńe potejanije od šenice, tvrda jon slama, pa se ne more brzo radit, lagle se guli. Žeńe se obišno kad i šenica, ali na visoku, iđe se žet, kad se požeńe šenica. Ozimica se uvik veže u túte (u Sitnomu kažu *ručice*). Sređuje se i na pasiki, 'di se žeńe, ako je podaleko, jer bi je teško bilo nosit u slami kući na guvno. Ječam se žeńe po Petru, a škurić i ozimac sazoru i ranije. Veže se u snope na sumit, na način, da trtor od stâvi meće se na klasje od druge. Za to se 'oće pleteno uže, koje se poput konopa od krova (to će reć slame ozimičene) oplete ili zametne od tri struke. Šil i pir ženu se na isti način. — Kukuruz se trga ili bere prid Mijovila. Ovrće se klipje s kukuruzovine ili se žeńe u kukuruzovini.

[1] Čuje se popivat ova pismica:

Žetvu žela môba Todorova
Na Iliju i na Mandalinu,
Ali Ile Mandi govorija:
„Savij, Mande, niz oblake trake,
A ja 'oću muńe i gromove,
Da pobijen mobe Todorove".

Stoga niki ne će da radu na ti dan, jer kažu, da je zlodesno.

*

Kukuruz se bere sada zanajviše u vriće pa se nosi na guvno ili potrim, a kukuruzovina se požeńe i nosi ća o sebi. Proso se žeńe po Velikon Gospi, kada dobro posajavi (požuti), a niki ga žeńu, je li samo *za'rtilo* (počelo žutit). Ńega vaļa ļuski žet, dobro se izvrti pri zemļi poradi piće, koja je dobra. U svakoj žetvi, a osobito u prosu, užaju se žetelice potirat, čiji će kraj naprid, ali se čuva, da se ne bi ostavilo nepožeńeni' vlati, pa ko prvi stigne kraju, oni goni prama svomu protivniku i reče se, da ga je *prožeja*, a za porugu baci mu pod nos jednu rukovet. To reku, da mu je bacija *mule*. Kada je proso dobro nareslo, veže se u snope na jednu vodu, nasadi se na trtor (u Docu kažu *pèće*), a vlati ili klasje neka kipće uzgor. Ako je slabo, ne more se dobro ni žeti srpovin, već se guli, čupa rukan, veže se u snope na sumit, ali velikon pomļon, da se ne prospe. Proso se uvik veže u uža od dvi struke zametnuta s muškin uzlon. Bâr se žeńe na način ka' i proso. — Sirak se žeńe s cilon sirčinon, slaže se u duge upravne stavi. Po stavin se iđe, pa se otkašaju vlati s komadon sirčine, pa se vežu š ńome u rukoveti, kada se slažu u uža za nosivo.

(Jamatva). Grožđe se bere tamo o jamatvi po Malon Gospi (8. šetenbra). Prije nikoliko dana čuje se bunbarańe po selu, nabiju se sudi (bačve) za vino. Vaļa kupit obruče, koji su obišno od jasenovine i biloga graba, a dobavļaju se iz sińske Rike, dovedu mornari u brodin i prodaju, a najboļi su od koprive i javora, to su domaći. Obruči se potopu u vodu, da malo omeškaju, kupi se u gradu *svilaca* (stùpa katramana) za uvezat obruče, a prije se dupera' (adoperare, služiti) vez iz poļa. Sada niki vežu obruče gozdon, kupi se gotovo u gradu, široka jednu tri prsta i zove se rigeta valižana (galvanizana), ne izi je ružina (ruggine, rđa). Po svakon kraju od suda stavu se po četri obruča, ako su od driveta, a po sridi opet toliko na dva pâsa; ako li je rigeta, po jedan dva najviše. Gleda se, da oni na glavi od suda budu čvrsti, jaki, stoga se i zovu *kapitani*. Kad se dobro nabija i očistija sud, namisti se u konobi na stine i *take* (komad driveta za podstavu), poškropi se vodon vas sud, a na dno se ulije dosta vode, da bude natopno a ne rasušno. Ako je sriša ili vece (feccia, taložina), niki obiju i prodaju.[1] Niki ne će da obiju sude za nikakve novce, jer kažu, da sriš uzdrži vino u zdravļu. Prvi sud u konobi stavi se uzgor, to je sud

[1] Trgovci iz Staroga grada — zvani *srišari* — dolazu svako lito prid jamatvu vrićon priko ramena i kupuju sriš. Prije bija sriš skup 2 do 4 krune po kilu, a sada jedva 1 kruna da se more prodat.

za kidańe masta (to će reć, da se iskreće u ń mast). Ako je koji sud pokvaren, ako zaudara vetaši, gńiladi ili ljutinon od kvasine, valja dobro isprat vodon i sodon. U sud za kidańe stavi se na čep sparožina (od brnistre), neka se vino bolje procidi ispod dropa. Kad se namistilo suđe u konobi, namisti se i turań u dvoru, trsti, konop i sve, šta je od potribe za oturnat vino. To činu plemeńaci, kada jin je turań u *komunu* (comune, zajednički). Za trgańe ili brańe grožđa ne će se velikog alata, štakod oštra u ruci, britvica, nožić ili škopilica i krto. Ženske nosu konistre velike, u kojin nosi se u *kace* (mali otvoren sud), koje su namišćene uz vinograd. Svak bere u krtole, nike ženske u pregljaču, pa se nosi u konistru. Kad je puna konistra, najmlađa i najjača divojka (zove se *konistrarica*) nosi i iskreće u kacu. Nađe se između muškići malo pojači, zagrne nogavicu na desnon nozi, zagazi u kacu i gńeči ili meči grožđe i stoga se zove *mečar*. Od smečena grožđa mast je gotov, donesu se dva mija (mješine od brava), otpuje (odlije) se mast vino ozgor pejaron (zove se *opolac*) pa zajedno s čegaljin zbaci u mišine i goni kući u sudove. Kad se bere grožđe, gospodar nadgleda i priporuča, neka se otribi zelenčina, gńiladina, šuškavica (suvo prazno zrno) i baci ća na stranu, to šćeti vino, goni ga na kvasinu. Kad se otrga' grozd od loze, guli se i takja baca na tlev, a poslin se slaže i meće na 'rpe. — U jamatvi svak je za raďu, muško, žensko, staro i mlado, sitno i veliko. Mala je plaća za nadnicu i mala spiza (hrana): u podne jedna slana srdela, kruva i pit, kapule oli sira, a vruća se ništa ne jide do u večer. Isto sve slako pristaje, jer se grožđe uvik šćipje i guca, pa oplâče criva. Gospodar obilazi po vinogradu, da nije koja loza ostala neobrana. Ako ostane koja *vrvošnica* (kitica grožđa na vrju loze), to ostaje za *palitkovańe*. Kada izađe kaca iz vinograda, to će reć kada se dovrši brańe, unda je srbezno (slobodno) svakomu ući u vinograd i ubrati, ako šta nađe. To je palitkovańe.[1]

(Guvno). Prije žetve valja napravit guvno, na kojen se uređuje litina. To se čini obišno poza kišon, poarije se trava sičkom (sikiricon) od kupusa ili otkon od ostana, a gńila se pobije s baketan ili końin. Ima i guvana posaližani' kamenon, ńi' je lako napravit, nije trave niti je triba pokrivat lamurinom radi sunca ka' guvna zemljiva.

[1] U jamatvi dica, čobanice iskopaju u meji ili u gomili rupu, obziđu stinon i drivjećen, napunu grožđa, pokriju šušńen i čuvaju čak tamo na jesen. To činu potajno, da niko ne zna. To kažu *zaziđati u kućicu*. Divojčice užaju koji krtočić grožđa prodat u skrovitu za ńi'ove nakite i ženske potribice.

Žito se vrše, kad se vidi spodobno vrime za to, vedro i suvo. Prid večer nanašaju se snopi, a rano se ujutro nasađuju. Navršaj se nasađuje od stožine naokolo sve naokruga', slažu se stavi, ravna se klasje do klasja a upire se ili nasadi u pèće (podanak, trtor), da bo|e more stat. Kad je teški navršaj, nasađuje se žito uprav, da stoji uzgor; ako li je lagan, tad se položi, ali uvik neka je puno guvno do brna. Da bi ko tija čudo nasadit, a ne more stat u navršaj, tada vršući podbaci. Kad se nasadu snopi u navršaj, uzmu se uža i baca u rupu od stožine, ter kako se navršaj nasadi, uža se skupu u desetke, zavije se svaki u kolač (u Sitnomu kažu *smotak*, u Docu *tùra*), zbroji se i odnese.

Šenica nasađena u navršaj obišno se omlati cipovin po klasju pocića |uskije rađe, to se zove: *uzimati klâs*. Klas se uzim|e, kada pet šest |udi počme mlatit s kraja, omlaćena struga goni se vavik na oposum, dok se redon stira u rupu od stožine, 'di se malo bo|e prižme cipovin. Kad je tako klas uzet, udije se stožina na svoje misto. Ona je omotana s potribitin konopon, a na kraju privezana je k|uka drinova. Na k|uku se nameće ili smiće, kako triba, dugli ili kraći konop od vršidbe. Koći se odma' po ručku 'vataju u *ajam* (pleteno uže), okreću jin se po mogućnosti grive unutra, a za ajam se zapne k|uka pa: ajd! de! — da se goni vavik na oposum počim|ući i svršujuć. Kraj brna zasiče se okruna, na ńu koći mušno udaraju, pa zato jin se često upe|uje, bockaju se i ošinu: u kraj, u kraj! Kad se izažme klas, prva slama popliva na površinu, splavi se grab|an i vilan baci u pojatu, koja nije daleko od guvna. Kad koći vršu slamu, radioci, ako je vrime od ručka, ručaju, a dadu kojen mlađen, da ji' goni; a kad se slama vadi iz guvna, koći se pušćaju da jidu travu ili zob. Kad se izvadila prva slama, koći se natiraju da malo pogruškaju ili obiju klasove, prije nego se nabaci druga slama. Dok se slama vrše, va|a je pritresat vilan i sve poslidńe slame to bo|e, da se ne bi u ńoj zajalo žita. Stane drug prama drugu od stožine i brne, pritresa se i goni redovito zaboj, da ne ostane cila. Slama je gotova, kad se dobro ugruška i razvuče, a navlastito kada iz ńe ispane sve žito, koje se vadi iz guvna treskajući vilan. Poza drugon slamon nabaci se treća opet od brne, diže se za jedan metar i razastire svud najednako. Kad se izvadi treća slama, opet se s kraja razastre četvrta i razmetne najednako. Kako se zgotovi i izvadi četvrta slama, ostaje još peta zadńa, a kada je težak navršaj, može bit još i više. Zadńa se slama nabaci na stožinu na 'rpu, pa se otlen vilan razređuje po svemu guvnu. Nu va|a dobro

utrt, vadi se obišno grabljan, s kojin se dobro ušulja vadeć slamu iz plive i žita. Zato se na lâzi, kad se vadi slama, razmete guvno, tu se goni šuljańe, zgodno protrese i slama izvadi vanka. O četvrtoj ili zadńoj petoj slami vadi se obišno, kad se iđe na užinu (objed), a końi se gonu na vodu. Kad se žito u plivi dobro ušulja grabljan, brzo se zgrće, dok jedan odma' uzme *umet* (metla) od grańa crnograbrovi', mete brne i od ńizi redon. Zgrne se 'rpa na obišnon mistu pa se promeće, probaca ili provije (uzgor baca). Kad je potriba, zgrnu se i dvi 'rpe, s koji' se baca na jedno misto. Vidi li se vrime pod kišu, ili ako je triba i druge navršaje brzo opremit a nima vitra, zgrne se žito u plivi u *potrimu* (mala kuća poput pojate), pa neka čeka. Žito s 'rpe promeće se s lopatan bacajuć u visinu, a vitar popu'uje i čisti ga od plive. Kad ga je malo na 'rpi, a nije ni vele vitra, treska se rukon lopata i trepće žito; to se kaže *protočiti*. Dok se žito promeće ili protače, triba da drugi umetin žito šuljaju, umiju i odalečuju plivu. Brez vitra slaba rađa, a za znat, kako će se vladat prama vitru, obisi se o koncu bandirica (zastava) od ovsa ili klasa ozimice na trstiku i na svaki ću' vitra okreće se i kazuje, odaklen puše. Kada vitar dobro ugodi i dili, more se žito bacajuć složit u kosu.[1] Ako je vitar slab i vrtljiv, valja osin umićańa umeton i *pávati* (robon mavati), za koji posa' najbolja je jačerma ili arar (vreća). Šenicu a tako i druga žita valja prometnit dva puta, pozatizin nosu se po 'ladu u kuću.

Ječam se vrše na isti način, samo šta mu ne triba uzimit klas cipovin, niti se čini tolika slama. Pir i šilj mogli bi se vrći isto tako, ali toga je malo, pa se mlati ka' i drugo žito cipovin. Proso se vrše, ali mu se ne uzimlje cipovin klas. O ńemu je uvik živa i trudna rađa, zato se puno rano nasađuje, da se more lip navršaj za dan sredit. Vršuć proso čini se pet šest slama, od tizi jedna ili dvi skraja obišno se izbacu, druge se proguljuju rukan, dok najzadńa sva se pribere na ruke. Prosena slama čudo se protresa vilan (u Sitnomu kažu *trovile*, u Podgrađu *slamovile*). Kad se proso ovrše, prometne se pa se pušća sušit dva tri dana; poton se opet provije i protoči na rešeto ter nosi u anbar.

Drugo se žito mlati s cipovin. To su šćapi ili poduġi koci 'rastovi, jablanovi, oskoruševi lipo obdilani, u vrvu zarizani, 'di stoji *cipouza*, to će reć svežań od prašče kože, o čemu visi glavica od cipa. De-

[1] Kad se zgrne žito u 'rpu i počme promećat, govori se: „Bože, daj lipa vitra i prosjaka". Kažu, da je srićno vidit prosjaka na guvnu.

beli cip stoji u rukan a tańin se mlati. Mlatioci se razdilu u dva reda napolak, jedna strana diže cipove i zama'ne, a druga obara i udara š ńiman po guvnu. Sve se to čini u redu složno, svaka strana jednin ma'von grune, a na guvnu čuje se gromińańe, u ariji žviždańe, a po zemļi tutńavina: buh, buh, huv, huv!

Ozimica se vazda mlati s cipovin, pazi se, da se ne satare slama, jer služi za krov od kuće. Uredu se túte u dva reda, klasje se okrene jedno drugomu, omlati se pa se privrne jedanput. Mlati se i nasađujuć je, kad se odrišu túte. Grabļišće se zadije u mistu od stožine, pa se uzimļu omlaćene rukoveti, pri'vati ji' se pod klasje, udara se pećen o grabļišće i poteže k sebi, izvlači se sitnež, koji se nalazi u krovu od trave i sitni' slamka, šta se zovu *tarvine*. Kada se razluču tarvine od krova, slaže se krov u snopove, a snopi se zdiju u granice ili plaste, koje se bacaju na jesen na kuće. Tarvine se sataru końin ili da se smlatu cipovin, jer ji' ne bude velika množija. Ozimica se promeće ka' i šenica, ali je za puno lagļe, jer je more dobar pâv očistit od plive. Zato se i kaže: šenica je plivarica, jer u ńon mloga pliva, a ozimica goloprkna ili golišica.

Svaka je rańa u guvnu trudna i umorna, pa zato, kada ko sidne, reče mu se: šta si mi seja, ka' da si bija u guvnu.

Kukuruz se peruša ponajviše obnoć, skupi se ka' na kakvo silo više mlańarije, u pivańu i šemluku radi se lagļe i veselije. Operušan kukuruz mlati se s cipovin, ili kako kažu u Docu *jokačin*, to će reć kočićin (soricаn ili šćapin). Omeļci ili toturine pribiru se i ma'nu, ako na ńiman ima zrńa, pa se nosu na lisu, da se po zimi š ńiman boļe upali praška. Omlaćen kukuruz šuši se više dana na guvnu, sve doklen počme dobro praskati po zubin i kada mu se kļica ošuši (u Docu kažu *šćvrkne*). Dońe li kiša, vaļa š ńin bižat na lisu ili ga razastrit po podu natanko, ako nije dobro suv. Sirak se ne mlati cipon ni jokačen, već se uzimļu svezane rukoveti (ručice), pa se vlaćen (kita sirka) udara o stinu namišćenu ka' na nakovań. Tako odvrcaju zrna, a sirčina se slaže na misto; od ńe se radu male metlice za kućno suđe, zovu se metle *sirkovače* ili *svirkovače*.

Kunpiri se kopaju prid Mijovila, nosu se u kuću i gonu na końma. Kad ji' je obilato, niki dija zakopa se u *tràp* (jamica), koji se učini u zemļi. Tako isto i glavato zeļe.

Sočivo se skupļa na jesen, a u primorju i ranije na lito, omlati se i provije. Niko sočivo triba *obáriti* (proći kroz vrilu vodu), da se ne bi *ižižalo* (živinica izila), a niko se obuļeni, to će reć oma'ne uļen ili stavi u uļeni sud, da se uzdrži zdravo. Luk i kapula kopaju

se o Sv. Mari. Luk se plete u *rešte* (pletenice), u koje se uveže i naniže do sto glavica, a pletu se sada obišno polurešte od pedeset a i od trideset glavica. Kapula se plete s krovon, jer joj ne dosiže trtor, u rešte po dvadeset i pet glavica. Ostalo se kopa ọli bere, kad triba za kućnu potribu i kad se more.

(Vino). Kad se grožđe obralo i smečilo na vinogradu, goni se u mišinan doma u konobu. Suđe je redon namišćeno, najpri badań (veliki sud ozgor otvoren) pa bačve. Kida se (iskreće mast) redon, kako se lagḷe poslin mitit u turńaštini. Prije nego se iskida u sud, niki sada duperaju sitovače od žice, kroz koju prođu mast, istribu sve čegaḷe i ostovinu, a čist mast u bačvu. — U čegaḷu je gorčilo, pa je ḷupkije vino, kad se ovako otribi. Nikad se ne nakida (ne napuni) sud do vrva, vaḷa ostavit jednu pô aršina, kada mast počme vrit, da more uzać. Drži se mast pod dropon 4—5 dana i više, kako ko 'oće koju vrst vina. Ako ćeš tanko ruso vino, šta se zove *opol*, odma' sutra otači ga, i to se zove *samotok;* ako ćeš da malo zacrni, drž ga 4—5 dana, imat ćeš na pô ruso a na pô crno, šta se zove *pašagot*. Ko oće sasvin crno ka' zečje krvi, drži ga pod dropon i desetak dana, neka dobro *užerba* (uzavre). Ko će učinit uredno vino, dobro je svaku večer i jutro pogazit i oblit mast: uđe čovik golin nogan u sud, gazi po mastu i obrće gorńu stranu doli, da stojeć na ariji ne bi se uskvasila, a pozatin dobro otočit vina i polit po vrvu, neka po svemu sudu bude jednako vreńe. Kad se vidi, da je vino oporito, tvrdo, stiska usta ka' šipkovina, unda se po vrvu baci mladoga masta, to mu daje boḷi gušt (ukus). To se kaže: zamladit, zasladit. Velika žestina od vina mogla bi zadušit onoga, šta iđe u bačvu, ako se ne čuva i vavik glavu iznaša na ariju.

Kad je vino dobro *utrčalo* (izavrilo), nosi se turńat. Najprije se otoči vino na čep kroz sparožinu, i to se vino zove *otokovina,* to je cvit od vina. Najbolje otače se u širok a nizak sud, koji se zove *pritorak,* a mala zdilica pod sudon, 'di kapi po koja suza vina. zove se *postava*. Pozatin nosi se drop u turań, a vino iz turńa isciđeno zove se *podložje*; stavḷa se napose, jer puno mutno. Ženske nosu na glavi u maštelin drop iz konobe na turań. U konobi je jedan muškić u bačvi, koji nagrće motikon i rukon drop u maštela, drugi je muškić opasan u trstima na turńu, on prima drop, rastrče ga unutra i pobije nogan, neka pada na sve strane pojednako. Ako je drop puno žitak ili ridak, nabaci se u trsti brnistre ili grma, da mańe prolije a boḷe se zbije. Kad je pun turań, dignu se trsti, vas drop stoji u jednon komadu; to je *lib,* koji se opaše debelin pason

ili konopon, koji se zove *liban*, i dobro utegne. Postavu se ozgor dva tri driva lipo izdilana, to su *pogače*, na ńe se naslonu *krkaturi* (dva uduga i debela driveta, šta vežiju loze), pa se zaviju *škrove,* to su dvi vrtaļke debele, koje učińene na kolače pritiskaju krkature i pogače, stiskaju lib, u dropu sve čiči i pišći, a vino curi se u kamenicu. To vino izažeto s turńa zove se *turńaština.* Kad se napuni kamenica, vino se salije u maštela, ako ženske nosu, ili u mijove, ako se muškići zameću. U turńaštini ne ima velika taloga, ali ima pašćica od grožđa, ļupina i svaki' otpadaka, pa kad se vino salije u konobi, vaļa stavit na sud *sitovaču,* to je ka' rešeto od žuke ili site, kroz koje prođe čisto vino, a pašćice ostaju u sitovači, koja se istrese i očisti. Sitovača se stavi u vinotoku ili lakomicu, iz koje se toči vino u sud. Na turńu 'oće se snage za zavijat, dva i tri puta u'vati se pet šest objači' ļudi i složno na jedan glas zaviju škrovon, ne bi reka' sad će nà u komade. Kad se više vidi, da malo vina curi, odavije se, raspaše lib, potegne vanka ploče od turńa, rastrese na ruke i opet povrati u trsti na turań, da se *priturna* (po drugi put izažme). Drop se ocidija, vas ka' prga, zbija se u klipove, nosi se u kuću s turńa. Ako će se od ńega peć rakija, ne rastresa se, prinaša se onako u komadin, baca u sud, zbije nogan dobro, zastre ozgor listovinon od orija ili lozovine, a povr' toga poduši zemļon gńilačon ili salbunon (pržina). Kada nije za rakiju nego za bevandu, unda se vas razdrobi i pusti se za jedan ḍan da se malo raspali, pozatin nalije vode, a drugi, treći dan, kada malo užesti, pije se ta *bevanda.* Otoči se prva bevanda, koja je najboļa, pa se opet nalije i dva i tri puta. Niki činu vino *polovnik* na ovi način: Drop se ne prižme puno na turńu pa se dobro zbije i zatvori u sud, a kad dođe tomu vrime o kopačini u korizmu ili na lito, ulije se vode, i eto lipe rusike ka' mane božje. Najlipļa je bevanda od *prošeka,* slaka je ka' med. Prošek se čini od slaka grožđa *okaca* (u Postrani kažu *glaviňaš*) i od biloga *vugave* ili *karagaće,* posuši se na suncu, i kad se dobro zažme u se, smeči se, izažme na mali turńić, a od dropa nalije se bevanda.

Kad je vino saliveno u bačve, pusti se da vre za cili misec dana, pokrije se samo daščicon tapun (otvor), da ne upada prašina, ali se ne smi zatvorit, vaļa pustit odušak, da vino izriga onu svoju pinu. Dobro je nadolivat sude, neka uvik gogoļa na tapunu. Kad je vino pristalo vrit, zatvori se tapun, a kad je pak učinilo svoj depožit, to će reć kada se je slegla mutež na dno. dobro ga je tamo o Mratińu dne pritočit po prvi put, ili, kako kažu, dignit s vece. U prita-

kańu gleda se lip suv dan, najbolje je na ušćapu, kada je pun misec. Čisto se vino pritače u sudove lipo sređene, očišćene, a veca (mutež) ocidi se i stavi sušit. Nije zgorega u pritakańu i sunporat sud, a to na sunporaču, šta se užiga. Niki, koji se držu starinskog vladańa, ne će da pritaču ni sunporaju, ali je jezivo, na velikin grmljavinan ili trusu vino lako cikne, brzo se privrne. Iđe vino pokvareno na *maravan*, zeru da je ciklo ili krenulo; a to ponajviše od nepuna suda; ako je puno naljuto, anda je *kvasina* ili *slâvo*. Od neredne kišne jamatve vino se kvari na *muvu*, koja daje gorčilon i smanta glavu. Kad se istoči vino, veca se dobro ocidi a sud sunpora, zatapuna (zatvori) i ostavi tako. Niki užaju oblit sud moren ili vodon, to nije dobro, more potegnit na *vetaš* (gńiloću), a niki odadniju (otvoru dno) i pustu da arija dobra na teplu danu u'vati dŭgu. Konobu valja držat čistu, urednu, skidati plisan sa suđa, ako se na vlažnu u'vati. U zadńe vrime niki pituraju (maste) sude crlenon zemlon, baš da ji' vlaga ili biša (crv) ne utamani.

Na jesen poza jamatvon bere se list po lozan, razastire na guvna, na ploče od kuća i drži za zimu, to je pića životińi.

(Rakija). Na jesen se kuva (u Docu kažu *peče*) i rakija od dropa. Valja najpri odušit drop u badńu ili bačvi, skida se gńila listovina, doklen se dođe do čista dropa. Namisti se kota', na kojemu je kapić (pokrivalo) i civi, pa 'oće se kaca, koja se nalije vode, kroza ńu prolazu civi, iz koji' curi rakija u *žbańu* (mali sud od drivetá). Kota' se namisti u peći, 'di je zaziđan matunin, ili se naćuli na tri stine od drstve ili sedre, koje ne mogu progorit, a između stina loži se dobar ogań. Kota' se nabije dropa *podukrajan* (maldane pun), sastavci kapića i civi omažu se gńilon ili tiston, da ne ima oduve. Kad se 'oće učinit šćeta rakija, ne meće se ništa u drop; ali ako se 'oće čin zamirisat, primiša se: rute, pelina, koromača, kadulje, ivice, smričaka, naranača, limuni, rogači, jabuka. To su trave likarice, daju malo gorčilon, a to je, kažu, zdravo za stumić. Ta se rakija zove *travarica* ili *likarica*. Rakija se kuva u kotlu 4—5 uri, kako koji kota'. Najpri izađe žestoka rakija, koja se zove *špirit*; pozatin ona sridńa rakija, a u zadńu tanka i slabija, koja se zove *pléma*. Kupi se pléma na bandu (na stranu) pa se opet miša s dropon. Rakija se kuva obdan i obnoć, 'oće se ko je višt, da zna dat regulu (pravilo) ogńu i kotlu. Na starin vinogradin (zovu se *staretine*) vino je puno bolje, jače, slađe, a po tomu i rakija gušnija (slasnija). Ko puno zanavlja vinograde ili ima puno *mladine* (mladi' vinograda), vino mu je *lezerasto* (leggiero, tanko),

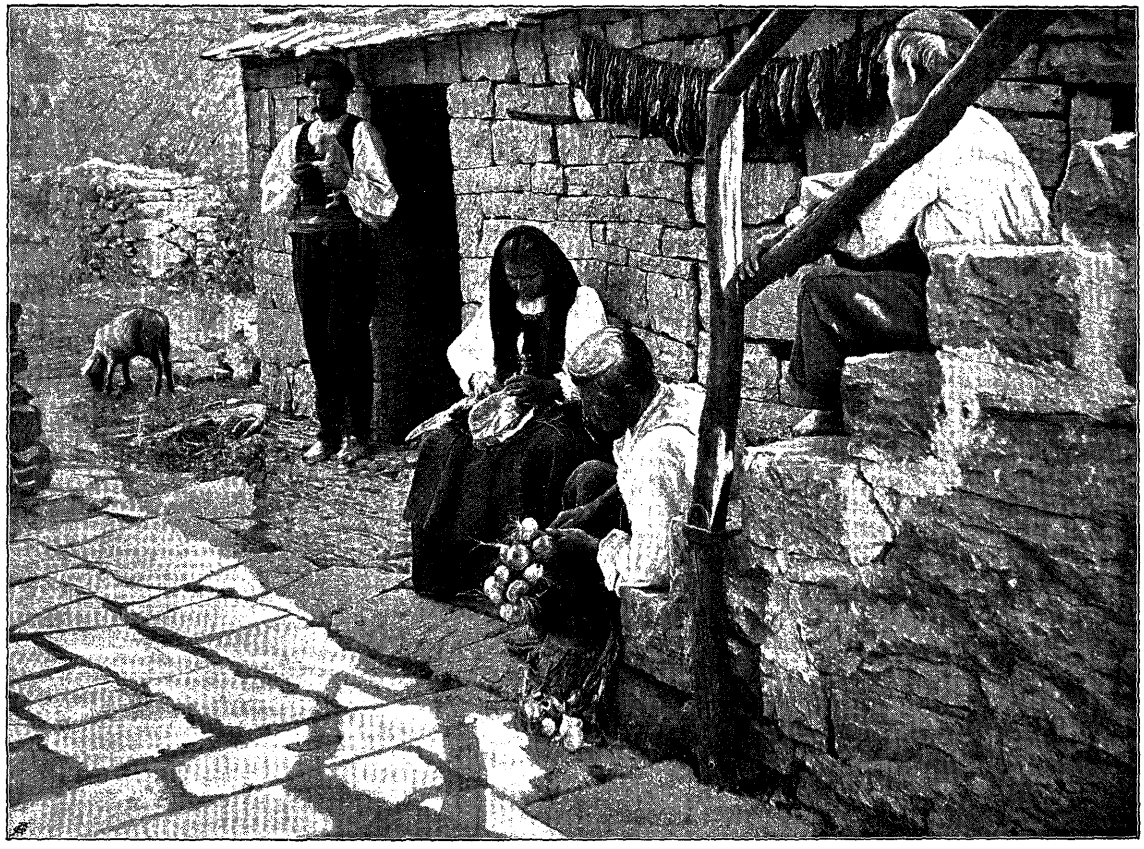
a i rakija od mali' gradacijuni (stupańa žeste). — I vino i rakija služi za kućnu potribu, ali ponajviše za trgovinu, prodaju. Gorńaci Bošńaci u prijašńa vrimena dogonili, a i sad kadikad, 'rane, žita, šenice u barat (prominu), a Poļičani ńiman vina i rakije. Sada se prodaje zanajviše trgovcin na more za gotov novac ili oštarin (krčmarin) u Splitu i Sińu. —

U stari zeman sve do natrag dvajestak godina sijalo se u gorńin i sridńin Poļicin *konopļe*. Od toga se činile i nosile košuļe i druga prtenina, a najposlin zatkavale se vriće š ńiman. U dońin Poļicin sijala se *brnistra*, brala i topila u more pa se istukla i prela za košuļe. Konopļe se močilo u močilin i trlo se trlican; zato je i danas besida u puku, kad se komu zapriti: čuvaj se, jer ću ti učinit šta i trlica kučinan. Sada malo je vidit i konopļa i brnistre za tu rađu, kada je u butigan (dućani) svakakve robe od vabrike.

U Srińinu, a ništo i u Zakušcu radu rešeta od ševara (síta, žùka). Učini se obruč, to će reč kalup za rešeta, doli se plete siton (ševar), a naokolo učinu se uzbrdo tri četiri krune od slame, krova od ozimice. Srińani prodaju ova rešeta po selin, po pazarin i u gradu.

Duhan. Duvan se je sadija odavna u Poļicin, ponajviše krijomice, i to se je zvalo *kuntroband*. Sad se sadi prid kraļa za vagu. Vaļa imati za to dopust za toliko i toliko struka na ton i ton zemļi. Doklen nije bilo kraļeva dopusta, sadija se duvan po škrapan i krasinan, u sakrivenin dočićin po Mosoru, ali s velikin stra'on, da ne naleti guardija ili vilanca (financijalni stražar). Mloge se kuće umele od duvana, zatekle ji' velike munte (globe); izastali ļudi i čamili po toliko godina u pržunu (tavnici). Kad se je duvan sadija krijomice, kažu, da mu se nije gledalo u oči ka' danas, pa bi ga bilo, Bože tebe: dvanest struka izbacilo bi oku pravoga *ičelika* (ičel, najboļa vrsta duvana). Biži, biži, brate! pa ko ti je unda pod rasad sipa' gńoj, da se upali, ko li je probira' kokošiji gńoj i vini splovak za ń, ko li ga je ograđiva' drvečijon, ko li ga pokriva' obnoć i po ružnu vrimenu, ko ti ga zaliva' na dan po dva puta?! Nije bilo okolo ńega vrpńe ni bava ka' danas, nego nađi zgodan škip zemļe, uzbrčkaj je, truni gńoja, posij, pa rasad naresti ka' gora.

Držalo se za najsritnije sijat ga prva dva dana pokladńa, osobito na prvi marčani petak, a sada najviše o Josipu. Zemļu, 'di se je ima' sadit, vaļalo je dobro uskopat i nagńojit, ka' šta se radi i sada, a ima ļudi, da samo uzoru dva tri puta, pa dobro prođe, ako i nije modar ka' na kopanici. Dosad se je pokriva', kad bi se posadija, da ga ne popije sunce, a sada malo ko da ga pokrije, ne udi mu

Sl. 54. **Gorńa Poļica.** Nizańe i sušeńe duvana; pleteńe kapule.

da se prid mrak obisi i skuviždri, kad ujutro, osobito iza rose, opomene se i lipo piva. Sadija se je u krijomično vrime od Nepomucina do Ante ka' i danas, kad su se zagoljatili (poveli) za ńimen. Nije se sadija u to vrime po trajini (špag, konopac), na kojon su zabiližene mire, da bude na trijangul (trokut) ka' sada, nego nabadaj ga omašito ka' i kupus, pa doći k ńemu tamo, kad bi se znalo, da valja štakod za u lulu, a sada se okopaje, kogod ga i ogrće. — Običaj je uvik bija čistit duvan od zaperaka, otkidat i škopit cvit, da bude jači u luli i na kantaru (vagi). Duvan se bere obišno po Velikon Gospi, a na Ilijinu u podne ulazi snaga u duvan, pa od tog dana more se za lulu štakod *ućimulat* (nasitno ubrat). Duvan se bere, kada počme žutit, list za'rti i pulija (popigavi) i kada podgori bilušina. Kupi se najpri bilušina, koja je blizu zemlje, pa se podabire redon po zrijańu: sridńi, podvršak i vršak najposlin. U krijomični zeman nije se duvan gleda' redit žut, ka' šta se sada gleda, kad se radi prid kralja, nego da bude crljen ka' kapa, od toga su bila puna usta. Meća' se je zato u prosenu slamu po više dana, da vas požuti, naniza' bi se čavaldušon[1] na konac, pripeja bi se na špruļu i metnija u zaklonicu u 'lad, da se suši. Da ostane žut, sada se ne žuti mlogo u 'rpi, nasadi se po podu i drži dva tri dana, ter kada lišće dobro za'rti, tad se niže, pa ako se vidi, da je čudo zelen, ne proviša se odma', jer bi osta' zelen, nego se obiša u kite. Za vagu svak gleda uredit ga žuta, a to je do zemlje, gńoja, rađe, brańa, žutine u 'rpi, do kuće i vrimena. Teško je to sve pogodit, pa više puti izađe ka' i kalilo kovaču — po srići. U prva krijomična doba nije se duvan vele pačija u pačice ka' danas, nego se mota' u ture ka' konop oli veza' u *demete* i *deńke*, kada triba' da dobro ojuži. Pačice se probiru od jednaka lišća i duvan se dobro ugladi. — U gorńin i sridńin Policin puno se sadi duvana, lipa je korist od ńega, imaš sigurna kupca, to je vaga, a kraļeva kasa plaća za gotovo. Puno svita puši, pa jin je drago, da brez stra'a mogu jemat za svoju potribu duvana.[2] Muškići izaberu za pušit, a ženske nikoliko pačića za u robu, da tarmica ne izgrize.

Cvijeće. Cviće sadi mladarija, osobito divojke. To je najlipša divojaška zabava i utija; cvit je nakit divojaškog tila. I momci se tamo

[1] Igla čavalduša, s kojon se šiju vriće; zove se i „babina igla", jer baba u ńu more vidit: velike uši ima.

[2] Kad je doša' dopust od kralja za sađeńe duvana, uzveselili se stare lulanģije pa bi rekli: „Bit će mi drago, kad pođen s ovog svita kazat (tomu i tomu), da san se sit napušija svoga duvana".

na lito i premaliće zaokite cvićen. Divojke nosu kitu cvića za prsima, u nidrin, a nike po kiticu u ruci. Momci nosu za uvon, za kapon ili o kanparamu. Stare žene pozadiju u nidra dva tri struka murtele, erbarože i podnesu pod nos, neka jin malo zamiriše. Divojke se kitu garikulin, vesliđanon i bosiļen. Mušno je nać kuće, 'di je divojke, a da se ne goji cviće na ponistran (prozori), sinican i balaturan (tarabe). Cviće se goji u pitarin (lonci od zemļe), raminan od late, lopižan i kašetan (skrińice od driveta). Lopiža se provrti na više misti, pa se kroz onu bužu usadi struk cvića, a poslin kad izreste, splete se i ubusa, da je lipota vidit. Za cviće 'oće se metnit u sud najlipļega i gńilijega gnoja, to je splovutak od zemļe, i osoke ovčijega gńoja, a umiša se i kokošijega. Tako se goji kadifa i gariful, cvit dosta obļubļen za nakit, a sad đeranija, vijola, ruža, erbaroža. Kaloperje (u Docu kažu goloperje) sadi se i po vrtlin u kraju pod zidon za ugodni miris, a tako i ruža ponajviše u okrajcin vrtla ili u dvoru. Divojaški je posa' svako jutro i večer zaliti cviće, otribit ga, pribrat prstin gńoj okolo stručja, da lipo reste. Kad ugrije velika žestina sunca, užaju ga pokrit grančican, da ne usa'ne. Ko cviće ne nosi, reče mu se, da ne triba, jer da je on i od sebe cvit. Lopižice cvića i pitari drže se na visokin ponistran ili taraban, da ne more svak dobavit s puta, jer se bija zakopitija običaj od bisa mlađenaškog, da bi momci znali obnoć za dešpet (prkos) divojci odnit ili pokidat.

Livade. Osin Zakušca i Duća malo je u Poļicin livada (u Docu kažu livoda), nit se kosu po dva puta ka' u drugin mistin. Kosi se kosan, kad je trava cviton nabujala, a to od Ante do Petra (13. do 29. zuńa). Namisto livada trava se žeńe po ogradan ili se kupi po sijanican i vrtlin. Ledine i ograde, koje se ostavu za travu, zabrańeno je na ńiman past životińu. O Blagovisti, kada počimļe trava iz zemļe, stavi se *siňal* (znak), udije se povr' glavice ili ograde dobra špruļa (grana) okresana, na koju se postavi kolik gńizdo mašine (travurine). To je znak čuvańa i zove se u gorńin Poļicin *zabila, ćućak, đuđevak,* u Ostrvici *podbila* ili *piket,* u Sitnomu *ćurlin, margin, grádac* (jer naziđu stog od kameńa). U dońin Poļicin obilu japnon cabla, da se vidi, 'di je zabrańeno past, a 'di nije cabla, učinu *ćuk* (stog) od kameńa i obilu japnon.

Trava se bere, čupa ili kupi rukan po ogradan i ledinan, a kad je dosta velika, to će reć kad je prolitńe porosice istegnu, žeńe se srpin u zuńu (lipńu). Ova je trava poļska slasna i pićna za blago, puno boļa nego ona s livada. Ali koja vajda, kada je je na žalost

malo. U primorju najmańe je trave, pa kada na velikin natopin zatravu vinogradi u Splitu, a prispije vrime od kopačine, iđu primorke u splisko pole, naberu za male novce silu božju trave i gonu kući na mazgan. Pokuplena trava po ogradan, požeńena po brigovin i pokošena po livadan, pušća se da se osuši pa se unaša u kuće, u pojate ili poviše blaga na grede. Naša trava bude ponajviše od vláce, diteline, boboļa, sitnice, širule, medeļuske, klobučca, jasenka, primora, oštrule, luļike, pirike, tavke, žutenice, slavka, raŝpa, mace, bušina, podbile, metvice, koromača, sritve, mačinca, rdobrada, jaglice i toliko drugi' vrsti. U Sitnomu najviše trave po Mosoru, nosu na brimena (velike snope) i prodaju po drugin selin.

Malo je piće za životińu, pa je red sić i kupit *šušań* pod jesen. Za šušań bere se grm od gore, lišće s loze, smokovina, vrisak, kaduļa, to je zimnica blagu. Stavi se na kuću, po dvorišću i vrtlin, da se malo prosuši, pa se unaša u kuću. Najboļi je jasenov šušań, koji se usiče, pusti se da malo prošmagne (provene), zbije se (u Docu kažu zdije) u stogove ili plaste na prozračnu mistu, neka se boļe uredi, ili ako more stat, unese se odma' u kuću. Dangubniji skupu za końe gra'orine i loze po vinogradin. Ko ne more izać zimu s domaćon pićon, kupi nikoliko balâ (veliki smotak) sîna na pazaru po 8, 10, 12 para kil., kako koja godina.

Voće. U sridńin i dońin Poļicin jema dosta svakakvog plemenita voća, poza Mosoron u gorńin Poļicin nije ga mlogo. 'Di su zemļe nadojene vodon a pokripļene dobrin gńojen, eto ti krušaka, jabuka, trišańa, višańa, oskoruša, ardelija, vuńa, prasaka i šļiva, ka' usrid talijanske Puļe. Te voćke restu ponajviše uz vrtle, potoke, na podvornican i vinogradin. Orij i omindula (bajama) dobro se održu i u suvoti po ogradan i gomiletinan. Voćka se usadi po sebi ili se od niki' — a malo je toga — posije sime u rasadńak pa prisađuje. Orij, omindula, murva, kostela (koprina) osimeni se, iznikne po sebi, izreste i urodi, brez da se ruka čovičja ikad takla. U Srińinu, Gatin i Podstrani najveća je isa od pitomi' voćaka, jer zemļe slasne a obiļe od vode, koje proviru na sve kraje. I Podgrađe ne izostaje, u prančelku oko Gubavice goju se limuni i naranče. Kruške izniknu same, divļe su i zovu se trnovače ili trńače, pa se navrnu na pitome i puno su boļe nego one prisadnice. Tuńa ili vuńa nije toliko za jiće, daje lipi voń, drži se u robi za miris, a u bolesti kuva se i oni sok pije, zdravo je, kažu, za prsi. Trišńe puno rodu u Gatin, Tugarin i Srińinu, najboļe su iz Srińina, ne prigńiju, nisu crļive. Praske su najboļe iz Podstrane, one velike zovu bajame, svaka je ka' šaka,

prodaje se u Splitu do 80 para kil. Na glasu su smokve iz Zakušca, koje nanižu na vince, stavu malo javora, da zamiriši. U doñin Poļicin nije vele trišańa, ali prikrila višńa, koja urodi na nikin godinan više stotina 'iļada kila, ka' piska na moru. Vozi se puno u Zadar za vabrike od rožulina (maraškin), a sada počeli sušit, prodaju u Treštu za 'Amburg i Amerike, jer iz suve višńe vadi se sok za začinu vinu, slakarijan i nikin likarijan. U sridńu prodaju se vriške (ne suve) višńe po 12—15 kruna kvintal (sto kila) a suve 50—60 kr. Trišańa ima plodńača, šta se same rasplodu, ali su boļe navrtńače. Višńa se svaka navrće na rašeļku, okolo ńe nikakva posla ni radńe, nego dobro je zagńojit, kad se i vinogradi obnavļaju. Od višańa čini se i *višńak,* to je sok ociđen od višańa, služi u trgovini za primišańe i tangańe vina, skupo se prodaje. Maslina dosta u doñin i sridńin Poļicin, a u gorńin malo i ništa, osin u Trnbusin u prinačelku Vrankovića meje. Usadi se malana, a kad podreste, oklaštri se i pazi, da je guba ne popliva ili crv ne rastoči. Uļe se malo prodaje vanka, dosta da ga je i za domaću začinu i potribu, jer masline uritko urode. Kaže se: ritke su uļene i medene.

U zadńe vrime počeja se svit puno brigat i za voćke. U Jesenican, Podstrani i Srińinu nakupovali plemeniti' rodni' voćaka iz Gorice, iz drugi' državni' carski' rasadnika. I vlada dalmatinska iz Zadra pružila svoju ruku, dala pripomoć u novcu. Izvižbali se ļudi i u navrćańu voćaka, vlada šaļe po selin putujuće učiteļe, pa se ńi'ov nauk prima. Navrću se višńe i trišńe na rašeļke, smokve rodne na nerodne, petrovače, kruške na trnovače. Najsritnije, kažu, da je navrćat o Sv. Petru, a niki užaju i ranije. Navrće se na *pišćac* na ovi način: usiče se lipa grančica od dobra simena voćke, svrne se pišćac pri mistu, oklen je trgla nova mladica, rašeļkova mladica slomi se svrja, obili se kora sve to niže, navuče se na ńu pišćac, sve doklen dođe u naravnu tvrdinu. Pozatizin natiraju se na pišćac dva tri lista, zaveže se obiļenin kajišićin od kore, zamaže goveđon galebinon i pokrije pločon, doklen počme zebat. Drugi je način navrćańa na *bok* ili na *oko:* proriže se kora, utira pup i umetne grančica, zalipi i dobro obavije. Niki navrću i na *rascip:* posiku i obrižu granu, rascipu i utiraju ka' klin dobro navrtak, svežu i zamažu. Loza divļa, zvana *oprļaš,* posiče se povr' zemļe, rasplati se, pa se stavi pišćac od pitome loze rodice, dobro se utegne pa se obaspe zemļon i pokrije pločon. Nije svak za navrćańe, 'oće se čovik pratik, a kažu, da je puno i do srićne ruke.

(Nastavit će se.)

Mańi prinosi.

Frjanovo.

(Narodni običaj na Murskom poļu.)

Zabiļežio Vid Habjanič.[1]

Na Murskem polju med Ljútomerom in Rádgono obhajajo fantje posameznih vasí že od starodavnih časov — se vé, v družbi domačih deklet — gostovanje, katero se tukaj „Frjánovo“ imenuje, ker se vsakikrat obhaja navadno prvo nedeljo po godu sv. Florijana, dne 4. maja. In to gostovanje ali „Frjánovo“ hočem popisati kolikor mogoče natančno v tistem djanju in narečju, kakor se je vršilo in se šé vrší v Nóršincih pri Ljútomeru (Lótmerku), katerega sem se v mladeniški dobi večkrat vdeleževal.

Večer pred Frjanovin smo čehi vkúp prišli pa smo si pogúčali zavolo Frjanovega: keri čehi bodo šli na Frjanovo; kejko bomo vina kúpili; kejko de vsakši v penezih k coj da; pr keroj hiži bomo meli Frjanovo; keri čehi bodo šli po vesi pobirat in keri bodo šli vina kúpit; nazadnjo pa keri bodo šli kúrit.

Na Frjanovo zarán more pri vsakšoj hiži moški zakúriti (v peč). Zato smo šli navadno trijé čehi jako zarán, pa smo pr vsakšoj hiži po celoj vesi eno malo odkúrili. Pr nekoj hiži, gde so bile tűdi puce, tam so nam pripravili jajca in zábel, da smo si cvrtjé pražili.

Kelko čehov in puc je šlo na Frjanovo, tak smo zračűnili, kelko bode vina potrébno, kelko govédine in kelko bomo muzikantom plačali (navadno smo meli enega muzikanta z remúnikami), zato smo dali vsi čehi ednako pénez (puce nič).

---

[1] Prinosnik je „nágorńak“ na Plešivici pri Jeruzalemu, župa Sv. Miklavža u Ļutomeru (Štajerska). — Ovo je jedan između prinosa, koji su „Zboriku“ stigli nastajavańem gosp. Vida Janžekovića, kapelana u Sv. Lenartu. *Ured.*

Dva starša bole spoštovana sta šla in sta naprosila hižo, gde smo meli Frjanovo. Tista dva ali trijé so navadno kűpili tűdi vino in govedino in so naprosili in plačali muzikanta. Tisti trijé čehi, ki so na Frjanovo zarán hodili kűrit, tisti so šli tisto nedélo pred poldne po vesi pobírat, samo navadno k tistim hižam, od kerih je što ša na Frjanovo. Dobivali smo navadno svínjetine in klobás, pr nekoj hiži tűdi živád (kokóš, píšence in drűgo), melo, sir, vrhnje, maslo, pűter, jajca. To pa so popoldne prnésle puce, kere so tűdi z nami bilè na Frjanovèn. Pa tűdi drűge dobre gospodinje so nam kaj darovale.

Zdaj se je začelo prpravlati. Čehi so potrebne mize, stole, žlice, nože, vilce, glaže in kupice vkup znosíli; starše puce pa so prprávlale v kűhnji, delale pogáče, bidre, krofe in trebile šalato. Drűgi čehi pa puce pa so z venci in zelenjom oplétali hižo.

Dere je vse to kredi biló, te nas je najstarši, ali drgáči najbol spoštovani čeh razvŕstja za mize. Nájpredniši prostor je odlóčja za sebe, nas te drűge pa je razvŕstja po stárosti na obé straní, in vsakšemi eno puco, več ali menje, kero si je keri sam zvolja. Mlajši kak 16 let je né smeja na Frjanovo priti. Gda smo bilí vsakši na svojem mesti, te se je začelo nositi na mizo. Za toti posel smo navadno odlóčili zmed starših čehov enega, keri je bija zanesljiv, da se mu je smelo zavűpati vino in da je tűdi prprávlene jedí in vse drűgo íma na skrbi. Streči (gor nosíti) so mu pomagale ženske, kere so kűhale; po potrébi tűdi drűgi domači. Gda so se že vse jedí znosíle na mizo, te se je začela vršíti najbol imenitna reč, zavólo kere se ravno Frjanovo obhaja.

Najstarši (najbol spoštovani) zmed čehov prime kupico v roke in nazóče nagovorí: „Dečki! Vi ste gnes prvokrat na Frjanoven. Zato, da smete po noči priti na ves med čehe, bote zaj kronani. Jaz pa van povén, kak se morete obnašati:

1. Po sončen zahódi ne sme nobeden s klobűkon na glavi na ves priti, more meti kapo.

2. Kaj bode se med čehi gúčalo, toga ne smete nikdar dale praviti.

3. Na vesi med čehi pa tűdi vsaki sam za se se spodobno obnašajte. Grde praske delati in razbijati ne smete.

4. Med pótjoj ne smete komu kakše škode delati, koga dražiti ali zasmehavati.

5. Če grete v drűgo ves, se morete s tistimi čehi prijazno pogovarjati; pa če drűgi čehi v našo ves pridejo, jih ne smete za norca meti.

6. Dobro imé domačih čehov in puc morete pr sakšoj priliki zagovarjati.

7. Dóma stárišon péneze ali kaj drűga krasti in po nepotrebnen po krčmah hoditi, toga nigdar ne smete.

8. Če bi se keri čeh ali kera puca z domače vesi namenila preveč slabo oženiti, morete to braniti in razdirati kejko le mogoče.

9. Če bi k soldakon odišli, pa pridete nazaj domù, ne smete nigdar domačih puc pa čehov za norca meti, pa prti jin preveč štimani biti.

10. Starih lűdí ne smete za norca meti, ali se ž jimi prepirati.

Če bote vse to včinili, kaj van jaz zaj pravin, te de vas vse rado melo; pa bote tűdi posód meli počtenje."

Zaj pa jin vsen napije in muzikant zaigrá kakšo veselo poskóčno. Puce pa prinesejo v hižo že kredi napravlene vence iz zelenega divjega šipka in ga vsakša tistemi, poleg kérega je sedéla, posadí (pritisne) na glavo.

Nato se začne plesati in med pleson se pojejo različne narodne, nabožne in druge domače pesmi. Prle pa je keri zmed gostov odíša, se znosijo tűdi ovenčani bidri na mize in se razvrstijo po svoji lepoti tak, kak so sploh gostje bol ali menje cenjeni, t. j. najlepši bider se postavi navadno pred prednika, ali sploh pred tistega, ki je predgo kronanin. Tista puca, ki bi bila po mnenji zbranih gostov najbliže svoje ženitve, ali prav za prav kero določi prednik, tista more vzeti en bider in ga prerezati v znaménje, da se na skoren loči iz drűžbe ledičnih. Drgáči pa se ta čast lehko tűdi drűgoj puci da.

Ples trpí navadno do belega dne in se menjava ali večkrat popónoma zadűší s petjon tistih, ki plesati ne marajo.

---

*

TREĆI DIO.

Prijegled časopisâ.

Napisao dr. D. Boranić.

Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. *Издава Българското книжовно дружество.* Книга XIX. Нова редица книга първа. София. 1903.

S ovom XIX. knjigom preuzelo je Сборникъ od ministarstva za narodnu prosvjetu „Bugarsko književno društvo“, koje će ga pod istom redakcijom i u istom smjeru dalje izdavati i nastojati, da mu uz pomoć starih i novih suradnika i raširi područje. Glavnu brigu oko Сборника i dalje vodi L. Miletić, koji je i u ovoj knjizi napisao opsežnu raspravu *Нашитѣ павликяни* (s. 1—369). Ime pavlićani poznato je danas u sjevernoj i južnoj Bugarskoj; ono je ostatak stare pavlićansko-bogomilske jereze, a pripada bugarskim katolicima. No ime „Българи католици“ sve više potiskuje u zaborav staro ime pavlićani. Pisac prati razvoj pavlićanske jereze kroz XIV. i XV. vijek i opširno govori o misionarskome radu franjevačkoga reda u Bugarskoj u XVI. i XVII. vijeku, koji je organizirao katoličku crkvu u sjevernoj i južnoj Bugarskoj. Dalje opisuje pavlićanska naselja, i to ne samo ona, koja i danas postoje, već i ona, kojih je s vremenom nestalo. U XVIII. i XIX. vijeku pavlićana najviše ima u Nikopoljskoj eparhiji, gdje su ih i najviše progonili, te su se oni morali seliti u Rumunjsku i Ugarsku (Banat). U XVIII. vijeku zamjenjuju franjevce pasionisti, među kojima se osobito ističe Fereri, a u okolini Plovdiva djeluju redemptoristi i kapucini (Andrija Kanova), koji su otvorili u Plovdivu i pavlićanski duhovni seminarij. Pasionisti su mnogo nastojali oko toga, da pavlićane oduče od starih narodnih praznovjerica, te iz njihova rada doznajemo za neke narodne običaje; tako je na pr. narod žrtvovao samodivama, da ih ublaži (t. zv. kurban); kad bi se sagradila nova kuća, činila bi se „služba“, t. j. žrtvovala bi se „kućnome bogu“ kokoš, riba ili janje; kad bi umrlo u kući čeljade, valjalo je oviti „razdavanje“: ako je umr'o čovjek, zaklali bi jare, ako žena, ovcu, ako momak, pijetla itd., to bi svi zajedno uz neke molitve pojeli, a treći dan izvršili obred

„zleńe“. Mnogo su se bojali „paleusnika“ ili „vrkolaka“ (od prilike naš „vukodlak“) te su gledali na različne načine da ga umilostive. Misionari su nastojali i oko toga, da provedu reformu narodnoga odijela i oduče narod od starih igara; ustajali su protiv starih ženidbenih običaja i sijela itd.; no to im je dakako slabo polazilo za rukom. Veće su uspjehe postigli u moralnoj odgoji naroda. Oni su stvorili i neku pavlićansku književnost, koja se javlja u drugoj polovini XVIII. vijeka. Kako su glavni misionari dolazili s naših strana (poglavito iz Dalmacije), donijeli su sa sobom i talijansku grafiku i u bugarski jezik unijeli mnoštvo hrvatskih elemenata. Pavlićanska književnost služi poglavito crkvenim potrebama, glavni su joj predmet pjesme, koje su ponajviše imitacije hrvatskih crkvenih pjesama (na pr. iz Jajića). Prva štampana pavlićanska knjiga potječe iz godine 1846., a prije su se služili rukopisima. Mislili su misionari i na gramatiku (prvu je napisao o. Eduardo) i na rječnik talijansko-bugarski (od istoga pisca). Osim moralnopoučnih spisa ima pokusa i dramatskoga rada (na pr. „Genoveva“ od o. Eduarda). U ovoj raspravi L. Miletić savjesno prikazuje sav književni rad pavlićanâ i analizira jezik, kojim su se u svojim djelima služili. Na kraju rasprave (s. 311—363) dodao je priloge, u kojima navodi narodna imena u južnih i sjevernih pavlićana i nove izvore za povijest njihovu. Ova studija može mnogo u čemu zanimati i našega književnog historika, koji se bavi književnošću crkvenoga smjera.

Profesor B. Conev nastavlja svoja istraživańa *Къмъ историята на българскиѣ езикъ* te podaje *prijegled bugarskih govora* (s. 1[1]—61) s obzirom na akcente. Ovdje se prvi put potpuno i jasno prikazuje akcentuacija bugarskih dijalekata u svemu svojem šarenilu, te će ovaj prilog unijeti nov život u istraživańe naglaska i u drugim slavenskim jezicima. U drugom prilogu objašńava pisac odnošaj *bugarskoga jezika prema ostalim slavenskim jezicima* (s. 62—88). Razloživši karakteristične pojave, po kojima se bugarski jezik razlikuje od pojedinih slavenskih jezika, a po kojima se s njima podudara, dolazi do ovih resultata: 1. Bugarski Sloveni, prije negoli su se doselili na Balkansko poluostrvo, živjeli su u susjedstvu sa Slovencima, Hrvatima (misli kajkavce), Slovacima, Poljacima i Rusima; Česi i Srbi (misli štokavce) nijesu bili u njihovoj blizini. 2. Već u to vrijeme imao je bugarski jezik one fonetske osobine, koje nalazimo u najstarijim spomenicima ćirilometodijske književnosti, a mimo druge osobine, koje se javljaju u drugim jugoistočnim slavenskim jezicima, imao je poglavito još i ove: *tj-dj* = *шч-жд*; *шт'-жд'*; ѫ = *ън*; ѧ = *'ън* i *ен*; *ъ* = *ъ* i *о*, *ь* = *'ъ* i *е*; *рѣ* = *рѣ*, *лѣ* = *лѣ*; *ѣ* = *еа*; *чрѣ* = *чрѣ*; *ы* = *ъи*; akcent = slobodan. — P. K. Gъbjov u članku *По говора въ гр. Видинъ* (s. 1—29) prikazuje bugarski dijalekt u okrugu vidinskom i u uvodu priopćuje nekoliko crtica o tamošńem narodu.

Raspravni dio ove knige završuje studija T. Karajovova: *Материали за изучване Одринския вилаетъ* (s. 1—192). Tu dolazi: geografski prijegled, administrativna podjela, naselja (statistika, mjesta,

[1] U ovoj novoj seriji ima svaka rasprava svoju osobitu paginaciju.

karakteristika naseļa), zanimaće stanovnikâ (ratarstvo, stočarstvo, vinogradarstvo, svilarstvo, obrt, ribarstvo, solarstvo, trgovina, zanati), općila (žeļeznice, ceste, telegraf i pošta), uprava (administracija, prihodi i rashodi, pravosuđe), vojska, emigracija, prosvjeta (škole pravoslavne, katoličke i turske, crkva). Svako je poglavļe popraćeno mnoštvom statističkih tablica. Folklora odrinskoga vilajeta ovdje nije prikazana; ali u području, na koje je radńa stegnuta, dobivamo potpunu sliku o pomenutome vilajetu. I nama bi ovake studije o pojedinim županijama dobro došle. Radovi ove ruke vrlo su potrebni i korisni, a uza to štošta objašńavaju i u pojavama narodnoga života u užem značeńu.

U odjelu „*materijali*“ priopćuje V. Dečev članak *Срѣднородопско овчарство* (s. 1—92). Pisac je ovdje tako opsežno i temeļito obradio svoj predmet, da članak može služiti ugledom, kako vaļa prikazivati pojedino područje narodnoga života. U uvodu govori o sredńorodopskim golemim planinama, u kojima se nalaze ovčarska sela. Opisuje običaje i nošńu ovčarâ. Zatim prikazuje sredńorodopsku kuću, u kojoj nalazi tri glavna tipa: čisti seoski (najstariji), kolibarski i gradski (najnoviji). Točno je opisan gazdaluk pa ovčari, koji se dijele u tri stepena: *kapačerče* (pomoćnik, koji radi kod kuće), *malešina* (pomoćnik, koji već ide za ovcama) i *pravi ovčar*. Daļe se prikazuje ovčarstvo na malo i na veliko; prezimak ovaca na Rodopi i u Plovdivskom i Eniždenskom poļu; svi obredi i običaji, koji su u svezi s ovčarstvom; različne vrste torova i ovaca; proizvodi od ovaca. Posļedńe poglavļe govori o ovčarskom brojeńu, mjerama, biļezima, o vjerovańima i gatańu. Uz tekst se nahodi mnoštvo slika, koje lijepo objašńuju pripovijedańe; navlastito je zanimļiva slika ovčje pleće, gdje su prikazani oni znakovi, po kojima se gata. — E. Sprostranov priopćuje *Приказки отъ село Църско* (s. 1—131) u bitoļskome kraju (Makedonija). Narodne su pripovijetke ovako poređane: 1. o zlim duhovima; 2. svetačke; 3. iz ļudskoga života; 4. fantastičke. Ovome obilnom zborniku znatno diže vrijednost to, što se uz pojedine pripovijetke odmah navode varijante iz mnogih drugih zbornika indoevropskih narodnih pripovijedaka.

Живая старина. Періодическое изданіе отдѣленія этнографіи Имп. русс. географ. общества. Ред. *В. И. Ламанскій*. Год. XII. Вып. 1—4. С.-Петербургъ 1902.

Al. Haruzin: *Крестьянинъ Австрійской Крайны и его постройки* (I. 1—32). Pisac ovdje najprije podaje kratak povjesni prijegled, opisuje prirodne, gospodarske i kulturne prilike Krańske, a zatim prelazi na glavni svoj posao te prikazuje razvoj i osobine seļačkih krańskih zgrada. Osobite mjesne prilike u Krańskoj podale su biļeg i gospodarskim zgradama. Budući da se žito ne može ostaviti da se suši na mjestu, gdje je požeto, to se u Krańskoj i nijesu mogla razviti onakova gumna, kakva na pr. nalazimo kod Velikorusa. Zato su se gospodarske zgrade tako razvile, da služe za sušeńe sijena i žita, za mlaćeńe i čuvańe ļetine, za čuvańe sijena i napokon za stan stoci. Najjednostavniji je tip zgrade za sušeńe: ostožje *(ostojca)*, koje se

utakne u zemļu okomito, a na ń se naslaže usjev (trava, bob itd.). Gdje je gazdaluk mańi, tamo ostožje stoji bez reda, inače je poređano u jedan ili u dva reda. Ostožje je pokrito kapom od slame, koja ga štiti od dažda. Sastavi li se više ostožja s pomoću unakrštenih greda, nastaje prelazni tip k osobitoj zgradi — *stogu* (zove se i: *kozolec).* Stog je rašireп po svoj Krańskoj i podaje ńezinim poļima osobitu fiziognomiju. Stog je pokriven velikim krovom, a inače je odozdo otvoren; imade više odjela, koji služe za spremańe usjeva, kola, oruđa itd. Vrsta stoga je *panter* (ili *kozolec samec),* koji se nahodi samo u sredńoj i dońoj Krańskoj, a pretvorio se u nekim krajevima u dvostruki panter, koji je određen za trojaku službu: strane su mu za sušeńe, sredina za kola, a tavan za sijeno. Iz ovoga se razvio drugi tip gospodarske zgrade, t. zv. *skeden.* On ima dva odjela: u dońi se spremaju kola, a gorńi je pokrito gumno i ujedno hambar za čuvańe sijena i usjeva. Na gorńi odio vode ļestve (stariji oblik), a dońi je često sagrađen od kamena. Posļedńi je tip gospodarske zgrade *kočne:* četvorouglata koliba od neotesanih brvana, pokrita drvenim krovom. Najobičnija je u gorskim krajevima te služi za čuvańe sijena, a dońi odio i za ovce. Na kočnu je nalik *košta,* koja se samo mjestimice nahodi. Isporedi li se starinska kuća (t. zv. *kajža)* s koštom, opaža se velika sličnost, koja nas nagoni na zakļučak, da se .isprvični tip kuće razvio iz posļedńega tipa gospodarske zgrade. Krańska je kajža slična velikoruskoj „izbi" te se s vremenom razvila u sastavļenu i karakterističnu kuću. Sastavļen tip prikazuje ona kajža, uz koju se prigradio skeden; u ńe su malena isprva okna povećana, krov se spustio nad okna. Dali je stepen u razvoju krańske kuće bio taj, da se temeļ počeo graditi od kamena, prozori su dobili tipički četvorokutni oblik i gvozdene rešetke, mjesto slame pokrivala se kuća drvetom itd. Gdje se javļa kamena građa, ondje nastaju kuće od dva poda (kata); osnovni tip i dvokatnici ostaje isti, samo dobiva galeriju, koja je pokrivena. Krańska je kuća bez ornamentalnih nakita (osim nešto malo na galeriji), ali to naknađuje dekorirańe zelenilom, navlastito lozom (i u onim krajevima, gdje se ona inače ne sadi), pak različnim cvijećem, a to čini, te se bijele kuće doimaju veselo i slikovito. Krajevi, što okružuju Krańsku, pa i južni dio same Krańske, imaju već drugi tip kuće. Istina je, krański tip javļa se i u južnome dijelu Štajerske i Koruške, t. j. ondje, gdje žive Slovenci, no dale na sjever slovenske se zgrade zamjeńuju drugim oblicima izvora germanskoga (poglavito tipovi: alemanski, franački, saski i türinški). No i ovaj krański tip nije ostao čist od spoļašńih utjecaja i on se s vremenom modificirao poglavito u tom, što je primio galeriju, koja time, što je pokrita, pokazuje svoj alemanski izvor (zove se *gang!).* — Isti pisac počińe priopćivati i *Матеріалы по исторіи развитія славянскихъ жилищъ,* gdje je prvi prilog *Жилище словинца Верхней Крайны* (III/IV. 359—357). Ova je radńa dopuna onoj prvoj, te pisac u ńoj prikazuje proste, sastavļene i odjelite zgrade na Goreńskom. Kao uz pređašńu tako i uz ovu raspravu dolazi mnoštvo slika i nacrta, koji potpuno osvjetļuju piščevo razlagańe. Ovdje je goreńska kuća s ostalim zgradama opisana onako točno i lijepo, kao što

je bosansko-hercegovačka u poznatoj Meringerovoj knjizi. — U povodu Haruzinove prve radnje izdala je redakcija „Жив. стар." opširno *Руководство для собиранія свѣдѣній о крестьянскихъ постройкахъ* (I. 102—112), te će se ovaj predmet početi sad u Rusiji življe obrađivati; dosada na seljačke zgrade nijesu ondje svraćali dovolne pažnje.

Neki prinosnici i u ovome godišnjaku, kao i u prethašnjima, opisuju pojedine krajeve s folklorskoga gledišta. Tako E. Dmitrovska opisuje *Русскіе крестьяне Олонецкой губерніи* (II. 131—138), poglavito poetičku stranu njihova života. — B. Moškov piše *О литовцахъ Сувалкской губерніи* (I. 119—122). — E. A. Bekšejeva opisuje *Нагайбаки* (II. 165—181), tatarsko jedno pleme u guberniji orenburškoj, u kojemu živi tradicija, da su oni potomci arskih Tatara, koje je krstio Ivan Grozni. Nagajbaci već od starine služe u ruskoj vojsci kao vrsni kozaci. U članku se opisuje njihov život, običaji i vjerovanja, po čemu se ne razlikuju mnogo od ostalih tatarskih plemena. — Sličan je članak K. D. Loginovskoga *О бытѣ казаковъ Восточнаго Забайкалья* (II. 182—200), u kojemu je osobito zanimljivo poglavlje o rovašima i o seoskim drvenim koledarima, koji su ovdje reproducirani u slikama. — V. Jasević-Borodajevska prikazuje *Сектантство въ Кіевской губерніи* (I. 33—74); govori o poznatim sektama „baptista" i „maljovanaca", koji su jako rašireni po kijevskoj guberniji; opisuje njihov život, vjerovanja, običaje i navodi primjere njihove poezije, koja je posve religiozna. — V. N. Dobrovoljski opisuje *Свадебный обрядъ въ Калужской губерніи* (II. 214—236) te priopćuje mnogo lijepih pjesama, što se pjevaju uz ženidbene običaje, koji se inače mnogo ne razlikuju od poznatoga tipa velikoruske svadbe. — A. A. Šustikov skupio je u članku *Простонародное лѣченіе болѣзней въ Кадниковскомъ уѣздѣ* (II. 201—206) rukovet narodnih lijekova za različne bolesti; recepti se dosta podudaraju s receptima, što ih u ovom svesku „Zbornika" nalazimo iz Poljica. — G. Iv. Peškević: *Роль мѣсяца при распредѣленіи работъ у Литовцевъ Поневѣжскаго уѣзда* (III/IV. 437—441). Pisac pripovijeda, da Litvini rečenoga kraja ne počnu nikaki posao, da se prije ne posavjetuju s mjesecom. U mjesecu vide — kao i mnogi drugi narodi — čovjeka te kazuju, kako je onamo dospio: Iz kupke je u davno vrijeme izišao gô čovjek, da donese sebi vode; držeći vjedro na plećima upita on ljude: Zašto je danas tako tamno? — „Kakvo tamno? Ne vidiš li, da svijetli mjesec?" — Moja je stražnica svjetlija od mjeseca! povikne čovjek, no u taj ga čas nestane. Kad su ljudi pogledali na mjesec, opaziše u njemu toga golog čovjeka s vjedrom na plećima; tamo će on stajati do sudnjega dana. Litvini mnogo gataju u mjesec prije svakoga rada; na pr. grah siju samo o mlađu, jer će mu se tada bolje vezati strukovi; kuću valja početi graditi u vrijeme posljednje četvrti, bit će stalnija; kosa se striže o mlađu, da bi bolje rasla itd. Mjesec odlučuje i kod poroda; često se pomiše u narodnoj medicini; po njemu se može pogoditi budućnost, na pr. ako Božić pada o mlađu, bit će kišljivo ljeto itd.

I u ovome godišnjaku ima nekoliko prinosa iz područja narodne poezije. V. Kaminski pod natpisom *Матеріалы для характеристики*

малорусскихъ говоровъ Подольской губерніи (I. 75—96) priopćuje oko 70 lirskih narodnih pjesama, koje se ističu istim lijepim osobinama, kojima i druge maloruske pjesme. — V. Ostančuk je u sjedlečkoj i ļubļinskoj guberniji skupio *Народныя пѣсни, сказанія, сказки и проч.* (III/IV. 442—473). Pjesme su svadbene, žetelačke i šaļive, a pripovijetke su sitnije, ponajviše humorističke. — Iz zbornika Đinovskoga nastavļaju se *Этическія пѣсни Дебрскія* (III/IV. 429—436), od kojih su ovdje štampane tri: Marko Kraļević i Arapin, Marko Kraļević i Bele od Kostura, Sekula Detence i Korun Aramija. — Iz „Мог. Губ. Вѣд." (1902) preštampani su *Матеріалы для изученія говоровъ Могилевской губерніи* (III/IV. 413—428), u kojima dolaze poslovice, gatańa, zagonetke, zagovori i neke pjesmice. — E. Jakovļev je skupio *Пять сойотскихъ сказокъ* (II. 237—244). — Legende i dokumente *О принятіи чукочъ въ русское подданство* (II. 147 do 154) priopćuje V. Bogoraz. — N. Ončukov u članku *Былинная поэзія на Печорѣ* (III/IV. 358—484) raspravļa o posļedńim tragovima bilinâ na Pečori; tumači, kako su pjesme onamo došle i zašto ih sada nestaje.

Rječnik ruskih dijalekata popuńuju dva prinosa: A. Jarkov priopćuje *Народныя прозвища* (I. 127—128) iz permanske gubernije; V. Vodarski: *Областныя слова Рыбинскаго уѣзда Ярославской губерніи* (III/IV. 392—412).

Wisła. *Miesięcznik poświęcony krajoznawstwu i ludoznawstwu.* Red. *Erazm Majewski.* Tom. XVI. Zeszyt 1—6. Warszawa 1902.

Godine 1901. bila je u Ļubļinu gospodarsko-obrtna izložba, na kojoj se našao i odio za etnografiju i folkloru gubernije ļubļinske. Brigu oko ovoga odjela imao je poznati folklorist H. Łopaciński, te je izložba u svakom pogledu lijepo uspjela. Glavni se resultati priopćuju u III. sv. „Wisłe", gdje se nalazi i opis etnografijskoga odjela na rečenoj izložbi i pripovijeda se o opsežnim pripravama, koje je za ńu proveo Łopaciński (s. 334—342). Iz članaka u III. svesku dobivamo jasnu sliku o životu naroda u ļubļinskoj guberniji. Tu najprije H. Łopaciński podaje geografijsko-historijski prijegled *Dawniejsze podziały administracyjne dzisiejszej gubernji lubelskiej* (s. 279—283). — I. Wolanowski piše *O szopce lubelskiej z przed lat trzydziestu* (s. 282—290), prikazujući starinski narodni običaj, neku vrstu narodnoga teatra, kad seoski momci oblaze selom s „kolibicom" te pri tome izvode osobitu igru, u kojoj su dijalozi u stihovima. — W. Olechnowicz donosi *Kilka słów o typie polskim wogóle, a lubelskim w szczególności* (s. 269 do 297). Pisac govori o poļskome tipu uopće te razlaže, da su se u poļskome narodu sastale tri glavne rase: jedna od ńih, kratkoglava rasa sredńoevropska dolazi u Karpatima i na ńezinim sjevernim obroncima gotovo kao čista rasa; što se više primiče sjeveru, k Baltiku, miješa se s drugom rasom — s jasnim blondinom sjeverne Evrope. Treći tip — sredozemni — zastupan je u ļubļinskom kraju više nego u drugim krajevima. — R. Świdziński priopćuje *Przyczynki lu-*

doznawcze z gminy Skierbieszów w powiecie Zamojskim (s. 299 do 304), u kojim prilozima opisuje kuću, različne običaje, poglavito svadbu s pjesmama, što se uz ńu pjevaju. — W. Kożmian u članku *Kilka słów o mieszkańcach parafji Krzczonów w powiecie lubelskim* (s. 304—313) naročito opisuje odijelo ovoga kraja, a opis je objašńen lijepim slikama. — Jednaki predmet obrađuje više prinosnika iz različnih sela u članku: *Kilka wiadomości o odzieży ludowej w gub. lubelskiej* (s. 346—357). — B. Szewc: *Zwyczaje i obrzędy weselne we wsi Wielączy w pow. zamojskim* (s. 314—321). U pjesmama, što se pjevaju uz svadbene obrede, pripijeva se: „O ładо, ładо!“ — Više prinosnika u članku *Obrzędy religijne i zwyczaje przy nich zachowywane* (s. 358—363) opisuje: porod, ženidbu i pogreb. — H. Łopaciński u članku *Okazy staropolskiego stylu budowlanego w Goraju i Wrzelowcu* (s. 372—377) tumači stil staropoļske kuće, koji je zanimļiv poradi originalne arhitekture i obilate ornamentike. — Drugi članci govore o materijalnoj kulturi ļubļinskoga kraja.

Nakraće negoli ļubļinski kraj prikazuju se pojedina poļska sela u više članaka. Tako A. Rumlówna donosi folklorsku građu *Z mili kwadratowej obszaru nad rzeczką Kosówką w pow. białostockim* (I. 56—68): tumači topografske nazive, navodi primjere mazurovańa, narodna tumačeńa ptičjega pjeva i opisuje svadbene i pogrebne običaje. — Z. Staniszewska priopćuje građu: *Wieś Studzianki* (II. 162 do 195; III. 388—407; IV. 490—505; V. 603—634; VI. 689 do 723), u kojoj je točno opisana kuća sa svim gospodarskim zgradama i pridodani su nacrti; dale se navode narodni običaji i dječje igre, od kojih se neke sasvim slažu s igrama iz našega Otoka („Zbornik“ VII. 1). U drugom se dijelu s rijetkom vještinom opisuje svadba; tipički dijalozi posve su točno reproducirani. Jednako je lijepo opisana smrt i pogreb. Potkraj građe dolaze vračańa i gatańa, narodne pripovijetke, poslovice, zagonetke i pjesme (s notama).

Iz pojedinih područja folklore navodim ove prinose. R. Lilientalowa priopćuje dale *Pieśni ludowe żydowskie* (I. 99—104; V. 635 do 640) u poļskome prijevodu. U prvome su dijelu uspavanke („kołysanki“), a u drugome pjesmice dječje i školske, ļubavne i svadbene. — St. Dąbrowska donosi rukovet *Piosnki przy sianożęciu w Żabnie* (VI. 762—765). Motivi ovih žetelačkih pjesama malo se razlikuju od motiva odrugud poznatih pjesama. — J. Milewska priopćuje *Ucieszne opowiadania z Ciechanowskiego* (VI. 724—732). Dvanaest šaļivih pripovijedaka. — G. Smólski je skupio *Drwinkowania i żarty Pomorzan* (I. 77—98). Pisac u uvodu spominе, da je osobina ne samo Kašuba, nego i svih starih Pomoranaca, da se rado izruguju susjedima te im pridijevaju nadimke. Među pomoranskim narodom kola mnoštvo pošurica, koje su pune originalnoga narodnog humora. Danas se dakako te pošurice pripovijedaju (doño)ńemački, te ih je pisac pribrao iz različnih izvora. One će dobro poslužiti onome, tko se dâ na komparativno izučavańe ovakvih lokalnih šala. — M. Stattlerówna upoznaje nas u članku *Hafciarstwo ludowe w okolicach Ojcowa* (I. 44—56) s narodnim vezovima u guberniji kielečkoj. U Poļskoj se do-

sada nije svraćala velika pažńa na ovo područje folklore. Osim nekoliko uzoraka vezova iz Galicije („Wisła“ XIV. i XV.) i osim nekoliko uzgrednih biļežaka, koje se nahode u različnim građama („Wisła“ III. 22; VI. 190; VII. 295; VIII. 635; Kolberg, „Lud, jego zwiczaje“, I., „Krakowskie“ I.), nije se potańe pisalo o tome predmetu. U ovom se članku točno prikazuju vezovi u opisu i slikama. Pretežu motivi iz biļskoga svijeta (lišće i cvijeće). — Tako isto zaslužuju pažńu nakiti od šarena papira, načińeni nožicama; ńima kite zidove svojih stanova poglavito u selima zapadne Galicije i u ļubļinskoj guberniji. U članku *Wycinanki* (IV. 477—482) opisao je ovu vrst narodne vještine J. Warchałowski i svoj opis objasnio slikama. — W. E. Badura opisuje *Żniwo w wioskach parafji Pobiedr i Krzęcin* (IV. 484 do 489); način žetve, oruđe, žetelački običaji i pjesme.

U Poļskoj se već mnogo uradilo oko dijalektologije, ali neki su krajevi još ostali neistraženi. Da se oblakša rad u tome smjeru, priopćuje S. Szober: *Kwestjonarjusz do djalektologji polskiej* (I. 1—17), u kojemu podaje točne upute, kako vaļa zapisivati pojave fonetičke, morfologičke, sintaktičke i leksikografičke. — Lijep prilog za rječnik Slovinaca u Pomoraniji donosi Nadmorski u članku *Połabianie i Słowińcy* (II. 141—161). — I. Wolanowski je pribrao podatke o đačkom govoru: *Gwara uczniów lubelskich z lat 1875—1885* (I. 123—124). Učiteļa su n. p. zvali *belfer*, popravak iz jednoga predmeta *drynda*, ponavļańe razreda *zimować*, nadimci učiteļima: *Łopata, Homer, Pomidor, Jezuita, Piś* itd.

Mnoštvo sitnijih priloga iz svih područja folklore dolazi kao odgovori na „Poszukiwania“ u svakome svesku.

H. Paprzyca: *Poglądy religijne przodków naszych* (II. 219 do 235; IV. 507—533). U ovom je godišńaku samo prvi prilog o *đavolu prije XVI. vijeka.* Pisac počevši od kronike Kadłubekove († 1223) navodi mnoštvo mjesta u različnim kronikama i drugim spisima, koji spominu đavola u Poļskoj do XVI. vijeka. Građa je vrlo obilata te će dobro poslužiti komparativnome izučavańu sredovječne religije. — Dvije današńe *priče o đavolu* priopćuje Er. Rawita-Gawroński (II. 268 do 270). Druga je zanimļiva po tome, što nam donekle tumači naše kajkavsko ime „vražji stric“ biļke osata (poļ. oset, ńem. Distel). Đavo umoli u sv. Petra, neka mu dâ da sije, kao i ļudi što siju. Sv. Petar mu dopusti, da sije ovas (poļ. owies), ali pod pogodbom, da ne smije zaboraviti tu riječ. Kad ga je poslije nekoga vremena pitao sv. Petar, šta sije, nije se đavo više mogao pravo sjetiti i rekao: „oset“. „Od toga vremena ļudi siju žito, a đavo osat“. — I. Radliński nastavļa svoju studiju *Apokryfy judaistyczno-chrześcijańskie* (V. 577—693; VI. 733—754). Ovdje govori o biografijsko-historijskim apokrifima, koji se u glavnome grupiraju oko Hrista i ńegove okoline (evanđeļa i djela apostolska). Pisac prikazuje Protoevangelium Jacobi, Evangelium de nativitate Mariae, Historia Josephi fabri lignarii, Johannis liber de dormitione Mariae i Liber de ortu Beata Mariae et infantia Salvatoris. Mnogi motivi ovakih apokrifa prešli su u pričańe različnih naroda, ali pisac ne dira u to, već samo raspravļa o genezi pojedinih apokrifa i

navodi ńihov sadržaj. — M. Zaborowski: *Słowianie pod względem rasy i ich początek* (II. 209—218; IV. 534—547; V. 649—657). (Prevela s francuskoga Luc. M.). Pisac se ovdje trudi da spase t. zv. celto-slavensku teoriju, koju je osim drugih pobio i Niederle. Zborowski nastoji dokazati, da su današńi sjeverni Slaveni došli iz krajeva među Dunavom i Adrijatikom; prvobitno su bili kratkoglavci i tek prije svoga odlaska pomiješali se sa svijetlim dugoglavcima, koji su prebivali u zapadnom dijelu sredńe Evrope. Smjer ńihove selidbe mogao je biti samo na sjever, i to poradi trgovine s jantarom. Prešavši preko Karpata širili su se prema Baltiku i tu stvorili svoju kulturu, uveli spaļivańe mrtvaca (običaj, koji do ńihova dolaska nije bio poznat ondje), porabu metala i stakla (gvožđe im je služilo samo za ukrasne predmete). Ove i druge prilike pokazuju, da dolazak ńihov na sjever nije mlađi od etruske epohe (VIII. i IX. vijek prije naše ere). Ńihov je tip bio srodan s tipom celtskim, a iza Karpata naišli su na svijetao narod neolitički, koji su djelomice apsorbirali. Prvobitna ńihova civilizacija na dońoj Odri, Visli i na obalama Baltika, gdje su potisnuli Fine na istok, počela je propadati i mijeńati se, kad su iz Skandinavije došli Germani, koji su ih upoznali s oružjem, gvozdenim alatima itd. U to su se vrijeme stali Slaveni razilaziti kolonizirajući istočne krajeve sjeverne Rusije (V. vijek). — J. Talko-Hryncewicz u članku *W kwestji pohodzenia Słowian* (VI. 754—761) odbija neke tvrdńe prof. Potkańskoga (u „Kwartaln. histor."), što ih je ovaj iznesao u povodu Niederleova članka „O podrijetlu Slavena" (u „Starožitnostima"). Dokazuje, da središte kratkoglavaca za istočnu Evropu leži pod Karpatima.

Između novih ńiga, koje se recenziraju, spomińem ove: Talko-Hryncewicz, „Поляки". Антрополог. очеркъ. Moskva 1901. (Rec. I.). — Isti, Польская антропологическая литература. Moskva 1900. (Rec. I.). — Bugusławski E., Metoda i środki poznania czasów przedhistorycznych w przeszłości Słowian. Kraków-Warszawa 1901. (Rec. I.). — Zdziarski St., Pierwiastek ludowy w poezji polskiej XIX. wieku. Studja porównawczo-literackie. Warzsawa 1901. (Rec. II.). — Krzywicki L., Systematyczny kurs antropologji. Rasy psychiczne. Warszawa 1902. (Rec. III.). — Jaworski J., O przesądach i zwyczajach ludu naszego, dotyczących pomocy dla rodzących oraz opieki nad noworodkiem. Warszawa 1901. (Rec. IV.). — Tetzner Fr., Die Slaven in Deutschland. Beiträge zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten, der Masuren und Philipponen, der Tschechen, Mährer und Sorben, Polaben und Slowinzen, Kaschuben und Polen. Braunschweig 1902. (Rec. VI.). — Judt I. M., Żydzi jako rasa fizyczna. Analiza z dziedziny antropologji. Warszawa 1902. (Rec. VI.).

Národopisný Sborník československý. Vydává Národopisná společnost československá a Národopisné museum československé. Redaktor *Jiří Polívka*. Svazek VIII. V Praze 1902.

K. Slavíková-Welsova donosi *Lidopisné záznamy ze Slovenska* (s. 1—17). „Zametak moje velike ļubavi prema Slovacima — govori

spisateļica — bacila je u moju dušu drama Gabrijele Preissove „Gazdina roba“. Studij ove drame otvorio mi vrata, kroz koja sam ušla u Slovačku. Stala sam zapaňena diveći se novome svijetu i ńegovu narodu, kojega se još nije taknula tuđa kultura . . .“ U prvom poglavļu priopćuje podatke iz nitranske okolice o bolesti, smrti i ukopu. Točno reproducira pripovijedaňe neke stare žene, zato se i ńezin prilog čita kao novela, a opet je u vjernoj slici uhvatila narodne običaje. Evo kako je pripovjedačica kazivala smrt svoga oca: „ . . . Za nekoliko dana pohodila sam ih (t. j. oca) opet s djetetom na ruku. Mamica nijesu bili doma; ‚zapletali‘ su mlade nevjeste. Ne umije to svatko, mlade nevjeste ‚zapletati‘! Još su jednu ‚zapleli‘ i onda donesli holbu vina i dva kolača, pa opet otišli drugu ‚zapletati‘. Kad sam došla, tatica su rekli (pripovjedačica govori slabim glasom i uz tako značajne geste, da jasno pred sobom vidiš bolesnika): „Anča, ti li si to?“ — Jesam, tatice, kako vam je? — „Zlo je sa mnom . . . a to je Kačka?“ — To je moja Anička, Anička, tatice . . . — „Aha . . . joj, boli me glava . . .“ Ja pohitim po vodu i na glavicu im dam mokru krpu, a oni reknu: „Ah, to mi godi . . . već sam sasvim pripravļen za majčicu zemļu . . .“ Tako su malo ležali a onda su rekli: „Anča, evo vina, napi se, donesla je mati“. — Ne ću, tatice, ne trudite se, nije vam dobro. — „No, samo uzmi, napi se; kad mene ne će biti, nitko ti ne će davati“. (Pripovjedačica zaplače.) Ali ja nijesam ni okusila vina. Kad sam se od ńih opraštala, bilo je to u ponedjeļak, rekla sam: Čuvao vas Bog, tatice, ja sad moram kući . . . — „Daj Bog nebeski“, rekli su tatica. To je bilo o 4. uri popodne, a u 7 ura uveče, kad je sunašce zalazilo, preminuše. Kad im je došao smrtni čas, navalila mi je krv u grlo. Mamica su donijeli krčag vode, namočili u ńu krpu i oprali krv. Za pô krčaga krvi iz ńih izašlo! Pedeset godina imali su istom naš tatica! Sad su mamica vidjeli, da je došla zadńa ura, zapalili posvećenu svijeću i dali im je u ruku. Zatim su nalili posvećene vode u zdjelicu i rekli im: „Jurko, blagoslovi mene i tvoje dijete“. Oni su namočili prste u vodu, prekrstili se i blagoslovili najprije sebe; onda su opet namočili prste u zdjelici, blagoslovili sve nas, pogledali na nebo, zatvorili oči i još čas, pa su bili mrtvi. Tako su svršili naš dobri i pametni tatica . . .“ — Jednako se pripovijeda o ukupu. Što su u nas u nekim krajevima narikače, to je ondje „organista“. On na pogrebu pjeva pjesme, koje sam slaže za svaku zgodu; koliko je u takvoj pjesmici stihova, toliko mora pokojnikov rod platiti šestica. Nad svakim je mrtvacem druga pjesma; kad na pr. umre momak, pjeva „organista“:

Ach, rozvažme všeci, že není iné svet,
ako prázdná pára a krehký rúže kvet.
Smrt ma zachvátila, s kosú svú zranila,
v mojom mladém veku ze sveta shladila.
Nesmím viácej spanilost sveta požívat,
a svojich rodičou nesmím viac tešívat.
Preto ach, rodičia, s vámi sa rozlúčám
a za lásku vašu, Bohu vás poručám.
Naposledy všetkým mládencóm a pannám,
že ma zprevádzáte, vrúcné vďaky vzdávám.

Tako se osobite pjesme pjevaju djevojci, mladoj ženi, mužu itd. Ovdje ih je lijep broj prikupljen.

J. Kubín: *Lidové dopisy* (s. 18—21). Pisac upozoruje na to, da se pri skupljanju folklorske građe dosada nitko nije obazirao na narodna pisma. (U nas se mislilo na to; isp. „Zbornik" II. s. 332). Pisac ima zbirku pisama iz južne Češke (poklanja je Národop. muzeju). Kupio je samo pisma ljudi, kojih primitivna školska odgoja nije nimalo otuđila od naroda. Narod se laća pera samo u rijetkim zgodama. Pisma se ponajviše izmjenjuju među roditeljima i djecom, koja su u školama, u službi, u vojništvu. Onaj u tuđini mora često ponovno opominjati, dok mu odgovore. Početak je pisma obično tipičan: „Já tě mnohokrát pozdravuju a vědomost ti dávám . . ." „Já doufám, že vás při stálém a dobrém zdraví vynatřefím . . ." Često se puta pismo počiње: „*Pochválen buď Pán Ježiš Kristus*". Završuje se: „Tedy tě mnohokrát pozdravuju a líbám . . ." ili se rado pridomeću stihovi; na pr. „Let', psaníčko, let' přes ten celej svět, až k naší kamarádce, k tej její zahrádce . . ." itd. Stil je u tim pismima vrlo priprost; interpunkcije su rijetke; kadšto se ista rečenica ponavlja u različnim varijacijama. Inače su pisma isprepletena sentencijama i poslovicama (na pr. stará láska jesli nehoří, ona přece pomalu tutlá — večer uteče jako voda — já sem na něj čekala jako na smilování . . .). Da se u pismima često nađe naivnosti, razumije se samo po sebi; tako mati pišući kćeri dodaje: „My psani neviplatíme, aby dřív došlo já se bojím, že by zustalo nehde ležet". Na ovu prostodušnost valja odbiti osobitu ljubav prema ńemač kome jeziku: hoće se čovjek pred svojima podičiti, da zna više od ńih. Tako se neki Matěj Kolouch potpisuje Mathias Kollouch, a drugi moli svoje, neka mu pišu na adresu: „*An hern Adalbert* Život . . ." Pisac napokon ističe, da su ovakva narodna pisma zanimljiva i za grafologa.

R. Bíbová: *O krajce* (s. 21—34). Spisateljica kazuje povijest čipaka te uspješno pobija mišljeńe prof. Ilg-a (Geschichte und Terminologie der alten Spitzen. Wien 1875), Sequin-a (La dentelle. Paris 1875) i dr., koji drže, da je tehnika čipaka nastala u vrijeme renesanse ili Henrika I. u Francuskoj itd. Po opisu S. Davidova Русское кружево (Petrogr. 1892) pokazuje, da su čipke u Rusiji poznate već na početku XV. vijeka. Zatim priopćuje historičke podatke o čipkarstvu u Češkoj, Moraviji, Sleskoj, Slovačkoj i Rusiji. Razlaže tehniku čipkarsku u ovim stranama i tumači različne nazive. — Ad. Černý: *Kovové a dřevěné výrobky huculské* (s. 109—118). „Národopisné Museum Československé" ima među svojim zbirkama i znatnu kolekciju narodopisnih predmeta huculskih, koji se svojom ornamentikom odlikuju od drugih slavenskih predmeta ove vrste. To su poglavito kovni predmeti i to od žute mjedi i od drva. Za češki ih je muzej skupio na svome naučnom putu Fr. Řehoř. Predmeti od mjedi služe Huculima ponajviše za nakit odijelu, a od drva ponajviše za kuhińsko posuđe. Danas ova vještina više ne cvate tako, kako je nekoć cvala, a glavno je središte selo Žabe na Čeremoši (gdje se izrađuju gotovo sve vrsti), Javorov (batine i kubure), Brustury (páte za remeńe) i Sokolivka (lančići). U ovome se članku uz slike opisuju pojedini predmeti. Najljepšu zbirku huculskih

predmeta ima „Museum Dzieduszyckych“ u Lavovu, koji je izdao i obilato ilustrirani katalog svoga huculskog odjela. O tome su još pisali: V. Szuchewicz, Гуцульщина I. Lwów 1901.; L. Wierzbicki, Wzory przemysłu domowego. Serya VI. Wyroby metalowe włościan na Rusi (Hucuły). Lwów 1882. Serya VII. Wyroby snycerskie włościan na Rusi (Hucuły). Lwów 1883.

J. Mančal: *Prostonárodní podání Zálesáků o domácích zvířatech* (s. 117—132). U Zalesima je osobito obilato pričańe o domaćim životinama, te se s ńima mnogo vrača i liječi. Pisac najprije govori o govedima navodeći mnoštvo gatańa i vračańa; na pr. tko ne će da mu se krave obadaju, mora ih na Veliki petak natrti snijegom po rptu; duva li na Badńak jak vjetar, krave će obilno davati mlijeka; tko prije Đurđeva dana ulovi žuta lepira i razastre po dlanu, ńegova će krava imati žuto maslo; da se iz goveda istjeraju „crvi“, uzme se u jednu ruku čkaļ a u drugu kamen i govori se: „Bodláčku (= čkaļ), já tobě tvou hlavu zlomím, pod kámen ti jí vložím, nepustím tebe, až mně vyženeš z mého hovada červy z jeho místa“, zatim se izmole tri očenaša i zdravomarije i — za tri dana nema crvî. Tako se navode gatańa i vračańa o końma, svińama i živadi (na pr. na Badńak djevojka pod stolom „kvoka“, da bi kvočka rado sjedila na jajima; iz jaja, koja se nasade na dan sv. Valentina, guske su slabe i belešļive; tko hoće da mu kupļeni golubovi ne odlete, provuče im tri puta noge pod stolom i govori: „Lítej okolo domu a přilet' zrovna domů“ itd.). — J. Valchář: *Prostonárodní lékařství na Dolnokralovicku* (s. 132—146). Ovdje se za različne bolesti popisuju „lijekovi“, koji ponajviše idu u područje zakliñańa, pa kao i u nas (isp. „Zbornik“ VII. 1), tako se i ovdje mnogo služe stihovima; na pr. zakliñačica tri puta prekrsti grozničava bolesnika i govori:

Pane Bože, račiž pomáhati,
což já budu počínati.
Šel Pán Ježíš okolo hubna (= gumno),
Panna Maria a Jan Křtitel s ním.
Potkal ho Božej.
„Božeji, kam jdeš?“
„N. N. do těla!“
„Co tam budeš dělat?“
„Budu kosti lámat a krev pít.“
„Nechod' tam; raději jdi na mrchoviště
kosti lámat a krev pít!“

Tko boluje od lišaja, satre u petak rosu s prozora tri puta, ńome tare lišaj i govori:

Lišej, lišej divoká,
nedělej se široká!
Židé v pátek maso jedí —
ať' tě, lišej, taky snědí!

U ovoj se knizi svršuje znatni zbornik V. Tille-a *Povídky sebrané na Valašsku r. 1888.* (s. 35—108), te je na kraju knige dodan registar (zemļopisna i mjesna imena, vlastita imena, osobe i stvarni indeks), koji vrlo olakšava porabu pripovijedaka.

Između drugih ocjenjuju se ove knige: Гринченко Б. Д., Литература украинскаго фольклора 1777—1900. Опытъ библіографическаго указателя. Черниговъ 1901. (Rec. J. Polivka). — Folklor. Podrzęcznik dla zajmujących się ludoznawstwem. Ułożił G. L. Gomme. Przetłómaczył z angielskiego W. Szukiewicz. Opatrzył przedmową S. Eljasz-Radzikowski. W Krakowie 1901. (Rec. V. T.). — Гнатюк Б., Словаки чи Русини? Причинки до вияснення спору про національність західних Русинів. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XLII. (Rec. J. Polivka). — Leger L., La Mythologie slave. Paris 1901. (Rec. J. Máchal). — Čečetka F. J., Od kolébky do hrobu. Lidopisné obrázky z Poděbradska. V Praze 1901. (Rec. V. J. Dušek). — Powieści ludu polskiego na Śląsku. Z ust ludu zebrał Lucian Malinowski. Część II. Śląsk Górny. Mater. antrop.-etnogr. Akad. umiejętn. w Krakowie. Tom. V. W Krakowie 1901. (Rec. J. Polivka). — Ungarische Volksmärchen. Ausgewählt und übersetzt von Elisabet Sklarek. Mit einer Einleitung von A. Schullerus. Leipzig 1901. (Rec. J. Polivka, koji je pripovijetke vješto razredao prema motivima u grupe).

ZBORNIK

ZA

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJE

JUŽNIH SLAVENA.

NA SVIJET IZDAJE

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNIGA IX., SVEZAK 2.

UREDNIK

Dr. D. BORANIĆ.

U ZAGREBU 1904.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(ĐURO TRPINAC).

TISAK DIONIČKE TISKARE.

Cijena 2.50 krune.

Sadržaj.

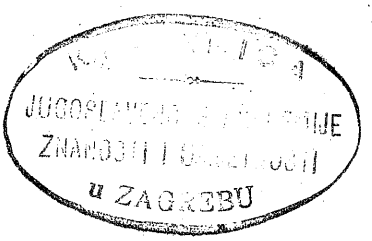
Prvi dio.

Strana

Jemeršić P.: **Narodne humoristične gatalice i varalice** . . . . . 161—190

Drugi dio.

Ivanišević Fr.: **Polica.** Narodni život i običaji. (Nastavak.) *Poslovi.* (Kućni poslovi, 191. — Građevine, 193. — Izrađivanje građe, sprava i oruđa, 207. — Ženski poslovi, 209. — Kićenje tkanja, 212. — Pregled dnevnoga rada i počinka, 213. — Trgovina, 219. — Poslovi s oblašću, 222). — Život. (Život u zadruzi, 224. — Život u obitelji, 236. — Život sa susjedima, 246. — Život prema dobi, 248. — Život prema zanimanju i imutku, 263. — Kako žive bolesni i nakazni ljudi, 279. — Zločinci i drugi rđavi ljudi, 280. — Vjerski život, 285. — Škola, 288). — Pravo. *Privatno pravo.* (Obitelj, 292. — Stvari, 308. — Obveze, 315). *Javno pravo.* (Seoska općina, 322. — Građanski i kazneni postupak, 323. — Kazneno pravo, 325). [Sa 4 slike (brojevi 54—58)] . . . . . 191—326

PRVI DIO.

Narodne humoristične gatalice i varalice.

Napisao Pavao Jemeršić.

„Humoristične gatalice i varaliče“ nazvao je Vuk vitez Vrčević jedan ogranak pučkih umotvorina, koje je skupio po Boki Kotorskoj, Crnoj gori, Dalmaciji, a najviše po Hercegovini. (Tiskano u Dubrovniku 1894.). Ova će se zbirka ovdje pobliže ogledati poglavito s gledišta psihologijskoga. Budući da gatalice i varalice narodu služe za zabavu te pripadaju među duševne igre, stoga će se sad, da im se uzmogne povod postanku i literarna vrijednost bolje razumjeti, najprije govoriti o razlogu i svrsi igre uopće, zatim će se promatrati napose gatalice i napokon će se po svom sadržaju istražiti varalice.

I. Otkuda i čemu je igra?

1. Djelovańe ļudsko, s kojim se sastajemo u životu, možemo u glavnom razlučiti u dvoje: 1. djelovańe, koje ide za kakovom ozbiļnom svrhom, zove se r a d; 2. djelovańe, koje nema ozbiļne svrhe, zove se i g r a. I kod rada i kod igre razlikujemo dvije strane: 1. unutrašńu, psihičnu stranu: gibańe predoģbî u svijesti ļudskoj; 2. izvańu, fizičnu stranu: gibańe tjelesnih udova u prostoru. Uzrok djelovańu kod čovjeka poglavito su dva nagona: 1. nagon za s a m o o d r ž a ń e m (amo ide nagon za hranom i rasplodom, za obranom itd.), po kojemu se održavaju i pojedinci i vrste; 2. nagon za i s t i c a ń e m u ļudskoj zajednici, po kojemu čovjek nastoji, da među jednakima zauzme što odličnije mjesto. Tomu je nagonu svrha usavršivańe roda. Mi ćemo ovdje imati posla s duševnom igrom. Zato nas napose zanima uzrok djelovańa ļudskoga kod igre.

2. Igra se kod čovjeka nastoji protumačiti s tri gledišta:[1] 1. Čovjek ima u sebi mnogo energije, životne snage, koju je prikupio ili baštinom od svojih pređa ili vlastitom privredom. Ta energija mora negdje izbiti, izaći napolje; ako se ne može pojaviti u radu, onda se pojavi u igri. Ova teorija tumači igru suviškom energije (Kraft-überschuss-Theorie). Zdrava je mladež pomamna (Jugend muss austoben). 2. Kad je čovjek u radu potrošio mnogo duševnih i tjelesnih sila, onda treba da prestane raditi, dok se nove sile prikupe. No dok je čovjek budan, mora djelovati (po zakonu ustrajnosti), pa zato rad zamijeni igrom, kod koje počiva te ne troši za rad potrebnih sila, već nasuprot nove pribira. To je teorija, po kojoj igra izlazi kao odmor od rada (Erholungstheorie). Tetiva na luku, žice na guslama ne smiju biti uvijek napete, ako hoćemo da budu za porabu. 3. Sve djelovańe djeteta u početku nije ništa drugo nego igra. No ta igra slijedi u glavnom rad roditelja. Dječak je kočijaš, težak, obrtnik; djevojčica je kuharica, dadilja. Djeca igrom razvijaju tjelesne i duševne sposobnosti, koje će upotrebljavati kod rada u budućem životu. To bi bila teorija, po kojoj je igra priprava ili vježbanje za rad (teleologijska teorija). Čemu se dijete igrajući uči, to najlakše i najtrajnije nauči.

Svakoj igri mogli bismo naći razlog jednim od ova tri tumačeńa. Pretežno poradi vježbe (dakako najviše nehotice) igraju se djeca, poradi suviška energije mladež, a poradi odmora stariji ljudi.

3. Kako ljudsko djelovańe napreduje kod kojega naroda, to se vidi u ńegovoj kulturi. Obrazovanost ide za istinom, ljepotom i dobrotom. Istinu gaji poglavito znanost, ljepotu umjetnost, a dobrotu religija i pedagogija. Čini se, da bismo mogli reći: istina se nalazi najviše radom, ljepota se tvori igrom, a dobrota se postiže oboma. Nama je ovdje osobito stalo do igre. Igra kao da je pravi izvor umjetnosti. Ptica pjeva na grani, jer joj to godi. to je zabavlja, jer je na to tjera nagon za isticańem. Odatle dolazi i mišljeńe, da umjetnost tvori samo za umjetnike. (To dakako ne može posve vrijediti za sadašńe umjetnike, jer ńihovo djelovańe nije samo igra, nego je rad.) Ljepotna ili estetska strana obrazovanosti nekoga naroda odsijeva osobito u narodnim umotvorinama, kojima je prvotna osnova igra. Umotvorine mogu biti pretežno tjelesne kao vezivo ili pretežno duševne kao pjesništvo. Među duševne umotvorine idu i pripovijetke, poslovice, zagonetke. Ńima se pridružuju i gatalice i varalice.

---

[1] Karl Groos, Die Spiele der Menschen. Jena 1899. str. 467 i dalje.

II. Gatalice.

1. Ime *gatalica*,[1] veli Vrčević, nastalo je od *gatati*. Narod kaže na pr. na sijelu u svako doba godine: „Hajde da se gatamo“, a uz mesojeđe: „Hajte da se gonetamo“. A što znači to „gatamo“ i „gonetamo“, bit će nam jasno iz ovoga primjera: Reći će jedan u društvu: „Danas sam kupio četveronožnu živinu, veličine je koliko pas, pasje je dakle, a pas nije, ima uši, gubicu i zube kao pas, ali pas nije, pa još otac mu je pas, a majka kučka, a pas nije. Ako pogodite, što je, evo oka vina“. Sad će mu svi odgovoriti: „A kad pas nije, koji je to đavo? Ne može drugo biti, nego pas od psa“. — „Nije kučak, nego kučka“. Sad svi da pucaju od smijeha. (Vrčević, Gatalice str. 20.)

Otuda vidimo, da su gatalice slične zagonetkama. One stoje prema zagonetkama u istom odnosu, u kojem su basne prema poslovicama. Poslovice izriču jednom rečenicom kakovo životno, i to ili utilitarno ili etično pravilo,[2] a basna kaže to isto pripovijetkom nekoga događaja. Tako zagonetke umataju u malo riječi neki objekt, koji se izriče odgonetljajem, na pr. u glavi mu vatra gori, a u rep ga ljudi ljube (lula),[3] a gatalicom se opisuje čitav događaj. Uzmimo na priliku zagonetku (pitalicu): „Tko više vidi, onaj, koji ima jedno oko, ili onaj, koji ima dva?“ — „Onaj, koji ima jedno oko, jer vidi u drugoga dva“. Ovaj predmet zaodjela je gatalica u cijeli mali događaj: Sastaše se dva prijatelja, jedan s jednim, drugi s dva oka. Upitaše se za zdravlje. Napokon će reći zdrav ćoravu: „Eto ti si oslijepio u jedno oko, žao mi je tvoje nesreće.“ Ćoravi odgovori: „Ne treba me žaliti, ja s jednim okom više vidim, nego ti s dva.“ Okladiše se u oku vina. Pitaće: „Tko je dobio oklad?“ Odgovor: „Onaj s dva oka“. — „Nije, jer je ćoravi rekao: ‚Vidim više‘, a nije rekao: ‚Vidim bolje‘, a vidio je drugu dva oka u glavi, a drug ńemu samo jedno“ (str. 15).

Po tome je gatalica ona pripovijetka, koja kakav objekt zagonetke zaodijeva u čitavi (mali) događaj.

2. Takav događaj ima osobitu jezgru, oko koje se cijelo gonetaće

[1] Riječ *gatalica* inače znači: 1. knjigu, u kojoj su kojekakve pripovijetke ili gatńe; 2. ženu, koja gata. Iveković-Broz, Rječnik sub voce „gatalica“.

[2] Dr. Frańo Marković, Etički sadržaj naših narodnih poslovica. Rad Jug. akademije knjiga XCVI. str. 167 i d.

[3] T. Maretić, O narodnoj zagonetci hrvatskoj. Izvješće kr. gimnazije u Požegi god. 1881. str. 21.

kreće. U navedenoj gore gatalici sve se vrti oko riječi „više“. Riječ „više (scil. predmeta)“ u svezi s ostalim ondje riječima izazove u svijesti istu predoǵbu, koja se obično združuje s riječju „bo|e“, pa se zato slušalac lako smete. Tu je predoǵba „više predmeta“ kao sakrivena u svijesti ļudskoj među ostalim predoǵbama, pa je treba naći, pomisliti na ńu. U tom traženu prave predoǵbe u svijesti stoji upravo duševna igra kod gatalica. To bismo mogli donekle isporediti s igrom djece, kad se igraju tako zvanog „skrivača“ (sakrivańa). Djeca se raduju, kad se sakriju, pa ih drug ne može dugo naći, a ovaj se opet obraduje, kad ih nađe. Kod gatalica gleda gatalac da sakrije onu misao, koja se ima pogoditi, među ostale misli tako, da pogađaču ne pade lako na pamet, da je lako ne reproducira. Skrivalište je svijest čovječja, sakrivańe misli je izmišļańe, a traženje sakrivene misli je domišļańe. Jedno i drugo vrši se s pomoću pameti poglavito maštom. Razum je spoznao izvańe predmete i spremio ńihove predoǵbe (pojmove) u različitim poredima ili nizovima u spremnicu pameti, a mašta vadi iz veza porednih, koje čuva pamet, pa od ńih izmišļa nove složenice predoǵbene, koje će onda čovjek prenositi u izvańi svijet. Kad dakle gatalac izmišļa gatalicu, uzima misao, koja je vezana na jednu riječ (ili na više riječi), pa je (ih) na taj način sakrije, da tu riječ združi s takvim riječima, koje će kod odgonetača izazvati drugu predoǵbu u jasnu svijest. Ako hoće odgonetač odgovoriti na pitańe gonetača, treba da se domisli baš onoj predoǵbi, koju je gatalac sakrio. U tu svrhu treba da pretraži sve nizove (reproducirajući ih redom), u kojima se kao članovi nalaze predoǵbe onih riječi, oko kojih se cijela gatalica kreće, pa da vadeći ih iz tih poreda sastavļa odgovor na pitańe gatalice. Više puta vaļa i više predoǵbi združiti ili rastaviti, da se tek tim postupkom dođe do tražene predoǵbe, kako ćemo to moći vidjeti kod matematičkih gatalica.

Kao što se kod tako zvane veksir-slike lakše nađe traženi predmet, ako se pretraži najprije ono, što je na slici neobično, „napadno“, tako se i kod gatalice mora promisliti, što je u ńoj neobično, jer time se lakše uoči riječ, oko koje se sve vrti, pa je onda treba samo još ogledati s različitih gledišta.

3. Kod gatalicâ je glavno, da bude u ńima što veća duševna igra, da učesnike što više zabavļaju, stoga se ide kod ńih osobito za tim, da se dobije odgovor više ili mańe domišļat, pogdjekad i đavolast. Zato dolaze u gatalicama dosjetka (Witz) i humor. Dosjetka ima sličan psihologijski postanak kao i gatalica. Osniva se na tom, da

se neka predoģba uvrsti među druge predoģbe, koje s ńom obično zajedno ne dolaze poradi svoje različnosti, no kasnije se iznenada opazi, da u nekom pogledu ima s ńima nešto zajedničko.[1] U društvu seļana tvrdi neko momče, da ga isti opanci nose već 12 godina, pa da je vazda u ńima hodao, skakao i igrao. Opanci obično traju 6 mjeseci. Zato društvo momčetu ne vjeruje. No kad se napomene, da je momče vazda boso hodalo, onda se čovjek lako dosjeti, da momče misli opanke od vlastite kože na nogama, u kojoj ono tako hoda, kako drugi u pravim opancima. (Isp. Vrčević, Gatalice str. 17.).

Humor, koji je najviši oblik komike, tumači se od prilike ovako: Da bude nešto komično ili smiješno, treba 1. da imamo neku ludost, nespretnost, kakav bezbolni nedostatak; 2. da tu ludost netko drži razboritošću i 3. da se iznenada opazi, da to nije razboritost već ludost. U društvu tvrdi jedan, da je vidio čovjeka, gdje je s nosom popio litru rakije. Da tko bez svake boli kroz nos popije litru rakije, to je ludost pomisliti, no čovjek kod oklade to opisuje tako, da protivnik to drži za junaštvo; napokon se stvar razjasni, da ono „s nosom" znači, da nije pio bez nosa, nego da je imao nos, kad je na usta pio. (Vrčević, Gatalice str. 18.).

Humoristična strana podaje gatalicama osobitu vrijednost. Po humoru ima narod igrajući se gatalicama znatnu korist. Kao što mirodije kod hrane podražuju želudačnu sluznicu, da što više želudačnoga soka potrebnog kod probave izlučuje te time pospješuje tjelesno hrańeńe, tako i šala unapređuje raspoloživost duševnu, po kojoj se tijek predoģbî u svijesti oživļuje te izazivļe ugodna čuvstva, koja povoļno djeluju i na tjelesno i na duševno zdravļe. Teleologijsku svrhu humora mogli bismo možda natuknuti ovako: Prema nekoj mjeri, što je ima ļudsko shvaćańe o biću čovjeka, ističe humor nedostatke ļudske, koji su ispod ove mjere, pa time blagohotno i bez zadavańa boli potiče ļude, neka se trude oko postignuća potpune mjere ļudskoga bića. Humor smijući i rugajući se nedostacima ļudskim unapređuje primicańe ļudstva k ńegovoj idealnoj savršenosti.

4. Sve gatalice Vrčevićeve zbirke — a ima ih bez sistema nanizanih 63, i 3 među varalicama — možemo prema glavnim oznakama podijeliti u 4 skupine ili vrste. Počet ćemo s najtežim i najozbiļnijim računskima, a do ńih ćemo po sličnosti poređati druge, dok ne svršimo s najobičnijim gatalicama, koje se osnivaju na za-

[1] Nastavni Vjesnik, IX. str. 115. i J. Jurković, O narodnom komusu. Rad Jug. akademije knjiga IX. str. 167.

mjeńivańu značeńa pojedinih riječi. Gatalice će se navoditi samo po glavnim sadržajnim momentima.

A. U prvu vrstu idu računske gatalice. U ńima se od poznatih brojeva dolazi do nepoznatih. Najprije ćemo navesti lakše, a onda sve teže.

1. Najlakše se dade pogoditi gatalica *Majka i dijete* (str. 32). Majka pokloni djetetu 6 oraha, neka pojede svaku uru po jedan. Ako je dijete prvi orah pojelo u 6 sati ujutro, pita se, kad je moralo pojesti najposļedńi. — Čovjek ne promislivši lako će odgovoriti: „O 12. uri", jer od 6. ure do 12. treba 6. No brojeńem se pokazuje, da je dijete već o 11 ura bilo gotovo s orasima, jer je prvi orah pojelo na početku 7. ure, a posļedńi na početku 12. ure, dakle umah iza 11 ili u 11 sati. Varka je u tome, što se u jednom slučaju brojevi 6 i 6 bez obzira na brojevni predmet zbroje i time se dobije 12, a u drugom slučaju uzimaju se orasi kao točkè, koje se stavļaju na vremenske duļine urâ, pa se pojedina točka može metnuti na početak ili svršetak vremenske duļine; ako se 1 orah stavi na svršetak 6. vremenske duļine (ure), to će preostalih 5 oraha pasti na preostale ure do svršetka 11. sata.

2. Lako je odgonetati i gatalicu *Od 64*[1] *lubenice nema no jedna* (str. 5.). Begu treba jedna lubenica, sin mora kupiti na pazaru toliko, da 6 puta plati carinu, svaki put po polovicu od lubenicâ, koje nosi. Pita se, koliko ih je morao kupiti, da ocu donese samo jednu. — Kod 6-toga carinara imao je 2, kod 5-toga 4, kod 4-toga 8 i tako daļe, a kod 1-oga 64. Tako se praktično dobije broj, koji 6 puta redom podijeļen s 2 daje 1. U prvi mah ne će nitko čuvši gatalicu pomisliti na 64, jer je neočekivano, da netko mora od 1 lubenice u svemu 63 lubenice platiti za carinu.

3. Suprotna je ovoj gatalica *Careva i derviševa pogodba* (str. 5). Derviš traži za spas carskoga djeteta plaću prvi dan 1 paru, svaki daļi dan do 40. dana dvostruko više. Pita se, koliko je car dervišu platio. — Račun je lak: 1-vi dan 1 paru, 2-gi 2, 3-ći 4 i t. d. do 40. dana. Kad se sve zbroji, iznosi 306.877,906.944 para (ili 7 biliona 671 milion 947 hiļada 673 forinta 60 novčića). Svota je začudo golema, kolikoj se nitko ne bi nadao. (Slično je izumnik šaha zatražio plaću za svako od 64 poļa dvostruko više zrńa, počevši s 1 zrnom kod prvoga poļa). Car je bio obećao, da će dervišu platiti, koliko zatraži. Sad mu isplatiti nije mogao, ali carska se ne poriče, zato mu ponudi da zajedno caruju.

4. Malo teže dade se pogoditi gatalica *Kokoš za groš* (str. 34). Momče kupilo kokoš za groš, koja svako 40 dana snese po 1 jaje, a svako jaje vrijedi 1 paru. Pita se, kako dugo mora kokoš živjeti, da se isplati. — Račun je lak za onoga, koji zna, da je 1 groš = 40 para, da 1 godina ima 365, a 1 mjesec 30 dana; uza to zna još množiti i dijeliti. 40 dana × 40 = 1600 dana, 1600 : 365 = *4 godine;* pre-

[1] U knizi stoji pogrješno 32 mjesto 64.

ostatak 140 : 30 = *4 mjeseca* i *20 dana*. — Taj račun lako ovrši tek školano momče. Čini se, da je ova gatalica i drukčije umjetna, jer koja će kokoš istom svako 40 dana snijeti po jedno jaje?

5. Još se da nekako riješiti gatalica *Očine i sinovļe godine* (str. 8). Otac imao 8 puta toliko godina, koliko i sin. Obojici bijaše 45 godina. Pita se, koliko godina bijaše ocu, koliko sinu. — Gleda se, koliko puta se nalazi 8 u 45. Nađe se 5, ostane još 5. Dakle otac je imao $5 \times 8 = 40$ godina, a sin 5. To je jednaġba s 1 nepoznanicom ($8x + x = 45$, a sin ima x godina, otac 8 x).

6. Slična je gatalica *Dva jata golubova* (str. 22). Goŕne jato reče doňemu: „Dajte nam jednoga goluba, i nas će biti tri puta više nego što je vas.“ Doňe odvrati: „Dajte vi nama samo jednoga, pa će nas biti, koliko i vas.“ Pita se: „Koliko je bilo u jednom, koliko u drugom jatu golubova?“ — Svakako mora da je malen broj u jednom i drugom jatu, kad jedinica može jedan broj tri puta većim učiniti od drugoga, a drugi izjednačiti s prvim. To se može nagađaňem pogoditi. Uzme se 2 i 3, 4, 5 i t. d., zatim 3 i 4, 5, 6, pak se dođe do broja, u goŕnem jatu 5, a u doňem 3. Ako so od 3 uzme 1 i doda k 5, dobije se 2 i 6; obrnuto, ako se od 5 uzme i doda k 3, dobije se 4 i 4. To je jednaġba s 2 nepoznanice [$x + 1 = 3(y-1)$, $y + 1 = x - 1$].

7. Isto se tako kušaňem dade naći odgovor kod gatalice *111 jaja u trojicu i svakome po 1* (str. 35). Učiteļ pita učenike u školi: „Kažite vi meni broj ļudi, koji bi između sebe mogli razdijeliti 111 jaja, i da među ńima ne ostane ni jedno nepodijeļeno.“ — Broj 111 nije djeļiv brojem 2, pokuša se brojem 3, pak se dobije 37 bez ostatka. Sastav cijele gatalice, kako je u zbirci navedena, pokazuje, da je iz škole prenesena u prosti narod, što i Vrčević kaže.

8. Prema goŕnoj složena je prava narodna gatalica *Opet 111 jaja, ali drukčije* (str. 36). Djeca hoće da podijele u lomini (u drači i korovu) nađenu hrpu od 111 jaja tako, da u svakom dijelu bude isti broj jaja. Pita se, koliko će biti dijelova i koliko jaja u svakom dijelu. Jedno dijete kaže: U kući moga oca i u kućama kod moja dva strica ima upravo po 37 kokoši, sva je prilika da je svaka snijela po 3 jaja u lomini, dakle svaku kuću će dopanuti po 37. — Da bude kod svakoga od tri brata baš po 37 kokoši, to bi bio neobičan slučaj. Očito je, da su se brojevima donesenim iz škole tražili kod naroda brojeni predmeti. Tu se vidi, kako narod iz škole dobivenu ideju zna upotrijebiti.

9. Mučno je izračunati zadatak gatalice *Tri brata s jabukama na pazaru* (str. 7). Otac dade od 90 jabuka jednomu sinu 10, drugomu 30, a trećemu 50, da ih na pazaru prodadu. Svaki je prodao jabuke po istu cijenu u isti dan i svaki je jednako svomu ocu novca donio. Pita se, kako to može biti. — Ovdje se kļuč odgovoru nalazi u riječima „isti dan“ (ali ne u isti sat). Cijena jabukama morala je rasti. Dok je cijena malena bila, prodao je treći brat gotovo sve, drugi brat veliku čest, a treći malen dio od svojih jabuka; kasnije su prva dvojica svoj malen ostatak prodavali opet po istu cijenu, kao i prvi brat svoj veći ostatak. Do rješeňa zadatka moglo bi se doći nagađaňem.

Dopodne prodavali su tako, da je trećemu bratu u najpovoljnijem slučaju ostala samo 1 jabuka, a prvi da je prodao samo 1 jabuku. Prodavali su po 7 za krajcar — kako se veli u gatalici. — Treći je dobio 7 krajcara, ostala mu 1 jabuka ($7 \times 7 = 49$, $49 + 1 = 50$); drugi je dobio 4 krajcara, ostale mu 2 jabuke ($4 \times 7 = 28$, $28 + 2 = 30$); prvi dobio je 1 krajcar, ostale mu 3 jabuke ($7 + 3 = 10$). Sad vidimo, da je prvi imao za 3 krajcara manje od drugoga, drugi za 3 krajcara manje od trećega. Oko podne poskočila je cijena jabukama, pa su sva trojica svoje ostatke prodali po 3 krajcara. Prvi je dobio $3 \times 3 = 9$, i otprije 1, to je 10; drugi je dobio $2 \times 3 = 6$, otprije 4, to je 10; treći je dobio 3 krajcara i otprije 7, to je 10 krajcara. — Ova je gatalica komplicirana, u narodu ju je mogao odgenetati valjada samo onaj, koji je rezultat već prije čuo od drugoga.

Sad dolaze na red takove gatalice, kod kojih mislim da se u društvu nitko ne bi mogao nikako sam domisliti odgovoru, a u svima dolazi broj 100.

10. U gatalici *Čudotvorni groši* (str. 10) moli čovjek majku Božju, da mu dade u drugu ruku toliko groša, koliko ih ima u prvoj ruci, pa će crkvi pokloniti umah 100 groša. Želja mu se ispuni, i on izvrši obećanje. Dalje zamoli uz isto obećanje, da mu se stvori u drugoj ruci toliko, koliko mu je u prvoj ostalo. To se ispuni, i on nabroji upravo 100 groša, koje pokloni crkvi. Njemu ne osta ništa. Pitanje: „Koliko je taj čovjek groša imao najprije u ruci?“ — Konačno je nabrojio upravo 100, dakle je kod drugoga moljenja morao imati u ruci 50 groša, a kad mu se je prva molba ispunila, morao je imati 150, jer je 100 isplatio, a 50 mu je ostalo (za drugu molbu). Po tome je najprije u ruci morao imati polovicu od 150, to jest 75. U ovoj gatalici ima veliku ulogu broj 2.

11. Slična je gatalica *Kralj i čobanica* (str. 12). Kralj reče čobanici: „Ako mi kažeš, koliko ovaca imaš manje ili više od stotine, kazat ću i ja tebi, tko sam.“ Čobanica odgovori: „Da ih je, koliko ih je, i onoliko, koliko ih je, i polovica više, a uz njih 35, bilo bi ih 100.“ Pitanje: „Koliko je djevojka imala ovaca?“ — Ako se od 100 odbije 35, ostane 65. „Koliko ih je“ i „još koliko ih je“ i „još polovica“, to sve skupa čini 5 polovica. Po tome se 1 polovica od „koliko ih je“ dobije, ako se 65 podijeli s 5, a to je 13. Cijelo „od polovice 13“ je 26, i „još toliko“ je opet 26 (sve skupa: 65). Dakle ovaca bilo je 26. (U obliku jednadžbe: $x + x + \frac{x}{2} + 35 = 100$).

12. U gatalici *Čoban i njegove ovce* (str. 9) pita putnik čobana: „Koliko vas je u sve brava?“ Čoban odgovara: „Kad bi mi ti poklonio trećinu nego što imam, pa četvrtinu tvoja žena, a 5 tvoja majka, bilo bi ih taman (upravo) 100 osim mene i tebe.“ Pita se: „Koliko je bilo ovaca?“ ($x + \frac{x}{3} + \frac{x}{4} + 5 = 100$). Bez jednadžbe je teško izračunati, da ih je bilo 60.

13. Osobito je teška gatalica *Pazar od 100 glava za 100 pleta* (str. 12). Seljak je imao 100 pleta (cvancika) i kupio 100 glava goveda. Volove platio po 10, krave po 5, a telad po ½ plete. Pita se: „Koliko je glava bilo volova, koliko krava, koliko li teladi?“ — Zadatak treba riješiti Diofantovom jednaǵbom ($x+y+z=100$, $10x+5y+\frac{1}{2}z=100$, uzme se za volove $x=1$). Bio je vô 1, kravâ je bilo 9, teladi 90.

14. Posve slično računa se zadatak gatalice *Pazar kokošaka i piladi* (str. 8). Trgovčić kupi za 100 groša 100 glava peradi, kokote po 2 groša i 30 para, kokoške po groš i 10 para, a pilad po 18 para. Pitaće: „Koliko je bilo kokota, koliko kokoši, a koliko piladi?“ — (1 groš = 40 para). Bilo je 10 kokota, 40 kokoši i 50 piladi.

B. K drugoj vrsti pripadaju 3 gatalice, u kojima se pita za neki osobiti red među predmetima. To su kombinacije (permutacije), premještańem poznatih predmeta traže se određeni sastavi.

1. Rado se sluša gatalica *Koza, zelje i vuk* (str. 25). Čovjek kupio na pazaru vuka, kozu i zelje. Došao na rijeku. Trebalo mu prenositi sve jedno po jedno, a nikako dvoje zajedno; a morao je i paziti, da vuk ne pojede koze, a koza zelja. Pitaće: „Kako bi se ovo troje prenijelo?“ — Najprije čovjek prenese kozu (vuk zelja ne će) pa se vrati po zelje, a kad zelje prenese, uzme kozu natrag pa je ostavi, gdje je prije bila, i prihvati vuka; pošto prenese vuka, pođe opet po kozu. — Komu stvar nije poznata, mora dugo pogađati, dok nađe rješeńe, a time se društvo zabavlja.

2. Slično je *Tri muža su tri svoje žene* (str. 13). Turčin, hrišćanin i ciganin došli svaki sa svojom ženom do rijeke; mogli su se samo po dvoje prevesti na čunu, koji je trebalo svaki put vratiti natrag. Pitaće: „Kako će se to udesiti pod uvjet, da svaki muž samo sa svojom ženom bude na samom?“ — To se može izvesti na više načina. Jedan je ovaj: Najprije se prevezu dva muškarca (1), jedan se vrati, uzme svoju ženu i preveze je (2), njegova žena se vrati po tuđu ženu (3), on se vrati po muža tuđe žene (4), tuđa žena se vrati po treću ženu (5), drugi muž se vrati po trećega muža (6). U Vrčevićevoj zbirci prevoze se ova šestorica drukčije.

3. Još je nalik na gorńe dvije i gatalica *Tri kralja i tri sluge* (str. 45). Putovali su tri kralja sa svoje tri sluge i došli do rijeke, preko koje se mogu na čamcu prevesti samo po dvojica, a čamac treba i natrag vraćati. Pitaće: „Kako će se ona šestorica prevesti, da nikad ne budu dvije sluge sami s jednim kralem zajedno na obali, jer bi ga ubili?“ — Rješeńe je slično kao kod predašńe gatalice.

C. U trećoj vrsti imamo gatalice, u kojima se među dva djela ima odrediti vrednije. Traži se razlog, zašto nekoj vrlini pripada prednost. To je supsumcija osobitoga slučaja pod općeno pravilo.

1. U gatalici *Dva oca i dva sina* (str. 38) jedan pobratim učio sina, neka vara koga može, i zato je donosio ocu veću dobit; a drugi je učio svoga, neka se radije dade prevariti, nego da on drugoga prevari, i zato se vraćao praznih ruku kući. Pitaće: „Koji je otac svoga

sina pametnije i korisnije svjetovao?“ Dobar odgovor glasi: „Drugi, jer se kod. nepravde tuđim imaćem svoje truje.“ Mi bismo rekli: Bolje je nepravdu trpjeti, nego nepravdu činiti.

2. *Dva momka, a jedna djevojka* (str. 21). Djevojka kaza jednome momku: „Ako želiš da me vjenčaš, hoću, da kao mrtvac zamotan u bijelo svu noć na jednom grobu preležiš pa da se ne makneš.“ A drugomu reče: „Ako me želiš vjenčati, hoću, da u dva sata pođeš u groblje i upri mrcu, ako ga nađeš na grobu, sabljom u trbuh i drži, dok ja dođem, ali ga nemoj probosti.“ Tako se dogodilo. Pitaće: „Koga je od ove dvojice vjenčala?“ — „Prvoga, jer je bez oružja pošao na groblje, svu noć nad grobom ležao, pa se nije uplašio ni od mrtvih ni od sablje živoga.“

3. *Ko ti je najbliži* (str. 43). Car zatvori u tamnicu čovjeka, njegova oca i majku i dvoje mu djece sa ženom i dade im vreću suhih kolača i vode za čitav mjesec dana, da vidi, kako će čovjek dijeliti, i da po tome prosudi, tko mu je od njih najbliži. Dobivenom hranom mogao je čovjek samo dvojicu spasti od smrti. Pitaće: „Koga je taj čovjek kroz čitav mjesec hranio?“ Odgovor: „Davao je sebi, jer svakomu je njegov život najmiliji, i svojoj ženi, jer sv. pismo veli, da će čovjek ostaviti oca i mater svojoj ženi za volju.“

4. *Koliko je od zemlje do mjeseca* (str. 15). Učevan mladić upita u društvu prostoga naroda: „Što biste rekli, koliko bi se užeta htjelo od zemlje do mjeseca?“ Jedan reče: „Svi konopi, sva pređa i pamuk u konope pretvoreni ne bi dosta bili, kad bi se 1000 puta umnožili.“ Učeni odgovori: „Dosta bi bili i svi konopi jedan za drugi svezani.“ Okladiše se. „Kako ćeš dokazati,“ reče učeni, „kad nijesi učio škole?“ Prostak odgovori: „Kad bi ti išao na mjesec i spuštavao konop na zemlju, mogao bi i ne bi mogao doseći, ali kako ćeš konop do mjeseca pružiti?“ Pitaće: „Tko je oklad dobio?“ — Po načinu mišljeća prostoga naroda, koji je uvjeren, da se to ne da izmjeriti, dobio je prostak, jer prosti narod ne zna, da bi se to dalo proračunati.

5. *Oklad dva Turčina* (str. 11). Dva se momka zainade, da je jedan od drugoga junačnijega srca. Pogode se, da stariji pođe o ponoći na groblje, tamo na jednom grobu naloži vatru, zgotovi pitu u tavi i pojede, pa ako se ne uplaši, da će mu mlađi dati dukat, ako se uplaši, da on dade mlađemu dukat. Mlađi umah s večera podigne jednu ploču i uvali se u grob. Stariji dođe o ponoći, zgotovi pitu, stane jesti sjedeći na onoj ploči. Mlađi upr'o u ploču iz groba kao tobože mrtvac i zatraži, da mu dade pite. Stariji ostavi pitu i pobježe. Pitaće: „Ko je bio junačnijega srca?“ Odgovor: „Onaj stariji, što je na grobu pravio pitu, jer je mislio, da se mrtvi iz groba diže, a onaj je (mlađi) u grobu znao, da ima sa živim posla“.

Ova gatalica slična je po sadržaju onoj pod 2) „Dva momka, a jedna djevojka“. Ovamo sam je tek pod 5) stavio zato, jer mi se čini, da nije posve izrađena. Prvo ona na koncu ne kaže, tko je dobio dukat. Svakako bi stariji, koji se je uplašio i pobjegao, imao platiti. Drugo mlađi, koji je u grobu ležao, mogao bi se mrtvih bojati prije, ako ne

onda, dok je stariji nad ńim pravio pitu. Tu je gatalicu čuo Vrčević u Trebińu od kajmakama Ali-bega. Kao da nije prava prostonarodna.

6. Amo bi se mogla pridružiti i gatalica *Teže je ļubomorstvo, no grizosavjest* (str. 27). No sam sakupļač kaže, da ovu gatku nije nigdje u prostom narodu čuo, zato je daļe ne spomińem.

D. Četvrtoj vrsti pripadaju dvije trećine svih gatalica Vrčevićeve zbirke. To su najobičnije gatalice, u kojima jedna riječ ima dva ili više značeńa. Gatač traži neobično, a odgonetač navodi obično značenje neke riječi. Osnivaju se na tako zvanoj ekvivokaciji, i to

A) na homonimici.

Riječ, oko koje se čitava gatalica vrti, može biti imenica, pridjev, zamjenica, broj (numerale), prijedlog, prilog i glagol. U nekim gatalicama pita se doduše za broj (numerus), po kojemu bi one išle u prvu vrstu, ali ih amo uvršćujemo, jer u ńima broj nije glavna stvar, već drugom riječju izrečeno značeńe; broj se sasvim lako pogodi, ako se zna pravo značeńe one riječi.

a) Glavna je riječ u gatalici imenica, i to

α) rodbinsko ime:

1. *Šestińa, a nijesu no trojica* (str. 23). Momak će reći na sijelu: „Dođoše mi u kuću nepoznati gosti, brat i sestra, muž i žena, pa zet i šura. Pojedoše tri kolača. Pitańe: „Koliko je svakoga dopanulo?“ Odgovor: „Po cio kolač, jer bijahu samo troje: brat, sestra i sestrin muž.“

2. Slično je *Petnaestińa, a nijesu no petińa* (str. 31). Sjedili su u bašči dva muža i dvije ńihove žene, zet i šura, otac i majka, sin i kći, brat i sestra, tast i punica i jedno dijete bez imena. Među sobom podijele pet jabuka, koliko je svakoga dopalo? — Jedna čitava, jer ih je bilo pet: otac i mati, ńihov sin i kći s djetetom u sebi i zet.

3. *Majka i kći, dvije jetrve* (str. 26). Dvije majke imale svaka svojega sinčića na krilu. Kad ugledaše dva muža, gdje se primicahu kući, rekoše sinčićima: „Djeco! ustanimo, idu naši muževi i naši oci.“ Pitańe: „Kako su ta dva čovjeka bili jetrvama i muževi i oci?“ — „Bila su dva Turčina, koji su vjenčali jedan drugomu kćer“ (jer su bili glavni prijateļi, zovu se ńihove žene jetrve).

4. *Turske majke dijete* (str. 13). Bula pripijevala djetetu: „Nina, ninaj, mog sina sine, meni unuk i djever.“ Pitańe: „Što je bilo dijete Turkińi?“ — „Otac uze kćer, a sin majku. Majci je kćerin sin sina (t. j. kćeri) mi sin, meni unuk (jer ga kći rodila) i djever (u turskom smislu riječi kao ženi, koja je u istoj kući udata).“

5. *Majka i sin* (str. 39). Žena biskala (po glavi) pred kućom momka, upita je putnik: „Što ti dolazi taj momak?“ Ona odgovori: „Moja je majka ńegovu majku rodila, te se zato i ļubimo.“ Pitańe: „Što je momak ženi u svojti?“ Odgovor: „Sin“. (Mogao bi biti i ńezine sestre sin).

6. *Momak i djevojka*[1] (str. 8). Miluju se momak i djevojka. Jedna ih žena upita: „Jeste li brat i sestra?“ Djevojka odgovori: „Jesmo i nijesmo.“ Opet upita mladića: „Je li ti to sestra?“ On odvrati: „Nije prava.“ — „A da što je?“ — „Sestra.“ — „Pa šta radite tu?“ — „Milujemo se, jer nam ovako obojici naš otac zapovjedio.“ Pitaće: „Što su bila ova dvojica?“ — „Polubrat i polusestra.“

β) Glavna je riječ u gatalici imenica, koja nije rodbinsko ime.

1. *Zakliňao se, da nije čašu popio* (str. 14). Momak se u društvu, gdje su ispijali rakiju, zakleo knezu, da nije nijedne čaše popio, a družina je tvrdila, da je pio, koliko i drugi. Pitaće: „Komu treba vjerovati?“ — „Objema strankama, jer društvo je podrazumijevalo, da je popio svaki redńu čašu rakije, a on da nije čašu popio, već ono, što je bilo u čaši.“ (To je reservatio mentalis).

2. *Opanci nosili 12 godina* (str. 17). Već je sprijeda navedena na str. 165.

3. *Udrili Turci na gńat* (str. 28). Šaļivac upita družinu: „Jeste li čuli, kako udriše silni Turci na gńat?“ — Isprva su mislili, da je to kakvi grad, dok se poslije dosjetiše, da je gńat kost na nozi. (Ovdje i „udriti“ ima dvoje značeńe: „lupiti“ i „navaliti“).

4. *Okolo Bože — u kuću đavole!* (str. 29). Šaļivac pripovjedi u društvu: Bila oluja, neposlušno dijete igralo se pred kućom, udario grom nablizu. Udovica mati odmah izusti: „Okolo Bože — u kuću đavole!“ — Slušaoci razumjeli su tu molitvu ženinu kao „neka Bog mimo prođe, a đavao u kuću dođe“, dok je u istinu molila „neka Bog okolo (mimo) kuće udara gromom“, a dijete (neposlušnoga đavola) zvala je u kuću.

5. *Aga i čipčija* (str. 41). Aga se tužio čipčiji (kmetu), da je ostario i izdala ga snaga, starost da je žalost. Nato će skromno čipčija: „Nijesi ti, beže, još ostario, a ne dao ti Bog više starosti!“ Aga je mislio, da raja kaže: „Ne dao ti Bog staračke slabosti!“ a raja je mislio u srcu: „Ne dao ti Bog duboke starosti!“

6. *Oka soli u po litre jestiva* (str. 41). Momak se okladio, da jelo od po litre ne će čitava oka osoliti, i dobio je okladu. Družina je mislila općeno na svako jelo, a šaļivi momak samo na jaje kuhano u osoļenoj vodi.

7. *Je li kum prosočio*[2] *kuma, ali ne?* (str. 61). Jednome čovjeku bila je ukradena koza. Po zapovijedi kneževoj svi se domaćini zakleše redom, da je nijesu ukrali. Jedan od seļana reče: „Ja ću se zakleti, da je nijesam ukrao, ali ne ću da ne znam za ńu.“ Knez zavika: „Kad znaš, moraš lupeža prosočiti (odati) ili kozu platiti.“ Odgovori seļanin: „Jok kneže! Kum kuma ne prosoči.“ Pitaće: „Je li seļanin prosočio kuma ili ne?“ — „Jest, jer je on imao samo jednoga kuma.“ Ovdje

[1] U Vrčevićevoj zbirci bit će pogrješan natpis „Momak i djevojka, nije no mati i sin.“ Ovaj drugi dio „nije no mati i sin“ valjada je pred ovu gatalicu došao iz gorńe gatalice „Majka i sin“.

[2] U zbirci stoji griješkom „*prevario*“.

općena riječ „kum“ ima osobito značeńe određenoga kuma. [Neobično je kod ove gatalice i to, što sakriveno značeńe riječi nije poznato glavnomu subjektu (nosiocu) radńe, dok je kod drugih baš obrnuto. Ova gatka nalazi se kod Vrčevića među varalicama; zašto sam je ja među gatalice uvrstio, razlog tomu kazat ću poslije kod varalica].

8. *Kvočka i petnaest jaja* (str. 30). Žena kaza mužu, da je pod kokoš metnula 15 jaja. Muž joj reče: „Ako bude kvočka prava mati, imat ćemo 16, ako ne bude, ne ćemo no ciglu jednu.“ Pitańe: „Ako je kvočka sve izlegla, koliko je glava u kuću dovela?“ — „Petnaest, ako se misli samo na pilad; ako se broji i kokoš, onda šesnaest.“ Ovdje glava može značiti uopće „živače“ ili napose „pile“.

9. *Otac, majka i kći* (str. 47). Jednom nijesu otac, majka i kći ništa drugo za večeru imali osim pet jaja. Otac kaza kćeri, neka podijeli jaja, kako bude najbolje i najpravije. Djevojka malo promisli i podijeli tako, da je onu večer svakoga od ńih po tri jaja dopanulo. Kako je to bilo moguće, gatalac u društvu ne htjede nikako kazati. — Ona je valjada sebi pridržala tri jaja, a ocu i materi po jedno odredila. Ostalo se lako dosjetimo, ako imamo na umu, da jaje ima više značeńa, i ako pomislimo na vragoliju.

10. *Dva čobana, a dvije koze* (str. 62). Dvije koze svaka od drugoga čobančića zabiju na duvaru (zidu) jedna drugoj rog u oko. Ako panu niz duvar, koja je koza kriva? Putnik dosudi, da ona koza, koja ima rog u oku, namiri štetu drugoj. „Koja će koza kojoj platiti?“ upita igrač društvo. Nato će jedan brzorek reći: „Kriva je ona, što je ubola, i ova, što se nije branila.“ Sad će mu igrač reći: „Dobro je, meni vino od loze, a tebi rog od obje one koze.“ — Ova je gatalica, kako je ja shvaćam, doduše sramotna, ali duhovita. Rog i oko imaju ovdje stidno značeńe. (Jedna koza bila je jarac). I ova je gatka u Vrčevićevoj zbirci među varalicama. O tome poslije.

U dvije gatalice, što sad dolaze na red, misli jedna stranka istu riječ u pluralu, kako se obično upotrebljava, a druga stranka u singularu.

11. *Vidio sam ti mojim očima*[1] *ženu!* — *Nijesi* (str. 20). Ćorav čovjek reče drugomu: „Vidio sam ti mojima očima ženu!“ Drugi se okladio (i dobio oklad), da to nije moguće, jer je ćoravi mogao samo (jednim) okom vidjeti, a ne očima.

12. *Može li pop u pismu faliti?* (str. 44). Pop je u crkvi govorio: „Nińe otpuštaješi raba tvojego, vladiko, po glagolu tvojemu, jako vidjesta oči moje i t. d.“ Savršeni đak kaza popu: „Kako možeš pred narodom javno lagati?“ Pitańe: „Je li pravo đak popa ukorio?“ — „Pop je bio ćorav u jedno oko, pa ne bi smio moliti kao sv. Simeon, koji je imao dva oka.“ (Ta mi se gatalica poradi nečednosti đakove ne sviđa).

---

[1] U zbirci nema „mojim očima“, ali bez ovih riječi ne izriče natpis pravo sadržaja.

U dvije gatalice, što dalje slijede, misli istu riječ jedna stranka u jednom rodu, kako se obično govori, a druga stranka u drugom rodu, koji se kod životińa izriče samo u osobitom slučaju.

13. *Nije kučak nego kučka* (str. 20). Ta je gatalica već navedena sprijeda na str. 163. Obrnuto je

14. *Mačka!* — *Nije nego mačak* (str. 29). Domaćinu rekoše: „Vala dobre mačke, što je imaš. Svi smo vidjeli, kako je miša uhvatila.“ Domaćin kaza: „Nije moguće.“ Svi se zakunu, da je istina (jer su mislili, da on veli, da ona živina nije uhvatila miša). A on ńima: „Duše mi nije, ja vam se zaklińem.“ — „Je li se krivo zakleo?“ — Nije, jer je ono bio mačak, a oni su govorili o mački.

b) Glavna je riječ pridjev uz imenicu.

1. *Harambaša i hajduci* (str. 24). Harambaša ukori hajduke: „Kakvi ste vi junaci, nijednomu od vas nije punana puška ni mala ni velika?“ Okladiše se, da je svaka punana, jer je u svakoj bio fišek; ali harambaša je našao, da nijedna nije bila do grlića punana, i dobio je okladu.

2. *Ne može jaje nogom slomiti* (str. 19). „Jaje od moje kokoši,“ reče jedan, „ne može najjači čovjek nogom slomiti“. Jedan momak kaza: „Ja hoću.“ Okladiše se. Momak udari jaje i spršti ga. Ali mu gatalac reče: „Nijesi nogom (scil. golom), no opankom.“

c) U gatalici je glavna riječ zamjenica.

1. *Oklad okolo kože* (str. 58). „Čija je ova koža?“ upita dućańģija svoga komšiju, koji je kravļu kožu prostr'o pred svojim dućanom. „Moja je,“ odvrati ovaj. — „Valaj nije.“ Okladiše se. Pitańe: „Tko je dobio oklad?“ — Koža je bila goveđa. Tu se sve kreće oko zamjenice, „moja.“ (Još i ova gatalica nalazi se kod Vrčevića među varalicama).

2. *Ove godine ne dolazi Jovańdan* (str. 33). „Ja se kladim,“ reče jedan u društvu, „da ove godine ne će nitko slaviti praznik sv. Jovana.“ Drugi okladu prihvati, ali je izgubi, jer je one godine sv. Jovan već bio prošao. — U ovoj kao i u gatalici, što slijedi, kreće se događaj oko rieči „ovaj.“

3. *Nemaju čifuti čašice u koļenu* (str. 34). „Kladimo se,“ reče jedan, „da čifuti nemaju ove kosti (uhvati rukom čašicu) u koļenu.“ Gatalac je dobio okladu, jer oni imaju onakovu svoju kost, ali onu ńegovu, koju je on uhvatio, nemaju.

d) U jednoj je gatalici glavna riječ broj oba:

Dva opanka tanka, a oba debela (str. 40). „Jedan je opanak slabiji od drugoga,“ reče kupac pop prodavaocu opanaka. Opančar se zaklińao: „Tako mi sv. Petra i Pavla, oba su ti dobra!“ Pop je razumio: „Oba opanka su dobra“, a opančar je mislio: „Sv. Petar i Pavao oba su dobra.“ (Reservatio mentalis).

e) Dalje dolaze gatalice, u kojima je glavna riječ prijedlog.

1. *Popio s nosom litru rakije* (str. 18). Već je navedena na str. 165.

2. Posve je nalik na ovu gatalicu *Mečio grožđe s glavom* (str. 38). Nitko bez glave ne meči grožđa.

3. *Mlijeko u vodu, a ne vodu u mlijeko* (str. 40). Seļanka se zaklinjala, da nije usula vode u mlijeko, jer je sipala mlijeko u vodu, a ne vodu u mlijeko. — Ovdje odlučuje to, da li prijedlog „u“ stoji pred mlijekom ili pred vodom.

f) Sad slijede gatalice, u kojima je glavna riječ prilog.

1. *Bolje vidim jednim okom* (str. 15). Nalazi se sprijeda na str. 163.

2. *Kupovao stari bob za mladi* (str. 32). Trgovac se zakleo, da se bob vari kao jaje ubrzo. Seļak je mislio: „Jaje je brzo svareno, tako će biti i bob,“ a trgovac je mislio: „Jaje što se više vari, to sve tvrđe dolazi.“

3. *Jaja na bijele poklade veče* (str. 46). Svršeni đak okladio se, da će jaje na stolu dupke staviti na debļem ili tańem kraju. Dobio je okladu, jer je jaje prije malko natukao (kao Kolumbo).

g) Dalje je u gatalicama glavna riječ glagol.

1. *Što treba dobro potkovanu konju?* (str. 6). Ciganin pita bega: što treba dobro potkovanom konju? Beg misli: „da se koń dobro potkuje,“ treba više toga (n. pr. 4 potkove, 24 klinca i t. d.), a ciganin misli na drugo značeńe „pošto je konj dobro potkovan,“ pa pita, da li mu onda (za potkivańe) što treba; a na to je trebalo da beg odgovori: ništa. Ciganin je dobio okladu.

2. *Naučeni i nenaučeni* (str. 16). Učeni se u prostom društvu hvalio, da može sve učiniti. Prostak mu ne vjeruje. Stoga će učeni prostomu: „Reci mi pred braćom, da učinim, pa ćeš vidjeti, da mogu.“ Sad kaza prostak: „Ja ne mogu platiti krčmaru, što sam se danas zadužio.“

3. *Lovac i dvanaest ptica* (str. 22). Lovac opalivši na 12 ptica dvocijevku ubije šest. „Koliko ih je ostalo?“ — Nijedna, jer preostale odletješe.“ (Ta je gatalica prešla u naše osnovne škole).

4. *Jastreb u ovu gorńu pilad* (str. 31). Od petnaest piladi ugrabi jastreb četvoro, koliko piladi kod kvočke ostade? Nijedno, jer ih jedanaest pobježe u lominu.

5. *Harambaša i hajduci* (str. 23). Bio harambaša sa sto hajduka. Ostali se sakriju, on je sam stajao na glavici. Između svatova pođe djever, da vidi, ima li čovjek na glavici družine. Djever je vidio samo harambašu pa kaza: „Eno stoji jedan na glavici, više niko.“ — „Je li pravo rekao?“ — „Nije, jer je rekao: stoji jedan.“ — „Jest, jer ‚sto i jedan‘ glasi u izgovoru: ‚stoji jedan‘.“

6. *Ne da pop da se išta jede u petak* (str. 26). Momak veli: „Pop ne da da se jede u petak ni hļeba suha.“ Družina misli: „Ne dopuštava“, a momak: „Ne dava (poklańa)“.

7. *Turci negdje kreću na hiļade* (str. 36). Veseļak kaza: „Čujem, da Turci kreću na hiļade.“ Družina se uplaši, jer misli: „idu da navale“, a on misli: „da se kreću kao živi ļudi“.

8. *Majka, kći i jaja* (str. 17). Majka reče kćeri: „Od dva jaja stavi u puru (kukuruzov škrob) bjelanca, od dva žumanca, a druge sve u vagan (drvenu zdjelu).“ Ovdje bi se moglo misliti, da je djevojka četiri jaja u puru razbila, a sve druge bacila u vagan; a mislilo se, da je bio pun vagan jaja, od kojih je samo dva slomila i u puru sasula.

9. *Utopnik ne skvasio košuļu* (str. 37). Gatalac kaza: „Utonuo čovjek u vodi, izvukoše ga polumrtva; preobukosmo ga u svoje haļine. Njegove su bile mokre, da su se mogle ožeti, a košuļe nije ni skvasio.“ Družina poviče: „Nije moguće“, jer su mislili, da je imao košuļu; a gatalac je istinu rekao, jer je doista nije skvasio, budući da je nije imao.

B) Sad dolaze još dvije gatalice, u kojima je amfibolija, t. j. ekvivokacija u čitavim rečenicama.

1. *Zakliňe se a kune drugoga* (str. 28). Ukrao čovjek lubenicu i pojeo je. Opazi ga baščovan (vrtlar) i poviče: „Lupežu, što mi lubenicu pojede?“ On mu se počeo zakliňati: „Da Bog da, ako sam, poginuo prije doveče!“ Koji su to čuli, mislili su, da se kune: „Ako sam pojio, ja poginuo prije večeri“, a on se kleo: „Ako sam pojio, ti (vrtlaru) poginuo prije večeri!“

2. *Potpisao se da ubije cara, a ne će* (str. 42). Veziri se urote, da će ubiti cara. Usiluju, da potpiše zavjeru, i jednoga, koji je caru bio vjeran. On zapiše: „Ubiti cara dobro je bojati se nemojte. Ako vi pristajete ja ne suprotivim se.“ To se može rastaviti razgocima ovako: „Ubiti cara dobro je, bojati se nemojte. Ako vi pristajete, ja ne suprotivim se“ — ili se može čitati i ovako: „Ubiti cara? Dobro je bojati se. Nemojte! Ako vi pristajete, ja ne. Suprotivim se.“

5. Trebalo bi odgovoriti na pitanje: Što je u ovim gatalicama izvorna svojina našega naroda, što je izvorna zajednička svojina slavenskoga plemena, a što je od drugih naroda prešlo u naš prosti narod? Što je pučka tvorevina u ńima, a što književnička? To ispoređivańe zahtijevalo bi, da je čovjek dobro proučio tuđu literaturu ove struke. Ova je radńa ograničena samo na promatrańe unutrašńe strane navedenih gatalica.

Način mišļeńa u našim je gatalicama i po sadržaju i po priopćivańu sadržaja u glavnom prostonarodan.

Sastaju se ļudi u sijelu (str. 11, 18, 20, 23, 26 i t. d.) ili u krčmi (str. 16) ili uopće u društvu (str. 17, 20 i t. d.) pa se razgovaraju. Obično kakovi šaļivi momak (str. 14, 34, 41), šaļčija (str. 38), veseļak (23, 26) pripovijeda kakvi događaj, u kojemu može imati posla car i vezir, aga i raja, pop, derviš, trgovac, lovac, harambaša s hajducima, čobanin, seļaci, Turci, ciganin. Obilno ima gatalica računskih, u kojima dolaze pretežno brojevi 2, 3 i 100; zatim ih ima mnogo s rodbinskim imenima, kojima naš narod osobito obiluje, pa podaju mnogo prilike za ekvivokaciju, naročito kod svojte. Tu ima i osobine turskoga zakona (str. 13 i 26). Daļe se govori u gatalicama o domaćim životińama (govedu, ovci, kozi, psu, mački, živadi), o divļima (vuku, jastrebu, začudo o lisici nije govora), o zeļu, o jajima dosta mnogo, o vinu, vodi, mlijeku, soli, grožđu i t. d., sve o predmetima, s kojima ima narod najviše posla.

Redovno su gatalice tako složene, da se u ńima vidi način razgovora narodnoga. Obično netko nešto tvrdi, zakliňe se, pa se družina pita, ima li on pravo ili nema. Tada se nagađa. U ovom nagađanju stoji baš zabava i igra (Isp. gat. na str. 25). Osobito nastaje veselje i smijeh onda, kad se čuje odgonetļaj gatalice (str. 19, 26, 29). Po gdjekoju riješi tkogod iz društva (str. 16, 34).

Koliko je koja gatalica zbirke Vrčevićeve izvorno narodna, to se ne da pouzdano iz ńih samih odrediti; to se može samo nagađati. Kad bismo točno znali, gdje je koja gatalica nađena, tko ju je pripovijedao, kako daleko je rašírena, onda bismo možda barem s nekom vjerojatnošću mogli zakļučiti na ńezin postanak. Ali to se ne zna i po svoj prilici ne će se nikada ni znati. Valļa nam dakle samo po sadržaju suditi. Za gatalice „Što treba dobro potkovanu koňu“ (str. 6), „Opanci nosili 12 godina“ (str. 17), „Majka, kći i jaja“ (str. 17) mogli bismo bez okolišeńa reći, da su nikle u narodu, jer je predmet i oblik ńihov posve narodan. Isto su tako čisto narodne sve one gatalice, u kojima su glavne riječi rodbinska imena, jer je obiļe rodbinskih imena osobito obiļežje navlastito našega naroda. U gatalici „Harambaša i hajduci“ (str. 23) može ono „sto i jedan“ („stoji jedan“) valļada samo u hrvatskom jeziku imati ovakovo značeńe. Jednako će biti i s gatalicom „Ne da pop, da se išta jede u petak“ (str. 26), gdje „ne da“ znači „ne dopušta“. Bit će da je originalna naša i gatalica „Dva opanka tanka, a oba debela“ (str. 40). Od matematičkih gatalica mogle bi biti izvorno narodne: „Od 64 lubenice nema no jedna“ (str. 5) i „Kraļ i čobanica“ (str. 12).

U nekim gatalicama vidimo trag tomu, kako gatalice prelaze iz književničkih slojeva među prosti narod. U gatalici „Koliko je od zemļe do mjeseca“ (str. 15) počeo nekakav učevan mladić pripovijedati prostome narodu o suncu, mjesecu i zvijezdama. Tako isto dalļe u gatalici „Naučeni i nenaučeni“ (str. 16) sastao se jedan, koji se je hvalio, da je mnogo učio, s momcima prostoga naroda. No obje su ove gatalice već posve pučke, jer u ńima dobivaju pravo ļudi iz naroda, a učeni zlo prolaze. Gatalica „111 jaja u trojicu i svakome po 1“ (str. 35), gdje učiteļ uči djecu, kojim je brojem djeļiv broj 111, pokazuje, kako gatalice preko škole dolaze u prosti narod, a u daļoj umah gatalici „Opet 111 jaja, ali drukčije“ (str. 36), vidi se (što je već rečeno na strani 167), kako narod u školi dobivenu ideju znade obraditi na narodnu. Na školu opomiňe i gatalica „Kokoš za groš“ (str. 34; isp. str. 167). Za gatalice „Teže je ļubomorstvo no grizosavjest“ (str. 27) i „Oklad dva Turčina“

(str. 11) sâm sakupļač (kako je na svom mjestu spomenuto) veli da ih nije čuo od prostoga naroda. I po njihovu sadržaju sudeći možemo već s nekom vjerojatnošću reći, da nijesu narodnoga izvora. Već na prvi mah vidimo, da u gatalici „Jaja na bijele poklade večе“ (str. 46), koju zadaje jedan svršeni đak, dolazi poznato „Kolumbovo jaje“. Tako nas i „Careva i derviševa pogodba“ (str. 5) opominje na pripovijest o nagradi izumniku igre šaha. Za neke gatalice ne znamo doduše navesti tuđega izvora, ali iz ńihove sastavbe možemo s nekom sigurnošću zakļučiti, da su prvotno tuđice. To možemo reći za sve komplicirane jednaģbe, napose Diofantove. One su narodu priļubļene u tome, što su brojeni predmeti uzeti iz naroda, na priliku volovi, krave, telad (str. 12), kokot, kokoši i pilad (str. 8); ali u tome, da volovi stoje samo po 10 pleta (ili cvancika), da su kokoti još jedamput skupļi od kokoši, kriju u sebi trag, po kojemu sudimo, da im je oblik uzet iz tuđinstva. Tako bismo mogli s nekim pravom reći, da je i gatalica „Koza, zeļe i vuk“ (str. 25) po obliku tuđega podrijetla. Čovjek, koji je mogao vuka uz zeļe ostaviti, da mu nije pobjegao, mogao ga je privezana ostaviti i kraj koze, ili kozu privezanu do zeļa. Tu su narodni predmeti stavļeni u tuđi okvir.

Neke gatalice izriču posve općene misli, koje dolaze vaļada kod svakoga naroda. One mogu biti tako domaćega, kako i tuđega izvora. Takova je ona o ćoravcu, koji više vidi jednim okom nego drugi s dva (str. 15), pak gatalice „Utopnik ne skvasio košuļu“ (str. 37), „Lovac i dvanaest ptica“ (str. 22), „Zaklińao se, da nije čašu popio“ (str. 14) i druge.

Za sve gatalice, bile one narodnoga ili tuđega izvora, možemo reći, da su posve udešene prema narodnomu duhu i govoru. Zato ih narod lako pamti. Gatalice se tako od usta do usta šire, da ih pojedinci od drugih čuju, pomalo ih više nauče, drže u pameti i dalje pripovijedaju u društvima od prilike onako, kako mnogi vještak pred drugima pokazuje kartama samo od drugih naučene vještine (majstorije), a sam se novima ne domišļa. Nova gatalica rijetko kad tu i tamo nastane. Samo tako možemo protumačiti to, što ih ima vrlo malo. Vrčević je u 54 godine sabrao tek 66 gatalica. No bit će ih možda i po drugim krajevima hrvatskoga i srpskoga naroda, kuda Vrčević nije sakupļao narodnih umotvorina.

6. Gatalice isporeduje Vrčević sa šaradama i rebusima obrazovanih naroda. Svakako je neka sličnost među ovim i onima, jer ovdje i ondje treba s pomoću poznatih stvari pogoditi i pronaći sakrivenu stvar, odgovoriti na pitańe, kojemu odgovor treba tek tražiti. Ali

među rebusima (sa šaradama) i gatalicama znatna je razlika u tome, što se onima zabavljaju pismeni i obrazovani ljudi na osami ih mirno rješavajući, a ovima pogađaju odgovor ljudi, koji ne trebaju biti pismeni ni školani, u zabavnom društvu. Gatalice su za poznavaće narodne duše od znatnije vrijednosti. Već ta okolnost, da (bilo i) pojedinci pamte tako teške stvari, kao što su na pr. jednaćbeni zadaci, i da društvo za takove stvari pokazuje interes, znak je nadarenosti i sposobnosti za obrazovanost našega naroda.

Gatalice smo na početku ove radńe ubrojili među duševne igre. Ako tu igru tumačimo kao suvišak duševne energije, onda nam gatalice pokazuju, da je duševna snaga našega naroda velika, kad se u tom kompliciranom obliku pojavljuje sama od sebe, neizazvana kakovom korišću ljudskom; ili možemo reći, da narod zabavljajući se tom igrom provodi vrijeme određeno za odmor, a onda su gatalice svakako dobar znak za duševni život naroda, kojemu ovako duhovita igra služi za odmor i zabavu; još možemo napokon uzeti, da je zabava s gatalicama i vježbańe u duševnom radu, a onda su ovakovi razgovori doista lijepo i sigurno sredstvo, da se oštri sud i uopće unapređuje obrazovanost narodna. U tim gatalicama ističe se uz četiri vrste računa i matematičko dovijańe. Tu ima mnogo posla logička distinkcija, razlučivańe sličnih pojmova, koje najviše bistri razum ljudski; zatim dolazi ovdje podređivańe posebnoga općenomu, bez čega nema među mislima reda ili sistema. U gatalicama se ogleda praktična narodna matematika, logika i gramatika.

III. Varalice.

1. Gatalicama su slične varalice. Jedne i druge priopćuju nam čitav mali događaj. Razlikuju se time, što su gatalice složene u obliku pitańa i odgovora, a u varalicama se naprosto pripovijeda; kod gatalica se slušalac nuka, da sam nađe odgovor, a u varalicama podaje mu se gotov rasplet događaja. Gatalice mogu biti i ozbiljne, a varalice su vazda humoristične. Varalica je takova mala pripovijetka, u kojoj se netko prevari, jer jednu stvar drži vrednijom od druge, a morao bi baš mańe cijeńenoj dati prvenstvo. Općeni oblik varalica bio bi dilematski: A je ili B ili C (non B). Čovjek se prevari, jer u brzini, iz neznańa, lakoumnosti ili lakomosti ne istraživši svih razloga odluči združiti: A je B, a poslije opazi, da je imao prihvati svezu A je C (non B), dok u početku na C nije ni pomislio. Tako u varalici: „Putnik varalica i gostionik“ (str. 50) zavika putnik u gostionici: „Hej, gazda! daj da dobro ručam za moje pare“. Go-

stionik imao bi promisliti, jesu li putnikove pare vrijedne ručka ili nijesu vrijedne. Ali on toga nije ni istraživao, nego je umah pripravio ručak, što je najbolje mogao. No poslije je opazio, da se je prevario, što je ono „moje pare“ krivo tumačio kao velike novce, a bilo je tek do 15 para.

2. U Vrčevićevoj zbirci ima 40 varalica, od kojih smo 3 izlučili i uvrstili među gatalice. Po glavnoj njihovoj oznaci „varanju“, koje može biti različito, daju se razdijeliti u 7 skupina ili vrsta. Najprije će se navesti one vrste, u kojima je čovjek očito sam kriv svojoj prijevari ili poradi svoga neznanja ili lakomislenosti ili pohlepnosti ili zloradosti, napokon će doći na red one varalice, u kojima prevareni nije mogao lako predvidjeti varke. Pojedine varalice ne će se cijele navoditi, već samo glavni momenti njihovi, koji čine jezgru sadržaja, kako smo radili i kod gatalica.

A. U prvu vrstu idu varalice, u kojima se netko prevario kod pogodbe, jer je neki uvjet držao za sebe vrlo povoljnim.

1. *Hoga i pop na jednome konju* (str. 49). Hoga i pop putujući dogovoriše se, da će izmjenice jahati na jednome konju. „Dok budem ja jahao“, reče hoga popu, „molit ću se po tvome zakonu Bogu, a dok budeš ti jahao, moli se po mome.“ Pop kaza hogi, kad uzjaha, neka pjeva: „Gospodine pomiluj, na vlahe se smiluj!“ To pjevanje pričinilo se hogi sramotom, te brzo sjaha. Pop je zatim jašući bezbrižno pjevao, kako hoge na munaru viču: Ajlala-lala-lile-il-lila i t. d. Hoga videći, da se je prevario, htjede razvrći pogodbu, da ne bude grjehote. Pop mu kaza: „Bog ne sluša grješnika, a što pošteni ljudi zbore, to i tvore.“

2. Slična je varalica *Lacmanin prevario đavola* (str. 55). Lacmanin (čovjek u evropskim haljinama) i đavao pogode se, da jedan drugoga krkače (na leđima) nosi dotle, dok bude drugi pjevao. Đavao pjevaše najduļu pjesmu, što je znao, napokon ipak prestane. Sad uzjaha na ń lacmanin i zaintači u nekakvu pjesmu tralalicu bez kraja. Đavlu dodijalo i upita: „Ima li još te lajavice?“ Lacmanin odgovori: „Tek sam počeo.“ Nato će đavao: „Čuo sam, kogagod jaše uskogaća, na ovome mu svijetu ne plaća.“ — (Slično se pripovijeda o tralalanju Slovenca. U toj je varalici izrečeno narodno mišļenje o kaputašima).

3. *Hoga i ciganin* (str. 59). Ova se dvojica pogode, da onaj pojede pečenu kokoš, koji ļepši san usni. Dok je hoga spavao, digne se ciganin i pojede kokoš. Kad se hoga probudi, stane pričati, kako su se iz raja spustile merdevene (ļestve) svilene, po kojima je on otišao u raj, gdje mu je divno bilo. Nato će ciganin: „Ja vidjeh, kako si ti na nebo krenuo, pa pomislih: Ko zna, kad će se hoga vratiti; zacijelo ne će od sveca otići gladan, te ja pojedi svu kokoš.“ Hoga poviče: „Zlo te smelo, ciganski sine: Ako sam snio, nijesam ništa od juče okusio.“

4. *Znam i što misliš* (str. 59). Okladi se jedan od družine, da će pogoditi, što drugi misli. Ovaj prišapta dvojici svoje misli, a igrač svoj

odgovor drugoj dvojici. Prva dvojica kazaše: „Stevan nam reče: Da mi je sad jednu djevojku zagrliti“; a druga dvojica kazaše nato, da je igrač pogodio, jer je rekao: „Stevan voli sebe no mene“. (Ova je misao tako općena, da za svakoga vrijedi).

5. *Putnik varalica i gostionik* (*opet to ali drukčije* str. 51). Mladić dođe sa svoja dva druga u han (gostionicu) i reče: „Gazda! ti nam daj večeru, a da ja tebi po večeri pjevam uz gusle, doklegod ti rečeš: Ta mi se dopada! Ako ti nijedna pjesma ne bude po voļi, onda da ti pošteno platim.“ Krčmar prista. Kad se ńemu, dakako, nijedna pjesma nije dopala, zapjeva napokon pjevač: „Ne će gazda vlaških besposlica, nego hoće za večeru para“. „Ta je pjesma lijepa“, poviče gazda. Nato pjevač sa svoja dva druga kaza: „Dobra noć, gazda!“ i odoše. — [Ta nas varalica ponešto sjeća tako zv. krokodilskoga zaklļučka (Dr. Đ. Arnold, Logika, II. izdańe, str. 82), gdje se majka i krokodil drži sad stanovišta pogodbe, sad stanovišta smisla, koji je izrečen riječima bez obzira na pogodbu. Ovdje je gazda odobrio smisao pjesme, a nije pomislio na to, da tim, što uopće kaže, da mu se pjesma dopada, gubi večeru].

6. *Pijanac i krčmar* (str. 50). Vinolok reče krčmaru: „Natoči mi bokaru od tri oke vina; ako sve iz duška ne popijem, da ti platim o sv. Živku, ili da mi u brke plļuneš.“ Krčmar lakom promisli u sebi: „Sve ne će popiti (imat ću i vino i novac)“ i prista. Pijanac se napije, koliko je ikad boļe mogao, pa reče krčmaru: „Oklad izgubih, biraj što te voļa.“ Krčmar ne htjede plļunuti mu u brke, a sv. Živka i dandanas čeka (jer toga sveca nema).

7. *Rok dugovańa na svetoga Živka* (str. 67). Lukavi dužnik raja dade zajmodavcu dužno pismo, u kojemu zabiļeži rok isplate o sv. Živku. Nakon godinu dana sazna zajmodavac kod popa, da sv. Živka nema u kolendaru. Kadija odredi, da dužnik ima platiti, kad dođu Svi sveti, jer je među njima svakako i Živko. (Lijep svršetak. Bona fides ne trpi).

8. *Ciganin i car* (str. 67). Ciganin se prijavi caru za poslužnika kod koňa. Pogode se, neka mu plati svaki muž, koji se boji žene, 100 dukata. Poslije nekoliko dana dođe i reče ciganin caru: „Evo u bašči imam prelijepu djevojku od 15 godina, ako te begeniše (ako ti se sviđa), ja ti je poklańam na dar.“ Car prihvati: „Dovedi mi je, ali se čuvaj, da ne bi doznala moja carica.“ Sad ciganin pruži ruku i reče: „Daj 100 dukata: i ti se bojiš žene, a carska se riječ ne poriče.“

9. *Aga i ciganin* (str. 69). Aga dade ciganinu u jesen tovar sijena, da mu ga vrati o vlaškome Božiću. Kad Božić prođe, zatraži aga svoje sijeno. Ciganin odvrati: „Svi vlasi kažu, da je Božić jeseńi svetac.“ (To će vaļada reći: Čekaj do jeseni).

B. K drugoj vrsti pripadaju varalice, u kojima se varańe osniva na ekvivokaciji, jer se nekoj riječi daje samo jedan smisao, a ne uzme se u obzir i drugi. (Čovjek se zadovoļi jednim smislom pa ne traži drugi i tako se prevari).

1. *Putnik varalica i gostionik* (str. 50). Navedena je sprijeda na str. 179 i 180.

2. *Tako mi onijeh tvojijeh prilika* (str. 68). Momak okrenuvši se na popadiju i ńezinu kćer, koje su sjedile ispod ikona, zakle se popu, da mu je platio bir, ovim riječima: „Tako mi ovijeh božijeh prilika i tako ja na ńih mahnit ne skakao, platio sam ti lański bir.“ Pop misleći, da se je ikonama zakliňao, prekriži mu ime među dužnicima. (Reservatio mentalis).

3. *Baba Mara i ńe grehovi* (str. 56). Baba Mara kaza na ispovijedi kaluđeru, da je na mesne poklade ispred zore u neznańu sitana (dosita) večerala. Kaluđer joj reče: „Ali u znańu ali neznańu, ti si na čisti ponedjeļnik mrsna j e l a. Posti 12 ponedjeļnika.“ Baba odvrati: „Nije meni ime Jela no Mara, nego moja nevjesta je Jela, neka ona posti za me 24 ponedjeļnika, koja me je prevarila, kad smo se omrsile, i rekla, da ne sviće, no da mjesec grije.“

4. *Nijesam pila, no koka* (str. 57). Baba tražila preko reda rakije, rekoše joj družina: „Ti si pila, svi smo vidjeli.“ — „Nijesam pila (= pile), rodila sam 12 djece, ja sam koka.“

5. *Novi prijevarni krčmar* (str. 63). Da namami svijet, napisa nekakav mladić više vrata svoje nove krčme: „Danas se plaća vino, a sjutra ne.“ Tu može „danas“ značiti svaki „današńi dan“, kad „sjutra“ dođe, pretvori se ono uvijek u „danas“; tako se neprekidno plaća. Krčmar je osim toga ļudima, koji su htjeli badava piti, rekao, da se on uvijek drži prve riječi, to jest one „danas se plaća vino“.

6. *Kakav mi je zet* (str. 56). Prijateļ hvali siromaha momka bogatu ocu lijepe kćeri: „Taj je zet bogat da bolje ne može; kome je što dužan, nitko ga ne traži, jer svak zna, da mu je kod ńega sigurno. Odjeven je, da bi ga bolje bilo na putu svući, no sve, što ima u kući, ponijeti; sve, što ima, pod ključevima drži, a kod mene ključe hrani, dokle se sa srećom oženi.“ Sve je amfibolično. Time je rečeno i to, da ništa nema.

Ovamo bi sad došle tri varalice: 7. „Oklad okolo kože“ (str. 58), 8. „Je li kum prosočio (prevario) kuma ali ne“ (str. 61), 9. „Dva čobana, a dvije koze“ (str. 62), da ih mi nijesmo uvrstili među gatalice. Vrčević je ih valjda stoga metnuo griješkom među varalice, jer se u ńima netko prevario. Ali i u gatalicama se ovaj ili onaj prevari. One idu zato među gatalice, jer se u ńima stavļa pitańe, na koje treba da slušaoci odgovore, čega u varalicama nema.

C. U trećoj vrsti imamo varalice, u kojima se netko prevario v j e r u j u ć i l a ž i d r u g o g a.

1. *Ingleska košuļa* (str. 58). Veseļak momak reče u društvu: „Englezi izmisliše mušku košuļu od tri aršina (lakta).“ „Ma kako može to biti,“ reče mu pobratim, „kad je dosad bila od pet aršina?“ — „Lasno. Aršin i po u dva rukava, a aršin i po u komad sprijeda, eto košuļa!“ „A odzada što će?“ upita opet pobratim. „Onome, ko pita, rog, da oprostite.“ Svi u smijeh.

2. *Da hoće svak umrijeti!* (str. 64). „Šta si se zamislio?“ upita veseļaka ńegov drug. „Mišļah, da hoće svak na svijetu umrijeti, kako

bih lijepo živio, jeo, pio, djevojke ljubio i svakome zapovijedao!" — „A kad bi sav svijet pomr'o, kome bi zapovijedao, ko bi te slušao?" — „Budale i keńci, kao što si ti." Svak u smijeh, pa i prevareni.

3. *Opekao brata na Božić* (str. 69). Mlađi brat srdit na starijega, jer mu nije za Božić kupio fesa, jedući vruću varenu tikvu opeče se, da mu na oba oka udriše suze. „Što plačeš?" upita ga stariji. „Na um mi pao pokojni otac, koji je na badńi dan s nama večerao." Nato se i stariji ne znajući, kako je tikva vruća, još jače opeče i reče bratu: „Kamo sreće, da si i ti prošle jeseni umr'o!"

4. *Djevojka i ńezini prosioci* (str. 55). Tri prosioca primaknuvši se kući djevojačkoj čuju, kako se majka s kćerju nešto uveliko kara: „Muči, eno prosci!" — „Ako su i prosci, ama nijesu sveti oci." Majka podmiti prosce, da ne bi vjereniku kazali, svakoga novom košuļom. Kći potrči za ńima te im reče: „Molim vas, stan'te, ostala mi tuđa igla u jednoj od tri košuļe." Kad se dočepa košuļa, reče prosiocima: „Idite zbogom! Ni što donijeli, ni što odnijeli. Tražite sebi djevojku bez jezika, a ja ću momka, koji ima jezika."

5. *Punica hodila u zeta* (str. 53). Punica na putu k zetu dade torbicu punanu kolača i slatkiša nekomu čovjeku, da je odveže do zetove kuće. Čovjek opazivši, što je u torbi, reče, da se zove „Postiš" kum ńezina zeta. Kad punica dođe u zetovu kuću, umah upita, je li donio kum Postiš torbu. Kći joj reče: „Nije, majko, netko te prevario."

6. *Promijenili babu za djevojku* (str. 52). Sretoše se svatovi, jedan mlad i lijep mladoženа, a djevojka preko 40 godina i ružna, a drugi imao preko 60 godina, a djevojka mlada i lijepa. Mlađi je poznavao svoju staru zaručnicu, a stariji svoje nikad nije vidio. Mladoženе se pobratimiše. Mlađi reče: „Daj da se i s djevojkama promijenimo, jer ih još nijesmo vidjeli." Stariji pristade. Ali sjutradan vrati mlađemu staru ženu i zatraži svoju natrag. Mlađi otporuči: „Žena ne će, pop ne može. Najbolje da svaki svoju zadrži."

7. *Baba i soldat* (str. 75). Baba tvrdica reče gladnu soldatu, da ništa nema. A on: „A ti mi daj malo vode u bakri (kotlu), da napravim soldačku čorbu." Baba, da vidi, donese mu kotao i brkļaču (kao kuhaču). Kad voda provre, zaiska sve redom malo soli, malo brašna, malo masla i stavi u vodu. Kad je bilo gotovo, reče: „Vidiš, bako, tako soldati u nevoļi znadu praviti čorbu." — „To bih i ja znala, ako i nijesam soldat, ali sam htjela, da od same vode načiniš čorbu."

8. *Raja i aga* (str. 74). Aga prodavao vola svoga raje. Pobratim rajin otide k agi i pogodi se za vola pa mu reče: „Ovdje me pričekaj, idem u han, da prihvatim pare i da vola predam bratu, da ga što prije kući vodi." Raja pobježe s volom, a pobratim se počne po čaršiji (trgu) šetati držeći jedno oko zatvoreno. Opazi ga Turčin i vikne: „Hej, zemļače, kamo pare!" Ovaj se okrene i ravnodušno upita: „Veliš li što meni, aga?" Turčin videći, da je ćorav, pusti ga.

9. *Čovjek i 99 dukata* (str. 71). Čovjek se molio Bogu, da mu otkuda dođe upravo 100 dukata, mańe da ne će uzeti. Bogat trgovac, koji je to čuo, baci u kesi 99 dukata na put, da vidi, da li je onaj istinu govorio. Čovjek prebroji dukate i reče: „Bog, koji dao 99 du-

kata, dat će i onoga jednoga," pa metne dukate u ńedra. Potrči za ńim iz zaklona trgovac i zavika: „Stani! pare su moje, ja sam te htio kušati." — „Ne znam ja tebe, ni tko si, ni što si, nego znam za Boga."

10. *Seļak i ńegove kokoške* (str. 72). Varalica srete pred otvorenom crkvom seļaka s tri para kokoši. Pogodi se za kokoši i reče seļaku: „Onaj pop, koji ispovijeda u crkvi, moj je gospodar, idem ga pitati, hoće li pod tu cijenu platiti; ako ti mahne rukom, to znači, da hoće. Kad ispovjedi onoga čovjeka, pođi k ńemu po novce." Varalica zatim pristupi k popu i reče: „Onaj brat moj donio je tebi kokoške na dar, želi da se umah kod tebe ispovjedi." Pop mahne seļaku i reče, neka ostavi kokoške pred crkvom, da će ih brat pričuvati. Seļak pristupi k popu. A pop ga hoće ispovijedati. „Što radiš?" upita seļak. „Tvoj brat je rekao, da te ispovjedim". „Ono meni nije brat, nego tvoj sluga. Daj pare!" Pop se dosjeti: „Nije to moj sluga, nego moja i tvoja ruga."

11. *Ciganin i čifutin* (str. 65.) Ciganin stupi u dućan k čifutinu, koji je mijeńao novce, i reče: „Htio bih turske pare pretvoriti u dukate. Daj mi jedan od tvojih dukata, da vidim, jesu li pravi i zdravi." On mu dade, a ciganin s dukatom ispod jezika i stane gutati, kao da mu je dukat zapao u grkļan i kao da se davi. Istrča pred dućan, stište se za bokove rukama vičući: „Pomagajte! otrova me čifutin!" Čifutin znadijaše, što bi ga snašlo, ako navru cigani, te zaviče: „Neka ti bude dukat, samo ne zovi cigana u moj dućan."

D. U četvrtu vrstu idu varalice, u kojima se netko prevario, što je stvar pokvario, dok ju je htio popraviti.

1. *Seļani i ńihov subaša* (str. 70). Bio subaša (glavar), koji nije raju odviše globio, ali nije sa seļanima mnogo ni u dogovoru bio. Zato zamole pašu, da im pošļe drugoga. Paša to učini. Novi subaša redom se je kod svakoga dogovarao, ali i gostio. Seļani videći, da se samo goste, a ništa ne rade, otidoše k paši, da im opet da prvoga.

2. *Kum kumu ukrao prasicu* (str. 64). Kum zaklao prasicu, koju je imao dijeliti kao napolicu s knezom, pa reče kumu: „Kako bi bilo, da radije podijelim s tobom?" „Hodi sjutra, pa javi knezu, da ti netko ukrao zajedničku prasicu," odgovori mu kum, a noću ukrade mu sam prasicu. Kad on ujutru vidi, da nema prasice, potrča kumu i kaza: „Kume! ukrade mi noćas neko prasicu." A on: „Tako, tako kume! Dobro ćeš prevariti kneza." Kum je htio imati veći dio, pa je izgubio i svoju polovicu.

3. *Masno je zeļe na tuđoj slanini* (str. 66). Pobratim spavajući kod pobratima skide po noći slaninu, što je visjela nad vatrom, i odnese doma, povrati se natrag i leže na isto mjesto. Kad lupež poslije pođe kući, promisli, kako bi se otkupio grijeha, pa pozoye pobratima na ručak. Kad su počeli jesti zeļe, reče pobratimu, čija je bila slanina: „Ha! lijepa i kršna zeļa ovoga!" A pobratim: „Još bi boļe bilo, da je na tuđoj slanini vareno." (Lupež htio stvar ispraviti, ali je svojim pozivom odao, da je on ukrao slaninu).

4. *Maćeha i pastorčad* (str. 76). Maćeha ļubila više sina nego pastorčad. Muž je zato često puta bio. Kadgod bi mijesila hļeb, morala

je svakome djetetu po jedan kolač umijesiti. Umijesila bi četiri kolača, pa jedan bi sakrila, a tri pastorcima podijelila pa rekla: „Evo vam svakome po cijeli kolač, a vi svaki podajte mome sinu, a vašemu bratu Milutinu po polutinu, da ne bude babo govorio, da vam je krivo.“ (U očima djece maćeha se je popravila, a u istinu je povećala nepravdu).

E. U petoj vrsti imamo varalice, u kojima se je netko prevario, jer je htijući drugome naškoditi naškodio sebi.

1. *Čifutin i Srbin* (str. 72). Ļeti putovali pješke čifutin i Srbin. U mehani (gostionici) posudi Srbin od čifutina 7 groša pod uvjet, da mu doveče vrati 10 groša, i dade mu kabanicu u zaklad. Sunce priparilo, a čifutin jedva nosio dvije kabanice. Kad stignu kući, dade Srbin čifutinu 10 groša i prihvati kabanicu. Tako je čifutin prevario sebe, jer je za 3 groša mučno nosio kabanicu.

2. *Pop i ciganin* (str. 60). Ciganin srete bradata popa, koji je jahao na kobili, i htjede se s ńime našaliti. „Bi li mi, pope, prodao tu zobnicu (bradu), što ti o grlu visi, i po što bi mi je najniže cijenio?“ Pop podigne kobili rep govoreći ciganinu: „Ako si mušterija, uļezi u dućan, pa ćemo se lako pogoditi.“ (Varalica nije baš zgodna, jer je i prosta i ciganin je mogao popu kazati: Dakle u tom dućanu ti prodaješ!).

3. *Raja i dućanǵija Turčin* (str. 62). Nekakav hrišćanin naļeze na jedan dućan, u kojemu ništa drugo ne viđaše osim jednoga Turčina, koji je očekivao, hoće li mu tko donijeti duhana, da iskriža: „Hoćeš li što, prijateļu?“ upita Turčin. Mladić kaza: „Ne vidim ništa u dućanu za prodaju.“ — „Imam magarećih glava.“ — „Kod tebe je golema prodaja, kad vidim u tvom dućanu još ciglu jednu.“

F. U šestoj vrsti varalicâ netko se prevario odobravajući vlastitu nesreću.

1. *Čifutin i telal* (str. 73). Čifutu netko ukrao u spavańu kabanicu. Sudnik mu dade telala, koji je turski vikao: „Ko je našao kabanicu ovoga čovjeka, koji uzaludu za mnom ide, neka je baci u drugu boju, pa neka je nosi kao svoju.“ Čifut misleći, da telal pravo viče, vazda bi mu polako prišaptao: „Goni, goni, sokole, tako, tako!“

2. *Žena prevarila muža* (str. 75). Žena provodila ļubav s drugim čovjekom. Znak, da se sastanu, bijaše im zijeh. To oda netko mužu, koji je zatim na to pazio. Pri jednom sijelu zijehne žena, a i onaj čovjek zijehne put ńe, ali on opazi, da muž gleda kao da nešta sumńa; stoga opet jednom zijehne, a od družine odmah neko za ńim. Nato će onda ļubovnik: „Što je ovo noćas udrio zijeh u čeļad?“ Muž to videći pomisli, da ļudi nehotice jedan za drugim zijehaju, pa reče: „Da nijesam bio mudar, bio bi krivo svojoj ženi učinio.“

G. Napokon imamo u sedmoj vrsti varalice, u kojima se prevareni nije mogao ukloniti prijevari.

1. *Lupež nad svim lupežima* (str. 54). Trgovac preprodavao zlatne novce, koje je umańivao u nekakvoj vodi i tako korist vukao. On dođe k čifutinu, da promijeni dukate. Čifutin izmjeri cekine i vidje, da su

oškrnuti. „Oprosti“, poviče trgovac, „dukati su zdravi, nego je tebi ruka kriva. Daj tezulu meni i ti gledaj.“ I doista dukati teški kao dram (utez). Čifutin kaza: „Čuješ, brate, na poklon ti dukati, ali reci, kako to kradeš.“ — „Gdje hoću, da mi pretegne, na onu stranu puhnem, ali tako vješto, da nitko ne može opaziti.“

2. *Đavo prevario proroka* (str. 70). Đavo pođe kušati proroka Muhameda. Uhvati pticu i stavi je živu pod pazuho pa reče svecu: „Ja imam pticu u ńedrima, pogodi, je li živa ili mrtva.“ „Živa“, odgovori Muhamed. Đavo ramenom uduši pticu i iznese je mrtvu. (Da je prorok rekao: mrtva, bio bi iznio živu. Prorok ne bi nikako imao pravo).

3. Koliko su ove varalice od prostoga naroda izvorno izmišlene, teško je odrediti; no opet se u ńima vidi, da su i po sadržaju i po obliku narodne. Sama jezgra događaja takova je, da bi se mogle dogoditi i kod našega naroda, ali i odruguda doći. Tako je na priliku općeno poznata misao: „Danas za novce, sjutra badava“ (Novi prijevarni krčmar, str. 63), „Muž se žene boji“ (Ciganin i car, str. 67), „Kako se od vode (ili kameńa) pravi čorba“ (Baba i soldat, str. 75). Ovdje se dale ne ćemo time baviti, nego ćemo istaknuti samo humorističnu stranu varalica, promotrit ćemo, čime u nama pobuđuju smijeh, jer glavna im je svrha, da u društvu potaknu i povećaju veselje i zabavu.

Varalice pobuđuju na smijeh i po licima, koja u ńima dolaze, i po riječima, kojima ta lica govore, i po događajima, koje lica izvode.

Što se tiče lica, vidimo, da u nekim (5) varalicama dolazi ciganin, koji u svakoj životnoj zgodi — po narodnom pripovijedańu — pokazuje mnogo humora i koji sam živi najviše od varańa. Zatim su tu trgovci, koji su se već kod starih Rimlana jednako molili bogu Merkuriju, kao i tatovi i varavci. Među trgovcima na prvom su mjestu najokretniji preprodavaoci, koji s narodom imaju posla, čifuti. Onda su najviše izloženi prijevari krčmari, koji većinom i sami više idu za što većim nego za pravednim dobitkom. Gdjegdje se pojave i prijevarni putnici. I kod drugih ludi iz posve ozbilskih staleža ima u životu kadšto humorističnih prizora. U našim varalicama sudjeluju hoga i pop, car i aga, selak i raja, pastir i soldat. Cijeli porodični život ima po koju humorističnu stranu. Tu su djevojka i prosioci, svatovi, nevjerna žena i neoprezan muž, punica i zet, nesložna braća, maćeha i pastorčad; mlade žene, a najviše stare babe; napokon ima tu još posla prorok i đavo.

O jeziku varalica vrijedi uopće ono, što sam sabirač kaže za gatalice, da ih je „izložio po narodnom izreku i duhu“. Napose se

može reći, da narodni govor, način pripovijedańa, pojedini izrazi i riječi, što dolaze u varalicama, potiču čovjeka, kad ih sluša, na smijeh. [Kum „Postiš“ (str. 53), „Vidiš li, bako, kako soldati u nevoli znadu pripraviti čorbu!“ — „Bogme bih i ja tako znala, ako i nijesam soldat“ (str. 76). „Tako, tako, kume!“ str. 65)]. Ovdje treba pripomenuti, da se kod navođeńa varalica u ovoj radńi, gdje se je poglavito išlo samo za kratkim sadržajem, jezični humor, koji dolazi u originalu, ponajviše sasvim izgubio.

Najviše nas zanima događaj varalica, jer u ńegovu međusobnom snošaju pojedinih dijelova, u ńegovu razvoju (zapletu i raspletu) poglavito stoji humor ili najviši oblik komike. Prema onome, što estetika uči o komičnom ili smiješnom,[1] mogli bismo odrediti ovih 6 točaka ili momenata u humorističnom događaju. Da bude neki događaj smiješan, treba 1. da bude u ńemu neka ludost, nespretnost, nedostatak; 2. da je ta nerazumnost, naopakost, mana bezbolna, nepogubna; 3. da tu ludost (ili nerazumnost), nespretnost (ili naopakost), nedostatak (ili manu) netko drži razboritošću, vještinom, vrlinom; 4. da se opazi, da to nije razboritost, spretnost, vrlina, već ludost, nespretnost, nedostatak; 5. da se to opažeńe zbude iznenada; 6. da su gledaoci svijesni, da ta ludost, nespretnost, nedostatak nije ńihov. — U gatalici „Punica hodila u zeta“ (str. 53) ludost je to, što je punica vjerovala čovjeku, kojega nije nikad vidjela. Ta ludost nije bolna, pogubna, jer nije imala druge posljedice, nego samo gubitak pune torbice kolača i slatkiša. Ova nerazboritost, da se je pouzdala u tuđega čovjeka, pričinila joj se zacijelo u prvi mah razboritošću, jer je mislila, da joj ne treba bar torbe nositi i da će joj se unaprijed već ńezini poveseliti. Opazila je, da je ludo uradila, kad joj je kći rekla, da nije ni prazna torba k ńima donesena, nekmoli puna. To opažeńe zbilo se iznenada, brzo i neočekivano. Kćer je iznenadilo ńezino pitańe „Je li donio kum Postiš punu torbu darova?“ Ńu je iznenadio kćerin odgovor: „Kakav Postiš, majko, netko te prevario“. Sad joj je puklo pred očima, da je ime Postiš još kao za ruglo izmišleno. Dugo se ne može sabrati od toga iznenađeńa. Kad je zet zapitao, što niti jede, niti pije, odgovori ona: „Sve mi je kum Postiš na umu“. U slušalaca kao da se pomala misao: „Ja zacijelo ne bih bio tako nesmotren kao ova punica“.

Od 6 navedenih točaka kod smiješnoga događaja razabira se drugi

[1] Dr. Frańo pl. Marković, Razvoj i sustav općenite estetike. Zagreb 1903. str. 543—551.

(2.) momenat tek poslije petoga (5.) momenta, jer se tek poslije, pošto se je u tobožnoj razboritosti, vrlini prepoznala ludost, nedostatak, opaža i posledica ludosti, nedostatka, da li je pogubna ili nije. Svi ovi pojedini momenti mogu se naći i u ostalim našim varalicama od prilike onako, kako smo ih naveli u gore spomenutoj varalici. A to je dokaz, da varalice u jednu ruku s teoretičkoga gledišta u sebi sadržaju pravoga humora; u drugu ruku da se u ńima teoretičko mišleńe o humoru potvrđuje. To ćemo još s nekoliko primjera potkrijepiti. Govorit ćemo pod a) o 1. i 3., pod b) o 4. i 5. a pod c) o 2. i 6. momentu.

a) Nedostatak, koji pobuđuje u našim varalicama smijeh, uopće je neka nepromišlenost, od koje onda potječu različite pogrješke. Tako je kod varalica prve vrste nedostatak komičnoga lica (osobe) precjeńivańe svoje razumnosti prema suparniku. Čovjek sebe i drugoga premalo poznaje. Hoga cijeni više svoju maštu za pripovijedańe sańa od ciganove. Zato ga ciganin prevari za pečenu kokoš (str. 59). U drugoj je vrsti nedostatak nepoznavańe svestranoga značeńa riječi. Riječi „božija prilika“ znače i ikonu i čovjeka (žensko). Zato, jer nije na to pomislio, izgubio je pop bir (str. 68). Kod treće vrste imamo lakovjernost prema drugomu. Prosioci, jer su vjerovali, da je djevojka doista zaboravila igle u jednoj od tri košulje, izgubili su svoje darove (str. 55). U varalicama četvrte vrste nalazimo nezadovoljnost sa sadašńim stańem, koje je prema prilikama povoljno. Seljani ne će subašu, koji se s ńima ne dogovara, stoga dobiše drugoga, s kojim su se samo dogovarali i gostili, a ništa radili (str. 70). U petoj vrsti vidi se nespretnost, kojom hoće netko drugoga nadmajstoriti. Čifutin uzme u zalog za 7 groša kabanicu i nosio je na putu za 3 groša po najvećoj vrućini (str. 72). Kod šeste vrste imamo pouzdańe, gdje mu mjesta nema. Muž vjeruje zavodniku žene (str. 75). U sedmoj je vrsti nedostatak ljudska nemoć prema prevelikoj lukavosti. Ni najprevijaniji čifutin nije mogao opaziti, kako ga lupež kod mjereńa dukata prevario (str. 54). Dakle svuda imamo neku manu ljudsku. Tu manu drži komično lice događaja, a donekle i slušaoci, neko vrijeme prvenstvom, vrlinom. U varalici „Promijenili babu za djevojku“ (str. 52) drži bezumnost, da vjeruje novomu pobratimu, samo stariji mladožeńa dugo za razboritost, slušaoci znaju već prije, da mlađi mladožeńa ima staru djevojku. Car drži svoju pogodbu s ciganinom (str. 67), da mu za njegovu službu svaki, koji se žene boji, plati 100 dukata, povoljnom sve do konca gatalice; slušaoci tek slute, da cigo misli na prijevaru.

U oba ova momenta (1. i 3.) imamo nekakovu obmamu, u kojoj se nalazi i komično lice, a donekle i slušaoci.

b) Da nedostatak, ludost nije vrlina, razboritost, kako se u početku misli, moraju u varalici svakako opaziti slušaoci, a ponajviše uvidi to na koncu i glavni nosilac komičnoga događaja. Ta se prepoznaja događa sad prije, sad kasnije. Hoga, koji jaše s popom (str. 49), već u pô varalice opaža, da ga je pop prevario. Gazda, koji je dao večeru za pjesmu pjevačima (str. 51), uvidio je tek na kraju varalice, da je nadmudren.

Ovakovu spoznaju svoga nedostatka prati uvijek kakovogod iznenađeńe. Kod pijanca (str. 50) nas iznenađuje, da i ne kuša popiti sve vino (tri litra), već se samo zdravo napije pa stavi krčmaru na volu, da mu plune u brk. Kad je đavo prevario proroka (str. 70), iznenadio nas je time, što je znao iz istine zakrenuvši ptici vratom učiniti neistinu. Slično iznenađeńe može se naći kod svake varalice, kod jedne umah, kod druge nakon kratkoga razmišlańa. Po iznenađivańu imaju varalice osobitu vrijednost za zabavu, jer zabava kod igre stoji najviše u tom, da igrač doživljuje sad ispunjeńe očekivańa, sad nekakvo iznenađeńe. Ovo se očituje u obliku čuvstva, koje je kod komičnoga lica neugodno, a kod gledalaca ugodno.

Ovako obmama 1. i 3. momenta u 4. i 5. momentu spoznajom iščili i ustupi čuvstvu.

c) Ludost, nespretnost, nedostatak ne smije biti takav, da bi svojom posledicom uzrokovao nosiocu komičnosti veliku bol ili kakovu znatnu štetu. Ako je nedostatak poguban, onda pobuđuje u nama grozu i sažaljavanje a ne smijeh. Ako s toga gledišta ogledamo naše varalice, također ćemo naći, da ima u ńima pravoga humora. Hoge nam nije žao, što je uz popa pješke išao (str. 49) i „što mu je duša od truda došla na nos“, jer je opet kod toga zdrav ostao. Krčmara ne boli baš odviše ono vino, što ga je pijanica popio (str. 50), jer misli, da će mu biti još plaćeno. Stevan (str. 59), koji se kladio, da ńegov drug ne zna, što on misli, ne žali odviše, što je oklad izgubio, ta i sam je s drugima u veselu društvu pio plaćeno vino. Onaj, koji je podmetnuo 100 dukata nekomu čovjeku (str. 71), imao je zacijelo dosta novaca, kad je dopustio sebi tu zabavu, on ne će odviše osjetiti, ako ih izgubi, pa varalica i ne kaže, da ih je u istinu izgubio. Krivica, što je maćeha čini pastorčadi (str. 76), srdi nas doduše, ali se ipak ublažuje time, što znamo, da su redovno sve maćehe takove i da se otac brine za svoju djecu i maćehu poradi ńih bije. Đavo je prevario proroka (str. 70). Prorok kao da i nije gledao, da se osi-

gura od prijevare, jer je valada znao, s kime ima posla. Velika lukavost đavlova nas posve zaokupi, te koji čas u čudu stojimo, ali prorok u našim očima ipak ne gubi vrijednost, jer znamo, da je rekao istinu.

Ako kod komične osobe nastane ćuvstvo (pa i male) boli, onda to u svijesti gledalaca izazove sućut, sažaljenje, a sućut sprečava smijeh. S ovim ćuvstvom sućuti, koje budi pomisao na drugoga čovjeka, javlja se u duši gledaoca — jasno ili pritajeno iz tamne svijesti — još jedno ćuvstvo, kojemu je razlog pomisao na vlastito sopstvo. Gledalac se raduje u sebi (a to može biti tako, da ni sam ne zna, zašto se raduje), što u smiješnom događaju opaženi nedostatak nije njegov. U njemu kao da iz tamne svijesti izlazi misao: „Ja nijesam tako nerazborit“. Ova predodžba o vlastitoj pretežnosti povećava smijeh. Može se čovjek doduše i sam sebi smijati (rjeđe pred drugima) kao u našoj varalici: „Da hoće svak umrijeti!“ (str. 64), ali taj smijeh može biti i imitativan, opći smijeh ga je izazvao; no to stoji, da se čovjek slađe smije, što mu je dalje ili protivnije komično lice. Naše varalice složene su poglavito s hrišćanskoga stanovišta, zato u njima zlo prolazi Turčin, hoga, aga, a kao da slušaocima najviše godi, kad se čifutin prevari („Čifutin i Srbin“ str. 72; „Lupež nad svim lupežima“ str. 54; „Ciganin i čifutin“ str. 65; „Čifutin i telal“ str. 73).

Tako vidimo, da kod smijeha mnogo sudjeluje ćuvstvo. Svijesnost napretka, moći duševne i tjelesne bit će u čovjeka tako izvor smijehu, kao što je propadanje njihovo izvor žalosti, plaču. Kod smiješnoga dakle imamo, kako nam to i naše varalice pokazuju, ukratko 1. obmamu, umišljanje, koje neku nerazumnost drži razboritošću; 2. upoznaju nerazumnosti, kod čega se iznenađenem probuđuje neko ćuvstvo; 3. ćuvstvo i kod komičnoga lica i kod gledalaca.

Kod naših smo dakle varalica vidjeli, da imaju sve momente, koji događaje čine humorističnima. Zato imaju znatnu književnu vrijednost. Ljudi njima pristojno i dostojno prikraćuju vrijeme, koje im je određeno za odmor. Po njima se nauče na drugima, kako su štetni neznanje, nespretnost, lakovjernost, kojima se smiju slušajući varalice, pa će ih po tome lakše u svome životu upoznati na sebi i na drugima te se od njih uklanjati. Pripovijedanje ovakovih pošalica naknađuje prostomu narodu donekle komedije kazališne. O varalicama možemo s pravom reći, da slušaocima daju i slasti i koristi.

DRUGI DIO.

Poļica.

Narodni život i običaji.

Složio Frano Ivanišević.

(Nastavak.)

Kućni poslovi.

Kuća, kužina, pokućstvo i dvorišće jesu ogledalo vaļanosti domaćice i divojaka u kući. 'Di je čisto, pometeno, sredno, 'oće reć, da su u kući vridne ženske ruke. Reče se nesrednoj domaćici: „Eno ti se obraz vidi prid kućon, kako ti je nečisto, nepometeno.“ Vaļana domaćica ne čeka ni svitlosti dana, ni izlaza sunca, ne će ni zoru obaspat, a dignut će se, ako je puno posla, da pođe na vrilo i donese vode, da naloži vatru, skuva životińan, prašcin, baci trave drugon blagu, opere sude, pomete kuću, a kada se muškići podignu, napravi postele, spravi jin šta je od potribe za u poļe. 'Di je divojka odresla ili najmenica (sluškińa), to čini ona.

Zimi ujutro skupi se kućna čeļad u ogńenicu (kuhińu) k vatri, grije dlane, napije se rakije, 'di je ima; ako je vrime za u poļe, iđe se rano odma' u rasvanuće; ako li je veliki led, čeka se, dok poskoči malo sunce. Kroz to stopańica pogrije, ako je šta ostalo od sinošńe večere, ili skuva, ispeče štakod za ručak. Prije nego se spremi ručak, svaki čoban namišća svoju struku blaga, a to su ovce, goveda, końi, jer ovce su na jaslin, kada je na zemļi snig. Istiraju se mazge, toliko da nisu u kući. Iza ručka divojke operu suđe s metlicon u teploj vodi, protaru *kànavácon* (otirač od debela platna) i stavu u krtol ili skanciju. Otare se stol, dignu se s tleva košćurine, properu vrči i bukare.

Kuća se ne mete svaki dan, nego obišno svake nediļe, a to u subotu ili uoči kojeg blagdana. Najpri se pomete pod, 'di se blaguje, pa kuća, 'di se spava, sve škale (stube), balatura (tárabe) isprid kuće, pridvorišće, oma'ne se metlon po kantunin (uglovi), da se skine paučina, protare se pregļačon po stolin i koćetan (postele), da se digne prašina. I komin u ogńenici očisti se, skupi se lug, iznese se

isprid kuće, i baci se u kakvon vrićetini ili cripńi u smeće na bunišće ili gńojić. Koja domaćica ļubi čistoću, ona pomete sve isprid svoje kuće i seosku ulicu, koliko odsica na ńezin dvor. Pane li koja stina s obale na put, svak tribi isprid svoje kuće, da ne zapne noga i čeļade ne popuze. Prava domaćica diči se čistoćon svoje kuće i uči svoje mlade ćeri: „Dica moja, Bog je čistoću poļubija.“

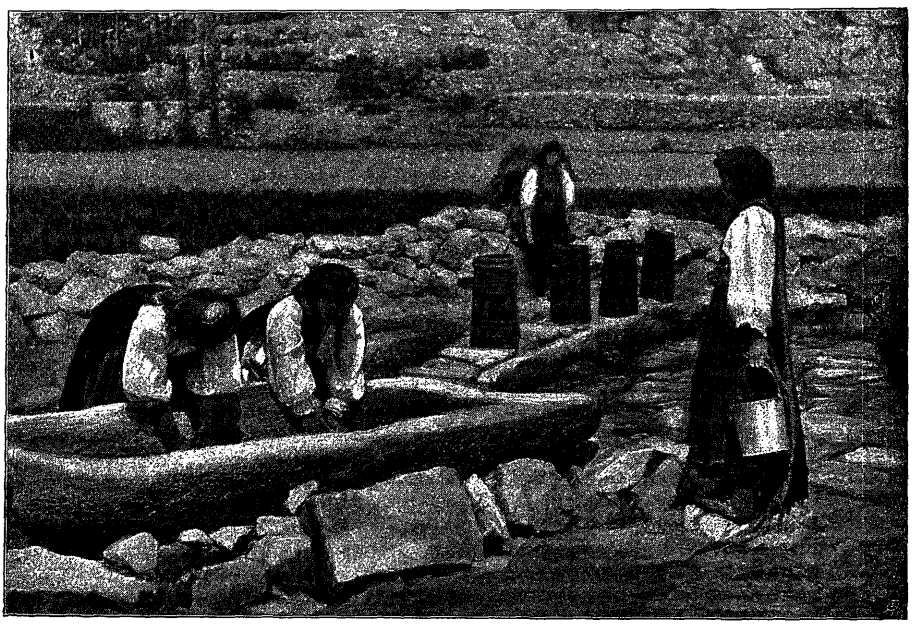
Stine se u kući malo bilu. Ako je kuća inkartana ili inbùkana, pa od velike vlage pocrnu zidovi, anda se svake treće četvrte godine razmuti japna i obili. Izvanka se kuća popločana i zamazana više puti pomaže japnon, da ne propušća vodu.

Ženskadiji najveći je posa' pralo robe. 'Oće se za to *lušija*, koja se čini od luga i vrile vode. Roba nečista ili *kána* (kažu u nikin selin *šporka* od talij. sporco) propere se u studenoj vodi, pa se stavi u veliko maštelo (vedro), šta se zove *livadura*, dobro se nametne i zbije, pa pokrije i poduši zastoron ka' starin lancunon (pońava). Na to se uspe prosijana luga i u lug ulije se vruća voda, koja probije do dna livadure i prožme (progrize) svu kanu robu. Tako postoji jednu noć, pa se pere u lušiji na daski, tare se sapunon, trļiča dlanon i izažimļe rukan i stavi na stranu u konistru ili zidić. Sad se opet nosi na bunar i odapere se u 'ladnoj vodi, dobro izažme i prostire sušit; roba ostane bila ka' pribili snig. Kad je prtene debele robe, tare se rukan, gruška se na daski i mlati se drivenon palicon (kažu u Srijanin *praćica* ili *pratńača*), da se boļe ocidi. Stavļa se sušit na zid dvora, obalu od vrtla, na drače ili na sinicu. U gorńin Poļicin ne peru u lušiji nego u prostoj vodi i sapunu. Kad se iz prala cidi bistra voda, anda je čisto. Stara roba misto sapuna pere se lugon i odapire čiston vodon. Na svakon seoskon bunaru jema po nikoliko izlišani' (izglađeni') ploča i kamenica. To je za pralo robe i pojišće životińi. U litu, kada voda dođe na mańe, u primorju nosu robu prat na more, u sridńin Poļicin na potoke, a u Docu i drugin selin priko Mosora na Cetinu. Zimi je lako, provrije vruļak na svaki kraj okolo kuća, podvornica, malo ko iđe na seoski bunar za pralo. Kada se nađe mrtac u kući ili koja teška bolest, sva ona roba nosi se na more, na potoke ili Cetinu riku, a nikad na bunar. Pralo stoji na sušilu, dok se osuši, pa taman da stoji i više dana, ritko se dogodi, da kogod ukrade pralo s drače ili plota. Kad je suvo, prigiba se i nosi kući. U nikin bogatijin vamiļan počeli od ne vele zemana duperavat *sunpreše* za gladit robu. Zimi kad su kiše, suši sè roba u potrimu ili uz ogań na kominu, jer roba gńije, stoji li puno neosušena. Roba se pere u lušiji napuno

svake druge nedilje, kako je 'di potriba prama broju čeljadi, a svake subote namalo za dicu, da mogu u nediju u novoj priobuci čiston košuljon poć u crikvu na misu.

Građevine.

[J. Simunić i F. Ivanišević.] **Prirađivańe građe.** *Drivjeće* (u primorju kažu *leńe* od talij. *legname*), šta je potribito za gradńu, napravu kuće, zove se *japija*. Ima domaće japije i kupovne. Ponestaje sve to više gore, narod se namnožija, isiklo se, pa se drvje za raču

Sl. 55. **Gorńa Poljica.** Peračice na vodi; nalivańe vučija.

ponajviše kupuje u gradu, po brodin. Vozu mornari iz seńske Rike, trgovci kupuju u Bosni, Treštu, Krańskoj, držu u depožitin (skladišta) i priprodaju na komade, na miru, na unce. Japija je domaća od duba, jablana, brista, koprine, murve, orijovine. Od murve načińa se suđe, od orija stoli, ormari i postelje, a od dubovine, jablanovine grede, merteci, daske. Drivjeće valja da bude *štađunano* (od zemana = stagione = zrelo, suvo) i da bude u vrime usičeno. Najbolje je sić između Gospojine (od Velike Gospe 15. kolovoza do Male 8. rujna). Dobro je i o Sv. Anti, samo da nije mokra. Ako se usiče u nevrime,

uđe *biša,* to će reć, rascrvotoči se slatka japija i u desetak godina izmrvi, učini u ništa.[1] Drvo se posiče sikiron ili se iskopa s pańen, unda osiku se ogranci i grane. Ako od grana koji komad vaļa za japiju, udila se, ako li ne vaļa, iđe u drva za gorivo. Pań se otpila šegrcen ili gudačen, drvo se ispripilaje u *coke* (veliki komad), koliko služu, da budu dugi. Cok se udila sikiron u četvrt; meštar izmiri, u koliko će ga *tarî* (dasaka na unce) ispilat. Na oba kraja učinu se biliške, zariže se nožen, da se znade, doklen će pilat. Evo kako se čini: Potopi se žica od pripredena konca u mrčinu, šta se sastruže s lopiže i zamiša vodon, ili se razmuti crļene zemļe, kolura, u mali čańak (zdjelica), pa jedan uzme za jedan kraj, a drugi nosi na kraj coka, oba se metnu na zarizotinu, dobro pritegnu špag (konopčić) od žice, treći čovik podigne žicu, pusti neka uđre o cok. Onako nategnuta žica kud smiri, otrese sa sebe mrčinu i ostane biliška ili crta. To se čini toliko puta, koliko je na coku zarizotina, na dońu i gorńu stranu coka. Vaļa pustit da cok žican na ti način stoji, doklen se osuši mrčina. Pozatin cok se navali na zid ili na druge coke, spridńi kraj se podigne, a zadńi spusti i pritisne stinan, da se ne kreće, dok se pila. Koji zna boļe, stoji na coku, dva druga pod cokon, pilaju i pogledaju uvik, da ne bi pila izašla vanka žice. Kad se sve tari ispilaju do polovice, okrene se cok, oni kraj, šta je biją doli, dolazi gori, pa se pila, doklen se sastavi s onog prvog kraja tarin, i cok se prospe, gotovo je. Ispilani komadi, ako su daske, složu se jedna na drugu, a između ńi' metnu se ka' prst debele drivene šipke, neka se ne šenu (ne izbace, izmetnu, iskorite, iskrivu). Ako je pilano za plani, grede i merteke, ostanu na zemļi, pritisnu se i držu se tako, sve dok se počmu mećat na zid. Prutenice (u Docu kažu *žioke,* u Kostańu *late,* u Sitnom *podšivače*) kad se taru, ne žicaju se, nego se pilaju od oka. Ima u Poļicin domaći' majstora pilača, koji poznaju dobro zanat pilańa; u zadńe vrime dolazu Macedonci, pilači iz Macedonije, vaļani za ovu rađu a nisu puno skupi.[2]

Kamen se vadi minavajuć a kad su stine duge ka' stupi za vrata, ponistre i škaline za balaturu (stube), unda se odsica klinin ili kuńin. 'Di se misli zakopat mina, vaļa najpri odgrnit, otkopat stinu, ako

[1] Na jednu priliku kad jablan pane, odma' se otkine vr'. Siče se prije nego pristari. Kada priđe 30 godina, ne vaļa, uzme u se *kuta',* to će reć, učini se velika srč, sam se iscipa i ne vaļa od ńega više daska vango (nego) za tanku japiju.

[2] Trudno je radit oko pilańa. Kaže se: „'Oće pila mesa i vina, a sikira kruva i sira."

je zadušena u zemļi. U ime Isusa! zatuče se malo stina čekićen, 'di će se minavat, pa anda jedan pri'vati trapań (u gor. Poļicin kažu *trapaļ*), vrti ga uvik i odiže a drugi u ń tuče macon. Kad dodije (dotešča) onomu, šta tuče, anda se prominu, on vrti, a koji je vrtija, tuče. Teška je rađa minavańa, zbije ruke, a koji mlati macon, uvik dàka (ha! ha!) prsima, neka mu je laglje. Kad se iskopa onoliko (u Docu kažu *onliko*) palaca, koliko je po prilici dosta, izmiri se dubina mine *kundakon* (u Sitnomu *zboj*), opļune se unde, doklen je uša' kundak, i pospe pra'on iskopanin od stine, neka se zna, koliko će se usut pra'a (u Podstrani: praja). U minu uspe se jedan prst pra'a, zavrne se *mića* (konopčić, koji se napali) i metne u bužu, pa opet se uspe pra' mireć kundakon, koliko je, obišno se sipļe treći dija ili malo više. Povr' pra'a meće se stučena klačina, paklina, suva gńila, stučena kùpa ili pra'a iz stine. Jedan tuče klačinu i pridrži miću, drugi meće u minu, zbije kundakon i tuče u ń macon. Kad je buža napuńena paklinon, odsiče se mića jedan palac, neka viri iz mine, ukloni se oruđe, šta je blizu, da ne bi ga satrlo kameńe, šta mina baci. Pripali se mića šulverinon (žigicon) ili glavńicon, niki i špańuleton (cigara). Svak se posakrije za obale, cabla, a svitu, šta prolazi, viče se na sve grlo: *mina, u kuću! u kuću, mina!* (U primorju viču: *varda la mina!* = čuvaj se, mina je!) Kada mina ne raznese kamen nego ga istriska, vadi se polugon i mašklinin, do potribe obije se i maļen. Ako se je mina potajala, to će reć nije pukla, vaļa imat velika opreza, lije se voda i malo pomalo izvadi pra', mića, stupa. Rizično je da pukne, pa niki ne kreću u onu minu, nego kopaju drugu odma' do ńe. Događa se i veliki' nesrića u minovańu, potaja se mina, pukne na jedan ma' iznenada, raznese ruke, opali obraz, čelo, vlasi minadurin, stra'ota je vidit! Bude li stina veliška, priminaje se, izdube se *škarkavel* (mala mina na kratki trapań), neka raznese na mańe komade, ili se prisica maļen, a ne more li se učinit više od jednoga, obije se dobro iliti *žmara*.

Stine, koje nisu živice, odsicaju se klinin. Iskopaju se rupe čekićen i trapńen, neka su široke, koliko i klini, a duboke prama debelini stine; budu 'dikod duboke priko šest palaca. Rupa ili *kuńera* učini se, kako je koja stina duga, jedna od druge da ne bude daļe od pô metra. Klini se obložu laštran gozdenin s obe bande (strane), klin ne smi da se dodije dna nego da visi među laštran. Tuče se u kline maļen po redu sad u jednog sad u drugog, neka imaju jednaki napor u stini; udre se kadikad između ńi' u stinu sikiron od maļa. Ako stina nije prosutica ili veńiva (vene žile po ńon), pukne unde, kud

se je i 'tilo. 'Dikod se stina rasiče samin maḷen, a to su tańe ploče podignute, zabiliži se i iskopa čekićen jarčić ili kanal, pa udri sikiron od maḷa redon pomičuć se po stini. Kad se stina izvadi, obije se maḷen, žmara palon i punton od čekića, zabiliži se lapišon, stazon i kvadron, metne se trekvarat, okraja se čekićen, dliton, zubačon, tajanton, izbije puntaloron, okreše i iščini, kako triba.

Ploča se kopa ovako: Otkopa se zemḷa, u kojon se nalazu krugovi kameńa i tragovi pločan. Kamen se odmina, pa se po onin tragovin pomalo tucka, iscipa se u komade, učinu se ka' veliki listovi ili klipovi, otkidaju se polagano malon polužicon ili peticon od mašklina i stivaju (slažu) u kraj. Pozatin ukreše se ploča kreson naokolo, neka je gotova za pločat kuću. Ploča zdrava zvoni pod kreson ka' bronza.

Zidańe zgrada. Kad se 'oće gradit kuća, vaḷa najpri iskopat *jačmak* (jarak), 'di će se stavit *poduminta* (fundamento, temeḷ). Reče se *zapodumintat* kuću. Traži se temeḷ na tvrdu; ako nije na tvrdu, neka je baren na jednaku, jedna vrst zemḷe. Trevi se, da je s jedne bande (strane) mekḷe a s druge tvrđe, s jedne sedra, sič, stina, a s druge črvuḷa zemḷa šupḷača, ili crḷenica ili gńiḷača, tad užaju zadivat koce ili pale u četiri kantuna (ćoška). Pali (zadilani koci) usiku se od 'rastovine, zadilaju na dnu, napalu na ogńu ili namažu katramon, blakon (crna mast, paklina), utiraju ušican od mace dobro u zemḷu, a između ńi' nabije se *škaḷa* (stine neokrešane), i to drži čvrsto temeḷ, da ne pukne kuća i da jednako uliga. Kad se uredi poduminta, počme se činit *tarac*. Nabaci se kameńa, tukne se mlačićen i dobro naspe crḷenice, koja stiska. Između većeg kameńa stavi se sovure ili sitnije škaḷe, lipo se poravna razon tleva. Povr' toga stavljaju se *kuvertele* (površnice), to su ploče lipo izdilane i uravnane, a povr' ńi' dolazi *cokul*, to će reć prvi red stina ili kako se kaže *poriz*.[1] Najpri se stavu ćoše, a na ńe *trajina* (konopčić) od jedne do druge, to je mira, da iđe rađa od oka. Po trajini ziđe se dvorni zid *vacan* (faccia = obraz, lice, zdvorna strana kamena), velikin stinan lipo udilanin, a iznutra ziđe se *grezon* (gregio, prost, neobdjelan). Ostavi se odma'

[1] Običaj je u većin kućan, da pop blagosovi temeḷ nove kuće, to je prvu stinu na ćoši od poriza. Niki stavu pod kantune koju munitu (novac) za uspomenu, a niki to daju majstorin za nagradu. Kad smo gradili novu školu u Jesenican, odma' iza blagosova temeḷa stavija san pod vacu komad novca od 5 kruna u srebru, a kad se kuća sagradila, pod striju komad zlata od 10 kruna, neka je kući temeḷ od srebra a vr' strije od zlata, da bude čvršća.

misto za vrata i metne se doći prag. Crljenica pomišana s japnon dupera se (rabi se), dok se radi pod zemljon, na suncu nije dobra, ispuca. Bolji meštri ziđu izvanka, 'di je lice kući, a slabiji iznutra. Za dvorni zid meće se bilo japno, zamiša se od dva dila pržine (u primorju kažu *salbuna* od talij. sabbia) a treći dija klaka ili japna. Za umišat klak nađe se jedno misto s bande (u kraju) ili u sridi, ali ograđeno na ravnu, lije se voda i miša se *mutaljkon*. To je komad duga drveta spored čovikon višine, na dnu mala kvaka ili lopata zbijena čavlin. Zove se i *mêla* ili *mišaja*. Kad se dobro umiša japon, sipje se badiljen u kopańe (u doń. Poljicin kažu *kunkule* od talij. conca) i nosi na zid. U crljeno japno stavja se dvi tretine crljenice (crljena zemja) a jedna tretina klaka. Crljenica se nađe u zemji, težaka ne zapada ka' klak, a stiska bolje nego klak, 'di je sunce ne peče. Kad nutreńi zid izađe spored dvornin, unda se namistu na prve druge ćoše, na način kako će jedan red imat čelo u somiću, a drugi u bandi i kako će se prikrižit i povezat. Rađa se odigne od tleva, ostavi se misto za vrata ili laza. Kad se dođe do polovice visine vrata, metnu se bedreni stupi ili prazi. Zovu niki i *špale* (talij. spalla, bedro) od vrati. Ostavi se pri tlevu i po koja mala ponistra za vidilicu, šta se zove *zirka*, da ulazi svitlost. Ako je oveća ponistra, stavu se stupi, a za malašne služu vace za stupe. Te male ponistrice zovu se i *argatnice*, jer služu za armaduru, argatovańe. Na bedrene stupe od vrata metne se gorńi prag, iznutra se šćemeri volat, učinu se *voltižini* (mali ćemeri, od talij. volti; u Sitnomu kažu *ćemernica*) na ti način, da se u ramena vrati metne drveni *oluk* ili *šest*, i po ńemu se ćemeri. Kad se s jedne i druge bande svolta do sride, utira se *čep* ili *klin* ili *glava* od ćemernice u sridu, a oluk se izbije. Vrata se iznutra učinu širja nego su stupi zdvora, i to se kaže razvraćena ili rašpalana ramena. Ako su stupi bedreni od bile braške ili mosorske stine, obišno su od jednog komada, ako su od stine poljarice, 'dikod su od dva i tri komada. Kad su od dva komada, gorńi je dugji a dońi kraći, ali je širji. Ti dońi zove se *cokul*. Ako su stupi od tri komada, anda je sridńi najkraći, protegne se u zid, neka poveže, da stoju tvrđe vrata. Ti mali stupić zove se *čeljust*, a prikriž od stina na vratin zove se *kljući od vrata*. Male starinske kuće potleušice nemaju na vratin stupi, nego nikoliko veliki' stina stivani' jedna povr' druge; to se kaže, da su *vratnici*.

Kad se oziđe spored vratin ili malo više, ostavi se poriz na zidu, 'di će se metnit grede, prvi pod (u Docu kažu *boj*) gotov je. Ako se ziđe kuća na dva poda ili tavana, ka' šta su na jednu priliku

otribne kuće, ostavļaju se u drugon tavanu vrata za na pod i ponistre. Nad ponistre iznutra metne se ćemer ka' i nad vrata. Kad je drugi pod gotov, anda se zid poravnaje. Meštri, koji ziđu kuću, oni znadu dizat drvļe i sklapat kuću. Ako je kuća pod kraļevu službu ili ako će se učinit velika *šuvita* (potkrovļe), zovnu niki *prote* (tesare) iz grada, da omiru i zgodno namistu. Najpri metnu se *plani* ili *vinčanice* na bande, poredaju se, omiru i namistu grede na zidu, a kod oba somića sapnu se plani zajedno su dvi grede priko kuće. To su *saponice*. Sapińu se zato, neka merteci, kad se metne na ńe ploča, ne razgonu bande od somića, da se kuća ne rašijaje i ne puca. Kad se sklapa prije nego su oziđani učelci, anda se posrid jednog i drugog somića metne po jedna tanka grečica, koja se zove *svića* ili *upor*. Ona je na vr'u dvograna. S jedne sviće na drugu stavi se slime. Kad se lastavice prvo oziđu, nasloni se slime na vr' učelka ili somića. Zapilaju se dva para merteka (sklopa) na zemļi ili na zidu, tako da jin se učini stopa, neka priļubi k plani, a vrvojak ili glava potpila se kosimice, da prilegne na slime; provrti se svrdlon doli i gori pa se sapne čavlin. Dva para merteka već držu slime i mogle bi se bacit sviće. Ostali sklopi (u gor. Poļicin kažu merteci) redon se prišiju, koliko je od potribe. Prije se mećali jaki debeli sklopi, jer pločalo debelin pločan, danas nije triba te debeline, meće se na krov nova vrančeska kupa, zvana ciga. Ako lastavice nisu oziđane prija neg li je sklopļena kuća, anda se metne trajina ili špag (konopčić) priko slimena i zapne se na jednu i drugu bandu kod najgorńe ćoše; pa se kraj ńe ziđu lastavice. I 'di se pločan pokrije gorńi red, na vr'u sapne se kupan masuračan, a na kraju od somića stavi se komad obdilane stine ili kupe. To je najgorńa stina i to se zove pivac.

Kad se pod merteke meće tetivo, radi se ovako: Malo više od polovice merteka metnu se dva driveta debela ka' slime ispod sklopa, podupru se ozdal muralin, koji su zapilani i metnuti na plan ka' merteci, a razapnu se ta dva driveta *rasporin* ili *puntan* od jednog u drugog. Tetivo služi za podupor, da težina ploče ne bi savijala merteke, a kad su tako poduprti, mańe će ćutit i uligat. Kad je na kući krov ili kupa, ne meće se tetivo, jer nema vele piza (težine). Priko sklopa prišiju se *prutenice* (u gor. Poļicin kažu *žioke*). To su platice iscipane a najviše ispilane od mladi' dubova, široke tri do četiri prsta, prišiju se daleko jedna od druge do dvi ruke. Kad prišiju dobrin brokvan (čavlići) prutenice, počimļe se pločat s podanka od strije. Sastavak prvi' ploča jesu *strugovi* (u Podstrani *strije*, u Kostańu *kapići*), to su *strišnice*, velike pobrane ploče, izmaknu se

pô noge vanka zida za izvest vodu. Uz lastavicu (učelak) metnu se dugaške tanke ploče, koje se zovu *perviz* ili *pervan*, a pozatin ploča se *nared* ili *umrs*. Završi se kupon ili pločon, podmaže se bilin japnon i polije razmućenin klakon. Ako je kuća na jedan boj, ka' šta su ognjenice, poviše poriza nadoziđe se još dvi ruke stina. To se zove *nazidak* ili *ozidak*. Povr' toga se sklapa i učini se lipi *šuvit* (potkrovlje). Ako li je za kužinu, tada je lisa. I u većin kućan na dva ili tri boja učini se šuvit, zgodan je za svaku struku držat kućni' potribica, a u nikin kućan, 'di je puno čeljadi, mlađarija spava u šuvitu, ili kako kažu, pod pločan.

U Poljicin su ponajviše domaći majstori seljaci za rađu o stini, drivetu i o čemu drugomu. U sridnja i donja Poljica, 'di su vinije rađe, dolazu ziđari iz Ugljana, Čaporica, a u primorje zalazu Bračani, Splićani, Omišani maranguni (drvodjelci) na rađu i dobiju masnu nadnicu, jer se uz more radi po graskon šestu.

Kućice za blago ili pojate ziđu se većinon u suvo, zdvora ne ziđe se na red vacan, nego kako koja stina namiri se, ižmara se, malo pobije i stiva. Pokrov je kućici ponajviše od krova ili ševara. Kad se krije kuća, složi se red krova, ozgar se metne po njemu prišivača, pa jedan čovik iznutra a jedan zdvora sašiju krov vezon i zapinu unutra za merteke ili za žioke a izvanka za prišivaču. Šije se debelon drvenon iglon. Kad se šav prišije, poravna se daskon, neka gorni kraj priliga k drvlju, a tako kad se drugi šavi prišiju do slimena, ostaju omaknuti i krov ne 'vata vodu unutra. Ozgar se završi krovon, pritisne se *vatvan* (to je drvo priko krova) i stinan, da vitar ne odnese zavrvu. Niki umisto stina prišiju male snopiće krova, koje zovu *maške* ili *pivci*. U gornin Poljicin viđa se dosta taki' kućica pokriveni' krovon, u sridnin malo, a u donin nimalo.

Uređivanje kuće. Kuće malo ko maže zdvora, sada su počeli niki radit na inkarat poradi vlage, jer nika stina propušća vodu. Ispod ploče na striji uvik se podmaže. Iznutra se maže, kako ko more, potišniji malo oblipu, tako da se ne vidu gole stine, a niki bogme i ništa. Bogatiji mažu i inkartaju na dvi i tri ruke sve ka' i u gradu. Drugin otribnin kućan daje se prva ruka bilin japnon, neka zatvori crljeno, pa tako i ostane.

Ponistre (prozori) činu se male i velike, na caklo (telere) i škure (vratnice izvanka) ili na same škure. Na novin kućan mira jin je jedan metar; ako su gušće, manja jin je mira. Škuri su obišno izvanka, a u manjin kućan meću se iznutra. Uz more na vinijin kućan počeli mećat i *grilje*, a cakla na oduške (ribaltu). Teleri su od are-

žovine, a sva ostala rađa od ponistara, skala i veliki' vrata, kud se ulazi u kuću, služi jelovina.

Konobe, tle u ogńenon kući i 'di stoji blago, posaližava se domaćin ili braškin bilin kamenon, a prije se nabije zemļon i izravna. Konobe za vino nabiju se gńilon, jer kažu, da je 'ladnija konoba i zdravije vino.

U težaškin kućan grede se ne zatvaraju niti mažu, to činu veći posidnici, prišiju *štukete*, zamažu i napravu nebo. Težaci zadiju u grede čavle, obišaju robu, kućni alat, sušu na tomu duvan. Stupi od vrata i ponistara izrađuju se lipļe od drugi' stina u kući. Nad vratin na gorńen pragu u nikin kućan zasiku slova „Isus i Marija" ili „U ime Božje", godine te i te sagradija ti i ti. Niki stavu ploču i na ńon natpis, a niki udilaju čovičju glavu pa zaziđu u kuću. Viđa se urizano pušaka, noža, polumiseca, sunce, zvizde, križ, pa živina, zec, sokol, koń i t. d.

Naši domaći majstori znaju sve to izdilat od svake stine i za lipļe rađe, grobnice, pristupnice otara, volte, pragove, cvitove i natpise. Nisu na školan učili, nego vidili po svitu, okon odnili i upantili u glavi. Dobri su za krešat, ziđat, tribalo bi da se malo boļe razumu u *dišeńe* (crte, narise) i mire. I u drvetu znadu izradit posteļe, stole, ormare, posuđe od kužine.

Na kućan omašćenin japnon meće se i *kolur* (boja) obišno crļena i modra, a to samo u komoran, 'di se spava, i po koriduru, izvanka se ne pituraje (bojadiše). Brod se pituraje izvanka ona strana, šta je povr' mora. Učinu se dvi tri štrike biloga ili namodroga kolura od krme do prove, a ime se brodu na krmi uredno učini i koluron dobro namaže, da bude vidļivo i čitļivo. Piturâ za male težaške rađe ima i u Poļicin, a za veće kuće dolazu iz Splita, Sińa, Omiša, s Brača.

Mlinica se gradi uz riku ovako: Misto, 'di će se gradit mlinica, vaļa da je u nižen, nego će bit za ńon jaža duboka, da voda ima veći skok i snagu za vrtit kolo. Tute se sagradi najpri kuća, sprida u ńon za u konobu šćemeri se na toliko mista, koliko se 'oće mlina, i kuda će voda izlazit. Ovi ćemeri ili volti nisu viši od 2 met. Za mlinicon za svaki mlin napose razdiļena je voda u žlibove. Ovi se učinu od kameni' trumba, ili učińeno je od više komadi stina ka' korito sve kroza zid do kola u konobi. Mlinice imaju jedan somić, koji gleda na riku, a banda jedna u gorńu a druga u dońu jažu. Vrata su jedna na učelku od rike a druga dvoja jedna prama drugin na jednoj i drugoj strani. Po gredan uz gorńu stranu smišćeni su mlini a isprid ńi' su pobacane tarabe od 'rastovi' dasaka. Napran

svakon mlinu iz doṅe bande (strane) ima po jedna ponistrica vidilica, neka se boḷe vidi. Sve su mlinice obišno na dva boja (tavana) s konobon, koja je sva u zemḷi. Za dovest vodu u mlinicu prigradi se rika slapon od kameńa, koje se dotura, ako se blizu izmina (iskopa), ili doveze na kerepu. Kud se 'oće da iđe voda, iskopa se i ziđe zidon jaža kraj rike do mlinice. Ti prokop zove se gorńa jaža, 'dikoja (u Docu kažu dîkâ) duga je preko 300 metara. Od mlinice nizbrdo podziđe se i prokopa nikoliko metara, to je doṅa jaža, kroz koju voda iz mlinice teče i slije se opet u riku. Svu riku nije moguće niti se smi okrenit slapon u jažu, zato kad je tija noć a vitar s one strane, 'di je slap, čuje se nadaleko, kako voda 'uče i lupa.[1] Zimi kad su velike vode, rika nareste velika, iz doṅe jaže vraća se u mlinicu. To se kaže, da je *postup*, mlinica leži i ne more mlit. Mlinice se gradu u gorńin Poḷicin na Cetini, u sridńin Poḷicin na Cetini i Žrnovici, u doṅin nije nego jedna na Suvon potoku i jedna na Kamenovu. Mlinice gradi svaki čovik za se ili sastanu se dva tri u društvo i načinu zajedno. Zovu se *ortaci* a namistu između sebe mlinara ili izvanka nađu momka pod plaću. Nika sela ka' Podgrađe i Zakučac imaju 'mlin *komunski* (talij. in comune, zajednički) svega sela, zove se seoski mlin, služi samo za to selo.

Ko dotira mlivo u mlinicu za samlit, mlinar mu da' ruku da rasprti, vriće unese u kuću, sipḷe u koš, samḷe mu i opremi sve. U mlinu se meḷe po redu, kako ko dođe. Za svoj trud i za mlin uzme se plaća u žitu, šta se zove *ujam*. Uzimḷe se *kutlon*, to je mira od driveta ili mîda. Kutlić od dvi oke zove se *dvooka*, od tri *trooka*. U nikin mlinin uzimali ujam kapon zavrtačon. Ne plaćaju svi ujam žiton, niki u novcu, a niki plaćaju na godinu tôko i tôko za svu godinu na jednu kuću, koliko samlili da samlili. Svaki *pomlioc* (koji goni u mlin) nosi sobon štokod pod zube i za napit se, od toga dade i mlinaru, neka mu boḷe uredi mlivo.

Mlinice na potoku sagrađene su priko svega potoka, isprid ńe učińena je lokva ili *depožit*, 'di se skupḷa voda. To se zove *ustava* ili *zapor*. Kad se nakupi vode, dignu se vratašca i voda se slije na kolo. Na potocin na sušnon litu pomańka voda, meḷe se, dok je u depožitu vode. Na rici ne triba ustave, kada ima uvik vode.

Stupa je obišno uz mlinicu na rici. Kuća joj nije velika, okrene se u ńu iz jaže jedan dija vode kroz žlib, koji vodi u stupu. Ta voda smira u kolo, pa prolazi kroz stupu vanka u riku.

---

[1] Učitaju, da će privrnit vrime, kad se čuje velika 'ûka od slapa vode.

Guvno se načini pokraj somića od pojate, nedaleko od drugi' kuća i 'di nisu pojate. Pojate su obišno pri strani a guvno je na višemu, zato se oziđe na oni kraj, koji je u nižen, jednostruk zid, za koji naspe se gomila. Nasrid sridine guvna prokopana je na četvrt od stine ploča. Tu se zadije stožina, kad se vrše. Naokolo je obrnano kamenin brnan, koje su visoke za jednu nogu (32 cm.), a od brnâ do stožine ima po 4—5 met. To se naspe gńilon, zbije se dobro i uravna, da bude tvrdo i čisto ka' pod, ili se posaliža saližon od stine.

Balatura (solar, tarabe) se ziđe uz kuću. 'Di nisu vrata od poda razo zemļe, gradi se balatura visoka do vrati. S jedne strane sprida na ulazu su skaline, a gori na svršetku podac ili turań, odaklen se ulazi u kuću. Podac je učińen na volte (ćemere), čvrsto uziđan u zid od kuće, a naokolo učińena ogreda ili *parapet*, zidić za obranu (niki zovu *okruna*, *obrva*, *zabrana*). Boļe kuće uz skaline stavu priručak od driveta ili gozda. U 'doñin Poļicin uz balaturu je odma' *sinica*. To je lozovina u plastin nastivana, po ńoj se prostire roba, posuđe, zeļe, a liti se i spava na sinici, 'ladnije je nego u kući. Sada su počeli u primorju gradit balature i *lantane* (male tarabe) na šine od gozda, nabijeno cimenton i posaližano kvadrelin iz vabrike. Balatura je ozgar dobro posaližana, da ne more kroza ńu kapit, a niki učinu povr' ńe pokrov od lamarina i drvļa sve do strije, da ne lupa vitar i ne polije škropac od kiše. Pod balaturon je suvota, ulaz u konobu, u zidu učini se mali izdubak, to je misto za vodu, koja se pije, tu je u 'ladu. 'Di su dvi kuće jedna uz drugu, učinu se tarabe od tvrde 'rastovine za prolazak, a samo dva priručka sa strane, da dica ne omaknu u dvor. Ko sadi u dvoru lozu na odrinu — a to je u doñin Poļicin deboto u svakon kući — izvede se loza na balaturu, da zaštiti svojin lišćen od sunca.

Most načińa se od kamena. Oziđu se ramena s jedne i druge strane, metnu se driveni oluci (volti od daske), po ńiman slažu se ćemernice, koje se prije ukrešu. Kad se šćemeri s obe strane do sridine, utiraju se čepi i nazadije se oko ńi' jelovine, neka razbrekne ćemer, ako nije tvrd; anda se oluci izvadu, a sa strane učini se parapet od zida, gožđa ili driveta, pribacu se dvi debele grede, zadiju se dva stupa od 'rastovine sa svake strane, ščavla se nikoliko prikrižnica i priko toga se prilazi.

Bunari, gustirne, čatrńe i lokve izdubu se u zemļi pri stini, u podvornici ili 'di je zgodno misto na čistu. Ko kupi vodu s kuće na gurle (žlijeb), dube gustirnu odma' uz kuću. Zemļa i kameńe

iznesu se u vrićan i *kovan* (coffa, sprta). U podumintu i zidove nataraca se dobro crljenice, stina i cimenta, a gori vanka zemlje obziđe se klakon i stavi se okruna. Gustirne se gradu na ćemer, pod poklopac; lokve i bunari seoski rastvoreni su, samo su obziđani, da se ne bi kogod uvalija. Ove vode služu za pojit blago, zalivat rasad i prat robu, a iz gustirne i čatrńe, koja je u prilično čistu mistu, pije se voda. Uz more iskopaju se bunari po vrtlin i sijanican na raz od mora, voda izgubi puno slanosti, jer se procidi kroz žalo, pisak, ali isto daje zeru gorčilon, stoga se reče, da je *borčata.*

Ograde. Torine i ogrede ziđu se stinan, koje se malo krešu, nego gleda se samo, da je zagrađeno, kako blago ne more da uđe unutra. Nike torine i vrtli visoki su po dva metra, imaju vrata, kud se ulazi, i mogu se zaključat. Po zidu nabaci se drača, osobito ako su unutra voćke, neka se ne more ući priko zida.

Klačina se pali na ovi način: Najpri iskopa se u zemji rupa široka 'dikod do 4 m. Rupa se šćemeri *sopin* (sop = prva velika stina) od stine, a pazi se, da ostaje ćemer šupalj, neka more vrućina bolje probijat gori. Kad je šćemereno, nazadiju se okolo koci ili se ziđe zid, koji se zove *torina.* Okolo toga plete se plot, kraj plota sipje se zemja široka više od pô metra, do zemje ziđe se sitnijin stinan *košuljica,* u sridu meću se krupnije stine, šta se zove *kobila, prt* ili *tovar,* jer drži na sebi, šta se nabaci. Plot, zemja, košuljica i kobila sve ukupno radi se uzbrdo. Koliko se ima dizat visoka klačina, to naređuje meštar, koji upravja rađon. On se vlada prama širini. Vrata su sa strane pod ćemer, kroza ńe se loži, otkad je klačina gotova, nepristano dan i noć Baca se u ńu mali' i veliki' komada gore, razgoni se *rajen* ili *pajen,* neka bolje gori. Paj je *rasovast* (rascva' se u dvi grane dvogran), da se bolje š ńin tura. Najboji je od drače živice, a vatra od drače najboja za *sved.*[1] Dok ne probije barjak (plamen) na vr' klačine, najžešće se loži, a posli more se malo slabije. Kad se u mrkoj noći vidi klačina, da iz ńe na vr'u siva plamen, to je siňal, da gori u ńoj stina. Loži se, doklen meštar vidi, da je dobro izgorila, pa to traje 'dikod po 5 i 6 dana. Na vr' klačine užaju niki stavit kamenčić, koji se zove *pivac;* kad se on rascvate, znak je, da je rađa gotova. Kad je klačina zgorila, zatvori se zaziđu se vrata kameńen i zemjon. Tako ostane nikoliko dana, pa anda se svr'a odbaci ono stina, šta nisu

[1] *Sved* 'oće reć žestoka vrućina od ogńa. Reče se: nemoj prisvedit = nemoj primicat puno ogńu, da ne izgori. I zaoblica, kad se peče, reče se: istiha (polagano) vrti, da ne prisvede = da ne privrući, da ne prigrije.

zgorile, dok se dođe do dobra klaka. To je živi klak, koji se smeće u jame ili rupe i nalije vodon, doklen se ugasi. Kad se raspane, učini sve ka' kaša, zove se mrtvi klak, š ńin se more radit. Izlije se voda povr' ńega u jamu a probada šćakon ili mutaļkon, da probije voda u sridinu. Niki mutu klak na *kašalun*, to je velika kopańa od dasaka u četvrt okrojena i zbijena s vratašcin na grlu. Sipļe se u kašalun japno, izlije voda, a jedan gasilac mutaļkon miša i obrće, dok se sasvin raspane i učini bilo ka' mliko. To je najboļi klak, služi za inkarte i vinije rađe, a i korisniji je, jer nabuji, a slegne se i zgusne ka' maslo.[1]

Brodi se gradu u dońin Policin na morskon žalu. To su brodovi jidreńaci, na jidra. Zove se *bracera*, ako je na jedno jidro i flok, *trabakul* ili dvojidrica na dva jidra i flok. Mali trabakul zove se *pelić* (od talij. pieligo). Brod s oduguļastin jidron zove se *štela* ili *štelac*; *gajeta* je na malo jidro brez floka; *levut*, brod rastvoren na vesla; *guc* mańi brod na vesla i malin jidrin, a *kaić* još mańi, na vesla. Brodi se gradu od ove japije: 'rastovine, murve, orijovine, javora, borovine, bukve. Najboļa gora usičena između Gospojina. Najpri posiče se i raspila drivo u velike kuse (komade). Za rađu oko broda 'oće se ovi ordiń ili alat: pila na krosna, na kojon radu dva i tri pilača, 'oće se šegac na jednu ruku, mala pila, sikira mala i velika, tesla, plańa, svrdli veliki i mali, macola, líta, morše ili viduni za stiskat drivo, krik za rastavļat brod i privrnut ga, šesti za uzest miru, skrińa, u kojon se nosi oruđe.

Misto, 'di se gradi brod, zove se *šker* (talij. squero). Škera pravoga ne ima u Poļicin: radi se na žalu uz more, a niki naruču i uradu brode na škeru u Splitu ili Braču. Misto za šker vaļa da je ravno ka' dlan, malo nagnuto prama moru, kako će se lagļe turnit brod. Najpri se učini posteļa brodu, na kojon će počivat. To je drivļeće, na kojen će se podizat. Opruži se sasvin dreto (upravno) jedno drivo, koje se zove *kantir*, po tomu drugo drivo, koje se zove *kolumba*. To je temeļ od broda. Dolazi zatin *karoc* od krme i prove, a to je glava prva i zadńa od broda. Povr' kolumbe dolazu prva driva *piani*, u krmu i provu stavļaju se kratki komadi *kolate*, za ńiman *korbe*, to su rebra od broda, a 'di se sastavļa jedna drugoj, zovu se *kumpense*. Povr' pianâ dolazi *primezal*, koji se proteže dužimice priko svega broda, on učvršćuje vas brod, jer svežuje kolumbu

[1] Kada se radi u klačini, vaļa svakomu prolazniku ponudit, 'oće li jist i pit; učitaju, da se ne će upalit, ako se ne da. Vaļa pazit, da ne pristupi dušmanin, jer, baci li gožđe (čava') u klačinu, ne će gorit.

s pianin, a dva drva ka' dvi nožice, koje stoju u krmi i provi a u koje intraje (ulazi) primezal, zovu se *zoje*. Dolazu sada *verzine*, koje zatvaraju kumpense od isti' koraba i piana, zatin *ancikor*, jedno osobito drivo, koje se veže s karocon od krme i prove, svaki uza svoga. *Bušk*adura zatvara krmu i provu za imat tvrđi brod, a *kontraforti* zatvaraju kumpense između korba i capule. Druga *zoja* stavlja se pod *kuvertu* (pokrov od broda), jedna u krmu a druga u provu, da je čvršća kuverta. Stavljaju se *katine*, na čemu leži kuverta. *Suvari* su ogreda *stive* (šupljina broda), koji su svezani i učvršćeni s petinin, a na ńe se stavljaju *bukaporte* (vrata od stive). Nasrid kuverte dolazi *kušija*, ojače drvo, u kojen se provrti misto za jarbor. Odignuta strana na krmi zove se *kasàr*, a *škińali* uzdržu kasar. *Purtele* služu ka' mala vratašca za ulazak u provu i krmu. Dolazi red zatvorit i popodit kuvertu. *Frižete*, koje su od 'rastovine, zatvaraju do capula, a *madiri*, koji su od borovine, pokrivaju kuvertu. Sada se zatvara brod izvanka. *Rèje* su ka' pâs okolo broda, to je biliška, dokle brod jema svoj redoviti *karag* (krcańe). Dolazu *madiri*, koji zatvaraju ozgar od reje do kolumbe.[1] Kada je brod zatvoren, napravlja se mrtva banda ili *kavabanda*, koja zatvara capule, šta se zove madir. *Ražme* pokriju madir i capule, one su najgorńe. Drvo, šta je za ogredu od kasara, zove se *đardinet*, a ona, okolo koji' se obavije konop za vezańe, jesu *bituni* na krmi, a na provi na istoj ražini *makuli*. Na provi je *bìta*, za koju se veže kadina od ankore; oči su, kuda prolazi kadina, kada se *svurga* (spusti) ili diže ankora, a druga dva oka dolazu izvanka, naliču na srce.

Sidro je gozd, koji se spušća ili svrguje na dno mora, da pridrži brod. Na sidru su četiri brka ili *čambruna*, koji se zovu *màre*. Drugi je šèst od sidra *ankora*, ima dva brka, koji se zovu *pàte*. Oni gozd, šta prolazi kroz ankoru, zove se *kapun*, on drži u livelu ankoru u moru. Na vr' ankore dolazi *anel*, prsten, za koji se veže konop ili kadena. Kada je brod na putovańu, ankora visi na provi o drvetu, koje se zove *gruja*, a pàta od ankore, za šta se zapire za drvo, zove se *paramàra*.

Timun (kormilo) stoji na krmi, nasađen na dva gozda, dońi je *maškul* a gorńi *femina*. Ova dva kusa gozda prišivena su s karocon, a na timunu su opet dva kusa gozda, koja ulazu u dva prva gozda. Oni dija timuna, šta iđe ispod kolumbe u more, zove se *sovravoš*,

[1] Drvo na brodu, šta iđe u more, jest 'rastovo, a šta je na suncu, borovo.

a *leva* je konop, kojin se diže timun iz mora. Na glavu od timuna stavlja se *arglota,* na ńon su kola, koja se zovu *rajeti* su dva konopa, koji se zovu *freni,* s ovin se upravlja brod u putovańu. Na krmi je *stambuć,* to je ka' mala kamara, za ulazak pod krmu za spavańe i jiće. I na provi je stambuć. U stambuću od prove spavaju mornari, a u krmi gospodar od broda, to će reć *parun.*

Jarbori (katarke) su posrid broda, oni uzdržu jidra. To su duga driva lipo naoblo obdilana plańon, ponajviše od čimpresovine. U trabakulu su dva jarbora, jer su dva jidra, ono jidro na krmi zove se *majstra* a ono s prove *demez* ili *trinket.* Na punti je od prove *baštun,* od istog drveta, na ńemu stoji *flok,* malo trokutno jidarce. Na braceri i šteli jedan je jarbor, jedno jidro i baštun s flokon na provi. Za uzdržańe jarborî provrti se kušija od kuverte, usadi se jarbor kroz primezal do *škace.* Na jarboru je jedna vera od gozda, koja se zove *gola,* ima dva brka, koja se zovu *kavije.* Vr'ojak od jarbora zove se *varija,* a navr' varije *tešta de moro,* na tomu *boceja,* kroza ń prolazi *manat* od *pika* i jedan anel, kroz koji prolazi *jarboret,* to će reć mali tanki jarbor vr' velikog jarbora. Služi jarboret za vijańe bandire (zastave) i zato je na vr' stavljena ka' jedna jabuka, zove se *pomul,* provrćen je, a kroza ń je konop *mrlin* od bandire, na koji se *išaje* (diže) i *kalaje* (spušća) bandira. Ispod jarboreta je *krožeta,* koja uzdrži *pavijun* ili *sartije.* To su četiri glavna konopa preparte (sa strane), koji pritežu i učvršćuju jarbor. Još su dva konopa zvana *štrajeta,* koja se privežu na provu u potribi velikog mora, da se jarbori ne nagińu i ne skršu. Svaka sartija ima svoju *landu,* u koju dolazi *bigota* su tri buže za stegnit pavijun, a konopi u bužan zovu se *koriduri.* Na sartijan su *grižele,* ka' skaline od konopa, da je triba uspet se na vr' jarbora. Povr' pavijuna i krožete dolazi *boceja,* kroza ń prolazi manat, a drugi je boceja na *pelunu* od jidra, pasan je konop, koji se zove *manat.* Svaki boceja ima dva rajeta, koji se zovu *cilindri,* a u svakon cilindru dvanest *zrni* ili *kolaca* za lagle dizat jidro. Misto, 'di je učvršćen baštun na kuverti, zove se *škaca* ili *blazińa.* Povr' baštuna stavi se gozd, koji pasije (prolazi) kroz kušiju i kadinu za utvrdu. U *fudri* od prove nalazi se jedna vera (prsten) od gozda za tvrđavu baštuna. Dva konopa, šta su privezana sa strane, zovu se *venti,* a imaju boceje i koridure za nategnit. U karoc od prove dolazi jedna vera gozdena, za ńu se veže konop kroz boceja, a ti konop zove se *mustać,* zaveže se ili kako se reče *inkapela* na vareji od baštuna. Dolazu dva štrajeta ili konopa, koja su privezani od krožete trinketa do vareje od baštuna.

Na baštunu stoji jedan boceja, kroza ń prolazi konop, koji ze zove *tiranak*, suviše je jedan *anel* od gozda s gancon, koji poteže flok iznutra i vanka na baštunu. Na vareju od trinketa dolazu četiri sarte preparte, boceja od manta, dva štrajeta, koja se do potribe u'vatu za krmu za sigurnost jarbora. Boceja od manta od floka zove se *mantić*.

Svako jidro ima dva *peluna*, gorńi i dońi, na koja su privezana jidra. Na svakon su jidru tri ruke *trcarola*, to će reć tri reda poveza, koji se zovu *marafuni*, služu za skratit jidro u velikon vitru. Jidro je ingrativano (optočeno) konopon, koji se zove *grativ*, a *brankanele* su poveze, kojin se priveže jidro uz pelun. Na kraju su peluna glave od brankanela, a na dońoj glavi stoji *sagula* (konop) od trcarola, uvik spravna za u'vatit trcarol, kad je potriba. Jidro po krmi zove se *vintim* od krme, a pridńa strana *burinaj* od prove.

To je građa i naprava broda pod poliškin krajen. Pri nego se brod turi u more, da' mu se ogań, to će reć potpali se paļevinon, neka paklina ili pegula, čin su se pomazali strugovi i stupa između madiri, zagori i zaobli se. Brod se pri sagradi, turi se u more, pa mu se da' naprava od jidara, šta se kaže *mantat* brod. Domaći' majstora, ili kako se kaže za ovu rađu *kalafati*, nema u Poļicin, dođu iz Trogira, Splita i Brača. Radu na pogodbu, toliko od noge ili na stare, a šanitad (pomorska vlast) odmiri na tonelaje.

Izrađivańe građe, sprava i oruđa.

Kad se 'oće izradit *pokućstvo:* stoli, posteļe, ormari, vaļa imat pri ruci drvo bristovo, orijovo, a ponajviše meće se u rađu jelovina, jer najcinija. Daska ili stup prije nego se počme iščińat, izmiri se, metne se staza, pobiliži lapišon, pa se raspila pilon. Ako nije velik oni kraj, šta se ima odbacit, odsiče se bradvon ili sikiron, pa se ublańa blańon, struga strugon, ako je potriba, zalimbela se i zasvaža svažom. Kad se izradu na ti način svi komadi, slažu se svaki na svoje misto, otpilaju se pilon, prokopaje dlitin, vrti svrdlon, zbije se macolon, sapińe kolon i čavlin.

Boce, bukare, dižve, kable i vidrice načińaju naši domaći meštri, tako skrińice ili kanavete. Lopari, žbańe, vučije, sinije, mali i veliki anbari kupuju se na pazarin u Siń, Splitu, Omišu, Solinu, Triļu, Zadvarju. Ta roba (trgovina) dolazi od Knina, od okolice Sińa i od Bosne. Primorci kupuju ponajviše na brodin, koji vozu iz seńske Rike svaku trgovinu. Znali bi sve to načińat i naši meštri, ali ne će, nego kupuje se, jer je cinije. Anbari su od tvrda driveta: bristovine, ora-

jovine, bukovine, ali nije lako nać te japije, bukovine nije, bristovine i orajovine malo, pa nije lako doma načinit anbar, najzgodnije kupit ga gotova. Varićake i druge mire za žito, brašno, sočivo iskopaju ćeseron, prišiju ozdal dno čavlin a izvanka uravnaju turpijon. Kad se načińaju stoci, katrige, okruži se odzada daska a sprida učini se upravna, izvrtu se svrdlon buže za noge i za platice od naslona, nožice se udilaju sikiron i udiju, a platice od naslona prodilaju se, izapilavaju i ublańaju, pa jednin krajen udiju se u dasku, a na drugi kraj natakne se smotano drivo ka' pô miseca i ozgar se malo problańa. Kašike ili žlice radu se od klenovine, zametnu se sikiron, pa se kopaju dubačen, pozatizin izdila sikiricon i nožen a uravna caklon. Tako se radu i varijače ili varlače.

Naši domaći meštri bačvari načińaju nove sude ili botam (bottame = bačve) za konobu: kace, badńe, polukarice, bačve, bigunce, vinotoke ili lakomice, malo barilce, pritorke. Na pazaru u Splitu kupu bosanski' dúgâ, obruči ili rigete valižane (tanki gozd galvanizani), ili naruču u seńsku Riku duge gotove urađene, ne triba ništa nego složit, nabit, i bačva je gotova.

Na derneku se kupuju kudilje, vretena, češlji, zdile male i velike (koje se zovu i *tàs*), svirale, diple, vile, grablje, lopate, krosna. I naši seljaci znadu načinit krosna od bristovine, uradu najpri grede, bandenice, saponice, vratila pa sve ostalo. Znadu načinit i kolo, na čemu se mota, a svaka tkalja zna i sama odrizat, provrtit komad bazovine za civ, na što mota preju. Grebeni i gargaše kupuju su gotovi. Sprte, rešeta ili konistre za vrta', košare za slamu i kove (tal. coffa), u čin se nosi gomila, pletu naši domaći zanačije. Najboli su majstori u Ostrvici za konistre, a u Srińinu i Zakučcu za rešeta. Kad se pletu sprte, najpri se meće obruč i provislo, anda *prugla* (drvo, štapići, rebra), pa se zaplete vezon. Kad se plete košara, zadiju se prugle u zemlju, pa se plete okolo ńi', a najposlin zaplete se ozgar, i to je dno. Košare su liskove a kove grabove, vezove ili od smrikovine.

Nika oruđa, ka' šta su bradve, sikire za dilańe, teste, palica, čin se pere roba, gusle, diple i svirale ispisane su, izrizuckane, a to se zasiče pisalkon, zarižu se grančice i krivuce.

Pitura (farba) razni' kolura (boja) kupuje se u dućanu, zamiša se lanenin ulen i tizin se pituraju vrata i ponistre. Zato se 'oće zelena kolura. Teleri i škuri pituraju se modrin ili marunastin, a prije se namaže ulen od lana; vrata od kamara bilin koluron, a niki užaju i marunasto. Koluri se primišaju nabilo, namodro, zelenkasto, pepe-

lasto — kako ko 'oće. Težaško oruđe lima se limon, držala se ravnaju turpijon. Šta je vinije, ka' ručice za nože i britve, držalo za bradvu, sikiricu, krosna za pilu, to se liči limon i caklon.

Ženski poslovi.

Nazad dvaest triest godina sijalo se i gojilo u Poljicin konople, ali danas nema toga više. Danas se samo poznaju mista, 'di su močili i topili, zvala se *močila*. Još stara čeljad spominje palicu i

Sl. 56. **Sridńa Poljica.** Pleteńe konistara. Ulišća čela.

trlicu, u čen se tukla konopļa i predivo (lan), rašak i vita', na šta se motala i primotavala preja. Vuna i kostret to je ženski posa', muškići se ništa ne pačaju.

Vuna. O Sv. Anti počimļu se strić ovce. Najpri se malo ostriže oko vrata, po drobu, po nogu i repu. To se kaže *počišćat*, a vuna se zove *počišćevina*. Pozatin se striže redovito, i ta se vuna zove *striževina* ili *omatorina*, koja se brije, *brijevina*, a koja se guli s živinčeta, kada krepa, *guļevina*. Najslabija je oko repa i do čičaka nogu *orepina*. S mali' jańaca crna vuna zove se *jarina*, a *kostret*

je oštra dlaka s kozladi. Kad se vuna ostriže, baci se u maštelo, ulije se u ńu vrile vode, pa se zbije s komadon drveta, neka se dobro stopi i oplovi. Tu prvu rađu zovu *zaparit* vunu (u dońin Poļicin *pomuļat*, a ona vodurina zove se *múla*, ili kako u gorńin Poļicin, *sirina*, pere se u ńon stara suknena roba, torbe, vriće, sukńe, gaće). Kad se malo pro'ladi, propere se u toj sirinovoj vodi, a poslin nosi se odapirat na potok, na more u studenu vodu, prostre se sušit na žalo, plot, ledinu, po zidovin.[1] Kad se osuši vuna, proberu se kusasti biči, a ono drugo, šta je krtije (sitnije), iđe na *gargaše*. Kad se gargaša, sidi se opruženi' nogu, jedna se gargaša metne uz gńate, ručica okrene k tabanin: priko tabana je kočić, koji je protiran kroz pekļu od špaga, šta je vezana za gargaše. Kad se proteže gargašon, šta je u desnoj ruci, meće se livon vuna na onu, šta je svezana, i pridrži se sa strane, neka stoji mirno, i vuna se razvuče. To gargašańe zove se *uzdigivańe*. Nikoliko plastunica izgargašene vune zavije se na gargaši, šta je svezana u kudiļu, a ti smotak zove se *zavijača*. Zavijače se izvlaču na grebene. Jedan se greben sveže na stocu i pričepi stinon, a oba ń se češļa zavijača, dok sva ostane na grebenu: drugin grebenon češļa se ta vuna ozgar, ozdal i sa strane, te malo pomalo priđe je polovica na drugi greben. Tad se izvlači rukan s jednog i drugog vlas i slaga se za motat ga u kudiļe, šta služi za osnovu sukna ili za drugu viniju rađu. Ono, šta ostane krko na grebenin, zove se *ùtak* ili *potka*, to se opet gargaša, pa se kaže, da se spruža potka. Priveže se vuna na kudiļu, utegne povuzon, zaveže uzicon, pa se zadije kudiļa za struku od pregļače na livu stranu, preduć na vreteno, držeć ga u desnoj ruci. Kad se prede osnova, vreteno je okrenuto nizbrdo i vrti se palcen, kažiputon i sridńin prston. Žica je od osnove tanka. Potka ili utak prede se priko ruke, debļa je žica, jer je od krka. Osnovu ne zna svak lipo i jednako natanko oprest, stoga se daje pametnijin i vištijin ženan, a potka se daje čobanican i starin ženan, jer tut je na debļe, vrļa se svakako. Osnova se smota svake dvi kudiļe na jedno klupko, a potka sva na jedno ili na dva. Ako je preja za vriće, torbe, mutape i pregļače, primota se i priprede. Za snovańe 'oće se suđa, stavu se kablići, rešeta, dižvice, tasi, zdile; metnu se u ńe klupka, provuku se kroz snovačicu i zavežu zajedno. Pozatin snuje se na kočiće, šta su udiveni u zid, i poteže se, koliko je god velika osnova. Osnova se izmiri

[1] I cića zdravļa vaļa prat vunu, jer u ńon svaka nečist. Pripovidaju ļudi, kada bi vuna od crnog jańca (jarina) stala devet godina neoprana, da bi se iz ńe izlegla kuga.

pri nego se počme snovat, na svake dvi oke meće se na koce jedanest aršina dugline, daklen na jednu oku pet a na drugu šest aršina.

Tkańe. Kad se preja osnuje, izveže se na *pasme.* U svakoj pasmi ima deset *čiznicâ* (u gor. Poljicin kažu *čismenica*). Čiznica je od tri žice, tako da svaka pasma nosi 30 žica. Osnovana preja smota se, a ti smotak zove se *kosa* (u gor. Poljicin *tàra*). Navije se na vratilo na ravnu 'dikod oko kuće ovako: Zadivene su u zemlu dvi soje, priko ńi' metne se vratilo, a na ń je nametnuto sukno. Drugi kraj kose ili tare zapne se za kočić, šta je zadiven, i dvograno drvo, koje se zove *bràna*, a brana se pričepi stinon. Tako tkala sukno navije. Kaže se: ajmo na vijalo. Tako navije, ispravla i nadosniva, ako nije nasnovano. Kad je navila na vratilo, nosi ga na krosna, namišća ga i provlači kroz níta i brda. Same dvi ruke ne mogu opremit ti posa', vala da je još jedna ženska. Radu u dvi, jedna dodaje prstima žicu po žicu, a druga priko pridńeg vratila veže za šipku. Kad tkala smisti sukno, namota rukan nikoliko civi, ili metne civ na osnac od kola, opline dlan, pa okreće kolon, a preja se namotaje na civ. Civ se metne u *čuńak* (létka, brodić, sovilo), pa sideć za krosnin provlači čuńak kroz osnovu, miče poplatin doli i gori, a brdon zbije i tkaje. Sukno bilo i crno ne miša s nikakvon drugon tangon preje. Kad su pregłače, struńače, mutapi, povoji, meće se preja različitog kolura; ako li je rutavac, krpa s bilon, miša se drugi' boja (koluri). Kad se tkalo otkaje, ne more bit osnova sva zatkana, nego ostane niki dija na vratilu. To su *urižńaci*, jer se sukno pririže, doklen je zatkano potkon. Skine se tkalo i smota u *balu;* ako je sukno ili klašńe (bilac), vâla se u stupi, neka postanu guńave i debłe. Prije nego li se metne sukno u stupu, sruči se, izgibłe se u nikoliko komadi ili peča, pa na ń kapi voda, dok se stupa, jer bi se suvo isiklo.

Kostret se redi na ovi način. Pomiša se š ńon ništo jarine (vuna s jańaca) ili kakve druge slabije vune, zajedno se izgargaša i oprede, a kasnije se snuje i tkaje ka' i vuna. Od kostreti činu se torbe, arari, mutapi, klašńe, struńače i zobnice.

Na uzgorita krosna tkaju se vriće i torbe. Zapne se za gorńe i dońe vratilo, omotaje se oko šipke, šta je napored dońeg vratila. Nutrńe žice pripnu se koncen za nito, a kad se počme tkat, prisuče se koncen dva prsta više dońeg vratila, izvuče se preja na kitu ili kančelicu, provlači se kroz osnovu, podiže se dilačica gori i spušća doli, češłen se zbije potka, neka se dobro utkaje u osnovu. Kad se skine s krosana, ušije se torba po šavin onakizin koncen, od kakva

*

je i potka, a vrića samo bilin. Na vr'u se opletu pekļe, uzica se oplete od druge preje bile i crne, a za torbe, koje su na krajin iskićene, upliće se konca od više kolura. Šta se tkaje na uzgorita krosna, od komada je, pa se samo pridvostruči, kad triba učinit vriću i torbu, i pozatin sašije.

Sve, šta se tkaje, zove se u jednu rič tkalo; ženska, koja to radi, kaže joj se da je tkaļa. Bilo na položita ili uzgorita krosna, kaže se isto tkati.

Šivańe. Kad se kroji odića od jednoga ili više veći' komada, pa bilo sukno ili postava, reče se vavik *krojit,* to za veće čeļade. Ako li se od mali' komada šta kroji, ka' za dicu 'aļinice, reče se *sklitat* ili *zbunzat.* Kad se kroju kunparami, gaće, ženske jačerme, kaputi, između veliki' komada meću se mali, niki su zaoštreni na kraju, a niki nisu. To se zovu *klini,* a ono, šta se ostriže krojeć, jesu *zakrpe.* Kad se kroji, priručuje ili se sruči (u primorju govoru *pribanza*), zapne se koncen komad za komad uširoko. Suknena odića pri se prošije, kasnije se pobija, oko kraja se porubi ili ometne.

Od postava odića šije se *prošivački,* to će reć punat iz punta, *primetački,* kada se omeće, da se ne prisuču žice, i *sritimice* ili *prošimice,* kada se sastavu dva kraja. To se zove šit na *veliki ša'.* Odića se soća, grišpa, veze i prišije. Kada šilo ili kroj ne izađe u redu, to će reć kad je krivoglavo, kilavo, krivostrano ili iskečeno, para se, kida, prikraja, istriza i šije opet iznova.

Kićeńe tkańa.

Sve ono, čin se kiti odilo, zove se *naprava.* Za suknenu je odiću od čoje i brusa različiti' kolura. Brûs i čoja kupuju se gotovi u dućanu u gradu. Za vezeńe terluka, lipļi' toraba i uzica na ženskin pregļačan, muškin pasovin i kad se tkaju vinije torbe, za sve to duperaju se mekana štamana konca. Uža, uzice od šćetiji' (prostijih) toraba iskitu se suknenin koncen od više koluri. Kićeńe, vezeńe to je ženski posa', vunu ne kupuju, a drugo jin sve dođe gotovo iz grada. Konac ili preja (pređa) od vune tanga se od kolura, šta se kupuje u gradu u *karticelan.*

U prva vrimena ženske su tangale preju na ovi način: *Zeleno.* Otanga se u modro pa se osuši, anda to modrilo zajedno s jasenovin lišćen ili praščon čupicon (tako se zove trava) uzavre u vodi i vari se nikoliko, a pozatin izvadi i osuši. *Crļeno.* Kupi se oluma, rastopi se u vodi, tut se uvali preja, pa se izvadi i osuši. Broć se stuče nasitno, uzavre u vodi i drži tri dana, opet se uzavre, vari se uvaļena

preja malo vrime, pa se izvadi i suši. *Crno.* Uzavre se voda, uspe vitriola, u ńu se potopi preja, pa tako ostane jedan dan; anda se uzavre verzija, polije se preja ili stopi u ńu, pa se odma' vadi i suši. *Žuto* se tanga, kad se metne svila od kaduļe i sàja (čađa) u vodu, a kad provrije voda, uvali se preja i kuva kvarat od ure (15 časa), pozatin izvadi i osuši. *Modro* se tanga, kad se opere sukno, koje je u gradu tangano u čivitu i drugin smisan, pa se ona voda tepli i u ńoj drži dva tri dana. Olum, verzija i vitriol kupuju se u gradu, broć se sadi doma, ali ga je malo 'di.

Pregled dnevnoga rada i počinka.

Bog je stvorija čovika na ovon svitu da radi; brez truda ne vrije ruda, ili se od truda zgrčit ili od glada umrit, nije druge. Za ništa ne ćemo gospodinu Bogu više odgovarat, šta za vrime izgubļeno, stoga ne vaļa se lisičit (otezat, oklijevat) jutron na rađu; neton cikne dan, na noge. Kaže se: Ko rano rani, dva posla opravi, a ko kasno ustaje, obojak mu nestaje. Kad su rabotni (u Docu kažu *radetni* ili *radeći*) a lipi dani, to će reć brez kiše, pravi težak ne čeka, da ga sunce zateče u posteļi, u prozorje ili rasvanuće on se je već opremija za u poļe, sunce ga nađe na krču. Kad je pod zimu, okrenu ledovi, ružna vrimena, ne priši, čeka da dobro objutri, da se stepli dan. Čeļad, koja timari blago, stopańice i najmenice, koje vaļa da u red stavu kuću, ńiman je liti, zimi uvik rano dizańe a kasno ligańe. Je li u kući mlada nevista, ńu je red, da se digne prva, poć na vodu, užgat vatru, sredit kuću. 'Di nije neviste, divojka kada stigla na svoje godine od mladosti i vaļanosti, prva se diže i oprema kućne posle; uza ńu oprema i najmenica (sluškińa), koja je kuća drži, a 'di nije toga, svi posli jutrńi panu na pleća stopańice ili gospodarice. Ženske se prve dižu, poza ńiman muškići, mlađi pri stariji' a dica i sasvin stara čeļad najzadńa. Kad je svetac ili ružan dan pod kišu, monćad se pusti, da obaspe jutro sve do ručno doba, za divojke to bi bila sramota, one se uvik dižu rano. Kad se probudi čeļade, protegne se životon, izlomi latke, protare krmeļe na očima, stavļa na se zlamen sv. križa, to će reć prikrsti se, pomoli se Bogu i oblači se. Svaki se ne umiva niti češļa svako jutro, muškići od nediļe do nediļe, a divojke jesu gotovo svako jutro, kada iđu na vodu. Ako iđe muškić u koje tuđe selo, u grad ili za koji drugi posa' u svit, ispere dobro ruke, obraz i vrat, splete i iščešļa kosu (u primorju kažu *vlase*). Niki monci i divojke, kad se nađu sredni, ne će propustit ni jedno jutro, a da se ne umiju, a je li se momak

oženija a divojka udala, zanemaru se, niki i niki postanu nečešļe i neopranci, da ji' od žalosti ne moš pogledat. Pučke škole, koje su danas po selin, puno upućuju svit na umivańe i čistoću, jer učitel i učitelica ošinu dicu po prstin, ako ne dođu svako jutro čista i očešļana u školu. Nađe se po koje staro čeļađe, da je uvik umiveno i iščešļano, sve na ńemu piva ka' na mladiću, ali mali je broj tizi'; starost ne'ajstvo. Čuje se od koje zapušćene starice, kad jon se prigovori: „Ah, ah, je mi stalo, da nisan lipa i čista, ko mi zamiri, nek me kući ne vodi!" Druga će jon žena sredna odgovorit: „Ne vaļa ti, kuma, to govoreńe, Bog čistoću ļubi."

Kad se težaci na večer vraćaju iz poļa, iđu na vodu i umiju ruke od zemļe, gńoja, a niki i obraz od pota (znoja). Mlađarija, šta došla iz soldatije, umije sada ruke i vrat sapunon, koji daje mirlis. Po nikin selin i divojke umivaju se u sapunu, da jin bude bilija koža.

Svak se oblači i obuje kraj svoje posteļe. Zimi, kad je više puta mokra obuća, ostavi se obnoć sušit pokraj ogńa, pa ujutro niki se obuju kraj komina. Kad se počme obuvat i odivat, ne čini drugog posla, doklen ne svrši i sasvin se opremi, osin šta moli Boga. Obučen i opremļen iđe na stranu, na gńojić dat reda potribi svoga tila, uzimļe svoj alat i iđe u poļe. Obišno iđe se na rađu naščesrce, samo zimi popije se kapac rakije i izidu dvi tri suve smokve. U gorńin Poļicin, 'di nije rakije, mlađarija ispeče po jedan kukuruz, iđe na rađu i zobļe. Dici se daje ujutro komad kruva. Po nikin boļin kućan u primorju naučili se sada pit kavu ujutro, onako ščetu (prostu), ulije se kapac rakije, da ojača, a niki piju kavu s mlikon; 'di nije mlika, ubije se žumance od jaja u cukar, s otin se primiša i pije se kava s mlikon. Kad se počelo radit, ne pristaje se, to će reć ne opočine se, tamo dok ne poskoči sunce, dok ne dođe ručno doba. Dok se ruča, počije se, sedne se na obalu, na gomilu, ili ako je liti, u 'lad pod cablo, opružu se noge i svi se skupu oko terpeze (zastor, na kon se prostre), da blaguju. Ko je od lule i duvana, kad se dobro napije, napuni lulu i zapali. O ručku se opočine za debelu uru, pa anda 'ajd za rađon sve do podneva. Slava glasu božjemu, podne zvoni, gospodar se prikrsti (učini zlamen križa), Bog se moli, pa se posida za obid ili užinu. Jiće je za obid malo obilatije, pa je i počinak obilatiji. Zimi se ne počije vele, jer je kratak dan, ali liti ko bi odolija na onon sparini, svak podvije ruke pod glavu i poslin obida traži 'ladovinu, da obaspe jednu dvi ure, dok se počme spušćat sunce zapadu. U kopačini vinograda najveće je jiće, jer najveća rađa, okolo četiri ure po podne marenda je, težak gucne zalogaj, to'ko (toliko) da se slađe napije, nema počitka

nego odma' motiku u ruke do prid sami suton, kad se digne s rađe i polazi kući na večeru. Mrak se počeja 'vatat, zvoni Zdrava Marija, čeljad se okupļa u kuću bilo liti ili zimi, pomoli se Bogu i sida za stol da večera. Po večeri ne iđe se odma' na spalo, nego ako je baš sve satrveno od truda. Mlađarija liti izađe prid kuću, na ulicu, a zimi okupi se okolo komina, pa se vodu razgovori, šemluci do kasne ure noći. Koji su bili u svitu, na kraļevon službi, pripovidaju, kako je tamo; ko se razumi u slova i služi mu dobro grlo, uzme pismaricu i zapiva na vas glas koju junašku. Još se čuje i po koja gusla 'di gudi, ali nije nać u svakon konšiluku čovika pratika za guslaće i pivaće. Težaci se razgovaraju o stvarin težaškin, o poļu, blagu, litini; mončad i divojke smiju se, cirikaju, dobacuju šale, rugalice, svak goni svoju. U dońin i sridńin Poļicin, 'di je vina, iđe dižvica (bukara) naokolo, muškići nagińu i po dva i tri puta, ženskadija ne će od srama. U zadńu, kad iđu leć, napiju se malo oživa vina ili zaliju kapac rakije, da s otin, kako kažu starci, potiraju buve iz posteļe.

Svit spava obnoć ponajviše gol to muško to žensko. Sada mlađarija počela nosit gaće i mudante, niki spavaju u tomu a niki u košuļi. I ženskadija nosi na sebi obnoć košuļu ili podvukuše prama zemanu od godine. Svlači se obišno suknena odića, a leži se u prtenini. Svak spava u suvoti, u kamari, na podu, na grečican, u šuvitu pod pločan, a stariji zimi u ogńenici a liti u konobi. Liti se uža spavat i vanka, jer velika vrućina u kući. Pribiju se dvi tri gredice na cablu prid kućon, ili se prostre mutap na sinici, poda ń malo travurine ili šušńa, zamota se glava, da ne izujidaju komarci, pa se spava slako. U gorńin Poļicin spava se vanka, kad se žito čuva na guvnu, ako je pod kišu, a nema vrimena unit ga u kuću, ili ako je nečisto, pa triba da stoji, doklen se provije.

Ako je komu ić liti na put rano iz doma, i ne svlači se niti leži na posteļi, nego se onako obučen nasloni na banak, stol, skrinju, toliko da prinese san priko očiju, a boji se, da ne bi obaspa' pa izgubija vrime. Sad su počeli niki kupovat ure budilice, ili kako kažu u primorju *žveļarine* (tal. svegliare, probuditi), naviju na tu i tu uru, zaklepne zvonce i probudu se. Niki smeteńaci, manovali (argati) ribari, mornari, kirijaši, koji ne iđu ligat na redovite ure, zamotaju se u kaputinu, izvalu se oko komina, po guvnu, u pojatu, na žalu, na kuvertu od broda, u bačvu rastvorenu ili pod balaturu, da prispavaju noć.

Malo ko spava sâm, nego baš da je čovik sasvin komodan (prostran)

kamaran i posteļan. Spava se po dvoje i troje čeļadi zajedno, muško muškin a žensko ženskin, starija čeļad napose, a mlađarija opet o sebi. Dica mala do nike dobe ležu s ocen i materon zajedno š ńiman u posteļi ili na drugon posteļi, ali u iston kamari. Do pete ili šeste godine dica muška i ženska spavaju zajedno, pa bili braća i sestre, stričevići, rođaci, a 'dikod i plemeńaci iz susistva. Potla šeste godine rastavu se muškići od ženskica u drugu posteļu i drugu kamaru, ko ima mista.[1] Nike matere po više vrimena činu dicu spavat sobon u posteļi, zamira jin se, kažu, da je grijota. Cura leži sama, dvi sestre ili rodice zajedno, pa bile iz jedne kuće ili susistva. 'Di nije robe (pokrivala) u kući, spavaju i po tri zajedno. Malo koja divojka, da spava sama u kamari, nađe drugaricu, makar koju prijateļicu iz plemena, ako ne ima u rodu. Čovik i žena ležu zajedno, kako ji' donaša red svete ženidbe ili matrimonija. Niki se rastavu pod starost, spava svak u svojon posteļi, a uzme sobon po koje dite od sina, to će reć unuka ili rođeno svoje dite, ako nije puno odraslo. Podrugivaju se staroj čeļadi, kad se razluču posteļon, kažu, da je grijota rastavļat, šta je Bog sastavija. Dica ležu s roditeļin, dok su nejaka, a neton u'vatu šestu godinu, spavaju o sebi. Ima roditeļa, pa muška dica spava s ćaćon a ženska s materon. Dica spavaju blizu posteļe ćaćine i materine, a nika u drugon kući. Divojka, koja ne leži s materon, ima posteļu u istoj kući ili nablizu pod okon roditeļa, 'di se more tvrdo zapričit zdvora i iznutra, jer se događa dosta ružni' stvari radi nepodobna mista za spavańe curan.

Tilo se pere samo liti, a i to ne svak, nego ko je na prigodi od vode. U primorju kupaju se u moru ponajviše dičajina, od muškići stariji' malo ko, a ženska nijedna. U gorńin Poļicin blizu Cetine kupaju se muškići ponajviše čobani, a tako i ženske čobanice. Kupaju se goli, ali ne zajedno. Ženske se kupaju obnoć, uoči Ivana Svitńaka. Noge opere svak na rici, potoku, bunaru, na moru po jedan dva puta liti, kako se trevi prigoda, često se ne peru noge, jer malo ko iđe bos. U čisto odilo prisvlači se u nas obišno u neďiļu ili kad je koji drugi veliki svetac.[2] I kad se iđe u grad ili na doček kojen gospodinu, stavi se na se nova roba ili polovna, ali vaļa da je čista. Stariji ļudi osobito zimi nosu jednu košuļu po deset

[1] Muškić neton obuče gaćice, ne spava s ocen i materon. Zato i rič: „Stavija je gaće, ne boji se ćaće."

[2] Čista košuļa za na misu zove se *misna košuļa*. Kad se dođe s mise, vaļa priobuć. Ko nosi misnu košuļu u rabotni dan, koru ga, zašto ne prioblači drugu. Reče mu se: šta je za misu, nije na lisu.

i petnest dana, a niki i više; zato ima dosta stare čeljadi zanemarene i glibave.[1]

Muškići od sveca do mise briju se, strigu i opremaju u crikvu, popodne sakupu se u selu na skupšćine, dogovore, sîla, razgovaraju se. Niki prigledaju ogrede i intradu (ljetina) po polju, mlađarija iđe divojkan na pašu, a starije pijanice uzmu balote ili karte od igre u ruke, pa učinu partiju ili igraju na tombulu. 'Di je krčma u selu, okupu se oko stola, čvrlju lulu, piju vino i razgovaraju se. Ženske ne iđu po selu, izađu na ulicu i razgovaraju se. Koje su jezičave, znadu protrest ili propentat tuđe pošteńe, osobito o mladin divojkan i moncin, koji su za ženidbu. Druge ženske opremaju posle po kući, timaru životinu, šta je doma, prigledaju dicu, metu kuću i okolo kuće, prioblaču se i iđu u crikvu. Posli podne iđu u brańe jańcin, telećin, pazu kuću i spremaju večeru.[2] Postarije bake zasidu u pridvraću zimi na sunce, da se osunčaju, a liti pod sinicu u 'ladovinu i tute čevrljaju sve popodne o svemu i svačemu a zanajviše o tuđen pošteńu.

Najveća je rađa u polju na pramaliće. Sadu se loze na mlade krčevine, škropi se loza rastopinon modroga kamena, takla se, raskopaje vinograd, siju se rasadi za kupus, zeļe i duvan, sadu se krunpiri, sije ječam, kukuruz, podoraje se za proso, sije se salata i cviće, sadi kapula, nosi se gńoj za duvan i kupus. Kad okrene led u proliće, bude neprilike s ovcan, nema jin se šta davat, kroz dugu zimu sve se ispraznilo, a vanka u polju slaba pomoć, trave još nije. Čoban uvik u mokru, umete na sebi odiću i obuću, muke dosta podnese. Na lito sadi se duvan i kupus, okopaju se i ogrću krunpiri i kukuruz, sije proso, prisađuje se zeļe, škopi se duvan, čistu se zaperci na lozi, šula se zemla u vinogradu, žeńe se i kosi trava, žito sređuje, beru se i sušu višńe, a tako i smokve. Ako je žetva kiševita, ima dosta muke sa snopin, jer iskisnu pa žito isklija. U sijačini prosa dodije volarin obod gońajući vole, a u vršidbi muve i obadi smućuju vole. U litu se kopaju vrtli za rasad, za mladi sad, neka

[1] U Poļicin ugodno je vidit staro čeļade sredno i dično u robi. Rugaju se Poļičani Vlasin (Zagorcin), da su nečisti, da ne peru košuļu. Pripovidaju, da je niki Vlaj doša' o Petrovu dne u dućan od robe i pita' tvrda postava za košuļu. Daj mi, reče trgovcu, dobre robe, ka' šta san lani o Božiću kupija; bila bi mi još durala košuļa, nego uđe belaj u moju nevistu, išla je prat, sva se raspala (za 6 miseci neoprana).

[2] U dońin Poļicin ne bi za živu glavu od sveca zaradili u kući ni pomeli dvora ni kruva omisili, nego baš za ļutu nevoļu.

busi progoru, trôja i svaka travurina prožge, kopaju se pasike za ozimicu, strigu se ovce. Na jesen nosi se intrada u kuću, bere se grožđe, nosi se duvan, sabire, suši i pači, siče sušań, sije šenica ozimica, nosi se gńoj, beru se masline.[1] Kad je jesen kiševita, duvan poplisnavi a kukuruz ne more se osušit, pa 'dikod i propane, mala pomoć od ńega. Ni zimi se ne dangubi, pravon težaku, kaže se, nikad ne mańka posla. Kad prispije zeman, rižu se loze, a je li lipa suva zima, krču se ledine, opkrčuje oko zemaļa, vadi se kameńe, rebļe (pań), ziđu se ograde, siku drva, pali se klačina, popravļaju se i radu puti. Pane li veliki led, pa se ne more vanka, red je pri-'vatit se kućnog posla, o oruđu, blagu, izdilaju se stoci, popravļaju

[1] Nika sela u sridńin i dońin Poļicin goju višńu i maslinu. Višńa se bere po Sv. Anti u zuńu misecu. Svak polize u poļe, staro i mlado; čemuša se višńa rukan, meće u krtô, pa u konistre ili kove (coffa, sprta) i goni se na more na brod, koji krca za Zadar, 'di su vabrike od rožulina ili maraškina (marasca, višńa). Ko ne će da proda višńe vriške (fresco, svjež, tek ubrane), goni ji' na žalo od mora ili prid kuću u vrta', razaspe na prostirače, suši po jednu nediļu dana i više, kako ugodi sunce. Vaļa ji' podušivat robon, neka se boļe ušuvigaju (ugriju), poškropu se i malo moren, da boļe pocrnu, pa kad je roba gotova, potribi se, očisti i proda trgovcu na kvintale. Ove godine (1904) prodavale se po kr. 50 kvintal, a vriške 14 kruna.

Puno je više posla oko maslina, jer veća cabla, vaļa nosit skale, šćape, vaļa se peńat i mlatit. Masline se beru po Svin svetin u novenbru. Ne vaļa maslinu brat, kad je prizrijala i počela gńijat, ali ni kad je sasvin zelena, u sridńe, neka je malo oživa. Kad se oberu i skupu masline, gonu se u vrićan kući, sipļu u badńe, ili kamenice, a 'di nije toga, prostru se po podu. Vaļa ji' pustit koji dan, da opočinu, da uđu malo u se i sazriju boļe. Ako ji' je puno na 'rpi, dobro je promišat, neka prođe arija kroza ńe, jer bi se upalile, pa bi uļe žagnulo (palilo usta). Masline se meļu na toću, ženske nosu i podmeću rukan, a muškići vrtu toćen. Ne raščińa se odma' tisto, nego se pusti da malo opočine. Ispliva vanka cvit od uļa, to je *lanbik* ili lotńak, najboļe uļe. Raščińa se u kacan (sudovi drveni), polije se više puti vodon vrilon *tavuļa* (vrećica), u kojoj je tisto, a muškić zagrne nogavicu i upire, tare nogan, da se izažme uļe. Čisto uļe skupi se u kaci pejaron (zdjelicon) i percen, a taložina, šta se zove *murga*, prolije se vanka. Dok se raščińa uļe, uvik gori u kraju kuće svića za duše očišćeńa, jer kažu, da će se boļe isplatit uļe (više će ga bit). Raščińeno uļe salije se u kamenice, a nakon dva tri miseca, kada dobro opočine i učini svoj depožit (talog), *priplata* se, to će reć prilije se, da se ne bi užestilo na talogu i pokvarilo. U primorju držu masline u moru priko sve godine, pa meļu i raščińaju, kad jin god pomańka uļa u kući. Masline uritko urodu dobro. Kaže se: medene i uļene ritke su.

peći, ženske uređuju vunu a muškići solu meso, kiselu kupus, napravljaju opanke, minaju i dilaju štine.

Naš svit ne iđe na daleko putovańe. Primorci i trgovci iđu do Zadra, seńske Rike, Trešta, a ostali narod do bližńi' gradova Sińa, Splita, Omiša, Makarske. U daļa mista iđe se vaporin po moru, u bļižńa karocan (kočije), ko more platit, a čovik težak uzjaše na paripa ili mazgu pa iđe u grad opremit svoje posle. U koga nije živinče, iđe na noge. Kad se iđe gradu, nosi se torba, u ńon kruva i smoka, ako ti je podalek put, opanci ili postoli,[1] tikvica vina. Ako je do grada dvi tri ure, ne nosi se ništa u torbi, ruča se u gradu. Na paripu obisu se o somaru vriće, u ńe se sprkļa sve, šta se kupi u gradu robe, odiće, obuće, alata pokućnog, poļskog i svaka ustriba. Trgovci, koji iđu za Trešt, Riku, i daleki putnici do Amerike nosu sobon male baule, valiže pod zatvor.

Na zavit iđu najviše u Sińi, Solin sv. Kaju, u Omiš sv. Ivanu Pomucenu i po našin selin. Dan se prije posti o suvu, šta se reče žežinat, a iđu bosonogi, lizu otar i priliku naokolo po više puti, taru šudaron (rubac), ļubu priliku i ostavļaju lemozinu (milostińu). Kad se iđe na put ili zavit, traži se društvo, svaka tica svomu jatu, pa i muško voli s muškin nego s drugin, voli i sam nego sa ženskon. Reče se: „Ni u tikvi suda ni u ženskù druga".

Trgovina.

Položaj je Poļica na skeli za trgovinu. Naokolo razvedeni puti, kraļeve teste, a u primorju brodovi na jidra i vapori, može se svaka opremit u svit u trgovinu. Iz dońi' Poļica, osobito iz Jesenica, 'di je 18 brodi jidreńaka i 'di sedan puta na nediļu pristaju vapori, krca se puno trgovine vina, višańa, uļa, rakije za Trešt i Riku. U Treštu ima više od dvadeset prodaja, to će reć oštarija (krčama) i depožita (skladišta) poļiškog vina, sve u rukan naši' domaći' ļudi (2 prodaje iz Tugara, 3 iz Duća, 2 iz Podstrane, 1 iz Sitnoga, 2 iz Gata, 1 iz Doca, 15 iz Jesenica). Vino je poļiško puno obļubļeno na pijaci (tržištu) u Treštu, ļupko je i kripno. Na seńskoj Rici pet je naši' domaći' trgovaca, tu se prodaju tańa, opolitija vina. Naši domaći ļudi stoju u krčman, toču, prodaju i raznašaju vino po gradu. Gospoda, kada vidu težaka u crļenon poļiškon kapici, 'di vodi i prodaje svoje trude, pouzdana su, da je

[1] Kad se dođe blizu grada, običaj je, da se priobuku, stavu postole na noge a opanke u torbu, očistu se divojke od prašine i napravu po glavi i tilu.

to naravno vino, da nije primišano i mišturano (patvoreno), ka' u velikin depožitin u veliki' trgovaca. Niki se Poljičani nastanili u Splitu, Omišu, držu krčme i prodaju naše vino. Prodaje se i slanoga mesa ili kaštradine u Trešt u, a u Splitu, Omišu i Sińu pršuta (šunke), vriške pečenice i osušeni' kobasica, koje su puno slasne. Gonu se na pazar na prodaju ovni, jańci, ovce, kozlići i goveda. Kupuje se i priprodaje. Nosi se zelen, blitva, kupus, praske, trišńe, dińe, mluni u bližńe gradove na pijacu. Iz Srińina i Zakušca prodaju rešeta, iz Ostrvice konistre, Podgrađe prodaje puno žeļuda (žira). Sir je najboļi u Sitnomu, prodaje se u gradu i po selin. Kada ribari nalovu puno ribe, nosu u Split, Omiš, prodadu jedan dija, a drugo izidu sela. Velika se prodaja čini od pržine iz mora, koja se vodi u sve gradove naokolo, po otocin sve do Visa za gradńu kuća. Deset petnest brodova bracera iz Jesenicâ i Duća vodi svaki dan i isteže se lipi novac. Iz Kostańa, Zvečańa i Podgrađa gonu na prodaju uļe, koje je plemenito. Iz Sitnoga prije se gonija u grad na prodaju mraz liti za butige (dućane) i kavetarije (kavane), ali sada omańkala ta trgovina, otkada se namistila u Splitu vabrika od leda.[1] Suve kožice ili bekine od jańaca, kozlići i loj nosu se na prodaju u Split, Omiš i Siń. — Izbije se puno na mlinican i stupan, koji' ima dosta u Poļicin.[2] Prodaje se u gradu na pazaru i mali' stvarčica: kapule

[1] Navr' Mosora povr' Sitnoga na'odu se ove jametine: Crnica, Snižnica, Salabrduša, Ledenica i Mukvena, duboke su priko 150 metara. Kada zimi zamete snig, iđe od 12 vamiļa (obiteļi) po jedno čeļade i nabacu u jamu čudo božje sniga, štagod mogu više. Zna se, koga iđe na poredicu ili na škere. Na sv. Vilipa i Jakova 1. maja započimļe nova redńa. Čeka se, dok objuži, pa se osica snig lopatan (vijačican) na bolvane i skotrļa u jametine. Odgovara ozdal ka' da top puca. Kad dođe red liti vadit ga, jezivo bilo spušćat se na konop, nabit vriću mraza, š ńon na rame i velikon pomńon iz jame iznit ga gori. Gonili bi ga u zoru u Split pri sunca i prodavali po 4 šolda kil. Vatalo se do 3000 vijorina na godinu. Nazad tri godine Vidović učinija vabriku na Solinu, prodaje ga po 2 šolda, a i snigovi sada malo padaju po Mosoru, pa se o tomu više niko ne bavi.

[2] Danas radu u Poļicin ove mlinice i stupe: *Gorńa Poļica* na Cetini pod Vrańon: Mate Lukačević 5 mlina i stupa; Pavuša pod Brževišćen 4 mlina i 2 stupe; pod Rošciman 7 mlina, puno je ortaka, družine. *Sridńa Poļica:* u Podgrađu seoska na Stupan 1 mlin; u Kostańu i Zvečańu na mistu Studenci: Dragoševića 5 mlina pod Mramor, Mindeļevića 5 mlina pod Mala blaca, Dragoševića 1 stupa na Širokoj Kolovaji, Milićevića 3 mlina i 1 stupa na Oblačniku, Pupačića mlina 4 a 1 stupa na Vladanu, Jurjevića 1 stupa pod Strmcen; u Zakušcu seoski 1 mlin pod Ilincen; u Gatin Pivčevića 2 mlina pod Gracen; u

luka, brnistre, krunpiri. Ženske nosu kokošiju, jaja, piplića u Omiš i prodaju Bračanin, koji svake subote dođu na pazar. Malo koje selo da ne ima krčme, u kojon se prodaje kruva (baškota, kolača), vina, duvana, petrola, šuverina, kurdele, konca, igala, a 'di je skula u selu, prodaje se pera, karte, pisanaka.

Kad stegne koga potriba novca (u doñin Policin kažu *pinezi*), iđe se u onoga, koji ima i daje na dobitak, pa mu se reče: zgodi mi (uzajmi) do tog i tog roka. Obišno se uzimle novac u dug do Božića, Mijovila, Petrova, kako 'di prispije letina. Pismo se nikad ne čini, nego da je velika *suma* (talij. somma, svota), kad vala poć u grad u *nodara* (tal. notajo, bilježnik), učini se pismo i podloži stańe. U starija vrimena ne bi niko ni zna' za dug, dava' bi se novac u skrovitu, a bilo više pošteńa i tvrđave nego danas sa svin pismin i *intavolacijunin* (zemlišne gruntovne knige). U Policin nije velike kamate, dobitka ili šuporta, daje se 8, 10, 12 po sto, a sada, otkad se uvele male pučke banke, seoske blagajne po Raiffeisenovu načinu, ne daje se nego 5, 6 po sto. Tri su seoske blagajne, jedna u Jesenican, druga u Docu, treća u Podstrani. Nađe se i u ovin krajevin 'dikoji brez duše, da bi sadra' siromaja kamatan. Za mali rok od Božića do Petrova na 40 viorini uzimali bi kvartu šenice, to će reć 5—6 viorini. Kupi mu vola za 60—70 viorini, daj mu ga na izor, to će reć da ga 'rani i radi (ore) š ńimen, a da odgovara na godinu dvi kvarte šenice: 10—12 viorini. Kad ga dobro podgoji, gospodar proda vola i je li dobro utovlen, u'vati za ń na pazaru 80—90 viorini. Na 100 viorini uzimlu niki kacu masta (14—16 vior.). Suviše tražu štakod i lubavi, o Božiću kad se biju krmci, pečenice, kobasice, iz pola zela, voca, mlada sira, a povr' toga posla, a u svako doba životińon dognat, muško, žensko mlado prinit koju mańu stvar, sve to brez plaće a u ime duga. Po ton računu izlazi kamatniku i 20% koristi. Niki kamatnik u Splitu dužija doñe Poličane, osobito Podstrańce, u mast, dava' jin bakalara, manistre, vina, ula, a oni ńemu činili pismo, da

---

Srińinu Kružin i Barića 1 mlin na Drači; u Sitnomu i Žrnovnici Rakulića na Mečican 3 mlina i 1 stupa, Markovine i Vladušića 4 mlina i 1 stupa na Mostu, Mijanovića 2 mlina i 2 stupe pod Markovačon, Korde i Ante Mijanovića po 1 stupa, Bašića 1 mlin i 2 stupe, Ivana Sinovčića 3 mlina i 2 stupe u Dvorin, a Stipe Sinovčića 1 stupa — sve to na rici Žrnovnici. — *Doña Polica:* crikve podstrańske 3 mlina u Kamenovu na Žrnovnici u odutu Podstrane i Jure Kapića 1 mlin na Suvon potoku u Jesenican. Na velikon suši ka' na priliku ove godine (1904) prisuši rika Žrnovnica, pa svit goni mlivo na Solin i pod Viseć u Radmana na rici Cetini.

će mu u jamatvi dat masta, recimo, po 8 vor. kaca (150 litara). Ako pomańkaju prve godine dat mu mast, druge godine dužni su dat dvi kace (300 lit.). Događalo se, da je mast bija u jamatvi puno skupļi, po 12 vor., dakle druge godine vaļalo dat jadnon težaku dvi kace, to će reć 24 vor. na vridnost od 8 vor. manistre i bakalara, dakle 300 po sto. Svit prokliňe tog kamatnika. — 'Di su dva susida dobra prijateļa, jedan drugomu, kad imaju, zgodu novca za malo vrime brez ikakva dobitka, a pamtu jedan drugomu ļudstvo i ļubav. Počeli se niki dužit i u vladine banke u Zadru (zemļišno-veresijski pokrajinski zavod) na oduževinu kroz toliko godina i rokova (amortizacija).

Glavni i najbližńi *pazari* jesu u Sińu, Triļu, Zadvarju, Omišu, Splitu i Solinu. Kupuje se blago: goveda, mazge, prašci (u primorju izgovaraju *prąjci*), końi pa druge potribice kućne: arari, torbe, zdile, žlice, maštela, žbańe, biļci, oruđe poļsko, za u konobu, mlinice. Prodaje se vina, zeļa, voća, pulastara (pilića), jaja, mlada sira, vune, uļa, rakije.

Poslovi s oblašću.

Poļičani često zalazu na preturu, to će reć kotarski sud, na poglavarstvo i općinu poradi pravda (parnica), razmirica seoski' ili vlastiti' kućni'. Ako je debela i zamršena pravda, nađu *avokata* ili *dotura,* da ji' brani prid zakonon. Dobro ga plati u novcu i nosi mu štakod ļubavi.[1] Kad iđu u grad na pravdu ili za koji drugi posa', priobuku se u malo čistiju robu, ne baš ka' od sveca, da je sve novo, ali boļe nego u rabotni dan. Kada dođe u sud, skine kapu, nakloni se i pozdravi: „'Vaļen Isus! dobro jutro! sluga van se, gospodine, molin vašu dobrotu.“ I vanka ovicija (tal. ufficio, ured) ako po gradu skobi (susretne) načelnika, tajnika, poglavara, koga poznaje, skida kapu, pozdravļa: „Sluga, gospodine, dobro jutro, prid podne, večer.“

U nikin selin Poļicâ svit je puno podan pravdańu, za svaku malu čini procese (parnice), tužbe na sud, drago je nikin kalašit (klatariti) po gradu a ne radit u poļu. Kad se popravdaju i istrošu, anda se pomiru, iđu u krčmu, zajedno piju i zaboravu ka' da nije ništa bilo. Nađe se u

[1] Čuja san, 'di se pripire muž i žena poradi avokata. Žena će mužu: „Pristupa Božić, račun ti je doša' od avokata, odnesi mu malo slakog prošeka za ļubav u ime dara, boļe će te branit.“ — „Šta će mu prošek, kad mu nosin novca na račun“ muž će. — „Kad se slatka napije, slađe će pisat“ žena će mu. Stara je besida: „Avokat 'oće lokat.“

Poļicin i nikoliko pučki' mudraca, koji pišu tužbe, peticijune (tražbe), vrkaju (nagovaraju), podbadaju, da se svit zavađa i skita po sudu, a oni dobiju koju gastu (gazetu, novac). Oni se 'valu, da poznaju suce, avokate, a služu nikin avokatin ka' sinsiri (mešetari).[1] Na sud se iđe sa stra'on, na poglavarstvo malo mańe obzira, a na općinu ka' u svoju kuću. Poļičani naušni su nosit dara na općinu načelniku, tajniku, miraču ili kojen pisaru, da mu se izvadi koja karta ili udili dopust za građu, za pašu, mušu, tovirnu (krčmu), seoske rađe puta ili oprosti globa. Niži činovnici na sudu i poglavarstvu nije jin mrsko primit dara, jer potribni, na tankoj plaćici. I niki slabi suci znadu se podmitit, ali više puti su i privareni od težakâ, jer ne ispunu besidu, ne dadu jin koliko su rekli, jer znadu, da ji' činovnik ne smi tužit.[2] Kad dođe u općinu poznatiji čovik ka' glavar, vitnik iz sela, daju mu katrigu, da sidne, pozdravļa se i pita za zdravļe s činovnicin i načelnikon, prikazuje, obavišćuje za potribe sela, osobito ako su izbori za glasove.

Naš svit ima veliko pouzdańe u popa. Dok nisu bile škole po selin, svaki spis, karta, pismo nosilo se u popa, da proštije. I sada se popu razbije glava o tomu, drugi ga znadu proštit, al ne znadu rastumačit i uputit. Zaludu, reče se, da ji' je trista, brez popa ništa. Kad je triba sastavit koje pismo, ugovor, razmrsit i nagodit koju parnicu, 'ajmo, reku, u popa, šta on reče, neka bude tako, neka nas utvrdi pismon i stavi pečat ili tinbar od parokije (župe), da se ne more ugovor više razvalit. Da je potriba, iđe pop i u grad na sud, općinu, da razvidi, kako posa' stoji, i uputi težaka, jer pop je pristupniji u oviciju, na ń se ne će izadrit (navikat) činovnik ka' na bidnog težaka. Za ovi trud ne daje mu se ništa u novcu ili jasprin, ali se učini koja ļubav, donese se na dar prvog vruta (tal. frutto, voće), grožđa, smokava, dińa, mluna, praščevine o Božiću, jaja o Uskrsu.[3] Niki popi, koji se ojasprili, jer puno služili na dobrin župan, daju

[1] Dva se brata pripirala iza moje kuće. Stariji će mlađemu: „Šta si ti, ne znaš ništa, ti ne znaš ni 'di su vrata od suda!“ — „I ne dao mi Bog na ńe“, odvrati on. A starac jin stric pri'vati: „Dico, ne karajte se, stara je besida; ako ćeš pošten, ne karaj se; ako ćeš bogat, ne pravdaj se.“

[2] Čuje se ova besida: Bog te sačuva' od spliske sile, omiške nevire, poliškog dara i vlaškoga smrada.

[3] Kogod će reć: „Šta triba popu, ne ima za koga, ne plače mu žena ni dica.“ — Drugi će nadodat: „Popu i udovici uvik malo“, a treći će pri'vatit: „Ko više ima, više mu se i 'oće.“ Niki starac priporuča' dici: „S popon i glavaron uvik da ste u ļubavi.“

novca seļacin na zajam za mali rok brez dobitka osin štokod ļubavi i posluva, a koji daju napuno, za više godina, uzimļu dobitak ili šuporat spored drugin.

Svit časti popa ka' zenicu Isusovu, on mu je likar du'ovni i tilesni. Kaže se, da će davat razloga na strašnon sudu božjen, ko ucvili brez uzroka svećenika. U putu svak mu skida kapu; ko sidi, diže se na noge, pozdravļa: „Dobro prošli! veseli!“ Pop, koji stoji puno vrimena u župi, udomaći se, sprijateļi sa sviman, zovu ga: naš don Mate, naš pop, naš kurat, naš parok ili župnik!

Život.

Život u zadruzi.

Zadruga uopće. U prvašńi zeman po čudo čeļadi stalo zajedno u istoj kući. Bilo dice od dvi tri *korte* (ogranak), pa svi skladovali, a jedna glava upravļala i davala ciloj kući reda. Sada okrenilo naopako, svak 'oće da se ženi, neton mu nikne dlaka pod noson, neviste ne mogu da se podnesu, eto riči, karańa, nesklada, dila u kući među bratučetin, braćon a donapokon i sinovi se kadikad odile od oca, kada dođe u kuću tuđa zla kost. U rđavu klitišću (susidstvo, kućna čeļad) kuća brzo iđe na dile. Još se vidi u Poļicin dosta kuća, u kojin po više ožeńeni' ļudi, ali ritko 'di da skladuju: koliko ļudi, toliko ćudi, svak goni na svoju, 'oće se oštar brk, da drži sve na okupu.

U gorńin Poļicin nađe se još kuća su 35 čeļadi, u sridńin do 25, a u dońin krajevin uz more slabija je zajednica, jedva u'vati 20 družine. Nisu svi od istog pańa, a nisu ni od bližike krvi, ima ji' pod istin slimenon u jednoj zajednici, a da se mogu uzimati (ženiti). U ovin plemenima ima po više kuća, a u nikin nema više od jedne:

Dońi Dolac: Banić, Bašić, Bilić, Bogdan, Božanović, Braović, Čatarić, Čošić, Dagelić, Jadrić, Jakuļ, Jelić, Junušić, Kaćunko, Mandić, Markić, Matovac, Medić, Perić, Periš, Pezeļ, Radić, Reļić, Rogulić, Simunić, Smajić, Stazić, Šilović, Šošić, Šušić, Vujević i Vulas.

Srijani: Bagat, Čikota, Čorić, Juras, Lukin, Marasović, Pavić, Pivac, Prelas, Skejić, Strujić, Šipalo, Tadić, Tomić, Uvanović, Zeļković, Živaļić, Žuļević.

Dolac gorńi: Banović, Lekšić, Lučić, Lukačević, Matešan, Mlikota, Mrčela, Pocrnić, Siničić, Šarić, Tadinac, Vidaković i Vidović.

Trnbusi: Bajamić, Čavlina, Čorić, Dujmina, Grcić, Lasić, Mataja, Pavković, Prlain, Rodić, Šinković, Vrańković.

Podgrađe: Jerčić, Katušić, Marušić, Milavić, Škaričić.

Kostańe: Banović, Bogdanović, Dragošević, Dujmović, Gojsalić, Jerončić, Juričević, Marasović, Matijević, Pupačić, Radovčić, Šimunović, Tičinović, Zubanović.

Zvečańe: Božić, Katušić, Kovačević, Kružićević, Martić, Milićević, Mindeljević, Stanić, Vuletić.

Ostrvica: Alfirević, Kaštelan, Kordun, Krcatović, Mihaljević, Maneničić, Sičić, Šaškor.

Gata: Beović, Čović, Đeneralić, Grubišić, Jerić, Juranović (iz Čičala), Kuvačić, Mekinić, Miloš, Perić, Perišić, Pivčević, Vuković.

Tugari: Antičević, Barić, Bulić, Jakovičić, Jurišić, Kulinbat, Mandić, Markovina, Mekinić, Novaković, Pavlić, Petričević, Sorić, Velić.

Sriňine: Bečić, Čović, Jurčić, Kulišić, Lisica, Matešan, Mušić, Mužinić, Orduļ, Soļe, Vladušić, Žure.

Sitno: Begović, Bratim, Gabrić, Gruica, Jurlin, Madir, Mijanović, Perajica, Peričić, Radeļić, Ugrin, Uvodić.

Dubrava: Bašić, Bešlić, Čotić, Juginović, Komić, Radičić, Sinovčić, Uzinić.

Zakučac: Kaštelan, Mandić, Perica, Vulić.

Jesenice: Brnićević, Duić, Ercegović, Ivanišević, Jurin, Kadić, Kapić, Karaman, Klarić, Lozić, Marasović, Medić, Mikić, Nazor, Petrić, Rakuļić, Sudić, Tomaš, Trgić, Vuković, Zemunik, Žilić.

Podstrana: Bakotić, Banić, Božiković, Car, Čičerić, Dumičić, Glavinović, Jakuļić, Jovanović, Matić, Perišić, Ružić, Šarić, Tomasović.

To su prava imena, kako se kuće pišu, ali u govoreńu i nazivańu ima puno nadimaka. Kad se nàrodi puno čeļadi u plemenu, puno je jednaki' imena, pa se nazivļu druga imena za razlikovańe, a to po krsnon imenu ili po kojen betegu. Na jednu priliku od Petra zovu se *Petrovi*, od Ante *Antićevi*, od Mate *Matišini*, od Pavla *Pavlovi*, ili po kojen zlamenu vańskon: *Kļajini*, *Cotovi* (tal. zotto, ševast), *Ćorini* (ćoro = slip). Imade različiti' pridivaka: Božanoviće zovu Ćuto, Pivac, Paladin; Žuļeviće Mikas, Prelas, Juras, Burić, Čorić, Pangić, Šipalo; od Pavića došli pridivci Stričević, Pavišić, Šmaļo, Beg; od Uvanovića: Ćurlin, Periša, Stipetić; od Živaļića: Mladin, Janko, Tomić, Jureta; od Lekšića: Pocrńa, Siničić; od Mlikotića, Mrčelića i Lukačevića nastali pridivci: Tadinac, Perdijić, Mišetić, Jurić, Meštrović, Tadijin, Perlajin; od Vidakovića: Buzor, Sladović, Vrańković, Stipić, Ćuk i Šodan; od Novakovića: Knezov, Durak, Antičin; od Bašića: Juginović, Bilić, Topo, Čopo; od Aļinovića nadimak Vole; od Vukovića: Garaina, Cucin, Brk, Stipeta; od Rakuļića: Viskov, Zelov; od Nazora: Bilanac, Božin, Pilipov, Šalbo, Šale, Danin, Đordo:

od Braičići: Janko, Muzuvir; od Marića: Bańe; od Banića: Vraňinac; od Brnićevića: Bosna, Gobin, Nerin; od Bilanovića: Agija; od Škobala: Pusilo, Vrajego; od Vulića: Šarić, Begov, Proto.

U starini zvala se plemena drukčijim imenom. Na priliku današńi Ružići zvali se Petrańčići, Dumičići Krstinići, Jurišići Žarkovići, Matići Milunovići, Vukovići Milićevići, Barići Radići, Alfirevići Jerončići, Milićevići Čopeļevići, Kovačevići Lukačevići, Dragoševići Remušići, Marušići Bakota, Jerčići Ģuģa, Peričići Ivankovići, Bratini Bogovidovići, Gruičići Desići, Ugrini Vicićevići, Peraičići Padomišćići, Pilipovići Krezići.

Kad se reče, da je kuća velika, računa se u ńon 10—15 čeļadi. Nańe se kuća u gorńin Poļicin od 20—35 čeļadi, ali mali broj jedva 5—6. Priko 20 glava u kući nańe se u sridńin i dońin Poļicin dosta kuća; na priliku: Čović u Gatin; Kulinbat i Barić u Tugarin, Mijanović, Korda, Peričić u Sitnomu; Tomaš, Nazor, Naranča, Rakuļić u Jesenican; Čepić u Dućan; Sinovčić u Dubravi. Tu su dica od 2—3 brata, ili dva brata i stričevića, to će reć od dvi tri korte (porodice). Jedna korta ručuna se dica od jednog oca. Doklen je otac živ, kuća je na okupu, dica su zajedno, a poslin smrti očeve brzo se dońe do dila. Dogodi se, da sin iđe na stranu, i dok je otac u životu, osobito ako se je da' na trgovinu, na koji posa' neteżaški, ili iša' na ženištvo. Ritko se nańe po koja kuća, da u ńoj čeļad dožive treće i četvrto kolino zajedno. Pri je bilo drukčije, mańe se je muškića ženilo, samo starešine, a kada ne bi ima' poroda, drugi iza ńega. Sada se ne poznaje reda ni starešinstva, svak 'oće da se ženi, puno ženski' puno inada, svak 'oće da žive o sebi, kućna zajednica u rasulu.

Ukućani se poznaju i ļubu po rodu. Kaže se: krv nije voda. Nema u nas nijedne kuće, da bi se u ńoj znalo, da nije čeļad u rodu ili da je koje tuđe čeļade došlo. Potribne kuće u gorńin Poļicin uzimļu mulad (nezakonitu djecu) u bolnici ili ošpidalu, i primaju od kraļa (uprave bolnice) plaću do nike godine, dok ji' od'ranu. To dite, komu se ne zna za oca, odgoji se izmalana u kući i gleda se ka' kućno čeļade; kad divojka iđe na udaju, opremi se isto, ka' da se je i rodila na onon topragu. Dognanca, pripuza, podrepu, to će reć koji dońe na ženištvo, ne gledaju dobrin okon. Mulac, koji dońe izvanka, ne drži se u selu za pravog čovika, ne zove se na seoske skupšćine, ne prima se u bratovšćinu niti se kopa u iste grebe spored drugin seļacin.

Red u zadruzi. *Gospodar* je u kući muškić, koji je najstariji po

godinan. Reče se: stariji se i u paklu poznaje. Ne gleda se uvik ni na godine. U više braće, ako je i mlađi brat umitniji, dâ se ńemu u ruke kućna vlast, pa makar da je i najmlađi u godinan. Obišno trpi se stariji na upravi, makar da i nije najpametniji, toliko poradi časti starešinstva, nikomu nije krivo, a na mlađega pomrze se, kuća se prospe, braća se zovu na dija. Otac upane u stare godine, jedva lize po zemļi, a ne će da pusti lako oblast starijemu sinu, da upravļa kućon, nego kad ga svrne baš nevoļa i gńila starost. Sin oprema posle u poļu, u gradu, po kući, a sidi ga starac pita s postelje za račune i daje mu naputke. U mnogin kućan, 'di stari vladaju, više je nereda, nego da su mlađi na upravi. Stari gonu uvik svoju: pleti kotac ka' i otac, za novu uredbu ne će da znadu. Naušni su lasno živit, jer u ńi'ova mlada doba bilo malo čeļadi, mańe brige i potroška, pa ne mislu oni na slabe godine, na toliko grla u kući, na odiću i obuću, 'oće se ńiman lulica i bukarica, trošu, doklen upanu u dug, jer računaju u svojon glavi: dok sam ja, bit će mi, a drugi iza moje smrti neka se misli. Kad se vidi taki nered, počme zlovoļa u kući, nesklad, izgubi se voļa za rađon, svak nateže na se, mlađi niki pobignu u svit, a oni, šta ostaju doma (u kući), dogovoru se, svi za jedan šćap, oduzmu vlast prosutku starijemu pa dadu onomu, koji je najpametniji i nastojniji za napritkon kuće. Ovi nastóji ugodit svakomu po pravici i pošteńu, gleda da kuća napriduje, jer bi mu digli vlast iz ruku cića slabe uprave.

Kada mlađi iđe na put, u grad, u trgovinu ili kaki posa', na povratku prikaže račun starijemu, 'di je više braće i stara majka, prid sviman. Nabroji sve, šta je u gradu kupija za dicu, koliko sarčija (potrošio) spize (hrane), a novca šta ostalo, stavļa na stol, neka vidu svi, pri nego se stavi pod kļuč u skrińu. U nikin kućan ne prikazuje se ovako bilodano račun kućnoj čeļadi, nego starešina kućni čini, šta je ńega voļa. On zna, da će jedan dan doć do dila, pa šćipļe na računu kad malo kad malo i meće na stranu za se, to je ńegov baškaluk. Ulize sumļa u kuću, neterba (nesklad) u čeļad, počmu i drugi stavļat na stranu, i cića toga najviše iđe kuća po raspu (rasulu). Svaki ožeńeni starešina voli svojoj ženi i dici nego nevisti, svojin primakne uvik boļi kus na stolu, boļu robu, odiću i obuću; stoga je običaj u Poļicin, 'di su recimo od tri brata dva ožeńena, da vlada kućon oni treći neožeńeni, jer u ńemu nije ajtora prama ženi i dici. Teško je naći kuću, 'di su dvi tri korte, a da je svakomu pravo, a nije uvik ni do gospodara, nego do kućne čeļadi, ne slušaju. Puno je boļi red, 'di vladaju po staron poļiškon adetu

*

popi u kući. Oni držu kl̨uče od anbara, konobe, skrińe, kroz ńi'ove ruke prođe najsitnija pàra, ńi'ova se besida i posluša, jer je redovnik namisnik božji, grijota ga je ne poslušat, a opet svak želi s popon bit u l̨ubavi, jer će ga se spomenit na smrti. More se nać da i žena zapovida „prid muškarcin, ali to je ritko u Poljicin, va̲la da je puno pametna, a i ńezin muž da je bija gospodar.

Uprava kućnog gospodara raspoznaje se po tome, kako vlada, čini li krivo ili pravo, pazi li više svoju ženu i dicu negoli tuđu, za stolon i obrokon dili li jiće i piće na jednake mire prama životu i dostojanstvu; kupija li odiće, obuće, za svakoga jednako; kupi li zem̲lu, pripiše li je na kuću kao zajedničko ili samo na svoje ime.[1] Kad je gospodar uredan i pravedan, iđe mu svaka za rukon, posluga mu ne mańka. Nađe se isto ne'arne če̲ladi, pa ne će ter ne će da posluša. Kućni starešina opomene ga po sebi, pa prid kućnon če̲ladi. Ako je malo dite, klepne ga po ušima ili ga izlaska šibicon straga po debelon mesu. U kući, 'di je puno dičajine, viđa se često gospodar da nosi u ruci šibicu i popriti nemirnoj dici. Neka ti šibice, ona je u raju izresla! Podraslije momke i divojke ošine gospodar ne šibicon nego oštron besidon; ne pokoru li se, uskrati jin jića, pića, ne kupi jin robe, obuće, neka za pokoru nosu na sebi stare drońke. Uža se nepokorni potirat iz kuće, ne da' mu se za koju noć konaka na domu, a on pribigne u rodbinu, sestri, ako je u mistu udana, ili komu prijatelju, doklen mu se ukućani opet ne javu. U nikin kućan ne će ni šibicon ošinit ni besidon pokarat, zaludu je, kažu, tuć zlo, rič je: udri dobro — i bo̲le, udri zlo — i gore. Ako se vidi, da gospodar ne ore upravno, koru ga, psuju, karaju se, dođe se do karbe, žestoki' riči, do šaka, a kadikad poleti se za puškon i nožen. Da bude mira i reda, zbaci se oni gospodar i namisti drugi upravite̲l na provu (kušńu), pa ako se ni tako ne mogu složit, svak, brate, k sebi, pozovu se na dija i mirno sve, svak se zatvara svojin vratin.

Velika je čast bit gospodaron iliti kućnin starešinon, sve va̲la da iđe po ńegovon naredbi. Prije bija je čašćen ka' pop u selu, niko mu nije smija regnut, svako časnije misto, svaka slasnija jizbina bila je za ń; sada se mańe obaziru muškići na ń, jesu li pametni i skladni,

[1] Dogodilo se je puno puti, da stariji brat, koji na upravi kuće, kupi zem̲lu ili kuću i upiše prid zakonon ka' ńegova na svoje ime brez spomenka od druge braće. Braća ga tužu na sud i pravdaju se, da to nije kupija svojin novcen nego kućnin, zato da se upiše na sve muškiće u kući.

svi mu pomažu, ko pametniju reče, pri'vati se ńegova. Gospodaru je veća briga negoli čast, o ńegovon glavi svaka se razbije. Pođe li kuća u redu, reć će oni drugi muškići: i mi smo radili i upravili, a krene li naopako, pribost će ga u oči: eto kakva ti je uprava! Zlo je opet i naopako, kada u kući nije gospodara. Reče se:

Pivac piva, koko odgovara,
Teško kući, 'di nî gospodara.

Najveću pomļu vaļa da ima gospodar oko novca u skrińi, vina i uļa u konobi, o trgovini i rađi u poļu. Čoban se bavi o stoki, a stopańica o 'rani, kruvu u anbaru. Besida je: stopańica vlada kruvon, a starešina vinon. Kad se ne vidi u kući krađe i nepravice, ne zaklańa starešina ni kļuča od vina ni od novca, svakon bratu srbezno (slobodno) jeući na svako misto, ali pod okon gospodarevin isto sve stoji. Na proliće gospodar se brine, kako će se obradit zemļa, nasadit mladi vinogradi, obredit stari, posadit voćke, zelen; ńemu je na glavi, ima li za čeļad 'rane, za blago piće. Liti naređuje, kad će se žet, 'di će se krčit, pripravļa sude za jamatvu. Na jesen briga se za sidbu jesensku, za brańe maslina, krčidbu. Pristupa i zima, red mu je vidit, ima li drva u kući, ima li obuće, odiće za svu kućnu čeļad, a osobito za čobane. Ako je dûga u kući, ńemu je za glavon, da nađe novce, 'di naša' naša', na svoj brk, i povrati o Božiću, kako ugovoreno. Je li pravda na sudu, on zastupa kuću na sudu; traži svidoke, pribire po kanaveti (mala skrińa) starinska pisma od kupovšćine, on plaća avokata. Je li zaletila bolest, on se briga za likara i likarije, za ukop mrca, sprovod i sedminu. Ima li se pirovat, vaļa mu na vrime kupit curi,

Sl. 57. **Doña Poļica.**
Stopańica nosi ručak u poļe.

koja se udaje, svu opremu, pa neka mater, sestre i prijatelice okroju, ušiju i sredu, ili momku mladoženi šta je od potribe za svaću i darove. On daje žito za u mlin, meso i začinu, kunpire kupus i ostalo stopańici, koja sprema.

Svaka kuća ima svoju *stopańicu*. U ńezinin je rukan brašno, maslo, mliko, svako povrće i sočivo. Zove se stopańica, domaćica ili gospodarica.[1] Ńezin je posa' spremat i pomagat gospodaru u kućnin poslin. Jesu li težaci u polu, ńezina je briga, da jin ručak, užina, marenda i večera bude spravlena na redovito vrime; briga se za čobane, da ponesu sobon 'rane, za prasad, kokoši i krave, da budu napitane i napojene. 'Di nije izmine u kući, iđe stopańica i u pole, radi spored muškićin mańe posle oko trave, sovure, drača. U dońin Policin ženska radi u polu svaki posa' ka' i muškić, samo šta ne krči i ne sadi vinograd. Stopańica ponese u ručno doba jića i pića za vas dan; ako li ima nejake dice od sise, uprti na tovarčića ili sebi u naručaj, obredi životińu, zatvori vrata od kuće i dvora, pa cili uboga dan radi ka' mrav u polu, a kad tamo prid večer počme padat sunce, diže se iz pola kući i sprema večeru. Prava stopańica ne more ni noći se naspavat, jer 'di jon je pralo, šilo, krpeńe, 'di je malu dicu podojit, sredit, 'di kruv omisit, ispeć. Ńezin je posa' uredit vunu, kostret, sukno otkat, ńezina briga, da u kući budu torbe i vriće okrplene, uža opletena, muškićin bičve potpletene, roba ušivena, okrplena i oprana, mutapi i oprave za somar na końu da su u redu, a za kućnu čelad bilci, pokrivači na postelan svakomu na mistu. Ako ne ima cure u kući ili najmenice, red je ńon oprat sude od kužine, poć na vodu, pomest kuću i dvor, ubrat trave za životinu, usić drva za ogań. Stopańica, koja ima ćer odraslu, nađe u ńon izmine u nikin mańin poslin ili u jetrvi, ako su dva brata ožeńena, štokod i u staroj svekrvi, koja pripazi sitnu dicu. Valana domaćica puno vridi u jednon kući, nije zaludu besida, da tri kantuna (ćoška) od kuće stoju na domaćici a samo jedan na domaćinu.

Zlo i naopako, 'di stopanica ne pazi napridak kućni. Nađe se blaga srca, svakoga napoji vinon, naspe pun ručinik brašna, ulije u mišćić ula, nakrca torbu kunpira, prijatelici susidi odriže pô brašenice kruva, — od neuredne stopańice počimle rasap kućni.

---

[1] 'Di je muška glava, ne daje se gospodarstvo ženskoj glavi, nego da se nađe ona žena puno pametnija od muža, ili sestra od brata. Rugo je kući, 'di sukńa vlada. Kaže se: Teško kući, 'di žena gospodarica, a toru, 'di koza zvonarica.

Družina. Pojedinac u zadruzi. Zadovoljniji je čovik među veće čeljadi nego da je samac, samo kad je sklada i posluva. 'Di je više ruku, više je rađe, više se posla oprema, domaćinu mańe je brige. Teško je sve kosovice natirat na jednu vodu, teško da sve ruke drže jedan šćap. Do nike dobe iđe sve u redu, a kad se braća raženu, dica ponarestu, svaki uzme svoju voļu, teško starešini uzdržat uzdu. Od trojice braće jedan radi, da more, vas bi svit prinija u kuću; i drugi radi, ali za se meće na stranu u svoju skrińu, a treći da' se po neredu na igru, pijanstvo, dan noć je u krčmi, sve bi ugrabija u poļu i kući, da podmiri krčmara. Žena 'rani kokoše sama o sebi, krade kućno žito za davat jin, pa prodaje jaja. Kad sastavi lipu svoticu, kupi ovcu, kozu, koju daje na pô, skupļa o sebi sukno i prikazuje kući, da vunu kupuje, a kad tamo, vuna domaća, šta je ona u dvi tri godine malo pomalo poćokala u kući. Ćer joj čobanica pazi ovce, kad najedanput osta u Mosoru ovan, dva tri dana tražu ga, od ńega traga ni glasa, upa' u jamu, prosuja se glas, a kroz to čobanica poslala ga po drugarici u Omiš prodat, da kupi tizin novcen svileni šudar ili postole. Ženske, koje se ne obaziru na korist kuće nego na nike svoje ludosti, ukradu u kući strvna (mesa, slanine), uļa, vina, u poļu masta, višańa. Da se ne bi obaznalo, daju kojon susidi, neka ona to proda' pod svoje ime, a ńon vaļa dat polovicu od u'vatka, inače bi je očitovala. I dica su samovoļna, okosu se na starijega, psuju, pružaju roge, odmiraju od lakta. Nike ženske pronašaju svaki rđav glas do gospodara i gospodarice, da jidu i piju u skrovitu, kupuju robu, ako imadu ćer, da je taka 'vaka, kod ńe da je sîlo po svu noć, da jon roditeļi kradu kućnega i kupuju zlato i srebro, pa svaki' drugi' nepodopština, da ne bi svi pasi polizali. Neton počme iznašat jedno do drugoga, izgubi kuća sklad i dobar glas, niko ne nastoji za rađon, iđe se nizbrdo. Ako se zametnu pravde i svađe, dugovi restu, siromaštvo gotovo. Za da se ne dođe do toga, čin uđe neterba u kuću, pozovnu se na dija, svak uzme svoju glavńu s komina i po sebi kuva. Dilimo se, ne grizimo se, bit će mańe a slađe, kažu, slađi je mir nego pir. Kad se kuća razdili, veća je 'dikod ļubav između braće, negoli je bila pri, kad su zajedno stali. Užaju reći: ako smo se razdilili stańen, nismo srcen.

Muškići radu u poļu i kod kuće ono, šta se tiče težaški' posala ka' orańa, kopańa, krčidbe, turńańa, raščińańa, vršidbe. Ženski je posa' žetva, kosidba, tribļeńe sovure, prańe robe, pleteńe, šiveńe, zalivańe vrtala. Nike rađe, ka' na jednu priliku: brańe grožđa ili trgańe, brańe višańa, maslina činu muškići i ženske. Pastirina ili

čobanstvo sitnoga blaga za žensko je, a końi i goveda za muškiće. U gorńin Poļicin momčad i stari ļudi bavu se oko blaga u paši, a tako divojke za ovce i koze; stare žene, ako nisu stopańice, pazu u litu jańce i kozliće i kravčeńe, zrili ļudi i momci za rađu su u poļu. U dońin a tako i sridńin Poļicin ne iđe muško u pašu nego samo žensko; a samo 'di nije ženska, iđe muškić mlađi.

Stara je rič, da s paščeta i diteta najpri izađe skanda' (smutńa) u kući. Dica ka' dica počupaju se između sebe, jedno drugomu razbije glavu, a roditeļi namisto da ji' pokaraju, počmu ji' branit, pa se zavadu a kadikad i pobiju radi dice. Otkad su škole po selin, dica su uļudnija i mirnija. Prama tuđon dici u kući ne ima velike ļubavi. Kaže se: šta majka ne rodi, za tin srce ne boli. 'Di je više čeļadi u kući, nije od potribe, da dica iđu za blagon i u poļe za rađon, zato jin je lagļe nego da su u sama oca, 'di vaļa priskočit u poļe u pašu, neka su i nejaka, jer potriba je. Do šeste i osme godine dite nije za nikakvu rađu, iđe u školu, pripazi malu dicu materi u kući; a kada navrši 12. godinu i izađe iz škole, iđe s ocen u poļe, malo pomalo privikne se svakon rađi. Ima li blaga u kući, goni ji' na pašu, dok podjača, da more radit mašklinon i motikon. Obišno najmlađe iđe u pašu, velikin divojkan, 'di je pametna mater, ne dopušća u pašu, rđava je prigoda, da se sastanu s momcin. Prigoda je napast. Govorili su stari, da je muškić 'udoba a žensko voda, prilije se i pada u čas, pa eto prostre se ružan glas od pokvareńa kipa ženskog.

Momcin i divojkan, živili sami u oca i majke ili u kućnon zajednici stričevića i rođaka, sve jin jednako živļeńe, truda i žuļa ne vali ni amo ni tamo. Iz male vamiļe lagļe se udaju i ženu, ako kuća nije u slabu stańu, jer cure volu poć u kuću, 'di jin ne će smetat jetrve, one najvolu za jedinca. Momak isto voli uzest divojku, 'di nije puno čeļadi, jer se nada, da nije baš gola i da će imat veće prijateļstvo, a u velikoj obiteļi kogod bi pomrza' na odivu i zeta, kada bi se češće viđevali u kući. Kaže se, da je velika kuća za glas a mala za čast.

Neviste u većoj kući imaju mańe posla nego u maloj, zato jin je lagļe. S druge strane poštogod jin je i gore zbog 'rane i prigovarańa ostali' ukućana, ako je lina ili jezičava.

Udovac, ako ne ima ćerâ, šesti ga (drži u redu) druga ženskadija od rodbine bližike, pere mu robu, napravļa kuću, sprema u kužini. Ne nađe li pripomoći u svojoj krvi, uzme u najam divojku, koja mu oprema po kući, ili momka, da mu obredi poļe, ako je

udovac upa' u stare godine. Obišno dogodi se, kad je na dobru temelju, to će reć lipon stańu, da namisti kojeg mladića od roda, pa ga oženi i učini baštinikon, neka se na onon topragu ne utrne svića. Udovica je ka' drvo posičeno, svak na ńu pogleda i miluje, jer to nas Bog duži. Ako nije zloćudne naravi i ako nastoji za kućon, diver je pazi bolje nego svoju ženu i ńezinon dici pri će dat ugrizak (komadić) kruva nego svojon.

Bolesnik je kod nas dobro pažen, obišno svak ima koga od srca, brata, sestru, sina, ćer, ko će ga privrnit i stat uza ń. Ko ne ima od svoga, nađe u plemenu za plaću ili ljubav muško ili žensko, koje će ga dańu noću dvorit, likarije davat, dodat vode i 'rane. Kada bolesnik teško boluje, nepristano stoji se uza ń, jer u mantaluku od bolesti moga' bi iskočit iz postelje, satrt se. Ako samo malo oboli, leži unde, 'di je i pri ka' zdrav spava', ako li je teška bolest, valja ga odlučit napose, načini mu se postelja u kamari, 'di je prostrana kuća, ili u šuvitu pod pločan, a 'di su tisni, prinese se uz ogań, navlastito zimi, da ne zebe. Na isti način čini se i ludomu, koji, Bog očuva', izađe van šèsta, samo šta mu se stavi stara poderana roba, jer, ko nije u svisti, raskine, izgńusi, a to je šćeta za novu robu. Ko puno poma'nita pa počme tuć, stinon se bacat, noža se i puške mašat, odma' se sputi (sveže) u rukan i nogan, drži se u osobitoj kući, pojati ili konobi, dva tri jaka čovika pazu ga, da ne bi porazbija i poubija, a neton dođe dopust od općine, vodu ga u špidal.

Ne more se opazit nikakva razlika sporad nošńe ili 'rane među slugan i drugin ukućanin. Bolje je slugi u mańoj kući, jer mu čudo gospodara ne zapovida, niti mu svak pribada, ako šta ne učini po volji.

Muž i žena u zadruzi. Lako ti je, bora ti, samu, 'di mu glava, tu i 'rana, ali kad se oženi, kad se prospu dica, kad pane, štono se reče, slime na time, anda su, bane, ljute rane. S puno kraja lagje je čoviku samcu, ali Bog je tako ostavija, da se muško i žensko druži, nestalo bi svita, da nije te božje naredbe, pa nije druge, valja uzest ti jaram na glavu.[1] Ocu i materi red se je brigat za dicu, a donikleu i za kućne i poljske rađe, valja jin se više znojit, jer svaki neožeńeni ukućanin zna ji' pribost u oči: šta ću ja radit za te i za

[1] Pripovida se, da je niki mladožeńa iša' u po'ode svomu stricu, pa će mu reć: „Eto, striče, skinuja san jednu brigu s glave, oženija san se.“ — „Àja, sinovče“, odvrati stari, „kad si se oženija, sad si je i stavija na glavu“.

tvoju dicu? Čovik sa ženon leži u kamari ili u jednon kraju poda, obišno unde, 'di je i pri ženidbe leža'. Ako je u kraju od poda posteļa, stavi po dnu ńe anbar ili prisumiti višalicu (štangu) za robu, toliko da nije na očigled svakog prolaznika. Muž i žena obišno ne imaju ništa svoga osobita, ali ima kućâ, da žena ima ništo svoga vlastita, ka' na priliku ovcu, kozu i druge česove *napošćine* (šta se daje na pô 'ranit). Šta se odnese sobon, kad se uda (ovcu, kokoš), to je ńezino; šta u'vati za vunu, jańce, jaja, niko jon ne pita. Je li dotarica (tal. dote, prćija), šta skine sa svoji' zemaļa intrade, niko jon u to ne kreće. Divojka šta dobije na nadnici, ne daje kući, to je za ńezinu opravu i nakit. Muškić stavi se u koju malu prođaju, šta dobije, drži za se, kući ne daje. Sve se to zove osobak, baškaluk. Radi se oko baškaluka priko kućnog posla, 'dikod i obnoć, ili se nađe tuđe čeļade na rađu. Staršina kućni kupi obišno obućU i odiću za svu dicu u kući, ali se u mnogin kućan vidi sada, da svaki otac kupi napose za svoju dicu, a to ponajviše od baškaluka, od svoga. 'Di je baškaluka, tu je inada i nesklada. Žena gleda svoj kraj, a da sva kuća izgori, ńon nije stalo. Ńezina dica obuvena i odivena ka' pelivani, a od one druge jetrve jon goli i bosi, pa eto pogrizivańa, viče se na nepravicu da se je ukrelo iz kuće od zajedniškog. Stoga nije svaki baškaluk a ni dotarica za sriću kuće, osobito nađe li se zloćudnica. Rič je: uzmi vraga radi blaga, blago propane a vrag ostane.

Zadruga na okupu. Nejaka su dica ponajviše kod kuće. Na ńe pazi stopańica ili stara baba, kad su žene na rađi u poļu. Kad je dite od sise, vaļa da mater stoji uza ń doma, ili pođe li u poļe koje vrime, red jon se povratit, da podoji dite. Siromašne žene, koje nemaju nikoga, da jin pripazi dicu, uprtu ji' i nosu sobon u poļe po cili dan.

Kad se krči, sadi, gńoj nosi, trga grožđe, bere maslina i višńa, o sumporavańu, polivańu, o žetvi, o duvanu radu svi ukućani, koliko ji' je u snazi, a za nike težje posle, krčit, orat, nisu ženske. Vatru ložit, spremat, trgat, brat višńe, masline, polivat vinograde, okopavat bob, donit drva, vode pomognu sve ženske stopańici, osobito cure, a drva jesu li debela ter ji' triba cipat, to pomože koji muškić, pa ako je triba i vode donit ili drva. Od nediļe i sveca, kada ženske iđu na misu u crikvu, izmińuju se muškići sa ženskin u spremańu jića.

Sva kućna čeļad jide ili blaguje zajedno, samo mala dica napose. Staroj čeļadi, ako ne more stat za stolon spored drugin, dâ se jiće napose. Prikrsti se kućni domaćin, pomoli Bogu, pa svi jidu iz jedne

zdile sideć za jednin stolon, muško žensko, staro i mlado. U doñin Poļicin jidu i ženske za jednin stolon, ali stoju na nogu, malo će koja sist. Kad je ko vanka kuće, pa nije prispija na jilo, a zna se za ń, 'di je iša', ostavi mu se ńegov dija; ako li se ne zna za ń, ne ostavi mu se ništa, ko nije na dĩlu, ne ima mu díla. Zimi se jide u ogńenoj kući ili na podu, a liti prid kućon ili na balaturi. U gorńin Poļicin nosi jilo stopańica na siniji, pomaže koji muškić ili divojka, u drugin krajin nosi se na stol, ako je u kući, a na ploču, ako je prid kućon. Žlicu ili kašiku ima svak za se, razdili stopańica, kako koga dopane. Kru' izriže kućni starešina ili jedan muškić polovicu ili svu brašenicu, kako je potriba, i prid svakoga stavi komad, a u nikin kućan maša se svak koliko 'oće. Vino je na stolu u vrču ili boci. Pije se redon, najpri stariji pa mlađi, najpri muškići pa ženske, a dici se daje napose posve razvodńeno ili žuklo. Za kućnog starešinu ili najstarijen čeļadetu za stolon probere se boļi kus (komad) i stavi prida ń, to se čini za čast. U svakoj veseloj zgodi ka' na piru, kada mlada nevista polazi od kućnog praga, sva je zadruga na okupu, da se š ńon pozdravi na rastanku.

Prije bilo je puno više sklada u kućan, ženija bi se samo stariji brat, a drugi svi slušali. Sada svak 'oće na svoju, niko ne pita nikoga, svak se ženi, oklen 'oće, ne ima kućnog dogovora, pa stoga stari' veliki' kuća ponestaje, sve se dili i cipa na tanko. Samovoļa starešine, nepravica, krađa, neposlu' i drugi neredi činu, da se kuća prosipļe dilon. Čeļad je nerazumna, rđave naravi, ne da se pokarat, obuzdat, osobito 'di je puno ženski' u kući, one uzmu ba'ma' (samosiļe), prikažu i prilažu muževin svaku u kući, znadu pridodat i smislit, šta ne bi sotoni paklenoj palo na pamet, dok ne navedu vodu na svoj mlin, upalu muža, neka se dili od braće ili stričevića. Eto ńiman anda blaženstva, nisu više pod tuđin jarmon, postala je svaka stopańica ili gospodarica. Teški je tada život onomu, koji se nije naučija brigat za ništa nego uradit ono, šta bi mu se naredilo. Spopanu ga muke i brige, reče mu se, da mu je palo slime na time. Privaru se i žene, mislu da je boļe, a kad tamo gore jin je. Nije jin se više uzdat u jetrvu, ni zavu ni dívera ili svekrva, da će pripazit kuću, dicu, dat ruku u svakon poslu, sve se ńon jedinoj razbije sada o glavi. Red jon je kasno leć a rano se ustat, jer muž viče na ńu, ako nije svaki posa' na vrime opremļen.

Dilu se po sebi na obirańe ili na ždribańe, koga će koji dija dopast. Kad se ne mogu nagodit i razdilit po sebi, nađu „ļude", dva čovika starca, pametna i poštena, spušćaju se na ńe. Kad se ta dva

ne mogu razumit. nađu trećega, koji posiče, šta učini on, dobro učini. Ako je živ otac, on priđe stat s jednin sinon, koji mu je bija najmiliji, a svi drugi daju mu u žitu, vinu, uļu ili u novcu toliko na godinu za uzdržańe. Na nika mista otac uzme svoj dija, kako mu donosi zakon, dakle polovicu, pa uzme sobon jednoga sina i stoji š ńin. Ńegovi bratučeti ili stričevići činu na isti način. I mater 'ranu braća zajedno, odabere jednoga, s kin žive, a drugi svi kako se na dilu razumili, prinašaju svoj dija. Prije dileńa dignu na sudu karte (pisma) od ostavštine, tastamente (oporuke), sračunaju kućne dugove, pa ako je kuća puno zamršena i teško je razoputit, da bude tvrđe. iđu na sud i učinu prid zakonon *konpromiš*, to će reć ugovor ili pristatak, u kojen imenuju ļude, da izvidu sve te karte i tastamente i rasudu po duševnosti. Kad se pritresaju ostavštine od pokojni', čuju se svakakva sovańa, kunu mrtve kosti u grebu, jer jin se čini, da nije pravedno. Ļudi obranici sastaju se više puti, obađu poļe, zemļe, dvore, vrtle, razmiraju kuće na aršine, pridvraća na korake; ako je malo škito (prikraćeno) s jedne strane, nabacu s druge. U Poļicin dili se „bašćina po granan a 'rana po glavan". U kućnon dileńu, kada podilioci nisu prikloniti dilu, čuje se veliko karańe, prigovarańe, dođe se do prstiju. Kad ji' ni ļudi ne mogu nagodit, daju se u ruke zakona, nađu avokata u gradu i pravdaju se. Eto propasti za kuću, polovica stańa potroši se, a brez koristi. Kad se istrošu, anda dolazu u pamet, proklińu žene, koje ji' navrkale na dileńe, uvidu, da je boļe bilo stat u zajednici.[1]

Život u obiteļi.

Muž i žena. Sve trudnije posle u kući oprema muž, a kućne stvari: prala, šila, kuvańa, čistoće spadaju na ženu. U primorju su žene radilice i u poļu one su po vas dan u poslu, malo izostaju za muškićin. Čovik i žena zovu se samo krsnin imenon: Petre, Kate i t. d., kad se prid drugin razgovaraju: moj Petar, moja Kate.[2] Jedan drugomu uvik govori *ti*, a nikad se nije čulo, da je žena mužu ili muž ženi reka' *vi*.[3] Kad se spominu u razgovoru, reku *on* i *ona*.

[1] U Podstrani dogodilo se u kući Božikovića, da su se tri brata razdilila, pa potla opet se sjedinila u jednu kuću.

[2] U Poļicin malo stimaju (častu) ženu. Kad 'oće prid uļudnom osobon spomenit ženu, užaju reć: „da prostite, moja žena".

[3] Je samo u kući pok. Ante Kadića, spominen se, da mu je žena Mande uvik govorila *vi* i zvala ga „šior Ante". Bit će stoga, šta je ona u ńega bila prije sluškińa, a posli je vinča'.

Zna se, da muž žive sritno sa ženon, kada su u ljubavi u kući, kada nije čut karbe, mrkoćańa, pogrizańa, a to se zgađa da su u skladu, kad su jednake ćudi, zna jedno drugomu ugodit. Puno je veća ljubav, kada su se dragovoljno uzeli, po želji i 'otińu srca. Da je šta i teško, pritrpi se; ali ako su bili prisiljeni od roditelja, proklińu jin i žive i mrtve, a između sebe grizu se, izgubu volju za rađon i kućon. Od te neljubavi dogodi se, ali sasvin ritko, da koji muškić pristupi tuđon ženi ili divojci, a o ženi se još riđe, more se reć nikad, čuje, da je u kojen nepoštenon poslu s tuđin drugon ili monkon. Kad se nađe žena duga jezika, a takizi' je veliki dija, pa luti i podražuje čovika, zna nać više puti po rebrin, izmlati je muž pestima, a 'dikod maši se i sorače pa udri: Jezik za zube! Umiša se i koja seoska klapavica, podurcikaje jednoga ili drugoga. Kaže se, da vrkavca glava ne boli, ali jedna besida more puno zla učinit. Muž i žena posuju se, počemušaju, ali za to se nikad ne iđe na sud, bila bi sramota prid sviton. Nikad se nije dogodilo u Poljicin, da se je rastavija prid zakonon muž od žene. Ako ženi baš dojadi, pa ne more da trpi, pobigne za koji dan u svoj rod, k materi, braći, da se izjada, pozatin opet se vrati; jer se upletu plemeńaci, rodbina, izmiru se i namistu, da bude kuća, kako i prije bila.

Malo se kad dogodi, da ljudi i žene živu nekršćanskin načinon. To se trevi, kad su roditelji protivni ženidbi, pa kad ne ćeš na lipe, kažu oni, dat ćeš na ružne, ali se domalo vrimena iđe u popa, da ji' napovidi, uvede u crikvu i vinča. Velika je sramota prid sviton, kada ko učini to neredno dilo, rugaju mu se, trubu u rožine, u civi od kotla, ubiju maška ili pasa pa obisu o vratiman prid kuću.

Roditelji i djeca. Niko živ od majke rođen nije nikada čuja, da bi ko zaželija ne imat poroda. Svak iđe na ženidbu, Bogu se moli, čini zavite, da ima poroda, to je najveća srića za kuću, kada je potomka u ńoj, a najveće pokarańe od Boga, kada se ugasne svića na topragu, to će reć, kada ne ima muška poroda.[1] I naravita je stvar, da u težaškon kući svaki roditelj želi jemat poroda, jer mu je u kući težak, u starosti 'ranitelj, izminitelj, za žive je izmina i obrana a za mrtve molitva i spomena. Jao ti ga kući, u kojon se zamete

[1] Marija Ivićeva, mlada žena ka' kap umrla je od 26 godina, rodila ćer jednu za drugon, razbolila se u rađańu, zanemarila se, dala se po tuzi, i opći je glas u selu, da je od toga priminula. Vidija san je više puti, 'di meće na glavu prvoj ćeri Kati kapicu, jer učitaju, da će rodit anda sina, ali Bog Bog, drukčije odlučija.

kolino! Svit sindika (misli), da su stariji ništo teška sagrišili, a ukor je opet prid sviton, nikomu nije draga ona, šta se čuje po puku: Od zla roda — nema ni poroda. Žene su puno tužne, kada jin Bog ne da dice. Rugo jin je, da su neplodnice, jalovice, da su mazge, zovu ji' *šćirke*. Reče se: Prođi se žene neplodnice i zemļe nerodnice. Kad se ženske karaju između sebe, čuje se prikor neplodnici: Kakva si, onako ti je i Bog da' poroda. Svak želi više, da mu se rodi muškić nego žensko. Od ženska slaba pomoć, a 'di je muška, tu je i napritka. Veliko je veseļe u kući, kada mlada nevista rodi sina, a namrgodi se i žalosti kućna čeļad, kada se rodi žensko. Raduju se prijateļi i rodbina ocu: Ja ti se radujen, da ti je Bog da' sina, da ti se je rodija soldat! Kad se rodi žensko, rugaju se i žaluju: Ja ti se žalujen, da ti se sorija somić, da ti se je sorila pojata! rodila ti se je žetelica. Rodiļa odgovara: 'Valu Bogu, Bog je da', Bog će se smilovat, pa će dat i muškića. Kada mlada nevista rodi izasebice tri četiri ćeri, dâ se po tuzi, nike se dišperaju pa i dospiju.[1] Koji su pametniji u kući, na to se ne obaziru, oni se smiju i popivaju onu iz narodne pisme:

Prije ćeri a poslin sinove,
Nek jetrve ne zateku zave,
Da ne bude na kominu kavge.[2]

Mloge majke, kada za puno vrimena nemaju muška, činu zavite, poste, iđu bosonoge do crkve, plaćaju mise i goru sviće. Nije materi ni drago, da su jon sve muškići, baren jedna ćer da je, neka je izmini u kući pod starost, ako se prije ne uda. Otac voli muškiće. Zgodi se puno puti, da se rodi mrtvo dite. Smućeni su svi u kući, a osobito rodiļa, jer misli, da je to propuščeńe božje. Dogodi se to od žestoke krvi, da zaduši dite u utrobi materinoj, ali ponajviše to se događa od truda, dižańa piza (teško breme) vučije vode, ili da vô drne rogon. Nike od teška rađańa rodu mrtvo dite, ako likar ne prispije iz grada i ne uloži svoje ruke. U ovo zadńe doba ima ji' dosta, koje nemaju svoga mlika, pa nosu dite drugin ženan u plemenu ili u selu, da ga zadoju. Zovne se i koja žena dobra

[1] Kad se proklińe jedna kuća, najteža kletva: Ne ostalo ti poroda, pusto ti ostalo! Nit ti ćukalo niti pijukalo u kući! Crno trńe na kominu ti reslo!

[2] Nike majke volu ćeri nego sinu, jer da ji' ćeri u starosti boļe pazu. Čuja san od jedne, 'di se kara sa susidon poradi ćeri, pa jon kaže: Volin ćeri kugi, nego sinu popu.

mlikuļa u kuću, da podoji dva tri puta na dan.[1] Plaća se novcen, ako je za veliko vrime, a zanajviše 'ranon. Vaļa je dobro 'ranit, neka ima kriposti u prsima; govori se: Ako žena ne grizne, ditetu ne brizne. Dok je dite posve malašno, doju ga tuđe žene, a poslin mu se načini sisa od kože, pa kroza ńu se lije mliko. Kad malo podjača, pïta se kruvon, pirničon kuvanin. Dite se zabavļa u zivci, kada se cuļa, pa mu se popiva koja pismica: cuni, cuni, lile moja! na ni, na ni, malo moje! cuļi, cuļi, zlato moje! Čuju se i ove popivke:

1.

(Kad se zibļe za uspavat dite:)
Nani, nani, nî ga doma,
Neg u poļu ružu bere,
Kad nabere konistricu,
Pa je nosi prid kraļicu.
Kraļica se daron misli,
Kako će ga darovati:
Tele mu je, vele mu je,
Jaće mu je, malo mu je,
Kokošica dosta mu je.
(Špiro Rakuļić.)

2.

(Kad se zibļe na kolinin:)
Igraj, igraj, ćaća grê (ide),
Nosi kolo i papê (jića)
I tičicu brez noge
I konica vranca,
Koj' po poļu tanca.
(Matko.)

3.

Gospe došla, san donila,
Moje dite unanila,
Ja te, dite, dajen bilon danu,
A ti, moja Gospe, slatkon sanu.
(Simunić.)

4.

(Nad zivkon ženskog diteta:)
Nani nani, naniću
Na bukovu pańčiću,
Ne ću stara ni mlada,
Neg momčića diplara;
Mlado momče diple nosi,
U majčice curu prosi,
Od divojke svilu nosi:
Daj, divojko, svilice,
Da nakitin diplice,
Da ja diplin do kuće,
Da mi majka ne plače.
(Matko.)

Kad je žena sama u kući pa pođe za rađon u poļe, ostavi svekrvi staroj dite, da pripazi, ili kojoj ženi u dvoru, plemenu, a za ļutu nevoļu uzme ga u naručaj ili stavi u antršeļe (nasred somara) živinčetu, pa š ńin u poļe po vas dan. Ako je za mali kraj, recimo ka' poć na vodu, ostavi ga u zivci i zakļuča vrata.[2] Kad se nađe dite mirno od sebe, leži po cili u Boga dan u zivci mirno ka' jaće

[1] Ana Begova u Jesenican, žena siromašica a Bog jon da' obilnost 'rane u prsima, dojila petero šestero dice po selu sve u boļin kućan. Dobivala štokod naplate, ali oslabila pozatin puno, pa joj likar zabranija toliko dojeńe.

[2] Kad se nađu u kući dvi jetrve, a jedna lina, nećka se poć u poļe, kada je starešina kućni zovne, šta ti ona učini? Šćine za uvo dite, da zaplače, pa se anda ozovne: Ne mogu od diteta, evo plače!

ili spava ili se igra ručican, a mater ga kadikad podoji i pripovije. Zloćudna dica ne će da spavaju, rasplaču se, vala ji' po cili dan primećat po rukan. 'Di nije babe ili postarije ženske, da prigleda dite plakljivo, a kad jon dodije, pusti ga, da kriči. Dite se položi u zivku, pod ńin je prostirač a doli slama; ozgar se pokrije liti tańin a zimi debljin pokrivačen, ozgar je pokrivač a ozdal prostirač. To se zove biljetak ili pokrivačić. Povr' slame prostre se koža od zeca, da ne probije mokrina od diteta. 'Di je ditetu glava uvr' zivke, prišiven je obruč, šta ze zove *lub*, neka robažina ne pane ditetu na usta, ili kad su mu ruke nepovite, da ne bi samo na se povuklo robu. Kada ne će da miruje, zibļe se polagano, dok se uspava. Ako je dite nečisto, ne će da spava, anda se razvije, promine podmetač, povoj i ostalo, a više puta se opere, ako je odveć obrļano, pa se opet povije, protaru mu se oči, nos, zamlazi malo mlikon iz sise, prizlamenuje se i daje sisat. Nike majke imaju više pomļe okolo ženske dice, neka budu lipļa i sredńija.

Za dva prva miseca i više poviju ditetu ruke, jer kažu, da bi mu bile krivaste, a poslin ji' ostavļaju. Nakon pô godine pristanu povijat dicu, navlastito ako je lito. Doklen je dite malašno, metnu na kuću ništo robe, pa ga zavalu na ńu nepovijena, neka se zabavļa ručican i nogan. Kad je malo veće, postavu ga na prostirač a okolo oblože drugon robon, da se ne privali, ali ni tada ne smi se mater daleko uklonit, jer moglo bi se zavalit i udušit u robi. Kada dite počme opirat se na noge, meću ga u *stalak*. To je duguļasto drivo do 3 metra, ozdal zbiveno od dasaka, dvi strane daskan isto sastavļene, a gori na četvrt učińena micalica, u koju se stavi dite, da se miče i uči 'odat. Dici je mušno poć u stalak, stane ji' plač, kad 'oće mater da ga metne, skupļa i rastvara nožice, za da se ne može spustit doli. Kad dite uču 'odat, držu ga ispod pauza, a ono koraca, uslonu ga uza stolac ili šta drugo po kući, pružu mu štapić, za ń se dite u'vati i tako dođe do onoga, u koga je drugi kraj. Dignu dite na noge pa anda otklonu od ńega ruke nedaleko, vabu prstin i govoru mu: dubi, dubi, dubi, nek se uči stat na nogan. Nike žene stavļaju u ruke šćap ditetu, pa ono maló pomalo bâta i koraca šćapon po kući. S diteton se bavi ponajviše mater, a i svekrva, kada je u kući. Ritko je vidit, da je otac uzeja dite u ruke, pa sve i da plače, i to jedino ako je muško dite. Nađe se mladi' ļudi, koji su puno zaļubļeni za dicu, gladu ji' i mažu. Drugi jin stariji ļudi zamiraju, užaju reć: nu ti onog ženskońe! Dici obuku gaćice, to će reć male bragiše, odma' treće i četvrte godine, a prave gaće od muškića

stopro u šestoj i sedmoj godini. Kapu i opanke male nosi dite odma', čin počme 'odat, a namisto gaća i kanparama 'aljinicu do zemlje, pod kojon je košuljica isto toliko dugaška.

U stara vrimena nije se pušćavalo dici na volju, a danas su puno raspušćena i razmazana. Još dok je uz sisu, počme gonit svoju, mater ne će da ga pokara. Kada se obnoć rasplače, užge mu se svića, da se zagleda u svitlost.[1] Kada je malo veći, daje mu se jića i pića sve, šta zaželi, pa se dite izvicija (tal. vizio, pokvarenost). Ako mu se šta uskrati, naljuti se, stica (tal. stizzare, zlosrditi), razbacuje rukon, nogan, razbije posuđe, doklen mu se ne učini na volju. Zloćudno dite kada tko pokara, roditelji namisto da budu 'arni, oni se okašaju, ljutu na ń, šta se pača u ńi'ovo dite, rič po rič, dođe se više puta do velike smutńe poradi dice. Na taj način roditelji kvaru svoju dicu, daju jin povlasti, većeg leta, pa namisto to bolji, oni su to gori. Malo ditešce drago je svakomu, kad je čisto i uredno. svak ga gladi i miluje. Od dragosti zovu ga: zlato, srce, rano moja, dušo, jabuko, jańe moje, milo moje. Kada dite sisa pa stisne za bradavicu mater, udari ga ona po obrašćiću, kasnije potegne za uvo i kosmušine, a kad počme 'odat, ošine ga šibicon po prstin ili straga po debelon mesu. Malu dicu čeka šibica ujutru u posteli, neton se probudu, dobro se izlaskaju, a nikin uskrati se jiće, dok ne obećaju, da ne će više. Reče se, da je šibica u raju izresla. Udri, udri, cvala ti, trn se izmala oštri, jer kad zagušavi, mušno ńemu pristupit. Kad je dite podskočilo životon, a ne će da sluša starije, klepne se pleskon po ušima, potegne za uva, počemuša po vlasin na glavi, istira se iz kuće nadvor, ne da mu se jist, dok se ne pokori. Zloćudnu se reče: nisi ni ocen bijeno ni materon karano. Pametne matere za najmańe pomańkańe ošinu svoje dite; pa i kada su velika, uvik ji' stra' drži, da ne bi pristupili naredbu starijega. Zločesta, razmazana i pokvarena dica, kad jin se pusti uzda, ne slušaju svoje roditelje, ponavljaju ružne riči šta čuju, a uvik jin je na ustima rič „ne ću, nije me volja", kunu se dušon, viron i pridaju drugoga sotoni paklenoj. Osobito jedinci su puno razmazani.[2] Nije svakomu ditetu kriv ni

[1] Svića ako stoji na strani diteta nejaka, učitaju, da će ostat erlav u očima.

[2] Mare Cotova udova ima jedinca sina. Pustila mu je puno na volju, razbaštašija se, ne će da sluša mater, koja se više puti pritužila popu: „Ala, Bog van da', išibajte ga u skuli!" — „A zašto ga ti doma ne ošineš? — „Gavežliva je slaba zdravlja, stra' me je, da mu se šta dogodi; svak bi reka', da sam ga umela cića toga, da se mogu udat."

rđav uzgoj, da je zločesto, roditeļi ji' šibaju, karaju, al zaludu, nađe se od sebe zlo i opako. Kažu, da je to i do krvi, a nike i bolest pokvari. Rič je: što nemoć ne umori, to izneviri.

Zloćudnoj dici kaže se: 'uncut, berekinče, prase, pašče, zloćo, umet, nakaza, smrt, nesrića. Nije se nikad čulo u Poļicin, da je ko otira' od sebe dite, pa makar bilo najzloćudnije. Šaļu se u najam, kad jin je desetak i više godina, i to kad puno dice u kući a tisno stańe. Mala služba mala plaća, pazu jańce, kravu onomu, u koga su na najmu, plaća jin malo robice i koja gasta (gazeta) o Božiću. Najviše iđu u najam ženskice, curice od 15—20 godina, kad ji' roditeļi ne mogu odivat zbog siromaštva. Zgodi se, da koje živolazno dite šmigne od kuće, jer mu dodije jaram kućni, ili se namiri na maću ili starijeg brata oštre naravi, ili mu se čini, da otac i mater volu više drugoj dici nego ńemu, krivo mu se čini u 'rani i odići, za svaku malenkost tuku ga i psuju. Nikad nije maća ka' rođena majka. Kaže se: koliko je bili' vrana, on'liko je dobri' maća. Sa svin tin nije ni pastorčadi toliko zlo, nađu obrane u ocu i svojti. Ritko se ženu udovci, ako jin je ostalo dice pokojne žene. Zapustila bi maća pastorčad, nego šta prigovor svita, šta stra' od čovika — ne smi iskalit ļutinu srca na ńe.

Pazi se puno na momke i divojke prije vinčańa. Mala dica mala briga, vela dica vela briga, kažu ļudi u dońin Poļicin. Nije dosta mislit se za jiće, piće, odiću, obuću, vaļa čuvat obraz, dušu, dobar glas od svake zle prigode. Je li noć, divojki nije razgovora s muškon glavon; kad otac i majka zatvoru vrata, iđe svak na ligo. Muškića se ne zamira toliko, da ostanu koju uru vanka s družinon, ali i to do nike mire. Obdan u putu, u čobanstvu more divojka izminit pošteno besidu s monkon, ne će joj zamirit ni ukućani, navlastito ako jin momak nije nepoćudan. Zgodi se dikod, 'di su roditeļi stari i nepomļivi, da se divojka dogovori s monkon, sastanu se i po cilu noć do zore prođu u šemluku i razgovoru brez znańa roditeļa. Doćuka se brzo za te tajne noćne sastanke, prigoda je napast, ženska je, štano se reče, ka' voda a muško 'udoba, slama i ogań brzo se upali. U gorńin selin u običaju su večerńa sîla. Sakupi se tu staro i mlado, muško i žensko, na kominu ogań plamca, razgovor i šemluk se vodi do kasne ure noći. Postarijin počme padat glava od sna, iđu spavat, to je mlađin i dražje, na sami je slobodniji razgovor. Iz toga sîla čuje se puno zla, nepodobni' riči. Više se puta dogodi, da divojka općeć s monkon na paší ili silu prida se, privari se, izgubi krunu divičanstva. Ostane sramotna prid sviton, grišna prid

Bogon, u kući, plemenu gledaju je krivin okon, jer poružila kolino.[1] Svak se od ńe uklańa i žene udate i divojke neudane. Reče joj se: od curâ otpala, ženâ ne dopala. Ostane li divojka zbabna, a mladić ne će da je vinča, tuži ga sudu, učini mu proces. Mladić se gleda izvadit, prikazuje se sudu, da nije samo š ńin nego i s drugin neredno općila, nalazi krive svidoke, traži avokata, koji ga gleda iskopat. Sud se obazire više na žensku glavu, osudi mladića na tamnicu, globu, uzdržańe nesrićne divojke, 'ranu diteta, šta dođe na svit, do nike dobe. Nike ne iđu na sud u pravdu, prigoru se, dadu dite u ošpidal (bolnicu) na pjatad (nahodište), stoju doma ka' osuđenice, ka' grane osičene, ako li nađu u kući srca milostiva, da ji' drži, ako li ne, iđu u grad za najmenicu (sluškińu) ili dojilu (baba). Dogodi se, ali u ritko sasvin, da je koja taka grišnica udušila dite, rodila ga obnoć, zakopala u vrta' ili zasula u gomilu. Velika je smutńa u selu, kad se to dogodi.[2] — Nike govoru, da otruju sime u utrobi, pa ne će zazbabnit, to jin kažu likarice i babe iz grada, pa izbacu mrtvo dite, koje se stopro zametnilo. Kažu, da je izvila. I to je teški gri', pokorańe božje.

U čobanstvu se najviše događa nečisti' dili između dice jednoga i drugoga spola. Malo se kad čuje, da je ko grišija sa životińon, koji pijanac u neznańu svoje pameti ili koje dite nedošlo na godine od razuma. Puno se je ovoga zla uvelo u sela, otkad naša mladost iđe u kraļevu službu, osobito u Polu. Jedan od drugoga čuje i nauči, zlo se brzo rasprostrani. To roditeļi ubrzo doznadu, jer dica od paše brzo se očituju, mater ji' pokara, pošaļe dite u popa, da se odma' ispovidi i s Bogon pomiri.

Sve dok se dica ne pooženu, imaju roditeļi niku vlast nad ńiman. Čoviku ožeńenu vaļa pustit, da se vlada po svojon pameti. Sve je to i do roditeļa, koji na vrime pustu uzdu dici, pa miti li i dvanestu godinu, zna se okosit na oca i reć mu: ne ću! Pravo se kaže: kad obuče gaće, ne boji se ćaće. Ko oštro kopiti dicu, bude mu i do kasnijega poslušna, pa sve da je i ožeńena.

Imena. Muškoj dici nadivaju ova imena: Andrija, Andrijaš, Andrijica; Ante, Antić, Anton, Antonica, Antoš; Bare, Bariša,

[1] U gorńin Poļicin divojka, koja izgubi pošteńe, ne smi više nosit kapice na glavi.

[2] Gataju, da će krupa (grâd) sve odnit u poļu, kad se dogodi u selu tako neredno dilo. Zovu popa, da prikriži ono misto, da učini blagosov i molitve s pukon, da ne bi Bog pokara', pa da rad jedne grišnice sve selo trpi.

*

Bartul; Blaž; Boško, Božan, Bože; Dujam, Duje; Fabjan, Fabjanko (ili Vabļan); Frane (ili Vrane); Grgo, Grgur; Ilija; Ivan, Ivanko, Ive, Ivić, Iviša; Jakiša, Jakov; Jere, Jerić, Jerko, Jerolim; Josip (ili Osip), Josko, Jozina, Jozo; Jure, Jureta, Juriša; Karlo; Kruno; Lovre; Lujo; Luka, Lukeza, Lukiša; Ļube; Marijan, Marin, Marinko; Markela, Marko; Martin; Mate, Matij, Matiša, Matko; Mijo, Miško (Mihovil); Miļenko (Emilije); Niko, Nikola, Mikola; Pava', Pave, Paviša; Pere, Periša, Petar; Rade, Radoslav; Roko; Stipan, Stipe, Stipica, Stipiša; Šimun, Šimunica; Špirko, Špiro; Tade, Tadija; Toma, Tome, Tomiša; Vale, Valica (Valentin); Vice, Visko (Vicencije); Vilicij (Feliks); Vladan, Vlade.

Ženskoj dici nadivaju ova imena: Ana, Anica, Anuša, Anka; Andrijana, Andre; Anđe, Anđelija; Antica, Antula; Božica; Brize (Brigita); Danica; Dujka; File ili Vile (Filomena); Filipa (ili Vilipa); Ivanica, Ive, Ivka; Jako; Jele, Jelina, Jelka; Jerka; Jurka; Kate, Katica, Katuša; Klara; Luce, Lucija; Ļube, Ļubica; Mande (Magdalina); Mare, Marija, Marica; Marta, Martica; Matija, Matuša; Mile, Milica; Nike (Nikolina); Pave, Pavica; Petrica, Petruša; Ruže, Ružica; Šime, Šimica; Tomica; Vice; Zorka.

Dica zovu oca i mater: *mama, majko, maja; ćako, ćaća, ćale.* U nikin kućan zovu ji' krsnin imenon: Petre, Ana! a i to u ditińskoj dobi. Malo se čuje, da će dica reć ocu i materi *vi* nego uvik *ti*.

Roditeļe vaļa ļubit i slušat, to Bog duži. Besida je: Ko se ne boji starijega, ne boji se ni Boga, stariji se i u paklu poznaje. Nego dogodi se puno puti, da dica rđavo postupa sa svojin starijin. Mlađarija 'oće na svoj način, a stari ne će da popustu od svog običaja, pa se dođe do riči, nemira. Ćeri su boļe roditeļin nego muškići, ćeri uvik skladuju s materon, nadaju se, kada dođe ńi'ovo vrime, da će ji' boļe obdarit robon i svakon opremon. I muška i ženska dica slobodnija su s materon u svakon poslu, jer ona zna ńi' ispričat kod oca, obranit, ako su šta skrivili. Nađe li se otac oštre naravi a sin opet paprica, namiri se kreme na ogńilo, dogodi se, da dođu i do šaka. Ne će sin nikad posegnit na oca rukon, ako nije pijan ili u srgbi, kavgi kućnoj, jer je to veliki grij i proklestvo od Boga. Kaže se: Ko na roditeļe ruke diže, milost božju ne dosiže. Nije se čulo, da je sin protira' oca od kuće ili u prosjačeńe, nego nađe se i postarije čeļadi zle kobi, naušne na lulicu i bukaricu, pa kada jin sinovi uskratu, jer siromaštvo u kući, odvrgnu se u svit, u prosjake, da šićaru. Svaki sin ožeńeni ne će da progoni roditeļa poradi sebe i svoje dice. Svaki zajam dobro stoji, kako on čini svomu roditeļu,

onako će povratit ńemu u starosti.[1] Nije niko zapantija u Poljicin, da je sin ubija roditeļa, ili roditeļ svoje dite. Ako ne mogu baš da živu zajedno u skladu, podilu se, roditeļi po sebi, a dica zajedno ili napose, uvik jedno dite ostane s ocen i majkon. Odiļenomu otac pusti komad kuće na stranu, zemļe da radi, ili se dâ na koji posa' trgovine, prometa.[2]

Ko će zavadit kuću, zloćudna nevista ili maća, kad se otac oženi po drugi put. Oni sin, šta ostane s ocen, ńemu na smrti sve pripiše osin onog dila polovice, šta iđe dicu po zakonu. Šta se more znat, još se nije dogodilo, da je otac ostavija tuđen sinu svoje staňe, a zanemarija svoga sina; događa se puno puti, da je jednoj dici ostavija a drugoj nije, ili bi ostavija sinu i sinovcin pojednako. To bi bija kamen smutńe u kući. Vrkavca glava ne boli, svak viče na tu nepravicu, sinovi ļuti na oca, proklińu ga mrtva u grobu, kivni na bratučeda, zapravdaju ji', izmišļaju nove testamente (oporuke), namišćaju krive svidoke, boru se, trošu, sve dok razvalu, šta je otac nasadija svojon naredbon. Umete se, dobar dija staňa od trošaka parnice, a najposlin nagodu se i namistu po sebi.

Rodbina. U rodstvo spadaju muškići i ženske, koje su od iste porodice, pa bilo po tankoj ili debeloj krvi. U bliže rodstvo obišno broji se čeļad, koja se ne mogu među sobon uzimat (ženiti). Kaže se: u krvi su, svojta je, rodstvo. I oni, koji su u daļen rodstvu, zovu se rođaci, rodice. Rodbinska su imena ova: ćaća (otac), mater, sin, ćer, brat, sestra, stric, strina, bratučed, bratučeda, did, baba, pradid, prababa, šukundid, sinovac, ćerša, unuk, praunuk, praunuka, stričević, stričevićna, zet, šura, ujac, ujna, teta, tetak, punica (baba), did (tast), nećak, nestera, svâk, svâst, jetrva, diver, zava, svekar, svekrva, bratana, sestrana, baģanak (pašanac). Kako su ova imena nabrojena, tako se ńiman i zovu među sobon, a nikima ne. Otac ne zove sina sinko, nego krsnin imenon: Ivane, Petre. Unuk zove dida dide, a babu baba. Didu je sin ńegova sina unuk a ćer unuka. Ćaća divojkin je ńezinoj dici did, a čoviku je tast ili did, ńezina su dica

[1] Pripovidaju o nikon Dudi, da je progańa' svoga oca, pa i ńega ńegova dica. Sđupi ga u jidu jedne večeri sin na rame i iznese iz kuće na balaturu (solar), toliko da ga nije na kominu, i postavi na jednu skalinu. — „Još doli niže, sinko, jednu skalinu; tu sam ja i svoga oca a tvoga dida iznija, pa eto mi se vraća zajam."

[2] Ante Kadić bija bogat čovik, prva kesa u primorju, a dva mu sina Ivan i Jure išli od ńega u mladosti, dali se na rađu i promet, stekli po sebi puno više, nego bi ji' od oca došlo.

ńemu unučad. Brat divojkin ńezinu čoviku šura je, a on ńemu zet. Brat máterin je dici ujac, ńegova jin je žena ujna, a oni su ńiman nećaci i nestere. Dica od brata i sestre zovu se bratučedi. Od dva brata dica zovu se stričevići ili bratići, od dvi sestre tetići, od sestre bratu sestrići. Ko ima brata, on spada ńegovon dici stric, oni su mu sinovci i ćerše, a sestra tizi' dvaju braće ńi'ovon je dici teta, ako li je udata, ńezin je čovik tetak. Stričeva žena je strina, a strina i mater dičińa (to jest ńezina divera žena) jesu dvi jetrve. Otac muževļev zove se svekar, a mater svekrva. Sestra muževļeva je zâva, a ona ńon nevista. Diver je brat ženina čovika (muža), ona ga zove samo imenon, a on ńu neviston, ali i to koje malo vrime po udaji. Od dvi sestre muži jesu pašanci ili baǵanaci, tizin sestran jednoj je muž a drugoj svâk, tako oni drugi drugoj. Ove dvi žene ńi'ove su svasti, dakle jedna mu je žena, a druga svâst. Stric sinovca ne zove sinovče nego krsnin imenon, a on ńega zove uvik: striče. Nećak materina brata zove ujče, on ńega malo kad nećače, nego po imenu. Ako ima više cura, momaka i druge čeļadi u kući, oklen se ženska udade, anda su ńezinon dici samo ujci, ujne i tete ńezina braća, ńi'ove žene i sestre, ostala čeļad su ništa nego samo prijateļi, a isto tako svoj onoj kući. 'di je udata ženska. Šta su nadaļe u svojti. zovu se rođaci, plemeńaci, a na nika mista stričevići.

Rodbina se između sebe lipo gleda, krv nije voda. Sestra osobitin načinon ļubi brata, diči se š ńin, ali svaki brat ne odvraća tako sestri. Čuje se besida: sestra gleda brata ka' grada, a brat sestru ka' vraga. Da rodbina lipo žive među sobon, vidi se po tom, zalazi li jedan u drugoga na veseļe, na žalost, iđu li zajedno u crikvu, na dernek, jidu li, piju zajedno, plaća li jedan za drugoga, priskoči li u pomoć u rađi poļa i kućnon poslu. Navlastito u bolesti vidi se, je li prava ļubav, priskočit po likara, likarije, po popa obdan, obnoć za naredit ga s Bogon. Rođak za rođaka da' bi glavu s ramena, kad su u dobru prijateļstvu. 'Digod se rodbina i posvadi između sebe, ali to prođe brzo, počme li jin koji tuđin izvan plemena šta smetat, svi su na okupu. Pravo se kaže: svoj svojega do jame vodi, ali u jamu nikad.

Život sa susjedima.

Susid ili konšija zalazi susidu u svakoj zgodi veseloj i žalosnoj, pripomaže mu u svakoj potribi. Kaže stara poslovica: prije vaļa pogledat na konšiju nego na sunce. Kada triba težak, žetelica, voli, końi, ili koja naruč ka' zajat brašna, soli, uļa, vina, kakva alata za rađu, ralo, motiku, uže, vriću, pomańka li igla, konac, puce, pa i

ogńa s komina, ako ne ima u čemu užgat vatru, sve se donese od susida, a ne nađe li se u susidstvu, traži se po plemenu ili u selu. Je li kojeg novog voća, toči li se vino, ubije li se prase, je li što priteklo s pira, najpri se vaļa spomenit svoga susida. Od sveca liti u sridnevice a zimi poza večeron i obdan, ako je ružno vrime, nać je konšiju jedan u drugoga na razgovarańu i zabavi. Zaleti li teška bolest, koja nezgoda ili smrt, prvi će priskočit susid usrid ponoći ka' usrid biloga dana, potrkat u grad po likara, u selo po popa. Po tom se vidi i zna, da su u ļubavi, da su prijateļi. Pita li konšija jedan u drugoga koju stvar, da mu zgodi u zajam ili da mu pomogne s blagon prignat štakod, pa nije li mu oni drugi to zgodio, to je znak, da nisu u pravoj ļubavi. Kad se vidi čeļad koliko muška toliko ženska često sastajat se s kin, da se salazu kod kuće ili 'di na drugon mistu, anda su to glavni prijateļi, u radosti zajedno veselu se, u žalosti jedan za drugin tuguju, da je moguće ne će boļi zalogaj o velikin blagdanin u usta stavit ili otočit novi sud vina, ako jedan drugomu ne ponudi, navlastito kada su u jednon dvoru. Besida je u Poļicin: ko s kin ne jide i ne pije, nije mu prijateļ. Dva dobra prijateļa ļubu se 'dikod više nego dva rođena brata.

Da čovik dođe do prijateļstva s drugin, more se to dogodit na puno načinî: uzajme mu u potribi novca, robe ili 'rane; pomiri ga, nagodi s dušmaninon, bude mu za kuma ditetu na kršćeńu, u krizmi na piru; ili su se pobratimili; u bolesti iskaziva' mu veliku ļubav. Mal a malo sve to boļa ļubav se utvrđuje i prinaša se prijateļstvo od oca na sina. Kad se 'oće uglavit prijateļstvo, reče jedan drugomu: i naši su stari, bolan, bili prijateļi.

Ženske imaju svoje osobite prijateļice, kume i posestrime. Ne mo'š uvik doznat, po čemu su sklopile prijateļstvo, bit će radi ženidbe sina ili udaje kćeri, a more bit i po kojen drugon ajtoru (obziru): nada se jedna od druge pomoći. Dvi prijateļice uzdržu svoje prijateļstvo potajno i brez znańa muški' glava u kući, šaļu jedna drugoj sve u skrovito po vrčić vina, zeļa, mrsna, ribe, uškine se pomalo, da se i ne zna. Dvi prijateļice sastanu se u konobi, nagnu malo boļe dižvicon, pa se anda pusto uzgovoru i izbajaju (izjadaju), pritresu na sito i rešeto sve kućne nevoļice.

'Di je dobra, tu je i zla, danas vedro, sutra oblačno, pa i između dva susida dođe se do zavade. Počupaju se dica u dvoru, potare živinče u poļu, pri'vaća se zajednička muša, primišća se mejaš, odmiče se obala, kokoši, prasad učinila šćetu oko kuće — eto prve prigode, da dođu do besida. Ako su naravi pržeće, čuje se oštri' i

nepodobni' ričetina, da se gadi slušat, a poletu 'dikod i bovanice (stine). Rastrgne se prijateļstvo, za koje vrime svak o sebi ka' Bog i baba, jedan drugomu ne prilazi. U zavadi reći će jedan drugomu: „S bogon, brate, ni ja k tebi ni ti meni, ni u radost ni u žalost!“ Potraje ta srgba 'dikod i koju godinu, ali dođe prigoda ili se nađe dobra kršćanska duša pa ji' pomiri. Sve se zaboravi, prijateļi boļi nego prije bili. Čuje se od stare čeļadi ova besida: u srgbi komu sunce zađe, pravdu božju ne diluje. 'Di nije pijanstva u muškićin, 'di je molitva i kršćansko živļeńe u kući, nije zavade ni smutńe. Ženske lagļe dođu do ćakuļa (karańe, besjede), mala jin se 'oće, da jin ko uvridi dite, pogazi ili ubere struk zeļa u vrtlu, da jin se naruga, eto ti jezika od aršina, ružeńa i psovańa, navlastito kada se namiru lajavice. Ženske izapsuju mrtve i žive, starije i mlađe, a kada dođe muž prid večer iz poļa, saleti ga svakakin žalban i besidan, da poviruje, pa i on počme karat se sa susidon. Niki su ļudi razboriti, poznaju, šta je ļutina ženskog srca, slušaju, muču i govoru u sebi: laj ti laj, a mene pusti u miru, ne ću ja u skandal.

Život prema dobi.

Momkovańe i djevovańe. Neton dite obuče na se gaće, ne kaže mu se više *dite* ili *drtetina* nego *momčić*, *momčuļak*, *momče*. Kad se žene razgovaraju među sobon, jedna će upitat: Je li ti, kuma, kolik sin? — Je, bome, veliko momče, navršija četrnestu a pâse petnestu godinu. — Čuje se i besida „momčić“ ili „mladić“. Reče se: pravi je ono mladić, ne ima 'nakoga mladića u tri grada. Tako u razgovoru nazivļu ji' odresla muška i ženska čeļad. Kad se piše pismo (kńiga) kojemu momku, obišno mu se piše „časni mladić“ ili „na časne ruke mladića“. Jeli mitija (prešao) dvaest godina pa sve doklen se ne oženi, zove se *momak*. Kad je neožењen, pa da mu je i šezdeset godina, isto je momak. (Za sprdńu tad ga zovu „muški usidilica“). Zove se *čovik* samo muškić ožeńeni. Dakle po dobi mladosti imalo bi se 'vako razredit: 1—4 godine nejačad ili ditešce, 4—7 dite ili drtetina, 7—10 dičak, 10—15 momčuļak. momčić, 15—20 mladić, 20—30 momak, a kad se oženi: čovik. — Malo se ko u Poļicin ženi prije, nego izdvori kraļa, nego izvrši kraļevu službu soldačije. Ako je jedinac u kući, želi imat poroda na vrime, pita dopust u starije vlasti na guveran (namjesništvo) u Zadru, brez toga ne more se ženit. Zato nije nijedna divojka pouzdana u mladića, koji je još pod levon (vojačeńe). — Kad se počmu zgledat momak i divojka, reče majka: Proði se ti ńega, ćerce moja; 'di ti je ńemu

mislit na ženidbu, kada mu je služit kralja četiri godine. Dogodi se više puti, da je prva ljubav najtvrđa; iz Pole, Zadra, Siña, Kotora, Splita, Dubrovnika, 'di naši vojaci služu kralja na moru i suvu, šalju svojoj dragoj ljubezna pisma, darove i neton se povrati kući, zalazi u kuću, isprosi je i do kojeg nedalekog zemana vinča je.

Momci nosu odiću istoga kroja ka' i oženeni ljudi, samo šta u momaka vidi se više nakita, naprave, izvrsnije napravljena je roba, držu se u većoj gizdi, nosu svilene krožete, iskićene gaće bruson, tako kanparan, jačermu, na alamare, na cvitove, kako u kojen selu običaj. Od šesneste već godine viđaju se momčulci skitat za divojkan po polu, dok su na paši, sastaju se na sîla, 'di dolazu i drugi odrasliji momci, tute su cure, zametnu se šale, sulaci (inglende); ko je dobra tankovita grla, maši se pivača pa zapiva ili prati uz gusle ili koji od ńi' dipla u diple, zvoni armoniku. Pametna postarija čeljad zamira onoj drčajini, koja nisu za ženidbu: nu ti, nu ti, koji posa' ńiman ovdi uz cure, a još smrdu pelenican! Psuju ji', da su skitači, berekini, golobrci, dičina. Drugi opet pri'vaćaju: i mi smo 'naki bili, kad smo bili u ńi'ovin godinan, mladost ludost, tako svit prolazi, neka svak goni svoju, ne da krv mira, pamet ne vlada, kada počimlu zapovidat doña sela. Ako je momak počeja 'di prosit curu, ńegovi prijatelji, kojin on plaća vino i rakiju, 'valu ga, uzdižu do neba prid ńon, da je vridan, dobroćudan, mladić, da mu nije nadaleko para. Žensko ka' žensko, duge kose a kratke pameti, ludo se povede za tin mladićen, on je zavede, pristane na grî', zazbabni, eto jada i nevolje. Prokliñe uru i čas, kad se ikad š ńin sastala, udre u plač i proklinańe. — Zaludu ti seko, plakat sada lański smij! — naruga joj se susida.

Nije se prije nikad čulo, da bi koji mladić prilazija tuđoj ženi. U zadńe vrime, otkad se mladež skita po svitu u soldačiji, u trgovini i pomorstvu, došlo je puno gńusa u Polica, čuje se, da koje berekinče zalazi, i ako uritko, na sumljiva mista tuđin ženan, ali ritko se opet događa, da žena pristaje, grijota je pogazit sveti sakramenat od ženidbe. Ako je na zlu glasu, kaže se, da je navrnila mužu roge. Ako se za to sazna, svit puno viče, kori, psuje to berekinče, a još više na onu nesritnicu, koja pogrdila sebe i svoga muža.[1]

[1] Ne zamira se toliko, ako žena ne ima muškog poroda, a veliko je imańe, pa kažu, da je grijota na onom topragu, da se utrne svića, to će reć neka bude živa potonka. Kada ta žena rodi, a sumlja je, da je drugi čovik ili mladić ńoj pristupija, reku za šalu: neka za'vali Bogu

Momci i divojke sastaju se i viđaju zanajviše kraj crikve, na dernecin, u poļu, na paši, na guvnu u kolu, na vodi, a ponajviše na silin. U doñin Poļicin najviše iđu momci za divojkan na pašu, to zovu *barunat.*

Ženska se dica zove ovako po dobi: do 6 godina je *dite,* 6—10 *divičica,* 10—16 *divojčica* ili *curica,* 16—24 *divojka* ili *cura,* 24—30 *divojčurina,* kad se 'oće reć za porugu. Od četrnest godina počmu se odma' kitit, resit, spremat za udaju. Piva se u nikoj pismici:

Ńoj ne biše ni dvanest godina,
A skupi se prosaca družina.

ili ova:

Ne bi curi ni petnaest lita,
A momaka skupila se kita.

Kad jin počmu rest prsi i kip se opruži, glas malo podjača, kaže jin se, da su divojke ili cure za udaju. Po kipu, govoreńu, po opremańu posala u kući, po stidu na obrazu, po češļańu vlasi i nošeńu odiće more se znat, je li divojka zrila za udaju. Kad je ona u'vatila divojaške godine, ńoj nije više do igre s dicon, ni do lude šale ili cirikańa od smija, nego pletivo u ruke, kudiļa za pâs, ponizno 'odańe puten, ne vitlat očiman oko sebe, nego krotko čedno ka' drivo osičeno. Nije podobno divojci govorit s momkon na putu, osobito ako je iz tuđeg sela. I u crikvi se puno gleda, kakva je divojka. U Poļicin divojke kleču u crikvi izmišane s ostalon ženskadijon, na tlevu, za ńe ne ima osobita mista, nego po plemenu ženske stoju na okupu jedna uz drugu, zna se svakoj misto. Ako se u crikvi smije, razgovara, podbada drugu, da govori, ništa dobra od ńe. Reče se: ajà, sinko, kada ńu nije stra' od Boga u ńegovon kući, svetomu templu, kako će od svita, od čovika. Prava divojka u crikvi stoji bogobojeća, drži očenaše u rukan, oborila oči prida se, gleda u popa na otaru, sluša rič božju, moli Boga, miče usnan i ne bi krenila glavon, sve da jon cekine sipļeš naokolo. Puno se zamira divojci, ako nije čista u tilu i odilu, da se na ńoj ne vidi ništa traļava ni obrļana. Ńezina odora stoji na ńon okupito i uredno, ka' s konca strgnuto, štano se reče, sve na ńon piva. I obuća, opanci pripeti i pristali uz nogu

---

i prijateļin. Jedan posidnik jedinac u kući, a na velikon stańu, doveja iz Splita sobon niku divojku. Razastra' se glas po selu, da će je vinčat, ali da je drži na *provu* (kušńa), 'oće li rodit muško dite. Užamorilo se selo na to nepodobno dilo, a jedan će: Pa šta je, da ji' i deset promini na ono stańe, dok mu Bog dâ muško dite, ne bi bilo zamîre.

ka' saliveni, ne vidi se droñaka ni pričaline. Vidiš li divojku u kući, odma' ćeš poznat, da je to cura za udaju, ona ne sidi, dok še svak ne namisti bilo za stô ili uz ogań, ne ima li komu stolca, ona brže bole priskoči, donese. Triba li vode, drva, divojka nosi i brez da joj je naređeno.

Odma' iz malog ditinstva od 6—7 godina mater daje ćeran u ruke iglu i konca, pa se malo pomalo uče same plest, krpit i šit čarapu. Otkad su škole po selin i za ženske, divojčice od desetak godina znadu dobro primećat iglon. Kad podrestu, iđu u pašu s drugin čobanican većin, jedna od druge očiman odnese i nauči se svaki punat. — Najveća je briga divojci i majci, da steče sebi lipo ruvo. To je sve priprava za udaju. Čin cura u'vati četrnestu godinu pa počme 'odit na nadnicu u drugoga u žetvi i jamatvi, štakod u'vati za svoj trud, malo se tin pomaže kuća, drži za se, kupi svileni šudar (rubac), postole, puce, rećine (naušnice), a nabaška ono, šta ukrade ocu u polu i u kući. Na ńoj je vidit sve ka' na divojci, koja će sutra prid otar na vinčańe. Skriña ńezina blago je ńezino, svega je tu vidit: opleteni' bičava i terluka, čarapa tańi' i debli' od crne vune ili od bunbaka (pamuka), oplečinâ, košulâ, brńicâ, sukańa, podvukušâ, gućâ opleteni' i kupovni'; a mater s druge strane napripravila kabanicu, mutap, torbe, struńače, vriće, pregłače, muške pasove za dar. Lako ti je znat, u kojoj je kući divojka za udaju, pogledaj po oboru i dvorišću: na zidu komad modra sukna suši se, o murvi zavezano crno sukno, neka se ispravi i malo otegne, preja od svake tange suši se na takli prid kućon, malo podałe nikoliko bičava i terluka sašiveni po par zajedno, prostrto po drači, neka ji' u'vati vitar, da se ne tarmaju — sve je to divojaška oprema. Ako vidi mater u koje druge cure štakod nova i lipa, gotova izgorit, doklen ne namakne i ona svojoj maloj, navlastito ako čuje, da će doć ko prosit, ne boj se, po svemu selu ima ńezine rađe na šilu i tkalu. Kad joj se šta zamiri, zna odgovorit: E pa šta ćeš, dušo moja, sramota je poslat divojku golu u tuđu kuću; goloj kosti ne će niko da pristupi. Popiva se:

Dok je mala u povoju bila,
Majka joj je dare pripravila.

Ne ima divojke, koja ne pripravla odiću i darove za udaju, pa sve da je niko i ne prosi, jer srića je slipa, ne zna se, oklen će doći. Mloge majke znadu se po'valit, da je doša' ti i ti mladić, a nije istina, to toliko da pukne divojci glas. Druge se ositu toj mudroliji pa reku: Puno prosu, a malo vodu. Na mnogo mista izgrize tarmica

darove, divojka se ne uda, ostane usidilica. To se dogodi 'dikod i ńezinom krivńon: 'oću ovoga, ne ću onoga, jednoga izgubi, drugog ne u'vati, ostane na oseki. Krivi su 'dikod i roditeļi, koji zanavetaju, jer mladić nije od kuće i temeļa, a puno puti i zli jezici pokvaru glas divojci. Veliški je to grij. Kažu stari ļudi, da je mańi grij crikvu sorit nego divojku pozlobit. Ona, šta je pribirala momke, dogodi jon se, da probirač nađe otirač, poodmakne godinan, u'vati svoja tri križa (30 godina), pane jon sila, namiri se stari udovac, uda se za ńega, a nazad desetak godina ne bi bila pogledala na ń za sve blago ovoga svita, jer kobi sramota mladu divojku, kad se udaje za puno starijeg od sebe. Stoga se čuje ona pismica:

Moja me je zaklińala majka,
Da ne ļubin brkata junaka.

Nike su naravi žestoke, kad jin prva udaja nije išla po žeļi srca, a ima svog stańa, dobru družinu u kući, stoji doma ka' usidilica, moli Boga i pazi bratu dicu u kući. Usidilice puno iđu u crikvu, primeću i krunicu puno priko ruku, ali su tamašne (čudnovate) naravi, grizice su, teške sebi i ukućanin. Uopće u Poļicin i ne ima puno usidilica, malo se koji momak ženi iz tuđeg mista. Kaže se, da je najslađe zeļe iz svoga vrtla. Ali ne naleti ni svakoj divojci srića za udat se. Lako ti je za momka, kako se piva u nikoj pismici:

Za mladića uvik pir se sprema,
A divojci ni pomenka nema.

Dogodi se, da momak zaprosi divojku, a ona ne ima ništa robe, nego ono na sebi, jer uboštvo u kući. I ako je otac pripukli siroma', udužit će se, odradit će na nadnican, pa će koju malu stvarčicu kupit, ali kada vidi mladić to neimajstvo, dâ novaca, kupi i on opremu, navlastito ako mu je divojka ugodna, a on opet na kući gazda, da potroši. Teško divojci, koja ne ima matere, niko se živ ne stara za ńezinu opremu, a braća bi je zaklala, da vidu, nosi li šta od kuće ili krijomice prodaje. Ocu je teško trošit, ali ga žena uvik sklone, da joj dâ novca, čin će kupit robu, zlato i srebro, pa makar se udužija. Kažu, da nije sramota udužit se za ćerinu udaju nego za sinovļevu ženidbu.

Kad se divojka počme kitit i mislit o udaji, pođe na dernek, na brguļe, zalazi s divojkan u kolo. Ponizna, vaļadna cura draga je sviman ukućanin, vesela ugodna ka' golubica, ne bi joj niko rada privridit ka' oku u glavi, osobito otac i mater. Druga dica neka budu i golija, ne udi ništa, na curi vaļa da je sve ispravno i pot-

puno, na golo se niko ne obazire. Rekli su stari ljudi: muškićin daj neka su siti, a ženske odij i obuj.

Često se dogodi, da divojka zazbabni (ostane trula, zanese). To se dogodi ponajviše od oni', od koji' nije se niko nada', jer se prikazivale svitu ponizne, pobožne, srameżljive. Taju i kunu se do zadńeg časa, da nisu, pa izađe dilo na vidilo. Ponajviše dogodi se to od slabosti ljudske, rđave prigode, a 'dikod i naumice to se tako učini. Evo zašto: ne će roditeļi da pristanu na tu ženidbu, nije kaela jedna ili druga stranka. Mladić i divojka smislu na jednu: kad ne ćete na lipe, pristat ćete na ružne, upanu u grij, zavezani su, nije druge nego pustit, da se čin prije združu po crkovnon zakonu.[1] Mlogoj zavedenoj divojci ispane naopako, ne će momak da je vinča, sramota mu je uzest nevaļano i grdno čeļade, pa gleda na svaki način, da je se ispriprosti (liši). Dođu i do suda i do tamnice, zaludu je, mladić ne će pa ne će. Dite pošļu u špidal, a nesritna divojka, ni žena ni divojka, prikloni se bratu, ako jon se smiluje, pase mu ovce, pripazi dicu i kaje se za svoje pomańkańe do smrti. Onin, koji odma' vinčaju, ne zamira se mlogo, pogrišija i popravija. — Malo se kad čulo, da je ožeńen čovik učinija sramotno dilo s kojon divojkon ili udovicon, pa da se je rodilo dite. Velika je vika na ńu nesritnicu, a i ńemu crn obraz prid sviton.

Uritko se čuje, da je divojka otišla momku nevinčana. To se čini za inad roditeļin, kada nisu kaeli za ženidbu, ili paroku (župniku), kada ne će da jin se zauzme za otpust u zaprikan crkovnin radi krvi i svojte. Dogovori se momak i divojka, 'di će se obnoć sastat, ona skupi ono svoje robe i opreme pa potajno izvuče iz kuće, a kad dođe mladi (zaručnik), pobigne brez znańa roditeļa kriomice u kuću momka. To se zove, da je ugrabija' ili umaka' divojku. Sutradan izađe odma' dilo na vidilo. Potla nikoliko dana primi se dopust od crkovne vlasti, roditeļi opremu šta je triba, a pop ji' vinča u crikvi i s otizin svršilo sve. Nije dično za žensku glavu, da se na ti način poda mladiću, uvik je vak (prikor) na ńon do smrti.

Kad momak upane u oko divojki, a divojka omili mladiću, počmu *se zgledati.* Kaže se, da su jedan drugomu *odražali, zagledali se* i odma' pukne glas po selu, da je *pita, prosi,* da joj je *mladi,* a ona

[1] Velika je sramota divojci, koja se pusti zavest od mladića, pa izgubi svoje lipo divičanstvo. Kaže joj se, da je bacila pošteńe pod noge, da ne ima ni strava božjega ni srama ļuskoga. Po nikin selin trubu za puno večeri okolo kuće ńezine u rožine i civi od kotla, ubiju mačku ili pasa, pa obisu o vrata.

ńemu *mlada* ili *cura*. More se doćukat to ńi'ovo zgledańe, kad se često sastaju, milo pozdravļaju, ļubeznivo razgovaraju, šaļivo dobacuju po koju rič za inglendu (šalu). Kad je mladić zagleda' divojku, a nije š ńon nikad progovorija, on traži svaku prigodu, kako će se š ńon sastat i progovorit, odma' od prvog razgovora more vidit, je li mu vajda nadat se. Prigodu 'vata momak na vodi, putu, da progovori s divojkon i upita je, je li kaela, da on dođe na silo, a kada ne ulovi te prigode, poruča po kojoj ńezinoj prijateļici, neka mu odgovori. Ne će nijedan mladić nasrnit u kuću brez obraza, ako ne zna, da će bit drago curi. Dogodi se, da mladić dođe na silo, a divojka uteče leć, pa to je za momka sramota. Kad stigne poruka momku, da more doć na silo, on se lipo napravi i obuče, začešļe i zagladi po obrazu, da mu nije zamire odma' prve večeri od divojke, da je nečist, odrpanac. I divojka se tu večer zeru napravi, umije lišce, sputno (uredno) stavi robu na se. Ne stavļa na se najgizdavije ru'o, da joj ne bi momak reka': Nu šta se je narozala (nakitila), misli, da će me ńezina odora primamit! Na prvon sastanku divojka je vesela lica, okretna na nogan, vrti se po kući ka' na igli. Momak dođe iza večere u ogńenu kuću (ako je liti, u dvor) k ostaloj čeļadi, nazove jin: Vaļen Isus, dobra večer! Zapovrne se razgovor s ukućanin, a bude i drugoga svita, o svemu i svačemu, o poļu, vrimenu, litini. Mladić govori s ovin s onin, a uvik mu oko leti curi, koja prođe amo tamo i baci koju besidu, ali prid starijin nije podobno ńon puno besidit. Malo pomalo otegne se vrime u kasnu noć, čeļad se razađe na ligo, ostane još koje mlađe čeļade i divojka, i tad se počme momak razgovarat malo slobodnije. Kad je prava ļubav, ostanu 'dikod zajedno u razgovarańu ako ćeš ćak do ponoća. Stari did i baba, koji spavaju zimi u ogńenoj kući, poviknu više puti iz posteļe: Ajte, dica, spavat, noć je! I mater zirne s poda ili se prokašļe u posteļi, neka se zna, da je dosta razgovora. Pritrgne se za tu večer silo, a ugovoru, da će doć u prvu subotu ili koji svetac. Kada momak dođe drugi put na silo, a cura pobigne leć, on se odma' ositi, da joj on nije u srcu, pa mu se ne mili više ni doć. Ako je momak povoļan roditeļin, kada dođe u ńi'ovu kuću na razgovor, oni mu iskazuju dobru voļu, š ńin se lipo pozdravļaju, ponudu mu napit se, napunit lulu; ako je on iskaza' ńiman žeļu svoga srca, ne smetaju mu, da se i do kasnijega š ńin razgovara, to se razumi, sve kako ļustvo donaša i pošteńe. Dođe li ko drugi na silo i razgovor, a roditeļi iđu spavat, šaļu i ćer u posteļu, jer kad cura ima svoga momka, nije podobno, da se s drugin razgovara. Jesu li

roditeļi usprotivni, da se ćer ńi'ova zgleda s onin monkon, nije ńemu više pristupa u tu kuću, nego krijomice, da se 'dikod sastanu na paši u poļu ili na kojen derneku. Sîla su rđava prigoda, napast, čudo divojaka izgubi svoje divičanstvo.

Malo koja cura da se uda one godine, kad je isprošena, ako nije baš koja naprišna prigoda, nego čeka dvi i tri godine do vinčańa. Niki isprosu divojku prije soldatije, ona ga pričeka, dok izdvori kraļa, do potribe i kasnije, jer neimajstvo u kući, zla godina, nije gotova kuća, nisu kuntenti (zadovoļni) roditeļi, pa se protegne vinčańe još koju godinu. Prije se ženilo mańe momaka nego danas; 'di je više braće, dogovorili bi se u kući, neka se stariji oženi, ńega najpri pristoji, ne će li on, iđu po redu. Kad se ne bi vidilo poroda od onoga prvoga, doša' bi red da se ženi drugi za ńin. Ostali bi radili, skladovali, a svakomu ne padala na pamet ženidba, jer tisne godine, nakupit će se puno žena, prosut će dica, ko će iz'ranit, ko zaodit i obuć. Sve kuće danas u Poļicin, koje posiduju priličitu bašćinu, to je ostalo od strica jin stariji' a neoženeni'. Sad se više ne gleda, da ji' je stotina, svaki bi u'vatija i doveja, štano se reče, Jurku pod ruku. Namnoži se u kući čeļad, počmu se dilit, pa se vidi od niki' plemena 20—30 kuća po sebi odiļeni', a otrag pedeset godina bila 3—4 ogranka. Danas se momčad razašla po svitu, po trgovini, prometu, zanatu, dalo se u rađu poļa, duvana, izbije se šolda, kupi se ništo robice, sagradi kućice, pa šta će ti ga on, kad je sagradija štalicu, vodi u ńu kravicu — oženi se.

I ženski' je bilo prije puno neudati', jer se muškići mańe ženili, a opet i divojke, kada bi se imale udat u slabo živļeńe, nisu 'tile. Rekla je nika: Volin da me dica moga brata zasipļu lugon u oči, nego uz tuđu kost od glada umirat. Danas su i divojke druge pameti, samo vodi je iz kuće, neka je udana, pa makar i za gladnijega od sebe. Čuje se ova besida među divojkan: Boļe se zvati i rđava udadbenica nego dobra usidilica; boļe je zvat se i slaba žena nego li dobra teta; volin, da mi moja dica tuku orije na glavi nego tuđa. Ima cura, koje se nisu udale i ne će, more bit, jer koji beteg na tilu ili rđava narav. To je usidilica. Žive s braton na svon dilu kućnog stańa, šta joj pripada od očinstva ili materinstva, iđe u poļe, u pašu, radi s ukućanin, koliko je možna. Brat je dobro gleda, ńezin će dija pripast ńegovoj dici. Sve joj je u ruci, a uvik nezadovoļna, grintava. Piva se u nikoj pismici:

Jadna ti je svaka ona,
Koja sidi s majkon doma;
Boļe jon se ne roditi
Nego s majkon usiditi.

Reče se, da udovici i usidilici i Bog je kriv. — Ritko da mladić ostane neožen, ako nije baš sasvin betežan u zdravlu.[1]

Nevista iston dovedena žive u kući čedna ka' čelica, stidliva i nevišta čeladi ka' da je ukradena. Rada bi svakomu ugodit, nikoga ne uvridit, poslušna na svaki mig, ponizna i dobra ka' divojka. Tko nije pratik, kako se mlade neviste znadu u početku prikazivat. ne bi nikad ni pomislija, da je istina ono, šta su stari kazivali:

Dok je žensko u majčice, mirnije je od ovčice,
A kada se s mužen združi, od aršina jezik pruži.

Kada se pita: kako ti je nevista? odgovara se: Šta ćeš: novo sito o novon klinu visi, ili: nova metla dobro mete. Svaka je mlada nevista valana. Kaže se o mladoj nevisti: Kakva ti je za tri jutra, da je za tri lita, tri bi grada ugodila, ili, valala bi grada Carigrada. Užaju 'digod prikorit od šale nevistu: Nu, šta se divojkasa, koja joj vajda, više koga je mislila privarit, privarila je. — Lako je poznat nevistu po mladu veselu licu, po izvrsnijen odilu. U Docu nevista ne nosi bilu sukńu, crnu jačermu i kapu ka' cura, nego sukńu modru, tako i jačermu, a misto kape obluk. Samo prve godine nevista se zaodije malo bolje a poslin spane ka' i druge ženske, ter veli: Kad su druge postale neviste, ja sam baba. Nevista koja je u većoj obiteli, za više vrimena drži se nevistački u nošńi, a tako i u rađi ne gledaju od ńe, da u svašta meće ruke. Koja ima dvoje troje čeladi u kući, valja da se prigne svakon poslu, pa nije moguće, da se uzdrži ka' ona, šta ima izminu. Red je ńoj postarat se za rađu u kući, prat, krpit, nosit drva, nastojat oko blaga i sve, šta je radila ńezina svekrva, ako je ima, nevista je ńoj u svemu izmina. Nevista ne ima nikakva osobitog posla, nego šta je potriba u kući. Ako je svekar i stara svekrva u kući, najviše gleda ńiman ugodit, sredit jin postelje, spremit ručak, oprat robu, osobito ako su bolesni u posteli.

Žena. Dvi se ribe na ogńu pekle, jedna drugoj ne virovala, tako ni muškići ne viruju ženskin, jer mislu, da je sve ńiman na glavi, a čut opet ženske, reka' bi da svak planduje, a one se same satrle od truda. Neka govoru šta 'oće, laglje je opet žensku nego mušku. Sve težje rađe u polu, u kući razbiju se muškiću o glavi. 'Di je,

[1] Spomińe se u Docu niki mladić, na prilišnu stańu, braća mu pomrla, osta' jedinac su dvi sestre. Ne 'tija se ženit nego doveja iz sela momka mlađoj sestri, vinčala se za ń, imali poroda, a on š ńiman do starosti živija i sve jin ostavija svoga. Nikad se nije čulo, da je ti mladić iša' na silo, tražija curu ili se skita' za ženskadijon. Zar mu je baš tako Bog odredija!

prijatelju moj, kućna misa' za dicu. za jiće, piće, odiću, obuću, više umete čovika ona pinsa (pensare, misao), nego vas trud ostali. Stoga i je čovik stimaniji (čašćeniji) od žene, već ako se nađe baš kaki berleša i kukavica, pa žena zna bolje od ńega vladat kućon, zna svačemu dat odvita; takvú pametnu ženu svit časti više, nego ńezina muža. Žene se ne držu ka' proste sluškińe, niti su sasvin podjarmljene, ńiman niko ne smeta otvorit usta i reć uljudnu rič prid ljudiman spored svojin mužon, ali se ne držu nikako jednake u cini ka' muškići. U dońin je Poljicin običaj reći, kada muž spomene svoju ženu prid časnin kipon: da prostite, moja žena. U dońin Poljicin ženske su strašne radilice, radu sve šta i muško, samo šta ne krču i ne sadu. I u sridńin Poljicin ne će se okanit (otezat) na rađu, a priko Mosora u gorńin krajevin mańe se pri'vaćaju posla, u žetvu i na pašu, čobanice, žetelice i Bog te veselija!

Ženski život najugodniji je divojci, koja ima dobru mater; najteži je udovici, navlastito ako je uz nejaku dicu, a ne ima muškića u kući, koji će se pobrigat za polje, teška je muka za ńu.

Žena čin se je udala, izgubila je svoju slobodu, svoje zadovoljstvo i veselje, koje je uživala, dok je bila divojkon. U kući svoji' roditelja nije je trla nikakva misa', nego poslušaj i izradi ono, šta ti se naredi, pa mirno počiji. Sada nije više tako; valja se mislit za dicu, za polje, za kuću, opremit težaka na rađu, čobana na pašu, isplatit dug, a dok bila divojkon u matere, jedna joj sama misa', kako će se udat i napripravit malo robe. Pravo reče nika starica: da je pamet u divojke ka' u žene i da bi znala svaka divojka, šta je čeka, kad se uda, ne bi se borme nijedna udala. Tako je Bog ostavija svoju naredbu. O težaku visi polje, a o ženi kuća. Čuje se ova besida, koja nije za bacit: na zemji i na ženi kuća stoji; — žena kuću stiče i rastiče; — tri kantuna (ćoše) od kuće stoju na ženi, a četvrti na čoviku. — Namiri li se žena na čovika, koji ne će da pogleda na ńezine posle u kući i na dvoru, ni dan ni noć nema mira ni počinka. Ima li blaga u kući, red joj je ka' stopańici prije zore dignit se, pomust blago, uputit na pašu, ne ima li čobana, tražit u plemenu, ko će prizajat, opremit težaka u polje, donit vode, drva u kuću, sredit dicu, kada se razdani, umisit i ispeć kruv, a je li težak u polju, spremit ručak, užinu, večeru, trknit u polje, odnit spizu (jelo), dat ruku težacin, na vrime se vratit kući. Sve je to opet lako, mlade zdrave noge svemu priletu, ali kada pospu dica po kući, eto ti nevolje jadnoj materi. Dite u zivci triba podojit, pripovit, oprat, a kada se nađe zloćudno i plakljivo, krivi se ka' ludo, ne ima ko

da ga zabavļa, mater amo tamo u poslu. Eno ono se jedva umirilo, a drugo pita s posteļe kruva, vode; treće zove, da ga obuče, ena mala prid vratin pala, šundrala (slomila) ruku, rasplakala se, ona dva starija jidu iz čańka za kominon pa se potukli kašikan po glavi, izbrļali se ka' praščići, udrili i oni u plač, `Bože učuvaj, nije nego da se izludi jadna mater, koja u jidu ne zna šta govori nego prokliće i vapi smrt: blažena smrt, koja vas pokosi, izgubi' svr'u vas i dušu i tilo! Kad ne bi ženska imala nikakva drugog posla, nego oko dice, kokošiju i prasadi, bilo bi joj dosta, a kamoli rađe u poļu, po vrtlin, po kući: pralo, šilo, prest vunu, krojit na dicu košuļe i drugu odiću, krpit vriće, uža, arare, koje služu za poļe, guvno. Vaļa reć, po duši, ženska glava u Poļicin krvavo izî svoj kruv. Namiri li se po nesrići na prosutka i pijanca čovika, nije nego da poludi od muke, kad se vraća obnoć iz krčme oblokan vas ka' krmak, vadeć svetoga krsta na ńemu. Prikori li ga, šta? sori nebesa na zemļu, opsova Boga i ļude, mrtve i žive, zemļa se trese od ereži beštime, a 'dikod lasne rukon, zalopati šakon, znala bi jon duša i tilo, 'di je zadimi. Ona anda dušu u se, muč i trpi.

Ženu, koja ne ima dice, svit mańe žali, ńoj je slobodno, kud 'oće, pa zato joj lagļe radit, uredno nosit odiću ka' i sve druge kućne posle opremat. Koja ima poroda, čašćenija je, ako ništa baren od svoje dice, kada okrenu na oposum (uredno). Reku joj žene: Blago tebi, kad ti je Bog da' onaki porod![1]

Udovica brez dice, ako se ne udade, žive ka' da i nije živa u kući među čeļadi, ka' grana osičena od svoga pańa (muža). Kad je sama u kući, a ima stańa, zovne drugoga, da joj uradi, ili nađe monka na službu priko sve godine, radi i nastoji, da joj stańe ne iđe natrag, svit bi se ruga', a bila bi grijota i prid Bogon poradi oni' mrtvi', koji to ostavili. Da se na onon topragu ne ugasi svića, dovede od svojte ńezina muža ili svoje krvi mladića i divojku, tu se vinčaju i uzdržu onu kuću. Ako li je udovica na posve tanku stańu, stegne nevoļa, glad, uzme šćap u ruke, iđe prosit ili se povrati u rod, ako ima na šta. Ako li joj Bog da' dice, postavi svu

[1] Marta Kadića, udovica u Jesenican, dosta bogata žena, jema kuću u gradu Splitu i u Jesenican, prostrana poļa, novca u trgovini i dobitku, a nikoga živa u kući, muž i dvoje dice pomrlo. Reku joj žene u susidstvu: Blago tebi, svašta jemaš! — Ona jin odvrati: Jeman svega a niman ništa, kada prođen priko kuće, a sve pusto, tuga me 'vata, ka' da niman ništa; više vaļa vamin kuntinstvo (zadovoļstvo) u vašoj dici nego sve moje blago.

svoju pomļu, da joj izađu dobra i poslušna. Kad dica podrastu, pazu svoju mater boļe, nego doklen jon je čovik bija živ, pa i kad se poženu, ne smi nevista obilit zuba prid ńon. Doklengod sasvin ne klone, zapovid ne izlazi iz ńezini' ruku, a sinovi se brinu i radu što mogu boļe, kada vidu, da ńi'ova majka nije prosutica. 'Di dica krenu naopako, zlo je naopako i materi udovici, sinovi se porazdilu, ńu stavu na bandu (strana) ili stoji uz kojega sina, nevista se nađe ne'arna, od žalosti i skončańa moli Boga, da joj pošaļe smrt. — Veći dija udovica ne udaje se, a navlastito ako ima dice i ako je stupila u malo veće godine. Teško je vidit mater, da ostavļa dicu diveru ili svekru pa prilazi u tuđu kuću tuđen čoviku. Rekla je nika: Šta ću se udavat, kušala san, šta će reć bit majka i žena; za lipotu me i dragost niko ne uzimļe, volin sama živit i gospodarit nego drugomu bit službenicon. One, koje se mislu udat, more se znat odma' po smrti ńezina čovika, jer se čuju beside po selu, da se s tin i tin muškićen sastaje, razgovara, pozdravļa; vidi se i po ńezinu korutu, odivańu, skida malo pomalo sa sebe crno ru'o, izlazi prid svit, slobodna je u besidi. Dok ne izađe iz'odńi dan smrti pokojnog muža, ritko da se koja uda, to se dogodi obišno poslin druge i treće godine. U nikin selin puno se zamira udovici, da se uda, a u nikin ništa, slobodna je ka' i divojka.[1] Dogodi se, da muž na smrti zaveže udovicu u tastamentu, ostavi joj sve, ako se ne uda, i goru i vodu, da more prodat i darovat, a kada bi se udala, anda samo zakoniti dija, a drugo rodbini ili crikvi za mise.

Muž. Lako ti je za onoga, koji nosi gaće, — reče se. Muškići su više slobodni nego ženske u svakon poslu. Zato, kad se nađe od srca žensko, škrine zubin i stisne šake pa rekne: Ala, da san muško, da nosin gaće! Mušku ne ima zamire, da otiđe, kud mu drago i samo u društvu, kako ga voļa, da se naļuti, udari koga, da iđe na kakve igre, sîla, razgovore u krčmi, da se bilodano razgovara sa ženskin na putu, na vodi, da se zaodije i nakiti, kako 'oće, da se počasti jićen i pićen malo i priko reda, ne gleda mu se potanko. Bog učuva', da se to opazi u žensku, našlo bi se stotinu ma'na, sto

[1] U Podstrani malo koja udovica da ostane u ton stańu, dojedna se uda, a dicu ostavi na topragu pokojnog muža. A nu Jesenice nisu pô ure 'oda daleko, pa u ton selu ne će se udat nijedna za sve blago ovog svita, imala ne imala dice. Svit bi se puno ruga', a poružila bi i mrtva muža u grebu. Ako koja pomisli na udaju, odma' se sumļa o ńezinon pošteńu, a more bit pravedna i čista ka' ono dite od matere rođeno. Stoga se čuje rič: Tko uzme udovicu, jarac je na polovicu.

*

nepodobni' riči izašlo bi odma' po selu. Majka vaļa da se uzdrži u redu, u besidi, u jiću, piću, odivańu, da bude ogledalo dobrote, vaļanosti, koliko radi sebe, toko rad ćerî i ńi'ove udaje. Na to matere najviše promišļaju, jer stara je besida: gledaj mater, 'ajde po ćer. Spomińe se i ona:

Gledaj końa debeloga vrata,
A divojku, kakva jon je majka.

Puno se obaziru i na stariju sestru, jer kažu, da bačva bačvu prodaje, a sestra sestru udaje.

Ožećenu čoviku kažu u nas *sveza' se je, stavija singir ili jaram na vrat, palo mu je slime na time.* Promini se sasvin čovik, neton se oženi; nije više koji prije bija, panu mu krila; ni pisme, ni šale, ni igre, sve to iščezlo, došle crne brige za kuću, poļe, iz'ranit ženu, dicu.[1] Stoga se nikin reče u šali: Teško onomu, koga žena učini čovikon. More čovik bit, to se zna, vaļan i brez žene, ali vridna žena puno okrene čovika. Ona mu je desna ruka u svemu. Je li koja nezgoda ili žalost u kući, ona ga razabere, utaži, u svakon trudu izmina mu je, veseļe u kući, kad se nađe 'abrena (hrabrena) i dotupita, da zna svud svojin umon i radon isto ka' i muž ńezin. Ali teško se namirit na dobro. Kaže se, da je velika srića namirit se na dobra końa i vaļalu ženu. Teško čoviku, kad se namiri na zlo-ćudnu žensku glavu. Ko se u zlo uprti, kaže se, teško mu ga se do smrti. Ne će da posluša, 'oće svaku na svoju, pa da se čovik ne ļuti i Boga ne vriđa beštimon, prigne se on rađi. Ako je naložit ogań, donit drva, vode, dat prasadin, kokošan, ispustit blago, ona se uvik vadi i omińe: ne mogu od diteta, ajde ti. Dođe čovik navečer iz poļa, od truda jedva se miče, večera nije gotova, toka (toccare, dolazi red) ńega poć spremat, dat životińan. Ujutru namisto da se ona prva ustane, red je ńemu na noge, pa pustit blago na pašu, spirit vatru na kominu, a ona ti se uvik bàja (tužaka) okolo onog blaženog diteta u zivci. Je li boļi kus mrsna ili kapac zdravijega vina, gucne prije žena nego muž, ona priko dneva sazivļe kume i posestrime, onoj rižań slanine, ovoj komad brašenice, pa se išćakulaju i nacukaju (napiju) iz bukarice, a muž bidan o tikvici kvasine, dvi ļutike ili kapule i komad 'lipca cili ubogi dan lomi se

[1] U mog susida Mije stariji sin Ante doša' iz Pole, izvršija kraļevu službu, bija po naravi vitren, ne 'tija se priklonit rađi poļa. Mater i otac dogovarali se, ne znali, šta od ńega učinit, a starija će jin ćer, udana: Znaš, ćaća, ženi ti Antu, odma' izać će mu vitar iz glave; ja se sudin po sebi, kakva san bila divojkon, a kako mi je sad.

u polu. Take su žene umet kuće. I dici ne znadu dat dobra reda i nauka, ne će pokarat, usvistit, ošinit, pa sve da 'oće kuću upalit. Kad se namiri na taku nevolu, čoviku je težje, nego da je u tamnici, jer je sluga, izmećar, sužań svoje žene. Čuju se ludi iz taki' kuća, 'di se jadaju: Otkad se oženi', otad se me svaka čapa čapi: šta nije u me grom s neba prije, neg san u ńezin dvor pristupija! Rič je, da je žena radost i žalost, kako koja, a da je mańa žalost čoviku, kad mu kuća izgori, nego kad se na rđavu ženu namiri.

Udovac, ostane li brez dice a još je mlad, ženi se, nego ako mu ne dadu domaći ili je boležljiv. Ostane li mu i koje dite, niki se opet oženu, ali se dica u kući lutu na ń, šta jin vodi u kuću maću, koja nije nikad ka' majka. Zlosrdna dica ne će da ga slušaju, uzjogunu se, otmu mu 'dikod i zapovid, vlast iz ruku, pa pod starost pati svaku rđu i nevolu. Rodi li mu žena, prva dica ne mogu da složu s polubraćon, jer mater voli svojoj dici nego pastorčadi, navlastito ako joj čovik ništa ne govori i ne smeta. Ne oženi li se udovac, a ne ima u kući ženska, briga se san po sebi, plati u selu koju žensku, da ga okrpi, opere, uredi mu vunu, sukno, pomete kuću, ili nađe najmenicu, koja mu opremi, šta on ne more doseć. Kad mu dica podrestu, izminu ga u svakon poslu, a neton muškići stignu na godine, stariji valja da se ženi, kuća ne more da bude brez ženske. Obudovi li čovik star, pa se sinovi poženili, ali on još u dobrin godinan, ne pušća on vlasti iz ruku, on vlada kućon. Sinovi ga slušaju, a neviste krpu, peru i uzdržu, sramota bi jin bila prid sviton, da držu svekra odrpana i nečista. Još jin je jedan kraj na pameti, ako ga ne budu pazit, moga' bi se on po vragu oženit, pa jin dovest napast u kuću. I ne mislite, da se to više puti ne dogodi, stara se udovčina lipo oženi, svit se ruga ńemu, šta čini pod starost, ali više se ruga ńegovin nevistan, šta su ga do te nevolje dotirale. Bilo je udovaca, koji su se do tri i četiri puta ženili. Uzmu koju udovicu ili divojku, koja u'vatila tri četiri križa (30—40 godina). Dogodilo se, da je udovac od 72 godine uzeja za ženu curu od 18 godina. Ona je išla za ń, jer bogat, a ona bidna siromašica, ne dakle za ljubav nego za lutu nevolu.[1]

---

[1] Kad se udovac napovidi za ženidbu, počmu mu trubit po selu. One noći, kad se vinča, ubiju staro magare, rasiku na komade, obisu o vratiman i razbacu naokolo kuće. Staru udovcu, koji se ženi, pivaju:

Stari starče, šta će ti divojče?

On odgovara:

Meni staru šta i tebi mladu.

Starci. Starost velika je žalost. Kada čovik u'vati svoji' sedandeset i više godina, pada život, tavni pamet, zalazi u starost. (U Podstrani kažu: zaša' u muńene godine.) Unučad ji' zove *dide* i *baba*, a kućna čeļad *stari* i *stara*. Odiću nosi starija čeļad ka' šta je nosila u svoje mlađe dane istog kroja, iste robe, samo šta ne ima na sebi velika nakita nego sasvin prosto. 'Di je veliko uboštvo, starci nosu poderčine svoji' sinova, ali i to za ļutu nevoļu. Svit se naučija gledat staru čeļad u ńi'ovon starinskon odilu, pa kada opazi na staru čoviku gaće napravļene s bruson, čini jin se, da to nije više oni starac. Ne ļubi stara čeļad nove mode; je li se divojka priobukla u novo varoško odilo, ona će starica odma' na ńu pomrkoćat (zlovoļit se) i svašta reć do ńezina pošteńa. Osobito ako je šarovito, mrsko jin je, udara o'lošću i grijon. Niki starci razabrani kažu: Novi narod, nova odora, svaka iđe svojin vrimenon, mladost ludost! Ako ko nosi gaće po lacmansku (gradsku), prvi će se starci narugat: Nu ti ga, nu ti, gospodičić, a po večeri gladan, ili: Vanka paša a u kući vari mu se kaša.

Stara čeļad, kada još more na nogan i kada je lipo vrime, izađe u poļe, da pripazi goveda, liti pase jańce, ima pomļu, da końi budu natimareni. To u Docu, 'di je dosta blaga, a u dońin i sridńin Poļicin starac će izać u vrta', da radi štakod o zeļu, povrću, radit će u rukan, obdilat drvo, kamen u dvoru, konobe, okrpit opanke, a starica će izagnat nablizu po podvornican na pašu mazge, ovce, oplest će bičvu, okrpit gaće, sve dok može nogan list i rukan krećat. Čeļad posve stara ne izlazi iz kuće, najviše u dvorišće ili na ulicu o stapiću dobata, da se malo razgovara i čuje, šta je nova u svitu, ili stoji uz ogań, drži u ruci krunicu i moli Boga.

Star čovik, je li bija viđen u mladosti, časti ga svak i u ńegovoj starosti. Najveće poštovańe vaļa da mu bude od ńegove dice, ńegovi' ukućana. Dođe li prijateļ u kuću, stari čovik kućni domaćin sidi š ńimen za stolon; kad su težaci, kad je pir, brguļa, starijemu čoviku zna se misto uvr' stola. Sramota je velika vidit starca oca ili dida, da stoji kod komina, pa makar mu se dalo jist sve 'nako, kako ostala čeļad blaguje na stolu. U nikin kućan dogodi se, da starac stoji uvik u lugu, jer mu sin još zarana oteja zapovid, a nevista našla se kučka zločesta, pa od bidnog starca niko u kući ni pomenka ne ima, koliko da ga nije živa. Čuči jadan starac uz drvar blizu komina, zakabanija se u ništo stare kaputine, poteže siroma' očenaše po rukan; moli Boga i grije suve stare dlane uz plamen s komina. Dobra je drugarica starcu lulica i bukarica. Reče se, da je vino

staračko mliko. U mladu krv vre, a u staru mre, pa je vaļa oživit, ogrijat. Nije do ruke više puta ni lulica ni bukarica, jer sin ne'aran, ili ne more se za to trošit, pa je starcu dobro i komad kruva, da glođe, malo zeļa, sočiva, kapac bevande, kako se more. Za obnemogle starce u nikin kućan izvadu iz tasa (velika zdjela) sa stola u čańak (zdjelica) jiće, pa jin se stavi uz komin na banak, 'di sidu, jer se mlađin mrska gledat za stolon starca krmeļiva, navlastito ako je zaduļiv, pa mu se uvik nadimļe kašļat. Malo je koji starac sasvin zadovoļan u svojoj starosti, svaka mu mala smeta, a kada je u neimajstvu, pa mu nije ono, šta je naučija u mladosti, tuži se, grize se, svak mu je kriv, a najviše, to se zna, kućna čeļad. Čuje se puno puti, 'di stara čeļad zazivļe smrt, 'di govoru, da su ńi'ove noge nad jamon, da vaļa umrit, dodijali smo sebi i drugomu. Kad su progońeni u kući, vapiju: Blagosovļena smrt, koja bi me digla s ovoga svita!

Život prema zanimańu i imutku.

Pastiri. Sva čeļad, koja pazi blago, zove se *čoban*, pa bija uz ovce, końe, koze ili goveda; samo kadikad čuju se riči *volari*, *ovčari*, *kozari*, *jańčari*. Za ovce i koze čobani su mlađa čeļad, ponajviše cure; za końe i goveda starija, a to kako u kojoj kući ima. Ritko je vidit, da se najde najmenče samo za pazit voļe i końe, jer nitko ne ima veliki broj toga. Za sitno blago ko ne ima doma čobana, najde najmenicu ili kakva momčića. U primorju, 'di je malo blaga, pripazu jedna drugoj ovce, iđu na pored. Najmenici mala je plaćica, ako služi za novce, jednu 40 kruna za svu godinu; ako li za robu 10—12 aršina sukna, a toliko kupi joj se postava, uz to šudar, preglača, čarape, novaca jedan talir (4 krune) ili ovca, pa opanaka, koliko raskinu, i spizu, to se razumi. Nike divojčice poslušaju, pa i za šaku suvi' smokava, za krtić kruva prizajmu tri četiri ovce svoje suside sobon u pašu. Stoga se čuje besida: Krtić šušu pase.

Čobanče nosi odiću ka' i druga čeļad, a kad iđe u pašu ter ne dolazi u podne na užinu doma, ima na kostiman „čobansku torbu“, u ńon nosi kruv i smok, a zimi zamota se biļcen čobanskin, u ruci nosi prut, čin goni blago. Čoban nosi u torbici za 'ranu kruva, sira, kapule, luka ili kunpira; zimi malo koje čobanče nosi sir za smok, nego ponajviše kuvani' kunpira, boba, pregršt smokava. O Božiću i pokladin nosi mesa, slanine i vina, a o Uskrsu jaja; tako o brguļan i pirovin, kako je boļe u kući, tako je i čobančetu. Čobani se sastanu obdan u paši po nikoliko ji' zajedno, stanu u plandišće, iz-

vadu iz torbe užinu, izrižu na torbu kruva, sira, kapule i jidu zajedno. Uz proliće kada prolizu spuži, nakupu ji', spiru ogań pa ji' peku. Uvečer čoban jide s ostalon kućnon čeljadi iz iste zdile, pa bilo domaće čeljade ili najmenče. Najmenica spava na grečican ili u šuvitu sama ili s divojkon, kada se nađe u kući. Kadikad leži najmenica s udovicon, pa taman da je to kućna gospodarica. U gorńin Poljicin sve su cure čobanice, pa kad je dernek ili svetac, jedne ostanu pazit blago, a druge iđu doma u crikvu na misu. Neton se dovrši misa, vraća se svaka svon blagu. Tako se izmińuju redon.

Kada čoban muškić pazi liti blago u sridnevice, kopa pasiku, ako je u Mosoru, zagradi ogradu ili pomaže žet žito, ako mu nije daleko doć do ńega. Je li momče za blagon, štije pisme, koledare. načiña kakvu zabavu britvicon, ka' škatulicu za šulverine, kamiš ili ogledalo. Ženske ponesu u čobanstvo šit odiću česovu, pletu igle ili predu kudilju, a kad je vrime žetve, ostavu životińe da planduju, pa žeńu travu i žito, doklen za'ladi, a unda iđu okupljat, neka blago pase po za'ladici. Čoban dobar je svojin blagon, kad ga blago sluša; ako li je pošćetno, čini škodu, utiče isprid čobana, viče, kune ga, a puno puti zna ga i udrit. Javi li čoban blago, zove se obišno po imenu i kaže: cu, cucu!, sis, sis! na moj na! 'odi moja 'odi!

Čobani se ubrzo ponenavidu, nevirno jedno na drugo, ako je utra' u bolju pašu. Kada potare čije blago žito, eto smutńa gotova. Gospodar žita potvori sad ovoga, sad onoga, ili oni, koji učinija šćetu, potvori na drugoga, oni pravedni podnosi ukor i sramotu, izvrgnu se od toga ružne beside, psovańa, dođe i do bovanica. — Navečer kada čobanice iđu svojin kućan, nije jin dika, da ne nosu ništa kući iz paše, pa će svaka ili repčić ili naramak travurine, suvaraka ili praške, neka se vidi ńezina valanost. Reče nika svojoj ćeri čobanici: Donesi mi, ćerce, makar upret.[1]

Čobanin lipo prolazi vrime, mali trud a plandovańa dosta, stoga i je besida: U čobana sida brada, a cila snaga. U čobanstvu čuje se svakaki' pošalica i pismica, a cili uboga dan šta ćeš da radi mladost, nego na igru. Muškići igraju na puca, na kapicu, na šolde, na Marka i Gospu, na ploke i bak; ženskice na piljke, na prsteńak, na litru, a kad se pomiša muško i žensko na plandišću. igraju „slipog miša", na „zečkońu" ili „sakrivaču". Čuje se 'dikoja pisma,

[1] *Upret* 'oće reć u što se zapreće ogań uvečer, da prinoći do ujutro. Po mnogin kućan u Poljicin ne užiga se šuverin (žigica) ujutro na kominu, jer se uvečer zapreće žerava u lug, a ujutru dosta je razgrnit, eto ti ugljena žive žerave za naložit ogań.

ali malo o pastirini, nego iz pismara o junaškon megdanu, o boju, o ļubavi. Čuju se popivati ove pismice:

1.

Oj Mosore, moj debeli 'lade,
Šta u tebi čobanice rade?
Lomu grane pa se mu'an brane.

Ili ove za malu dicu:

2.

Igrala se dva tri
S jednon malon trlicon (divojčica)
Pod zelenon smokvicon;
Smokvica se zeleni,
Trlica se veseli:
Udat će se k jeseni!

3.

Šira mira do mora
Ovce pase Todora,
Na vodu ji' gonila,
Na ulici brojila,
A pod jelon spavala.
(Matko.)

Čoban, koji noćeva na stanu uz blago, ima svu svoju potribu, tu mu je pokrivena kuća, u kući komin za ložit vatru, za spremat večeru, a zimi uza ńu se grije i suši obuću. Svaki dan šaļu mu kruva iz doma, a vrtla i kunpira ima na stanu, u litu mlika do grla, pa san sebi sprema. Niki se čobani priviknu stanu i ne maru doć doma k ostaloj čeļadi.

Zanatlije. U Poļicin ima zanačija na svaku ruku za svaku potribu. To su ļudi seļaci, koji se naučili radit o kamenu, zidu, drveću svake vrsti, kovačiji, koji znadu palit klačine, načinat mline, popravļat reloje (ure), šaldavat mideno suđe, radu opanke, kroju i šiju robu. Zovu ji' *meštri*. Niki prošli svit pa znadu navrnit ruku na starinske rađe, izdilat će iz tuča tele, kvočku s piplićin, prsteńe, kip Kraļevića Marka i druge stvari ter prodavat u Muzej pod ime antikaļe (starina); donapokon i krive novce slivali. Sve zgrađe: kuće, crikve, zvonike, pokopišća ili ćimatorja, sve pokućstvo: stole, skrińe, sidalice, postele; kovačke rađe: puške, maškline, motike, brave, kļučanice, za konobu turńe, bačve, za poļe minavańe trapńe, mace, — sve to izradu naši domaći majstori. Nijedan od ńi' nije bija na kojoj školi u gradu, nego su sve samouci, ili jedan se uči uz drugoga. Baš pravi' zanačija, koji živu samo o zanatu, i ne ima u Poļicin, nego svaki se od ńizi prikloni i rađi poļa, dok ima rađe od svog zanata, uvarno mu je dobit, radi i dobije, a kad toga nije, pri'vati se kopańa, orańa spored drugin težacima. Odilo nosu naši majstori ka' i svi drugi ļudi po selu, nije vidit nikakve razlike.

Pravi majstori radu pod plaću, na nadnicu (2—3 krune i 'rana) ili na pogodbu toko i toko za rađu. Daje mu se odma' unaprid

jedan dija, a drugo kako napriduje rađa, a podmiri se sve, kad je sve gotovo. Mańe zanačije ne će uzest novca za mańe rađe, nego dobro ji na'rani, a plati jin se u nadnican, koliko on ka' zanačija radija ńemu u kući, toliko će on ńemu odradit u poļu.

Između svi' meštara, računa se, da kovač stoji najboļe. U mlogin selin daju mu ńegovu revenu (pristojbina) na godinu u mastu, vinu, žitu, on skupļa strvna slana mesa, a u kesi uvik mu je gotov novac. Nike kuće učinu s kovačen pogodbu, da će mu dat o jamatvi 20—30 boca masta ili vina prama kući, rađi poļa i trošeńu alata, a on vaļa da jin za to priko sve godine kuje, kadgod zadesi potriba, ne smi odbit rađu. Triba li nadometnit ili štakod skovat s nova, vaļa da to oni ukućani kupu i donesu, a kovač ulaže samo svoje ruke. Iz Srińina, Tugara, Sitnoga mlogi gonu u jamatvu mast kovačin u Split na račun te pogodbe. To se zove platit *kovačinu*. U gorńin Poļicin plaćaju u žitu po 2—3 šestakiće, kako koja kuća. U gorńi kraj sridńi' Poļica: Gata, Čičla, Ostrvica, Zvečańe dolazu kovači iz Doca svake godine prid svaku rađu od poļa. Svako selo ima svoj vigań. Kovač snese svoje oruđe, a onaj, komu ima radit i s kin je u pogodbi za svu godinu, napripravi garbuna (uglevļa), pripravi meštru dobar ručak i večeru, on ńemu skuje, sklepa, zaoštri, uredi vas alat za poļe, a kada dođe vrime jamatve, eto kovača priko Mosora, skupi vina i goni kući, — to mu je plaća.[1]

Nike zanačije boļe da nisu nikad ni uzeli zanata u ruke, podaju se na pijanstvo, neredan život, zanemaru kuću i poļe, šta u'vatu, to potrošu po krčman, upanu u dug, propane kuća i zemlje. — Od samog zanata malo ko more živit, ako se ne pridrži poļa i blaga.

Trgovci. Otkad se probili puti, razvele ceste, nabavili kari, otkad počeli pod poļiško primorje ticat vapori, počela se micat po selin i trgovina. Malo koje selo da ne ima krčme ili tovirne. Tu je na prodaju jića, pića, manistre, petroļa, kolača biškotani', salamara, uļa od ričina, sapuna, karte, pera i ińoštra (crnila) za pisańe, kisela kupusa, slane ribe. Prodaje se vino, rakija, uļe za vanka na more, krca se u brode i vapore pa se vozi za Trešt, za seńsku Riku, Zadar, a ništo se goni u Siń i Tril na mazgan, barataje se za

[1] Kada ove (1904) godine došla poruka iz Zagreba od „Društva za namještańe naučnika u obrt i trgovinu", da se šaļu dica na zanate, župnik proglasija s otara i priporučija, jer da je to dobra stvar, prijavilo se desetak roditeļa, da će slat dicu na zanat, a svi u kovače. — Kako to svi u jedan zanat? upita on. — Jer najboļi — odgovori jedan roditeļ; — do popa i kovača niko ne stoji boļe u selu.

žito. Bikari trguju s životinon, jańcin, prašcin, mazgan. Nema došlaca, koji bi zametnija trgovinu, sve su domaći ļudi.[1] Oni se gledaju lipo sa sviton, prodaju kako komu, novo za gotovinu ili na oduževinu, počkaju (počekaju) od litine do litine, naplaćuju se maston, uļen, višńan pa i nadnican, dok nategnu svoje, a pozovu se više puta i na sud, da utvrdu račun, jer bi kogod moga' i zanikat ili štano se reče, ponit na duši za one male peškeše (sitni računi).

Ļekari. Narod zna razlikovat likara, koji liči naravnin načinon, od čarovnika, koji diže čare i čini zapise proti bolestin, koje ne dolazu, kako oni gataju, s božje strane. Bilo je muškića, ali ponajviše je ženski', koje su povr' bolesnika govorile nike molitve, činile križe, gatale u rđave oči, u za' udes, ali danas je sve to mańe toga, svit se dozivļe pameti pa ne viruje u svaku ludost. U doņin Poļicin još se zavađaju za tin načinon ličeńa, nazad malo vrimena išlo ji' je nikoliko iz Podstrane u babe Topuše u Šibenik, da ji' liči od bolesti. Danas ima u Poļicin dosta muškića i ženski', likara i likarica, koje liču travan rane, ozlede, znadu napravit išćećenu ruku, nogu, prorizat ranu, a na babine uroke malo ko više misli. Prije nego domaći likar 'oće da napravi ruku ili nogu, zovnu popa, da prikriži, ili odvedu bolesnika u crikvu, neka mu natrese robu. Kad dođe likar iz grada, anda mu se pokaže bolesnik, a doklen on stigne, pripomaže štakod i domaći seoski likar. U svakon plemenu naći će se čeļade, koje se ništo razumi u bolest. U litu sakupu se nike trave likarice, kad je potriba, učini se melem i privije na rane.[2] I blago naš domaći svit zna ličit, a osobito postariji čobani, koji se više izvižbali u čobanstvu. Svit ji' zove krsnin imenon, ne daje jin nikakva drugoga prizivka, za šalu reku *likar* i *likarica* ili muškiću za porugu *šijor dotur*. Plaća jin se štakod u novcu, ali ponajviše u jiću i piću, učini jin se koja ļubav, zgodi jin se živinče, izradi koja žurnata (nadnica) u poļu, daruje se masla, sira, duvana, strvna mesa, cukra, kave. Ima ji', koji ne će nego za novac, 'oće talir (4 krune), šta ti napravi ruku, nogu, 'oće masta, ako te škapula (izbavi) od crnog izmeta. Baš za pravo reć, o tomu zanatu

[1] Je u Podstranu doša' iz grada niki trgovac Ļubetić, drži malu butigu apalat i svake struke za jiće. Daje uz priličnu cinu, a narod mu plaća u novcu ili u mastu o jamatvi.

[2] Između Gospojinâ (15/8—8/9) tražu se likarije po poļu; širope trave, ivice, kaduļe, božuri, pa macagrabuni, mišići, spuži, najboļi je to vakat. I jaja se ostavļaju u ovon zemanu, ne će se išćetit za cilu godinu.

niko i ne žive, ļudi su težaci od poļa, ali 'oće da mu se naplati ńegova danguba.[1] Kad svrne nevoļa, čovik se i pećini klańa, štano se uža reć, tako i ļudi po selu u nevoļi zovu seoske likare, častu ji', dok vidu, da je koja vajda od ńi', a poslin jin se i rugaju, jer oni se meću u puno stvari, govoru, da znadu više nego likari iz grada, koji da truju narod.[2] Bilo ji' je stoga i po pržunin (prigione, tamnica), jer bi se puno namećali gradskin likarin. Ža' je svitu, kada čuje, da je koji seoski likar opasa' tamnice ili platija multu (globu).[3]

Gajdaši. U gorńin Poļicin nađe se svirača na diple, svirale, na mišćić, guslača na guslė; ima ji' u Primorju, koji znadu udarat (zvonit) u 'armoniku, ali da od toga živu ili koju plaću primaju, toga se nije čulo. Kad je koja gozba, pir, brguļa, kada biskup dolazi u krizmu, nađe se guslač, diplač, da razveseli družinu; dobro se najist i napit — to mu je plaća. Kroz nika sela uz more prođe Talijanče sa sviralican, nosi čuvitu ili šimiju, prodaje nikakve bulentine (ceduļe) za sriću, baci mu se komad kruva, slanine, a pop, učitel bacu po koju pàru. Domaći svirač nit se o tom bavi nit o tomu žive.

Sirotińa. Siromaj je, ko ne ima o čemu da radi i žive kod kuće ka' ostali svit, pa mu je red, da iđe po svitu tražit, o čem će živit, ili rađon ili prosjačeńen. Zove se prosjak, koji uzme šćap u ruke, torbicu o rame pa iđe od kuće do kuće na put božji, da pita karitad (milostińu), jer star, obnemoga' ili betežan u tilu, nije kabel (sposoban) za rađu i dobitak. Svaki siromaj ne iđe u prosjake, je li dobra života, zametne se glavon priko svita, 'di mu se trevi prva prigoda, namisti se na rađu, dok izbije šoldu (novac), da iz'rani sebe i ukućane. Prosjaka je lako poznat, neton ga vidiš, na ńemu

---

[1] Niki Jurišić ličija rematižam. Za svaki melem pita' 4 vijorina. — Kako to skupo? — pitali ga. — Eh ne znate ļudi, — reka' bi on — da je u ń išlo 4 duzine (48) sami' žumanaca od jaja u 9 voda ubijeno, a 'di je drugo?

[2] Pita' ja Matija Tomaša: Bi li se ti, Matiju, posigura' izać prid ove likare, šta uču u Beču? a on mi: Neka dođe najvarkliji (najvrsniji), neka mi zapne u 150 misti i bolesti tila ļudskoga, evo moja glava s ramena, ako mu na svaku ne odgovorim.

[3] Čulo se je baš ove godine (1904), da je Tadija Bekavac, vridni seoski likar, bija osuđen na misec dana tavnice, tužija ga niki mladi likar iz Omiša. Svakomu ža', čuja san od stotinu ji' 'di govoru: Kako ga duša ne boli, je li mu to pošteńe, ne bi miritalo toga likara nikad zvat u selo, Bog mu ne će dat nikad sriće!

je sve jadno i ubožno, 'aļetine ništo poderane na tilu, lice za'rđalo i neoprano, ispaćeno od glada i svake nevoļe, kućica na propadnuću, prazna ka' gola jama. Prosjak dođe prid svačju kuću od svetka i petka, ńemu je uvik serbezno (slobodno). On skupļa u torbu kruva, mrsna, u mišćić uļa, i šta uprosi, nosi kući ili proda, da u'vati novca.

Sl. 58. **Gorńa Poļica.** Gajdaš i guslač.

Ko ne ima oca ni majke, zove se sirota. Da nije sirote, govori se, da ne bi ni sunce izlazilo. I u selu svak će pogledat na sirotu, navlastito dok su nejaka i ako su u siromaštvu. Neton umre roditeļ kućni starešina, sud namisti prokuratura (skrbnika), koga od bližńe

rodbine, kad se more nać spodobno muško čeljade u plemenu. Skrbnik se briga za siročad, on ji' zastupa na sudu, na seoskon zboru, u bratovšćini, nalazi težake. da jin obradu polje, sve to dok su nejaki. Kad se podgoju i dobro uputu, stariji brat ili sestra uzmu upravu od kuće, prokuratur malo razbije za ńe glavu. Kad je koji veći posa', upita se uvik skrbnik, a navlastito kad dođe vrime udaje ili ženidbe, valja se š ńin svitovat, on je otac i majka, on traži i isprosi curu za momka, a namira i divojci prosca za udaju. Ako siročad nije ostala u dugu, a ter ima svoje bašćine, neton malo potkrljaju (podrestu) muškići, pridignu se i živu lipo, more bit i bolje, negoli da jin je živ prosutak otac. Ostanu li u veliku dugu na tanku stańu, a nisu skladni za raďu, propane stańe, razaďu se po svitu, ko na službu ko na raďu, trbuvon za kruvon. Kad potegne nikin srića na svitu, nakesaju se, iskupu didovinu, opet se povratu pod starost na očev toprag i živu spored drugin.

Sirota ne žive ka' bogataš ni po kućan. ni po jiću, ni po piću, ni odići, ni obući, ali zna sastavit godinu, Bog je ostavija svakomu da žive, kršćenu i nekršćenu. Reče se, da žive trtak u kupini ka' i ora' u visini. Najgore je divojci siroti, pođe li po tuđin kućan na službu, prigoda je svaka u svitu, zlo je svuda čeka, a doma nikoga za ńu srce ne boli, kad ne ima majke, more se reć da ne ima nikoga do Boga na nebu. Piva se o divojci siroti:

Crna gora razgovora nema,
Ni divojka, koja majke nema.

Rekli bi stari ljudi, da svr' sunca nî svitlosti, a svr' majke nî milosti. Sirotu bidnu svak požali, u bolesti svak priskoči, čini se dilo milosrđa. Ne zna niko, šta koga čeka, reku matere dici, pogledajte na sirotu, dobro se dobrin uzajmit; ne znate, dica, šta more i vas dopast. Muškić sirota, ako je samo valjan u rukan, lako se oženi, osobito kad je jedinac, a i divojka, je li radilica i dobra glasa, prije će se udat nego ona, šta je majka pazila ka' oko u glavi, jer ona se sirota privikla i gladu i žeđi pa će znat bolje upravit negoli one sladokusne, šta su se u matere uzmačkale (pokvarile) na dobroj toli (tavola, trpeza).

Sluge. 'Di nije u kući dosta čeljadi za raďu ili pastirinu, traži se momak ili najmenica, oni radu, šta je potriba u kući i polju. 'Di je valjan momak, uvižban u polje, on obredi svu raďu isto ka' i gospodar, a i najmenica nije samo čobanica za pazit blago, nego zamini kućnu gospodaricu, to će reć stopańicu u svin poslin. Župnici drže momka za uređivańe kuće, spremańe u kužini, ako imaju

koña i kočiju, da i te nadgledaju, timaru, čistu. U službu iđe potišnija čeljad, koja se ne more na svomu domu 'ranit, jer puno čeljadi a malo stańe. Iđu u službu dica muška, jesu li mitili desetak godina, ženskice, kad su malo veće, pa odrasli momci i divojke. Nije sramota ić nikomu u službu, osobito ako se namiri na dobru kuću, jer mu ne iđe na nikakav ružan oli nepoćudan posa', ka recimo pazit magarad ili prasad, nego radu sve spored kućnon čeljadi. Muškića, koji radu teške posle, skupla je plaća nego ženskin, pa da je ono i veliko. Dici se daje mala plaća, kako mogu zaslužit, dobro je da se i pri'ranu, zaodiju i zaobuju. Velikon momku plaća je na godinu 30—50 talira, 60—100 vijorina (120—200 kruna), kako koji mirita prama kipu i voli za rađon, suviše opanaka, koliko razdere, košulja, krožet. Daje mu se uvik i štakod staražine kućne. Župnici plaćaju obišno na misec 10—20 kruna, ako zna oprat, šuprešat, obrit gospodara, i štakod mu pisat u oviciju (župni ured), pribaci mu još krunu krunu do 25. Dici od desetak do petnaest godina daje se 25—35 kruna na godinu, ženskadiji samo ništo robice i jedan talir (4 kr.). Sve sluge imaju odilo, 'ranu, posteļu, svaku drugu potribu ka' i druga kućna družina, sluga je u jednu rič ka' i kućno čeļade.

Popa zove sluga *gospodaru*, a po drugin kućan ne će nego po imenu krsnon, nego ako je u kojoj uglednoj kući, samo kućnog starešinu zove *gospodaron*, a domaćicu *gospodaricon*, sve ostale ukućane spominje po imenu: *naš Ivan, naša Pavica.* — Kad se razgovara s drugin, onda kaže *moj gospodar* ili *gospodarica.* Kućna čeļad zove slugu krsnin imenon i kako se zove kućon, a kad gospodar ili gospodarica govoru s drugin o slugi, kažu *naš momak* ili *naša najmenica.*

Kad sluga ili službenica puno stoju u jednoj kući, teško jin se dignit pod starost, služu, dok mogu list, a ne pitaju nikakve plaće od te kuće[1]. Oni se zaļubu u dicu svoji' gospodara, ka' da su otpala od ni'ova srca, dušu bi jin dali iz prsiju, a dica imaju obzira prama starin slugan ka' da su jin u rodu.

Prosjaci. Prosjaka slipi', 'romi', nimi' i gluvi' vidi se svaki dan

[1] U moje pokojne babe Petrinove Jure Bilić iz Doca služija je više od 40 godina, a Periš Ante s Ugļana doša' iz ditinstva u Jesenice i sta' na službi u Jerana više od 60 godina, Prelas u Novakovića više od 50 godina, Jele Šipalova u Nazora 49 godina. Pod starost ne daje jin se plaća nego 'rana, u bolesti likarija, a na smrti ukop ka' svakon kućnon čeļadetu.

prosjačit po selin, na nikin nije vidit nikakva betega, ali su siromašni a nenaušni velikon trudu, pa uzmu šćap u ruke, 'odaju po svitu, da jin Bog štokod providi. Baš čisto iz Polica sasvin je malo prosjaka, dolazu u nas iz drugi' sela od Cetine, a ponajviše od Imocke krajine. Kad prosjak dođe prid vrata, reče: „Vaļen Isus, kućo kršćanska!“ Zlamenuje se, uzme krunicu u ruke, izmoli Bogu po koji Očenaš i Zdravu Mariju za „duše mrtvi'“, „za sriću, zdravļe i svaki berićet domaćina i domaćice“. Na svršetku molitve svaki prosjak zasladi pobožnon pismicon:

Prava viro Isusova,
Ko te umi uzdržati,
Daleko će paklastati,
Raja vrata 'oće naći,
'Di se Gospe sinu moli:
O Isuse, sinko diko,
Nu pogledaj gori doli,
Kako ti se vas puk moli,
Vas narode, svi kršćani.
Prosti, sinko, prosti, diko,
Za majčino bilo mliko.
Isus majci ne ispriči
Već joj reče slavne riči:
O Marijo, mati moja,
Ne mo'š ništa učiniti,
Prolij suze pa ispiri,
Prostri kose pa istiri.
Žudije me jednoč muče,
A kršćani svaki danak,
Ne bud malo ni golemo,
Ne bud dica ni ditići,
Oni ne će ričon reći,
Da se ne će mnom priseći,
Mojin mukan, mojin ranan
I mojizin drvon križa,
Na komu san izda'nija,
Za grišnika krv prolija.
Potrese se nebo i zemļa,
Spopada me krv i voda
Za spasenje svog naroda;
A da vidiš malo potle,
Kakav ću jin ogań dati,
Ne će moći izgoriti
Ni meni se umoliti
Leteć nego polomiti,
U more se potopiti.
Sveta zvona zazvoniše,
Anđeli se pokloniše;
Jedan veli: slava Bogu!
Drugi veli: tako bilo!
Treći veli: o Isuse,
Sagni mi se doli blizu,
Da u'vatin bile ruke,
Do tri čavla Boga moga,
Vidiš sada koga svoga?
Vidin glavu okruńenu,
A ispod ńe potok krvi,
U dolini Mandalina
Primi Gospu na kolina,
Kleči Gospe vanka grada,
Ona čeka sinka draga:
Daj mi, sinko, križ poviti,
Za ńin ću ti krv proliti.
Isus majci ne ispriči
Već joj reče slavne riči:
O Marijo, mati moja,
Velika je žalost tvoja,
Ne mogu ti križa dati,
Iz križa će sunce sjati,
Vas će narod obasjati.

O Isuse, budi 'vaļen
S Divon Majkon uvik — amen!

Ili za dar zafali nazdravicon:

Kolo ti 'odilo,
Žito ti rodilo,
Vôci ti bukali,
Dušmani jaukali;
Ko ti o zlu mislija,
O ličini visija,

Kad te Bog pomoga'
Niko ti zla ne moga'.
Kravice ti vôke potelile,
Za ńima se šena zelenila.
Rodila ti bilica šenica
U dnu busata,
U sridi perata,
U vrju klasata;
Bio ti klasić
Ka' popov štapić,
A snopić ka' čitav popić;
Čelice ti sunce oštitile,
Koze bâre prikrivale strane,
Bile ovce i brda i doce;
U kući ti svaka srića bila!

Blagosivlje mrtve i žive, želi od Boga svaku sriću: „Bog ti da' u toru i košu, u volu i koňu, više osvitlalo nego omrcalo. Bog da' mrtvin pokoj a živin zdravlje i veselje, mon dobron gospodaru i gospodarici i svoj ńi'ovoj družini. Bog ti blagoslovija na moru mornara, na polu težaka, na putu putnika, na vojsci vojnika, u gori čobana, a u kući stopańicu. U kući ti dugo slime, rodilo ti svako sime; vočići ti bukali, koňi ti trkali, a dušmani jaukali". Starcu će zaželiti „starosti se nanosija", mladiću „mladosti se nauživa'", a popu „sveti' se misa nagovorija". Kada svrši molitvu, prosjak reče i ovo: „Ova moja molitvica Bogu na čast i pošteńe, mrtvin za pokoj i prošćeńe, a živin za zdravlje i veselje". Prikriži se: uj'm' Oca, Sina, Duva svetoga — Amin! pa pita: „Moj lipi gospodaru, pogledaj na siromaja, Bog na te pogleda', udili ubogu na put božji, Bog tebi udilija na ovon i onon svitu!" Niki i ne molu Boga, nego se prikažu na vrata ka' *pogorioci* — izgorila jin kuća — ili *gradobetci* — obija jin grâd (tuča) polje. Mlogin ne valja virovat, nego se pita od ńi' karta (pismena potvrda) od ńi'ova župnika ili općine. Događa se, da se niki pričinu ka' da su gluvi ili mucavi, a niki izvratu prste i ruke ka' da su klasti, niki opet zaviju glavon, vrljaju očiman, vodu ji' u uzican, ka' da su, Bože učuvaj, van šesta (pameti), sve to dok su priko sela, da bolje izmataju, a kad su vanka priko polja, zdravi ka' dan. Mladu zdravu čoviku, koji iđe u prosjake od karoństva (lijenost), grijota je išta dat, a betežna i stara prosjaka grijota je odbit od praga poradi ljubavi božje. Daje se prosjacin žita, kruva, kunpira, vune, po koju rizicu slanine, ulja u mišćić, kapac vina za napit se i po koji šolad. U koga pritiče stare robe, da mu se košulja, stari krožet, obuće, kako kò more. Dilo je milosrđa primit siromaja na konak, dâ mu se štakod za večeru, zgrije se uz vatru na kominu, moli Boga, pa iđe spavat u pojatu na slami. Ne valja se nikad izadirat na siromaja, kad ti bane na vrata. Ako mu ne mo'š ništa udilit, daj mu baren lipu besidu, pa mu reci: Bog ti da' na drugin vratin.

Malo je prosjaka, da ne ima baš ništa pod nebon, komadić ku-

ćice, laptić zemļe ma koliko nokat ima svaki prosjak, osin mulaca, koji ništa ne imaju, jer jin se ne zna za starijega (oca i majku), od nikoga ništa ne ubaštinili. Mulci (nezakoniti) skitaju se po selin, šta uprosu, prodadu za novac, osobito masta u poļu za vrime jamatve, žita po guvnin u žetvi, a šta u'vatu novca, daju kojen pouzdanu čoviku, da čuva. Niki se podaju pijanstvu, pa jin vas svit ne more doteć, u vinu i rakiji sve poloču. Nije virovat prosjaku, isprid ńega se uvik zatvara kuća i dvor; puno se je puti čulo, da bi prosjak mašija se u kući, 'di niko ne vidi, pa u torbu.

Prosjaci ne imaju svoga društva ni sastanka, skitaju se od nemila do nedraga, na nikoga se prosjak ne obazire, nikomu ne brani prodat, darovat šta u'vati, računa nikomu ne daje. Prosjaci govoru obišnin jezikon ka' i drugi ļudi iz ńi'ova kraja, samo šta malo zanašaju govoron na slake beside, jer oni poznaju onu pučku besidu, da slaka besida otvara gozdena vrata. Više ima prosjaka ožeńeni' i udati', nego brez žene i muža, pa se viđaju, koji vodu sobon dicu, viđa se mater, koja uprti nejako dite u zivku na kosti, pa š ńin u svit. Prije nego je vojska našega kraļa prišla u Bosnu, išli su mlogi prosjaci tamo po turskin selin i varošin, tamo bi gatali na tursku i kaursku po avlijan i pod pengerin turski' bula i efendija, donili od tamo svačesa, da su se niki i pomogli. Pripovida se u Poļicin o nikin Mustapićin i Šamijan s Lovreća, koji prosjačeńen natekli lipo imaće[1].

Cigani. U Poļicin ne ima ciganin kuće ni kućišta. Dođu kadikad iz Bosne, razapnu čador blizu sela, tu spava muško, žensko, staro i mlado; postoju dva tri dana, muškići prodaju kotlenice od tuča za kuvat, da je triba šta skovat, napravit, a ženske skitaju se od ulice do ulice, gataju u sriću po dlanu, po očiman divojkan i moncin, samo da štakod izdrļu (izmame). Kaže narod, da su oni prokleti od Boga, nikad da ne mogu opstat puno u jednon mistu. Stoga se i reče skitalici: nikad mu mira, skita se po svitu ka' ciganče.

Gospoda. Župnik i učitel to ti je sva gospoda u Poļicin. Da je koja potriba, svit zalazi k ńiman, da jin pročita pozov sa suda, učini kakvu molbu, da dadu svita, kako će se vladat. Da je štakod i pritužit se, dođu u župnika, zamolu ga, neka pokara onoga, šta

[1] Pripovida' mi je pokojni stric, da je niki prosjak Šamanović još od ditinstva prosija, malo pomalo nakupova' zemļe, sagradija dvi kuće, podgojija dicu, koja bila radišna, pa nasadija vinograde, i bila ńegova kuća među prvin u selu. Upita ga stric, je li istina, da je on steka' toliko imaće i čime, on podigne prosjački šćap i odgovori: Bog i ovi sve mi je da', šta imam. *J. Simunić.*

ji' oštetija. Iz grada s gospodon sastaje se puk s načelnikon, općinskin prisidnicin, s likaron, advokaton i drugin poznatijin ļudima. Kad naš svit intra (susritne) na putu koga od gospode, krene mu u kapu, pozdravi ga: „Dobro jutro! Dobro prid podne! Dobro prošli! Sluga vaša! Jeste li se umorili?“ (u Sitnon kažu: pomorili, u Docu: sustali). Ako mu je gospodin iz grada poznat, ka' na priliku općinski tajnik, zaustavi se i š ńin će provest mali razgovor; ako li ga ne zna, biži od ńega ka' od vuka. Lacmanče rastrižene velade (jaket), koji se na putu ne javļa i 'rvaski ne će da govori, nije drag puku, stoji odaļe od ńega. Kaže se: daļe, kume, od gosposke gaļe. Gospodičić od našeg jezika, koji se ļubokrvno javi na putu, ugodan je svakomu; reku: nu kako je dińož (dignoso, dostojanstven) oni gospodin ili vlastelin iz grada. Ženskadija i oni muškići, šta nisu nikad vidili svita, kriju se od gospode.

Gospoda zalazu u kuću, kad ji' ko zove, kada je ko bolestan ili kad sami dođu za koju svrju. Kad se nadaju gospodinu iz grada, mete se odma' kuća, čistu skale, tribi dvorišće, koje se dobro ispere i ostrže od kala, katrige (stolice) protaru, posteļe napravu, otegnu malo više lancuni, neka se vidi ńi'ova čistoća. Odma' ji' ponudu: 'oće li šta pit ili jist, izrižu malo sira, pršuta, utoču boļega vina, je li jutro, kapac rakije, aliti voća, grožđa, smokava, prostru zastor prida ńe na stô ili na ploču, gostu ji' ka' svoje prijateļe. Domaću gospodu svit zove za kuma na kršćeńu, krizmi, ženidbi, tako učiteļa i popa, i diču se, da su u kumstvu s tin gospodinon, nosu mu o Božiću i Uskrsu dare u grad. Jesu li svati, zove se pop, učiteļ na užinu, oni više puta i ne dođu, ali drago jin je, da su pozvani toliko za stimanciju (poštovańe).

Nenazočni. Uža se reć, da se planine ne miču, a ļudi iđu po svitu trbuvon za kruvon. Kad komu dojadi doma, reče od jida: šupļe je pod nebon, — to će reć, širok je svit, vaļa na daļe od kuće. Putuju po svitu soldati, koji su imbarkani (ukrcani) na brode kraļeve, a nika mladež iđe navigavat (brodarit) i brodin od trgovine, doklen dobiju koju gastu. Ima ji' osobito u 'vo zadńe vrime, da bižu u Jemerike ili Zelandiju, ili kako su stariji govorili, u karavanu ili Kalivorniju. Niki često javļaju se, pišu kući i rodbini, šaļu novca, otkupili očevinu od duga, oživili, borami! Od niki' ni krvi ni strvi, ili pomrli ili se zagubili u tuđen svitu, pa jin se ne mili ni vratit ni pisat svojin. Od niki' sela iđu i ženske tamo (ali malo), udaju se za kojeg znanca, povede ji' kogod od rodbine u društvu, kad se uputi ńi' nikoliko uskupa. Ukućani ne zaborav-

ļaju ji', pišu jin puno puti priko godine, šta amo nova, kakva je godina, je li sve zdravo, a obično uvik se tužakaju, da jin je škito (oskudno), jeda li od tamo izdrļaju (izmame) koju liru šterlinu. Malo koji da je iša' u svit, a da nije odlučija prije starosti povratit se na očev toprag. Ne ću ti reć za trgovce ili najmenike, pođu u koji grad ili varoš u službu ili rađu, iđe li jin posa' k ruci, oženu se, nastanu u gradu, ne vraćaju se doma, nego po nesreći da mu se podmetne posa', nema o čen živit, pa eto ga pod starost braći na krač (hranu).

(Pisma iz Amerike.)[1]

I.

Vijorak (Now-York) 30/8 —

Dragi Oče Dajinti znati Dasan vala Bogu zdravo Atakose uvan Uboga Velikoga Daće i ovo Moje Malo Pismo naći Ulipome Zdravlju iveselju Svivas uskupa Dragi Oče Dajinti znati Dasanse dežbarka *(iskrcao)* S onoga vapora Na kojemu sanbija *Sueda* ime je bilo vaporu . ijasan ostajo u jemerikan Uovijorku inašasa Kuću Diću Stati Asada viditi Štaćebit Mogu Poći navigati Saigleziman Na trideset Dolari Točini Naši Fijorini 75 namisec ispiza Alineću Negoću ostati Nakraju Paću vidit di će mi Stat Bolji konat Jondaću Pisati Dragi Oče molite Puno Dapitaš Špira Jercega Dije Jure i ukojemuje mistu. Pamipiši indiric *(adresa)* od njega i Pita Anušu Zelovljevu Dije Mate i Pošljimi intiric od nji oma Što se moreprvo To te moli kano Oca Dragi Oče Dajmi znati Jeli Dobro Intrada Jelibilo Kolikomasta Podmutograsun Pišimi Štaje i Kako je Dragi Oče Kažimi Slušajulite Braća Mali Stipe Dase Ostavi Igre virujmise Oče Dakokodir igra Daslabo prolazi Dakle nekseostavi Dragi oče imali Tamo Kiše ovamonije Pala Kažu ljudi Daima miseca 5 Jepala nikidan Kasmo Bili Prikocejana zadvadana Jemalismo Kišu Nadan Velike Gospe i Svetoga Roka Tadsmo Bili Prikoocejana I došli smo ujemerike Na 29/8. Dragi oče Dajmi znati Što je od Pravde s Ercegovin Jelisvršila, koje Dobija. Dragi oče Šta ćeš Dati Pišemviše Jati Neman Pisati Ništa. Nego primi Velečasni pozdrav od tvojega sina Jure Duića Jate Pozdravlja Mila Majko Sasvi Srce Iljubon Kano Moju Milu Majku. Japozdravljan Aimilu Sestru Anticu Kano Moju Sestru Golubicu a koja od Kuće Odoše aonasuze prolivati Ajonkaži Draga Majko Akada kući Dojden Aonaće Mene Pripoznati Ja pozdravlja Mojega Maloga Nećaka Stipana Kanomojesrce Japozdravlja zeta Juru Sasvi srce i Pozdravljan Ivu, Antu, Matiju i Lucu i Katu. Pozdravlja Strica matu Pavla Tomicu Franu Japozdravljan Strinu Matiju a i Matu i Mandu Maloga Stipu i Pozdravi Kuma Franu iuskupa Svekoliko JaPozdravljan Milu Braću ai Stipana ai Antu ai Ivana Milu Dušu Ai Sestru Katarinu Kanobilu vilu Dragi oče Totemoli Adami Pobratimamoga PojimenuNu Juru Grubišina Pozdravimipuno I Stipana Jer je Onmene Pazija Puno utreštu Kasanbija

[1] Priopćuju se bez ikake promjene onako, kako su napisana. — *Ured.*

Kanosina. Pozdravi mi Vitoriju nekmipiše kaće Partit Oninevista. Pozdravimi sve Škerane *(susjede u plemenu)* Ostajtemi zbogon Pozdravite Ujca Antu Zbogon Oče iti Majko Braćo i Sestrice Ostajitemi zbogon

Bog Bog Bog

Čekan brzi odgovor Štase mož Prvo. Pisatćete mi ovako: Mr Jure Duić 19 St. 3 Aven 95 Saut Bruklin Novijork Nort Amerik Pišite Miuredu.

II.

Aseval Na 20 zunja 1904 božepomozi

Dase razumimo dragi brate mate ibože nakom Malo vrimena ukom vašega zdravlja draga bračo dajvam znati dasan zdravo vala bogu tako se uvam umiloga boga iju gospu blaženu dače ijovomoje malo pismo naći Ivas oba ulipomu zdravlju i veselju tovam želim od odmoga sirca da vam dade bog i gospe svakodobro draga bračo što mi pišete dastemi pisali knjigu na 8 : 1. jasamje primija na šes marča i jasamtije odpisa odma asadasamprimija Na 20zunja upodne patije odma pišeme uvečer Na 10 uri dojedaneste draga bračo nemojte mislit dami niste napameti uvik udanu ijunoći ališťoču vala bogu javas nemogu sada više pomoći Zaovo vrime, ali se uvam umoga boga igospublaženu daču van poslati jopet domalo vrimena makar oniko dragi brate bože jaznam datije tesko jati virujen imene moje boli sirce i duša zatobom idamogu jabiteizbavija onakomi bog davo Zdravlje isriću ali još nemogu draga bračo što mi pišete da nije moga bože ići doma damu nije da gospodar na uskrs bolan brate nisimuse proda 100. 50 vorinta vise valja tvoj živote nego vas svite pate molin nemoj taki biti niumicati sebe imene vimislite draga bračo dase i ja negrizem Zaradi Vas ijasam se naplaka naprvu knjigu kasamje primija ja sam i gospodarica odili naseval zajedno u kočiju paja čitam imeni goni suza suzu niz obraz pame pita dašto mije ali mije ko umra doma jajoj kažem da nije niko nego damijese brate razbolija kojimije davo pasaj *(putni trošak)* zadoći amo pasam mislija daćemise smilovati daćemi dati malo Novaca više nego san dobija panedade valabogu Draga braćo nemojte misliti daje lako amo naći novaca tamo je lagnje imanjije dobitak skupo puno amo uzimlju nasto 16 do 18 tovamje živa istina a nemadu vire unikomu jer ji izvara svit izvanka dragi brate jabi želija dabiti doša amo ilibrat bože ali dragi brate mate timi pišeš dati Pisem uistinu dragi Mate brate sadame Moreš razumiti imošmi virovati stati Pisem amoje dobro sasvin stanje tko je dobra zdravlja, aitruda nevali valja se dizati rano nauru po ponoći dase dodjenapolje diseradi amo najviša zima ovi misec i jovi Drugi isada ima amo slane ujutru dva prsta ipustoje studeno ima još brati kokuruza ovi misec Neman više sto pisati nova amo adati pisem od ovi ostali nismo svi blizu jedan drugoga isvakije osebi imismo svi zdravo valabogu jasam imarko zajedno asadaćuti poslati pozdrave Dragi brate jati šaljem pozdrav odmoga Srca iduše imomubratu bozi 1000 50000 puta i tvomu gospodaru gospodinu do vrani 1000 milijuna puta Pozdravimi puno Špiru Gavrana Injegovaoca isvu vamilju njegovu istrica jeru i antu istrinu istipana imandu pišimi je-

lise udala ipo Zdravimi marka sodana Dagaje po Zdravija mate bratmu ijuru isto isvakoga ko Zanas Upita za nas, Zbogon Zbogon Dajte mi šaku ruke Navan moju ✋ Dragi brate Ma te molimte pišimi dije anica tote molim draga bračo moja pišitemi odma sto je tamo nova Javaš brat Jakica Primite od mene pozdrav oba skupa Milijun puta iljada, pozdravimi puno puta imater ićaću pisatćui njiman isvakoga pozdravite zbogom, zbogom pišimi odma

Adijo čekam brzi odgovor.

mojje indiric izvanka Senor Jacomo Vidacovich Buenos aires sta Fe F. C. C. A acebal sut America.

bog bog bog

III.

Bonazajer *(Buenos Aires)* Na 25 dicembra 1903 pomozi ime slavno Isusovo i sveto današnje Porojenje Gospodinovo ovo je perva Deragi otac eto Me kavamin nakom puno vrimena tebi imojoj miloj majki abraći isvoj mojon vamilji. koju san ostavija ulipomen Zdravlju i veselju. Sadaseuvam umilogaboga da će Vas naći i Jovo moje malo pismo sveskupa ulipomen Zdravlju iuveselju. kako seija momu boguvala Gospipriblaženoj naodin. sadaćuvan Kazati moje putovanje kako je bilo, Jasanvan pisa iztrešta kakomije bilo Pasan pisa iZ aburka *(Amburg)* kako semo došli pavam kaŽen opet sve kako je bilo Avimi dobero razumite Minismo išli naćenovu *(Genova)* nego naabrk *(Amburg)* Zašto nije bilo partencije *(polaska)* iZ jenove Pasmo došli utrešt učetvrtak 7 uri iodmasmo isli nadeset Uri uverati *(železnica)* Iplatilismo: 94 vorinta 7 banica šve brodarine. Iodilismo u verati 3 dana ipo i 3 noći inikad nije Stala doklen nismo se Zkrcali nanburk u Nedilju na 10uri ipo Pananje bila srića Nismo ništa stali negojedandan inoć Jedni su stali 25 Dana itrošili izsvoga Žepa Amismo dali Zanoć 2 maraka to je naši 12 banica Pasmose ukercali uPonediljak na 7 uri popodne ipartilismo naponoć Odilismo po pomoru 28 Dana iVala bogu moreje podnilo svakoga dobro Inismo imaligruba vrimena Nego Dva Dana i dvi noći. Deragi Otac nismo vidili kraja prošlobi 10. 15 Dana. i došli smo u bonazajer. našlismo bogu Vala radje svi sedam išli smo u kanap, amoje bila Žurnata *(nadnica)* 3 vorinta alije sada mali dobitak do kokuruza Zanase nema nego brati travu Zaprasad ito valja stati Na Misec drugo vam ovu botu nemogu ništa Pisati Nego deragi otac i majko i braćo i sva Družino primite Pozdrav od moga serca Nadobrovan došli i prošli Sveci istojte dóbro Zbogovan svi skupa primite Pozdrav iljada puta zanajviše tisuća mila moja Majka i Otac Živili sto godina. pozdravite ujnu ujca i svu njiovu Vamilju. Kuma i kumu imladu. strinu stoputi i svakoga kobude pitat za me. pišite šta je tamo nova jesu li svizdravo — mili Pozdrav zbogon moji roditelj. Zbogon ako partin za Ružarij Pisaćuvan — adio — zbogon — vaš arni

sin marko — zbogon.

Kako živu bolesni i nakazni ljudi.

Bolesnik, koji odavna boluje, omrzne san sebi, grize se, prokliňe sebe, vapi smrt, kako ne će da omrzne i dodije ukućanin, koji vala da su mu uvik na službi. Neka je teško dvorit bolesnika, koliko 'oćeš, ali ritko je čut, da je ko zanemarija od svojte bolesnoga: Bog duži, da pogledamo na ń. I prijatelji i plemeńaci dolazu u češće po'odit bolesnika; kada skobiju (susretnu) koga iz kuće, pitaju: kako je? je li mu na lagle? Kada se bolesniku nosi Gospodin (sv. Pričest), svi pratioci želu progovorit š ńin i pozdravit bolesnika.

Klasta i ludasta čeljad ne živu posve loše, ali nije jin ka' drugin čitavin. Ludastu svak će se narugat, nasmijat, ne nosi ni pristale robe ka' drugi, a nije mu ni najboji kus za stolon. Ako je posve berlast, ne će ga ni za stol spored drugin, stavu ga s dicon ili službon u kužinu, kad prijatelj na gozbi, jer nije za diku, a drugi se š ńin sprdaju. Dok su roditeji živi, ima ko da progovori za tog nevolnika, zlo mu i naopako, spane li na milost i nemilost braće i sinovaca.[1] Na nikin mistin pazu ga više nego zdravoga, pa se čuje 'di govoru: milo mi je, grijota je, more me Bog pokarat, more se meni dogodit, šta i ńemu. Ta čeljad ne patu obišno gladon, a da se i mašu tuđega u polu, ne će mu niko ništa, svak žali: ali je on kriv, da mu je Bog uskratija pamet. Pati li (trpi) koje čeljade od padavice ili kakve druge teške bolesti, pa je za smetńu sebi i ukućanin, reče se: Blažen Bog, koji da ga digne, da ne podnosi bidan on'iku muku. Ima li mater betežna sina ili ćer, uvik je tužna, čini zavite, žali i govori: Bog mi je moj da', vala mu i slava, ńegova je odredba, da podnosin muku s mojin diteton na ovomen svitu, neka me minu muke na drugon!

Granuta ili drknuta čeljad jesu *budalaši,* kojin na vrimena dolazi, kako se misec promińiva; oni će izvuć štokod iz kuće, učinit šćetu u polu, opsovat, poplašit, kadikad i udrit koga ili zapalit slamu, sinicu. Svit ji' se čuva i uklańa, jezivo je stat uza úe; dok jin prođe ta luna, poslin su mirni i razabrani. Nađu se niki arlavi, viču, buču

[1] Pripovida se u nikon kući, da su bila tri brata, a jedan „surlude". Ponenavidila ga braća, ne vidili ure ni časa, da ga Bog digne, pa ga mećali na svake muke: uskraćivali 'ranu, navaljivali velike stine na pleća mu, a kada se on tužija, da mu je teško, stariji brat zamlati macom; slali ga na cablo, da posiče granu, a oni zaculaj, neka pane i prolomi se. Umre nikako naglo. Svak po selu, da su ga smakla braća. Dođe komišijun iz grada, vadili mrca iz greba, ne našli traga umoru. U toj kući te iste godine umrlo dvoje dice od grlice u malo vrime. Eto svi u jedan glas: pokarańe božje, brata smakli!

ka' bura, ne će ni udrit ni učinit šćetu, ali će izreć jezikon svaku ludoriju, da ne će svi pasi polokat. Svit jin se smije, ne boji se ńi'ova govoreńa, zove ji' da su *lajini*, uvik laju, rekli dobro ili zlo, ńi'ova se ne piše, ni u kući ni u selu niko se ne obazire na ńi'ove isprazne riči.

Kada ko izađe, Bože sačuvaj, vanka šesta, kaže se, da je *poludija*, nisu mu sva kola na mistu, svrga' je, šenuja, zgađa mu se. Niki su luđaci mirni ka' ovce, živu ka' živinče, vađeć svetoga krsta na ńiman, obučeni u stare poderine, gologlavi, bosonogi skitaju se po ulican i dvorišćin, ne će u nikoga krenit, a ne će ni ńiman niko reć: crno ti oko u glavi. Baš čisto po duši govoreć, milo je svakome vidit taka luđaka, svak mu pruži ruku, je li se napit ili zalogaj izist, niko se ne će narugat, a šta je on kriv, Bog mu je da'. Kada čovik pomanita, sačuvaj nas, Divice Marijo, pa viče, suje, tuče, svak se čuva odaļe, odma' je tužba u glavara, da ne da obnoć spavat od vike, obdan stra' od pritńe, pa luđaka svežu, pritu mu, da će ga tuć, tako ga ustravu, a pozatin vodu u ludnicu u Šibenik.

Zločinci i drugi rđavi ļudi.

O dugin prstin najviše je govora i pripirańa među težacin. Ono mu pomańkale dińe i mluni na sadu, ukreden snop žita, obrano nikoliko glavica kupusa, pozobane trišńe, otrgano grožđe; onomu drugomu marva satrla žito, vinograd, ispasla ogradu, počupana trava, posičen dub, svaki uboga dan čuje se tužakańa. Ritko je kad čut, da je kuća pokradena, nego da se uvuklo koje dite, pa isteglo pâr kobasica, pleće, pršut ili šta drugo pod zube. Najviše se kradu kokoši, tuke, koje su obnoć vanka pod sinican ili na stablin, a to o pokladin i većin blagdanin, kad se činu gozbe. 'Dikod se zove isti gospodar na gozbu, pa mu se reče za šalu; „Jidi, brate, tuke ka' svoje muke". Nazad nikoliko godina nije bilo crkve, koja nije poroblena, svete stvari razbacane, odnesene, stoga remete (poslužnici) sada spavaju u crkvan obnoć i čuvaju oboružani puškan. Bivalo je lopova, koji bi na klancu iza kamena dočikali tuđu životińu, priklali, strpali u vriću tuđega ovna, jańca i odnesi kući ili ispeci s družinon u planini[1]. Sada je mańe toga, jer veća pažńa, žandari obilazu po selin, a i narod srami se toga lupeštva.

[1] Pripovida se o nikon Usi s Umova, da je bija običajan sprkļat jańe u torbu pa kući. Jednog dana eto ti primorke iđe i po oberin vabi jańce i govori:

Na moj, na moj,
Izija te Uso s Umov,

a taman tog časa Uso dere u potoku jańe, što joj ga ukra'.

Nađe se i po koji varalica, ne će čovik od poļa, težak, nego koji trgovčić lakom za novcen i dobitkon. Ima li staro betežno živinče, napast će ga na dobron travi za nikoliko dana, pa će š ńin na pazar, prodat ga Bračaninu, Šoltaninu i klet se na Boga i sve svece, da je čitavo i zdravo, samo da ga upekļa. Primorci i završani gonu rakiju u Siń zagorcima na prodaju, pa će na Klisu ulit polovicu vode a prodat za pravu rakiju. Vol proguca iglu ili se na što prolomija, goni ga prodat, gleda koga privarit, prije nego mu crkne kod kuće. Prase o'romilo, obusavilo, sad sad će otegnit papke, dođe bikarčić, nož za vrat, posoli, osuši, pa nosi prodat za zdravo. Vidi se, kad je krepalina a nije zdravo meso. Kad se pokvari slano ili vriško meso, ne će ga niko prodavat u svon mistu, jer svak zna, kako stvar prolazi, nego iđu na škoļ (otok), da prodadu ili ga daju težacin zagorcin jist u rađi poļa. Ne ima ni toga sada mlogo, jer neton se pojavi bolest na prašcin ili ovcan, glavar seoski obznani općinu ili cirkula (poglavarstvo), dolazi živinar, prikoļe bolesno živinče i zakopa u zemļu. Vino se uzmušilo, mutno ka' arar, gorko ka' pelin, šta 'š od ńega? Pričeka jamatvu, prođe kroz novi mast, viltra ga (procijedi), ulije malo mora, da se rašćara, stavi nikog praška, da u'vati kolur, ili ulije malo višńaka, tumba (slije) š ńin u bačve, pa u seńsku Riku, prodaj ga Ličanin za zdravo dalmatinsko vino, promini za kupus ili šenicu. Nikoliko trgovčića radilo je prije 'vako na privaru, ali jin Bog ne da' blagosova, slabo aperili (uspjeli). Rekli bi jin drugi, kad bi vidili, da su spali na ništa: voda donila, voda odnila.

Velika je grijota odnit na miri. Kaže se: cinon cini, a miron miri, to će reć, u cini ti slobodno pitat koliko 'o'š, ali mira uvik vaļa da je jedna. Čulo se je otprija, da bi niki držali dva kantara ili balance. Na dno od balance s dońe strane prišili komad olova, neka boļe pritegne. Kada drugomu davali, mirili mu na tu balancu, i onomu kupcu uvik izlazilo škitije (mańe), a kada od drugoga primali, anda mirili na drugu balancu, kojoj očešano, ostrugano dno, da bude lagļa, a piz vaļalo je da bude veći. Niki u mireńu taknu brzo u jezičak, neka skokne, a da se i ne nadopuni mira. Danas se ne more puno nosit na miri, jer dolazi kraļev umirač po selin, a ne ima više ni oke, ni vunta, ni librice, ni kvarte, ni šestakińe, ni boce, ni kvartoča, nego sve jedna mira: kil, kvintal i stolitar[1].

[1] Kažu, da je teško proklestvo božje, ko dušu ogriši u mireńu. Pripovidaju, da ona duša ne more da izađe iz čovika, koji se muči, trza na smrti i doklen mu god ne donesu pod glavu onu krivu balancu, da ne more izda'nit ni prid Boga se uputit.

Bilo je otprije puno kontrobandijera (kriomčari duhanom), koji pronašali duvan u Split, Omiš, Siń, na Brač, u Kaštela, sada prikrila vinanca (financijalni stražari), pa ne mo'š, da letiš nebu pod oblake. Nađe se poza Mosoron još delija, koji zna svaki klanac i progon u planini, nađe dva tri brzonoga mladića, koji proletu ka' strile kroz planinu i pronesu po vriću duvana, 'di skrivaju, a otolen u grad pronašaju obnoć muškići priko poļa ili ženske pod brńican, ili na živinčetu u mijovin, kad se goni mast u vrime jamatve. Dogodilo se, da se duvan skriva' po grebin u čimatorju (grobište) ili u crkvan, zvonicin, pod ploče. Sve se je izaznalo, jer oni isti, koji se bavili tin zanatin, kašńe išli u kraļevu službu za vinance i znali svaki bužak u poļu i planini. Nikoliko se svita pomoglo prodajon duvana, ali su niki i ļuto ogrizli, bili multani (oglobļeni) više puti, odležali u pržunu, zameli stańe.

Trave u poļu, lista po vinogradin, zeļa po vrtlin, drvļa po stablin, koji grozd grožđa, praska, jabuka, dińa, mlun, toga dosta propada od dugi' prstiju. Da 'dikod ponestane kokoš, tuka, mlado jańe ili kozle, i to se dogodi, ali se nije nikad čulo u Poļicin, da je ko ukreja końa, mazgu, vola, niti da je ko živija o lupeštvu ka' o zanatu. Komu je drago trudit i radit, svak more živit, a nađe se linčina, besposličar, sladokušńak, ukreja bi iz očiju, samo da se more nażdrit i nalokat. Malo će ko ukrest, da proda i u'vati novca.

'Ajduci su u stara doba zalazili amo iz drugi' mista, a bilo ji' je i iz naši', ako i malo. Još je živi' ļudi, koji su viđevali 'ajduke 'odati i pitati od svita učinu. Oni su se skitali i skrivali po planinan, tamo danovali i noćevali, a 'di bi doćukali, da čovik dobro žive, poručili bi mu, neka jin donese mesa, kruva i vina, štakod jaspri. Vaļalo je to svakako odnit, tu nije šale, ko ne bi posla', eto obnoć 'ajduka na kuću, porobi po konobi u 'anbarin, pokoļi životińu, sve odnesi, česa se dočepaj, a kad bi jin se ko usprotivija, pucaj na ń, ili sputi noge i ruke u singire, da se ne maknu, doklen oni opremu posa' po kući. Kad bi 'ajduk doša' na konak, pita odma': „Je li vira?“ Ako rečeš „jest“, dobro je, anda bi noćija, ne bi pita' ništa osin večere i ako je voļa štakod dat mu dobre voļe. Ko ga ne bi primija na konak varajuć ga, da su u selu banduri i srdar, on bi to kašńe ispipa' pa bi naplatija deseterostruko. 'Ajduci bi stajali ponajviše u klancin, na prolazin, 'di trgovci iđu na pazare ili 'di bi prolazile karavane końa s trgovinon. Tu bi dočekali na putu ļude i sadirali. Priskoči dva tri iz busije, oružani do zubi, ustavi końa, a putniku zagrmi dvi oštre: „Stan, vadi pàre vanka, ili ti inače glava s ramena!“

Nije druge, vaļa se poklonit, glava je u torbi. Za 'ajduško doba naši ļudi dr'ćali, kada bi išli u Split ili Siń, malo je ko iša' sam na put, skupilo bi ji' se u društvo po više, a muškići svi oboružani. Danas zameja se trag 'ajducin. Stari ļudi više puta reku: „Lako ti je danas, dica, ne smetaju Turci ni 'ajduci, izaša' je zakon na svit, kraļ je učinija, da maška i pašče loču iz jednog korita". Malo je koji 'ajduk svojon ob'ršija, ili je bija ubijen ili dovršija u tamnici[1].

Ne'otice dica bacu iskru, upali se pojata, kuća, ali da bi ko baš po svon 'otińu zapalija tuđu kuću, nije se nikad čulo.

Dogodi se više puti, da se ļudi počupaju, pa bude ji' i krvavi' glava. Obišno se to događa na derneku, o blagdanu, kad je tikva puna vina. Počmu se najpri ričmat, 'sovat, nosi jedan drugomu prste prid oči, trisne po gubici ili ćiverici, eto šaka, eto stińa, bovanica, eto noža, krvarine i ubojstva. Ža' je čoviku, da ga ko i prston takne prid sviton, gori mu obraz od sramote, rugat će mu se, da je kukavica, pa za ne trpit ti prikor poginija bi. Srićon ne gine puno glava, jer neton se zagumbaļa smutńa, umišaju se drugi ļudi, osobito rodbina i prijateļi, rastiraju, rastavu i pomiru. Pobiju se također i poradi mejaši na ńivan ili poradi šćete učińene na poļu. Na dernecin prije bilo najviše krvarine, ali sad se na svakon derneku svitlu bajunete žandarske, žandari sve rastiraju, povežu smutļivce i vodu u tamnice.

Ritko se kad čuje, da je poginija čovik od puške ili noža, a nije se čulo, da je čovik sam sebe prikla' ili se ubija. Dogodilo se je ovi' zadńi' godina, da se je niki obisija o gredu o konopac, našli ga mrtva, 'di isplazija jezik, ali govoru, da nije bija pri svojoj svisti.

Dogodilo se je više puti, da su ženske zadušile dicu, dok ga nosi u utrobi ili kad ga da na svit. To činu od sramote, kada zazbabnu nepoštenin načinon pa bi želile, da svit ne zna. Pripovida se, da kupuju nike bočice u gradu, otruju utrobu, otrgne se krv i izbacu zametak. Nike pokopaju dite u gomilu, ali ritko se to događa, jer ženske vidu i raspoznaju, kad je koja s diteton, odma' se razglasi, a ne smi se učinit ubojstvo od diteta, jer će pokarańe od Boga, velika nesrića na selo. Pripovida se, 'di se je dite udušilo, da će se

[1] Na glasu je 'ajduk Nikola Šimić, koji još žive. Izaša' je nazad dvi tri godine iz Istrije iz tamnice. Proša' kroz Poļica, svit se okupija oko ńega, častija ga jićen, pićen ka' velikog junaka. Sad je u Ercegovini, rodnon mistu.

s onoga mista odma' zametnit krupa[1]. Selo bi kamenovalo žensku, koja učini to grdno dilo, a i dopala bi tešku pokoru i od kraļeva zakona na sudu; zato je stra' veliki, svaka se ženska glava čuva, da ne upane u zlo.

Od lupeža, smutļivca, ubojice svak stoji daleko. Lupež je sramotan prid sviton, ne smi nikad reć slova ni prikorit drugoga, jer mu se odma' iznese ńegovo dilo na vidilo. Ko ubije čovika, stidi se doć prid svit, nema svitla obraza, uvik je nemiran u svon životu, govori se, da krv pravedna vapi osvetu prid licen božjin. S ubojicon ne će niko u razgovor, u prijateļstvo, čuvaj se, kažu, onoga, koji je popija krv ļudsku. Ostaje mu ružno ime u kući i rodu, zovu ga *krvavac, krvopilica.* I ženska, koja udušila dite, ne dolazi prid svit ni u crkvu ni na ulicu za veliko vrime, dok se malo pomalo ne zaboravi. Ta čeļad rđava živļeńa, kako je zlo viđena prid tuđin sviton, tako mrska i ukućanin, rodbini, cilo pleme prikorno je i sramotno rad jednog pogrdnog kipa. Nađe se i po koji od rđavi' ļudi, koji misto da pogne glavu od sramote u zemļu i nikoga ne pogleda u oči, ne srami se nikoga i ničesa, nego se još diči svojin nepoštenim dilon. Ej, pravo se kaže: ko ne ima pošteńa, i sramoton se diči.

Smutļivaca, vikača, pijanaca ima izobila u svakon selu. Sve iđe po krvi i nauku. Dite vidi od oca, kako loče vino, kako 'suje, viče, beštima (psuje Boga), pa se tomu malo pomalo nauči. Puno je muškića, osobito u primorju (zanajviše u Podstrani) da su podani piću, a nađe se i po koja ženska, kojoj nije mrsko nagnit bukaricu. Ženske se malo kad opiju, a svakog blagdana viđa se muškića, koji od pijanstva jedva mogu stat na nogan, vaļa da ji' drugi vodi kući. Kad žensko zalizne malo u vino, rugo joj je u kući, kažu joj, da se naćećukala, opila se ka' gùda (prasica), črčika joj u glavi. Kad jedna drugu kori, da je pijanica, ona odgovara: pijanica po sebi znanica. Zamira se i mušku, ali puno više žensku, kad se obloče vinon i rakijon. 'Di se nađe pijanac muž i žena pijanica, propada kuća. Besida je u puku: ko pije vino u silu, jo' ti mu ga i duši i tilu.

---

[1] Bila nika nesrićnica u Jesenican, koja učila za babu u Zadru. Dva puta zazbabnila i oba puta izvrgla mrtvo dite. Glas po selu, da je udušila dite, otrovala utrobu. Ošinula jedne godine krupa vinograde, svit da je propne, pa molili popa, da blagosovi ono misto, 'di se rodilo mrtvo dite. Kad je ta ženska išla lańske godine u Ameriku, svakomu je bilo drago, neka se zlo tribi iz sela.

Svr' pijanaca više puta je smutńa u selu, sa svakin nađe riči i karbe[1].

Nije se nikad čulo u Poļicin, da je ženska glava prodavala svoje pošteńe ka' od zanata i darovala za novac svoje tilo na godimenat (uživańe) muškićin; ali se događalo, da bi koja divojka svrgla ili mlada udovica išla po zlu putu, k ńoj prilazili ne toliko seļaci, koliko službenici izvanka, žbiri, žandari na bludno dilo. Selu je teško trpit tu sramotu, a mlađarija se pomami i pokvari, pa glavar i župnik pišu na općinu, da je maknu iz sela, i ona se digne ća, pođe u grad na službu. Takvu žensku 'suju, koru, dilu joj roge, pļuju u obraz, nazivļu svakin ružnin imenon: gadelina, kurvetina, nesrićnica, smrad, gad, pogrdetina.

Čuje se za kojeg muškića, da potajno prilazi tuđin ženan, a to onin, koje ostanu same doma, muž poša' u svit, u Jemerike, po moru brodon. Dogodi se to i onin mladin ženan, koje poradi interesa (koristi) od novaca i stańa udaju se za stara čovika udovca, ne imaju š ńin poroda pa upanu u grij s kojin mladin čovikon rodi. Kad se sazna u selu, veliko je rugo za starca joj muža, govoru mu, da je vilaš, rogońa, jarčina, da mu je žena navrnila roge. Ni ona ni ńezin muž nisu više viđeni prid sviton, svak jin kopa oči tin nepoštenin dilon.

Vjerski život.

U svin Poļicin samo je jedna vira kršćanska katoliška, koja se dobro čuva i ispuńa. Od nediļe i blagdana zapovidnog malo ko da ne će doć u crkvu na misu, popodne na blagosov, ruzarje, a ne će propustit ispovid i pričest, osobito vazmenu. Nađe se i po koje tvrdokorno srce, da stoji daleko od Boga i crkve, zanemari se iz mladosti, pa više ne ćuti ni straja od Boga ni srama od svita. U večer se moli u svakoj kući Bog, moli se ružarij ili pozdrav Gospin uz druge molitve, osobito za mrtve. Sva kućna čeļad okupļena je u

[1] Kad pijanac tetura putem, rugaju mu se: „Drž' se, kume, zida!“ Reče mu se: „Oho! nije ni on sam, ima i on druga sobon“. Kada dođe blizu, reku mu: „A 'di ti je drug?“ (to će reć vino). — Kakvi drug? on se okreće i čudi, a drugi se smiju. Popiva se ova pismica:

Moje vino vinulo
Pa je mene kinulo,
Svuda me je turkalo,
Kud me nije tokalo,
Po rivini spavalo,
Moju robu kaļalo.
Opet će ti gore biti,
Ako budeš vino piti.

Obrne se niki pijanac, 'oće da se ispriča, pa će onin, šta mu se rugali: „Ne pij, kad imaš, ne pij, kad ne imaš, a anda kad ću?“

večer oko komina, osin stopańice, koja se vrti po kući; kućni starešina ili koji drugi iz kuće, koji zna bo|e molit, uzme krunicu u ruke i počme molit. Najprije se izmoli jedan dija ruzarija radosnog, žalosnog ili slavnog, kako odgovara kojen danu, poza ńin Zdravu Kra|icu i litanije Gospine, a pozatizin se namińuju redon molitve.

Moli se: 5 očenaša, 5 zdravomarija za 5 rana Isusovi' a za obla-škańe duša purgatorja, za mir i zdrav|e družini; 1 o. 1 zm. na čast, pošteńe Boga i Sv. Luke, Klimenta i Sv. Katarine divice i mučenice za zdrav|e naše i našeg uboštva, da nas čuvaju stri|avice i grlice; 1 o. i 1 zm. na čast Sv. Špiridijuna, da nas brani od zmije ujida; 1 o. i 1 zm. na čast Sv. Blaža, da nas čuva od grlice; 1 o. i 1 zm. na čast Sv. Roka, Sv. Fabjana i Sabašćana, Kuzma i Damjana, da nas brani od kuge, kolere i svake kužne bolesti; 1 o. i 1 zm. na čast Sv. Nikole božjeg putnika, da nan bude na pomoći u kući, na putu, na suvu, na moru i na svakon mistu; 3 o. i 3 zm. za one 3 ure, šta je Gospodin visija na drivu križa za nas grišnike nedostojne; 1 o. i 1 zm. Gospi blaženoj od začeća, da bi začela dobru misa' u dušu našu i u srce naše; 1 o. i 1 zm. za slavno i slatko ime Isusovo, da bi nam bilo uvik na pomoći a navlastito na času smrti naše čuvalo i branilo od đavla paklenoga; 1 o. i 1 zm. Sv. Arniru, biskupu i mučeniku, da nam bude u pomoći i u dnevu i u noći; 1 o. i 1 zm. Sv. Anti od Paduve, koji nosi križ od pravde i svaki dan ispraša 13 gracija, da on izmolija i isprosija prid licen božjin graciju za naše potribe; 1 o. i 1 zm. blaženoj Gospi i Sv. Osipu, ńezinon zaručniku, da bi on zaručija naše duše dobrin dilin s malin grisin i ńegove slavne obite|i, da nan da svoju milost i kripost; 1 o. i 1 zm. Gospi od Uznešeńa, kako je ona bila uznesena na nebo, tako da naše duše izađu prid lišce božje; 1 o. i 1 zm. na čast Gospe od anđelâ, da bi poslala anđela nebeskoga na punat naše smrti; 1 o. i 1 zm. blaženoj Gospi Ruzarici, koja je devuta i moguća prid Bogon, da bi se smilovala i nas pomogla; 2 o. i 2 zm. za 2 oka Divice Marije, da bi ona svojin milostivin očiman uvik pogledala na nas u svakoj potribi duševnoj i tilesnoj; 1 o. i 1 zm. na čast sna blažene Divice Marije, koja je dobar san snila, da bi i našoj duši dobar san pripravila; 3 o. i 3 zm. na čast čistoće blažene Divice Marije, kako je bila čista pri poroda, u porodu i po porodu, tako da bi očistila dušu našu od grija i tilo od nemoći; 3 zm. na čast srca Isusova i Marijina, da bi užgalo srce naše |ubav|u božjon: Isusovo srce u meni, tvoj ražeži plam |uveni; 1 o. i 1 zm. na čast anđela stražanina, da nas čuva i u dnevu i u noći; 3 o. i 3 zm. za ona tri čavla, koja probodoše ruke i noge Gospodinove; 1 o. i 1 zm. za onu uru i čas, u koji se Gospodin porodija, da bi nan ona ura i čas bila sritna na punat smrti; 1 o. i 1 zm. na čast kora anđeoski', dvora nebeski' i duša blaženi', da bi se molile prid Bogon za nas; 1 o. i 1 zm. za onu dušu, koja najzadńa išla od ove kuće, da ako bude zadržana u kojin mukan od očišćeńa, da bi se Bog smilova' pa je izbavija po svojen velikon milosrđu a po našin malin molitvan; 1 o. i 1 zm. za onu dušu, koja priminila s ovoga svita na ovi čas; 1 o. i 1 zm. za onu dušu, koja

je sada na sudu božjemu, da ne bude osuđena po grisin nego po milosti božjon; 1 o. i 1 zm. za one sirotińske duše, za koje se ne ima niko spomenit; 1 o. i 1 zm. za onu dušu, koja je najbliža vratin od purgatorja, da bi je Gospodin priveja u slavu svetu svoju; 1 o. i 1 zm. za onu dušu, koja najprva izađe iz muka purgatorja, da bi se molila prid licen gospodina Boga za nas. — Pozatizin govori se pismica pokajnica: „Ja se kajen, Bože mili", a na svršetku reče se: „Budi 'vaļeno po sve vrime Isusa, Marije i Josipa sveto ime. Bože sveti, Bože jaki, Bože neumrli, smiluj se nami. Božanstvena pomoć i kripost vazda s namin pribivali, koji nas stvorija, oni nas i blagosovija, Gospodin Bog Otac svemogući, u ime Oca, Sina i Duha svetoga (čini zlamen križa na sebi). Amen."[1]

Puno se misâ daje popin za mrtve; svaka kuća, ako je u stańu, spomenit će se svog pokojnika na iz'odńi dan priminuća, dat će popu viorin, da piva misu i dâ odrišeńe ili šekvenciju. Popi čuvaju viru, tumaču zakon božji u crkvi. Svit ji' poštuje i zove ji', da su zenice Isusove. Nađe li se pop devut (pobožan) i sritan u molitvi, svak ga blagosivļe: „Blagosovļena svaka stopa, kojon po zemļi stupa, posvetile mu se kosti u grebu!"

Posti malo i veliko, kada su veliki posti na Badńi dan, Veliki petak i kada su posti od zavita za zdravļe poļa ili čeļadi. Ženske postu više nego muškići. U dońin Poļicin ženske postu sridu na čast Gospe od Karmela i nosu šklopare, a utorak nike postu sv. Anti. Kad je veliki blagdan Gospin za 8 dana prije, kada zvona naviste, ne će jist mesa ni jaja. Najveći je post velike nediļe na „gloria", kad se zavežu zvona od četvrtka u jutro do subote prid podne, kad se proslavi uskrsnuće Gospodinovo, ništa u svoja usta osin kapi studene vode za žeđu. To se zove velika „gloria", a mala je „gloria" od četvrtka na večer do subote jutron. Kaže se *suvi post* ili *žežin:* ništa u usta nego vode, a drugi je *obišni post,* kad se ne mrsi, ni mesa ni jaja ni sira, nikakva biloga smoka. Otkad je papa počeja otpušćat poste, svit puno mrkoće (žamori), boji se, da će nestat vire.

Od nediļe i blagdana sve su crkve pune svita, mlogi iđu za bogoļustvo, a niki toliko od običaja, da ji' vidi svit. 'Di su uz crkvu pokopišća, ženske škropu grebe i govoru molitve. Kad stupi na vrata čimatorja (obor okolo crkve), prikriži se i reče:

[1] U Poļicin bilo puno popova, svako selo 5—6, oni bi štili u molitvenicima i prid kućnom čeļadi molili uvečer Boga, pak upantili i naučili mlađi od stariji'. Sve se ovo moli napamet, dakako u nikin kućan mańe a u nikin više. Ja sam ovo sve skupija u jednu molitvu, ali ritko da se u jednoj kući sve za jednu večer izmoli, n. pr. u gor. i sr. Poļicin, 'di je više blaga, moli se sv. Klimentu, u don. P., 'di je pomorstvo, sv. Nikoli putniku. Ako se kućni starešina moleć prismete pak ne spomene koju molitvu, napomene mu priko moļeńa koje kućno čeļade.

Dobro jutro, dvor nebeski,
U tebi je križ priteški,
Križu ću se pokloniti,
Bogu ću se pomoliti.

'Di su uz crkvu grebi, dođe k mrtvin i pozdravlja ji':

Dobro jutro, mrtvi ljudi,
Vi ste bili ka' i mi,
A mi ćemo ka' i vi,
Bog van dao pokoj višńi!

Pođe na velika vrata, uzimle kršćene vode i govori:

Ja mećen svetu vodu na se,
Na me voda, s mene grisi!
Sveti Petre, ti odriši
Svojon desnom rukon,
Koja vlada sa svin pukon;
Mi'ovilče, slavni divče,
Kripi dušu, kad ističe,
Kad izađe duša vanka,
Kripi dušu brez pristanka,
Kad mi tilo zemli pane,
Nek mi duša Bogu da'ne;
Kad mi tilo opočine,
Nek mi duša ne pogine.
(Matko.)

U svakoj župi ima koja pobožna bratovšćina, u koju su upisani kućne starešine; pristupaju češće na ispovid i pričest.

Otkad naša mladost išla u kraljevu službu, otkad se skita po svitu, 'di čuje za druge vire i zakone, 'di čuje, da ima svita, koji ne zna za Boga, počela i u Poljicin pomańkat ništo vira, nikin nije stalo za ispovid i pričest vazmenu, malo će doć i u crkvu, pa se smije i podrugiva onin, koji su svakog sveca u crkvi. Čuje se, da će kogod reći: „Šta je to duša? Nije nego para. Ko se je iz pakla vratija? Ko zna, kako je tamo?" Ali nije se nikad čulo u Poljicin za čeljade, koje ne viruje u Boga, Isusa i Divicu Mariju.

U našen kraju i okolici ne ima nikakve nove vire. Kad dođu ljudi izvanka, koji nisu našeg zakona, ako ji' vidu, da se krstu su tri prsta, kažu, da su *'rišćani, rkaći;* ako li ne vidu od ńi' ni križa ni molitve, kažu, da su to *lutori.*

Škola.

Više je od trideset godina, da su počele škole kraljeve po Poljicin, a i prije toga učili su popi dicu po selin toliko, da jin znadu služit misu u crkvi, pivat pristup i pištulu. Ova sela imaju danas u Poljicin pučku školu: Jesenice, Podstrana, Tugare, Srińine, Gata, Dolac dońi, Srijane, Podgrađe.[1] Iz početka se ljudi nećkali slat dicu u školu

[1] Evo kako su otvarale kraljeve škole, koje godine i koji su do danas bili učitelji i učiteljice: u *Jesenican* započela škola god. 1867., a bili ovi učitelji: Stazić, Lukatelo, Merćep, Žanko, Kapić, Ivanac, učiteljice: Balarin, Franić, Roje, a sada je Supin nadučitelj i dvi učiteljice Hodnig

(ili kako kažu stariji *skulu*), nisu znali za nauk i prosvitļeńe; a i dica se otezala ka' na smrt, jer bi se naša' oštar učitelj pa ošini po prstin. Svit govorija u početku: „Kojeg će nan belaja skula, dica će se uzberekinat". Niki se protivili, ne slali dicu u škole, dok ne došle munte (globe), pa opareni usvistili se; sad šaļe svak dragovoļno. U nikin selin, ka' u Jesenican, 'di je trgovine, prometa, pitali puno godina od guverna (vlade) škole, pa dok jin se otvorila, oni našli po sebi meštra (učiteļa), sastalo se 40—50 vamiļa (obiteļi), plaćali ga po sebi ništo u novcu, a ništo u vinu, kruvu, mrsnu, toliko da prižive.[1] Dica su izmicala od škole, skrivala se po vrtlin, po poļu, a roditeļi plaćaj za ńe globe. Opet za muškiće nije nikomu ža', da je izašla škola po selin, dobro je ako ništa, kada bude soldat, da zna doma pisat knigu, ali puno se svit ļuti na žensku školu. Stare bake, kada vidu male divojčice 'di iđu u školu, rugaju jin se, da će se naučit štit i pisat, pa da će se pogospodit, išćetit i pokurbat. Muški su svi uvidili, koliko vaļa u svitu, u trgovini znat štit i pisat. Čuje se više puti reć od nepismena čovika: „Prigorija bi prst na ruci, a da znan samo svoje ime zapisat."[2] Ima dosta ļudi, koji ne znaju štit ni pisat, a to navlastito u onin mistin, 'di nije bilo odavna i 'di ni danas nije škole. Niki su bili poslani ća iz škole zbog bolesti ili zbog tupe glave, ne mogli ništa upantit,

---

i Matulić; u *Tugarin* god. 1870., učiteļi: Cippico, Paravia, Merćep, Čaleta, Škarica, Supin, Škaričić, Bakotić Špiro i Mate, Domić, Bendiš, Ganza, a sada je učiteļica Sabić; u *Sriňinan* god. 1870., učiteļi: Alegretti, Viderker, Paravia, Miošić, Ivanac, Matešan, Maskarel, Bombardelli, učiteļice: Škarica, Matić, Gazzari, a sada je Avlić Marica; u *Docu doňen* god. 1875., učiteļi: Žanko, Radica, Brijinović, Matas, Čaleta, a sada Jelić; u *Podstrani* god. 1884., učiteļi: Kapić, Škaričić, Supin, Kuzmanić, Bonačić, Manzoni, učiteļice Škarica i Sabić, a sada nadučiteļ Nekić i Tereza Carrara; u *Gatin* god. 1896., učiteļice: Kukuļica, Rašo, Budić, a sada učiteļ Memed; u *Podgrađu* god. 1898., učiteļice: Milić, Lisičar, Roje, a sada Marija Pavković; u *Srijanin* god. 1899., učiteļica Vela, učiteļi Batistić, Jurić, a sada Josip Jurdana. Otkad je sagrađen most priko rike Cetine god. 1902., Zakučac šaļe dicu u Omiš na školu.

[1] Davali jin vijorin na misec, malo strvna, slanine, kobasica o Božiću, vina ili grožđa u jamatvi, zeļa priko godine. Bili su ovi učiteļi: Armelić, Pakušić i Šudarević.

[2] Ima i danas u Poļicin ļudi, koji znadu samo svoje ime zapisat. Koji su izabrani u koju čast u selu, oni nauču pod starost ono malo slova, kako će sastavit svoje ime, i ništa drugo. Niki znadu štit a ne umiju pisat, a niki zapišu svoje ime, a ne znaju štit.

poslin se zanemarili, ostali nepismeni. More se računat po prilici, da u svin Poļicin priko polovice muškića zna štit i pisat.[1]

I prije nego su počele škole, nalazilo se ļudi, koji su znali štit i pisat šćavski (latinicon) i glagolicon, a to su naučili jedan od drugoga po sebi se vižbajuć. U nas u Poļicin uvik je bilo pismeni' ļudi, a to je stoga, šta je u svakon selu bija dosta velik broj popa, uz koje bi se svit učija, pa oni bi davali svoji' libara mukte ili uzajmili neka štiju. Štila se je „Korabļica", „Pismarica Kačićeva", „Stipańača", „Šćavet" i drugi kakvi mali librići (knjižice), molitvenici ili događaji od boja, osobito ako su u pismi lipo skićeni. Dok je bilo šiminarje (sjemenište) u Priku, puno se je popova redilo, svako oveće pleme — Bože prosti — imalo je svoga popa, u nikin selin bivalo po 10—15 misnika,[2] pa se uz pope naučili mlogi štit i pisat, ako ćeš lipo iz „Misala", iz „Šćaveta" pištulu, vanđeļe.

Poļica su na glasu poradi svog pisma, koje se zove „poļiška glagoļica" ili „poļiška azbukvica". U stara vrimena šta bi se god napisalo i sastavilo pisama, pogodaba, tastamenata, pa isti „Poļiški štatut", to će reć stari zakon od knežije, sve je bilo napisano glagoļicon. Dok su vladali knezovi, nije se napisala nijedna šentencija (osuda), da nije bila napisana glagoļicon. Malo koja kuća od starog temeļa, a da ne će imat koju starovirsku (starinsku) kartu napisanu

[1] More se po prilici računat, da ima ovliko pismeni' ļudi muškića na 100: Jesenice 80, Tugari 50, Srińine 50, Dolac 80, Podstrana 50, Gata 60, Podgrađe 70, Srijane 40, Kostańe 30, Ostrvica 20, Zvečańe 25, Dubrava 30, Zakučac 30, Duće 20, Trnbusi 20. — U nikin selin ne iđu dica redovito na školu, jer rastrkana sela ili nemarni roditeļi. Evo koliko se na početku školske godine 1904/5. na 1. otonbra upisalo dice u školu: u Jesenican muškića 110, ženskica 102; u Tugarin muškića 45, ženskica 28; u Srińinan muškića 45, ženskica 30; u Docu muškića 57, ženskica 40; u Srijanin muškića 47, ženskica 42; u Gatin muškića 48, ženskica 34; u Podgrađu muškića 26, ženskica 22; u Podstrani muškića 94, ženskica 57; Zakučac muškića 15, ženskica 14.

[2] Doklen je bilo šiminarje u Priku kraj Omiša (zatvorilo se je god. 1878.), lako ti je, brate, bilo redit misnika, nije se gledalo potanko ka' danas na kraļevin skulan. Dovedi mladića od 15—16 godina, neka zna dobro štit i pisat, neka je dobre naravi, naučija bi malo latinski, talijanski i nauke od svetoga bogoslovja, sveti red od mise, pa eto ga u 6—7 godina na otaru. Pitali bi prije stari ļudi djaka: „Dokle si doša' mison? jesi li uvatija 'vanđeļe, jesi li doša' do posvećeńa?" jer najglavnije bilo naučit misu. — Stari popi držali se najviše svog misala, koga nosili u crļenoj torbici uvik sobon, — teško jin bilo štit iz tuđeg libra.

glagoljicon; po župskin uredin, 'di su matice rođeni', umrli' i vinčani', u crkvi libar od mrtvi', šta se napovidaju svake nedilje sve su stari popi do nazad malo godina pisali poljiškon azbukvicon. Nalazi se u gorńin Poljicin i proglasa od poglavarstva iz Sińa na župnike i poljiška sela, pisani' glagoljicon, jer župnici nisu bili višći drugin slovin. U puno kuća viđa se na vratnin prazin urizani' slova glagoljski', a tako na pločan od grobnica ili na prazin od crkav. Stari Poljičani puno su častili i ponosili se svojin pismon, užali bi reć: „Ko uz šćavsko pismo ne zna štit glagoljicu, nije pravi Poljičanin". — Starija čeljad poznaje još starinska slova glagoljaška, u više prigoda na sudu, na pismin od svidočanstva stavu svoj potpis glagoljaški. Sada se sve obrnilo na latinska (šćavska) slova, kako se uči u skulan, samo šta popi pivaju mise glagoljicon, kakva je u misalu. Kad je na sudu koja pravda (parnica), iznese se koje staro glagoljsko pismo, ali nije svako povirovano. Nađe se u Poljicin bezdušni' ljudi, koji će navrnit ruku na stara slova, stavit kartu na čađu povr' ogńa, neka se nadimi i požuti, ili skuvat blitve pa naparit na onoj vriloj vodi, kako će sudac mislit, da je davnena, učińena sudbina pod tin i tin knezon od poljiškog banka (sudbeni dvor). Na sudu je zakleti tumač za poljišku azbukvicu, koji prinese na slova latinska, ali su se suci dositili ovin krivin pismin, pa se malo i obaziru na ńe. Niki su majstori od ti' krivi' pisama teško platili, kada se izaznalo.[1]

Svit štije od sveca, kada dođe s mise pa ruča; ako je zima, iđe na sunce u dvor da se sunča, ako je liti vrućina, pod sinicu u 'ladišće, uzme libar (knńiga) ili voj (foglio, novine) i štije. Ako je u društvu svita, a nađe se momče višto slovin, štije na vas glas, da ga čuju i drugi; štije li iz pismara, anda piva ispod glasa ili na vas glas, kako ga grlo služi. Najdražje je slušat pismu junašku o starin megdanin. Dok pivač piva, svak umukne ka' da je mrtav, a kada pivač priduši na one pare, anda svak reče svoju o junaku, divojci i megdanu. Od velike nedilje prid Uskrs pivaju se iz „Stipańače" ili „Babića" pisme o muci Gospodinovoj i „Gospin plač". Junaške se pisme pivaju iz pismara, štanpana u Zadru od Matice

[1] Ni e vele, da je umra' jedan od ti' majstora. Prije smrti svidija se, gorko se pokaja. Kad su ga niki pitali, kako bi on zna' navrnit ruku na ona doba i okolovšćine, on bi teško uzda'nija i reka' pružajuć ruku: „Puno je ova moja desnica zla učinila, jer puno krivi' pisama napisala; da je zna' kralj za moja dila, bija bi davno naredija, da mi je osiku, prosti mi Bože na strašnon tvon sudu!"

*

dalmatinske, zanajviše iz „Kačića“, a kupuju se i srpski pismari iz Novog Sada, jer na ńiman slike Kaštriotića, Miloša Obilića, cara Lazara i Dušana. Štije se puno i pisma o boju pod Vison, pisma o Bosni i 'Ercegovini, šta spiva' Guja Bartulović. Puno je drago svitu štit „Nasradina“, jer je u ńemu za nasmijat se. Kupuju se i štiju kalendari, „Kažamija“ u Splitu i „Danica“ iz Zagreba, gleda se, 'oće li pogodit u vrime. Izađe li koji libar o polu, a nije skup, uzme težak za svoju pouku i štije. Kńiga o svetomu Pismu, to će reć „Korablica“, kako je Bog stvorija svit, puno se dosad štila, ali ne ima više za kupit. Štiju niki i kńige svetoga Jerolima iz Zagreba, ali nije jin jezik poćudit, zanaša malo na krańsku. Počeli sada mlađi štit i listove ili voje, najdražji „Pučki List“ dolazi u svako selo po desetak broji, svak ga razumi, jer piše čisto po težašku. Niki malo veći posidnici primaju „Narodni List“ iz Zadra, koji piše o politici i partitin, voj od guverna „Objavitel“ i „Smotru“ poradi oglasi i inkanti (dražbe). Mala dica u školan štiju „Glasnik srca Isusova“ iz Zagreba i „Smile“. Molitvenici ili oviciji štiju se ovi: „Kita“ i „Jesenska Ružica“; štiju se doma, a u crkvi niko ne moli Boga iz libra.

Pravo.

Privatno pravo.

Obitel.

Zadruga. *Gospodar.* Daj mi znańe, dat ću ti imańe, stara je besida u Policin. Kad se nađe čovik umitan i zna lipo upravit kućon i rađon, ne gleda mu se u brk, je li posidija, je li mlad ili star, je li ožењen ili neožењen, svak mu je kael da upravla kućon. 'Di je više korta (ogranaka) i 'di je sama ženskadija u kući, 'oće se na svaki način da se nađe kućni gospodar ili starešina. Kad žena ostane udovica, a vidi se po svemu, da umi vladat, niko joj od domaće čeladi ne oduzimle oblast i zapovid iz ruku, ona je gospodarica, ka' šta je bila i prî smrti muža, kojemu bila izmina. Baš je ritko nać u Policin, da će ženska glava zapovidat kućon, ako je u kući muškić od pameti, rugo je da pregłača vlada muškoj kapi. Kad umre otac, prilazi kućna vlast na starijeg sina, koji još za očeve starosti i bolesti uzme brigu na glavu. Ako je umitan i pravedan, nije ža' ni stricin, koji su od ńega stariji, da je kuća u ńegovin rukan. Skrene li 'dikod na stranu pa učini komu krivo, strici ga opomenu, ali ne će mu tako lako oduzet vlast iz ruku; na mlađemu svit ostaje, kaže,

neka se vižba, uči sebe i drugoga pameti. Nađe se stariji brat mirne ćudi, uspredljiva srca, ne bi rada nikomu učinit na ža', pa se nećka, odbije vlast od sebe, a anda se ukućani dogovoru i daju zapovid drugomu, koga nađu prikladnijeg. Jesu li tri brata u kući ili stričevići, a jedan od ńi' neožeńen, daje se obišno ńemu zapovid, jer u ńega nije ajtora od žene i dice, svakomu kroji pravedno. Kućni starešine biraju se i na godine, jedne godine jedan, druge godine drugi, da se vidi, ko će bolje upravit. U nikin kućan, 'di je puno posla na sve strane, razdili se uprava na dvi i tri ruke: jedan je za trgovinon, mlinican, majstorlukon, drugi za polen i blagon, a treći za kućon i novcen. Dogodi se u nikin kućan, 'di je čeljad posve dobra i mirna, da i najmlađi, koga ne pristoji starešinstvo, malo ga pomalo prisvoji, nađe se okretniji od drugi', a niko mu se ne protivi, stane on na upravu kuće; ali ako se posili, uzme ba' ma' i dodije starijin, odnesu mu zapovid iz ruku.

Ukućno čeljade, ako šta skrivi, pokara se oštrin ričiman, plesne se rukon po obrazu, ako počme odgovarat, dite se izlaska s opružinon (velika šibica). Po nikin kućan uskrati mu se jiće ili mu se ne da spavat za koju noć u kući stojnoj, nego leži u pojati ili u koga susida u plemenu. Počini li šćetu u polju, u vrtlu ili u dvoru koje kućno čeljade ili čobanče, valja da se gospodar misli, kako će naplatit. Niki gospodari odbiju čobanin na plaći, ako se dignu kroz godinu od ńi' od službe; ostanu li za drugo lito, ne meću jin u račun, oprostu baren jedan dija. Da se učini koja druga škoda, da kogod izgubi ili razbije koju tuđu ili domaću stvar, to ne plaća ono čeljade iz kuće, nego gospodar naplati žiton, ulen, novcen ili kojin posluvon. Nađe se i gospodara oškopica samovolni', ne će da zna za šćetu, eno ti, kaže, zakon, pravdaj ga.

Za svaki posa', koji se tiče pojedini' kuća u selu, ka' plaćaće dańka, redovine župniku, remetarije, rađe za seoske i crkvene stvari, dogovore, glasovańa ili šta slična, odgovoran je gospodar, ostalu kućnu čeljad niko ne traži za to. Za kupovańa, prodaje, promine zemalja ukućani činu dogovor, upitaju se stariji muškići, ženske se ne pačaju; bolja je svaka dogovorna nego pogovorna. Kad se kućna čeljad dogovori, anda se daje oblast gospodaru, da kupi ili proda onako, kako se je govorilo u kući.

Kad gospodar ne zna upraviti kućon, more mu se uzest zapovid, a i to sve po kućnon dogovoru, kuća mu daje i kuća mu diže vlast. Kad umre gospodar, zna se, koga pristoji, da bude kućnin starešinon, to je ńegov stariji sin, ili drugi iz kuće, koji za bolesti i starosti

ńegove upravļa kućon. On uzme sam zapovid ili mu ostala kućna čeļad rekne, da uzme kļuče i zapovid u svoje ruke.

Gospodarica. U nikin kućan, 'di je više ogranaka, gospodar je od jedne korte (grane), a gospodarica od druge, za da se čini boļa pravica i čeļad da je zadovoļnija, a na nika mista uz gospodara i ńegova žena gospodaricon je. More biti gospodaricon udovica i divojka, kada se nađu umitne i dobre, a u kući nije pametnije muške glave. Kad čeļad 'oće da jedna ženska bude gospodarica, gledaju, da je čista u spremi, vaļadna i pravična. Gospodarica smi dat koju malenkost za dar, za ļubav ili u zajam uļa, brašna, prijateļu namirniku ručak, konak, siromaju lemozinu, sve ka' i gospodar, ali ne za kakvu ńezinu korist, nego na korist i odgovornost kućnu.

Ukućani. Mladić se sluša u kući za koju stvar, da reče svoju rič, kad počme radit u poļu s ostalon čeļađu, a to od 16—18 godina; više se ne broji, da je dite. Na ńegovu se besidu svak ne obazire, reče li pametno, ne će mu niko pobit, a izbaci li koju budalastu, narugaju mu se: „Muč ti, ne znaš šta govoriš, još si dite, udaraš pelenican".

U kućan, 'di je pravi red i ļubav 'di vlada, za svaki posa' dogovara se kućna čeļad: za rađu poļa dogovaraju se muškići, šta će ovog lita prikrčit, koliko će na jesen posijat, za koliko će se struka duvana prijavit, šta će se kupit ili prodat blaga. Gospodarica upitat će, šta će za užinu, šta za večeru, šta bi vaļalo kupit robe, obuće i odiće. Niki gospodari nađu se, da se drže u velikoj mudrosti i samovoļi, ne će odgovora ni svìta od nikoga, određuju sami po sebi za svaku rađu, spremu, dobitak i potrošak. To nije po ćudi ukućanin, mrkoću, tužu se, pa eto nesklada, neposlu'a, izgubi se voļa za radit, kuće propanu. Na dogovoru ostane onako, kako veći dija pobegena, ostali stisnu se u ramenin, pristanu i reku: „A vi činite, kako znate, da je za boļe".

Čeļad u kući more imat svoj baškaluk, ali svit ne drži, da je to za dobro, to je rasap kućni. Koja žena donese svoju dotu (perćija), to je ńezino osobito; ne će nike dat ni svomu mužu a nekmoli kućnoj čeļadi; to ona drži za se, za svoju dicu i za svoje mrtve plaćat mise. U gorńin Poļicin ima zanajviše baškaluka napošćine u blagu, to će reć čobanu, koji pazi blago od svega polovica,[1] u

[1] U napošćini običaj je ovi u Poļicin: glavno gospodaru a pripaš na pô, to će reć ovčad ili kozjad gospodareva ostaje uvik gospodaru, a šta se nakoti, napridak (pripaš), dili se na pô s čobanon. Od prve vune (jarine) gospodaru ništa, sve čobanu, od druge (striževine) na pô,

ovcan, kozan i kravan ima korist u vuni, siru i novcin. I s domaćin blagon ima čoban svoga osobitog pa od ńega prima korist. Ko ima oranice, vrtle, vinograde, maslańe, meće vino, uļe, žito napose, ne miša se s kućnon litinon; niki imaju i kuću osobitu, u koju sve to spremaju.

U službu iđe potišnija čeļad, da se pri'rani, a pođu niki i iz boļi' kuća, kad jin je potriba, da se malo maknu na boļe, ili kad zaletu bolesti, pravde ili slabe godine, da se izađe iz duga. Sve, šta dobiju muškići u službi, nosu u kuću, a pođe li divojka u najam, dobitak od ńe malo ko pita, to je za ńezino odivańe i obuvańe. I ženska šta dobije na nadnican, ne daje u kuću, reče joj se: šta si dobila, stavi na se. U dońin i sridńin Poļicin uzdrži se još dobro običaj, da se nosi u kuću sve, šta se dobije, steče, nađe, osin u jamatvi koja divojka ili mladić kriomice prodat krtol grožđa, da ima koju šoldu u rukan, bilodanoga baškaluka ne ima.

U gorńin Poļicin uvuka' se po mlogin kućan običaj, da svako čeļade, većinon muško, na domaćoj zemļi sadi duvan, luk i kapulu, pa to prodaje i drži za se, čin će odivati i obuvati sebe i svoju obiteļ; 'di je reda, da svak u kući ima svoju potribu, toga se ne događa.

Brez dopusta gospodareva more svako čeļade mašit se kruva od brašenice, napit se vina, ubrat kukuruz za ispeć, grožđa, voće za izist, duvana za zapalit, 'di nije to pod kļučen. Uredni domaćin stavi sve to pod zatvor radi dice i prosutne čeļadi pa daje na obroke, kako koga pristoji. Ļutu se mlade neviste i druga odraslija čeļad, da jin je sve pod kļučen, ka' da ne ima virovańa u ńiman; ženske se bajaju (tužakaju): ne mo'š, sestro, ni zrno soli uzest, sve je pod kļučen.

Čeļade, koje je otišlo iz doma, ne gubi svoje pravo na ono, šta je iza ńega ostalo, a da se je steklo štakod suviše, to će reć, da je bilo *pritoke,* kako kažu u dońin Poļicin, to on ništa ne dirita (ne ima pravo), kada nije da' nikakvu pripomoć kući, a ńegov zakoniti dija od očevine niko mu ne more odnit, i svojoj kući more se svratit, kad ga je voļa. Svrne li potriba, pa koji član dâ od svoga u kući, uzajme novca ili dâ žita, to je ka' zajam, vaļa povratit, kada kuća

---

mliko čobanu. Od prve pripaše, da ji' okoti stotinu, iđe polovica čobana, dâ li se opet jańe na pripašu, čobana iđe $^3/$, a gospodaru $^1/_4$, jer gospodar primija $^1/_2$ na prvom dilu, a potomak ili omladak od tog omlatka iđe gospodara $^1/_6$. To ugovaraju na tu ruku niki bikari, ali pravi je čobanski običaj na polovicu.

bude mogla, a da je baš on dužan dat u kuću, nije, kad drugi ne daju.[1] Gospodar ili kućni starešina iđe u grad pa uzimļe obuću, odiću, ranu i sve, šta je potriba za kuću, u nikin selin, ka' u gorńin Poļicin, obuću i odiću uzimļe ponajviše svak sebi, ko od svoga žepa a ko od kuće. Ono, šta se nađe intrade (ļetina) na poļu, pa bilo to šta mu drago, drži se zajedno u gospodarevoj zapovidi i troši, doklen nestane; jedino po većin kućan dilu vunu ili sukno na čeļad, a u nikin kroji se onomu, komu je potribitije.

Čeļad ne sluša gospodara, ako navađa na koje zlo, da se učini šćeta, nepravica u kući ili u selu, ali ako je on učinija koju pokrivicu drugomu, pa se digla na ń vika i tužba u selu, svi ukućani, i ako znadu, da je kriv, branu ga i pravdaju od ajtora zato, šta je ńi'ov starešina, poradi časti kućne.

Momci se u kući ženu po starešinstvu ili po ńi'ovoj vaļanosti, a cure se udaju, kad koju ko zaprosi, pa bila mlađa ili starija. Mladoženi daje kuća sve, šta triba za prošńu, za pir i svatove, dakle zlata, srebra, novca za darove, odiće i obuće nove za pir, kruva, vina, mesa, rakije za gozbe. Udadbenici daje se iz kuće odića, skrińa i za ńezinu rađu potribito oruđe i pokućstvo, kako u kojen selu običaj: sikira, srp, kudiļa i vreteno, metla, žlica, pińur, motuz, kosir, maštelo (vedro), kokoš, ovca i jańe. Udaje li se udovica, spremi joj se pir ka' i curi, a ostalo ona već prvi put šta je donila sobon, to ima i sada.

Sluga vaļa da sluša koliko gospodara toliko i ostalu kućnu čeļad, bila ženska ili muška, mala ili velika; najmeniku oprat odiću i okrpit to učini cura mlađa ili starija koja mu drago, kad je u kući, ili ako nije ńe, anda stopańica pri'vati se, doteče li joj vrimena, ili za ļutu nevoļu dâ se kojoj ženi u susidstvu da opremi. Kad umre najmenica ili momak (najmenik, sluga) u kući, 'di služi, ona kuća opremi mu sprovod, ka' da je i kućno čeļade, osobito kad je puno godina služija i ako je iz daļega, da mu ne more prispit rodbina; ako je iz bliza, anda se za to postara ńegova rodbina.

Imutak. U zajedniško stańe jedne kuće spadaju ńive, livade, vinogradi, ograde, vrtli, pašńaci, kuće, mlinice, a to se sve u jednu rič zove *bašćina*, pa bila *očevina*, šta je otac ostavija, *didovina*, šta od ńega ostavļeno, ili šta mlađi natekli, kupili, šta se zove *pritoka*, sve se kaže bašćina, a drugo je šta se uradilo na tujemu i koje se

[1] Ako muškić radi na ženistvu ili na svon baškaluku, on nađe težaka na svoj trošak i pošaļe ga braći ili stričevićin u kuću, da izradi toliko dana i nadoknadi kući ńegove nadnice, šta ne radija s ukućanin.

ne more prodat ni založit, nego samo težaški trudi.[1] U Poljicin čuva se bašćina ka' oko u glavi, velika je sramota pustit, da kogod ugrabi i lapat zemlje od očevine ili da se proda, ako ne svrne baš velika potriba. Dika je kući, kada ostavlja svomu potomku ono, šta mu je did i pradid steka'. Čuje se dosta puti reć: „Ne daj, Bože, da smaknen ono, šta su mi stariji do'ranili, a za drugo mi nije stalo" — „Ali mi pati (trpi) ćaćina bašćina" — „Bit će mi je ćaća steka'". Dobar kućni upravitelj po'vali se prid sviton: „Zaletile su me bolesti i nepravde, ali s pomoleć Boga nisan još taka' (dirnuo) u očevo". Besida je u Poljicin: kada čovik krene u bašćinu a žena u skrińu, ajà, nije zadugo to stańe. Ko je pravo i duševno steka' svoje stańe, mušno će ga prodat, a o krivu stečeńu, govori se, da je kratko uživańe. Kaže se, da jedno kolino stiče, drugo jedva uzdrži, a treće lako rastiče, ne da' Bog blagoslova, krvavi težaški trudi vapiju osvetu prid licen božjin.

Oruđe, pokućstvo, blago za službu i intrada za 'ranu čeljadi ne prodaje se; a u jednu rič 'rana za blago i čeljad zove se *zimnica*, čin će se prizimit. Od bašćine se prodaje, kad se šta namiri kupit na drugo misto zgodnijega ili ako je kuća upala u dug, pa da oni, komu se duguje, ne metne u veće troške, ili ako je već metnija, prodade se komad zemlje ili šta drugo za platit. Zaleti li gladna godina, zadesi li nesrića u blagu ili u kućan, pa se ostane, brez česa se ne more proć, ili dug stiska, gospodar prikaže ukućanin, u kojen se tisnon klancu na'odi kuća, pa reče: „Stegla nas je nevolja, da nas dužnik ne zadavi i ne meće puten zakona u velike arče, najbolje da odcipimo s kraja komad zemlje i prodamo." Ukućani, kada vidu, da se ne more inačije, prignu se na to, a teško jin je u srcu. Gospodar dade na glas po selu (navisti pop s otara), da će prodat tu i tu zemlju ili ogradu; a oni, koji mogu i želu kupit, dođu i pogađaju, pa gospodar dade onomu, koji mu najbolje plati i koji mu je poćuditiji.[2]

Obitelj uža. *Ženidba.* Momci se ženu obišno odma' neton izdvoru

[1] U dońin Poljicin za veliku bašćinu čuje se rič *dostojanstvo*. Reče se: Stariji mu stekli, na veliku je dostojanstvu, more na glavu (jedinac) živit ka' prvi u Poljicin.

[2] Najpri se ponudi svoja bližika (rodbina); ako ne će niko iz plemena, anda ko bolje plati. Pop Don Mate Karaman ljutija se na tetiće Ivaniševiće, zašto su prodali na Krilu Jozi Pavišinu, jer on nije od starog plemena ni u nikakvu rodstvu.

kraļa, to će reć kad izađu iz soldatije.[1] Divojka se udaje, je li u'vatila šesnestu godinu, pa kad jon stigne srića.[2] Momak i divojka zadadu više puti jedno drugomu viru, da ne će privarit, pa niki ostanu na tomu, a niki dođu na maće. Drži se, da je vira skloplena, kada dođe roditeļ mladoženće u roditeļa divojke i dâ obiližje, to će reć na dar prsten ili novca. Baš prava vira skloplena je između divojke i momka, kad se vinčaju. Stoga se uža reć: nisan se vinča', da ne mogu s tobon rastavit se. Sa svin tin, 'di je poštena besida, ne dolazi se na maće. O isprošenoj divojci reče se: narečena ka' na pô stečena, ili: narečena ka' i dovedena, a dovedena u sve dospivena. Piva se u nikon pismi:

Jer divojka kad je viru dala,
Sve jednako ka' da je vinčana.

Među momkon i divojkon razmetne se vira sporad više uzroka: 'dikod smetaju roditeļi, aša paša, ne će pod nikakav zakon da pristanu; ponajviše zli jezici iznašaju svake beside, da stavu omrazu, a i nenavidost drugi' divojaka, 'di je onu dopala boļa srića. Velika je grijota omrazit mladića s divojkon. Piva se:

Mańi grij je crkvu razvaliti, Crkva će se opet sagraditi,
Nego momka s curon omraziti: Al momak se ne će povratiti.

Divojka prokliće onoga, ko ju omrazija, a narod se boji te kletve, jer se čuje pivat:

Ah teška je divojaška kletva,
Kad uzda'ne, grm i trava sa'ne,
Kada cvili, i Bogu se smili.

Kad se razmetne prijateļstvo među curon i momkon, ovako se obišno vladaju: ako je momak ostavija curu, ona mu nije u obligi (dužnosti) povratit darove, šta joj on da' za vrime prosidbe, a kad divojka ostavi momka, vaļa da mu povrati sve dare; u nikin selin običaj je, da vrati dvostruko, kažu, dar kuntra (prama) daru. 'Dikod tako i ugovoru, neka dâ dvostruko, ko bi izdaju učinija. — Momak i divojka, kad su utvrdili pravu viru, čuvaju besidu zadanu ka' dušu u prsiman, ne će tako lako doć na maće, jer kažu: nije vira komad sira, grijota je a i sramota prid sviton. Veća je sramota, da mladić ostavi divojku, nego ona ńega; muškiću se toliko ne zamira, jer on

[1] U prvi zeman niki jedinci ženili se prije leve (vojačeńa), jer mislili, da će bit prí oslobođeni poradi vamiļe.

[2] Momak se ženi, kad 'oće, a divojka se udaje, kad more.

probire i odabire, a za ženskon pođe glas po svitu, da jon je naša' koju manu, pa zato se nike divojke i ne udadu više.[1]

Kad divojka zazbabui, pa je momak odma' vinča, svit mlogo i ne govori o ńiman, i ako nemaju očiju ni pošteńa u svitu ka' oni, koji nisu u to upali. Ako li se pak nećka, da je ne će uzest, ili se gonaju po pravdi, tad zamira svak momku, držu ga nepoštenin, kad ne će „da pokrije ono, šta je otkrija". Pogazi li divojka svoje pošteńe, to će reć upane li u grij sa svojin mladin i rodi li, a ovi je posli ostavi, ne bi je više niko uzeja (vjenčao) za sve blago ovoga svita. Dogodi se, da je koja divojka općila sramotno i sa više momaka, ali za to svak ne zna, pa se udala za jednoga, kojemu draga ta divojka, a šta se govori i klapa po svitu, on misli, da nije istina. Ostane li poslin uviren, da će bit koji kraj za ńegovon ženon, on ima veliku opaz nad svakon ńezinon stopon, pa zateče li je u kakovu nepoštenu dilu ili govoreńu, ajme ti ga ńezinu tilu i ńezinoj duši! Više vridi dobar glas nego zlatan pâs.

Vinčańe u rodstvu zabrańeno je od crkovnog zakona počam od četvrtoga kolina. Tu su rođaci po krvi, kumstvu i pobratinstvu, kaže se, po tankoj i debeloj krvi, to će reć od očeve ili materine strane. Uzimlu se i u trećen kolinu, ili kad je s jedne strane drugo a s druge treće kolino, ali valja pitat dopust u biskupa i navest razloge, okolovšćine, rad koji' potribito je i korisno to vinčańe. Brez velike potribe ne mari svit ženit se iz rodsta, jer kaže se, da svojta ne ima sriće, pala je krv na krv.

Kad se uzme tuđe dite u svoju kuću, drži se, ka' da ńegovo rođeno, ništa mu ne mańka a i u ljubavi se drži ka' svoje. Kad podreste, more se vinčat ili oženit š ńegovin sinon ili ćeron, a tako i s bližńin rođacin, ne ima nikakve zaprike, sve da ga i ńegova žena mlikon iz svoji' prsiju odgojila; ali ako je to dovedeno dite sisalo mliko u ista doba, kada i ono rođeno u kući, anda ne more bit ženidba. Ko se odgoji jednin mlikon, drži se ka' najbliža svojta, ka' brat i sestra. Govori se: u svemu smo svoji i jednaci, samo šta nismo na jednon srcu spavali.

Muž i žena. Bog je ostavija tako i naredija, da žena valja da bude poslušna i pokorna svomu mužu. U nikin kućan ne će reć žena: moj muž, moj čovik, nego: moj gospodar; priko ńegove naredbe ne smi se ništa činit. Nađe se žena samovolni' i opake ćudi,

[1] Kad divojka pristari ili obeteži od bolesti, reče jon drûga: „Ti ćeš se udat." — Ah, ah 'oću bome, za busana pod pločana (bus zemle pod ploču u greb, kad umre).

'oće da otmu mužu svaku oblast, prigovaraju na svaku ńegovu zapovid, ne će da poslušaju, zainadu se i posuju. To su obišno dotarice, koje su ništo donile mužu pa zapredaju.

Čovik, koji dođe na bašćinu ženinu, zove se *pripuz*, on ima istu vlast i zapovid nad ženon, ka' da je i na svojoj očevini, upravļa s imańen isto ka' da je i ńegovo, ali ne smi ga prodat ni založit brez dopusta žene. Dica se pišu i zovu po ńegovu očevu imenu, ali u konšiluku i po selu zovu ji' i po materinu prezimenu, po kući, 'di su rođeni i odgojeni, a to nije drago čut ocu a ni dici, jer sramota je, kako se kaže, primit ime po pregļači (po žensku).

Roditeļi i djeca. Otac more potirat sina od kuće, kada mu šta teška skrivi ili ne će da ništa radi, ali ako sin 'oće po zakonu, vaļa da mu otac dâ onaj ńegov dija. U stara doba, kad su vladali poļiški zakoni, otac bi potira' zločesta sina na galiju[1] brez da bi mu da' i kļunka; ali sada su drugi kraļevi zakoni, vaļa dat svakomu, šta koga pristoji. Kada dica ostanu na tisnu stańu iza očeve smrti, ako su skladna radu, šćedu, a jednoga opremu u svit na rađu i službu, to će reć na dobitak, pa sve daju jednomu, neka on kupuje zemaļa i stiče za ńi'ovu zajednišku korist. Dogodi se više puta, da boļe napriduju nego da jin je otac živ; ali ako su ta braća neskladna, niki pođu u svit na dobitak, ali šta dobiju, ne šaļu kući, nego drže za se; potla nikog zemana dođu kući, pozovu se na dija, poženu se, prospu se mloga dica, siromasi grđi nego su prî bili. U nikin kućan, sve da su i na malašnu stańu, razdilu se, ali upru u rađu, radi svak za se i za svoju dicu, radi se srčanije i žive šćednije, jer svakomu palo slime na time. briga za kuću, pa se žive boļe, nego dok su bili zajedno. Nije se dosad čulo u Poļicin, da je ko ostavija očevinu braći pa iša' tražit na drugo misto stańe, osin oni', koji pođu na ženistvo, a i oni dosta puta odnesu ńi'ov dija od braće.

Teška je dužnost dice prid Bogon i sviton, da ne zapustu svoje roditeļe sve do smrti, a kad umru, po običaju u selu učinu sprovod, spomenu se ńi'ove duše, jer oni, koji tako ne čini, namisto blagosova past će mu proklestvo u kuću.

Kad se nađe čovik, da ne ima svoga poroda, a veliko je stańe, pa je grijota, da na ton pragu ne gori svića, dovede u svoju kuću

[1] Galija se zvala mletaška lađa, na koju prikovali mladiću noge a dali mu veslo u ruke, neka vozi po vas dan. Prije nego počela kraļeva leva za u vojsku, dosta je bilo da se glavar u selu potuži na nike zločudne momke, odma' bi ji' sputili na galiju. Od toga je rič: galijot, berekin, opak mladić.

dite iz rodbine muško ili žensko; tute se dite odgoji, a poslin kada dođe na svoje godine, ako je muškić, oženi se, ako li bi bila ženska, doveja bi k ńoj momka i ostavija bi jin iza svoje smrti sve svoje imańe. Kaže se, da je ono dite posinija ili poćerija. Ta dica se drže i ljubu isto, ka' da su tute rođena ili od ńi'ova srca otpala, a odabiru se uvik po krvi i bližńen rodu mužu ili ženi. Obišno se gleda, da muškić bude u rodu mužu a ženska ženi; ako li nije moguće tako, anda kako mu drago, samo da je rodstvo s jedne ili druge strane. To se gleda, kada dođe vrime udaje ili ženidbe, napomene se na vrime mladiću ili divojki, koja dovedena u tu kuću, da valja da ima na pameti tog i tog mladića ili mladiću za divojku. Kada mladić dovedeni i posińeni ili divojka ne bi 'tila za koji razlog na to pristat, povratu ji' svojin kućan, 'di su se rodili, a namistu drugu rodbinu, koja će ispunit ńi'ovu želju, jer valja svakako da pristupi kogod od rodbine. Posińena dica imaju dužnost prama tomu čoviku ili ženi, ka' da su jin rođeni otac ili mater, a ńegovo ime ostaje onako, kako mu je od ćaćina kolina; tako isto ako je ženska, nikad se ne zovu ta dica nego po svom imenu primljenu od oca rođenoga. Posińena dica prama narečenin roditelin valja da su dobra i poslušna, a tako i novi jin roditelji triba da jin zapovidaju i miluju ji', ka' da su od ńi'ova srca otpali. Nika se dica dovedu iz malana u kuću, tako da oni više i zaboravu prve roditelje, a u nike kuće dovedu se mladići veliki ili divojke, kada dođe ńi'ovo vrime od ženidbe ili udaje. Ako se ne mogu poslin ženidbe složit mlađi dovedeni sa starijin, pa dođe li baš do gusta, rastavu se, iđe dovedeni mladić sa svojon ženon svomu ocu rođenomu i svojoj braći, a narečeni otac plati mu pošteno ńegovo vrime izgubljeno i trude učińene u ńega, tako ńemu, tako ńegovoj ženi. Niki ne će da činu te ženidbe u kući, jer kažu, da tin meću odma' jaram i gospodarstvo povr' sebe, nego evo što učinu: zovnu pod starost koga od rodbine k sebi, bilo muško ili žensko, neka ji' pazu, slušaju, a obećaju jin, da će iza smrti ostavit jin imańe. Tad se kaže, da je oni mladić priša' stat k onomu svomu stricu, ujcu ili tetku. Dogodi se 'digod, da starac brez poroda, ako je sam, priđe on isti stat svojoj rodbini, neka ga pazu do smrti, neka mu radu zemlje, a poslin ńegove smrti sve stańe ńegovo da pripane ńiman. U nikin kućan, 'di nije bližńe krvi, učini se ugovor, 'ranit do smrti muža i ženu, a poslin ostavit u bašćinstvo sve stańe.[1]

[1] Ante Vidaković Šodan doša' iz Doca na ženistvo u Rakulića u Jesenice. Ne ima' dice, on i žena mu Pavica ostarili, oslipili, zvali [illegible]si-

Nezakonske žene i djeca. Nevinčani' žena ritko je vidit u Poļicin: ako je koja bila privarena od svog mladoga, pa imala dite š ńin, dite se pošļe u špidal, a ona iđe služit u grad ili ostane kod svoje braće i oca, poteže dija od očevine, kako je pristoji po zakonu. Ako su joj dobri u kući, ona uzdrži i sobon dite, koje radi u kući sporel drugin, a iza smrti materine ereditaje (baštini) svoj dija. Dogodi se, da koja žena ne žive po kršćanskon zakonu s mužen za koje malo vrime, doklen se vinčaju, pa ako žena žive zajedno, s čovikon na ńegovoj kući, ńi'ova nezakonita dica zovu se po očevu imenu; ako li je žena na svojoj kući, svit zove po ńezinu imenu. Takvu ženu svak krivo gleda, zovu je pogrdnin imeniman, ona ne smi izać prid druge žene na ulicu, ne smi ni u crkvu, jer kada pop predika proti tomu griju, sve se ženske obrnu i pogledaju na ńu.[1] Kada žena donese čoviku štogod imańa, to se drži u kući ńegovo i ńezino zajedno, ne čini se nikakve razlike.

Imutak. Ako je žena donila u dotu (perćija) kuća, zemaļa, upravļa s otin ona i ńezin muž, kućni starešina nagleda sve zemļe, skupļa litinu, meće vino sve u jednu konobu, a kad se potegne novac za intradu, 'oće žena, da se od ńezina odcipi nika isa novca, da ona plati zadužbine za ńezine mrtve, čiju bašćinu uživa. Ako je više braće u jednoj kući i jednomu donila žena zemaļa, anda litina od ti' ze-

---

novca Marka, da dođe š ńiman, on ne 'tija, poša' u Ameriku, a oni učinili pismo s Ivanon Rakuļićen, da radi poļe, sve šta u'vati vina, uļa, žita, višańa, neka dade ńemu, a poslin smrti ńegove i ńegove žene Pavice eto mu sve stańe.

[1] Dogodilo se je u doňin Poļicin, da je niki starac brez poroda doveja u kuću mladića, koji mu bija u svojti po pokojnoj ženi. Oženija se on po drugi put, starac od 67 godina uzeja mladu divojku od 22 godine. Ne ima' š ńon poroda, nego pridošla napast, dovedeni mladić združija se s ton mladon ženon i ona rodila lańske godine dite, za koje svak zna i isti muž, da nije zakonito, ali pripušća' je, da se piše ka' da je ńegovo, toliko poradi potomstva. Ta je žena od svakoga zlo gledana, jer pogazila viru svete ženidbe. Nikad ne izlazi prid svit. Još je veća sramota, dovede li kogod taku nezakonitu ženu iz vanka ka' iz grada. Zovu je *šińora.* Niki posidnik ove godine doveja iz Splita divoļku od gosposke kuće, š ńon žive u kući, š ńon iđe vanka pod pazu' na šetńu, svit vidi, da to nije zakonito kršćansko dilo, puno mrkoće i svašta o tomu govori, a ukućani i rodbina tog posidnika sramu se tog nerednog dila. Jedne nediļe došla ta šińora svojin drugon u crkvu i klekla na bratinski banak, diga' se žamor od ženski' i prigovarańe, vaļalo je da župnik zabrani ton ženskon kipu, da više ne dolazi u crkvu.

mala ne miša se s kućnin, to se drži napose.[1] Da se 'oće zemla dat komu na rađu, u zaminu ili na prodaju, upita se uvik i žena, ona je gospodarica i na ńezino je ime upisano prid zakonon. Ne će žena nikad reć: ńiva moga čovika, nego: naša ńiva; tako je i pripada po zakonu, poslin smrti muževe ona poteže jedan dija bašćine. Dotu, šta žena donese, more ona ostavit komu 'oće, muž nije od toga gospodar, već ako mu ona poda oblast. Običaj je bija prije u Policin, da kad bi se ćeri udale a mater jin priminila, one bi odnile sve, šta jin mater donila robe, pokućstva, kuća i zemala, a od očinstva nisu pitale ništa, to bi ostalo braći, pa tako ne bi se ćeri pačale u očinstvo ni sinovi u materinstvo; ali kad je veće materinstvo nego očinstvo, ne dadu braća da sestre tako odnesu, nego dilu sve na pô očinstvo i materinstvo. Sada se pomeće i ti običaj, mater voli sinovin nego ćeran, ona ostavla muškićin bašćinu, a podveže ji', da dadu sestran toliko u novcu ili u zemlan prama toj vridnosti, jer kažu, da će nać za živit i tamo, 'di se udaje. Ovake dotarice i ne će da se udadu za svaku šugu, ne će da iđe u kuću, 'di će joj bit potriba da u brata gleda komad kruva, bole joj je, da mu pazi ovce i š ńin stoji. Žena, koja ima dotu a nema dite nijedno, iza ńezine smrti ona naredi, da ostane ńezinon rodbini od ńezine ili muževe krvi, pa nek se oni spomenu misan i molitvan ńezine duše. Nike ostavu u crkvu, da ona tizin upravla, a sve, šta se u'vati čista, kad se podmiru troškovi, neka bude namireno za pokoj duša, koje su stekle tu bašćinu. To se zovu crkovne ostavšćine ili zadužbine.[2]

Dica mogu imat i štakod svoga, kad jin ostavi koja tetka, stric, rodbina ili kogod drugi u tastamentu. Od toga su gospodari dica, ali dok ne stignu na svoje pune 24 godine, zakon jin postavi pro-

---

[1] Ivka Narančina umrla ove godine u Jesenican. Imala lipo stańe od Rakulića, tri sestre ostale same i sve razdilile. Zemle dala na livel, vas novac ona držala za se. Je li tribalo diverin i mužu za trgovinu, ona bi ji' udužila i valalo jon povratit, nije mira davala. U tastamentu lipo razredili za dva sina i dvi ćeri. Sinovi su pravi baštinici, ńiman jedna polovica a ćeran zakoniti dija od druge polovice polak, suviše svakoj sestri neka braća dadu na udaji kruna 400 za opremu. Svak u selu begena tu ńezinu odredbu, pametno i pošteno učinila.

[2] Najveća je ostavšćina u Policin pok. Marka Kadića u Jesenican u vridnosti od 13.000 kruna. To je stavleno na dobitak $4^1/_2\%$ u kartele veresijskog zavoda u Zadru; sve, šta se primi, izgovori se u sv. misan. Na iz'odńi dan ńegove smrti 11. lipńa čini mu se u crkvi veliki mrtaški zvon, užgu se sviće po svin otarin, piva mrtaška misa i daje odrišeńe.

kuratora (skrbnika); to je obišno otac, on nadgleda kuće, zemļe, skida litinu, drži račun od svega, a ne more prodat ni darovat, ako mu sirotiński sud to ne odobri. Događa se, da taki oci upravitelji, nađu li se rasipni i brezdušni, zapustu i umetu to stańe, pa kad se dica potužu, skine ji' sud s toga stepena i namisti druge. Poradi dvostrukog stańa više je puti velika neterba (smutńa) u kući, ne će se sin bel (podložan) ocu, jer ima ništo svoga, pa se dogodi, da ga otac i odbaci na stranu, a u tastamentu ostavi mu samo ženski dija, to će reć, jednu polovicu ostavi drugoj dici, ńemu od toga ništa, a samo od druge polovice dopada ga oni zakoniti dija.

Dioba zadruge. Svako čeļade ima pravo odilit se od ostale kućne čeļadi i pitat oni dija, šta ga iđe. Ukućani mogu odilit koga 'oće od sebe, ali mu ne smiju uskratit ńegov dija, a da je učinija i najveći zločin, mogu ga potirat, ali vaļa svakako da mu dadu od bašćine, šta ga zapada. Dili se kućno društvo na grane, svaki brat ožeńeni stoji o sebi; ako li je jedan neožeńen, on se prisloni uz brata, koji mu ugodniji. Dogodi se 'dikod, da između tri brata ožeńena dvojica, koji su u ļubavi, ostanu zajedno, a odilu trećega, s kojin nisu mogli složit se. Na kućnon dilu po staron poļiškon adetu dili se: bašćina po granan a 'rana po glavan, to će reć, šta je starine kuća, zemaļa, to iđe na jednake grane, na jednake dile, koliko braće, toliko dila, ali kad se dođe na 'ranu: žito, uļe, vino, gleda se, koliko je u kojoj grani glava, čeļadi, da se ona čeļad more kroz onu godinu pri'ranit. Novi zakoni kraļevi sada ne priznaju to dileńe po glavan, nego sve po granan, a na to se svit ļuti, je li, kaže, pravo, da jedan brat s jednin nejakin diteton, jer se zadńi oženija, nosi dija od svega vina iz konobe, žita iz anbara, ka' i oni drugi su šestero dice, od koje troje veliški radilo, kopalo, sijalo. Sad se dilu po novon zakonu, ali uvik se pobaci malo više onomu, koji ima više dice.[1] Običaj je bija, da se vinograd dili na kosire ili motike, koliko bilo kosira, motika na vinogradu ili radnika u poļu. (U Dubravi dilu tako samo mlade vinograde, a stare na jednako). Kad se dili blago, domaći čobanin odabere dvoje životińe, koje 'oće, po jednu kozu i ovcu, vadi se na brušket. Pasike se dilu na kosore.

[1] Žena zbabna dođe na guvno, kad se dili žito, sedne nasrid guvna, rastvori pregļaču, napuni skut (isprid sebe) pun žita i reče: „Ovo je za dite, koje je u mojoj utrobi, neka bude i za ń ovi dija, kada izađe na svit". Ona obišno pripuni skut pregļače, ne smi jon se dat ruka, da se digne. Ako ne more, 'oće reć da je puno usula žita, neka odaspe i sama se digne.

Pokućstvo iđe u dija ka' i bašćina, kako komu odsica po granan. Neožењeni i udovci na iston su diritu (pravo), ka' i ostali od kućnog imańa, niti oni mogu imat mańe od bašćine, šta ne imaju žene i dice, niti oni drugi mogu imat više, jer ožењeni i puno poroda.

Udovice i divojke primaju svoj dija, koji ji' mirita (pristoji), pa same stoju, s kin ji' voļa, s braton ili s diveron, koji jin poćudniji, ili o sebi.

Žito, vino i uļe, šta je na poļu, ka' i druga intrada (ļetina) dili se po bašćini, jer se to ne broji da je zimnica ('rana za prezimit), kad nije unešeno u kuću; drugi je posa', ako je u kući, anda je po glavan.

Nike kuće dilu se same, nađu pismena čovika, koji će učinit kartu dionicu, na zemļe i ne iđu, ako nije za razrizat koju česticu, sve se za stolon onako od oka razdilu i namistu. Ali 'di uđe nesklad, mržńa u kuću, 'di se dođe do zakona i pravde, 'oće se komišijuni (povjerenstvo) iz grada, ili nađu dva čovika u selu i trećega po sridi, šta oni učinu, vaļa da je tako.[1] Ti odabranici zovu se *starci* ili *ļudi od sela*. Kad se pozovu na dija, pa se ne mogu između sebe razumit, reku: ajmo na ļuđe. Svaki podionik ima svoga čovika za se, iđu svi zajedno po poļu, po vrtlin, dvorišćin i kućan, nagađaju, miru špagon, kurdelon ili na koračaje, zasicaju i stavļaju mejaše, zaparaju najprî mašklinon pa stavu mergin (kamen za biļešku). Ti starci vaļa da su pošteni ļudi brez ajtora, da ne bi rada nikomu učinit krivo. Ńiman je nadnica plaćena obišno krune 4 na dan i 'rana, a niki i ne uzmu novce, nego jin se odradi u poļu.

Sin ožењen na tuđoj bašćini a tako i udate ćeri mogu pitat dija očevine ili materinstva, kad ji' voļa. Pođe li sin u svit za dobitkon pa se povrati poslin nikoliko godina kući, pita svoj dija od braće, koja ga najednako uživa, ali vaļa da pridonese u kuću za ono, šta nije radija, ili se odreče jednoga dila očevine i pusti braći, koja radila, dok on bija po svitu. Ovako se vladaju po staron poļiškon običaju: od kuća, poļa i sve starine, dokad on iša' iz kuće, daje mu se pravi dija, od zemaļa daje mu se gole ledine, to će reć neuređene zemļe; ako će da mu se odsiče vinograda i druge urađene

[1] U Jesenican podilila se pridlani dva brata Jercegovića, dosta veliko stańe, sve lipo i mirno, da nije jedan brat reka' drugomu: crno ti oko u glavi, nego liko ispekli brava, gostili se, poļubili se i jedan drugomu blagosovili sve trude. A eno ti dva brata Rakuļića uvik se pravdaju, psuju, karaju poradi dila. Veliko stańe u 7 sela bašćine, župnik ji' je su dva starca, odabrana prid sudon, dilija i nagađa', evo tri su godine, još nisu na miru. Kažu, da to iđe i po krvi; i ńi'ovi stariji uvik se pravdali radi dila kućnog.

zemļe, koja daje ploda, vaļa da unese u kućni račun toliko novca, koliko su oni uložili u rađu, u gńoj one plodne zemļe, kako reku po duši ļudi. Ako li je ti brat sla' kući iz svita novaca, da se otkupu od duga, i pripomaga' ji' robon ili čin drugin, anda mu daju zemļu sve jednako ka' i sebi; a kad se nađe brat, koji puno posla' novca iz svita i spasija kuću od velika duga, anda mu braća daju na obir najļipļi komad zemļe i vrtla za 'arnost, šta je on oslobodija očevinu, da ne propane. Sve ono, šta su braća svojin trudon i pritičkon nasagradili kuća, nakupovali zemaļa ili naradili ka' težaci vinograda na tuđoj bašćini, od toga ne daju ni bratu ni sestri, koji š ńiman nisu radili. Oni kažu: ovo je naš *pritok* (u Sitnomu: *pritoka,* u Kostańu: *pritočak*), priteklo nan je, mi smo uščedili na grlu, na obući i odići, naši su trudi i žuļi.

Divojka, a recimo ćer ili sestra, kako odgovara kući, ocu ili braći, kada iđe na udaju, obišno učini križ, to će reć, odreče se svakog svoga prava na očevinu. Nike udadbenice učinu stimu (procinu) od robe, zlata, srebra za nakit i svu opremu, kako stimaju dvi postarije žene u susidstvu, i stavu na kartu u pismo, koje jin sastavi učiteļ ili pop. Dođe u parokijanski ovicij (župski ured) zaručnica s ocen i svojin zaručnikon, napiše se procina ili stima, potpišu se ili učinu križ mladić, divojka i otac ili brat, a parok potvrdi pečaton župske crkve; kažu, da je to tvrdo pismo (reku: učinili smo u tvrdo, a ne na beside), ne more se razvalit, kad je na ńemu pečat od župske crkve i potpis parokov. Iza smrti očeve dođe li se do dila, udana sestra prinese onu kartu (pismo), ako je na ńezin ženski dija priko one vridnosti na pismu još štakod iđe, dadu jon koji izbodak zemļe s kraja ili laptić vrtla blizu jon kuće, toliko da je zapoznaju za sestru, neka nije žalosna na braću. U stara vrimena nijedna ženska u Poļicin ne nosila dila od braće. To je bila sramota i za ženu, a još veća za muža. Reklo bi se mužu: „Kad ne moreš 'ranit ženu na svojoj očevini, nego posizeš za tuđin, šta si se iša' ženit? Obazri se na svoje ćeri, bi li ti drago bilo, da raskopaju tvoj prag i raznesu tvoje trude?" Rugali bi se: lako je tebi, tebe brńica (ženska roba, ili dota, perćija) grije. Danas izašlo naopako, malo koja da će učinit križ iza smrti očeve, nego tražu od braće dija, i više puta se za to pognu na sud, izvrću se kriva pisma, krive tastamente, veliki umet za dušu i tilo. Odive (udane) su puno kuća oslabile.[1]

[1] Nike sestre, kad se udaju, ne će da učinu križ, nego 'vako govoru bratu: „Dila ti ne pitan a križa ti ne činin, da san gospodarica uvik

Nasljedstvo. Kad ostane u kući samo cura, tad dovede ona k sebi momka, za koga se vinča. Taki čovik zove se pripuz, reče se, da je doša' na ženistvo. Ako je curi dražje stat s momkon na ńegovoj kući, ona priđe k ńemu, a on radi i nagleda ńezinu bašćinu ka' i svoju, dade na težake na livel, ili ako joj baš nije povoljito držat prida se i primat do'otke, dâ na glas, proda i učini sve u novce. Kada na jednon temelju nema muška potomka nego sve ženske, one se razudadu, zetovi podilu to stańe, jedna sestra, to je obišno najmlađa, ostane na temelju, ńoj otac ostavi polovicu od svega stańa.[1]

Ako pomre svak u kući, unda to stańe iđe na erede (nasljednici) bliže rodbine ili pripane onomu, komu su priminuli ostavili u tastamentu da uživa, a on valja da ispuńa, ako imade koje naređene zadužbine.

Tastamenat ili zadńa odluka čini se obišno nausnice prid dva do tri poštena čovika, a kad se čini pismeno, zovne se pop ili učitelj da napišu u redu. Ko 'oće sasvin se utvrdit, zovne nadara (biležnik) u kuću ili pođe k ńemu u grad, pa razredi svaku potanko po zakonu, da se ne more razvalit.[2] 'Di ne pristupi pop i učitelj, nađe se kakvi seoski pisar, načantra svakako tastamenat, stavi sam križe i navrne na svaki način i šta nije reka' oni čovik, samo da izađe bolje onoj strani, za koju on nagińe. U mrtvaškin naredban, kada se dođe na sud na prigledańe, iznađe se puno privrtancija, jer oni, koji mislu, da jin nije učińeno pravedno, meću krive svidoke, iznosu navrnute tastamente poslin učińene, da mogu posić one prvašńe, gledaju na svaki način, da izađe na ńi'ovu, a na Boga i duševnost ne obaziru se. Osobito se namišćaju ovi tastamenti, kada umre iznenada otac, a nije ostavija nikakve naredbe, pa je svakomu ža' u kući i plemenu,

---

doć na prag moga oca". Neton se i malo počuju, odma' sestra priti bratu: „Daj mi moje ili budi u ljubavi sa mnon." Sad nike činu odreku i poput nadara (biležnik).

[1] Ante Petrina-Coto ima pet ćeri a nijednog sina. Dojedna se udala za ńegova života, a Mare ostala s materon u kući. Svaka je potegla svoj dija, a Mare polovicu od svega a od druge polovice opet peti dija. I ona se udala, doša' k ńoj mladić Jercegović, koji malo š ńon živija, umr'a' od kucavice. Osta' muški potomak, sin Andrija. Udovica Mare piše se na libru Jercegović, ali u selu svak je zove Mare Cotova. Pazila ljubezno sve do smrti staricu mater, koja je uvik blagosivljala: „Sve ti cvićen cvalo, ćerce moja, kad 'vako čuvaš ovi temelj, Bog ti da' svaku sriću u tvon ditetu!"

[2] Ima čeljadi, kojoj puno mušno učinit tastamenat, boju se, da nije daleko do smrti, kada to učinu. Uvik govoru: nije priša.

*

da sestre nosu jednak dija ka' i braća. Kada sud uđe u trag toj privari, bude ji' po tamnican i platu tešku globu.[1]

Ko je ožeńen, ostavļa imańe obišno dici, a ko nije ožeńen, ostavļa ga onomu, koji najbliži u svojti, ka' brat, sinovac, stric, ili napokon onomu, ko ga je pomaga' za života, u bolesti dvorija, ili nada se, da će mu se najboļe spomenit duše misan i drugin dobrin dilin. To on napomene u tastamentu, samo priporuči ili ga baš podveže, da mu dâ na godinu toliko i toliko misa izgovorit.

Kad umre muž, žena ima četvrti dija ńegove bašćiňe, a gospodarica je uživat, sve dok je živa. U doňin Poļicin svaki muž zaveže ženu na ovi način: ako joj dica pomru, pripada sve staňe ńoj, ali uz uvit, da se ne smi udat; ako li se uda, gubi polovicu, koju muž ostavi rodbini ili crkvi za mise; cića toga malo se koja udovica i uda poza muževļovoj smrti. Udovica ima 'ranu do smrti na muževstvu, a poslin ostaje ńezino pravo dici. Kad umre žena a čovik ostane, on je gospodar od svega, šta je ona imala, ako nije ona u tastamentu ostavila na dicu. On isto upravļa, radi poļe, rasprodaje ńezino ru'o, ako nije ženska u kući, ne smi taknit u zemļe, jer sud ne dopušća, to je dičiňe, sirotińsko.

Stvari.

Cijelo selo. Selo ima žajedno obišno paškulu (talij. pascolo, pašńak), što zovu *mûša* ili gaj. Kaže se, da je to seosko ili komunsko (comune, zajednički). Nika sela imaju mlinicu i vigań, šta pripada svemu selu.[2] Sva sela u Poļicin imaju dva mista komunska ili poļiška, što jin je bilo u zajednici još za doba stare knežije, pa i danas je, a to je Gradac u selu Gatin, 'di se je bira' veliki knez, i Baćevac u Sriňinu, 'di se birali mali knezovi.[3] Na seosku mûšu plaća cilo

[1] Niki u nadara prikažu lažno čeļade, ka' da je ti i ti, nadar poviruje, piše; kad umre otac, otvori se i tako se intavula (ukńiži) staňe. Niki je bija osuđen dvi godine tamnice, činija krivi tastamenat na ovi način: prid mrca doveja tri svidoka i stavija držak od pera mrcu u ruke. Svidoci rekli i zakleli se, da se je ti i ti taknija pera, a opet krivo rekli, da su od ńega čuli prije smrti naredbu ńegovu.

[2] Seosku mlinicu imaju Podgrađe i Zakučac, a vigań: Gata, Ostrvica, Zvečańe, Podgrađe i Kostańe.

[3] Na Jurjevdan svake godine birali Poļičani na Gracu velikog kneza, a osan dana pozatin na malu ili staru Jurjevu birali na Baćevcu male knezove, za svako selo po jednoga. Nazad triestak godina pokušali Sriňani prikrčit Baćevac i posadit vinograd za svoju crkvu. Podigli se svi Poļičani proti tomu: to je naše, to je svi' Poļica! Sletilo jednog

selo, ili kako se sada kaže, odlomak kampatik ili zemljarinu, a na vigań isto plaća sve selo kućarinu. Poglavica od sela, a to je glavar, upravlja seoskin imetkon; on nagleda, da ne bi ko iz drugog sela priuzeja muše, da ne bi ko nagańa' životińu na pašu; zametne li se pravda (parnica) poradi mejaša tog gaja, on se oživlje u ime sela prid zakonon. Seoski vigań stoji pod okon kovača, koji odgovara, da ne bi šta propalo, a kad se šta izdere radeć od oruđa ili se povrime pokvari kuća, on prijavi glavaru, koji naredi selu, da popravi. Za komunskin ili općinskin malo koga baš da boli duša, ne mislu ljudi, da je grijota priuzet ka' kojen čeladetu ili kući, svak kalkula (računa): ovo je naše; kad nosi, kažu, drugi, i ja ću. Stoga je i besida u puku: općinskoj kobili odrta rebra.

Kad bi doša' čovik iz drugog sela i pita', da mu se dâ služit seoskin pašńakon, seoskin vigńon ili mlinicon, ne more dopustit po sebi glavar, valja da bude upitano sve selo, koje ako pristane, dobro, ako ne, ništa. Ako je ti čovik došljak dobra podnašaja, nije za šćetu ni sramotu selu, a ne more brez te stvari da bude, selo mu pripusti, ali uz uvit, da dobro poplati novcen, ili mu odredi koji drugi dańak, neka dade crkvi voska ili družini jića i pića; mukte nikako ne smi bit, jer moga' bi tad povrime reć, da ima pravo od starine ka' i drugi seljaci. To se dopušća na glavu, zato ako je ocu dopušćeno, ne more ńegov sin pritendit (pretendere, zahtijevati), da i ńega pristoji; valja da opet pita od sela.[1] Domaćen čoviku stareniku more se i oduzet pravo na zajedniško stvar, ako se ima za to spodoban uzrok; to biva, kad se je štakod pokvarilo ili niko 'oće da pravdon odnese niki dija ili sve, ko nije izradija svoje nadnice, ko ne daje svoj dija troška, šta se ima popravit ili ispravdat, anda poslin, kad to selo uredi i dobije, ne da mu se dila, ka' da nije ni ima' prava.

Paškula se zna šta je kojega sela ili málice (mali skup kućâ), pa blago iz toga sela pase zajedno, od drugoga sela ne smi tute prilazit, nego da ne'otice kako naleti. Ko ima paškulu neograđenu, a brani je od tuđeg blaga, tad čobani ne dadu blagu da iđe priko

---

dana do 200 Dočana iza Mosora, uzeli u torbu jarića i prisijali Baćevac. Spominje se ni:i Petar Tadinac, starac od 80 godina, nož mu bilopasac za pason a torba o ramenu, sija' i ne da' Srińanin staro poliško pravo.

[1] Došlacu iz tuđeg sela, osobito ako je mulac (nezakoniti), teško je u nikin selin imat ikakvo pravo, navlastito kad je na ukopu; plemena, koja imaju zajedniške (komunske) grebe, ne će nikako vruštira (tuđinca) u svoje grobnice, ili ji' araču velikin novcen, — dali su niki do 100 vijorini (200 kruna).

mejaša ili granice obrańenog mista. Svakomu je prosto ogradit ono, šta je ńegovo, ali anda ne smi pazit svoje blago po tuđoj paškuli. Po nikin selin obziđu se ograde, pa kako učini jedan, to čini i drugi, brani se jedan od drugoga, a sveže se na onomu, šta ima svaki o sebi. U Poļicin ne ima toga, da ko pazi nijednu vrstu blaga ciloga sela. Za granice svoga paškula, za pravo paše i sičńe drva tvrdo je svako selo, ne bi popustilo drugomu za živu glavu. Od toga u Poļicin malo koje selo da nije zavrglo pravdu s drugin selon na mejašu.[1]

Susjedi i međaši. Svak diže zgrađu na svon vlastiton zemļišću, ako li mu je potriba, da malo više proširi, da se namakne, da se prisloni na zid ili sveže s tuđon kućon, on zamoli gospodara, da mu učini tu ļubav, pa kako se pogodu, onako on razmiče, naslańa i gradi. Vodu sa strije svak vodi u svoj dvor, a tako gńoj i druge izmetine ne smi niko navraćat prid tuđu kuću. Kaže se, svak zatvara svojin vratiman, svak čisti svoje dvore. Ako susid ne će da dopusti naslon zida, anda vaļa gradit ga s temeļa po svomu, zid uza zid, niti oni susid smi poslin svezat svoj zid s ńegovin, niti koju službu imat, ka' pralo ili sušilo robe. Ako grane od tuđeg stabla smetaju nad kuću ili zemļu, poruči onomu, čija je gora, da sam okreše i podsiče: ne će li, anda ji' odsiče oni, komu smetaju, a posičene grane ostaju za gospodara stabla. Običaj je, da je slobodno posić ono, šta se s tleva more dobavit i posić kosoron. Pane li voće s oni' grana priko zida ili niz meju, kupi oni, na čije pada, a kad ga trese ili bere, čija je voćka, toga je i voće. To je adet u gorńin Poļicin, a u drugin selin ostaje sve za gospodara, samo gospodar zemļe priporuči, da mu ne ugazi, ako je mokro. Sušań, svaka listopadina ili padežina suvarika skupļa se i nosi, 'di se nađe na zemļi, ne gleda se, s čijeg je pala stabla. Ako je voćka na mejašu, pa se ne zna, čigova je, onoga je, koji je bra' plod s ńe i sika' drva za toliko godina, a dogodi se da skupļa žeļud jedan i drugi s duba (hrast) na mejašu: dođe li se do zakona, jer onomu drugomu žile izļidoše zemļu iz vinograda, izvadu ga, zajedno posiku i podilu drva, pa Bog te veselija.

Između jedne i druge zemļe, da se zna, čije je, postavi se mejaš, ili kako u nikin selin zovu *mrgin*, *mrgļin* ili *ciļ*, a u ćošu od obale velika stina. Je li na ravnu, zapara se mašklinon, pa se stavi stina

[1] Podstrana se pravdala za 40 godina sa Srińinon poradi Vršine, Jesenice 20 godina s Tugarin radi Oblika, Dubrava s Tugarin za Smoovo, Sitno s Dugopoļen za vršinu Mosora; Trnbusi s Rudinan (gorńi Dolac) za Bilaje, dońi Dolac s Biskon za Umine.

na sridinu za mejaš, ako je obala naokolo ili stinica, zadila se kameni križ ili se izdube buža za bilig mejaša. Od mejaša do mejaša kad se ore, pusti se široka brazda, pa sve kad je žito veliko za žet, zna se, dokle je čije. Na ogredan stavljeni su zidovi, a na ńiman opet učińeni križi i biliške, dokle je čiji mejaš. Po paškulan i livadan stavljaju se koci od driveta, ili 'di je uz vodu, posadu se jablani i vrbe na granici, da se zna, dokle čije dopire. Na velikin paškulan imaju nika plemena i malice svoja osobita mista za pašu blagu, u stara vrimena to priuzeli, bilo najbliže ńi'ovin kućan, zapasali od potoka do potoka ili od vrja one planine do puta, to su naravne granice, a sve šta odsica na tu prostoriju, zove se *ždrib* ili *odsik*. Ako su pasike jedna uz drugu, kad se sije ozimica, anda su po mejašu metnute po tri četiri stine uza svu pasiku, a to se zovu *navale* (u Kostańu kažu *kladovi*). Trava šta reste po mejašu, žeńe se do polovice svaki od svoga zemljišća ili ispase blagon. Stablo reste li na mejašu, to je obišno onoga, čija ga zemja 'rani, ali prid zakonon kraljevin, onoga je, koji ga usadija i koji skida š ńega plod.[1] Mejaši se ne smiju primišćat, nego ako je potriba, po dogovoru jednog i drugog mejašnika. Najveći je grij primaknit mejaš u polu; ko to učini, rđav je čovik, lupež, ne će dušu sa'ranit. Za ništa se više ne iđe u paka', šta za mejaše.[2] Poradi mejaša događa se puno smutńa, kavga i pravdańa na sudu, palo je i mrtve krvi, mlogi su izgubili život na mejašu.

Nije čovik tica, da more priletit po ariji (zrak), 'oće mu se prolaza, da dođe do svoga; kada mu je zemja u sridini, anda mu niko ne smeta, da prođe priko tuđi' zemaja, da prinese snop žita, konistru grožđa, i to gleda se su mańon šćeton, ali protirat živinče nije dopušćeno. I kada prinašaju gńoj, žito, grožđe, ako puno ugazu, u dužnosti su opet prikrčit i uskopat, kako je bilo i prije. Nađe li se propasno čeljade pa se maši, ušćipne grožđa ili zeja prolazeć priko tuđega, anda ga mejašnici izasuju (opsuju), ne dadu mu više prolaza, neka traži s druge strane.

---

[1] Ako se zakapricija (capriccio, prkos) gospodar pa ne će da izvadi to stablo, koje svojin 'ladon i žilan čini šćetu mejašniku, ovi čini sudbinu po sebi, natuče mašklinon žile ili obili koru u soku pa stablo usa'ne, i gotov posa'. Sumńi li na ń, tuži ga na sud.

[2] Pripovida se, da ko primišća mejaš, ne more se na smrti rastavit s dušon, nego vaja da mu donesu mejaš, to će reć onu stinu, pod glavu, i anda se odili duša od tila. Zato se i reče onomu, koji primišća mejaše: odnit ćeš onamo! (na drugi svit).

Čele, kad se roju. pale na čije mu drago drvo, skida ji' oni, čije su; ako li se ne mogu skinit ni po'vatat brez da se odsiče grana, pita se dopust u onoga, čije je stablo, i to kad je stablo od koristi za voće ili 'lad; ako li je samo za drva, anda ništa.

Kad voda kraj potoka ili rike čini škodu, slobodno je čoviku od ńe se branit, ali vaļa da gleda, kako ne će opet drugomu bit šćete.[1] Reče se, da svak brani sebi. Susid susidu vaļa da učini na ruku, ako 'oće da se iskaže prid sviton pravi čovik, a niko ne zna, koja potriba more bit i ńemu, danas meni, sutra tebi. Je li triba na novoj krčevini provest obalu, to će reć odmaknit zid na dońi kraj; je li triba u dvorišću, okolo kuće ubit se malo (uzmaknut) zidon, da izađe srednije, učinit izminu zemļišća, da bude naručnije jednomu i drugomu; da je potriba uzajmit oruđa za rađu poļa, živinče za ù mlin ili u grad, vola za orat, paripče za na guvno, dat za koje vrime staju za slamu, sud i konobu za vino, sve to jedan drugomu drage voļe učini, jer je dilo kršćanske ļubavi; šta je tebi drago, da se učini, vaļa učinit i drugomu. To se zove *zajam,* a kaže svit da „zajmiša i vratiša dobro stoju.“ Niko ne ima prava tuđega ništa uzimat, grijota je prid Bogon a sramota prid sviton. Kaže se: tuđa muka u paka' kļuka. Ali da ko usiče grančicu grma jaćin uz lito, da ubere desetak trišańa ili grozd grožđa za žeđu ili klip kukuruza, jer on toga ne ima ili mu je priveć daleko, ne će mu za to niko ništa reć, koliko da je u svomu. 'Di je rodbinstvo ili veliko prijateļstvo, ubere stopańica u vrtlu kupusa, zeļa, ali uvik aviza (obznani) onu kuću, da ne bi posumńali na koga drugoga. Nike voćke uz put ili po tuđin grajan, gomilan, ka' murve, koprine (kostele), jagode, drini, bere svak, 'di mu se namiri, niko nikomu ne zamira. Vidi li se ko, da pri'vaća i malu stvar tuđu, naviče se na ń, opsuje se, jer to nije od žeļe, 'di je novi vrut (frutto, plod), nego baš od lupešćine, krađe. Ko ubere tuđega pa proda', da u'vati novca, tuži se glavaru, općini, a do potribe i sudu. Niki ga prikoru prid crkvon, neka mu je sramota prid svin sviton. Ko nađe tuđe blago u šćeti na svomu, istira ga, dotira u kuću pa poruči onomu, čije je, neka iđe po ń, a za šćetu, šta je životina učinila, nagodu se, pođe seoski stimadur

[1] U dońin Poļicin, 'di su sve zemļe na obronitu, voda čini puno šćete, pa se svak brani od vode. Rđava je užanca (običaj) od težaka, kada krči, svu sovuru baca u potok, dođe poplav vode, skotrļa nizbrdo do u more, a na čiju se zemļu navrati, raskine, uništi. Što naplije more, razmakne obalu oni, koji bliži žalu, ńemu je korist, a onomu, šta odrla, šćeta, za to niko nikomu ne pita naplate.

(procjenitelj) ili poljar na lice mista, i šta se procini, valja platit ili na lipe u selu ili na ružne u sudu.[1]

Dogodi li se da kogod posije, zaore ili posadi na tuđen zemljišću, a ne zna, da je tuđe, anda oni, čija je ńiva, dâ mu onoliko simeńa, koliko je on posija; ako je požeja travu, posika' drvo, ukresa' stinu ili šta drugo, namiri onoga, čije je, kakvin drugin zgođajen, a da za to i ne iđu u prkos i pravdu, nego baš kad se krivac usprotivi i ne će da pristane na nagođaj, iđu na zakon (sud).

Stvari uopće. Nepomične ili negibuće jesu stvari, koje se ne mogu prinašat s jednog mista na drugo, ka' ńive, ograde, vrtli, kuće, a pomične ili gibuće jesu blago, životina, pokućstvo, brod, odića, ratilo, oruđe, kola, 'rana, jiće, piće, šta se more primistit s jednog kraja na drugi, pa bilo to svojin životon ili kakvin spravan živinon. Svak ne zna to ni razumit, nego obišno zove svit nepokretnu stvar temelj, koji se ne miče, a sve drugo kaže da je pomično i gibuće. Do stvari se pomične i nepomične dođe, kada ko ostavi iza smrti, za živa daruje, kad se kupi za novac ili razmini, kad uradi svojin trudon, kada nađe ili prigrabi. Je li trideset godina bija u pocesu (posesso, posjed) te zemlje, a niki se nije ozva', on je drži ka' svoju vlastitu starinu. Ako mu se ko od mejašnika usprotivi, otvori se pravda za smetańe posida (u dońin Poljicin kažu za *turbato poceso*), dâ se u ruke zakona, pa kud puklo puklo. Tako isto da ko prisvoji seoskog gaja ili puta, prvi tužbu učini glavar sela na općinu, a kad nije vajde od toga, dođe komišijun (povjerenstvo) od suda. Kad se 'oće šta da ugrabi, nađe se snaga ljudi za rađu, podranu jutron, a puno je čeljadi, u'vatu se naglo radit, najpri zaobalit, pa prikrčit i posadit, da je moguće sve u jedan dan neka je gotovo. Protivna stranka, kojoj se priuzelo, dođe na zemlju, viče, psuje, priti zakonon, ali ne smi pristupit u šake težacin, jer su oni svi spravni doć i do ruku. Protivna oštećena stranka uvik se najavi ovako: „U ime za-

[1] U nikin selin sridńi' Poljica, kada nađu kokoš, ovcu, krmka u šćeti, vladaju se još po staron poljškon običaju: ubiju na mistu, osobito kokoš u vrtlu, i pošalju gospodaru, da je izî; ako li ne će da je primi pospodar, izî je oni, koji je ubije. U članku 53. poljškog štatuta uoblašćuje zakon: „U grozdih je dužna kokoš glavom, ubiti i izisti; i gdi kuću razgriba, voljan ju je ubiti.“ Čl. 54^{c}: „. . . voljan je ubiti i izisti jednu, ako jih je i veće; ako li je pivac meju ńimi, voljan je ubiti i ńu, da ne pivca.“ Čl. 60^{c} od krmak: „. . . kada je na žitu, dokle nije niklo, tada ga je oni, čigovo je žito, voljan ubiti i onde prinesti ga na rvotinu, gdi je rilo, i onde ga oiti. Ako li je žito u travi, voljan ga je ubiv istratiti za se; zač svińe nosi dvoje oružje: kosu i motiku.“

kona ja van ne dan radit, to je moje.“ Pozatin iđe u avokata, da mu učini tužbu na sud. Ako ji' ļudi i glavar u selu ne nagodu, dođe komišijun od suda, i kad je već urađeno i posađeno, gleda svakako nagodit, da mu plati zemļu novcen ili na drugo misto blizu ńegova neka mu ustupi komad zemļe, a ne će se kidat ni razvaļivat ono, šta je posadija i uradija; stvar više gotova, lika joj nije. U tin parnican ļuto se gonu, prinašaju se kriva pisma, privađaju krivi svidoci, puno se duša izgubi, a puno stańa umete.[1]

U Poļicin nije se nigda čulo, da je ko iskopa' i naša' blaga, zlata, srebra, a jesu užavali (običavali) izlazit Grci i Žudiji i tražili na nikin mistin. Ta bi se rađa činila potajno obnoć, išli bi po tragu niki' starinski' karata i po biliškan na planini tražili to misto, ne bi 'tili, da iko živ zna, za da jin se ne ruga svit, ako ne nađu, a ne gleda se, čije je zemļišće.[2]

Nađe li ko tuđu stvar, je li pošten čovik pa ne će, da mu je duša grišna, drži kod sebe, doklen se najde, čija je, dà na glas, pop javi s otara i kaže svakomu, da je naša'; ne zovne li se gospodar, kaže popu u ispovidi, pa dâ ništo siromasin, ništo u crkvu ka' lemozinu (milostińa), a koji dilčić pridrži za se. Ako li je veća isa novaca, plati toliko misa i namini na odluku onoga, čigovo je, za zdravļe, ako je živ, za dušu, ako je umra'. Nađu li se čele na tuđen, a ne zna se za gospodara, ko ji' more skupit i odnit kući, ńegove su ; ako li su u drvetu ili u stinan, tad su onoga, čigovo zemļišće i drvo. Naplov, šta donese voda, rika, more, onoga je, na čije tle naplije zemļa, jer kako voda danas donosi, tako sutra i odnosi, odere, raskine, pa komu šćeta, tomu i korist.

Lovit zviri ili tice slobodno je svakomu, 'di 'oće, samo da se ne

---

[1] Luka Klarić i Ante Trgo-Sabo u Jesenican pognali se na pravdu za mali laptić zemļe u prikrajku na Supetru. Pravdali se desetak godina i pucali jedan u drugoga iz rivolvera. Istrošili se, iznemogli i pomirili se, svaki potrošija do 2000 K. Čuja san iz ńi'ovi ustiju govorit: „Koliko smo potrošili, mogli smo bankanotan prikrit oni okrajčić“.

[2] Govori se, da se je tražilo zlato u ovin mistin: u *Mosoru*, mista od blaga zakopana: Plišivac, Zlataruša, u Vincu, u Krstalovića mirinan, na Brigu, na Mokriku, na Sridivici; u *Podstrani:* Stupi, Kaline, Krpotine, kraļ Bili; u *Jesenican:* Sukmasin, Mutogras, Kozarja, Sustipan, Galija na Grebenu; u *Tugarin:* Gubaška glavica, Babļača; u *Gatin:* Očur, Kamena, Šinokoša, Mekina glavica; u *Ostrvici:* Krcatovića okuće, na Velikoj gomili; u *Kostańu:* na Zbudu, Barzinova jama, Revńa; u *Podgrađu:* Gradac; u *Dubravi:* Gomila za Krčen, Križina, poviše Sv. Arnira, Gradina.

čini škoda u poļu, kad je glibavo, da se ne utranba žito, ne utaraba vinograd ili otruni pup na lozi. Mlađarija od sveca zametne se puškon, gazi po vrtlin i rasadin, bude vike i smutńe svr' te lovļačine.

Kada ko založi koju nepomičnu stvar, tada oni, čiji su novci, služi se tizin i radi tu zemļu, vrta', vinograd, ka' da je ńegov, skida prida se sve plodove i litinu. To se kaže *goder a goder* ili *god a god*, ti uživaš (godere) moje novce, a ja tvoju zemļu; a neton pomańka trs, ostat ću ka' kmet i davat ću do'odak tretine, četvrtine, kako se pogodimo, ako se povratu novci. Za stvari pomične drugačije su pogodbe i zalogi, sve kako ugovoru. Založi li dužnik kaput ili puca srebrna na krožetu, ne smi se nosit roba založena ni derat, doklen ne isteče rok pogodbe, kad je dužnik platija šuporat ili dobitak. Ali ako je izaša' rok pogodbe, pa dužnik ne će da iskupi založenu robu niti plaća dobitak unaprid na primļene novce, more ga nosit oni, koji da' u to novac, pa ako ga ni poslin ne će da iskupi dužnik, ponudi se i jedan i dva puta, tad se roba procini, proda ili ostane prid onin, koji uzajmija novac, a da šta priteče priko duga, uruči dužniku. Ako je zemļa u zalogu (u Dubravi kažu u *zapači*), pa je pogńojena ili napravļena na koji drugi način, da je u puno boļen stańu nego kad je bila založena, vaļa da oni, koji je iskupļuje, naknadi te trude i popravke, tako i gńoj, ako je želi opet posidovat.

Vol se uzimļe *na izor*. Ne ima siromaj težak, da na čemu kupi vola za orańe, kupi mu ga drugi, koji ima novaca, uz ovi uvit: uzme se vol na pazaru za 110—120 kruna i dâ se težaku da ga 'rani, pase, goji. Težak ore, poteže i čini svaku službu s tin volon, a daje gospodaru za tu službu jednu kvartu šenice (okolo 62 klgr.) na godinu. Kad se vol podgoji do jednu dvi godine, goni se opet na pazar i proda recimo za 160—180 K; novci iđu gospodara, težaku ništa. Kroz taj rok pogodbe oboli li vol i krepa, ako li je na vrime avizan (obznańen) gospodar, na šćetu je gospodaru, a da nije avizan gospodar, plati ga težak, koliko se za ń dalo na pazaru.

Obveze.

Pogodba i ugovor uopće. Kad se šta kupuje, prodaje ili čini koja mu drago pogodba, narod zove to *ugovor*, *pogodba* ili *pismo*, pa bilo za pomične ili nepomične stvari, a kad se čini pismo na sudu, zovu *konbincijun* (talij. convenzione, pogodba). Ugovor se čini nausnice ili u pismeno. U stara vrimena ne bilo toga pisma za male pogodbe, ka' recimo za zajam novca za malo vrime, nego jedan drugomu uzajmiva' novca mûče brez pisma i svidoka, i još bi ga

anci (pače) zamolija, da ne kazuje nikomu. Tvrda bila vira i pošteńe u stari' ļudi i stoga se davalo „na viru". Kada bi činili ugovor za zemļe, kuće ili blago, anda bi učinili prid dva svidoka ili stavili na kartu i utvrdili pismon, neka ne bude zamrse iza ńi'ove smrti među ńi'ovon dicon. Nije bija običaj u stari' ļudi, da bi se ko poreka' ili potišmanija na pogodbi; to je bila velika sramota, ne bi smija ti čovik više izać prid ļude, reklo bi mu se: rđa, doša' na maće besidi, ne moš mu više virovat ka' ni paščetu. Sada nije više tako, nije sigurno spustit se svakomu na viru, nađu se, kako se kaže, dva brez duše a jedan brez glave, pa će krenut u viru i dušu, krivo će posvidočit i razvalit najtvrđu pogodbu; stoga se i činu sada sva pisma u gradu u nadara (notajo, biļežnik). Kaže se: ko tvrdo uveže, lagļe odriši.

Kad se činu usmene pogodbe, dâ jedan drugomu desnu ruku, u'vatu se prid dva svidoka za ruku, a treći prisiče, to će reć, udre svojon rukon po ńi'ovin rukan i potvrdi pogodbu, ka' da je sklopļena. Uz to daje se i kapara u novcu. Za maće stvari činu pismo između sebe, ako je stvar malo zamršena, pa je vaļa razoputit i stavit na čisto, iđe se u učiteļa ili popa, koji znadu boļe utvrdit.[1] Koja se pogodba čini zavika, ka' prodaja zemļe ili kuće, ili koji zalog, ostavšćina, darovšćina, iđe se u grad u nadara, on je čovik od zakona, ńegovo pismo ne more se pobit.

Neton se sklopila pogodba nausnice, daje se *kapara* za bilig prodaje. Kapara se daje u pogađańu ka' jedna jamčevina, da se ne smi poreć ni oni, koji je da', ni oni, koji je primija, jer osin šta bi jin bila sramota, vaļalo bi da jedan od ńi' svakako šćetuje. Ako dođe na maće pogodbi, oni, koji da' kaparu, gubi je, ne ima prava pitat natrag; ako li se poreče oni, koji je primija, ćoravo se i ńemu piše, vaļa da vrati dvi za jednu, ili kako se kaže, *kapara kuntra kapari.* Recimo, da je primija kapare 100 kruna, vaļa da povrati dvostruko, 200 kruna.

Ugovor je gotov, kad jedan i drugi pristanu na pogođaj, kad se učini i potpiše pismo i kad se primi kapara.

Kupovańe i prodavańe. Nije se čulo, da ko prodaje usiv iz zemļe, jer se ne zna, kako će urodit, a ni tele u kravi, jer se ne zna, kako će okotit. Prodaje se steona krava, ali se za tele ne ugo-

[1] 'Di su namišćene seoske blagajnice, ona odabere 5 pošteni' ļudi u odbor, to se zove „nagodbeni odbor". Ti ļudi nagađaju i sklapaju težaške pogodbe, koje se pišu na štanpiļan (tiskanican) za to učińenin, stavi se pod broj i pečat od blagajnice. To je povirovano na sudu.

vara, nit je zato kravi puno veća cina. Kad se prodaju stvari nepomične, ka' zemļe, kuće, u staro doba pod knežijon vaļalo je najprije ponudit bližiku rodbinu, pa kada ne bi 'tija niko od roda, anda ko boļe plati.[1] I danas se još povlači ti običaj po nikin selin, ali se više gleda, ko boļe plati, ili komu je voļa gospodara prodati, ovomu 'oću, ovomu ne ću. Kad se 'oće prodat ovako na voļu i prijateļstvo, ne daje se na glas, nego se podmuče čini ugovor prodaje, a to da se ne nađe koji prkosica, koji bi natirava' cinu na visoko. Uvik je na šćeti oni, koji potajno prodaje; kad se na inkantu (dražba) ugriju glave, ne gleda se na pravu vridnost, nego se goni puno daļe za prkos, neka ne iđe u ruke onoga protivnika. Osobito ako je zemļa u mejašu, a onaj, šta je kupuje, slaba je glasa, on i dica mu dugi' prstiju, dosad nije ima' tute pristupa, pa se svi mejašnici boju, da će jin propadat iz poļa, i poradi toga dogovoru se, učinu društvo, svi zajedno kupu tu zemļu na visoku cinu, samo da drugi ne ima pristupa.

Kada se kupuje živina u poznata čovika, ugovara se: ako joj bude koja mana, da će mu je povratit, ter bude li tako, i uradi se. Niki daju i na provu (kušńa) za misec dana, a niki drugi ne će nikakva uvita, nego govoru, kad prodaju: eto ti, brate, oči pa gledaj, ali san ja Bog, da znan, šta je u ńoj. Kad se mazga ili koń kupuje, provede se, projaše, opipa po sapin, nogan i trbuvu, da se vidi ńezina ćud. U iston selu nije lako privarit, ako se kupi živina, jer se zna, je li joj koja mana, a na pazaru ne ima toga ugovora, ima li živina koju maću ili ne ima, dernek je, a užaju reć, da na derneku ko komu drne, drne. Otkrije li se koji beteg, povrati se živina prama ugovoru; ako li oni, šta proda', ne će da primi, jer ne viruje, da je ti beteg, pođu u grad u *kušmita* (veterinar), neka on vidi i rasudi. Dođe se više puti i do suda.

Mijeńańe, posuđivańe. Kad se promini jedna nepomična stvar za drugu, ka' na priliku zemļa ili kuća, kaže se *razmina,* a promińuje li ko žito, odiću ili drugu koju stvar pomičnu, to je *promina;*

[1] Po staron poļiškon zakonu nije vaļala pogodba, mogla se je i ukinit, ako se nije ponudilo najprî bližiku. U članku 51[a] štije se u štatutu: „Najprvo zakon stari hoće, da se plemenšćina ne more prodati ni založiti u tmi, toj rekući otaj, a navlastito od bližńega; da ima se prodati svitlo, bilodano, i ponuditi prvo bližńega svoga. A zakon je stari poļički, da ima opoviditi oni, koji misli prodati, po tri zbore, ali o knezu na tri obroke, govore: ovo ću prodati, ako će koji bližńi kupiti, pristupi; ako li (ne će), a ja ću komu mogu.“

kad se promini živina za živinu, uža se reć, da je to *barat*, kažu: da' je u barat, ili barata' je.[1]

Kad ti kogod dade ništo za službu za koje malo vrime, ka' oruđe za poļe, kakav sud za u konobu, pa mu odma' povratiš istu stvar, kaže se *zgodija* mi je ili *uzajmija*. Dođe prijateļ u prijateļa u potribi pa mu reče: uzest (u doń. Poļicin *vazest*) ću ti ovi sudić, ako mi ga moreš zgodit, doklen pritočin vino. *Uzajmit* ili *zajat* kaže se, kad se uzme u koga šta, pa mu se povrati iste vrsti stvar, ali ne baš ona „zajata", ka' na priliku kad se zajme mirica soli ili brašna, to se potroši, a povrati se ista mira, ista vrst (u doń. Poļicin *kvalitad*) soli ili brašna. Zaimļe se žito za sime i za mlit, brašno, sol, uļe, vino i druge stvarčice bilo za jiće ili odiću a tako i novci. Ko zajimļe maće stvarčice, koje se povratu za kratko vrime, ne drži se, da je dužnik, jer to se uzimļe u konšije ili prijateļa; danas on u mene, a do koji dan ja u ńega, a stara je besida, da svaki zajam dobro stoji. Kad daje novac ili žito u zajam, ali na veći rok, to se zove *na dug;* oni, koji uzimļe tu stvar, zove se *dužnik*, a za onoga, koji to daje, ne ima u narodu baš pravoga imena, nego obišno zovu po kućnon ili krsnon imenu.[2] Svaki zajam kad se čini, kaže se odma' rok, kad će se povratit. Težaci stavļaju obišno rokove prama litini, kako će jin prispit do Petrova ili Velike Gospe, 'oće li podmirit žiton, do Mijovila maston a do Božića vinon ili duvanon, na misece i godine ne ugovaraju. Oni, koji udužija novac, ne pita ga, doklen ne izađe oni rok, a neton je mitija koji dan priko onoga roka, zovne dužnika na račun, a on mu se skužaje (talij. scusare, ispričati), kaže razloge i okolovšćine, cića koji' nije moga' stignit, moli ga, da ga još počeka, a plaća mu odma' šuporat (dobitak) za unaprid, ili mu izradi štakod u poļu.[3] Za male ise novca i ne uzimļe se dobitak, ali se posluša ili učini štakod dara, ļubavi. U stara vrimena, pripovidaju, ni na male ni na velike novce ne uzimalo se kamate.

[1] Gorńaci (Bošńaci) dognu na końiman ili dovedu na karin (kolima) žita, a Poļičani daju jin vina, uļa, rakije. I to se kaže, da su *baratali* ili se razminili. Sada malo dolazu, jer vino iđe na more, prodaje se za gotov novac, a šenica dolazi iz seńske Rike.

[2] U Poļicin nije čut ka' po Zagori za velike kamatnike. One boļe kuće po selin, koje daju u zajam novca, vina, uļa, žita i svaku kućnu ustribu, oni, koji se uduži, zove kućnog starešinu ili brata mu „gospodarom". Reku: udužija san se u gospodara Pavla, u gospodarice Ivke.

[3] Narod misli, kada podmiri dobitak za cilu godinu, da se ne smi od ńega pitat glavnica. Dolazu plaćat na blagajnicu pa kažu: platit ću dobitak, a dug neka žive.

Najam. Ljudi su za više vrimena u službi, to kažu, da su u *najmu*. Zove se za to momak „najmenik“, a divojka „najmenica“. Ako li je samo za koji dan pomoga' komu radit, kaže se *pomoga'* mu je ili iša' je na *žurnatu*. Je li za više dana na rađi, govori se, *na rađi* je ili *pomaže*. Tako isto sa životinon, kad se pomaže: ore mi, goni mi, zaja' mi je u mlin. Ako li da' živinu brez sebe na rađu, reče se: da' mi je. Gospodar zove težake, koji mu radu u polu na žurnatu, *tuji* (u Sriňinu *tujini*). Reče stopańica: danas su nan tuji (tuđa čeljad, ne kućna), valja mi spremit štakod smoka, a lako ti je za kućne domaće, šta se nađe u kući. Zemlja se daje na težaštvo, a to na dva načina: na *livel* i *do'dak* (dohodak). Kad je na livel, učini se pogodba za toko i toko (toliko) godina, da će težak plaćat na godinu gospodaru u novcu ili u vinu, žitu, ulu, a ńemu urodilo, ne urodilo. Kada izađe rok livelu i ostane zemlja prid gospodara, sve, šta se nađe voćaka, stabala ili zidova, ostaje za ń, težaka ne pristoji ništa, nego ako su baš ugovorili, da se stima (procini), ili mu spusti na dušu, neka mu štakod poplati. Liveli se ugovaraju za 10, 20 i 29 godina, ne smi prikoračit 30 godina, jer kažu, da se anda ne more težak skinit prid zakonon, da je nepomičan za ń i ńegovu dicu, zovu ga *livel perpetuo* (perpetuo, vjekovit). To je obišno na crkovnon ili biskupiji. Na *do'dak* se daje na $^1/_5$, $^1/_4$, $^1/_3$ i na $^1/_2$, kako je koja zemlja na položaju i rodu. Biskupija (dobra splitskoga biskupa) i crkovšćina (dobra crkava) radu se u nikin selin na petu ($^1/_5$), a sve druge zemlje obišno u Poljicin na četvrtu ($^1/_4$), to će reć tri dila od svakog roda i ploda idu težaku, a samo četvrti gospodaru. Na isti način plaća se i kampatik (porez zemljarine), tri dila težak a četvrti gospodar. 'Di je dobra slasna zemlja, pa se težaci nadmeću, daje se i na treću ($^1/_3$), a na polovšćinu ($^1/_2$) daju se gotovi urađeni vinogradi ili sijanice. U nikin selin daje se do'dak na „zlu petu“, to će reć od pet dila idu 2 dila gospodaru a 3 težaku. U selin, 'di nije obilancija zemlje a puno naroda, daju težaci i „dar“ u novcu, za da se ńiman pusti radit zemlja, do 100, 200 kruna, podobligaju se (obvežu) uziđat sve obale (zidove), odbit vodu i davat četvrtu. Težaci se jagmu najviše za biskupijon i crkovnin zemljan, jer otolen ne će ji' niko potirat, budu li ispuńat svoje težaške dužnosti, a u drugog gospodara kada svršu težaški trudi, svršu i težaški diriti (talij. diritto, pravo). Na vinogradu kada dođe na maće trs (loza) dođe na maće i pravo težaku za radit, ili se obnovi druga pogodba, ili se procini, šta se nađe na zemlji, tri dila odsicaju na težaka, a četvrti na gospodara, ako je rađa bila na četvrtu. S otin pristaje

svako težaško pravo, u voļi je gospodara dat radit za unaprid ńemu ili komu drugomu, ili ostavit prida se.

Iđu ļudi u najam ponajviše za rađu u poļu, a niki i služit po kućan, a malo ko od muškića za pazit blago, za to je ženskadija. Niki iđu na brode za mornara ili na mrižu za druga, učinu pogodbu s gospodaron na „žurnatu“ (giornata, nadnica) ili u „dija“. Na mriži polovica iđe gospodara, to će reć za brod i mrižu, a drugu polovinu dili družina među sobon na jednake dile. Ako li parun (zapovjednik) mriže nije iz kuće, nego tuđe čeļade, daje mu se jedan dija i pô ($1^1/_2$); ako li je iz kuće gospodar broda i mriže, ne daje se nego jedan dija na ńegovu glavu, od ostaloga je plaćen s onon polovicon, šta poteže brod i mriža. Na brodu su drugi zakoni i uviti, dili se na jednake dile. Jesu li na brodu tri mornara, dili se na četiri dila, svakon mornaru po jedan dija a brodu četvrti. Tako se plaća, kad se krca gńoj, salbun (pržina) ili koja mańa rađa, a za više dana putovańa kad se iđe na viaz (talij. viaggio, putovańe) do Trešta, Rike, plaća se mornar na dan, obišno po 1 krunu i 'rana.[1]

Iđu niki služit i u grad, ka' momci poslužnici na butige (dućane), magazine i vabrike. Tut jin se plaća na misece ili nediļe. Ženske divojke iđu u gradu služit ka' najmenice, da pripazu sitnu dicu, nauču se u kužini spremat za gosposke trpeze, nike se vratu doma pod starost, nikin trevi srića, pa se udadu, a nike — majka ji' poželila! — krenu i na rđav put. Divojke, koje iđu služit po selin, one su za svaku kućnu i poļsku rađu spored drugon ženskadijon, a gospodar i gospodarica gledaju ji' ļubezno, ka' da su otpali od ńi'ova srca. Nike se dobro obnesu, ostaju u ton kući do starosti, plaća jin je na godinu u novcu, odići i obući.

Kapara se ne daje na težaškoj pogodbi, nego kad se radi zemļa na „pat“ (patto, ugovor), to je kad se ne plaća na dane, nego kako se pogodu od oka za toliko i toliko brez jića i pića, samo novac u ruke. Oni, šta pogodi radit zemļu na pat, svorca (usiluje) rađu na vas ma', jer želi, da mu ostane dobra nadnica, izlomi tilo, ili ako nije oka gospodareva, zbuca zemļu kako mu drago, samo nek je rađa gotova. Stoga se čuje o težaškoj ruci govorit: kad se radi na pat, vaļa da pati (trpi) ili zemļa ili težak. Urednija je puno rađa na

[1] Mornari, a to baš gospodari od broda, činu pogodbu i na „štaliju“, to će reć, da će odvest brodon recimo karag (carico, teret) vina i stat pod pjacon 10 dana, doklen ga proda. Pogodu se za plaću do 2 krune po 'tolitru za ti 10 dana štalije, stańa, ostane li brod priko tog vremena, plaća više, kako se pogodu.

nadnicu, ali koja vajda, kad je poskupila. Otkad svit počeja sadit duvan, otkad počele dolazit iz Amerike lire šterline, ne moš nać težaka maće pet banica (1 kruna) i 'rana na dan, a u kopačini plaća se u primorju i do osan banica (1 K 60 fil.) a uz to dobra 'rana, jist, pit do grla ka' na piru. Ko radi o svojoj 'rani, valja ga platit deset i dvanaest banica (K 2—2·40). Težaci jidu nabaška s onin drugin ukućanin, koji su š ńiman radili u polju, a dičina ne pristupa k ńiman; 'rana jin je puno bolja, nego šta svaki dan troši kućna čeljad.

Ko nema za što steć vola, konja, kobilu, kravu, anda pita u koga, da mu kupi, pa držu na pô, gospodaru ostaje uvik ńegova glavnica, a šta bude napritka, šta se okoti od ńi', sve je na pô. Vô se kupuje „na izor", težak š ńin ore, plaća gospodaru na ń „izor", to je obišno šenice jednu kvartu na godinu, a kad se proda, gospodaru novac. Blago, koje se 'rani na polovšćinu, more se razdilit, kad se 'oće, kad je volja gospodara i težaka.

Kad se zemlja daje na do'dak, gospodar ima pravo da nadgleda težaka, daje li mu pravi dija, kako se pogodili, ako li je na „livelu", anda ima pravo jedino nadgledat, da zemlja bude u onon stańu, kakvu je prida', ima pomlu, da ne bi ko odmaka' mejaš, priuzeja, ili da ne bi pustija vodu, da raskine.

Blago se daje 'dikod na pašu ili na zimnicu, pa čije je, plati onomu, ko ga je primija i pazija, a gospodaru je u volju zajat životinu kući, kad 'oće.

Sluga kad je u najmu, valja da se pri'vati svakog posla, koji mu se naredi, ne ima mu toga izmicańa ili okańivańa (otezańa). Učini li se pod ńin šćeta, ako je baš ńegovon vitrenošću, nemarnošću ili 'otińen, plati on, odbije mu se od plaće; ako je ugodan gospodaru a nije baš puno kriv, stisne oba oka, ne odbije mu ništa. Gospodar kad potira slugu prî neg mu izađe pogodba, plati mu oniko, koliko je služija; ako on, sluga, ode prije nego mu izađe godina (jer se obišno na cilu godinu pogađa služinčad), taď gospodar moga' bi mu ne dat ništa, ali ne će da ga ucvili, pobaci mu štakod, toko (toliko) da nije zaludu u ńega sta'.

Skupni poslovi. U prijašńa vrimena bilo dosta rađa zajedniški' ili komunski', a to najviše ljudi od istog plemena, ali sada sve to maće. Držale se prije zajedno ograde (u Docu kažu ogrede) i pasike, zajedno želi travu, sikli drva, kupili šušań, a pripovida se, da se niki plemeńaci i vinograde zajedno radili. Danas ima u Poljicin ništo mûša (pašńaka) zajedniški', jesu turńi za vino i mlini u zajednici,

di ima puno partenika (dioničar). U primorskin selin kupu brod ili mrižu u zajedništvu, ulažu zajedno trud, dilu zajedno i korist. 'Di ga ulazi puno gospodara, ka' recimo u mlinici, odma' kad se počme radit, učini se pogodba, su koliko dila ko ulazi unutra, koliko dâ radnika, toliko poteže dila od u'vatka.[1] Na isti način kad se pali klačina, ako je zajedniška gora, usiče se s reda, ako li svak pali svoju goru, odredi se, koliko će svaki partenik donit brimena.

Darovańe. Ko daruje komu šta, ne ima toga, da će više pitat, neka mu se povrati natrag. Kaže se: udano, prodano i darovano ne vraća se. Dođe se 'dikod i do svađe, kad se 'oće komu prigovorit, da mu dano to i to. To je velika sramota prid sviton. Reče se: volin da mi ne daš, nego da mi poslin prigovaraš; lagļe je trpit svaku rđu nego prigovor.

Javno pravo.

Seoska općina.

Plemena u Poļicin zvana *didići* imaju u selu Podstrani i Sriińinu posid, koji je na težaštvu, a zove se *didovina*. Samo nika sela i nike kuće imaju na to pravo, u Dońen Docu sve obiteļi imaju pravo na oni dija didovine, šta spada na to selo. Kad se odabiru ļudi, koji će poć na jamatvu primit od težaka do'dak, svaki kućni gospodar vaļa da dođe, 'di ga glavar pozovne, na dogovor i svakomu je prosto reć svoju besidu. Kad se određuje o plaćańu kampatika ili da težak uskrati do'dak, pa da se zametne proti ńemu pravda, sv' partenici didovine vaļa da su na okupu. U selu Podstrani, kad je god koji veći posa' od sela, sastaju se na dogovor *desetińaci*. Svako pleme ili od prilike svaka deseta kuća pošaļe po jednog svog čovika pametnijega na dogovor (poziva ji' čauš); sastaju se u crkovnon kući ili u glavara pa vićaju, koga će za poļara, rondara, 'oće li radit pute, zametnit pravdu radi mejaša s drugin selon, ako jin nije u kunči (po voļi) pop ili glavar, bi li ga vaļalo prominit. Skupščinu vodi glavar sela ili ńegov pristav; ako nije ni ovoga, anda „kaparonda" (aranbaša od rondara). Svak govori, kad 'oće i koliko oće. Kud pritegne većina, na tome ostane ugovoreno. 'Dikod se sastaju i dva puta; 'oće znat, šta svit o tome govori, pa se iđe po

[1] 'Di su zemļe bratske (bratovšćine) ili crkovne, pa radi sve selo ili svi bratimi, obredi se sva rađa uskupno, svaka kuća pošaļe svog težaka, crkva ili bratovšćina dâ mu jiće i piće, a plaća se ne prima; ko ne dođe, plati globu.

ńegovoj želi. Šta se govori na sastanku, ne piše se, nego držu na pameti, koji su bili na skupšćini, pa opomińu i poslin deset godina. Šta desetińaci odredu, ne smi u selu niko usprotivit se. Po drugin selin sastaju se pop, glavar, vabricijeri (crkovinari) i nikoliko viđeniji' ljudi po škeran (plemenin) odabranin, ako je koja stvar velika po selo, dogovaraju se u popovoj ili glavarevoj kući, je li potrošit za pravdu, za vode, pute, grobišće, odredi se dańak (harač) na svaku kuću toliko i toliko, valja svak da pristane.[1]

Građanski i kazneni postupak.

Ako pogine komu šta, potuži se glavaru, kaže, na koga ima sumalj (sumńa), a glavar pošalje rondare, da mu primetnu kuću, pa ako bi se našla ukradena stvar, naprtili bi na lupeža, svezali ga i gonili u glavara, a do potribe i na sud. Sada to ne dopušćaju novi zakoni, nego tuži ga na sud Ako je puka' rđav glas na jednu divojku, da je zbabna, pa se bojat ńezina zla dila, da ne bi cića sramote udušila dite, glavari u selin pošlu čauša i dovedu seosku babu, neka vižita (obađe) tu divojku, je li u ton dilu, ili je pošle s rondarin na općinu u grad na vižitu.[2] Dogodi se i sada više od jednog

[1] U nikin selin, ka' u Srińinu, bratimi se između sebe sudu i stavljaju pod globu; je li živinče pristupilo u šćetu, u gaj, gospodar valja da plati u bratovšćinu bocu vina; ono čeljade uvridilo družinu ili učinilo koje nepošteno dilo u selu, valja da pita prošćeńe u sviju, plati tri boce vina, kupi i užge sviće na otaru.

[2] Seoske su vlasti po novon zakonu ove: glavar ili aranbaša (zovu ga u nikin selin kapitan); ađunto ili pristav, čauš, rondari i poljari. Čauš dili karte (pozivi) po selu, stoji na svaki poslug glavaru; rondari nadgledaju red po selu, čuvaju kuću, u kojon se objavi kužna bolest, pratu škađaoca (porezni rubač) po selu, kad se plaća kampatik (porez), u crkvi nosu torce (duplire) na velikin blagdanin, imaju svoga starešinu, koji se zove kapo od ronde; poljari čuvaju polje, a 'di ne mogu oni doskočit, pripomognu jin od blagdana rondari. Nazad jednu 50 godina, kad se je kupila decima (desetina), bile su druge vlasti po selin: *serdari* i *banduri*. Pripovidaju stari ljudi, da je u svakon selu bilo 12 upisni' banduri, a samo 4 su radili, vršili službu. Bija je mali serdar i veliki serdar. Mali serdar dolazija u svako selo, skupja' desetinu od svakog ploda, a veliki sta' u uredu ka' poglavar. Jedan od banduri procińiva plod i mirija ili sagumava', zva' se je *sunbaša*, a oni, koji biližija, *pripisnik* (i danas postarija čeljad zove poreznog rubača *pripisnik*). Zvali se *decimari*, gledali po guvnu, maslinan, konoban i polju, onako od oka procińivali. Na guvnim namotali velike snope, jedan ne moga' nosit nego u dva druga na ramenin na velikon drvetu, koje se zvalo obramenica. Serdari gledali su red, da se ne bi ko opira' pripis-

*

puta, da kad se nađe krivac ka' lupež, sudu ga odma' u selu. U stara vrimena stavljali bi u zatvor, sada ga poljari i rondari malo prošakaju (nabiju šakan), ali i to se ne smi po novon kraljevon zakonu.[1] Panti oni, koji bija udaren ili čin kažńen, traži svaku prigodu, da se osveti. Popriti mu rukon: vratit ću ti šilo za ogńilo; vratit ću ti tele za tele, i ako ne će bit šareno. Reku i ovo: doći će i tvoj vranac na moj klanac. Čuje se i ova: zajmiša i vratiša dobro stoju.

Najsramotniji grij u narodu broji se lupešćina, ubojstvo i kriva kletva. Lupež ako i povrati, šta je ukra', pa makar se pokaja i pokorija, isto mu se lako ne zaboravi grij, prikoran je on i sve ńe-

---

nicin ter uskratija decimu. Priskočija bi serdar sa svojin sereţanin (ka' današńi rondari iz sela, a upisni banduri odgovarali današńin žandarin), i svaka bi išla u redu. Serdari su bili obućeni na težašku, samo o ramenu velika puška, zvala se štuc, i za pason mala kunbura, o pripašaju bilopasac nož, kesa od duvana, višeci ili ġabana, perjanica za kapon ili mala perukica, pleskuļa od 4 prsta široka; veliki aranbaša nosija širju od 5 prsta, a prosti sereţanin od 3 prsta. Svi sereţani od jednog okoliša zvali se *kolona*. Aranbaša od kolone nosija sabļu i jašija końa ka' đeneral, u čizman do kolina u svitloj odori, dično ga bilo vidit. Zadńi aranbaša za omiški kraj bija Mijo Mekinić iz Gata, podaranbaša Pava' Mandić iz Zakušca. Poglavar upisni' banduri u Podstrani spomińe se Toma Tomasović, a veliki aranbaša Ante Perišić, u Sitnomu Tomas Mijanović, zadńi sunbaša u Jesenican Andrija Dujić, i sada u Dujića varićak, na koji mirili. U ta doba nije bilo dogovora ni skupšćine od puka, svak dr'ća od banduri i serdari, oni imali veliku vlast, kako se kaže, svisit i obisit.

[1] Pripovida' mi je jedan poļar iz Podstrane, da nisu nikako mogli stat na kraj dvojici trojici noćńarin, koji obnoć krali praske i nosili u Split prodat. Šta ćemo ti mi? veli on. — Dogovorili se mi dva poļara i dva rondara, šta nan glavar da' u pripomoć, uzeli noć na glavu, preži za nediļu dana za ńiman. U'vatili ji' jedne noći prid zoru u jednon vododerku, a uza ńe dvi konistrice prasaka. Svaki rondar i poļar dali svakomu po 2 – 3 šake pod rebra, 'di sunce ne grije, zapritili jin, da prste k sebi unaprid. Kad vidiš ti nesriće, oni u jamatvu opet u tuđe grožđe, mi ji' u'vatili, svezali, obisili i torbe i grožđe o vratu i doveli u selo, prid glavara, da piše raporat (izvješće) na općinu ili na žandare. Pustili smo ji', ali prije neg smo odrišili ruke, prolomili šakon na oči glavareve po 5—6 puta, da jin je svaka košćica škripala u zglobovin. Je li belaj i đava' pakleni š ńiman? O Božiću ukreli ovna, sadrli ga u poļu i taman natakli na ražań, da će peć, a mi ji' sputili, obukli jednoga u kožu, drugomu dali goli ražań na rame, vodili ji' priko sela, žvižđali jin, rugali blejuć: blee e e e . . . ej! Kad ne 'tili ić priko sela, a mi udri šakan ka' u mišinu. Virujte mi duši, gospodine, prošla ji' voļa zauvik više krećat u tuđe.

govo kolino do devete kapi krvi. Od ubojice i krivokletnika svak se čuva, reci jednu rič prid ńin, izvrnit će na krivo, a ubojica uvik je žedan ljudske krvi. I špijun, kažu, da je najgori čovik. Za uvridu pošteńa, udarac ili koji drugi grij, ako se pomiru, brzo se zaboravi i oprosti. Spomińe se ton zgodon u puku ona Isusova: ko je brez grija, neka se baci kamenon, a puk govori i onu svoju: ko sagriši? čovik. Dogodi se, da dvojica ljuto zavađena do noža bili došli, a poslin se pomirili, bolji prijatelji, nego li prije bili.

Kazneno pravo.

Ko ne'otice učini kakvu šćetu ili koje veliko zlo dilo, ne zamira mu se, jer, kažu, nije ni on kriv, priskočila mu taka „nesrića", rđav „udes", trevija se „za' čas." Tako ga svak žali, a ni oni, komu je učińena škoda, ne gleda potanko, da mu se naplati, više puti ni zere.[1] Učini li ko komu zlo baš 'otimice ili nepomljon, odma' se zovu stinci (procjenitelji) od polja, pozove se oni, šta učinija šćetu, da plati; ako ne će, odma' mu se zapriti zakonon i sudon.[2] Niki mu vratu zajam za zajam, a veći dija mirni' i dobri' ljudi promišlja na Boga i dušu, pa ako je i oškodovan i opsovan, sliga ramenimau, oprašća sve, rad ljubavi božje i u sebi govori: Bog će mi naplatit na ovon i na drugon svitu.

Za lupeže narod ne ima pomilovańa. Kaže se: tuđe nevraćeno, grisi neprošćeni. Najtežji je grij lupeštva, da je ko po nesrići iz crkve ukreja, zovu ga škatular (scattola, skrińica, u koju se kupi novac milostińe). Ko pomaže ili nagovara koga na grij, jednako mu je sramota i grijota, kolko da je i ukra'. Kažu, da je lupež, ko drži vriću, ka' i oni, šta u ńu siplje. I ko kupi ukradenu stvar, svit ga drži, da je lupež, jer kad lupež ne bi zna', 'di će sakrit ili komu će prodat, ne bi ni ukreja. Da siromaj ubere čevulu (mali grozd) grožđa u polu ili oma'ne dva klasa šenice, ne će mu se zamirit, ali da meće

[1] Trevija se slučaj u Docu, da jedan ložeć vatru u staji, jer ga led bija svrnuja, zapalija je. Sud u Sińu istraživa', a gospodari staje oprostili mu, znali su, da se je ne'otice dogodila šćeta, koja se dosizala do 200 kruna.

[2] Kad se ne izazna štetnik, plati selo. U Karamana u Jesenican nazad dvajestak godina smakla se mazga. Ko ubija? ko ubija? Nikomu u trag. On se potužija na zakon, svaka kuća bi osuđena da plati po 70 novčića, i platilo se, jer se svit boja' poroba. — Nađe li se tuđe živinče u šćeti, a ne zna se, čije je, jer čoban ne će da očituje, običaj je u nikin selin, da se ostriže ovci komadić uva, da se more razaznat, kad dođe u tor.

u torbu i prodaje, lupešćina je, ne smi se krest, kaže se: nije sramota prosit, ali je sramota tuđe nosit. I pijancu, dok ga vino pridrži, da reče koju nepodobnu, da udari, učini šćetu ili ukrade, ne zamira mu se ka' triznu čoviku. Reku pijancu: nije on bidan kriv, nije on to učinija, nego vino u ńemu. Da se za šalu, inglendu učini koje zlo, ka' o pokladin pokradu tuke i kokoši, ne uzimļe se ni to za veliki grij, ali sve do nike granice; šta je prislano, nije ni maški drago. Kad se namiri lupež na lupeža, pa jedan drugomu štakod ukrade, anda svit se tomu veseli, grija nikakova. Besida je u puku: kad lupež lupežu ukrade, i Bog se smije. Namiri li se tvrčina lakomac na liju varalicu trgovca, pa ga u trgovini ošćeti, privari, ne će se niko na to zlovoļit, a stara je besida, da se lakom i laživ brzo pogodi. Ukrade li ko vladi ili općini, čini mu se, da nije teški grij, a tako težak na gospodarevu, ubožan čovik u bogataša misli, da mu je mańi grij, nego u drugoga da je šta ukreja. Lupešćina u kući ne drži se da je sramotna i grišna, ka' ona vanka drugomu, ali nije lipo vidit, da se isprid ńega sve stavļa pod kļuč. Kaže se: kućni lupež najgori; proði se, brate, kućnog lupeža, porad ńega uvik u kući mrsoba.

Prije bija je običaj, da bi svako starije čeļade pokaralo mlađega (u doń. Poļicin kažu: mlajšega), a osobito dičurliju po putu, maši se do potribe i pruta, pa išibaj ji', klepni zaušnicon, sve isto ka' da je i ńegovo. Roditeļi ne bi se zlosrdili, nego bi rekli, kad bi vidili: cvala ti, udri još boļe, udri! Danas nije toga, dogodi se više puta i smutńa poradi dice, koja nàlažu ocu i materi, da ji' je ti i ti istuka' po glavi, pa eto ozivļe se najpri mater: ja san ga rodila i odgojila, ono je moje dite, ne dan nikomu ruke stavļat na ń, neka svak svisti svoje! I muž se 'digod počuje, ali ko je od pameti, ne će; svak se stoga škrba (usteže) stavit ruku na tuđe dite.

Uritko se dogodi, da ženska uduši dite. Svit govori: jadna joj duša, teški će razlog Bogu dat, veliku će nesriću navuć na selo, krupa će sve otuć. Od te nesrićnice svak stoji odaļe, niko ne će š ńon ni u crkvu, svak je mrko gleda ka' paklenu 'udobu. Dogodi se, da koja žena izvije dite, pa se misli, da je i ona tomu kriva, šta se je rodilo mrtvo. Ne drži se baš da je velika sramota prid sviton, a ni grijota prid Bogon, niti je straja, da će od toga otuć krupa, ali žene od toga pronesu puno besida, pa se ona jadna rodiļa grize u sebi, da će je Bog pokarat, a krije se za niko vrime i isprid drugi' žena, doklen jon Bog dâ u drugon rađańu živo i zdravo dite.

(Svršit će se.)